

สังคมไทยต้องสูญเสียอะไร หากไม่ปฏิรูปที่ดิน

รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์

“การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม”

กรณีศึกษาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

งานวิจัยภายใต้ ชุดโครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสังคมสุภาพะ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดทำโดย

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.)

กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน (Local Act)

www.landreformthai.net, www.landactionthai.org

เอกสารประกอบการนำเสนอผลงานวิจัย

12 กรกฎาคม 2555 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะผู้ศึกษาวิจัย

โครงการ การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

รศ.ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์	ที่ปรึกษาโครงการ
ผศ.ดร.ดวงมณี เลาวกุล	ที่ปรึกษาโครงการ
พงษ์ทิพย์ สำนานจิตต์	หัวหน้าโครงการ
เมธี สิงห์สุถ้ำ	ประสานงานโครงการ
ดร.กฤษฎา บุญชัย	นักวิจัยหลัก
อาจารย์ปิยาพร อรุณพงษ์	นักวิจัยหลัก
วลี นาคสุวรรณ	ผู้ช่วยนักวิจัย
อภิชัย ไม้อักรี้	ผู้ช่วยนักวิจัย
อารีวรรณ คุณันเทียะ	ผู้ช่วยนักวิจัย
ผศ.ดร.ประภาส ปันตบแต่ง	นักวิจัย พื้นที่ภาคกลาง
ดร.อัฉรรา รักยุติธรรม	นักวิจัย พื้นที่สลับ
อาจารย์วิทยา อภรณ์ และคณะ	นักวิจัย พื้นที่ภาคใต้
ปริญญญา วัฒนประพันธ์/ มณฑิกา ตีรณวัฒน์กุล	นักวิจัย พื้นที่ภาคเหนือ
หนูเกณท์ จันทาสี/ วิชัย ประไพเมือง	นักวิจัย พื้นที่ภาคอีสาน

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
บทที่ 1 สังเคราะห์บทเรียนการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม	5
บทที่ 2 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร	35
บทที่ 3 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้	103
บทที่ 4 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายสลัม 4 ภาค	159
บทที่ 5 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ	211
บทที่ 6 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน	267
บทที่ 7 การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา สหกรณ์บ้านคลองโยง	291

เอกสารอ้างอิง

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

- รายงานคดีสวนปาล์มจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีที่สภาพนายความให้การช่วยเหลือ ณ วันที่ 30

พฤษภาคม 2555

สารบัญ (ต่อ)

ภาคผนวก ข

- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2555 (ฉบับที่ 2)
- ประกาศคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการดำเนินงานโฉนดชุมชน พ.ศ.2553
- จำนวนชุมชนที่ยื่นคำขอดำเนินงานโฉนดชุมชนทั้งหมด ณ วันที่ 31 มกราคม 2555
- ชุมชนที่ได้ตรวจสอบแล้วและให้ดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อขออนุญาตโฉนดชุมชน ณ วันที่ 31 มกราคม 2555
- ชุมชนที่ได้ตรวจสอบแล้วและให้ส่งเอกสารเพิ่มเติม ณ วันที่ 31 มกราคม 2555

บทนำ

บทนำ

โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง “การถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม” จัดทำขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้โครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสังคมสุขภาวะ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสำรวจสถานการณ์การถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม พัฒนาองค์ความรู้ด้านความเป็นธรรมในการจัดการที่ดินโดยเฉพาะการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน และการสร้างเครือข่ายนักวิชาการและนักปฏิบัติการในประเด็นปัญหาที่ดิน

งานศึกษาชิ้นนี้ มีโจทย์การศึกษาหลักคือ 1) การจัดการโฉนดชุมชนได้สร้างความเป็นธรรมในการจัดการที่ดินของชุมชนหรือไม่ อย่างไร 2) เงื่อนไขการจัดการโฉนดชุมชนให้เข้มแข็งในบริบทที่แตกต่างกันคืออะไร และ 3) อะไรคือแนวทางการพัฒนาโฉนดชุมชนทั้งในเชิงพื้นที่และนโยบาย

พื้นที่กรณีศึกษาโฉนดชุมชนแบ่งเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

1) เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ

- ชุมชนบ้านโป่ง ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่
- ชุมชนบ้านหินลาดใน ต.บ้านโป่ง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย

2) เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน

- ชุมชนบ้านดอนยังเกลือ ต.บึงเกลือ อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
- ชุมชนบ่อแก้ว ต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ

3) สหกรณ์บ้านคลองโยง ต.คลองโยง อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม

4) เครือข่ายสลัมสี่ภาค

- ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ
- ชุมชนเพชรคลองจั่น เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ

5) สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.)

- ชุมชนสันติพัฒนา ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี
- ชุมชนไทรงามพัฒนา ต.ไทรทอง อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี

6) เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (คปอ.)

- ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ต.ช่อง อ.นาโยง จ.ตรัง

- ชุมชนบ้านตระ ต.ปะเหลียน อ.ปะเหลียน จ.ตรัง

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ ดำเนินการโดยเครือข่ายองค์กรชุมชนในภูมิภาค ร่วมกับนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการ ใช้วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลจากการประมวลเอกสาร เก็บข้อมูลระดับชุมชน การจัดเวทีระดมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่เป็นระยะๆ รวมถึงการสังเกตการณ์ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

คณะผู้ศึกษาวิจัยขอขอบคุณชาวบ้านและแกนนำจากองค์กรชุมชนทั้ง 11 องค์กร และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินในภูมิภาค สำหรับการเปิดโอกาสให้นำข้อมูลชุมชนมาเป็นกรณีศึกษาและเผยแพร่ รวมถึงการอำนวยความสะดวกทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.) กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน (Local Act) และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนทีมวิจัยระดับพื้นที่และผู้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการศึกษาวิจัย ที่ได้ร่วมกันผลักดันงานศึกษาวิจัย นับตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จนกระทั่งงานวิจัยชิ้นนี้เสร็จสมบูรณ์

คณะผู้ศึกษาวิจัย

บทที่ 1

สังเคราะห์บทเรียนการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม

บทที่ 1

สังเคราะห์บทเรียนการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม

บทสังเคราะห์นี้ประกอบด้วยเนื้อหา พัฒนาการการเคลื่อนไหวโฉนดชุมชน แนวคิดโฉนดชุมชนกับการจัดการที่ดินเพื่อความเป็นธรรม ประมวลผลและสังเคราะห์จากกรณีศึกษาการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน 6 ภูมิภาค และข้อเสนอต่อการจัดการโฉนดชุมชนในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

1.1 พัฒนาการการเคลื่อนไหวโฉนดชุมชน

แนวคิด “โฉนดชุมชน” ปรากฏขึ้นมาในสังคมไทยอย่างชัดเจนราวปี 2543 โดยกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านไร่ดง-แม่อาว อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน สืบเนื่องจากความขัดแย้งปัญหาการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบของนายทุนต่างถิ่น เกษตรกรไร้ที่ทำกินจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนรวมตัวกันบุกเข้ายึดพื้นที่เอกชนที่ปล่อยรกร้างว่างเปล่า (ภายหลังสืบทราบว่ามีกรออกเอกสารสิทธิโดยไม่ชอบ) ซึ่งชาวบ้านเคยทำกินในที่เหล่านั้นมาก่อน ชาวบ้านเหล่านี้ได้จัดตั้งกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน” (บ้านโป่ง พื้นที่วิจัยก็เป็นหนึ่งในกลุ่มปฏิบัติการดังกล่าว) ที่เรียกขานปฏิบัติการดังกล่าวว่า “ปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน” ภายหลังจากขบวนการปฏิรูปที่ดินที่เชียงใหม่ ไม่นานก็เกิดขบวนการยึดที่ดินที่สุราษฎร์ธานี (กรณีบ้านสันติพัฒนาและอื่นๆ) จากกรณีบุกยึดพื้นที่ที่รัฐให้สัมปทานเอกชนเช่าปลูกสวนปาล์ม ในปี 2546 และอื่นๆ จนก่อตัวเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินที่ชูเรื่องโฉนดชุมชนในเวลาต่อมา

ที่มาของการบุกยึดที่ดินดังกล่าว มาจากสาเหตุที่ชาวบ้านเดือดร้อนไม่มีที่ทำกินเป็นพื้นฐาน เกิดความรู้สึกไม่เป็นธรรมเมื่อเปรียบเทียบกับนายทุนถือครองที่ดินจำนวนมากไว้เฉยๆ หลายกรณีก็มีการใช้ที่ดินที่กระทบต่อฐานทรัพยากร สภาพแวดล้อม และการทำมาหากินของชุมชน ประกอบกับเห็นความไม่เป็นธรรมของรัฐที่ออกเอกสารสิทธิให้คนรวย หรือให้นายทุนเช่าที่ดิน แต่กลับยึดที่ดินของชาวบ้านไปเป็นของรัฐในรูปแบบการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ที่สาธารณะประโยชน์ และอื่นๆ นอกจากนี้ยังไม่จริงจังในการจัดสรรที่ดินให้กับคนยากจนที่ไม่มีที่ทำกิน

สาเหตุความยากจน การเห็นความไม่เป็นธรรม ทำให้ชาวบ้านพื้นที่ต่างๆ รวมตัวเกิดเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินชุมชนโดยมีนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการคอยสนับสนุนแนวคิด พวกเขายังได้เรียนรู้แนวคิดแนวทางการบุกยึดที่ดินของคนในแถบลาตินอเมริกา เช่น ขบวนการชาปาติस्ता ในเม็กซิโก¹ ขบวนการยึดที่ดิน เปรู และอื่นๆ มาใช้เป็นยุทธวิธีของการอ้างสิทธิการเข้าถึงที่ดินของคนจน

ขบวนการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนได้สร้างนวัตกรรมใหม่โดยจัดทำ “โฉนดชุมชน” ขึ้นมา เพื่อสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ต่อที่ดินรูปแบบใหม่ที่ชุมชนมีอำนาจในการกำหนด และใช้เป็นการวิพากษ์นโยบายการ

¹ ชาปาติस्ताหรือกองทัพปลดปล่อยแห่งชาติชาปาติस्ताเป็นกลุ่มปฏิวัติของชาวอินเดียนแดงเผ่ามายาในรัฐเชียปัสซึ่งเป็นรัฐที่จนที่สุดของประเทศเม็กซิโกกลุ่มได้ประกาศเป็นรัฐอิสระ ไม่ขึ้นกับรัฐบาลเม็กซิโกและสร้างประชาธิปไตยชุมชนโดยอาศัยกระบวนการปรึกษาหารือกับชุมชนอย่างทั่วถึงในการตัดสินใจทุกระดับ (กัควดีวิระภาสพงษ์, 2550, โลกใหม่ของชาวชาปาติस्ता: โลกที่รองรับคนทุกคน, พุทธที่ 19 กันยายน 2550, เข้าถึงวันที่ 5 เมษายน 2555,

<http://www.oknation.net/blog/migrantworker/2007/09/19/entry-1>.

จัดสรรที่ดินของรัฐให้แก่คนจน และต่อรองกับระบบกรรมสิทธิ์เอกชนที่พวกเขาถือว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชานานาสูญเสียที่ดิน

การเคลื่อนไหวเชิงนโยบายโฉนดชุมชนเกิดขึ้นในช่วงหลังปี 2545 เป็นต้น เริ่มต้นจากสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) และแพร่ไปหลายภาค แต่มาชัดเจนในช่วงปี 2550 อันเนื่องจากความล้มเหลวในการผลักดันร่างพรบ.ป่าชุมชนให้ผ่านการรับรองของรัฐสภาไม่ประสบผล ขณะที่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินปะทุขึ้นหลายจุด เช่น การข่มขู่ จับกุม ปรามปรามชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ที่สาธารณะประโยชน์ เกิดปฏิบัติการเกษตรไร้ที่ทำกินที่เชียงใหม่ลำพูนสุราษฎร์ธานี บุกรุกยึดพื้นที่ดินของสาธารณะ โดยรัฐก็ล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นการออก สปก.ที่มีการซื้อขายเปลี่ยนมือไปกว่าครึ่ง การขึ้นทะเบียนคนจนที่สามารถจัดสรรที่ให้คนจนได้ และการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ชุมชนบางแห่งเริ่มดำเนินการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ที่บุกรุกยึดที่ดินทิ้งร้างของเอกชน กลุ่มเกษตรกรที่สุราษฎร์ธานีภายหลังบุกรุกยึดที่ดินสวนป่าล้มของเอกชนที่หมดสัญญาเช่ากับกรมป่าไม้แล้ว หรือกลุ่มเกษตรกรที่เอกเขนกบวชที่ซุ่มทับในพื้นที่ป่า กลุ่มชาวบ้านคอนสาร ชัยภูมิที่ตกอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนฯ โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ดำเนินการเข้าไปปลูกไม้ในพื้นที่ชุมชนและขับไล่ชุมชนออกไป หรือกลุ่มชุมชนแออัดในเมืองที่ต่อรองของสิทธิในที่ดินของชุมชนจากรัฐและเอกชน

ขบวนการประชาชนในนาม “เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน”² (ค.ป.ท.) สามารถผลักดันนโยบายโฉนดชุมชนให้รัฐบาลยอมรับได้ โดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2553 ผ่านระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดการให้มีโฉนดชุมชน โดยระเบียบดังกล่าวนิยามโฉนดชุมชนไว้ว่า “หนังสืออนุญาตให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการการครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ในที่ดินของชุมชน ซึ่งชุมชนมีหน้าที่ต้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในกฎหมายและระเบียบนี้”

หลักการโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกฯ คือ มุ่งเน้นส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยการร่วมมือของคนทั้งชุมชน และเกิดกติกา และจะต้องถูกกำกับโดยชุมชนอาศัยหลักระบบสิทธิการร่วมกันของชุมชนโดยมีหลักการสำคัญคือ

1. เป็นการดำเนินการในพื้นที่ของรัฐที่มีความขัดแย้งการถือสิทธิการครอบครอง และที่ดินยังเป็นของรัฐ
2. ต้องเป็นชุมชนที่มีอยู่ก่อนระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 ให้บังคับไม่น้อยกว่า 3 ปี หรือเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ก่อนวันที่ 12 มิ.ย.2550
3. ให้สิทธิชุมชน โดยการรับรองสิทธิทำกิน โดยคุ้มครองให้ทำเกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย เรียกว่า "โฉนดชุมชนทั้งผืน" และมอบให้ชุมชนเก็บรักษาแต่จะไม่ให้สิทธิกับปัจเจก หรือ เฉพาะบุคคล
4. ต้องร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยไม่ให้มีการบุกรุกป่าเพิ่มเติม

²เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน (คปท.) เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชาวบ้านและพัฒนาเอกชนที่ต่อสู้ปัญหาที่ดินมาตั้งแต่ปี 2551 ข้อเสนอหลักของเครือข่ายคือการกระจายการถือครองที่ดินการรับรองสิทธิการอยู่อาศัยและทำกินของชาวบ้าน โดยมีข้อเสนออุปสรรคเช่น โฉนดชุมชนภายใต้ดินอัตราก้าวหน้ากองทุนธนาคารที่ดินและการยุติการดำเนินคดีกับชาวบ้านในพื้นที่พิพาทที่ดินกับรัฐ เป็นต้น

5. สามารถดำเนินการเพิกถอนได้ หากดำเนินการผิดระเบียบและเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ที่ดิน
6. รัฐเข้าไปพัฒนาคุณภาพชีวิต และร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ

ภายหลังจากออกระเบียบฯ มาจนถึงปัจจุบัน มีชุมชนยื่นขอจดทะเบียนจำนวน 435 ชุมชน คิดเป็นสัดส่วน ภาคเหนือร้อยละ 67 ภาคใต้ร้อยละ 15 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 13 และภาคกลางและกทม. ร้อยละ 5 (ข้อมูลเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2555)³ เหตุที่ชุมชนภาคเหนือต้องการขึ้นทะเบียนเป็นโฉนดชุมชนมากที่สุดน่าจะมาจากเป็นภาคที่ถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์มากที่สุดรองลงมาจากภาคกลาง⁴ แต่เป็นภาคที่มีชุมชนติดอยู่ในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์มากที่สุดแต่จากจำนวนผู้ยื่นลงทะเบียนโฉนดชุมชน มีเพียงสองชุมชนเท่านั้นที่ได้รับการอนุมัติและส่งมอบพื้นที่แล้วก็คือ ชุมชนสหกรณ์บ้านคลองโยง จำกัด เนื้อที่ 1,803 ไร่ และชุมชนสหกรณ์การเกษตรโฉนดชุมชนป่าซาง จำกัด จ.เชียงใหม่ เนื้อที่ 142 ไร่ และยังมีอีก 53 ชุมชนที่ได้รับการอนุมัติแต่ยังไม่มีการส่งมอบ

นอกเหนือจากความล่าช้าในการอนุมัติและส่งมอบพื้นที่แล้ว รัฐบาลปัจจุบันยังมีแนวโน้มที่จะแก้ไขระเบียบสำนักนายกฯ โดยให้เปลี่ยนชื่อเป็น “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชน” ซึ่งอาจมีการลดระดับความเข้มข้นของสิทธิการครอบครองมาเป็นสิทธิการใช้ประโยชน์

แม้การอนุมัติโฉนดชุมชนจะล่าช้า แต่ชุมชนหลายพื้นที่ที่ไม่ได้รอการอนุมัติ โดยก็เริ่มดำเนินการพัฒนาระบบการจัดการที่ดินของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงในที่ดินและทรัพยากรของพวกเขาให้เกิดขึ้น

1.2 แนวคิดโฉนดชุมชนระบบกรรมสิทธิ์ร่วมและสิทธิเชิงซ้อนต่อการจัดการที่ดิน

สิ่งที่น่าพิจารณาคือ ทำไมขบวนการฯ ถึงเรียกร่องจึงเอา “โฉนด” มาผนวกกับ “ชุมชน”(กรรมสิทธิ์ร่วมชุมชน) ทั้งที่ทั้งสองเรื่องมีรากคิดที่ขัดแย้งกัน เนื่องจาก “โฉนด”⁵ตามประมวลกฎหมายที่ดิน 2497 หมายถึงหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ ซึ่งยังมีประเภทของหนังสืออีกหลายแบบ และแบบที่เรียกว่า “โฉนดที่ดิน” ตามความเข้าใจของทั่วไปก็คือ หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ประเภท 4 (น.ส.4) ที่อยู่ในลำดับสูงสุดการมีเป็นของกรรมสิทธิ์ที่รัฐออกให้แก่ปัจเจกบุคคล โดยทั้งนี้ต้องผ่านการพิสูจน์ความเป็นเจ้าของมีการตรวจสอบแผนที่ไม่เพียงเท่านั้น นัยของ “โฉนด” คือทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่เจ้าของกรรมสิทธิ์ใช้เพื่อการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังใช้แลกเปลี่ยนในฐานะสินค้าประเภทหนึ่งในตลาดทุนนิยม

³เปรียบเทียบกับข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่กรมป่าไม้ส่งเสริมมาตั้งแต่ปี2543-2554 ทั้งหมด8,406 หมู่บ้านพบว่าพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติภาคอีสานร้อยละ48 ภาคเหนือร้อยละร้อยละ30 ภาคกลางร้อยละ 12 และภาคใต้ร้อยละร้อยละ 10

⁴ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายแบ่งเป็น6 ประเภทคืออุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าวนอุทยานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าสวนรุกชาติและสวนพฤกษศาสตร์ข้อมูลปี2553 พบว่ามีทั้งสิ้น411 แห่งคิดเป็นสัดส่วนภาคกลางร้อยละ25.7 ภาคเหนือร้อยละ25.5 ภาคอีสานร้อยละ10 ภาคใต้ร้อยละ18 และภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 14

⁵ประมวลกฎหมายที่ดินพ.ศ.-2497 ให้นิยาม“โฉนดที่ดิน” หมายความว่าหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินและให้หมายความรวมถึงโฉนดแผนที่โฉนดตราจองและตราจองที่ตราว่า "ได้ทำประโยชน์แล้ว"

อาจตีความได้ว่า เหตุที่ขบวนการ เลือกลงใช้คำว่า “โฉนด” โดยอ้างอิงกับความหมายของ หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ปรากฏในประมวลกฎหมายที่ดินอันเป็นการยึดหลักคิดเรื่องกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน หรือสิทธิการครอบครองเป็นเจ้าของอย่างมั่นคงโดยที่บุคคลไม่สามารถล่วงละเมิดได้ (ยกเว้นรัฐจะมีความจำเป็นในการรอนสิทธิ แต่ต้องมีการชดเชยอย่างสมเหตุสมผล เช่น การเวนคืนที่ดิน) ทั้งนี้เพื่อต่อรองป้องกันไม่ให้รัฐและนายทุนเข้ามาแย่งชิงที่ดินของชุมชน แต่ขบวนการ ปฏิเสธบทบาทของ “โฉนด” ในความหมายของทรัพย์สินหรือสินค้าที่แลกเปลี่ยนในโลกตลาดตามแบบ น.ส.4 ดังนั้นขบวนการ จึงเอาแนวคิดเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน⁶ เชื่อมโยงกับโฉนดให้กลายเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมต่อที่ดินของชุมชน ชุมชนครอบครอง เป็นเจ้าของร่วมกัน แต่มีเงื่อนไขกำกับสถานะการเป็นทรัพย์สินหรือสินค้าให้เฉพาะการซื้อขายภายในชุมชนภายใต้หลักการร่วมเท่านั้น เพื่อป้องกันกลไกตลาดพรากเอาที่ดินไปจากเกษตรกรเหมือนอย่างระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจกประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในกฎหมาย (ได้แก่ น.ส.4, น.ส.3, ส.ป.ก. เป็นต้น)

แนวคิด “โฉนดชุมชน” เป็นการต่อยอดจากแนวคิดป่าชุมชนของขบวนการเคลื่อนไหวป่าชุมชนที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2528 แต่ก็มีแง่มุมที่ต่างกันไป แนวคิดป่าชุมชนถูกใช้เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้มีสำนึกและระบบการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนตามวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อตอบโต้กับการถูกกล่าวหาจากรัฐและสังคมอย่างเหมารวมว่าชุมชนเป็นผู้ทำลายป่า ป่าชุมชนจึงมีนัยเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่อิงกับวัฒนธรรมประเพณี ความรู้ท้องถิ่นและการพัฒนาที่ยั่งยืนที่อยู่บนฐานการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์นิเวศ การพัฒนาเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งท้องถิ่น

การจัดการป่าชุมชนเป็นเรื่องสิทธิการเข้าถึง การใช้ป่า การดูแลรักษาป่า อันรวมความเป็นการจัดการป่าของชุมชน ไม่ได้เป็นการอ้างกรรมสิทธิ์ครอบครองเป็นเจ้าของพื้นที่เชิงกีดกัน(Exclusive Rights) เนื่องจากพื้นที่ป่าถูกมองว่าเป็นพื้นที่หวงกันของรัฐ รัฐและสังคมไม่ยินยอมให้มีกรรมสิทธิ์ซ้อนทับในพื้นที่ป่า การจัดการความสัมพันธ์เรื่องสิทธิของป่าชุมชนเกิดขึ้นทั้งการเปลี่ยนเงื่อนไขสิทธิเชิงกีดกันของรัฐเช่น การประกาศเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยสร้างพื้นที่สิทธิที่ชุมชนเข้าถึงและมีส่วนร่วม ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นมีทั้งลักษณะจากการเปลี่ยนผ่านพื้นที่ไร้ระบบสิทธิ หรือเปิดเสรีการเข้าถึง (Open Access)(ป่าที่ไม่ใครดูแล) ให้กลายเป็นสภาพสิทธิเชิงกีดกันโดยชุมชนระดับหนึ่ง และก็มีหลายป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนผ่านพื้นที่ที่หวงกันโดยรัฐ (Exclusive Rights) ให้กลายเป็นพื้นที่พิเศษที่เปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมเข้าไปจัดการ (Inclusive Rights) ดังนั้นป่าชุมชนจึงมีสถานะระหว่าง (In between) สิทธิที่เปิดรับการมีส่วนร่วม (Inclusive Rights) ของคนในชุมชนและคนภายนอกในการเข้าถึง ใช้ประโยชน์ และร่วมสนับสนุน แต่ก็มีความเป็นสิทธิกีดกันการเข้าถึง

⁶ข้อเสนอเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนต่อทรัพยากรในสังคมไทยปรากฏชัดในเรื่องป่าชุมชนการจัดการคู่มือน้ำชุมชนและอื่นๆ โดยเรียกรวมๆว่า “สิทธิชุมชน” (Community Rights) แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงหลายแนวคิดได้แก่แนวคิดสิทธิมนุษยชนที่อ้างอิงสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิทางวัฒนธรรมดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน 1948 แนวคิดเรื่องนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และแนวคิดเรื่องทรัพยากรส่วนรวมด้านเศรษฐศาสตร์เช่นงานศึกษาเรื่อง Common Pool Resources (CPR) ที่โด่งดังของ Elinor Ostrom นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอเมริกันที่ได้รับรางวัลโนเบลในปี 2009 คูงานทบทวนแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนจากประกาศปีนคบแต่งกฤษฎาบัญญัติและสยามลไกยูวรงค์ (2545) นโยบายรัฐกับสิทธิชุมชน, โครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล, เสน่ห์จามริก (บก.), กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ของผู้อื่น (Exclusive Rights) หากการเข้าถึงนั้นทำลายฐานทรัพยากรที่ชุมชนพึ่งพา่วมกันดังนั้นความเป็น สิทธิที่เปิดการมีส่วนร่วม หรือสิทธิเชิงกีดกัน เป็นเรื่องระดับขั้นที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขที่กระทบต่อฐานทรัพยากร กล่าวในแง่ลำดับขั้นของสิทธิ สิทธิจัดการป่าชุมชนเป็นสิทธิเปิดการมีส่วนร่วมที่จัดลำดับขั้นสิทธิ ให้แก่สมาชิกก่อน (เนื่องจากเป็นผู้จะได้รับผลกระทบจากป่ามากกว่าคนภายนอก และอยู่ในเงื่อนไขที่จะดูแล ป่าได้มากกว่าคนภายนอก) ขณะที่สิทธิของคนภายนอกในการเข้าถึงป่าเป็นสิทธิรองลงมา ยกเว้นว่าสมาชิก ชุมชนที่สถาปนาสิทธิจะทำลายฐานทรัพยากรในพื้นที่ขอบเขตสิทธิตนเองจนไปกระทบต่อชุมชนอื่นๆ ที่ต้อง พึ่งพาทรัพยากรนั้นด้วย ชุมชนอื่นก็จะใช้สิทธิแทรกแซง ธุรกรรมเช่น ชุมชนปลายน้ำกีดกันให้ชุมชนต้นน้ำไม่ ทำการผลิตที่ทำลายป่า หรือองค์กรเหมืองฝายปลายน้ำยกพวกขึ้นไปรื้อฝายตอนบนที่กักน้ำไว้จนข้างล่าง เดือดร้อน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ป่าชุมชนเป็นการยืนยันสิทธิในทรัพยากรสาธารณะที่ชุมชนจัดการมาแต่เดิม หรือ สร้างสถานะสิทธิสาธารณะที่ชุมชนดูแลร่วม มาแทนที่สภาพทรัพยากรเปิดเสรีหรือปกป้องสิทธิร่วมของชุมชน จากการถูกรัฐเข้ามาแย่งให้เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ระบบสิทธิของป่าชุมชนจึงไม่ได้ขัดแย้งกับสิทธิเดิมที่มีอยู่ มี แต่ขยายระบบสิทธิให้มีความเป็นสถาบันยิ่งขึ้น

หากมองในแง่เป้าหมาย เกิดขึ้นเพื่อยืนยันหรือตอบคำถามเรื่องความยั่งยืนทางนิเวศ ความมั่นคง ทางเศรษฐกิจยังชีพบนฐานทรัพยากร และความเป็นธรรมในการจัดการป่าทั้งในฐานะประชาชนที่พึ่งพาดำรงชีพจากป่า และในฐานะผู้มีความรู้ มีบทบาทจัดการป่า

ส่วนแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชน แม้จะดูเหมือนในความระบอบจัดการทรัพยากรร่วมเชิงสถาบันของ ชุมชน แต่ก็มีความแตกต่างกันในเชิงเป้าหมาย แนวคิด ระบบการจัดการพอสมควร การเคลื่อนไหวโฉนด ชุมชนส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากเกษตรกร หรือประชาชนต้องการความมั่นคงกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเอง (กรรมสิทธิ์ บ้างเจก) เป็นความมั่นคงต่อการถือครองปัจจัยการผลิต ที่อยู่อาศัย และทรัพย์สินของตนเอง ซึ่งมีทั้งปกป้อง สิทธิเหนือที่ดินที่ตนเองที่มีอยู่เดิม (สิทธิที่เกิดจากการอยู่อาศัย ทำกินมานาน) แต่รัฐหรือเอกชนมาแย่งสิทธิ ไป เช่น การประกาศเขตป่า ที่สาธารณะประโยชน์ หรือการออกไปอ้างสิทธิที่ตนเองไม่เคยมี มาก่อนในพื้นที่สาธารณะของรัฐ (โดยการยึด เช่า) หรือพื้นที่ของเอกชน (โดยการเช่า เช่าซื้อ หรือยึดเพราะ เห็นว่าเอกชนได้สิทธิมาแบบผิดกฎหมาย) ด้วยเหตุผลเรื่องความยากจน ไม่มีที่ทำกินหรือที่อยู่อาศัย

ในเชิงเป้าหมาย โฉนดชุมชนมุ่งตอบคำถามเรื่องการแก้ปัญหาความยากจน ความเป็นธรรมของคน จนในการถือครองที่ดิน และสร้างความมั่นคงในการถือครองปัจจัยการผลิต และทรัพย์สินของเอกชนโดย อาศัยพลังและกลไกชุมชนมากกว่ากับไม่ให้กลไกตลาดเข้ามาแย่งชิง ถ้ายอนกรรมสิทธิ์ที่ดินไป อีกทั้งยังเป็นการอาศัยพลังชุมชนมาช่วยทั้งระดมทรัพยากร พัฒนาประสิทธิภาพการผลิต โดยรวมแล้วโฉนดชุมชนจึงมี เป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรม พัฒนาประสิทธิภาพการผลิต และสร้างความมั่นคงในการผลิตและการ จัดการทรัพยากร

ในเชิงระบบสิทธิ โฉนดชุมชนอยู่บนพื้นฐานกรรมสิทธิ์ปัจเจก ควบคู่ไปกับกรรมสิทธิ์ชุมชน(ส่วนที่เป็น ที่สาธารณะ เช่น ป่าชุมชน แปลงเกษตรรวม ที่สาธารณะชุมชน) แต่ได้สร้างระบบสิทธิร่วมของ ชุมชนมา ซ้อนทับเกิดเป็นสิทธิเชิงซ้อนเพื่อกำกับไม่ให้เกิดการเปลี่ยนมือกรรมสิทธิ์ไปสู่คนภายนอกที่จะกระทบต่อ ระบบการผลิตของชุมชน และเพื่อสร้างระบบการสนับสนุนการผลิตร่วมกัน หากจำแนกลักษณะ

ความสัมพันธ์ของสิทธิแล้ว โฉนดชุมชนมีการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนอยู่บนฐานการรับรองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลแบบมีเงื่อนไข (อยู่ระหว่างสิทธิที่เปิดการมีส่วนร่วมกับกรรมสิทธิ์แบบกีดกัน) ที่ไม่กระทบต่อการดำรงอยู่ร่วมของชุมชน แต่ในความสัมพันธ์กับภายนอก โฉนดชุมชนยืนยันความเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนในลักษณะสิทธิเชิงกีดกัน โดยความสัมพันธ์เชิงสิทธิทั้งหมดนี้ก่อรูปเป็นระบบสิทธิเชิงซ้อน

ในแง่การจัดการ โฉนดชุมชนใช้กลไกชุมชนมาออกแบบการจัดการที่ดิน โดยในส่วนที่ดินส่วนบุคคลก็ให้เป็นการจัดการของบุคคล แต่มีการระดมมูลค่าส่วนเกินมาสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับสถาบันชุมชน ซึ่งระบบการจัดการอาจออกแบบให้สอดคล้องกับระบบสิทธิเดิมที่มีอยู่ หรือจัดสรรสิทธิใหม่ตามข้อตกลงของสมาชิกชุมชน

สิ่งที่ท้าทายของการสร้างระบบโฉนดชุมชนมีหลายด้านด้านเป้าหมายและบทบาท ที่ดินยังคงความหมายของการเป็นทรัพย์สินที่ปัจเจกใช้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำการผลิตหรือการซื้อขายถ่ายโอนในกลไกตลาด ในด้านระบบสิทธิต่อที่ดินก็เป็นบนฐานกรรมสิทธิ์ปัจเจก แต่การกำหนดเป้าหมายหน้าที่ และระบบสิทธิร่วมของชุมชนมาซ้อนทับ กำกับนั้น ต้องการกระบวนการจัดความสัมพันธ์ที่ลงตัวระหว่างผลประโยชน์รวมของชุมชนและประโยชน์ส่วนบุคคลของผู้ถือครองที่ดิน กระบวนการกำหนดกฎกติกา แบบแผนการจัดการที่ดินในการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์จากทรัพยากร จึงต้องเป็นกระบวนการเปิดที่มีการปรึกษาหารืออย่างทั่วถึง เท่าเทียม และรอบด้าน อันจะทำให้โฉนดชุมชนสามารถใช้เป็นเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมในหมู่สมาชิกได้ แต่หากการกำหนดกติกาและกลไกจัดการเป็นไปแบบรวมศูนย์ เน้นเสียงส่วนใหญ่ โดยไม่ยอมรับความแตกต่างก็จะทำให้การจัดการโฉนดชุมชนเกิดปัญหาขึ้นได้

นอกจากนี้ฐานการอ้างอิงความชอบธรรมของโฉนดชุมชนก็เป็นประเด็นสำคัญ ป่าชุมชนยืนยันความชอบธรรมจากการรองรับสิทธิเดิมที่ชุมชนมีอยู่ และสิทธิเชิงบวกที่ชุมชนทำหน้าที่ดูแลปกป้องป่าเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่ผลานิพพานไปกับประโยชน์ของชุมชนที่ได้จากทรัพยากรโดยไม่ทำลายต้นทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างประโยชน์สาธารณะ ประโยชน์ชุมชน และบุคคลค่อนข้างจะสอดคล้องกัน แต่โฉนดชุมชนเป็นการสร้างภาวะสิทธิใหม่โดยอ้างสิทธิชุมชนและบุคคลเหนือทรัพยากรสาธารณะ และหรือทรัพย์สินปัจเจกที่มีกฎหมายและความชอบธรรมทางสังคมรองรับอยู่ ดังนั้นการเปลี่ยนทรัพยากรสาธารณะหรือทรัพย์สินปัจเจก (ที่พิสูจน์ว่าได้มาอย่างผิดกฎหมาย ละเมิดประโยชน์สาธารณะ) ดังกล่าวต้องทำให้รัฐและสังคมยอมรับว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากร การจัดสรรและจัดการที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมในหมู่สมาชิก การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนและสมาชิกชุมชน ดังนั้นโฉนดชุมชนจะมีความชอบธรรมได้ก็ต่อเมื่อสามารถผสานสิทธิและผลประโยชน์สาธารณะ ผลประโยชน์ชุมชน และผลประโยชน์ส่วนบุคคลให้ลงตัว

ทั้งนี้ท่ามกลางการเปรียบเทียบกับนโยบายรัฐแก้ไขปัญหาคอนจันชาดแคลนที่ทำกินที่มีอยู่ เช่น การออกโฉนด สปก. และอื่นๆ ที่เป็นรูปกรรมสิทธิ์ปัจเจกอันเป็นระบบหลักของการจัดการที่ดิน โฉนดชุมชนต้องสร้างความชอบธรรมให้ประจักษ์ว่าเป็นทางเลือกที่ดี มีประสิทธิภาพ สร้างความเป็นธรรม และความยั่งยืนสำหรับการจัดการที่ดินให้เป็นที่ปรากฏ

ด้านแรกของความท้าทายของการขับเคลื่อนโฉนดชุมชนอยู่ที่การสร้างรูปธรรมที่สามารถตอบคำถามเรื่องความเป็นธรรม ประสิทธิภาพการใช้ที่ดินร่วม และความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรให้เกิดขึ้นได้ ไม่ว่า

นโยบายของรัฐจะเป็นเช่นไรก็ตาม โดยการสร้างเสริมระบบกรรมสิทธิ์ร่วมเชิงสถาบันของชุมชนมาถ่วงดุล ต่อรองกับระบบกรรมสิทธิ์ผูกขาดของรัฐและปัจเจกให้เกิดความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ความสำเร็จจะเกิดขึ้นก็ด้วยความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการจัดการที่มีส่วนร่วม การหนุนเสริมจากภาคีต่างๆ

เนื่องจากนโยบายการจัดการที่ดินในรูปแบบต่างๆ ที่รัฐใช้ต่างประสบความสำเร็จล้มเหลวมาตลอด ความก้าวหน้าหรือความสำเร็จของโฉนดชุมชนจะเป็นการแสวงหาทางเลือกใหม่ในการจัดการที่ดินของชุมชน ทั้งในเชิงนโยบายและปฏิบัติการให้เกิดความเป็นธรรมและยั่งยืน และความสำเร็จดังกล่าวจะเป็นเงื่อนไข สำคัญของการปฏิรูปโครงสร้างการถือครองและการจัดการที่ดินของสังคมไทย

1.3 บทสังเคราะห์กรณีศึกษา

ปุมหลัง

กรณีศึกษาทั้ง 6 กลุ่มที่เลือกศึกษา ทุกกรณีล้วนเผชิญกับปัญหาที่กระทบต่อการความมั่นคงในการ ถือครองและใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยแต่ละกลุ่มได้มีการรวมตัว จัดตั้งองค์กรชาวบ้านในการเคลื่อนไหว เรียกร้องต่อรัฐให้มีการแก้ไขปัญหาที่ดินมาโดยตลอด พร้อมกันนี้ยังได้มีระบบการจัดการที่ดินและทรัพยากร ในลักษณะกลุ่มชุมชนของตนเอง แม้ก่อนหน้านี้อาจไม่ได้เรียกว่าโฉนดชุมชนก็ตาม แต่การมีระบบจัดการที่ดิน ร่วมกันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการผลักดันโฉนดชุมชนในเวลาต่อมา จนเมื่อรัฐบาลได้มีนโยบายเรื่องโฉนด ชุมชนตามแรงผลักดันของขบวนการเคลื่อนไหวปฏิรูปที่ดิน ทั้ง 6 กลุ่มกรณีศึกษาต่างก็ดำเนินการให้บรรลุ กระบวนการเป็นโฉนดชุมชนตามนโยบาย แต่ก็จะมีเพียงสหกรณ์ชุมชนบ้านคลองโยง นครปฐมเท่านั้นที่ได้รับการอนุมัติ กรณีอื่นๆ ยังอยู่ในขั้นตอนกระบวนการของนโยบาย

ลักษณะความสัมพันธ์กับที่ดิน

กรณีศึกษาทั้ง 6 แห่ง ซึ่งกระจายแต่ละภาค ต่างก็มีลักษณะความสัมพันธ์กับที่ดินที่แตกต่างกัน ออกไป สามารถจำแนกเบื้องต้นเป็น 3กลุ่ม

- 1) ชุมชนเกษตรกรรมพึ่งพาฐานทรัพยากรท้องถิ่นชุมชนดังกล่าวได้แก่ ชุมชนปกากะญอบ้านหินลาดใน จังหวัดเชียงราย ชุมชนบ้านตระ ตำบลปะเหลียน จังหวัดตรัง ชุมชนดังกล่าวมีระบบการผลิตที่ใช้การจัดการทรัพยากรร่วมค่อนข้างมาก ใช้ที่ดินทำการผลิตเพื่อการยังชีพทั้งในด้านการเข้าถึงทรัพยากร (เก็บหาพืชอาหารในป่า ในที่ดิน) และทำการผลิต (เพื่อการบริโภค และการค้า) และมีการรับจ้าง การค้าผสมผสานอยู่ด้วย ในแง่ความสัมพันธ์กับที่ดิน ที่ดินมีความหมายเป็นฐานชีวิตทางสังคม เป็นทรัพยากรที่ชุมชนพึ่งพิง เป็นปัจจัยการผลิต ดังนั้นในกลุ่มมีมักจะมีรูปแบบการจัดการที่ดินร่วมที่ชัดเจนระดับหนึ่ง พวกเขาใช้โฉนดชุมชนเพื่อรองรับระบบการจัดการเดิมที่มีอยู่ปัจจัยความสำเร็จของพวกเขาอยู่ที่ การสร้างความชอบธรรมต่อระบบการจัดการที่มีอยู่ ชีดความสามารถทางเศรษฐกิจ (ภายใต้แรงกดดัน หรือการปิดล้อมจากรัฐผ่านนโยบายป่าอนุรักษ์) และนโยบายรัฐในเรื่องการจัดการป่า
- 2) ชุมชนเกษตรกรรมพึ่งทรัพยากรที่สร้างระบบจัดการใหม่ ชุมชนดังกล่าวได้แก่ ชุมชนบ้านโป่งเชียงใหม่ ชุมชนคอนสาร ชัยภูมิ ชุมชนดอนฮังเกลือ ร้อยเอ็ด ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ตรัง

ชุมชนสันติพัฒนา และไทรงามพัฒนา สุราษฎร์ธานี ชุมชนเหล่านี้แม้เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ทำการผลิตเพื่อยังชีพ ความสัมพันธ์กับที่ดินมีทั้งเป็นแหล่งทรัพยากร ที่ทำกิน และเป็นทรัพย์สินด้วย แต่พวกเขาประสบปัญหาไม่มีที่ทำกิน ต้องบุกเบิกพื้นที่ใหม่ ดังนั้นการจัดตั้งโฉนดชุมชนต้องวางระบบ ออกแบบใหม่ ซึ่งต้องผ่านกระบวนการปรึกษาหารือในชุมชน เงื่อนไขที่ทำให้พวกเขาสามารถสร้างข้อตกลง กติการ่วมกันได้ มาจากสถานการณ์กดดันจากภายนอก เช่น การรุกคืบของรัฐและทุนที่มายึดที่ดินของชุมชน ดังนั้นการจัดการโฉนดชุมชนของพวกเขาจึงอยู่ในระยะ “ตั้งไข่” อยู่มาก ปัจจัยภายในความเข้มแข็งชุมชน ปัจจัยภายนอกคือ นโยบายรัฐ ประกอบกับความชอบธรรมทางสังคม

- 3) ชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท ตัวอย่างชุมชนดังกล่าวในงานศึกษานี้มีเพียง สหกรณ์ชุมชนคลองไยง นครปฐม ซึ่งมีระบบการผลิตเกษตรเพื่อการค้า และมีอาชีพอื่นที่หลากหลาย เช่น รับจ้าง ทำงานในเมือง ประกอบภูมิทัศน์ชุมชนมีกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มทุน หน่วยงานรัฐเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ความสัมพันธ์ต่อที่ดินจึงมีลักษณะเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อการค้า และเป็นทรัพย์สินด้วย ชุมชนคลองไยงกำลังเพิ่มมิติความสัมพันธ์กับที่ดินในแง่การผลิตเพื่อการพึ่งตนเองเพิ่มขึ้น เนื่องจากพวกเขาเป็นชุมชนเก่าแก่ ดังนั้นการนำโฉนดชุมชนมาใช้จึงซ้อนลงไปกับระบบการจัดการสหกรณ์ที่มีอยู่เดิม ปัจจัยที่จะกระทบต่อพวกเขาก็คือ การสร้างความเข้มแข็งชุมชนที่ยึดโยงกับระบบทรัพยากรและการผลิตร่วมกัน เพื่อถ่วงดุลกับกลไกตลาดที่จะแปลงที่ดินให้เป็นทรัพย์สินหรือสินค้า
- 4) ชุมชนเมือง จากกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง ส.น.ทองหล่อ พวกเขาเป็นชุมชนเมืองที่ตั้งถิ่นและประกอบอาชีพใกล้ย่านเศรษฐกิจ ความหมายที่ดินของพวกเขาคือเรื่องที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพพร้อมกับการเป็นทรัพย์สิน เนื่องจากชุมชนแออัดแม้มีความเป็นชุมชน แต่ก็มีคามยืดหยุ่นและหลากหลาย มีการย้ายเข้า-ออก สัมพันธ์กับโอกาสในการทำงาน บางคนมีทางเลือกอยู่อาศัยกับที่อื่นๆ ดังนั้นความสัมพันธ์กับที่ดินเป็นแบบปัจเจก ไม่ได้ยึดโยงกับที่ดินในฐานะทรัพยากรร่วมเหมือนชุมชนเกษตรกรรม ความผูกพันกับที่ดินในฐานะรากฐานของครอบครัวมีน้อย สิ่งที่พวกเขาเผชิญคือที่ดินที่เขาอยู่อาศัยมักเป็นที่มิเจ้าของ หรือที่รัฐประกอบกับที่ดินเมืองมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ทำให้เจ้าของที่มักหาประโยชน์จากที่ดินด้วยทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าการให้ชุมชนอยู่ เงื่อนไขการสร้างโฉนดชุมชนจึงมีความซับซ้อน ขณะที่ชุมชนต้องการใช้โฉนดชุมชนเพื่อความมั่นคงในที่ดิน แต่เมื่อฐานที่ดินอยู่ที่ปัจเจก โฉนดชุมชนจะสำเร็จได้ก็สามารถพิสูจน์ให้เห็นรูปธรรมว่าจะสร้างประโยชน์แก่สมาชิกให้มากกว่าทางเลือกอื่นอย่างไร และการจัดโฉนดชุมชนต้องเป็นทางเลือก และสร้างทางเลือกให้กับสมาชิกที่หลากหลายด้วย

สภาพความไม่เป็นธรรมที่ชุมชนเผชิญ

ชุมชนทั้ง 6 กลุ่มศึกษา ต่างก็เผชิญกับสภาพปัญหาความไม่เป็นธรรมในเรื่องที่ดินหลายประการ ซึ่งสภาพความไม่เป็นธรรมเหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้พวกเขาต้องแสวงหาแนวทางต่อรองกับอำนาจที่คุกคาม

พร้อมกับหาทางออกให้กับการจัดการที่ดินที่เป็นธรรมและยั่งยืน โฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชุมชนเลือกใช้เพื่อต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมดังกล่าว

เมื่อจำแนกแยกแยะถึงที่มา สาเหตุปัญหา และข้อเรียกร้องการต่อสู้ก่อนที่พวกเขาจะผลักดันเรื่องโฉนดชุมชน เราจะเห็นถึงสภาพความไม่เป็นธรรมในหลายด้าน รายละเอียดในตารางดังนี้

ชุมชน	สภาพปัญหา	การต่อสู้	ข้อเรียกร้อง
คอนสาร ชัยภูมิ	อป.ปลุกสร้างสวนป่า ขั้วไล่ชาวบ้านปี 2521	รวมกลุ่มเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำเขินเรียกร้องแก้ไขปัญห	-ให้ยกเลิกสวนป่า -ให้ออกเอกสารสิทธิแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน -ให้ชุมชนจัดการป่าชุมชน
ดอนยังเกลือ ร้อยเอ็ด	-ราชการรังวัดออกหนังสือสำหรับที่หลวงซ้อนทับที่ชุมชนปี 2509 -อบต.และอำเภอ ติดประกาศให้ชาวบ้านออกจากที่ดินปี 2542	-ชาวบ้านร่วมกับสมาชิกคนจนเรียกร้องแก้ไขปัญห	-ให้เพิกถอนที่สาธารณะประโยชน์ออกจากที่ดินชาวบ้าน -ออกเอกสารสิทธิแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน และให้รัฐหนุนโฉนดชุมชนและธนาคารที่ดิน
บ้านโป่ง เชียงใหม่	-ชาวบ้านเป็นหนี้สหกรณ์ ชายที่ดินนายทุนกว่านซื้อ (ปี 2526-2536) -นายทุนชุดที่ขาย ทำบ่อขยะ และจะทำเตาเผาขยะ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านคัดค้าน (2537-2544)	-ชาวบ้านบุกยึดที่ดินเพื่อทำกินปี 2545	-เสนอเพิกถอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ออกโดยไม่ชอบ -ให้รัฐซื้อที่ดินเอกชนมาจัดสรรให้ชาวบ้าน -จัดการโฉนดชุมชน และธนาคารที่ดิน
บ้านหินลาดใน เชียงราย	-การสัมปทานไม้กระทบต่อฐานทรัพยากรชาวบ้าน -รัฐประกาศพื้นที่เป็นป่าสงวนฯ ม่ปุ่นน้อย แม่ปุ่นหลวงและห้วยโป่งเหม็น ในปี 2525 และมีมติกรม.ให้พื้นที่เหล่านี้เป็นป่าอนุรักษ์ โชนซี ที่ห้ามคนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ปี 2535 -มติกรม.30 มย.41 ที่ให้ควบคุมชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ และใช้การพิสูจน์สิทธิโดยแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ	-ร่วมกับเครือข่ายผลักดันร่างพรบ.ป่าชุมชนตั้งแต่ปี 2532	-ให้มีกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนจัดการป่า ไร่หมุนเวียน และอื่นๆที่เป็นวิถีชุมชน
บ้านทับเขือ-ปลักหมู	-ถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่าปี 2525	-ร่วมกับเครือข่ายเพื่อขอเขาระงับ	-กันพื้นที่ออกจากเขตอุทยานฯ -รับรองสิทธิชุมชนจัดการที่ดิน

บ้านตระ	-ถูกจับกุมขื้อหานุกรุกป่าปี 2541 -ถูกประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อเขาบรรทัดปี 2518 -ถูกจับกุมขื้อหานุกรุกป่า ตั้งแต่ปี 2531	2550 -รวมตัวคัดค้านการจับกุมของรัฐปี 2533 -ร่วมกับเครือข่ายเพื่อเขาบรรทัดปี 2545	และป่า -กันพื้นที่ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ -รับรองสิทธิชุมชนจัดการที่ดินและป่า
สหกรณ์บ้านคลองโยง	-ชนชั้นสูงครอบครองโฉนดที่ดิน โอนเป็นที่ของรัฐ ชาวบ้านเช่าอยู่ -กรรมธนากรัษีขึ้นค่าเช่าที่ในปี 2549, 2551	เรีย ก ร้ อ ง ต่ อ ร ัฐ โดยตรงและผ่านเครือข่ายต่างๆ ในปี 2551	-การจ่ายค่าที่ดินให้เป็นไปตามหลักการเดิมของกรมส่งเสริมสหกรณ์ -เช่าชั่วคราวเพียงหนึ่งปีเพื่อรอการเช่าซื้อ -ธนากรัษีคืนเงินส่วนเกินแก่สมาชิกที่จ่ายไปแล้ว
สันติพัฒนา สุราษฎร์	-ประกาศเขตป่าสงวนปี 2518, เขตป่าถาวร 2528, เขต สปก. 2537 -นายทุนครอบครองที่ผิวกม.ปลูกปาล์ม นำที่บางส่วนไปออก นส.3 ในช่วงปี 2532 -ถูกฟ้องขับไลปี 2551	-บุ ก พื้ น ที่ ไ น ปี 2546,49 -ร่ว ม กั บ ส ห พั น ธ์ เกษตรกรภาคใต้ปี 2552	-ยุติการจับกุม ดำเนินคดี และการข่มขู่คุกคามจากเจ้าหน้าที่นายทุน -ตรวจสอบการใช้ที่ดินโดยไม่ชอบของนายทุน และเพิกถอนนำที่ดินมาจัดสรรให้ชาวบ้าน -จัดการโฉนดชุมชน
ไทรงามพัฒนา สุราษฎร์	-ประกาศเขตป่าสงวน 2518, เขต สปก.ปี 2537 -นายทุนครอบครองที่ผิวกม.ปลูกปาล์ม นำที่บางส่วนไปออก นส.3 ในช่วงปี 2532	-บุ ก พื้ น ที่ ไ น ปี 2546,49 -ร่ว ม กั บ ส ห พั น ธ์ เกษตรกรภาคใต้ปี 2552	-ยุติการจับกุม ดำเนินคดี และการข่มขู่คุกคามจากเจ้าหน้าที่นายทุน -ตรวจสอบการใช้ที่ดินโดยไม่ชอบของนายทุน และเพิกถอนนำที่ดินมาจัดสรรให้ชาวบ้าน -จัดการโฉนดชุมชน
เพชรคลองจั่น กทม.	-ตั้งถิ่นฐาน 40 ปีที่แล้วบนที่ดินว่างเปล่าและลำรางคลองวัดพิชัย -ถูกเขตไล่อปี 37-38,51	-ปรับภูมิทัศน์ชุมชนปี 2539, 2541 -จัด ตั้ง เครือ ข่าย ชุมชนเพื่อการพัฒนา ปี 2540	-ออกกฎกระทรวงภายใต้ พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 เพื่ออนุญาตให้สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างหรือโครงการที่อยู่อาศัยของคนจน (เช่น โครงการบ้านมั่นคง) ในที่ดินขนาดเล็กได้ -ขอเช่าที่ดินจากหน่วยงานที่มีอำนาจควบคุมที่ดิน -ขอปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย -ขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อจัดทำ

หลัง สน.ทองหล่อ กทม.	-ก่อตั้งชุมชนบนลำรางสาธารณะ และเช่าที่ดินเอกชนปี 2502	-ชาวบ้านยื่นฎีกาปี 2531	โครงการบ้านมั่นคง
	-นายทุนรายใหม่ไม่ต่อสัญญาเช่า และให้คำรื้อถอนบ้านออกจากลำรางสาธารณะ ปี 2530 แต่ชาวบ้านไม่ยอม	-ร่วมเป็นสมาชิกศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ต่อรองกับนายทุน ตั้งแต่ปี 2532	ออกกฎกระทรวงภายใต้ พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 เพื่ออนุญาตให้สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างหรือโครงการที่อยู่อาศัยของคนจน (เช่น โครงการบ้านมั่นคง) ในที่ดินขนาดเล็กได้
	-เขตออกคำสั่งให้ชุมชนรื้อบ้าน		-ขอเช่าที่ดินจากหน่วยงานที่มีอำนาจควบคุมที่ดิน
	-เขตไล่ และรื้อชุมชน ปี 37-38		-ขอปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย
	-นายทุนแจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้าน		-ขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อจัดทำโครงการบ้านมั่นคง

ลักษณะความไม่เป็นธรรมที่ชุมชนเผชิญแบ่งออกได้เป็น

1. ชุมชนถูกแย่งยึดที่ดินและทรัพย์สินโดยรัฐชุมชนส่วนใหญ่ที่เลือกแนวทางโฉนดชุมชน เพราะที่ดินที่พวกเขาอยู่อาศัย ทำกินถูกแย่งยึดโดยการประกาศเขตที่ดินของรัฐในรูปแบบต่าง เช่น เขตอุทยานแห่งชาติ ที่ดินสาธารณะประโยชน์ การตกอยู่ในเขตแดนของรัฐ ไม่เพียงแต่จะทำให้พวกเขาดำรงอยู่อย่างผิดกฎหมายแล้ว พวกเขายังถูกกดดันนานาสารพัด เช่น ถูกข่มขู่คุกคาม ถูกจับกุมดำเนินคดี บ้านเรือน ทรัพย์สิน พืชผลการผลิตถูกทำลาย เพราะถูกกล่าวหาว่าบุกรุกพื้นที่รัฐและถูกปิดกั้นการพัฒนาทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสาธารณูปโภค หรือถูกกดดันด้วยการขึ้นค่าเช่าที่สูงเกินกว่าชาวบ้านจะจ่ายได้ จากกรณีสหกรณ์ชุมชนคลองโยง นครปฐม ปัญหาดังกล่าวไม่ได้เป็นเพราะชุมชนชนบทหรือกิ่งเมืองกิ่งชนบทเท่านั้น แม้แต่ชุมชนสลัมในเมืองที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะก็ถูกคุกคามในลักษณะเดียวกัน

2. ชุมชนข่มขู่คุกคาม ถูกจับกุม ดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกที่ดินของรัฐและเอกชนชุมชนหลายแห่ง เช่น บ้านทุ่งพระ คอนสาร ชัยภูมิ บ้านโป่ง เชียงใหม่ สันติพัฒนาและไพรพัฒนา สุราษฎร์ บ้านตระ ตรัง พวกเขากำลังถูกข่มขู่ คุกคาม และถูกดำเนินคดีจากรัฐในข้อหาบุกรุกพื้นที่ของรัฐ เช่น เขตป่าอนุรักษ์ พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่เอกชน พวกเขาถูกรัฐและสังคมมองว่าทำผิดกฎหมาย ทำให้ขาดกลไกของรัฐและสังคมที่จะปกป้องสิทธิและความเป็นธรรมให้กับพวกเขา แต่กระนั้นพวกเขาก็ได้ตั้งคำถามถึงความเป็นธรรมของกฎหมาย และการบังคับใช้กฎหมายของรัฐเอง ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงความเป็นธรรมของรัฐด้วย เพราะรัฐมีหน้าที่ในการปกป้องสิทธิประชาชน และดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน แต่กฎหมายและวิธีการใช้กฎหมายของรัฐได้ละเมิดสิทธิในการดำรงชีพของประชาชน ด้วยเหตุนี้ชุมชนต่างๆ จึงต้องลุกขึ้นปกป้องสิทธิของตนเองด้วยการเจรจาท่องกับรัฐเพื่อไม่ใช่ใช้ความรุนแรง

3. ชุมชนถูกเลือกปฏิบัติจากรัฐ โดยรัฐเข้าข้างนายทุน หลายกรณีก็เป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนว่า พวกเขาถูกเลือกปฏิบัติจากรัฐอย่างไม่เป็นธรรม ชุมชนบ้านโป่งแม้พวกเขาจะเป็นฝ่ายบุกรุกที่ดินของเอกชน แต่ที่ดินเหล่านั้นก็ออกเอกสารสิทธิโดยไม่ชอบ ซึ่งรัฐควรบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียม แต่รัฐกลับเลือกดำเนินคดีกับคนจน แต่ปัญหาการออกเอกสารสิทธิไม่ชอบไม่ได้รับการสะสาง เช่นเดียวกับชุมชนสันติพัฒนา และไทรงามพัฒนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่รัฐปล่อยให้เอกชนใช้ที่ดินป่าสงวนฯ ปลูกปาล์มต่อไปเรื่อยๆ ที่หมดสัญญาสัมปทานแล้ว แต่รัฐกลับดำเนินคดีอย่างจริงจังกับชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ ไม่ต่างกับชุมชนหลัง สน.ทองหล่อที่ชุมชนกับนายทุนต่างก็บุกรุกล่ำราวงสาธารณะ แต่ชุมชนสลัมกลับถูกรัฐไล่อื้อ

4. ชุมชนเผชิญความรุนแรงหรือความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง จากกลไกตลาดทำให้สูญเสียที่ดิน ตัวอย่างได้แก่ชุมชนบ้านโป่ง ชุมชนสันติพัฒนา ไทรงามพัฒนา เพชรคลองจั่น หลัง สน.ทองหล่อ และอื่นๆ พวกเขาต่างก็เป็นชาวบ้านที่ไร้ที่ทำกิน หรือมีที่ทำกินไม่พอเพียง แม้จะผันไปทำงานรับจ้างในและนอกภาคเกษตรแต่ก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ พวกเขาเผชิญกับปัญหาความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจเป็นทุนเดิม ทำให้ไม่มีทางเลือกเท่ากับคนอื่นในการแสวงหา ครอบครอง และใช้ประโยชน์จากที่ดินได้ ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินจึงเป็นลักษณะร่วมของพวกเขา และนั่นเป็นที่มาที่ทำให้พวกเขาต้องแสวงหาที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและทำกิน แม้หลายกรณีอาจจะดูเสี่ยงต่อการผิดกฎหมาย และทำให้พวกเขาต้องมีต้นทุนในการดำรงชีพ ทำกินที่สูงกว่าคนอื่น เช่น ต้องจ่ายค่าเช่าที่อยู่อาศัย ที่ทำกินและสาธารณูปโภคในราคาสูง หรือต้องเสี่ยงต่อการถูกอพยพ โยกย้าย หรือถูกฟ้องร้องดำเนินคดี

5. รัฐไม่ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้กับคนยากจนหรือคนยากจนเข้าไม่ถึงทรัพยากรของรัฐและสังคม ปัญหาความไม่เป็นธรรมดังกล่าวไม่ได้มาจากการที่รัฐกดดันต่อชุมชนโดยตรง แต่มาจากรัฐซึ่งต้องมีหน้าที่ดูแลปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน กลับไม่ทำหน้าที่หรือทำแต่ไม่มีประสิทธิภาพปล่อยให้ชุมชนต้องเผชิญกับการถูกแย่งชิงที่ดิน ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านโป่ง เชียงใหม่ ชุมชนสันติพัฒนา ไทรงามพัฒนา สุราษฎร์ธานี ชุมชนเพชรคลองจั่น และหลัง สน.ทองหล่อ พวกเขาต้องสูญเสียที่ดินจากกลไกทางเศรษฐกิจทำให้ต้องประสบความเดือดร้อน ยากจน แต่รัฐเองกลับปล่อยให้ดำเนินการจัดสรรที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและทำกินให้กับพวกเขาอย่างเหมาะสม ในบางกรณีรัฐได้ดำเนินการจัดสรรให้ เช่น รัฐจัดทำโครงการจัดสรรที่ดินหนองปลาทราย เพื่อจัดสรรที่ดินให้กับคนยากจนไร้ที่ทำกินในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่ แต่การจัดสรรล้มเหลวปล่อยให้นายทุนเข้าครอบครองที่ดินแทน ชุมชนหลายแห่งรวมถึงชุมชนบ้านโป่งจึงไม่ได้รับที่ดินทำกิน คล้ายคลึงกับชุมชนเพชรคลองจั่น ที่พวกเขาได้รับคำมั่นสัญญาจากรัฐว่าจะจัดสรรที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมให้ใหม่ แต่ที่ดินที่พวกเขาจะได้รับจัดสรรให้ไม่เหมาะสม อยู่ไกลที่ทำงาน ไม่มีทะเบียนบ้าน ห่างไกลสาธารณูปโภค การไม่แก้ปัญหา หรือแก้ปัญหาแต่ไร้ประสิทธิภาพของรัฐไม่เพียงไม่ช่วยให้ชาวบ้านหลุดพ้นจากความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง แต่ยังทำเปิดช่องให้กลุ่มทุนเข้ามาฉกฉวยประโยชน์จากที่ดินที่รัฐจัดสรรให้ ทำให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมจากการเลือกปฏิบัติตามมา

6. ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ ชุมชนที่ต่อสู้กับปัญหาที่ดิน พวกเขาไม่เพียงต่อสู้กับการถูกแย่งยึดที่ดิน และผู้กับความรุนแรงเชิงโครงสร้างเท่านั้น แต่พวกเขายังเผชิญกับความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ในรูปของอคติที่มีต่ออัตลักษณ์และการดำรงชีพของพวกเขา ชุมชนหินลาดใน เชียงรายแม้ตกอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ก็ไม่ได้ถูกคุกคามจากรัฐมากนัก แต่สิ่งที่พวกเขาเผชิญอีกด้านหนึ่งก็คือ อคติทางชาติพันธุ์ที่รัฐและสังคมรอบข้างมีต่อพวกเขา ความเป็นคนปกากะญอและวิถีการทำไร่หมุนเวียน ไม่ว่าจะมีความเสถียรภาพหรือไม่ในการจัดการที่ดิน แต่ก็ถูกรัฐมองว่าอาจเป็นปัจจัยของการทำลายป่า ดังนั้นการทำไถนดินชุมชนของพวกเขาจึงเป็นการยืนยันต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อเผชิญกับความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ เช่นเดียวกับชุมชนสลัมในกรุงเทพฯ พวกเขาถูกมองว่าเป็นพื้นที่สกปรก แหล่งบ่มเพาะอาชญากรรม กระทั่งต่อทัศนียภาพของเมือง การจัดการไถนดินชุมชนของพวกเขาจึงไม่ใช่เพียงการจัดแบ่งสิทธิในที่ดินของชุมชน แต่หมายรวมถึงการสร้างทัศนียภาพของชุมชนให้เป็นที่ยอมรับ

กรณีชุมชนบ้านโป่ง และชุมชนสันติพัฒนาและไทรงามพัฒนา และอื่นๆ ต่างก็เผชิญกับความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์อย่างมาก พวกเขาถูกมองว่าบุกรุกพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล หรือพื้นที่รัฐ การเข้าครอบครองพื้นที่ของชุมชนเหล่านี้ถูกวิจารณ์อย่างมากว่าเป็นการยึดที่เอกชนและที่สาธารณะไปครอบครองเพื่อประโยชน์ส่วนตน ชุมชนเหล่านี้จึงพยายามต่อสู้กับความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าวด้วยการพิสูจน์ว่า การจัดการไถนดินชุมชนของพวกเขาเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนพร้อมกับประโยชน์สาธารณะได้อย่างไร เช่น การจัดการพื้นที่เชิงอนุรักษ์ การไม่ขายที่ดินเพื่อยืนยันว่าไม่ได้หวังประโยชน์ระยะสั้น หรือการทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างประโยชน์ร่วมชุมชนในทุกด้านอันจะไม่เป็นภาระแก่รัฐและสังคม

จากความไม่เป็นธรรมลักษณะต่างๆ ที่ชุมชนทั้งหลายเผชิญเราได้เห็นเงื่อนงำพื้นฐานของความไม่ เป็นธรรมในหลายแง่ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมในทางเศรษฐกิจอันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำให้พวกเขาต้องประสบความยากจน และไร้ความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์จากที่ดิน และไร้อำนาจต่อरणปกป้องสิทธิตนเอง เมื่อเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างในด้านกฎหมาย นโยบายรัฐอันเนื่องจากรัฐไม่ยอมรับสิทธิในที่ดินที่ประชาชนมีอยู่เดิม ยิ่งทำให้พวกเขาไม่ได้ความเป็นธรรมจากการถูกใช้ความรุนแรง ถูกกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ โครงสร้างความเป็นธรรมเหล่านี้ยังถูกหล่อเลี้ยงด้วยความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่สร้างอคติ ความไม่เข้าใจของรัฐและสังคมที่มีต่อชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

แม้ว่ารัฐจะเริ่มเห็นปัญหาความไม่ เป็นธรรมเหล่านี้และพยายามจะแก้ไขในบางด้าน เช่น มีนโยบายจัดสรรที่ดินให้กับคนจนทั้งชนบทและเมือง แต่นโยบายเหล่านั้นไม่ได้แก้ไขรากฐานปัญหาความไม่ เป็นธรรมเชิงโครงสร้างที่มีอยู่ และไม่ได้เสริมสร้างอำนาจชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น จึงเป็นเหตุให้นโยบายเหล่านี้ไม่เพียงแต่ล้มเหลวไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เช่น การจัดสรรที่ สปก.ให้เกษตรกร แต่กว่าครึ่งเกษตรกรได้ขายที่ดินไปให้กับนายทุนแล้ว แต่กระบวนการแก้ปัญหาของรัฐกลับยิ่งเป็นตัวสร้างปัญหาความไม่ เป็นธรรมให้มากขึ้นไปอีก เช่น โครงการจัดสรรที่ดินให้กับคนจนที่เปิดช่องให้คนรวยได้สวมสิทธิในที่ดินแทน หรือการพยายามควบคุมชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ซึ่งกลับยิ่งทำให้ชุมชนอ่อนแอลงในการปกป้องป่า

ปัญหาจากนโยบายรัฐที่สร้างความเป็นธรรม เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนต่างๆ มุ่งแสวงหาเครื่องมือใหม่ๆ ที่จะเพิ่มอำนาจต่อรองของชุมชนที่ต่างไปกว่าเดิม โดยมุ่งต่อรองกับอำนาจรัฐให้ชุมชนสามารถมีสิทธิในการครอบครองและทำกินในที่ที่รัฐประกาศเป็นที่หวงห้ามของรัฐ ต่อรองกับทุนในแง่ของการ

สร้างระบบกรรมสิทธิ์ร่วมเพื่อไม่ให้กลไกทุนมาซื้อที่ดินไปจากชุมชน และต่อรองกับสังคมโดยการพิสูจน์ว่าที่ดินสาธารณะที่จัดสรรให้พวกเขานั้น พวกเขาจะปกป้องรักษาไว้ให้มั่นคง ดังนั้นโฉนดชุมชนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชุมชนทดลองใช้เพื่อปกป้องสิทธิชุมชน และจัดการสร้างความเป็นธรรมให้แก่พวกเขา

ระบบคิดเรื่องสิทธิและความเป็นธรรมของชุมชน

ชุมชนต่างๆ ที่เผชิญกับปัญหาการคุกคามสิทธิในการดำรงชีพและใช้ประโยชน์จากที่ดิน ต่างได้สะท้อนถึงมุมมองต่อเรื่องสิทธิและความเป็นธรรมของชุมชนดังนี้

1. สิทธิในการบุกเบิกที่ดินและอยู่อาศัยมานาน ชุมชนเกือบทั้งหมดต่างอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งมาเป็นเวลานาน จะมีบ้างก็แต่ชุมชนบ้านโป่ง สันติพัฒนา และไทรงามพัฒนาที่เพิ่งเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่ทำมาหากินในพื้นที่มาหลายสิบปีขึ้นไป ดังนั้นพวกเขาแม้จะตระหนักว่าการดำรงอยู่ของพวกเขาไม่มีกฎหมายรองรับ หรือผิดกฎหมาย แต่พวกเขาก็มองว่าการบุกเบิกที่ดินและอยู่กินมานานเป็นความชอบธรรมทางสังคมประการหนึ่งที่ได้รับรองรับ
2. สิทธิพลเมือง ชุมชนเกษตรกรรมอ้างถึงสิทธิเกษตรกรที่จะมีที่ดินทำกินอย่างเพียงพอต่อการดำรงชีพ เช่นเดียวกับชุมชนแออัดที่อ้างสิทธิของคนจนเมืองที่ควรได้รับการดูแลรับรองสิทธิและได้รับสวัสดิการจากรัฐ ในฐานะที่พวกเขาเป็นพลเมืองของสังคม และทำประโยชน์เพื่อสังคม เช่น เกษตรกรทำหน้าที่ผลิตอาหารให้แก่สังคม คนจนเมืองก็เป็นแรงงานให้กับภาคเมืองเช่นกัน ดังนั้นเมื่อพวกเขาขาดแคลนที่ดินอยู่อาศัยทำกิน รัฐย่อมมีหน้าที่ในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิต่อที่ดินของพวกเขา
3. สิทธิของผู้ที่อยู่อาศัยทำกินมาต่อเนื่องและมีส่วนร่วมในชุมชน การอ้างสิทธิประเภทนี้มักใช้ในการจัดสรรทรัพยากรภายในชุมชนว่าใครควรจะมีสิทธิเป็นอันดับแรกในการเข้าถึงทรัพยากร ชุมชนให้ความสำคัญกับคนที่อยู่อาศัยและทำกินมาอย่างต่อเนื่องมากกว่าคนที่เพิ่งมาชุกชุมชุมชนแต่ในนามแต่ไม่ได้อยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ เนื่องจากคนไม่ได้อยู่อาศัยมีทางเลือกแสวงหารายได้จากทางอื่นและพวกเขาก็ได้เลือกแล้วที่จะไม่อยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้คนที่มีส่วนร่วมในชุมชนและทำเพื่อประโยชน์ชุมชน พวกเขาต้องเสียสละเวลา ทุน แรงงานของตนเอง ดังนั้นชุมชนควรจะต้องมีระบบการชดเชย ตอบแทนคนเหล่านี้ให้ทำงานต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง
4. ปัจเจกเข้มแข็งภายใต้ระบบสิทธิชุมชน ชุมชนแทบทุกกรณียืนยันว่าการถือครองที่ดิน การเลี้ยงชีพของครอบครัวจะเข้มแข็งได้จะต้องมีระบบชุมชนมาหนุนเสริมสร้างความร่วมมือ ระดมทางเศรษฐกิจและสังคม พร้อมกับกำกับการใช้สิทธิของปัจเจกไม่ให้ละเมิดหรือกระทบต่อความเป็นอยู่ร่วมกันของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงพยายามสร้างกติกา และกลไกชุมชนมาซ้อนทับสิทธิปัจเจก หรือทำให้สิทธิปัจเจกมีเงื่อนไขกำกับ เช่น ห้ามซื้อขายที่ดิน เพราะการเปลี่ยนแปลงผู้ถือครองอาจส่งผลกระทบต่อรูปแบบการใช้ที่ดินที่กระทบชุมชน หรือส่งผลกระทบต่อความร่วมมือในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันระบบสิทธิชุมชนที่เข้มแข็งก็จะต้องสร้างความเป็นธรรมและ

ทางเลือกให้กับปัจเจกด้วย เช่น สร้างการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคของสมาชิกชุมชนในการกำหนดกติกาจัดการร่วมกัน

ทำไมชุมชนกรณีศึกษาถึงเลือกโฉนดชุมชน

ลักษณะของชุมชนส่วนใหญ่ที่เลือกจัดการโฉนดชุมชนมักเป็นชุมชนอยู่อาศัยในพื้นที่ของรัฐตามกฎหมาย และกำลังถูกกดดันให้รื้อถอน หรือถูกขูดรีดจากการขึ้นค่าเช่าดังนั้นพวกเขาต้องการเครื่องมือในการต่อรองปกป้องสิทธิตนเอง หรืออีกด้านหนึ่งก็เป็นชุมชนที่มีประสบการณ์หรือตระหนักถึงปัญหาการสูญเสียที่ดิน จากการขายที่ดินพวกเขาก็ต้องการเครื่องมือชุมชนมากำกับกลไกตลาดไม่ให้สิ้นคลอนความมั่นคงในการถือครองที่ดินของพวกเขา

สิ่งที่ทุกชุมชนกรณีศึกษาปรารถนาคือ ความมั่นคงในการถือครอง อยู่อาศัย และทำกินของตนเอง ชุมชนเหล่านี้ต่างก็เคลื่อนไหวต่อสู้ทั้งในระดับพื้นที่และในเชิงนโยบายเพื่อความมั่นคงในที่ดินมานาน บางส่วนเริ่มมาตั้งแต่ปี 2530 และหลายส่วนเริ่มก่อตัวขึ้นจริงจางราวปี 2545 เป็นต้นมา (เป็นช่วงเดียวกับที่เริ่มเกิดแนวคิดและชื่อเรียกร่องเรื่องโฉนดชุมชน ซึ่งพวกเขาก็เป็นรุ่นแรกๆ ของการผลักดันโฉนดชุมชน)

ชุมชนต่างๆ มีบทเรียนการเรียกร้องทางนโยบายต่อรัฐ โดยเห็นว่า รัฐมีเงินเฉย ไม่แก้ปัญหของชาวบ้านอย่างจริงจัง หลายกรณีมีการเลือกปฏิบัติ และเมื่อพิจารณาถึงแนวทางและนโยบายในการแก้ปัญหาที่ผ่านมา พวกเขาพบว่า การแก้ปัญหาในเชิงการต่อรองเพื่อให้รัฐผ่อนผัน เช่น ไม่ขึ้นค่าเช่า ไม่จับกุม ไม่ไล่อื้อและอื่นๆ มักจะไม่ค่อยได้ผลหรือได้ก็เพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราว ดังนั้นการผลักดันให้แก้ปัญหาต้องมุ่งไปสู่การมีนโยบาย หรือกฎหมายรองรับ

หากแต่นโยบาย กฎหมาย รวมถึงกลไกที่รัฐใช้ในการแก้ปัญหาที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้จริง ชาวบ้านบ้านโป่ง สันติพัฒนา ไทรงามพัฒนา พบว่า แนวทางจัดสรรที่ทำกินให้คนจนของรัฐล้มเหลว เพราะรัฐไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วมในการสำรวจ พิสูจน์สิทธิ และเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้จัดการที่ดินอย่างมั่นคง โฉนดชุมชนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชุมชนทดลองเลือกใช้เพื่อสร้างความมั่นคงที่ดินของตน

เมื่อจำแนกถึงที่มา สาเหตุ มุมมองที่ชาวบ้านต้องการโฉนดชุมชนอาจแยกแยะได้ดังนี้

1. สร้างหลักประกันความมั่นคงในการอยู่อาศัยและทำกินในที่ดินของรัฐ

หลายชุมชนที่ตกอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ที่สาธารณะประโยชน์ การเรียกร้องให้แปลงที่ดินสาธารณะเหล่านั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของชาวบ้านรายปัจเจกเป็นไปได้ยากเพราะขัดต่อกฎหมาย ต้องและขาดความชอบธรรมทางสังคมว่าเป็นการเอาที่ของรัฐมาเป็นของตน การจัดการในรูปโฉนดชุมชนซึ่งออกแบบเพื่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินร่วมกัน และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนจึงเป็นทางออกหนึ่งที่สามารถเป็นไปได้ และเมื่อรัฐได้มีนโยบายโฉนดชุมชนตามแรงผลักดันของชาวบ้าน ก็ยิ่งเป็นที่คาดหวังว่าจะนำมาคุ้มครองสิทธิชุมชนในพื้นที่ของรัฐได้ หากแต่ในทางปฏิบัติ ชุมชนพบว่ารัฐไม่ได้สนใจคุ้มครองสิทธิชุมชนอย่างจริงจัง ชาวบ้านจึงต้องเร่งผลักดันให้มีกฎหมายโฉนดชุมชน เพื่อรับรองสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ

2. ป้องกันที่ดินหลุดมือ

ทุกชุมชนเห็นตรงกันว่า ชาวบ้านรายคนไร้อำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ทำให้ยากที่จะรักษาผืนดินที่ตนเองอยู่อาศัยและทำกินได้เป็นเวลานาน การออกเอกสารสิทธิให้กับปัจเจกบุคคลมักไม่ถึงมือคนจน หรือไม่คนจนก็ถือครองได้ไม่นาน การรักษาที่ดินให้มั่นคงต้องอาศัยพลังของชุมชนมาร่วมกำกับ โดยการมีข้อห้ามซื้อขายที่ดิน ยกเว้นขายให้กับกลุ่ม มีข้อกำหนดให้สมาชิกต้องทำการเกษตร เนื่องจากต้องการคุ้มครองและส่งเสริมการผลิตของเกษตรกร ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านเกือบทุกแห่งยืนยันตรงกันว่า พวกเขาไม่เอากรรมสิทธิ์ปัจเจกในรูปแบบเดิม เช่น โฉนด สปก.แต่จะเอาโฉนดชุมชน

3. ชุมชนสามารถออกแบบสิทธิและการจัดการที่ดินให้เหมาะกับวัฒนธรรม

ชุมชนอย่างบ้านหินลาดใน บ้านตระ ที่มีระบบการจัดการป่า ที่ดินร่วมกัน และมีไร่มุมนเวียนที่ต้องอาศัยระบบสิทธิร่วม บ้านปลักเขือ-ทับหมี่ ที่ต้องการความมั่นคงต่อระบบการจัดการที่ดินและทรัพยากรของชุมชน เนื่องจากอยู่บนฐานระบบสิทธิร่วมตามประเพณี ขณะที่การรับรองสิทธิที่ดินในรูปแบบอื่นไม่ครอบคลุมสิทธิตามประเพณี เช่น ป่าชุมชนจะรับรองเฉพาะพื้นที่ป่า โฉนดหรือสปก.ก็รับรองเฉพาะที่ปัจเจกสำหรับโฉนดชุมชน ชุมชนสามารถออกแบบ แบ่งประเภท กำหนดลักษณะการใช้ประโยชน์และการถือครองให้เหมาะสมกับระบบจัดการที่ดินของตนเอง (ทั้งที่มีอยู่หรือระบบที่พึงประสงค์) ดังเช่นที่เครือข่ายเทือกเขาบรรทัดจะใช้โฉนดชุมชนเป็นแนวทางสร้างธรรมณูชุมชนตนเอง

4. สร้างพลังทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองร่วมกัน

ครอบครัวเกษตรกรหรือชาวเมืองแต่ละรายต่างก็ล้วนมีทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่จำกัด การสร้างความมั่นคงในการจัดการทรัพยากร การผลิต และเศรษฐกิจทำได้ไม่มาก แม้ชุมชนหลายแห่งจะมีระบบจัดการเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น ออมทรัพย์ วิสาหกิจชุมชน และอื่นๆ แต่ก็ยังเป็นไปแบบหลวมๆ การมีโฉนดชุมชนเป็นการเรียกร้องให้สมาชิกในชุมชนต้องมารวมกลุ่ม ปกป้องหรือ ออกแบบระบบที่หนุนช่วยซึ่งกันและกัน มีที่ดินและทรัพยากรของส่วนร่วม มีระบบการผลิตร่วมกันในบางประเภท มีการระดมทุนร่วมกัน ทำให้สมาชิกมีความมั่นคงในระบบจัดการร่วมมากกว่าจัดการเชิงปัจเจก ดังนั้นหลายชุมชนจึงคาดหวังว่าโฉนดชุมชนจะช่วยระดมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน และในอีกด้านหนึ่งชุมชนสามารถใช้โฉนดชุมชนเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นในการต่อรองอำนาจกับรัฐและทุนที่มาจากภายนอก ดังนั้นการจัดการโฉนดชุมชนทุกแห่งจึงเรียกร้องการระดมพลัง ความร่วมมือในทุกด้าน

5. เอื้อต่อการสนับสนุนทรัพยากรและสาธารณูปโภคจากรัฐ

เนื่องจากโฉนดชุมชนเป็นนโยบายรัฐ และมีรูปแบบการจัดการเป็นกลุ่มชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถได้รับการบริการสาธารณะและการอุดหนุนจากรัฐในรูปแบบต่างๆ ได้ง่ายกว่ารายครอบครัว เทียบกับการได้รับเอกสารสิทธิส่วนบุคคลที่รัฐมักเมื่อมอบสิทธิให้แล้วก็จะไม่สนใจสนับสนุนต่อ เหตุผลในข้อนี้ปรากฏชัดสำหรับชุมชนสลัม ที่การดำรงอยู่พวกเขาถูกทอดทิ้ง ต้องดิ้นรนเข้าถึงสาธารณูปโภคเช่น น้ำประปา ไฟฟ้า และอื่นๆ ในราคาแพง การจัดการโฉนดชุมชนจึงเป็นความคาดหวังที่จะเพิ่มอำนาจต่อรองในเรื่องดังกล่าว

จากเหตุผล 5 ประการที่ชุมชนเลือกที่จะจัดการโฉนดชุมชน เราอาจสังเคราะห์ได้ว่า ชุมชนกำลังต้องการใช้โฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือเพื่อตอบคำถามหรือปัญหาที่พวกเขาเผชิญได้ 4 ด้าน ก็คือ

- 1) การต่อรองสร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนเนื่องเพราะพวกเขาต้องการยืนยันถึงสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญในมาตรา 66 และ 67 แต่สิทธิดังกล่าวถูกละเมิดไปจากรัฐ ทูน และคนภายนอก ทำให้พวกเขาใช้โฉนดชุมชนเพื่อปกป้องสิทธิและความเป็นธรรมที่พวกตนจะได้รับจากรัฐและสังคม สิทธิและความเป็นธรรมที่พวกเขายืนยันก็คือ สิทธิในการดำรงชีพอย่างมีศักดิ์ศรี มีที่ดินอยู่อาศัยและทำกินอย่างพอเพียง สิทธิทางวัฒนธรรมผ่านระบบการจัดการทรัพยากร การผลิต เมื่อเปรียบเทียบกับคนกลุ่มอื่นที่มีกำลังทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแล้ว คนเหล่านั้นมีอำนาจปกป้องสิทธิตนเองได้มากกว่า ดังนั้นชุมชนจึงเลือกที่จะใช้โฉนดชุมชนเพื่อปกป้องสิทธิดังกล่าว และเป็นวิถีไปสู่ความเป็นธรรมทางสังคมมากยิ่งขึ้น
- 2) การสร้างขีดความสามารถในการจัดการการผลิตให้มีประสิทธิภาพอันมาจากเหตุผลเรื่องการสร้างโอกาสและเงื่อนไขของการระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจจะเป็นแรงจูงใจสำคัญที่สมาชิกเลือกที่จะเข้าหรือไม่เข้าร่วมโฉนดชุมชน
- 3) การสร้างระบบการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนโฉนดชุมชนไม่ได้จำกัดแค่การจัดการที่ดินร่วม หากแต่เป็นระบบการจัดการทรัพยากรร่วม (ดิน น้ำ ป่า) ของชุมชน การสร้างพลังการจัดการทรัพยากรต้องอาศัยสถาบันร่วมของชุมชนที่เข้มแข็ง โฉนดชุมชนจึงเป็นข้อเสนอที่กว้างและครอบคลุมความมั่นคงในฐานทรัพยากรและอาหารด้วย
- 4) การสร้างความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินจากเหตุผลเรื่องการกลัวที่ดินหลุดมือด้วยกลไกตลาด ทำให้ชุมชนต้องการสร้างระบบการจัดการร่วมของชุมชนมาซ้อนกับระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในชุมชน พร้อมกับมีกลไกควบคุมและหนุนเสริมให้การจัดการที่ดินของสมาชิกมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

รูปแบบและวิธีการจัดการโฉนดชุมชน บทสะท้อนวิถีคิดเรื่องความเป็นธรรม

ระบบการจัดการโฉนดชุมชนของแต่ละแห่งมีความแตกต่างหลากหลายกันไป สามารถแบ่งคร่าวๆ ได้สองกลุ่ม คือ

1.กลุ่มที่ใช้โฉนดชุมชนรองรับการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่เดิม เช่น บ้านหินลาดใน บ้านตระ บ้านทับเขือ-ปลักหมู สหกรณ์คลองโยง ชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง สน.ทองหล่อกระบวนการจัดการโฉนดชุมชนดำเนินการโดยการรองรับสิทธิเดิมที่สมาชิกในชุมชนมีอยู่ทั้งในระดับปัจเจก (อาจจะมากน้อยต่างกัน) และสิทธิต่อทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน

2.กลุ่มที่ออกแบบระบบโฉนดชุมชนขึ้นมาใหม่ เช่น บ้านโป่ง บ้านทุ่งพระ บ้านดอนฮังเกลือ บ้านสันติพัฒนา และโครงการพัฒนา ส่วนมากชุมชนเหล่านี้จะจัดสรรที่ดินให้กับสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน

ทั้งสองกลุ่มสร้างกฎ กติกา ของการจัดการโฉนดชุมชนหลายประการ ได้แก่

1. มีการแบ่งประเภทพื้นที่ออกเป็นที่สาธารณะร่วม ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย
2. การจัดสรรที่ดินมีทั้งแบบให้เท่าเทียมกัน รับรองสิทธิเดิมที่มีอยู่ และให้สิทธิพิเศษแก่สมาชิกที่มีที่ดินน้อยที่สุด (กรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ)
3. มีกติกาห้ามซื้อขายที่ดินกับคนภายนอก หากจะมีการขายที่ดินก็ขายให้กลุ่มในกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น มีกฎหมายแสวงประโยชน์ต่อที่ดินเชิงทรัพย์สิน เช่น ห้ามให้เช่าที่ดินกับคนภายนอก
4. ให้สิทธิแก่สมาชิกชุมชน ที่ทำการเกษตร หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ (สลัม) และมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน แต่จะไม่ให้สิทธิกับคนภายนอก (มาเช่าที่ก่อนหน้าทำโฉนดชุมชน) สมาชิกชุมชนแต่ไม่ได้มีที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชน หรือไม่ร่วมกิจกรรมกับชุมชน หรือไม่ประสงค์จะมีโฉนดชุมชน หรือร่วมผลักดันโฉนดชุมชน
5. มีการจัดการทรัพยากรจัดการภูมิทัศน์ร่วมของชุมชนและการพัฒนาชุมชนร่วมกันโดยสมาชิกจะต้องมาร่วมประชุมปรึกษาหารือ และร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

จากรูปแบบการจัดการโฉนดชุมชนดังกล่าว สะท้อนถึงวิถีคิดเรื่องความเป็นธรรมได้ ดังเช่น ชุมชนที่มีระบบการจัดการร่วมอยู่แล้ว ความเป็นธรรมของพวกเขาก็คือการรับรองสิทธิต่อที่ดินที่พวกเขาถืออยู่ แม้สิทธิเหล่านั้นจะไม่มีกฎหมายรองรับก็ตาม ในแง่นี้ชุมชนยอมรับสิทธิปัจเจกและสิทธิชุมชนร่วมเดิมที่มีอยู่ ไม่ได้ตั้งคำถามว่าไม่เป็นธรรม สำหรับชุมชนที่ออกแบบการจัดการใหม่ ส่วนมากความเป็นธรรมเกิดจากการจัดสรรที่ดินให้อย่างเท่าเทียมกัน จะมีตัวอย่างที่น่าสนใจก็คือ มีการจัดสรรที่ดินให้แก่ผู้เดือดร้อนที่ดินมากที่สุดก่อน ซึ่งสะท้อนวิถีคิดความเป็นธรรมในเชิงการสนับสนุนคนด้อยโอกาสด้วย

อย่างไรก็ตาม ชุมชนไม่ได้มองความเป็นธรรมจากสิทธิเสรีภาพของปัจเจกเพียงอย่างเดียว แต่คำนึงถึงการดำรงอยู่รอดร่วมกันของชุมชนด้วย ด้วยเหตุนี้จึงกำหนดเงื่อนไขให้สิทธิแก่สมาชิกชุมชนที่มีบทบาทต่อส่วนรวม มีการอยู่อาศัยและทำกินจริง (ไม่ใช่อ้างสิทธิตามเอกสาร ทะเบียนบ้านโดยเจ้าตัวไม่อยู่) และบางชุมชนกำหนดให้ต้องทำการเกษตรด้วย เงื่อนไขเหล่านี้อาจดูเป็นการรอนสิทธิและเสรีภาพปัจเจกบางระดับ (ระบบการจัดการเชิงซ้อนย่อมจะต้องมีการรอนสิทธิอยู่บ้าง) โดยเฉพาะสิทธิในการซื้อขายที่ดิน เพราะหากยินยอมก็เท่ากับว่าโฉนดชุมชนจะล้มเหลวในการป้องกันไม่ให้แปลงที่ดินเป็นทรัพย์สิน ไม่สามารถตอบคำถามความมั่นคงในการถือครองที่ดินได้ และเปิดให้คนนอกเข้ามาอยู่โดยไม่มีส่วนร่วมจัดการกับชุมชนแต่เพื่อให้ความเป็นธรรมกับสมาชิกที่ไม่ประสงค์โฉนดชุมชน ก็ต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกเหล่านั้นมีสิทธิที่จะไม่ร่วมโฉนดชุมชนโดยไม่อ้างสิทธิเหนือที่ดินของพวกเขามาเป็นโฉนดชุมชนหรือมีการชดเชยตามสิทธิที่พวกเขา มีหากต้องการดึงมาร่วมโฉนดชุมชน อีกทั้งต้องเปิดโอกาสให้การเจรจาต่อรองของสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อปรับกฎเกณฑ์กติกาโฉนดชุมชนให้เหมาะสม

ผลของการจัดการโฉนดชุมชน

เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการรับรองและส่งเสริมจากรัฐให้ดำเนินการโฉนดชุมชน ยกเว้นแต่เพียงสหกรณ์ชุมชนคลองโยงเพียงแห่งเดียว การประเมินผลลัพธ์ตามนโยบายจึงยังเป็นไปได้ยาก แต่

กระนั้นชุมชนก็ได้เริ่มจัดการโฉนดชุมชนของตนเองแล้ว แต่ก็ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ยังเห็นผลได้ไม่ชัดเจนนัก ขอจำแนกได้ดังนี้

1. การปกป้องสิทธิชุมชนในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้โฉนดชุมชนตามนโยบายรัฐเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนยังไม่เห็นผลชัดเจนนัก หลายพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ยังคงถูกฟ้องร้อง ดำเนินคดี ถูกข่มขู่คุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น บ้านตระ ที่เพิ่งถูกเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเข้าไปตัดฟันต้นยางของชาวบ้าน ในพื้นที่สันติพัฒนาและไทรงามพัฒนาก็ยังถูกกลุ่มทุนใช้อิทธิพลคุกคาม ปัญหาดังกล่าวมาจากรัฐไม่ได้สนใจใช้โฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือปกป้องสิทธิชุมชน ทำให้ชาวบ้านยังคงเผชิญภัยคุกคาม เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจ ไม่กล้าเสี่ยงที่จะลงทุนการผลิตและจัดการทรัพยากรระยะยาวอันจะกระทบต่อความเข้มแข็งในการจัดการโฉนดชุมชนด้วย

2. การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน

ในบางชุมชน เช่น บ้านโป่ง ดอนฮังเกลือ บ้านหินลาดใน บ้านทับเขือ-ปลักหมู ชาวบ้านเริ่มได้รายได้จากการผลิตที่เพาะปลูกไว้ในพื้นที่โฉนดชุมชน สามารถลดหนี้สินลงได้ ชาวบ้านยังคงยืนยันว่ายังไม่มีสมาชิกขายที่ดินเพราะความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมเริ่มสร้างความมั่นคงในที่ดินให้แก่ชุมชนมากขึ้น

3. การสร้างความชอบธรรมต่อรัฐและสังคม

บางชุมชนเช่นหินลาดใน ดอนฮังเกลือ และสหกรณ์ชุมชนคลองโยง ที่ไม่ได้เผชิญสถานการณ์กดดันจากรัฐมากนัก พวกเขามีความชอบธรรมทางสังคมในการจัดการที่ดินอยู่แล้ว โฉนดชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความชอบธรรมดังกล่าวให้เพิ่มมากขึ้น แต่สำหรับชุมชนที่อยู่ในพื้นที่รัฐและเอกชนโดยผิดกฎหมาย การจัดการโฉนดชุมชนต้องสามารถพิสูจน์ให้ได้ว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะไม่น้อยไปกว่าผลประโยชน์เฉพาะตน เช่น จัดการนิเวศและทรัพยากรให้ยั่งยืน จัดทำภูมิทัศน์ชุมชนให้น่ามอง สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างของชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งกระบวนการพิสูจน์ความชอบธรรมดังกล่าวยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ยังเห็นผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจนนักในเวลานี้

สิ่งท้าทายของการจัดการโฉนดชุมชน

1. การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิสาธารณะ สิทธิชุมชน และสิทธิปัจเจก

ในความสัมพันธ์ขั้นแรกระหว่างสิทธิสาธารณะกับสิทธิชุมชนนั้น ขณะที่ชุมชนอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และสิทธิทางสังคม เช่น สิทธิการบุกเบิกทำกินมานาน สิทธิการปกป้องรักษาทรัพยากร สิทธิของพลเมือง แต่กระนั้นการอ้างสิทธิโดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะย่อมจะต้องพิสูจน์ให้สาธารณะยอมรับว่าการจัดการโฉนดชุมชนเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะไม่น้อยไปกว่าประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม การสร้างความชอบธรรมต่อสาธารณะไม่ใช่เรื่องง่าย หลายชุมชนถูกสังคมมองอย่างอคติ เช่น อคติทางชาติพันธุ์ที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง (อคติต่อชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากร การผลิต

ของชุมชน) อนาคตทางวัฒนธรรมที่มีต่อคนจนทั้งในเมืองและชนบท (ถูกมองว่าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ขาดความรู้ และเหตุผล) แม้ชุมชนทั้งหมดจะหวังว่าการจัดการโฉนดชุมชนจะพิสูจน์ให้เห็นว่าพวกเขาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่อย่างผิดกฎหมายได้สร้างประโยชน์ต่อสาธารณะ แต่พวกเขาจะต้องสร้างรูปธรรมของการจัดการทรัพยากรที่ชัดเจนพร้อมทั้งสื่อสารสังคมให้เกิดความตระหนักและให้ความชอบธรรมต่อชุมชน

ในด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิชุมชนกับสิทธิปัจเจกในชุมชน แม้หลายชุมชนจะมีระบบกรรมสิทธิ์ร่วมจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็ง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า สิทธิที่ดินทำกินของทุกชุมชนอยู่บนฐานวิธีคิดสิทธิปัจเจก แม้จะมีการดึงเอามูลค่าส่วนเกินของการผลิตมาสร้างความเข้มแข็งให้แก่มวลรวมของชุมชนก็ตามแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าระบบคิดสิทธิปัจเจกต่อที่ดินจะหายไปดังนั้นหากการจัดการโฉนดชุมชนใดมีลักษณะเก็บกีดกันความหลากหลาย ไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างทั่วถึง ไม่ได้ทำให้สมาชิกมีทางเลือกที่จะร่วมหรือไม่ร่วมก็ได้ ไม่ได้สร้างสำนึกร่วมของชุมชนให้เข้มแข็ง ไม่ได้มีระบบการชดเชย ให้ประโยชน์แก่สมาชิกที่ถูกลดรอนสิทธิบางประการ เช่น การห้ามซื้อขายที่ดิน ก็เสี่ยงที่ระบบการจัดการโฉนดชุมชนนั้นๆ จะพังลงได้ง่าย

2.การพัฒนาโฉนดชุมชนให้ตอบคำถามเรื่องความเป็นธรรม ประสิทธิภาพ ความมั่นคง และความยั่งยืน
ขณะที่ชุมชนส่วนใหญ่มุ่งที่จะใช้เรื่องโฉนดชุมชนเพื่อต่อรองสร้างความเป็นธรรมแก่ตนในการถือครองและจัดการที่ดิน แต่เหตุผลหลักที่จะทำให้สมาชิกร่วมกันจัดการโฉนดชุมชนเข้มแข็งได้นั้นไม่ได้มีเฉพาะมิติเรื่องความเป็นธรรมเพียงอย่างเดียว การจัดการโฉนดชุมชนจะต้องตอบคำถามว่าสามารถสร้างประสิทธิภาพในการผลิตและแลกเปลี่ยนทรัพยากรให้แก่สมาชิกมากกว่าการจัดการแบบปัจเจกได้อย่างไร จะต้องตอบคำถามให้ได้ว่าจะสร้างความมั่นคงในการจัดการที่ดินได้อย่างไร ซึ่งจะต้องพิสูจน์จากผลของการจัดการที่เกิดขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่การอ้างกฎ กติกาเพียงอย่างเดียว และนอกจากนี้จะต้องตอบคำถามเรื่องความยั่งยืนของนิเวศและทรัพยากรด้วย เนื่องจากการจัดการโฉนดชุมชนไม่ได้มีแค่สิทธิการครอบครอง สมาชิกชุมชนรัฐ และสังคมต่างก็คาดหวังบทบาทหน้าที่ด้านการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนไปด้วย ดังนั้นหากการโฉนดชุมชนที่ละเลยมิติด้านใดด้านหนึ่งไป ย่อมอาจเสี่ยงต่อความล้มเหลวได้

3.นโยบายการรับรองสิทธิชุมชนของรัฐ แม้รัฐบาลจะมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโฉนดชุมชน แต่กระนั้นก็มีเพียงแค่สองรายที่ผ่านการอนุมัติ ที่เหลือยังไม่ได้รับการรับรอง และหลายพื้นที่ที่เตรียมประกาศโฉนดชุมชนก็ไม่ได้ความร่วมมือจากกลไกรัฐที่ดูแลพื้นที่นั้นๆ ทำให้ชุมชนยังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มทุน กลุ่มอิทธิพลความไม่มั่นคงดังกล่าวส่งผลต่อการตัดสินใจของชุมชนว่าจะพัฒนาโฉนดชุมชนให้เข้มแข็งก้าวหน้าหรือไม่ จะลงทุนการผลิตระยะยาวหรือไม่ หรือจะตัดสินใจร่วมจัดการโฉนดชุมชนต่อไปไหม หรือควรขายสิทธิที่ดินให้กับคนอื่น (ซึ่งชุมชนห้าม) ชุมชนที่ไม่ถูกภัยคุกคามมีแนวโน้มที่จะใช้โฉนดชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองได้มากกว่าชุมชนที่ยังไม่ชัดเจนว่าจะถูกขับไล่ออกไปเมื่อใด ดังนั้นรัฐเองจะต้องมีนโยบายสนับสนุนโฉนดชุมชนให้เข้มแข็งมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยใช้โฉนดชุมชนเพื่อการส่งเสริมชุมชนไม่ใช่ใช้เพื่อควบคุมบังคับชุมชน

ในอีกด้านหนึ่ง นโยบายและกลไกเรื่องโฉนดชุมชนที่รัฐออกมาก็ยังเป็นปัญหาในตัวเองด้วย เพราะกฎระเบียบต่างๆ เช่น การเรียกร้องให้ชุมชนจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ให้มีสมาชิกไม่ต่ำกว่าห้าสิบคน เป็นต้น รัฐใช้ระเบียบเหล่านี้อย่างแข็งตัวเพื่อควบคุมกำกับชุมชน ทำให้บางชุมชนประสบปัญหา เช่น ชุมชนเพชรคลองจั่น และหลัง สน.ทองหล่อ พยายามรวบรวมสมาชิกมาขึ้นทะเบียนโฉนดชุมชน ทั้งที่บางคนไม่ได้อยู่อาศัยทำกินในพื้นที่นั้น ซึ่งก็ขัดกับหลักการโฉนดชุมชนที่ชุมชนกำหนดเอง ดังนั้นชุมชนควรจะต้องร้องกับรัฐให้ปรับปรุงระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ให้มีความยืดหยุ่น และมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการจัดการโฉนดชุมชน แทนการใช้ระเบียบเพื่อควบคุมชุมชนอย่างตายตัว

ข้อเสนอต่อการจัดการโฉนดชุมชน

1. ข้อเสนอต่อชุมชน

-สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดกติกา แผนการจัดการโฉนดชุมชน และการติดตามประเมินผลอย่างทั่วถึง

- สร้างกระบวนการจัดการโฉนดชุมชนให้มีความยืดหยุ่น หลากหลาย ให้ความสำคัญกับกระบวนการต่อรองในหมู่สมาชิกมากกว่ายึดกฎกติกาตายตัว พร้อมกับสร้างทางเลือกให้กับปัจเจกหลายแบบ เช่น คนที่อยากมีสิทธิในโฉนดชุมชนแต่ไม่พร้อมจะมีส่วนร่วม คนที่อยากจะขายสิทธิเพราะไม่ต้องการอยู่ต่อ การเปิดรับสมาชิกใหม่ที่สามารถมีส่วนร่วมสร้างความเข้มแข็งชุมชน คนที่มีสิทธิในที่ดินอยู่เดิมแต่ไม่ต้องการจัดการโฉนดชุมชน เสียงเหล่านี้จะต้องนำมาพิจารณาหรือเพื่อหาทางออกการจัดการร่วมกันมากกว่าจะใช้มติเสียงข้างมาก

-พัฒนาการจัดการโฉนดชุมชนให้รอบด้าน โดยเฉพาะมิติการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การสร้างความยั่งยืนในการจัดการนิเวศและทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวม

-ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของผู้นำและสมาชิก ให้มีความรู้ ทักษะในการจัดการที่ดินให้รอบด้านยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอต่อรัฐ

- ยุติการจับกุม และป้องกันข่มขู่คุกคามชุมชนในรูปแบบ ปกป้องสิทธิชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกมั่นคงในการดำเนินการโฉนดชุมชน

-ปรับปรุงกฎระเบียบการจัดการโฉนดชุมชนให้มีความยืดหยุ่น หลากหลาย เช่น แก้ไขเรื่องความเป็นนิติบุคคล

- เร่งรัดอนุมัติพื้นที่โฉนดชุมชนด้วยรวดเร็ว

- สนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชนให้เข้มแข็ง เช่น งบประมาณ การประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ เพื่อหนุนเสริมโฉนดชุมชน

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชนและร่วมปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการที่ดินและทรัพยากร

- ออกกฎหมายโฉนดชุมชนแทนที่ระเบียบสำนักนายกฯ เพื่อให้มีสถานภาพบังคับใช้ได้
- ออกนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินที่เป็นธรรม เช่น การเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม การตั้งกองทุนและธนาคารที่ดิน

ตารางเปรียบเทียบชุมชนจัดการใจคนชุมชน

ชุมชน	ความสัมพันธที่ติด	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมใจคนชุมชน	การจัดการ	ผลการจัดการ	ปัจจัยข้อจำกัด	ทางออก
ชุมชนคลองโยง	-เข้าซื้อแปลงรวมที่ทำเกษตรและอยู่อาศัยมาร้อยกว่าปี -ที่ดินรกร้างพืสดกรณารักษาดูแล	-กรรมนารักษาคุณค่าที่แพงกว่าปกติ -เก็บค่าเช่ารายแปลงแทนที่จะเก็บรวม -เรียกเก็บค่าเช่ากระทันหันไม่แจ้งล่วงหน้า -ขมขู่คุกคาม	รัฐรับของให้เป็นใจคนชุมชน	-มีการจัดการในรูปแบบสหกรณ์มาแต่เดิม -รัฐบาลมีนโยบายใจคนชุมชน -ต้องการรักษาที่ดินไว้ไม่ให้ขาย	สหกรณ์ถือกรรมสิทธิ์ที่แปลง เจ้าของที่ดินเป็นสมาชิกสหกรณ์ถือครองมาแต่เดิม โอนที่ได้เฉพาะจุดกลางที่เป็นสมาชิกสหกรณ์และมีภูมิลำเนาในชุมชน -ใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม		การสร้างความร่วมมือภายในเพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชน	
บ้านทุ่งพระคอนสาร	-บุกเบิกทำกินที่ดินมาต่อเนื่อง -พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติประกาศทับ	-รัฐประกาศป่าสงวนฯทับพื้นที่ชุมชน -อป.ยึดพื้นที่ปลูกสวนป่าขับไล่ชาวบ้าน	ชาวบ้านถูกออกป.ฟ้องให้ออกจากพื้นที่แล้วสองศาลได้ยื่นฎีกาไปแล้ว ปัจจุบันไม่มีการคุกคาม	-การจัดการหมู่บ้านป่าไม้ล้มเหลว ไม่จัดสรรที่ไม่ชัดเจน -รัฐไม่ออกเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ป่าให้ -เอกสารสิทธิ์ประเภทอื่นไม่มั่นคง เสี่ยงต่อที่ดินหลุดมือ	-แบ่งแปลง เป็นที่แปลงรวมที่สาธารณณะที่อยู่อาศัยที่ทำกิน (คนละ 6 ไร่) ป่าชุมชน -ซื้อขายได้ภายในหมู่บ้าน สมาชิกและครอบครัวหรือสมาชิกกลุ่ม -ขายให้กลุ่ม	-สภาพไม่มั่นคง ยังไม่ได้ประกาศเป็นเงินคนชุมชน โดนคดีความ -กรร ง ท ร ษ ย ก ร ร ช ติ ข ว ก ค ำ น ิ น ค ติ แล ะ น ี่		

ชุมชน	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก
ดอนช้าง	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก
เกตุ	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก
ร้อยเอ็ด	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก
บ้านโป่ง	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก
ลำพูน	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนดชุมชน	ใช้ภาษาที่ก้าวหน้ากรณีที่เป็นสมาชิกไม่เท่าเทียม	ผลกระทบ	เห็นชอบกับโหนดชุมชน	ทางออก

ชุมชนสันติพัฒนา ราษฎร์ธานี	ชาวสวนยาง ทำสวนมานาน	-เป็นความไม่เรียบร้อยเชิงโครงสร้าง ประสิทธิภาพล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เป็นหนี้สินไม่มีที่ดินทำกิน -ไม่มีสิทธิทำกินในที่ดินอย่างถูกกฎหมาย เพราะพื้นที่ทำกินขณะนี้ถูกประกาศเป็นป่าสงวนฯ ป่าถาวร และสปก.	-นายทุนเช่าพื้นที่ปลูกปาล์ม แต่หมดสัมปทานแล้ว -นายทุนนำพื้นที่ไปออก นส.3 อย่างผิดกฎหมาย -ชาวบ้านโดนคดี -ชาวบ้านโดนข่มขู่คุกคามจากบริษัทและภายนอก -คนภายนอกฉวยโอกาสเข้ามาจะอ้างสิทธิในที่ดินหากรัฐจัดสรรที่ให้ประชาชน	-ต้องการความมั่นคงในการถือครองและทำกินระยะยาว -พื้นที่ทำโฉนดชุมชนอยู่ในเขตสปก. แต่สปก. ไม่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านเรื่องความมั่นคงในการทำกิน	แปลงพื้นที่เป็นที่ตั้งชุมชนป่าไม้ ที่สภากรณะประโยชน์แปลงเกษตรรวม แปลงเกษตรรายบุคคล	ผลผลิตเกษตรเริ่มเติบโต	ความไม่มั่นคงว่าจะอยู่ได้ยาวนานเพียงใด
ชุมชนไทยงามพัฒนา	เพิ่งมารวมกันเป็นชุมชน ที่มาจากหลายตำบล รับจ้างในเหมืองและประมง	-เป็นความไม่เรียบร้อยเชิงโครงสร้าง ประสิทธิภาพล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เป็นหนี้สินไม่มีที่ดินทำกิน	-นายทุนเช่าพื้นที่ปลูกปาล์ม แต่หมดสัมปทานแล้ว -นายทุนนำพื้นที่ไปออก นส.3 อย่างผิด	-ต้องการความมั่นคงในการถือครองและทำกินระยะยาว -พื้นที่ทำโฉนดชุมชนอยู่ในเขตสปก. แต่สปก. ไม่	แปลงพื้นที่เป็นที่ตั้งชุมชนป่าไม้ ที่สภากรณะประโยชน์แปลงเกษตรรวม แปลงเกษตรรายบุคคล	ผลผลิตเกษตรเริ่มเติบโต	ความไม่มั่นคงว่าจะอยู่ได้ยาวนานเพียงใด

บ้านตระ	ตั้งถิ่นฐานมาหลายร้อยปี	ไม่มีสิทธิทำกินในที่ดิน อย่างถูกกฎหมาย เพราะพื้นที่ทำกินถูก ประกาศเป็นป่าสงวน ป่าถาวร และสปก.	กฎหมาย -ชาวบ้านโดนคดี -ชาวบ้านโดนข่มขู่ คุกคามจากบริษัท และภายนอก -คนภายนอกฉวย โอกาสเข้ามาจะอ้าง สิทธิในที่ดินหากรัฐ จัดสรรให้ประชาชน	ตอบสนองความต้องการ ของชาวบ้านเรื่องความ มั่นคงในการทำกิน	แบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่อยู่ อาศัยและทำกิน ป่าชุมชน และสายน้ำ	-การสร้างความ เข้มแข็งในการ รวมตัวของ ชาวบ้าน -ปัญหาทาง เศรษฐกิจ		
ชุมชน	ความไม่เป็นธรรม ที่ดิน	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโหนด ชุมชน	การจัดการ	ผลการจัดการ	ปัจจัยข้อจำกัด	ทางออก
ทับเขือปลัก หมู่	ตั้งถิ่นถาวรทำกินปี ในพื้นที่ทำสวน	ถูกประกาศเป็นอุทยาน ฯ เขาปู่ เขาย่า	เจ้าหน้าที่อุทยานฯ นำ กำลังเข้าไปตัดฟัน	ต้องการยุติการข่มขู่จาก รัฐ	แบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่อยู่ อาศัยและทำกิน ป่าชุมชน		-การสร้างความ เข้มแข็งในการ	

	ส่วนใหญ่อำนาจทำ ส่วน	ถูกจับกุม	สวนของชาวบ้าน	และสายน้ำ	รวมตัวของ ชาวบ้าน ปัญหาทาง เศรษฐกิจ	
ชุมชนเพชร คลองจั่น	อยู่ในคลองลำราง สาธารณะและเช่าที่ วัด อาชีพรับจ้าง	-เขตพยายามไสรือ เพราะกีดขวางคลอง (นายทุนสนับสนุน) -	มีการติดป้ายให้รือ บ้าน รือบางบ้านแล้ว	-ปรับปรุงภูมิทัศน์ -ไม่ซื้อขาย ไม่หาประโยชน์ จากที่ของตน -ไม่ขายบ้าน -ผู้มีสิทธิต้องเป็นสมาชิก ออมทรัพย์และต้องอยู่ใน พื้นที่ -ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ ไม่ได้ ร่วมกิจกรรมชุมชน แม้มีข้อ ทะเบียนบ้าน หรือถูกขอยืม ชื่อมาใช้เพื่อยื่นขอเงิน ชุมชนให้ครบเกณฑ์ก็จะ ไม่ได้สิทธิที่ดิน -การซื้อขายทำได้เฉพาะใน กลุ่ม	-บางรายอยาก ขายที่ เพราะไม่ ค่อยอยู่ ไม่อยาก ได้เงินชุมชนถ้า จะขายจะถูก บังคับให้ขาย ภายในกลุ่ม	ส ร ำ ง กระบวนการ ปรึกษาหารือ กำหนดกติกา ให้ยึดหยุ่น มี ทางเลือก ให้กับคนที่มี เงื่อนไข ต่างกันไป

ชุมชน	ความสัมพันธ์	ความไม่เป็นธรรม	สถานการณ์	เหตุผลเข้าร่วมโจมตีชุมชน	การจัดการ	ปัจจัยข้อจำกัด	ทางออก
ชุมชนทองหล่อ	ตั้งถิ่นฐานล้ำรางสาธารณะ	อยู่มานาน กัดไม่มิลิทธิ นายทุนผลักดันให้รัฐไล่ที่ชาวบ้าน แต่กลับเพิกเฉยต่อนายทุนที่บุกรุกล้ำรางสาธารณะ ถูกจำกัดสิทธิในการต่อเดิมบ้าน (อ้างบังทับนียภาพ)	เจ้าหน้าที่แจ้งขอหาชาวบ้าน	-ป้องกันการถูกรื้อ -เข้าถึงสาธารณูปโภคได้ ง่าย -ได้รับจัดสรรงบประมาณ -มีความมั่นคงในการถือครองที่ดิน	-ปรับปรุงภูมิทัศน์ -ห้ามซื้อขาย (ใช้มาห้าปีก่อนขอโฉนดชุมชน แต่ก็มีคนขาย) -จัดสรรให้กับครอบครัวที่แออัดที่สุดเป็นอันดับแรก -ไม่ให้สิทธิเจ้าของบ้านเช่าที่เป็นคนต่างชุมชน และคนที่ไม่ประสงค์จะขอออกโฉนดชุมชนและไม่ร่วมกระบวนการผลักดันโฉนดชุมชน แต่ที่อยู่อาศัยของเขาถูกนับเป็นพื้นที่โฉนดชุมชน	-มีบ้านร้าง คนขายที่แต่ผู้ซื้อเข้ามาอยู่ไม่ได้ ชุมชนไม่ยอม -บางแปลงเป็นคนนอกชุมชนมาเช่าอยู่ -บางคนไม่เห็นด้วย ไม่เข้าร่วมโฉนดชุมชน	สร้างกระบวนการ ปรึกษาหารือ กำหนดกติกา ให้ยืดหยุ่น มีทางเลือก ให้กับคนที่มิใช่คนอื่นไป

บทที่ 2

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร

บทที่ 2

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร

ที่ดินในจังหวัดตรังและชุมชนกรณีศึกษา

จังหวัดตรังมีประชากรจำนวน 619,609 คน¹ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 4,642 ตารางกิโลเมตรหรือ 3,088,400 ไร่สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินสูงๆต่ำๆสลับด้วยภูเขากระจายอยู่ทั่วไป มีพื้นที่ราบจำนวนน้อย มีพื้นที่เป็นเกาะจำนวน 46 เกาะ มีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 1,292,132 ไร่ สภาพป่าเป็นป่าดิบชื้น และมีป่าชายเลน

พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัดตรังมีจำนวน 1,899,266 ไร่²พืชหลักๆที่ปลูกได้แก่ ไม้ยืนต้น ไม้ผล ข้าว พืชไร่ และพืชผัก พืชที่มีการใช้เนื้อที่ปลูกจำนวนมากได้แก่ การทำสวนยางพารา 1,605,147 ไร่ ปาล์ม น้ำมัน 125,738 ไร่ และทำนาปี 21,551 ไร่

ในปัจจุบันปัญหาที่ดินในจังหวัดตรังโดยเฉพาะเขตเพื่อเกษตรกรมีความรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะปัญหาเนื่องจากรัฐประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน จนมีผู้เดือดร้อนจำนวนมาก และได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร(คปบ.)

โครงการศึกษาการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา พื้นที่เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.) : กรณีเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร(คปบ.)³ ต้องการศึกษถึงการจัดทำโฉนดชุมชนซึ่งเป็นข้อเสนอที่สำคัญของ คปท.ในการแก้ปัญหาที่ดิน สมาชิกในเครือข่ายของ คปบ.มี 15 องค์กร 27 หมู่บ้าน 17 ตำบล 11 อำเภอ 4 จังหวัด มีทั้งชุมชนบนที่ราบ ชุมชนเชิงเขา และชุมชนบนที่สูง ปัญหาที่สมาชิก คปบ.ประสบอยู่ส่วนใหญ่คือการถูกประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัย โดยข้อเสนอที่สำคัญต่อสังคมของ คปบ.ในการแก้ปัญหาที่ดินคือ แนวทางโฉนดชุมชน

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนกรณีศึกษา

¹ข้อมูล ณ วันที่ 31 มีนาคม 2553 จากสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง อ้างใน บรรยายสรุปจังหวัดตรัง พ.ศ. 2553 หน้า 4,11.

²ใน พ.ศ. 2552 อ้างจาก บรรยายสรุปจังหวัดตรัง พ.ศ. 2553 หน้า 28-30.

³โครงการวิจัยที่อยู่ภายใต้ชุด โครงการพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคม เพื่อสังคมสุภาพะ โดยการสนับสนุนของ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) และเครือข่ายชมชอง่างทางสังคม (Social Inequty Reduction Network-SIRNet)

ชุมชนที่เลือกมาศึกษาครั้งนี้เป็นชุมชนบนที่สูงในเขตเทือกเขาบรรทัดที่ได้ทำโฉนดชุมชนในพื้นที่ที่ประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่จำนวน 2 ชุมชนคือ ชุมชนบ้านตระ หมู่ที่ 2 ตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง และชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ซึ่งมีพื้นที่อยู่ใน 2 จังหวัดคือ หมู่ที่ 1 ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ดังที่จะกล่าวรายละเอียดต่อไป

บ้านตระ

บ้านตระอยู่ในหมู่ที่ 2 ตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ที่ตั้งของบ้านตระเป็นพื้นที่สูงบนเทือกเขาบรรทัด ชุมชนตั้งขึ้นบนเส้นทางสำคัญที่ใช้เดินข้ามติดต่อระหว่างภาคใต้ฝั่งตะวันตกและตะวันออกคือตั้งอยู่ระหว่างรอยต่อของ 3 จังหวัด แก่ ตรัง สตูล และพัทลุง โดยถ้าเดินทางจากบ้านตระไปทางทิศตะวันตกจะสามารถไปยังอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ถ้าไปทางทิศใต้จะไปยังอำเภอมะนัง อำเภอละงู และอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล และถ้าไปทางทิศตะวันออกจะไปยังอำเภอกงหรา อำเภอตะโหมด และอำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง

การตั้งชุมชนบริเวณบ้านตระเริ่มขึ้นมาช้านานแล้ว จนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านตระได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ก่อนตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ(ก่อน พ.ศ. 2457)ช่วงที่ 2 เริ่มตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ(พ.ศ. 2457-2511)ช่วงที่ 3 ย้ายหน้การสู้รบ(พ.ศ. 2512-2524)ช่วงที่ 4 ย้ายกลับคืนมาทำกินอีกครั้ง(พ.ศ. 2525-2530)และช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโฉนดชุมชน(พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน 2555)ดังนี้

ช่วงที่ 1 ก่อนตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ(ก่อน พ.ศ. 2457)

ชุมชนบ้านตระเป็นชุมชนเก่าแก่ มีเรื่องเล่าถึงการก่อตั้งชุมชนย้อนกลับไปถึงประมาณ 300 ปีคือ ก่อน พ.ศ.2225 ในสมัยอยุธยาตอนกลางว่าได้มีการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นแล้ว ต่อมา สุลต่านสุไลมานแห่งเมืองสงขลาได้ไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาจึงได้สู้รบกัน ทวดเล็กซึ่งเป็นหลานของสุลต่านสุไลมานได้เข้ามาอยู่และได้เป็นผู้ปกครองบ้านตระชื่อ หมื่นเสนาะศิริ จนปัจจุบันนี้ยังมีที่ฝังศพของทวดเล็กปรากฏอยู่ที่กุโบร์เขาน้อย การตั้งบ้านเรือนในขณะนั้นตั้งอยู่ที่ห้อยมเขาน้อย ห้อยมยางงาม และห้อยมห้วยลาในปัจจุบัน โดยขณะนั้นยังเรียกรวมกันว่าห้อยมเขาน้อย ถือว่าเป็นห้อยมบ้านแรกของบ้านตระที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน ดังที่ยังคงมีสวนสมรมโบราณ มีต้นทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองและต้นยางพาราพันธุ์พื้นเมืองอายุประมาณ 100 ปี อยู่ที่ย้อยมเขาน้อย

ต่อมาประมาณหลัง พ.ศ. 2400 เป็นต้นมาเมื่อมีคนมาอาศัยอยู่มากขึ้นจึงได้ขยายไปตั้งบ้านเรือนเป็นห้อยมบ้านต่างๆ คือ ห้อยมบ้านคลองช้างแทงหลังที่ก่อตั้งโดยทวดเหยิบซึ่งมีบรรพบุรุษอยู่ในห้อยมบ้านเขาน้อย ห้อยมบ้านคลองไต่ะตั้งผู้ก่อตั้งคือทวดหมาน ห้อยมบ้านห้วยใหญ่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของห้อยมบ้าน

คลองไต้ะรัง หนองบ้านทองไทรงามก่อตั้งโดยทวดปาน ช่วยชูและทวดเจ็ย น้อยหนูในอดีตมีการทำนา ประมาณ 20 ไร่โดยเลี้ยงควายจำนวนหนึ่งไว้ทำนา หนองคลองลำเรียนเดิมเรียกว่าคลองน้ำเวียนก่อตั้งโดย ทวดมาก และหนองบ้านห้วยไสผู้ก่อตั้งคือทวดพร้อม

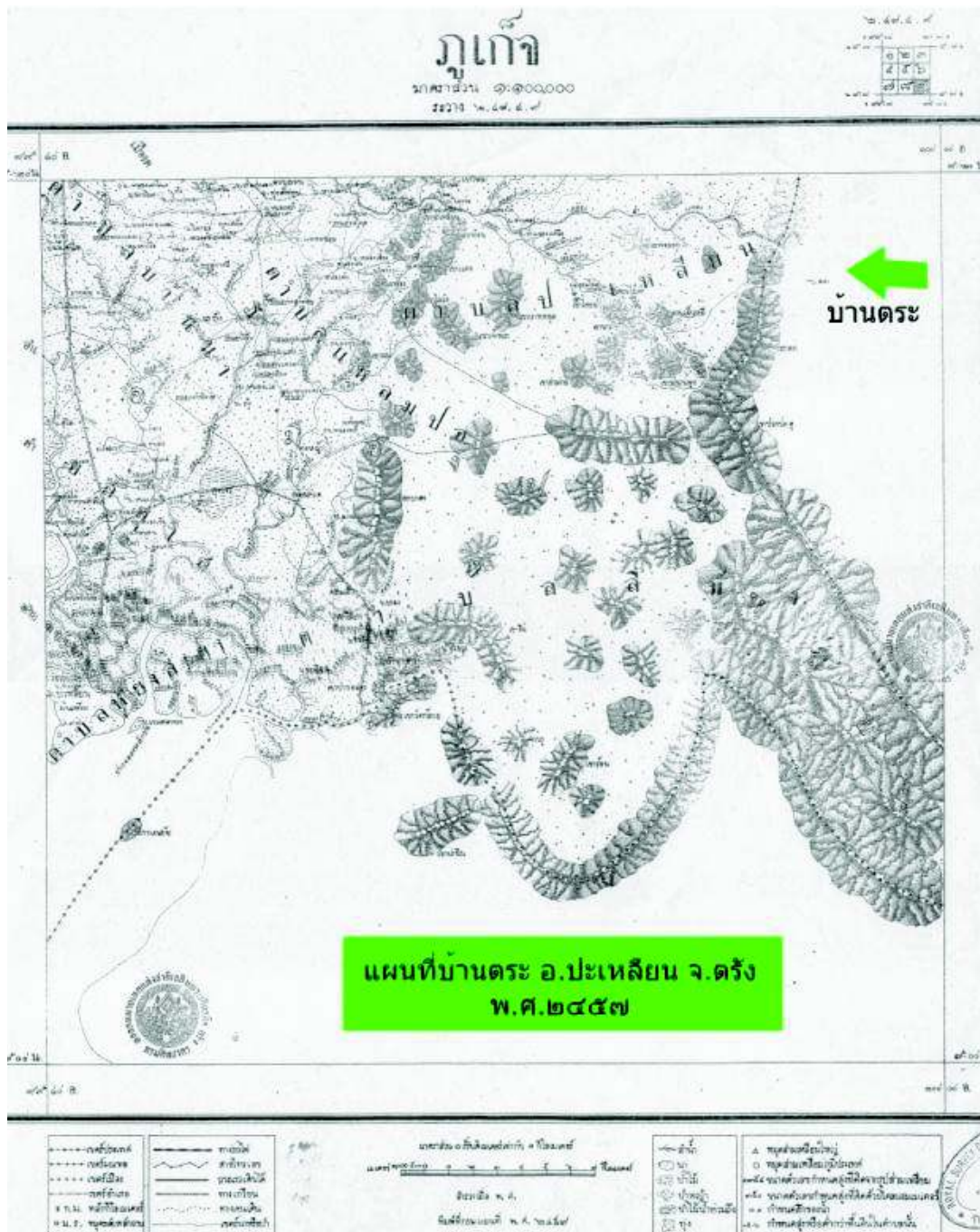
คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านตระในช่วงแรกนอกจากมีเหตุผลจากการสงครามแล้ว เมื่อรัฐสยาม เริ่มหันมาเน้นการเก็บภาษีกับชาวบ้านแทนการเกณฑ์แรงงานมากขึ้นโดยเฉพาะหลัง ร.3 เป็นต้นมาก็มี ชาวบ้านหลบหนีการเก็บภาษีรัฐชูปการหรือที่เรียกว่าภาษี 4 บาทขึ้นมาอยู่ที่บ้านตระ ขณะเดียวกันก็มีโจร ชุกชุม วิวควายชาวบ้านสูญหาย เล่ากันว่าโจรบางคนได้ตั้งถิ่นฐานและได้เป็นต้นตระกูลของชาวบ้านตระ ในปัจจุบันก็มี

การเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านตระในช่วงนี้คงจะมีจำนวนสมาชิกเพิ่มลดไม่คงที่เนื่องจากมีการเข้า ออกอยู่เสมอ โดยแต่ละคนคงจะมีเครือข่ายของญาติหรือครอบครัวอยู่บนที่ราบด้วย

ช่วงที่ 2 เริ่มตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ(พ.ศ. 2457-2511)

การตั้งชุมชนของบ้านตระได้มีหลักฐานเป็นทางการเมื่อนายมุสา การะนิลได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ของบ้านตระในช่วง พ.ศ. 2457-2466 ขณะนั้นบ้านตระถูกกำหนดให้ขึ้นกับเขตการปกครอง ต.ทุ่งหว้า อ.ทุ่ง หว่า จ.สตูล และในปี พ.ศ.2457 เช่นกันที่กรมแผนที่ได้จัดทำแผนที่โดยได้แสดงตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านตระ ในระวางที่ 2.47.4.9 ทำให้เป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรของชุมชนบ้านตระชัดเจนมากขึ้น

แผนที่ ระหว่าง 2.47.4.9 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนบ้านตระ เมื่อ พ.ศ. 2457

ผู้ใหญ่มุสา การะนิลมีบรรพบุรุษอยู่ที่ห่อมบ้านเขาน้อย ขณะนั้นจำนวนประชากรของบ้านตระมีจำนวนมากคือประมาณ 100 ครอบครัว ตั้งบ้านเรือนอยู่ใน 3 ห่อมบ้านคือ บ้านตระ บ้านคลองโต๊ะรัง และบ้านน้ำคราม ผู้ใหญ่มุสาจึงก่อตั้งห่อมบ้านเพิ่มขึ้นอีกที่คลองเขาค้อม แต่ได้เกิดโรคไข้ฉี่หรือไข้ทรพิษระบาดทำให้ชาวบ้านจำนวนมากรวมทั้งผู้ใหญ่มุสาเสียชีวิต ชาวบ้านจึงอพยพไปตั้งถิ่นฐานชั่วคราวบนที่ราบในหลายอำเภอของจังหวัดตรัง พัทลุง และสตูล ต่อมาก่อน พ.ศ. 2500 เล็กน้อยชาวบ้านก็เริ่มกลับมาอยู่บ้านตระอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็มีชาวบ้านบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้านใกล้เคียงบนที่ราบโดยเฉพาะใน

เขตบ้านควนไม้ดำ และในเขต ต.ปะเหลียนโดยทั่วไป โดยถือว่าตนยังเป็นเจ้าของที่ดินและทรัพย์สินบน บ้านตระอยู่ ชาวบ้านที่ไปอยู่บนที่ราบจึงเข้ามาเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรบนบ้านตระอย่างต่อเนื่อง แล้วกลับไป หรืออยู่แบบไปๆมาๆ บางคนทำนาไว้ในแปลง จำนวนประชากรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บน บ้านตระจึงไม่คงที่

ใน พ.ศ. 2472 ได้มีผู้ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ญีปากกา” เข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อทำเหมืองแร่ แต่ ชาวบ้านได้คัดค้านจนต้องยุติ

ใน พ.ศ. 2495 ทางราชการมีนโยบายออกเอกสารสิทธิ โดยให้ชาวบ้านตระไปจัดทำเอกสารสิทธิ การครอบครองที่ดิน(สค. 1) ที่อำเภอละงู จังหวัดสตูล แต่เนื่องจากขณะนั้นผู้ใหญ่น้ำไม่ได้อยู่ที่บ้านตระ จึงดำเนินการได้ไม่เต็มที่ มีที่ดินที่ได้รับเอกสารสิทธิ สค.1 ประมาณ 70 แปลง แปลงละ 2 งานถึง 6 ไร่ ทั้งที่ ชาวบ้านมีที่ดินมากกว่านั้นแต่กลัวว่าต้องเสียภาษีมากจึงแจ้งต่ำกว่าความเป็นจริง

พ.ศ. 2510 มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนพื้นที่ชุมชน โดยชาวบ้านมาสู้ในภายหลัง

ในช่วง พ.ศ. 2508-2513 ทางราชการมาสำรวจพื้นที่สร้างเขื่อนขนาดใหญ่

ในช่วง พ.ศ. 2508 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พคท.)ได้เริ่มขยายเข้ามาตั้งฐานที่มั่นใน บริเวณบ้านตระทำให้เกิดการสู้รบกัน ใน พ.ศ. 2511 ชาวบ้านจึงได้เริ่มโยกย้ายหนีการสู้รบไปอยู่ที่อื่น

จากการรวบรวมของชาวบ้านพบว่าผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานของคนที่บ้านตระก่อน พ.ศ. 2511 มีหลาย ตระกูล เช่น ตระกูล จันทร์พุ่ม ช่วยชู จิตรบุญ เพชรสุด ศรีสวัสดิ์ หวันเสก สำนักพงษ์ การะนิล น้อยหนู เพชร พริ้ง ทองเหมือน กะปุก⁴ และลูกหลานของสุกะหนาย โต๊ะฎีเกียะ หวามัน หวดิน โต๊ะมะฮัน โต๊ะมะฮัน โต๊ะหะระ เป็นต้น ช่วง พ.ศ. 2511 ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอย่างถาวรในบ้านตระมี 5 ครอบครัวคือ สุหมัน สุ อีด การะนิล ดนหมื่น สุระนี สำนักพงษ์ และเกะเหย็บ คนส่วนใหญ่จะมีที่ทำกินที่บ้านตระ และมีที่อยู่บน ที่ราบโดยเฉพาะที่ตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรังเป็นส่วนมากแล้วมาเพาะปลูก ดูแล และ เก็บเกี่ยวผลผลิตในที่ดินของตนในเขตชุมชนบ้านตระเป็นระยะ การทำมาหากินของชาวบ้านช่วงก่อน พ.ศ. 2511 ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ข้าวและหาของป่าเป็นหลัก ส่วนการทำยางพารายังมีน้อย เพราะราคา ยังไม่สูง

ช่วงที่ 3 ย้ายหนีการสู้รบ(พ.ศ. 2512-2524)

ช่วง พ.ศ. 2512-2516 เมื่อกองกำลังของ พคท.ที่มาตั้งฐานที่มั่นที่บ้านตระมีกำลังพลเพิ่มขึ้น จำนวนมากเป็นประมาณ 4,000 คน ทางราชการจึงเข้ามาติดตามและพยายามปราบปราม ชาวบ้านตระ

⁴นามสกุล กะปุก ปัจจุบันไม่มีลูกหลานอยู่ในบ้านตระแล้ว

จึงทยอยอพยพหลบหนีการสู้รบออกไปจากพื้นที่ มีชาวบ้านตระบางคนที่ไม่ย้ายลงไปและทำหน้าที่เป็นฝ่ายผลิตเสบียงให้กับ พคท. เช่น ลุงปรีชา คุณละ

ใน พ.ศ. 2513 สมัยผู้ใหญ่อุบล ชูอ่อน และผู้ใหญ่ทอง แม้จะอยู่ในช่วงการเคลื่อนไหวของ พคท. แต่ทางราชการก็ได้เข้ามาว่าจ้างชาวบ้านที่ยังไม่อพยพออกไปให้แบกท่อเหล็กและเครื่องปั่นไฟเข้าหมู่บ้านเพื่อสำรวจเตรียมการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ และก็ได้หยุดไปเนื่องจากมี พคท. อยู่ในพื้นที่

ช่วง พ.ศ. 2517-2519 ทางราชการได้เข้ามาปราบปรามสมาชิก พคท. ในบริเวณบ้านตระอย่างหนัก

ใน พ.ศ. 2518 มีการประกาศเขตรักษาพันธ์สัตว์ป่าเทือกเขาบรรทัดทับซ้อนพื้นที่ชุมชน โดยชาวบ้านรู้ภายหลัง

ช่วงที่ 4 ย้ายกลับมาทำกินอีกครั้ง(พ.ศ. 2525-2530)

เมื่อการสู้รบระหว่างราชการกับ พคท. สงบลงชาวบ้านที่อพยพลงไปช่วงสู้รบก็ได้กลับมาสร้างบ้านเรือนและทำกินบนที่ดินของตนบนบ้านตระอีกครั้งหนึ่งโดยประมาณ พ.ศ. 2521-2524 มีชาวบ้านบางคน เช่น ลุงเชียบและลุงพันกับลูกหลานเริ่มย้ายกลับเข้ามา แต่ขณะนั้นยังมีทุ่งระเบิดอยู่ เมื่อมีการก่อกองระเบิดออกไปหมดในประมาณ พ.ศ. 2525 ชาวบ้านก็ย้ายกลับมาอยู่บ้านตระกันมาก คนที่กลับมาจะเป็นลูกหลานของคนกลุ่มเดิมที่มาซื้อที่ดินของตนอยู่ที่ไหนก็ให้ลูกหลานทำกินบนที่ดินนั้นและขยายที่เพิ่มขึ้น นอกจากลูกหลานของคนกลุ่มเดิมแล้วก็มีชาวบ้านกลุ่มใหม่ย้ายเข้ามาอยู่ด้วย คนกลุ่มนี้มักเป็นคนรู้จักหรือเป็นเครือข่ายกับคนที่อยู่มาก่อน จำนวนครอบครัวในบ้านตระจึงเพิ่มขึ้น การใช้ที่ดินก็ขยายตัวขึ้น

อาชีพของชาวบ้านในช่วงนี้ก็เปลี่ยนไปจากช่วงก่อน โดยชาวบ้านหันมาปลูกยางพารามากขึ้นพร้อมกับการทำสวนสมรมหรือปลูกผลไม้ ในขณะที่การทำไร่ข้าวและการหาของป่าที่เป็นอาชีพหลักในช่วงก่อนได้ลดลง การใช้ที่ดินก็ปรับจากพื้นที่ที่เคยทำไร่แล้วทิ้งไว้จนเป็น ป่าไผ่ มาเป็น ป่ายาง หรือสวนสมรม รวมทั้งการบุกเบิกขยายพื้นที่เพิ่มเติม

ใน พ.ศ. 2527 มีเอกชนโดยนายชวนมาสำรวจพื้นที่ทำเหมืองแร่ แต่ชาวบ้านคัดค้านจนต้องยุติโครงการ

ช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโจนดชุมชน(พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน 2555)

จำนวนคนที่ตั้งบ้านเรือนบนบ้านตระยังคงขึ้นลงไม่แน่นอนอน ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2531-2533 จำนวนครอบครัวในบ้านตระมีมากที่สุดถึงประมาณ 300 ครอบครัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ชาวบ้านตระได้เริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้คุกคามจับกุมดำเนินคดี จนทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา กล่าวได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2539 การขยายพื้นที่ของชาวบ้านตระได้หยุดลงเนื่องจากความเข้มแข็งของการรวมตัวของชาวบ้านทำให้สามารถควบคุมการใช้ที่ดินของคนในชุมชนได้ แต่ชาวบ้านก็ยังถูกข่มขู่คุกคามจากเจ้าหน้าที่จนถึงช่วง พ.ศ. 2551-2553 ชาวบ้านตระซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัด และ

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยก็ได้เจรจากับรัฐบาลภายใต้ คณะกรรมการอำนวยการแก้ปัญหา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยจนรัฐบาลรับรองให้ชุมชนบ้านตระเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน

บ้านทับเขือ-ปลักหมู

ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูตั้งอยู่ใกล้กับถนนสายตรง-พัทลุงช่วงที่ผ่านเขาพับผ้าซึ่งอยู่บนพื้นที่สูงของเทือกเขาบรรทัด ชุมชนอยู่บนรอยต่อของ 2 จังหวัดคือจังหวัดตรังและจังหวัดพัทลุง โดยบ้านทับเขืออยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จ.ตรัง ส่วนบ้านปลักหมูอยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง บ้านทับเขือ-ปลักหมูมีประชากร 83 ครอบครัว412 คน

การตั้งชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูจากอดีตถึงปัจจุบันสามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงได้เป็น 5 ช่วงคือ ช่วงที่ 1 การเข้ามาบุกเบิกจับจองทำกินเป็นครั้งคราว(ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2-พ.ศ. 2506)ช่วงที่ 2 การเริ่มตั้งถิ่นฐานถาวร(พ.ศ. 2507-2514)ช่วงที่ 3 การย้ายหนีการสู้รบ(พ.ศ. 2515-2524) ช่วงที่ 4 การย้ายคืนกลับมาทำกินอีกครั้ง(พ.ศ. 2525-2540)และช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโฉนดชุมชน(พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน 2555)ดังนี้

ช่วงที่ 1 การเข้ามาบุกเบิกจับจองทำกินเป็นครั้งคราว(ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2-พ.ศ. 2506)

บ้านทับเขือ-ปลักหมูอยู่บนเส้นทางเดินติดต่อข้ามพากสมุทระหว่งภาคใต้ฝั่งตะวันตกกับตะวันออกช่วงจังหวัดตรังกับพัทลุงมาตั้งแต่อดีต ทับเขือเป็นจุดพักของผู้คนที่ผ่านทางก่อนที่จะมีการตัดถนนเขาพับผ้า โดยขณะนั้นยังเป็นเพียงทับหรือที่พักระหว่างทาง จนมีการตัดถนนเขาพับผ้าใน พ.ศ. 2434-2445 จึงเริ่มมีคนเข้ามาตั้งบ้านเรือนแต่คงยังไม่ต่อเนื่องถาวรเนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นที่สูงอยู่ในป่าห่างไกลผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยเข้ามาจับจองหาของป่า หรือทำไร่โดยยังมีที่อยู่บนที่ราบเป็นหลัก หรือผู้ที่หลบหนีการเก็บภาษีของรัฐ หรือหลบหนีคดี

จนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือประมาณ พ.ศ.2484-2488 บ้านทับเขือ-ปลักหมูจึงเริ่มมีผู้เข้ามาจับจองบุกเบิกตั้งบ้านเรือนชัดเจนขึ้นผู้ที่เข้ามามี 2 กลุ่มคือกลุ่มของพันแป้น มาศนุ้ย ซึ่งเป็นกำนัน ต.นาโยง กับกลุ่มของนายปาน จันทร่มัด จากบ้านไสชมพู ตำบลนาข้าวเสีย คนทั้งสองกลุ่มเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินในทับเขือ-ปลักหมูโดยปลูกข้าวไร่ ผัก รวมทั้งปลูกยางพาราแนวเขตแดน และมีร่องรอยการบุกเบิกเป็นที่นาด้วย แต่ต่อมาได้เกิดความขัดแย้งกันทำให้ทั้งสองกลุ่มย้ายกลับลงไปจนหมดสิ้น

หลังจากนั้นไม่นานคือในช่วง พ.ศ. 2500-2507ได้มีการสัมปทานป่าไม้บริเวณนี้ 2 ครั้ง ครั้งแรกทำโดยโรงเลื่อยบำรุงไทย และครั้งที่สองโดยโรงเลื่อยบ้านลำกะซึ่งอยู่ที่พัทลุงทำให้ป่าไม้บริเวณนี้ถูกตัดทำลาย

ไปมาก การกรกรชนไม้ยังมืออยู่ต่อเนื่อง ชาวบ้านเล่าว่าแม่ใน พ.ศ. 2517 ก็ยังมีชนไม้เข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่

ช่วงที่ 2 การเริ่มตั้งถิ่นฐานถาวร(พ.ศ. 2507-2514)

การตัดไม้สัมปทานบริเวณนี้หยุดลงใน พ.ศ.2507 ชาวบ้านที่รับจ้างตัดไม้สัมปทานจึงได้จับจองพื้นที่ที่ป่าไม้ถูกตัดไปแล้วเป็นที่ทำกิน ชาวบ้านที่มาตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้มี 4 ครอบครัวคือ

1. ครอบครัวของนายหลิวเปี้ยว แซ่หลิว เป็นคนจีน
2. ครอบครัวของนายสุขตั้ง แซ่หลิว เป็นคนจีน
3. ครอบครัวของนายช้อย ยี่ฉุน เป็นคนไทย
4. ครอบครัวของนายวัน ไม่ทราบนามสกุล เป็นคนไทย

ทั้ง 4 ครอบครัวได้มีลูกหลานขยายออกไปบุกเบิกที่ดินทำกินในบ้านทับเขือ-ปลักหมู การทำมาหากินของชาวบ้านในช่วงนี้มีการทำไร่ปลูกข้าว ผัก ฝรั่ง และยาสูบ พร้อมกับนั้นก็ปลูกยางพารา พันธุ์พื้นเมือง และพืชอาหารพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ จำปาตะ สะตอ ขนุน ทูเรียน ก้อย พริกไทย พริกขี้หนู ถั่วไร่ ผสมผสานในที่ดินแปลงเดียวกัน เพื่อบริโภคภายในครอบครัว และแบ่งปันคนในชุมชน ส่วนที่เหลือก็นำไปขายที่ตลาด นอกจากนี้มีการหาของป่า เช่น สะตอป่า น้ำผึ้ง หวาย สมุนไพร และผลไม้ป่าอีกหลายชนิด เพื่อนำเงินมาซื้อของใช้ที่จำเป็น

ใน พ.ศ. 2510 ทางราชการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับพื้นที่ชุมชนโดยชาวบ้านทราบในภายหลังชาวบ้านจึงยังคงทำมาหากินตามปกติ

ใน พ.ศ. 2512 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาโค่นป่าสมบูรณ์ แล้วปลูกไม้เทียมหรือสะเดาข้างเจ้าหน้าที่ได้จ้างชาวบ้านโค่นป่าเก่าในพื้นที่ที่ปัจจุบันเรียกว่าควนเทียมรวมพื้นที่ประมาณ 10-20 ไร่

ช่วงที่ 3 การย้ายหนีการสู้รบ(พ.ศ. 2515-2524)

ใน พ.ศ. 2515 กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พคท.)ได้เข้ามาเคลื่อนไหวนิวบริเวณนี้ทำให้ทางราชการเริ่มเข้ามาสอดส่อง ติดตาม เป็นเหตุให้ชาวบ้านทำมาหากินได้ไม่เต็มที่ชาวบ้านบางส่วนไปๆมาๆ ขณะที่บางส่วนก็โยกย้ายหลบออกไปอยู่ที่ราบข้างนอก จนในช่วง พ.ศ. 2519-2524 ที่ทางราชการปราบปราม พคท.ในบริเวณนี้อย่างหนัก ชาวบ้านทุกคนจึงต้องอพยพหนีออกจากพื้นที่

ช่วงที่ 4 การย้ายคืนกลับมาทำกินอีกครั้ง(พ.ศ. 2525-2540)

ประมาณ พ.ศ. 2525 เมื่อการเหตุการณ์ปราบปรามกำลังพลของ พคท.บริเวณนี้สงบลง ชาวบ้านก็ได้กลับมาตั้งบ้านเรือนอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านยังคงสืบทอดการปลูกยางพาราพันธุ์พื้นเมืองและการทำสวนสมรมเพิ่มเติมในที่ดินเดิมของตนที่ยังว่างอยู่ ช่วงนี้ป่ายางพาราและสวนสมรมจึงได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นในหลายแปลง ส่วนการขยายพื้นที่ที่ได้เริ่มหยุดลงตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2525 แล้วเนื่องจากที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรหมดลง และแรงงานที่จำทำประโยชน์ในพื้นที่ก็มีจำกัด

ใน พ.ศ.2525 ทางราชการได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขายอดทับซอนชุมชนโดยชาวบ้านทราบภายหลัง ต่อมามีการตั้งหน่วยย่อยในพื้นที่ ในช่วงนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังไม่ได้เข้ามาข่มขู่คุกคามชาวบ้านจึงทำมาหากินกันตามปกติ

ปี พ.ศ.2528 มีการตัดถนนเขาพับผ้าใหม่ให้ตรงขึ้น และได้ขยายให้ใหญ่ขึ้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาตั้งที่ทำการรณณเขาพับผ้าใกล้หมู่บ้านช่วงหลัง พ.ศ. 2528 แล้ว

ประมาณ พ.ศ. 2534ชาวบ้านเริ่มปลูกทุเรียนพันธุ์และยางพาราพันธุ์ดีทดแทนพืชพันธุ์พื้นเมืองเริ่มนำปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าเข้ามาใช้ตามการส่งเสริมของภาครัฐ โดยชาวบ้านไม่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังสืบทอดการทำสวนสมรม มีป่ายางพารา และยังนำของป่า โดยเฉพาะน้ำผึ้ง ผัก และผลไม้ป่าไปขาย

ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2539-2540 ราคายางพาราทกต่ำมาก ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้ก่อตั้งชุมชน 4 คนแรกก็ได้ย้ายลงไปทำมาหากินนอกชุมชน โดยเฉพาะบนที่ราบและในเมือง หลายครอบครัวได้ขายที่ให้กับคนนอกที่เข้ามาซื้อ ผู้ที่มาซื้อที่ดินส่วนมากมาจากเขตจังหวัดตรัง โดยคนที่มาซื้อมักจะหวังมาตั้งหลักปักฐานทำกินอย่างจริงจังที่นี้เนื่องจากคนเหล่านี้มักมีฐานะยากจน เคยทำมาหากินและเปลี่ยนงานมาหลายอย่างจนคิดว่าการมีที่ดินทำการเกษตรจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของตนและครอบครัวได้ แต่ที่ดินบนที่ราบก็หายาก จึงมาหาซื้อที่ดินที่บ้านทับเขือ-ปลักหมู ในขณะที่ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูก็กำลังต้องการขายที่เพื่อทดลองไปทำมาหากินที่อื่น ช่วงนี้จึงเกิดการเปลี่ยนมือของที่ดินกันมาก มีคนจากภายนอกเข้ามาอยู่ใหม่เกินกว่าครึ่ง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการเข้ามาซื้อที่ดินเดิมเนื่องจากการขยายที่ดินได้เต็มพื้นที่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2525 แล้ว

ช่วงนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาห้ามชาวบ้านถางป่า ห้ามทำสวนยาง ห้ามทำทาง ทำสะพาน หรือทางไปสวนยาง ใน พ.ศ. 2539 เจ้าหน้าที่ให้ชาวบ้านถางร่องยางได้ แต่ห้ามถางพื้น ถ้ามีคนปลูกยางเจ้าหน้าที่จะเข้ามาถอนทิ้ง ซึ่งบางที่ชาวบ้านด้วยกันเองก็สวมรอยถอนยางของเพื่อนบ้านมาปลูกในสวนของตนก็มี

ในประมาณ พ.ศ. 2540 เจ้าหน้าที่เข้ามาปักป้ายในชุมชนเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติเริ่มจากพื้นที่ที่เป็นที่ดินของนายจำเนียร(หนู) แล้วปักป้ายในที่ดินของคนอื่นต่อมา

ในช่วงนี้มีชาวบ้านที่ถูกจับบ้างแล้ว แต่ได้รับการปล่อยตัวโดยไม่มีใครถูกส่งฟ้อง ซึ่งชาวบ้านคาดว่าน่าจะมีการจ่ายเงินใต้โต๊ะให้กับเจ้าหน้าที่

ช่วงที่ 5 ถูกคุกคามและรวมตัวกันทำโฉนดชุมชน(พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน 2555)

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูเริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุม คุกคามตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา แต่ช่วงแรกยังไม่มีผู้ที่ถูกดำเนินคดี จนต่อมานายสุพจน์ เมียนโกฎจับและดำเนินคดีใน พ.ศ. 2546 ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู” ขึ้นในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2550 ต่อมาใน พ.ศ.2551 ก็ได้เข้าร่วมร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ผลักดันให้รัฐบาลรับรองพื้นที่นาร่องโฉนดชุมชน

ในด้านการใช้ประโยชน์ในที่ดิน เมื่อมีการตั้งองค์กรชุมชนใน พ.ศ. 2550 แล้วก็ได้ส่งเสริมให้สมาชิกทำการเกษตรแบบผสมผสานและยั่งยืน สืบทอดการทำสวนสมรม การปลูกพืชหลากหลายชนิดและหลายระดับชั้นในแปลงเดียวกัน ลดละเลิกการใช้สารเคมี ผลิปุ๋ยชีวภาพหรือซื้อปุ๋ยชีวภาพมาใช้แทนปุ๋ยเคมี และตัดหญ้าแทนการใช้ยาฆ่าหญ้าในช่วงนี้ยังคงมีการนำของป่า โดยเฉพาะน้ำผึ้ง ผัก และผลไม้ป่าไปขายเช่นเดิม

โดยสรุปสภาพปัจจุบันของชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 2 ชุมชนพบว่าทั้งสองชุมชนตั้งอยู่บนที่สูงตรงรอยต่อคือ ชุมชนบ้านตระตั้งอยู่บนรอยต่อของ 3 จังหวัด คือ ตรัง สตูล และพัทลุง ส่วนชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูตั้งอยู่บนรอยต่อของ 2 จังหวัด คือ ตรัง และ พัทลุง ชุมชนตั้งอยู่ในป่าเขาบนพื้นที่สูง ในพื้นที่เช่นนี้ของภาคใต้อาจมีผู้ที่อยู่บนที่ราบเข้าไปเก็บหาของป่า หรือไปจับจองพื้นที่ หรือต้นไม้ที่ให้ผล หรือปรับปรุงพื้นที่ปลูกไม้เพิ่มอยู่ในป่าแล้วปล่อยทิ้ง ที่เรียกว่าการทำ สวนฝาก เพื่อให้สามารถกลับไปเก็บหาได้ภายหลังในที่ที่สามารถเดินทางจากบ้านเข้าไป และกลับได้ง่ายไม่ไกลนัก อาจทำขนาอยู่ชั่วคราว แม้ในป่าเขาบนพื้นที่สูงในภาคใต้จะไม่มีคนเข้าไปตั้งถิ่นฐานนัก แต่ก็มีคนเข้าไปตั้งถิ่นฐานถาวรมาตั้งแต่อดีตเช่นกัน ดังที่พบในกรณีของบ้านตระ และบ้านทับเขือ-ปลักหมู ซึ่งพบเงื่อนไขพิเศษที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนถาวร ได้แก่

- การอยู่บนเส้นทางเดินข้ามฟากทะเลภาคใต้ที่ต้องผ่านเขตป่าเขาและที่สูง
- การตั้งชุมชนให้เป็นเหมือนด่าน หรือเป็นเมืองรองคอยปกป้องเมืองหลัก
- การหนีภัยสงคราม

- การหนีโรคระบาด
- การหนีคดีหรือเป็นโจร
- การหนีการเก็บภาษี
- การเข้าไปจับจองหลังจากการสัมปทานป่า หรือหลังจากการตัดถนนเข้าไป
- การตั้งใจเข้าไปทำมาหากิน ซึ่งอาจเกิดจาก **แรงดูด** ที่ในป่าเขามีความอุดมสมบูรณ์ หรือ**แรงผลัก** ที่พื้นที่ราบมีที่ดินให้ถือครองได้น้อยลง

การตั้งชุมชนในป่าเขาบนที่สูงอาจมีประชากรจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง มีคนเข้าออกไม่แน่นอน อาจร้างไปในบางช่วง ไม่ต่อเนื่อง และอาจมีบ้านเรือนอยู่บนที่ราบใกล้เคียงควบคู่ไปด้วยก็ได้ จึงเป็นชุมชนปกติรูปแบบหนึ่งในภาคใต้ที่ปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตามแนวสันเขาที่เป็นเหมือนกระดูกสันหลังของภาคใต้

จากการศึกษาชุมชนบนพื้นที่สูงในภาคใต้ทั้ง 2 ชุมชน กล่าวได้ว่า **ประมาณ พ.ศ. 2500** การถือครองที่ดินของพื้นที่ราบเริ่มตึงตัว คนจึงเริ่มขยายตัวเข้าไปหาที่ทำกินในเขตป่าเขาบนที่สูงมากขึ้น และตั้งใจจะอยู่แบบถาวรมากขึ้นดังที่พบทั้งกรณีบ้านตระ และบ้านทับเขือ-ปลักหมู ผู้ที่เข้าไปอยู่จะเป็นลูกหลานของคนที่ได้จับจองมาก่อน หลังจากนั้นก็มีการขยายครอบครัวมากขึ้น มีการขยายพื้นที่ทำกินออกไป แต่การใช้ที่ดินและทรัพยากรในพื้นที่ยังเป็นแบบยังชีพ เช่น ทำไร่ ทำนา หาของป่า การปลูกพืชเศรษฐกิจมีเพียงยางพาราที่ปลูกแบบ**ป่ายาง**ไม่ได้ทำแบบพืชเชิงเดี่ยว

ประมาณช่วง **พ.ศ. 2512-2524** ทั้งชาวบ้านตระ และบ้านทับเขือ-ปลักหมู ต้องอพยพออกนอกพื้นที่ เนื่องจากได้มีกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พคท.) เข้ามาเคลื่อนไหวในเขตป่าเขา โดยเฉพาะที่บ้านตระซึ่งถูกใช้เป็นฐานที่มั่นขนาดใหญ่ ทำให้ทางการเข้าไปปราบปรามเกิดการสู้รบกัน ชาวบ้านต้องโยกย้ายออกไปอยู่บนที่ราบ ในช่วงนี้ทางการได้ประกาศเขตอนุรักษ์ทับพื้นที่ชุมชนโดยที่ชาวบ้านไม่ทราบ คือบ้านตระถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดประกาศทับใน พ.ศ. 2518 บ้านทับเขือ-ปลักหมูถูกอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่าประกาศทับใน พ.ศ. 2525 แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังไม่ได้เข้ามาคุกคามใดๆ

หลังจากนั้น ประมาณ **พ.ศ. 2525** เป็นต้นมาเมื่อการสถานการณ์สู้รบยุติลงชาวบ้านก็ได้กลับเข้ามาตั้งชุมชนทั้งสองอีกครั้งหนึ่ง แต่ในช่วงนั้นเนื่องจากการถือครองที่ดินบนที่ราบเริ่มตึงตัวยิ่งกว่าเดิม และคนที่เสียเปรียบจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ขยายตัวก็มีมากขึ้น การย้อนกลับมาอยู่บนชุมชนอีกครั้งหนึ่งนี้ นอกจากเป็นคนเดิมแล้วก็มีคนใหม่เข้ามาเพิ่ม คนใหม่เหล่านี้มักเป็นเครือข่ายหรือรู้จักกับคนเดิมมาก่อน ขณะที่คนเดิมบางคนก็ไม่ได้กลับมา คนเดิมบางคนให้รุ่นลูกหลานมาอยู่ บางคนได้ขายที่ให้ผู้อื่น

แล้วทำมาหากินบนที่ราบ หรือคนรุ่นลูกหลานจำนวนมากที่เคยอยู่ในชุมชนก็ตัดสินใจไม่กลับมาปล่อยให้พ่อแม่กับลูกบางคนกลับมาอยู่แทน

จำนวนคนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนในช่วงนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นกว่าเดิม กลุ่มคนที่เข้ามาก็มีหลากหลายกลุ่ม มีการขยายพื้นที่ทำกินเพิ่ม อย่างไรก็ตาม พบว่ามีลักษณะพิเศษของการตั้งชุมชนในช่วงนี้คือ

1. ด้วยสภาพพื้นที่ที่สามารถบุกเบิกทำกินได้มีจำกัด การบุกเบิกที่ดินส่วนใหญ่จึงเติมพื้นที่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2525 แล้วหลังจากนั้นการบุกเบิกเพิ่มมีน้อย การเปลี่ยนมือหรือการใช้ประโยชน์จึงอยู่ในขอบเขตที่ส่วนใหญ่ได้ขยายเติมที่แล้วนี้ พื้นที่บางส่วนที่ชาวบ้านใช้ปลูกไม้ผลหรือยางพาราภายหลังก็มักปลูกในพื้นที่เดิมหรือ**ป่าไผ่** ที่ถูกใช้ประโยชน์มาก่อนแล้ว การจะบุกเบิกในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมจะไม่คุ้ม ทำให้การใช้ทรัพยากรไม่เกินไปกว่าระดับพอดี

2. การใช้ประโยชน์จากที่ดินยังเป็นลักษณะแบบยังชีพเป็นหลัก การปลูกยางพาราก็ยังทำแบบ**ป่ายาง**

3. ผู้ที่เข้ามาอยู่หลัง พ.ศ. 2525 ทั้งคนเดิม และคนกลุ่มใหม่จำนวนมากให้ความสำคัญกับความมั่นคงในการถือครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์จากที่ดินในระยะยาว คนกลุ่มใหม่มักจะเป็นคนด้อยโอกาสที่เคยผ่านความล้มเหลวในรูปแบบต่างๆ ในระบบทุนนิยมจนได้ข้อสรุปว่าความมั่นคงในชีวิตคือการมีที่ดิน แต่ก็ไม่สามารถมีที่ดินบนที่ราบได้หรือเคยมีแต่สูญเสียไปแล้ว จึงมุ่งมาหาที่ดินในชุมชนเป็นของตนเอง คนเหล่านี้จึงมีแนวคิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรในชุมชนอย่างยั่งยืนได้ง่ายเพราะต้องพึ่งพิงสิ่งเหล่านั้นในการดำรงชีวิต จึงสอดคล้องกับการอยู่ร่วมกับทรัพยากรบนที่สูงที่มีความละเอียดอ่อน และมีขีดจำกัด

4. ด้วยข้อจำกัดของการเป็นพื้นที่สูงอันไม่สามารถขยายพื้นที่ และใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้นเกินไปได้ ทำให้ชาวบ้านส่วนมากมีบ้านเรือนอยู่บนที่ราบใกล้เคียงด้วยทั้งในเขตจังหวัดตรังและพัทลุง อันเป็นการสร้างทางเลือกหลายทางเพื่อลดการใช้ทรัพยากรในชุมชนไม่ให้เกิดความตึงเครียด ในชุมชนจึงเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้เป็นหลัก และมีบ้านถาวรหรือชนาชั่วคราวอยู่

อย่างไรก็ตาม ก็มีคนที่มีความคิดและปฏิบัติต่างไปจากนี้ บางคนที่อยู่ในชุมชนช่วงนี้ซึ่งมีทั้งในกลุ่มคนเดิม และคนใหม่ได้ขายที่ให้กับคนจากที่ราบแล้วลงไปอยู่ที่ราบ และพบว่าส่วนใหญ่มักจะไม่สามารถสร้างฐานะได้ หลายคนอยากกลับมาที่มีดินและอยู่ในชุมชนอีก แต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากไม่มีที่ดินแล้ว และที่ดินราคาแพงขึ้น ส่วนคนที่มาอยู่ใหม่ก็มักจะถือครองที่ดินอย่างถาวรในขณะที่บางคนยังคงลักลอบบุกเบิกที่ดินอยู่ก็มี ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีหลายกลุ่ม

สาเหตุของการเข้ามาร่วมทำโฉนดชุมชน

การเริ่มทำโฉนดชุมชนของบ้านตระ

พ.ศ. 2531 ชาวบ้านตระเริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมดำเนินคดี ต้องทำกินหลบๆ ซ่อนๆ ทำให้ตั้งแต่ พ.ศ.2533 เป็นต้นมาชาวบ้านได้เริ่มรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อรักษาที่ดินทำกินโดยมีนายเจริญ พริกเทพเป็นประธาน ชาวบ้านร่วมกับทหารจากค่ายอภัยบริรักษ์ จังหวัดพัทลุงตั้งสำนักสงฆ์เขาญี่ขึ้น มีพระและเณร 2 รูป ทหารได้ช่วยพัฒนาเส้นทางในหมู่บ้าน ซ่อมแซมบ้านเรือน และรักษาพยาบาลแต่ต่อมาใน พ.ศ. 2534 เจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารพรานได้ขับไล่พระและเณรออกสำนักสงฆ์เขาญี่ ชาวบ้านที่ร่วมกันพัฒนาเส้นทางเดินเท้าเข้าหมู่บ้านถูกจับกุมดำเนินคดี 31 คน ใน พ.ศ. 2535 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ตั้งหน่วยย่อยในพื้นที่ บริเวณควนโนราในช่วง พ.ศ. 2535-2537 ทางราชการได้พยายามผลักดันให้ชาวบ้านอพยพออกจากพื้นที่โดยบอกว่าจะจ่ายค่าชดเชยให้ประมาณ 72 ล้านบาท แต่ไม่มีงบประมาณ ประกอบกับมีชาวบ้านบางส่วนคัดค้านทำให้ไม่สามารถอพยพคนออกไปได้

หลังจากนั้นชาวบ้านได้ร่วมกันพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในช่วง พ.ศ.2538-2541 ชาวบ้านได้จัดตั้งคณะกรรมการป่ากันชนขึ้นโดยมีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จังหวัดตรัง สนับสนุนขณะที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ยังคงคุกคามชาวบ้านโดยใน พ.ศ. 2540 ได้รื้อถอนบ้านและดำเนินคดีกับนายเผชิญ ชูแสงแต่ชาวบ้านก็ยังร่วมกันพัฒนาความเป็นอยู่ ใน พ.ศ. 2541 ได้เริ่มนำม้ามารรทุกข้าวของขึ้นหมู่บ้านต่อมาใน พ.ศ. 2544 ก็ได้พัฒนาเส้นทางมอเตอร์ไซค์โดยการฉาบผิวเส้นทางด้วยปูนซีเมนต์กว้าง 50 เซนติเมตรใน พ.ศ. 2545 ชาวบ้านตระได้ผลักดันจนได้เลขที่บ้านถาวรอยู่ในเขตการปกครอง ม. 2 ต.ปะเหลียน อ.ปะเหลียน จ.ตรังโดยก่อนนี้ทางการไม่ออกเลขที่บ้านให้เนื่องจากเห็นว่าชุมชนตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับสิทธิและสวัสดิการของรัฐ ในปีนี้ชุมชนยังได้ตั้ง *กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตรชุมชนบ้านตระ* ขึ้นโดยในช่วงแรกเน้นจัดการกองทุนข้าวสาร ต่อมาจมีร้านค้าจำหน่ายสินค้าอื่นๆ ทั้งวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร และเครื่องอุปโภคบริโภค

ใน พ.ศ. 2545 ชุมชนบ้านตระได้เป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (ชื่อเดิมเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเกษตรกร) โดยก่อนหน้านั้นก็มีแกนนำในชุมชนได้เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ในนามบุคคล

ใน พ.ศ. 2548 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เผาบ้านนางปรีดา วรรณเดชพร้อมจับกุมดำเนินคดีต่อมาใน พ.ศ. 2549 รัฐบาลส่งเสริมให้ใช้โซลาเซลล์ ชาวบ้านตระซึ่งไม่มีไฟฟ้าใช้จึงทำโครงการขอและนำโซลาเซลล์มาติดตั้ง แต่กลับถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้แจ้งความจับกุมดำเนินคดี

ใน พ.ศ. 2549 ชาวบ้านได้เริ่มเสียภาษี ภาท.5 ต่อมาใน พ.ศ. 2550 ชาวบ้านได้ร่วมกันพัฒนาศาลา เอนกประสงค์บริเวณป่าชุมชนควนอีบั้ง⁵ เป็นสำนักสงฆ์บ้านตระ มีพระ 2 รูปส่วนกุโบร์ (สุสานของมุสลิม) ก็ มีการพัฒนาและทำบุญอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันจนถึงช่วง พ.ศ. 2551-2553 ชาวบ้านตระซึ่งเป็นสมาชิก ของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัด และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยก็ได้เจรจากับรัฐบาล ภายใต้ คณะกรรมการอำนวยการแก้ปัญหาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยพร้อมทั้งเสนอให้รัฐบาล รับรองพื้นที่นาร่องโฉนดชุมชน

การเริ่มทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ

การคุกคามและดำเนินคดีกับชาวบ้านของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา โดยหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ได้สั่งห้ามไม่ให้ชาวบ้านโค่นยางที่ หมดสภาพ ไม่ให้ถางสวน และไม่ให้ปลูกใหม่ทดแทน ชาวบ้านต้องทำกินแบบหลบๆ ซ่อนๆ มีการจับกุม ดำเนินคดี และคุกคามชาวบ้าน ชาวบ้านต้องทำสวนอย่างหลบๆ ซ่อนๆ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู” ขึ้นในปี พ.ศ.2550 เพื่อปกป้องสิทธิที่ดินทำกิน และจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ต่อมาใน พ.ศ.2551 ก็ได้เข้าร่วมร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน เทือกเขาบรรทัด และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยเจรจากับรัฐบาลภายใต้ “คณะกรรมการ อำนวยการแก้ปัญหาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย”พร้อมทั้งเสนอให้รัฐบาลรับรองพื้นที่นาร่องโฉนด ชุมชน

โดยสรุป สาเหตุของการเข้าร่วมทำโฉนดชุมชนของชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 2 ชุมชนพบว่า เดิม นั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านตระ และบ้านทับเขือ-ปลักหมูทำมาหากินตามปกติ การที่ทั้งสองชุมชนเข้าร่วมการ ทำโฉนดชุมชนเริ่มมาจากการถูกข่มขู่คุกคาม จับกุมดำเนินคดีโดยทางการโดยเฉพาะจากการกระทำของ เจ้าหน้าที่ป่าไม้เนื่องจากชุมชนได้ถูกเขตอนุรักษ์ประกาศทับ โดยชาวบ้านตระเริ่มถูกจับกุมตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ต่อมาใน พ.ศ. 2533 ชาวบ้านจึงเริ่มรวมตัวกันต่อสู้ และได้เข้าร่วมกับ คปบ.ใน พ.ศ. 2545 ส่วน ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมู เริ่มถูกจับกุมตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ต่อมาใน พ.ศ. 2550 ชาวบ้านจึงเริ่มรวมตัวกัน และเข้าร่วมกับ คปบ.

ในช่วงแรกของการรวมตัวเพื่อต่อสู้ ชาวบ้านในชุมชน และ คปบ. จะมุ่งที่การตามแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้า การเจรจาต่อรอง พยายามจำกัดขอบเขตของปัญหาไม่ให้ขยายไปไกลเกินระดับท้องถิ่นและ ระดับจังหวัด โดยมีแนวคิดหลักคือการรักษา **สิทธิชุมชน** ดังนั้นนอกจากการต่อรองกับทางการแล้วก็

⁵ศาลาเอนกประสงค์บริเวณป่าชุมชนควนอีบั้งสร้างใน พ.ศ. 2546

ได้เน้นที่การสร้างการรวมตัวเป็นให้ชุมชนที่เข้มแข็งด้วย นำมาซึ่งการจัดทำธรรมนูญชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถมีอำนาจในการจัดการตัวเอง อันสอดคล้องกับแนวทาง **การกระจายอำนาจ** ของรัฐไปสู่ส่วนต่างๆ ของสังคม

ต่อมาหลัง พ.ศ. 2550 ชาวบ้านก็ถูกคุกคามมากขึ้น และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระดับนโยบายจนไม่สามารถจำกัดขอบเขตการแก้ไขปัญหาในระดับจังหวัดได้ คปบ.จึงร่วมกับ คปท.ต่อสู้ในระดับนโยบาย โดยผลักดันแนวคิด **โฉนดชุมชน** ซึ่งเป็นการยกระดับวิธีการแก้ปัญหาให้สอดคล้องตั้งแต่ระดับชุมชนขึ้นไปจนถึงระดับนโยบาย โดยยังคงยึดแนวคิดหลักในเรื่องสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจเอาไว้

วิธีการจัดการที่ดิน

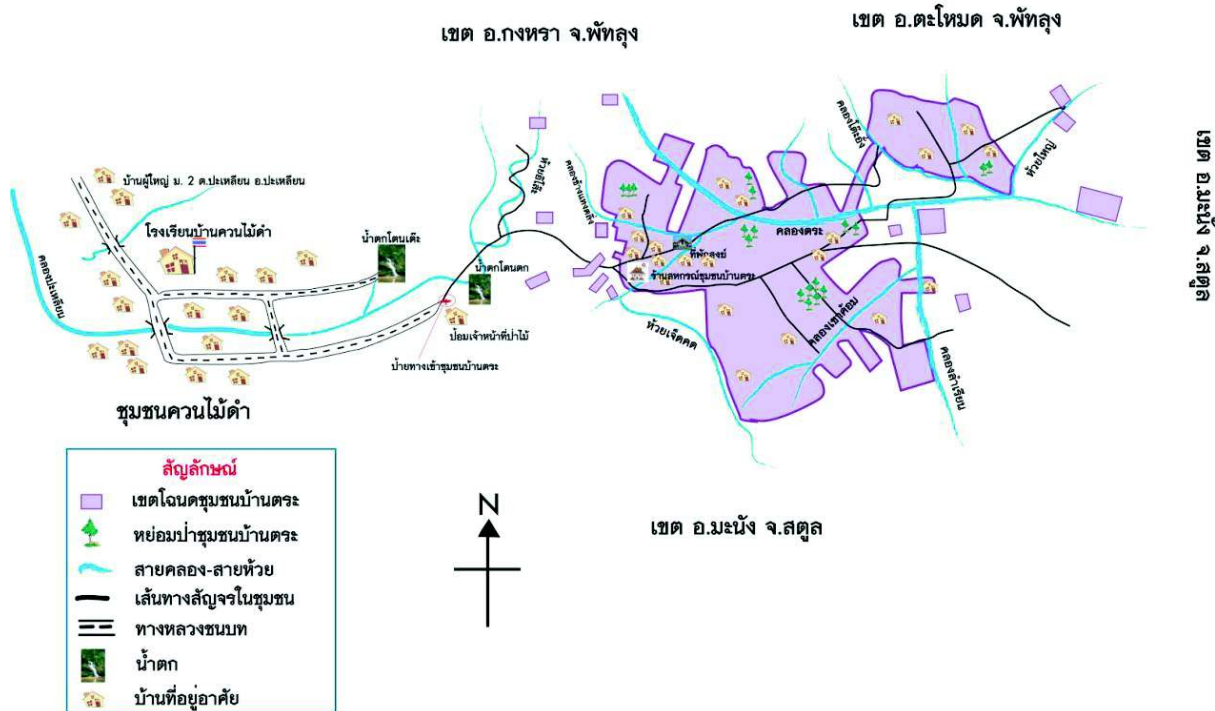
การจัดการที่ดินของบ้านตระ

บ้านตระมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,000 ไร่ มีสมาชิกชุมชนทั้งหมด 180 ครอบครัว แต่เนื่องจากขณะนี้ผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กรจำนวน 71 ครอบครัวจึงทำให้มีการแบ่งพื้นที่สำหรับทำโฉนดชุมชนของสมาชิกองค์กรออกมาจำนวน 3,000 ไร่

เมื่อกำหนดพื้นที่ที่จะทำเป็นโฉนดชุมชนของบ้านตระได้แล้ว ชาวบ้านก็ได้สำรวจรังวัดแนวเขตโฉนดชุมชน มีการทำแผนที่แสดงขอบเขตและสถานที่สำคัญจากนั้นก็ทำแผนที่รายละเอียดของสมาชิกองค์กรชุมชนต่อมาก็จะจัดทำข้อมูลอันประกอบด้วย ข้อมูลประวัติการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนข้อมูลประวัติหมู่บ้าน หอสมุดบ้าน และประวัติทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ สายน้ำ เส้นทาง ควนภูเข่า เป็นต้น

ในพื้นที่โฉนดชุมชนบ้านตระแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ 1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย 2. ป่าชุมชน 3. สายน้ำ ได้แก่

แผนที่แสดงเขตโฉนดชุมชนบ้านตรระ หมู่ที่ 2 ตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

1. ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของบ้านตรระอยู่ในพื้นที่เดียวกันรวมประมาณ 2,824 ไร่ โดยแบ่งเป็น 10 หย่อมบ้าน ได้แก่ 1) หย่อมบ้านเขาใหญ่ 2) หย่อมบ้านคลองเขาค้อม 3) หย่อมบ้านยางงาม 4) หย่อมบ้านห้วยลา 5) หย่อมบ้านคลองช้างแทงหลัง 6) หย่อมบ้านคลองโต๊ะงัง 7) หย่อมบ้านห้วยใหญ่ 8) หย่อมบ้านทุ่งไทรงาม 9) หย่อมบ้านคลองลำเรียน 10) หย่อมบ้านห้วยไผ่

ชุมชนได้กำหนดระเบียบว่าชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ของตนอันเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนให้ถือว่ามิสิทธิจะทำกินตามปกติทุกประการ ถ้าผู้ใดมีลูกจ้างต้องรายงานคณะกรรมการภายใน 15 วันชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้ง กองทุนธนาคารที่ดินชุมชนบ้านตรระ ขึ้นเพื่อควบคุมไม่ให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือไปสู่ภายนอก ถ้ามีการซื้อขายที่ดินต้องเป็นการซื้อขายกันภายในชุมชนโดยให้คณะกรรมการกองทุนพิจารณา และนำเงินส่วนหนึ่งจากการซื้อขายที่ดินเข้ากองทุน ชาวบ้านได้สร้างที่ทำการสหกรณ์และศูนย์ประสานงานขึ้นในพื้นที่ 1.5 งาน

กองทุนธนาคารที่ดินชุมชนบ้านตรระปัจจุบันมีนายบุญลือ ผังกิจเป็นประธานกองทุนฯเริ่มขึ้นจากการระดมทุนจากสมาชิกรายคร้วเดือน โดยในช่วงต่อไปคาดว่าจะมีรายรับจากส่วนอื่นมาสมทบเพิ่มขึ้นคือ จากการหักเปอร์เซ็นต์จากการซื้อขายที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนบ้านตรระ จากเงินสนับสนุนจากกองทุนธนาคารที่ดินของรัฐและจากการหักรายได้ส่วนหนึ่งจากการทำธุรกิจชุมชน เช่น การซื้อ-ขายยางรวม

เป็นต้น การตั้งกองทุนฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดซื้อที่ดินจากผู้ที่ไม่มีความประสงค์หรือไม่มีความสามารถในการทำเกษตรกรรม ให้กับสมาชิก ที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอนอกจากนี้ยังสนับสนุนการทำเกษตรแบบหลากหลาย สนับสนุนเงินทุนในการทำเกษตร รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในราคาที่เป็นธรรมและจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรให้แก่สมาชิก

ด้านการพัฒนาเส้นทางภายในชุมชน ปัจจุบันในพื้นที่ไหนชุมชนมีเส้นทางลำลองติดต่อกันได้ แต่ไม่สะดวกนักและต้องซ่อมแซมอยู่เสมอ มีการกำหนดว่าการขยายเส้นทางสามารถทำได้ตามสมควร แต่ห้ามโค่นต้นไม้ นอกจากถ้ามีต้นไม้หักล้มขวางเส้นทางก็ตัดได้เท่าที่จะเป็น โดยให้เน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกินของชาวบ้านตระ โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านจะทำสวนสมรมแบบปลูกยางเป็นอาชีพหลัก แล้วปลูกผลไม้และผักแซมระหว่างร่องยางพารา ในสวนสมรมจะมีพืชหลายชนิดอยู่ในแปลงเดียวกัน ได้แก่

1) ยางพารา บริเวณบ้านตระน่าจะมีการปลูกยางพารามาประมาณ 130 ปีมาแล้วสังเกตได้จากปัจจุบันยังมีต้นยางพาราพันธุ์พื้นเมืองรุ่นที่ 2 ที่มีอายุระหว่าง 60-100 ปีประมาณ 1,300 ต้นกระจายอยู่ตามสวนสมรมของสมาชิก เช่น ของนายแลบ นานข้า นางจำเนียร พริกเทพ นางลิขิต ชัยศิริ นายจำนงค์ แก้วสงคราม นายหมีด การะนิล นายผล เพชรสุด เป็นต้น ปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างยางพาราพันธุ์พื้นเมืองกับยางพาราพันธุ์ดีพบว่า มียางพาราพันธุ์พื้นเมืองประมาณ 30% และมียางพาราพันธุ์ดีประมาณ 70%

ชุมชนได้กำหนดการโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทนให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาผู้ฝ่าฝืนจะถูกตักเตือน 1 ครั้ง หากยังคงทำผิดเป็นครั้งที่ 2 ให้พ้นสภาพสมาชิก การโค่นให้โค่นได้ปีละไม่เกิน 5 หย่อมบ้าน ไร่ ละไม่เกิน 10 ไร่ และต้องไม่เป็นแปลงที่อยู่ติดกัน เพื่อรักษาระบบนิเวศ

2) ผลไม้ ส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้พันธุ์พื้นเมือง เช่น ทูเรียน, เงาะ, ลางสาด, ลำซิ่ง (ลางสาดป่า), ลองกอง, มังคุด, ก่อ, มะไฟ, กระท้อน, มะปริง, มะปราง, ชมพู่ เป็นต้นไม้ผลเหล่านี้แสดงถึงการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของชาวบ้านมานานแล้วด้วย เช่น มีต้นทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองอายุประมาณ 100 ปีอยู่ประมาณ 40 ต้นกระจายในพื้นที่สวนสมรมของสมาชิก เช่น ของนายวาเหต นางจำเนียร พริกเทพ นางลิขิต ชัยศิริ นายจำนงค์ แก้วสงคราม นายคล่อง หนูแจ่ม นายหมีด การะนิล นายหมาดเตี้ยะ เพชรพริ้ง นายสุวรรณ วงศ์สวัสดิ์ นอกจากนี้ยังมีผลไม้พันธุ์พื้นเมืองชนิดอื่นๆ อายุประมาณ 60-100 ปีกระจายอยู่ในสวนสมรมของสมาชิก เช่น กระท้อน ลางสาด มะมุด สะตอ เป็นต้น

3) ผักพื้นบ้านและผักสมัยใหม่ชนิดต่างๆ เช่น สะตอ เหยียง เนียง หน่อไม้ ค่ะน้าภูเขา บอนส้ม บอนเต่า บอนยารัต ตามัด หมากหมก ผักกูด กัลยเถื่อน ถั่ว ตำลึง ผักหวาน เป็นต้น

ในการจัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แต่ละแปลง ชุมชนยังได้กำหนดให้เจ้าของที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนรักษาหัวสวนตัวเองในระยะ 40 เมตร และให้ชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแล ผู้ฝ่าฝืนจะถูกตักเตือน 1 ครั้ง หากทำผิดอีกให้พ้นสภาพสมาชิกนอกจากนี้ยังห้ามเก็บพืชผล ในบริเวณสวนที่เจ้าของได้ตกแต่งไว้ ยกเว้นได้รับอนุญาตจากเจ้าของ กำหนดให้เว้นไม้ใหญ่ในสวนเพื่อใช้สอย พร้อมปลูกเพิ่มเติม และสนับสนุนให้สมาชิกทำเกษตรโดยการปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น ธรนรงค์ให้ลดละเลิกการใช้สารเคมีทุกชนิด รักษาความหลากหลายทางชีวภาพพัฒนาพันธุกรรมเพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคมตลอดจนลดการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์และพันธุ์สัตว์จากภายนอก สนับสนุนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและสนับสนุนการผลิตแบบรวมหมู่ เช่น แปลงรวม เลี้ยงสัตว์รวม เช่น บ่อปลา รวม การขอแรงงาน เป็นต้น

2. ป่าชุมชน

ป่าชุมชนของบ้านตระมี 2 ประเภทคือป่าใช้สอย และป่าศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่

1) ป่าใช้สอย มี 4 ป่า คือ

1.1) ป่าหวาย

มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่บริเวณนี้ชาวบ้านได้ปลูกหวายร่วมกับราชการ ปัจจุบันชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยเก็บของป่า ได้แก่ เนียง, สะตอ, น้ำผึ้ง, ทองบั้ง, ตาไม้ (ผักหวานช้าง), หวายจะเคี่ยม, ชิง, เหน่า (ชก), กำหระ (ระกำป่า), สมุนไพร

1.2) ป่าประ

มีเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่มีต้นประอยู่มากถึง 70% ของจำนวนต้นไม้ทั้งหมด ปัจจุบันชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยเก็บของป่า ได้แก่ ประ, สะตอ, ทองบั้ง, เหยียง, น้ำผึ้ง, ก่อข้าว

1.3) ป่าควนอีบั้ง หรือ ควนทองบั้ง

มีเนื้อที่ประมาณ 28 ไร่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์โดยเก็บของป่า ได้แก่ ทองบั้ง, สะตอ, น้ำผึ้ง มีสำนักสงฆ์บ้านตระตั้งอยู่ในบริเวณนี้ที่ชาวบ้านได้นำเงินจากกองทุนมาซื้อไว้จำนวน 8 ไร่ โดยมีแผนงานที่จะทำเป็นโรงเรียนสำหรับเด็กในชุมชนต่อไป

1.4) ป่าช่องสมเสร็จ

มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์โดยเก็บของป่า ได้แก่ สะตอ, ทองบั้ง, ก่อข้าว, น้ำผึ้ง

2) ป่าศักดิ์สิทธิ์ มี 1 ป่า คือป่ากุโบร์เขาน้อย เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ และกุโบร์หรือที่ฝังศพตั้งแต่ยุคแรกของการก่อตั้งหมู่บ้าน มีหลุมศพของทวดเล็กฝังอยู่ที่นี้ด้วย

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้มีการกำหนดว่าห้ามทำลายป่าสมบูรณ์ ห้ามทำไม้เพื่อการค้าห้ามล่าสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์และห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการค้าอย่างเด็ดขาดผู้ฝ่าฝืนจะมีโทษร้ายแรงคือพ้นสภาพสมาชิกทันทีห้ามนำพันธุ์ไม้มากเว้นฝักผลไม้ ออกนอกชุมชน หากมีความจำเป็นต้องแจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณา การใช้ไม้เพื่อสร้างบ้านและอื่นๆ ให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาโดยให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อน หากไม่พอให้ใช้ไม้ในสวนของสมาชิกรายอื่นหรือไม้ล้มขอนนอนไพรในป่าชุมชน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกตัดเดือน หากทำผิดอีกให้พ้นสภาพสมาชิก ในการเก็บไม้ผลจากป่าห้ามโค่นหรือรานกิ่งโดยเด็ดขาดการตีฝืนตัดเอาแต่หัวน้ำเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้กำหนดว่าสวนแปลงใดที่อยู่ติดป่าให้เจ้าของสวนดูแลป่าด้วย และปลูกต้นไม้ทดแทนในพื้นที่ป่าชุมชน รวมทั้งต้องดูแลรักษาป่าด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบวชป่า การสำรวจป่าชุมชน เป็นต้น

3. สายน้ำ

ในพื้นที่โฉนดชุมชนมีสายน้ำจำนวน 7 สาย ได้แก่ คลองตระ คลองโต๊ะจั่งคลองข้างแทงหลัง คลองลำเรียน คลองเขาค้อม ห้วยโธ และห้วยจับกุ้ง ชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาสายน้ำจึงได้กำหนดห้ามจับปลาแบบทำลายล้าง ให้จับปลาตามวิถีดั้งเดิมผู้ฝ่าฝืนจะมีโทษร้ายแรงถึงขั้นให้พ้นสภาพสมาชิกทันที สมาชิกต้องเว้นไม้หรือปลูกเสริมในบริเวณสายน้ำที่มีน้ำไหล เช่น อโธ, กุม, หว่า, สาย, อโศก, ประ, กอ, เหยียง, เนียง, สะตอ, ไม้ไผ่ซึ่งเป็นไม้ที่ดูดซับน้ำได้ดี ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลและน้ำเสียจากโรงจักรรีดยางลงสายน้ำโดยเด็ดขาด

การจัดการที่ดินของบ้านทับเขือ-ปลักหมู

ในการทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู เมื่อกำหนดพื้นที่ได้แล้วชาวบ้านก็ได้สำรวจรังวัดที่ดินทำกินเดิมให้ชัดเจนจัดทำประวัติการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิกให้ชัดเจนมีการรวบรวมประวัติศาสตร์ทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่มาของชื่อเส้นทาง สายห้วย ควน ภูเขา คลอง เป็นต้นและได้จัดทำแผนที่ขอบเขตชุมชน

พื้นที่โฉนดชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีเนื้อที่ประมาณ 2,100 ไร่สามารถแบ่งพื้นที่ได้เป็น 3 ประเภทคือ 1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย 2. ป่าชุมชน และ 3. สายน้ำ ดังนี้

1. ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย

บ้านทับเขือ-ปลักหมู มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย เนื้อที่ประมาณ 1,200 ไร่ แบ่งเป็น 112 แปลง อัตราการถือครองที่ดินประมาณครอบครัวละ 13 ไร่ ครอบครัวที่มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 65 ไร่ ครอบครัวที่มีที่ดินน้อยที่สุดประมาณ 2 ไร่

ในพื้นที่บ้านทับเขือ-ปลักหมูมีการทำเกษตรเป็นหลัก ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพแวดล้อมโดยได้ออกระเบียบให้สมาชิกปฏิบัติคือ ให้อวนไม้ใหญ่ในสวนเพื่อใช้สอย หากจะทำกินในป่า ไล่ที่เป็นที่เคยทำกินเดิมให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณา หากต้องการโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทนให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาการโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทนให้โค่นปีละไม่เกิน 5 แปลงๆละไม่เกิน 10 ไร่ ทั้งนี้ต้องไม่เป็นแปลงที่อยู่ติดกัน และหากจำเป็นต้องเปลี่ยนมือการใช้ประโยชน์หรือซื้อขายที่ดินต้องแจ้งให้คณะกรรมการเพื่อพิจารณา

สำหรับในการทำเกษตร ชุมชนได้กำหนดไว้ว่าให้สมาชิกลดละเลิกการใช้สารเคมีทุกชนิด ในแต่ละแปลงให้ปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น ร่วมกันผลิตปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้เองพัฒนาพันธุ์กรรมเพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคมตลอดจนลดการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์และพันธุ์สัตว์จากภายนอก ส่งเสริมสนับสนุนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและส่งเสริมสนับสนุนการผลิตแบบรวมหมู่ เช่น แปลงรวม, เลี้ยงสัตว์รวม, การขอแรงงาน เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการทำเกษตรของบ้านทับเขือ-ปลักหมูที่ชาวบ้านทำอยู่มี 3 ประเภท ได้แก่ สวนสมรม สวนยางพาราแบบดั้งเดิม และสวนยางพาราแบบกึ่งสมัยใหม่ ดังนี้

1) สวนสมรม

สวนสมรมของบ้านทับเขือ-ปลักหมูเป็นลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิมที่มักปลูกผลไม้พันธุ์พื้นเมืองมาก่อนและมีการปลูกพืชเศรษฐกิจคือยางพาราเสริมในแปลงเดียวกัน ส่วนใหญ่การผลิตแบบนี้ไม่ได้ใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้า และปุ๋ยเคมี แต่จะใช้สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นและสิ่งที่ผลิตขึ้นใช้เอง ปัจจุบันสวนสมรมของบ้านทับเขือ-ปลักหมูมี 2 รูปแบบ คือ แบบเน้นที่ยางพาราเป็นหลัก และแบบเน้นที่ไม้ผลเป็นหลัก

ตัวอย่างของสวนสมรมในบ้านทับเขือ-ปลักหมูเช่น สวนของลุงเควหรือนายกิมพงษ์ สังวรกิตติวุฒิ อายุ 71 ปี ลุงเควมาตั้งรกรากที่บ้านทับเขือประมาณ 50 ปีมาแล้ว เดิมลุงเควเคยใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าเพื่อปลูกพืชสมัยใหม่ ต่อมาเมื่อองค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ.2550 ก็ได้ส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี ทำให้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาจากรุ่นปู่ย่าในการทำสวนสมรมเกษตร 4 ชั้น ทำให้พบว่าการปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานในแปลงเดียวกันเป็นการทำสวนอย่างยั่งยืน ไม่ต้องใส่ปุ๋ย เพราะต้นไม้แต่ละชนิดจะกินธาตุอาหารไม่เหมือนกัน อีกทั้งยังได้ปุ๋ยจากกิ่งไม้ใบไม้ที่เสื่อมสภาพ ปัจจุบันพันธุ์พืชในสวนสมรมเกษตร 4 ชั้นของลุงเควมียางพารา ไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชอาหาร และสมุนไพรกว่า 100 ชนิดขึ้นอยู่ในแปลงเดียวกัน

2) สวนยางพาราแบบดั้งเดิม

สวนยางพาราแบบดั้งเดิมเป็นลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิม เน้นสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ความสมดุลและยั่งยืนของระบบนิเวศ ทำให้สามารถพึ่งตนเองตามภูมิปัญญาท้องถิ่น การผลิตลักษณะนี้จะมีพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้นตั้งแต่ชั้นคลุมดินจนถึงชั้นบนสุด สวนยางพาราแบบดั้งเดิมต่างจากสวนสมรมตรงที่มีจำนวนต้นยางพารามากกว่าพืชชนิดอื่นๆ การผลิตแบบนี้แทบจะไม่ใช้สารเคมี ทั้งยาฆ่าหญ้าและปุ๋ยเคมี

3) สวนยางพาราแบบกึ่งสมัยใหม่

สวนยางพาราแบบกึ่งสมัยใหม่เป็นลักษณะการผลิตแบบกึ่งเก่ากึ่งใหม่ โดยผสมผสานระหว่างสวนยางพาราแบบดั้งเดิม และสวนยางพาราแบบสมัยใหม่ ซึ่งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ส่งเสริม

การผลิตแบบนี้จะมุ่งเน้นรายได้ มีการปลูกยางพาราหนาแน่นมีพืชอาหารและไม้ใช้สอยอยู่น้อย แต่ยังคงมีพืชคลุมดินอยู่ในร่องยางและระหว่างร่องยาง มีการใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้า ทำให้ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูง อย่างไรก็ตาม มีสวนยางพาราหลายแปลงพยายามลดละเลิกการใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพและหลีกเลี่ยงการใช้ยาฆ่าหญ้า

2. ป่าชุมชน

ป่าชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูมีจำนวน 11 ป่าเนื้อที่รวมประมาณ 900 ไร่ ได้แก่

1) ป่าหลังทวด

ป่าหลังทวดมีเนื้อที่ประมาณ 699 ไร่ เป็นป่าต้นน้ำและต้นน้ำ ตรัง – พัทลุง ที่เป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนบ้านทับเขือและปลักหมู เช่น “ห้วยตาวัน” ซึ่งเป็นห้วยต้นน้ำของ “คลองข้างตาย” เขตชุมชนทับเขือ, “ห้วยเคย” เป็นห้วยต้นน้ำของ “คลองอิโส” เขตชุมชนปลักหมู, “ห้วยน้ำลอดดิน” เป็นห้วยต้นน้ำของคลองอิโส เขตชุมชนปลักหมู

ป่าหลังทวด มีความหลากหลายของพันธุ์กรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นอาหาร และสมุนไพร ซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชนมากมาย เช่น ก่อ, ทองบั้ง สะตอ, เหยียง กฤษณา จวง (เทพาโร)รวมถึงสัตว์ป่า เช่น หมูป่า, ไก่ป่า, แลน(ตะกวด), กระจอก, นิม, มุดสัง(ชะมด), กระจง, เก้ง, เม่น, อีเห็น เป็นต้น

ป่าหลังทวดเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ตามตำนานเล่าว่า ป่าในบริเวณนี้เป็นที่สิงสถิตของทวดตาหมอช่อง ในช่วงที่ถนน ตรัง – พัทลุง ยังเป็นแค่นถนนลูกรัง ศาลาทวด จะเป็นศาลาเล็กๆ และมีรูปปั้นรูปเสื่อและรูปงู อยู่ในศาลา ต่อมาปี พ.ศ.2528 มีการตัดถนนเขาพับผ้าใหม่ และได้ขยายให้ใหญ่ขึ้น ศาลาทวดจึงย้ายจากที่เดิมเล็กน้อย เพื่อให้อยู่ทางเหนือของถนนและปรับปรุงให้ใหญ่ขึ้น พร้อมทั้งได้มีปั้นรูปเสื่อและรูปงู สถิตอยู่เช่นเดิม ชาวบ้านชุมชนทับเขือ – ปลักหมูทุกคน จะมีความรู้สึกที่ พวกตนเป็นลูกหลานทวดตาหมอช่อง จึงมีการนำของไปเซ่นไหว้เป็นประจำ ทั้งทวดตาหมอช่องและทวดงู ของที่นำไปเซ่นไหว้ เช่น ผลไม้, เหล้า, ไก่, หมู(ทั้งเป็น), หมูย่าง และมีการบนบานขอโชคชอลาก, ขอให้ลูกผู้หญิง หรือลูกผู้ชาย บ้างก็ขอให้ตนเองปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ

2) ป่าควนเทียม

ป่าควนเทียมมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ป่าควนเทียมเป็นแหล่งต้นน้ำของ “ห้วยควนเทียม” ซึ่งไหลมารวมบรรจบกับ “คลองข้างตาย” เมื่อก่อนชาวบ้านเรียกป่านี้ว่า “ป่าควนน้ำราบ” จนเมื่อช่วงประมาณปี พ.ศ.2512 ป่าควนน้ำราบยังเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เผาป่าสมบูรณ์ควนน้ำราบบริเวณนี้ เพื่อปลูกไม้เทียมหรือไม้สะเดาข้าง ไฟได้ลุกลามเข้าไปในที่ทำกินของชาวบ้านด้วย ชาวบ้านเลยเรียกป่าที่เจ้าหน้าที่เผาแล้วปลูกต้นเทียมว่า ป่าควนเทียม ตั้งแต่นั้นมา ป่าควนเทียมได้ฟื้นตัวและคืนความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ เช่น สะตอ, คენ้ำภูเขา เทียม, หวายคุ่ม มีสัตว์ป่า เช่น หมูป่า, กระจง, กระจอก เป็นต้น

3) ป่าเขาถ้ำ

ป่าเขาถ้ำมีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ สภาพป่าเขาถ้ำเป็นป่าต้นน้ำของคลองปลักหมู มีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์กรรม เช่น ได้แก่ สะตอ, บอนส้ม รองเท้านารีมีสัตว์ป่า เช่น กระเจง, หมูป่า, เม่น, นิ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ป่าเขาถ้ำยังมีถ้ำอยู่ 3 ถ้ำ เดิมชาวบ้านเรียกรวมกันว่า “ถ้ำปลักหมู” ต่อมาเมื่อพระมาจำวัดอยู่ภายในถ้ำ จึงได้ตั้งชื่อใหม่ของแต่ละถ้ำซึ่งมีชื่อตามลำดับคือถ้ำขี้ค่างคาว ถ้ำมูนี่มงคลทิพย์ และถ้ำน้ำมั่งคดทิพย์ โดยเฉพาะถ้ำค่างคาวเป็นถ้ำที่มีค่างคาวและขี้ค่างคาวมาก ปัจจุบันองค์กรชุมชนฯ ได้วางแผนงานที่จะนำขี้ค่างคาวมาผสมทำปุ๋ยชีวภาพสำหรับใช้ในชุมชน ซึ่งจะเป็นการลดต้นทุนในการทำการเกษตร

4) ป่าทวดหมี

ป่าทวดหมีมีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ เป็นป่าชุ่มน้ำ มีต้นไม้หลากหลายชนิด โดยเฉพาะต้นอิโสะจะมีมาก (ต้นอิโสะเป็นไม้ดูดซับกักเก็บน้ำได้ดี) ป่าทวดหมีเป็นแหล่งกำเนิด “ห้วยทวดหมี” และกักเก็บน้ำจากสายห้วยอิโสะและคลองอิโสะที่ไหลผ่าน ป่าทวดหมีจึงมีสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำของคลองอิโสะมีน้ำตกลึกๆ 2 แห่งอยู่กลางป่านอกจากต้นอิโสะแล้วป่าทวดหมียังมีต้นไม้และพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์อื่นๆ เช่น ก่อ บอนส้ม, บอนเต่ามีสัตว์ป่า เช่น กระเจง, กระรอก, กูจง, ลิงลม, เป็นต้นป่าทวดหมีเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือสักการะเช่นไหว้ประจำทุกปี

5) ป่าห้วยห้วนอน

ป่าห้วยห้วนอน มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ สภาพป่าเป็นป่าสมบูรณ์ และเป็นป่าที่ใกล้กับห้วยอบบ้านของชุมชนมากที่สุด อุดมไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ทั้งฝักผลไม้ป่าและสมุนไพร เช่น มะปริง, สะตอ, เหยียง, ทำมั่ง, จวง (เทพธาโร) หลาโอน ชก หวายมีสัตว์ป่า เช่น หมูป่า, กระเจง, มุดสัง (ชะมด), เม่น, นิ่ม, กระรอก ฝิ่ง เป็นต้น ป่าห้วยห้วนอนยังเป็นแหล่งกำเนิดของห้วยห้วนอน ซึ่งเป็นสายห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปีและไหลไปรวมกับคลองข้างต่าย มีหนาน⁶ในสายห้วยห้วนอน เป็นจุดที่สามารถทำพลังงานขนาดเล็ก ที่ผลิตไฟฟ้าใช้ได้ประมาณ 4-5 ครั้วเรือน ทางองค์กรชุมชนฯ จึงได้วางแผนอนุรักษ์ไว้เป็นจุดทำพลังงานขนาดเล็กของชุมชนต่อไป

6) ป่าเกาะตะเคียน

ป่าเกาะตะเคียน มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ สภาพป่ามีต้นตะเคียนมากจึงเป็นที่มาของชื่อป่าและเป็นแหล่งต้นน้ำของสายเขาชะ (น้ำซับ) “ห้วยดาววัน” ป่าเกาะตะเคียนมีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์กรรม เช่น สะตอ, เต่าร้าง มะปริง, กำหลา ชก มีสัตว์ป่า เช่น กระเจง, นกนานาชนิด, กระรอก, มุดสัง (ชะมด) เป็นต้น

⁶หนาน คือแอ่งน้ำตกในสายห้วย

7) ป่าต้นไทร

ป่าต้นไทร มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ สภาพพื้นที่เป็นหย่อมเกาะป่าที่มีต้นไทรขนาดใหญ่ กลางที่ทำกินของชุมชน ยังมีความอุดมสมบูรณ์ความหลากหลายอยู่มาก เช่น บอนส้ม, บอนยารัต หวาย มีสัตว์ป่า เช่น กระเจง, นางอาย, นกปร้าว, กระรอกเป็นต้น ป่าต้นไทร เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านเชื่อว่า มีเจ้าที่ต้นไทรสิงสถิตอยู่ ชาวบ้านได้ตั้งศาลเจ้าไว้ที่ป่าต้นไทร และได้เซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี บริเวณนี้ยังเป็นสายโหด⁷

8) ป่าเขาชะน้ำแห้ง (น้ำแห้งห้วยสาคุ)

ป่าเขาชะน้ำแห้งห้วยสาคุ มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ สภาพพื้นที่ป่าเป็นหย่อมป่าเล็กๆ อยู่ไม่ไกลกับ “ป่าห้วยสาคุ” ยังคงสภาพป่าที่สมบูรณ์ มีสายเขาชะที่ไม่มีน้ำไหล นอกจากฝนตกหนัก แต่จะมีน้ำไหลใต้ดินและน้ำผุดก่อนถึงห้วยสาคุ 30 เมตรตรงห้วยสาคุ จึงเป็นที่มาของชื่อ ป่าเขาชะน้ำแห้งห้วยสาคุ มีความหลากหลายทางพันธุ์พืชพันธุ์กรรม เช่น เหยี่ยวทอง, ยาง, เหยื่อจง, ไทรมีสัตว์ป่า เช่น กวาง, หมูป่า, กระเจง, มุดสัง (ชะมด), กระรอก เป็นต้น

9) ป่าควนกุง

ป่าควนกุง มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ ป่าควนกุงมีสภาพพื้นที่ลาดเอียงถึงลาดชัน พื้นที่บางส่วนเป็นที่ซับน้ำห้วยตาวัน เป็นป่าสมบูรณ์ ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่เป็นอาหาร และสมุนไพร เช่น มะไฟกา กระวาน หวายชนิดต่างๆ กล้วยไม้ นานาชนิด มีสัตว์ป่า เช่น กระรอก, กระเจง, มุดสัง, หมูป่า, หมูดิน เป็นต้น

10) ป่าสันปลักหมู

มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ เป็นป่าต้นน้ำของ “ห้วยสันปลักหมู” ซึ่งสายห้วยสันปลักหมูจะไหลไปรวมกับ “คลองอิโส” ป่าสันปลักหมู เป็นป่าสมบูรณ์ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่เป็นสมุนไพรและอาหารของชุมชน เช่น สะตอ (มีมาก), เหยียง ก่อ (มีมาก), มะปริง ชก, หลาอิน หวาย, ไม้ไผ่ มีสัตว์ป่า เช่น หมูป่า, เม่น, นิ่ม, กระเจง, ตะกวด เป็นต้น

11) ป่าห้วยปากกล้วย

มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ ป่าห้วยปากกล้วยมีสภาพพื้นที่ลาดเอียงถึงลาดชัน มีห้วยปากกล้วยไหลผ่าน มีภูเขาหินเล็กๆ อยู่ลูกหนึ่ง มีจุดประปาอยู่หนึ่งจุด ซึ่งใช้น้ำสองครอบครัว ป่าห้วยปากกล้วย เคยถูกโค่นถางมาก่อนทำให้มีกล้วยป่าขึ้นอย่างหนาแน่น ชาวบ้านจึงเรียกป่าห้วยปากกล้วยมาโดยตลอด ป่าแห่งนี้มีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์กรรม เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค รายได้ และการใช้สอยอื่นๆ เช่น จำไทร, ก่อ, มะไฟกาเนา (ชก) จวง (เทพธาโร) ตะเคียนทราย, ตะเคียนราก, ตะเคียนหิน, นาค

⁷ สายโหด คือสายห้วยไม่มีน้ำไหล

บุตร, ฝาละมี, ลำแพน, ไข่เขี้ยว, มันข้าง, มันหมูมีสัตว์ป่า เช่น กวาง, เก้ง, หมูป่า, เม่น, นิ่ม, ลิงลม, หมีขอ, มุดสัง (ชะมด), กระจง, กระรอก, เลี้ยะ (กระรอกชนิดหนึ่ง), แมวป่า เป็นต้น

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูได้กำหนดการใช้ประโยชน์จากป่าเหล่านี้โดยห้ามทำลายป่าสมบูรณ์, ป่าต้นน้ำลำธาร และห้ามนำไม้ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด ยกเว้นไม้ยางพาราห้ามนำพันธุ์ไม้หายาก เช่น ไม้ดอกไม้ประดับออกจากพื้นที่ชุมชน ห้ามโค่นหรือวานกิ่งเพื่อเก็บไม้ผลจากป่าโดยเด็ดขาดการตีผึ้งต้องตัดเอาแต่หัวน้ำเท่านั้น ห้ามล่าสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์ นอกจากนี้ยังกำหนดการเฝ้าระวังรักษาโดยการรั้ววัดแนวเขตที่ดินทำกินกับป่าสมบูรณ์ให้ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกป่าถ้าสวนแปลงใดที่อยู่ติดป่าให้เจ้าของสวนดูแลในป่าซึ่งดินพังทลายให้ปลูกพืชทดแทน ส่วนในการที่จะใช้ไม้ในสวนชุมชนได้กำหนดว่าถ้าต้องการใช้ไม้ในสวนให้ต้องแจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาโดยมีหลักว่าให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อนให้ก่อสร้างก่อนแปรรูปไม้ให้แจ้งความกว้างยาวของบ้านและจำนวนไม้ที่จะใช้และสนับสนุนให้สมาชิกปลูกต้นไม้บริเวณเขตแดนที่ดินของตน

3. สายน้ำ

สายน้ำของบ้านทับเขือ-ปลักหมู แบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ สายน้ำชุมชนทับเขือ ซึ่งอยู่ทางสันปันน้ำปากตะวันตกของเทือกเขาบรรทัด และสายน้ำของชุมชนปลักหมู ซึ่งอยู่ทางสันปันน้ำปากตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด

1) **สายน้ำของชุมชนทับเขือ** ชุมชนทับเขือมีสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนทับเขือ จำนวน 11 สาย ดังนี้

1.1) **คลองข้างตาย** ไหลลงแม่น้ำตรังออกทะเลฝั่งทะเลอันดามัน มีน้ำตลอดปี เกิดจากการรวมตัวของห้วยควนเทียม ห้วยสาคุ ห้วยตาวัน ห้วยตั้งป่า และห้วยบึงหาบวมเป็นคลองข้างตาย หลังจากนั้นจะไหลจากบ้านทับเขือไปที่บ้านน้ำราบเรียกว่าคลองน้ำราบ แล้วไหลลงสู่คลองช่องที่บ้านช่อง แล้วไหลไปบรรจบกับคลองละมอรวมเรียกว่าคลองนางน้อย ต่อจากนั้นจะไหลลงคลองน้ำเจ็ด แล้วไหลลงคลองท่าจีนหรือแม่น้ำตรัง ออกสู่ทะเลอันดามันที่อำเภอกันตัง

คลองข้างตาย มีความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร มีน้ำตกอยู่จุดหนึ่งสูงประมาณ 2 เมตร สองฝั่งคลองมีลักษณะป่าที่ยังสมบูรณ์อยู่ มีพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร และยารักษาโรค จำนวนมาก เช่น บอนล้ม, บอนยายรัต กบ, กง, ตะพาน้ำ, หอย, ปู, กุ้ง เป็นต้น

1.2) **ห้วยตาวัน** ไหลจากสันปันน้ำ ระหว่างบ้านทับเขือกับบ้านปลักหมู บางช่วงจะไหลผ่าน “ป่าหวดตาหมอช่อง” แล้วไหลลงสู่ “คลองข้างตาย” ห้วยสายนี้มีสมาชิกชุมชนทับเขือใช้ประโยชน์ในการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือนจำนวน 8 ครัวเรือน ชาวบ้านครอบครัวหนึ่งได้ต่อประปามาถึงบ้าน

บริเวณห้วยตาวันมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร ยารักษาโรค และไม้ใช้สอยจำนวนมาก เช่น ผักหนาม, ลำแพ้ง, ตะพานน้ำ, กบ, กุ้งปลาตุ๊ก, ปลาช่อน เป็นต้น

1.3) **ห้วยสาคุ** ไหลจากป่าควนหินปึก ผ่านพื้นที่ทำกินมาลง “คลองข้างตาย” มีจุดประปาอยู่ 1 จุด ห้วยสายนี้มีสมาชิกชุมชนทับเขือใช้ประโยชน์ในการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือนจำนวน 7 ครอบครัว บริเวณห้วยสาคุมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร และยารักษาโรค จำนวนมาก เช่น บอนยายรัต กุ้ง, หอย, ปู, ตะพานน้ำ, กบ ปลาช่อน, ปลามัด, ปลาชิว เป็นต้น

1.4) **ห้วยห้วนอน** ไหลจากป่าควนน้ำราบ ลงสู่ “ห้วยสาคุ” ที่จุดที่ดินของนายวิรัตน์ นิมมา ห้วยแห่งนี้มีน้ำตกลึกๆ อยู่จุดหนึ่ง สามารถเป็นแหล่งผลิตไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กตามแผนการจัดการขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู บริเวณห้วยห้วนอนมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร และยารักษาโรค จำนวนมาก เช่น บอนส้ม กบ, ปู, กุ้ง ปลาชิว, ปลากั้ง, ปลาอิกอง, ปลามัด เป็นต้น

1.5) **ห้วยปลั่ง** ไหลมาจากควนไฉ้ฝักร่วง ผ่านห้วยอมป่าต้นไทร ลงสู่ “ห้วยสาคุ” ที่จุดที่ดินของนายเคียง ห้วยสายนี้มีต้นอิโด้ ซึ่งสามารถดูดซับน้ำได้ดีมากอยู่เป็นจำนวนมาก บริเวณห้วยปลั่งมีบอนส้มมาก แต่พืชอาหารชนิดอื่นมีน้อย ส่วนสัตว์น้ำมีอยู่หลายชนิด เช่น ปู, กบ, ปลาชิว, ปลาชี่หริม เป็นต้น

1.6) **ห้วยไฉ้ชัย** ไหลมาจากควนหินปึกลงสู่ “ห้วยสาคุ” ที่จุดที่ดินของนายสมนึก มีจุดประปา 2 จุด คือ จุดประปาของนายชัย ดำนิม กับนายเวียน ทองขวิด ชื่อเรียกของห้วยนี้มาจากชื่อนายชัย ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจัดการและใช้ประโยชน์ห้วยแห่งนี้ ห้วยไฉ้ชัยมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เป็นอาหารและยารักษาโรคจำนวนมาก เช่น ผักกูด, บอนเต่า, ปูหิน, เขียด, กบ, ลูกอี๊ด, คางคก, ปลาชิว, ปลากั้ง เป็นต้น

1.7) **ห้วยตั้งป่า** ไหลจากควนป่าหลังทวดตาหมอช่อง ลงคลองข้างตาย ตรงจุดได้น้ำตกลึกน้อย ห้วยตั้งป่าไหลผ่านกลางป่าทวดตาหมอช่อง ริมสายห้วยมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร และยารักษาโรค จำนวนมาก เช่น บอนส้ม, ค่น้ำภูเขา กบ, ปู, กุ้ง, ปลากั้ง เป็นต้น

1.8) **ห้วยบังحاب** ไหลมาจากควนป่าหลังทวดตาหมอช่องลงสู่ “คลองข้างตาย” อยู่ห่างจากจุดปากห้วยประมาณ 70 เมตร มีพืชและสัตว์ เช่น บอนยายรัต กุ้ง, ปูหิน, แมงดาชี่ควาย, เขียด เป็นต้น

1.9) **ห้วยควนเทียม** ไหลมาจากป่าควนเทียมลงสู่ “คลองข้างตาย” ตรงจุดต้นกอใหญ่ริมทาง ห้วยควนเทียมมีความหลากหลายของพืช เช่น ผักกูด, ค่น้ำภูเขา ปูหิน, เขียด, ลูกอี๊ด, กบ, ปลาชิว เป็นต้น

1.10) **เซาะ (น้ำซับ) ห้วยตาวัน** เป็นเซาะซับน้ำจากป่าเกาะตะเคียนจนถึงห้วยตาวัน มีพืชที่เป็นอาหาร เช่น ผักหนาม, บอนส้ม ฯลฯ

1.11) **เซาะ (น้ำซับ) ห้วยสาคุ** เป็นเซาะห้วยแห้ง ไม่มีน้ำไหลบนพื้นผิวดิน หากฝนตกจะเป็นเส้นทางน้ำไหลลงสู่ห้วยสาคุ เริ่มจากที่ดินของนายชัยผ่านที่ดินของ นายขนุน, นายพงศ์ ลงสู่ห้วยสาคุ

2) **สายน้ำชุมชนปลักหมู** มีสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนปลักหมู ดังนี้

2.1) **คลองอิโส** มีต้นอิโส ซึ่งเป็นต้นไม้ที่สามารถเก็บน้ำไว้ได้ดีจำนวนมาก คนในชุมชนจึงเรียกชื่อตามต้นอิโส คลองอิโสเริ่มจากจุดที่ห้วยเคยกับห้วยปากกล้วยไหลมารวมกัน จากนั้นจะไหลคดเคี้ยวเลียบไปตามเส้นทาง 3 จุดที่น้ำไหลมาตัดเส้นทาง ซึ่งเส้นทางหนึ่งคือถนนตรัง-พัทลุง หลังจากนั้นจะไหลลงสู่ฝิ่งพัทลุงไปลงทะเลสาบสงขลา นอกจากต้นอิโสแล้วยังมีพืชและสัตว์ที่เป็นอาหาร ยารักษาโรค เช่น คะน้าภูเขา, ผักหนาม, บอนส้ม กบ, ปู, หอย, ตะพาน้ำ, กุ้ง, ปลาทิง ปลาหวด เป็นต้น

2.2) **ห้วยน้ำทะเลดิน** ต้นน้ำเป็นผาดินมีน้ำออกมากจากผาดิน จึงเป็นที่มาของชื่อห้วยน้ำทะเลดิน ห้วยสายนี้ไหลมาจากควนหลังทวดตาหมอซ่อง มาตัดผ่านเส้นทางตรงจุดบ้านนายบุญนุด ลงสู่คลองอิโส ห้วยน้ำทะเลดินมีสายน้ำไหลตลอดสาย มีประปา 1 จุดของนายบุญนุด มีพันธุ์กรรม เช่น บอนยายรัตน์ เขียด, ลูกอีตด, แมงปิ่นะ, ปูหิน, กุ้งตะเข็บ ปลามัด, ปลาชิว

2.3) **ห้วยเคย** ไหลมาจากป่าควนกุ้งตัดผ่านเส้นทางปลักหมูแล้วลงสู่คลองอิโส มีพันธุ์กรรม เช่น ได้แก่ บอนส้ม, บอนยายรัตน์ กบ, หอย, กุ้งขาว, กุ้งตะเข็บ, ปลาชนิดต่างๆ เป็นต้น

2.4) **ห้วยปากกล้วย** ที่มาของชื่อคือมีกล้วยป่ามาก ห้วยสายนี้ไหลมาจากป่าควนหินปักแล้วมาขาดช่วงลงใต้ดินในที่ดินทำกินของไขนุ้ย แล้วเริ่มมีน้ำไหลต่อตรงจุดที่ดินของนายคลื่น แล้วไหลมาลงคลองอิโส ตรงจุดร่วมกับห้วยเคย มีประปา 1 จุดสำหรับใช้ 2 คริวเรือน มีพันธุ์กรรม เช่น กล้วยป่า, ชะพลูต้น, ผักหนาม กบ, เขียด, ลูกอีตด, แมงดาซีควาย, แมงปิ่นะ ปลาชนิดต่างๆ เป็นต้น

2.5) **ห้วยหน้าถ้ำ** ไหลมาจากป่าเขาถ้ำปลักหมู ผ่านป่าสันปลักหมูมาลงคลองอิโสตรงจุดที่ดินทำกินของนายธนัท มีพันธุ์กรรม เช่น บอนส้ม, บอนเต่า, คะน้าภูเขา ตะพาน้ำ, กุ้ง, ปู, หอย, กบ, ปลาชนิดต่างๆ เป็นต้น

ในการดูแลรักษาสายน้ำเหล่านี้ ชุมชนได้กำหนดให้สมาชิกต้องเว้นต้นไม้อหรือปลูกไม้เสริมในบริเวณสายน้ำที่มีน้ำไหล การจับสัตว์น้ำให้ใช้เครื่องมือดั้งเดิมที่ไม่ทำลายล้าง ห้ามซื้อปลา และใช้สารเคมีทุกชนิดและห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในสายน้ำโดยเด็ดขาด

ในพื้นที่จัดทำโฉนดชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูจึงมีความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชและสัตว์ที่ชุมชนได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์เป็นอาหาร สมุนไพร และไม่ใช้สอย ตลอดจนเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมดุลและยั่งยืนของระบบนิเวศ สำหรับสัตว์น้ำนั้นมีการบริโภคน้อยมาก

และบริเวณเฉพาะสัตว์เล็กบางชนิดเท่านั้น พืชและสัตว์ที่พบในบ้านทับเขือ-ปลักหมูแบ่งได้เป็น 9 ประเภท คือ

1. ผลไม้ มีมากกว่า 18 ชนิดเช่น ก่อ ทองบั้ง มะไฟกา จำไทร มะปริงป่า กำหลา มะไฟลิง มะม่วง ไม้หวาย กระจ่างป่า เป็นต้น
2. ผัก มีมากกว่า 38 ชนิดเช่น สะตอ เหยียง ลูกจิ้ง ส้มชะมวง หน่อไม้ ค่ะน้าภูเขา บอนยายรัต บอน ส้ม บอนเต่า ตามัด เป็นต้น
3. ผักและผลไม้ เช่น เหนาะ (ชก) เป็นต้น
4. สมุนไพร มีมากกว่า 26 ชนิดเช่น เถาสะค่าน ว่านนางครวญ ชิงดอกเดี่ยว กระจ่าง ว่านร้อยรู ว่านร้อยราก ราชครูแดง ม้ากระทืบโรง พริกนก เป็นต้น
5. ผัก และสมุนไพร เช่น พาโหมต้น ตาลหมอน ชะพลูดั้น กระจ่าง ทำมั่ง เป็นต้น
6. ไม้ใช้สอย มีมากกว่า 23 ชนิดเช่น กฤษณา หวาย ไข่เขี้ยว เทียม(สะเดาช้าง) เหยียงทอง ยาง ตะเคียนทอง ตะเคียนหิน ตะเคียนราก นาคบุตร มันช้าง มันหมู เป็นต้น
7. ผัก สมุนไพร และไม้ใช้สอย เช่น ทำมั่ง จวง (เทพธำโร) เป็นต้น
8. สมุนไพร และไม้ใช้สอยเช่น ไร่แห้ว (สมุนไพร) เป็นต้น
9. สัตว์ มีมากกว่า 105 ชนิด เช่น กวาง หมู แล่น (ตะกวด) กระจอก กระจง เม่น นิ่ม หมูป่า หมูดิน มุดสัง (ชะมด) ตะพานน้ำ เต่า หอยโข่ง ปลาปลัก ปลาก้าง ปลาหวด นกเขาไฟ นกกวัก กูเหลือม กูเห่า ผึ้ง หลวง เป็นต้น

โดยสรุปวิธีการจัดการที่ดินในพื้นที่ทำโหนดชุมชนของทั้งสองชุมชนพบว่า แต่ละชุมชนได้จัดทำแผนที่ ทำข้อมูลสภาพพื้นที่ สภาพทรัพยากร ได้แบ่งประเภทของพื้นที่และกำหนดการใช้ประโยชน์คล้ายกัน คือ ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภทได้แก่

1. ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

ชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้งกองทุนธนาคารที่ดินชุมชนขึ้นเพื่อควบคุมไม่ให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือไปสู่ภายนอก ถ้ามีการซื้อขายที่ดินต้องเป็นการซื้อขายกันภายในชุมชนโดยให้คณะกรรมการพิจารณา ในแปลงที่ดินทำกินของสมาชิกก็ส่งเสริมให้ทำการเกษตรแบบยั่งยืน

2. ป่าชุมชน

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบเพื่อดูแลรักษาแลพื้นที่ป่าชุมชน เช่น ห้ามทำลายป่าสมบูรณ์ ห้ามทำไม้เพื่อการค้าห้ามล่าสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์และห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการค้าการใช้ไม้เพื่อสร้างบ้าน และอื่นๆ ให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาโดยให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อน หากไม่พอให้ใช้ไม้ในสวน

ของสมาชิกรายอื่นหรือไม้ล้มขนอนนไพรในป่าชุมชน ในการเก็บไม้ผลจากป่าห้ามโค่นหรือรบกวนกิ่งการตีฝั่ง
ต้องตัดเอาแต่หัวน้ำเท่านั้น สอนแปลงใดที่อยู่ติดป่าให้เจ้าของสวนดูแลป่าด้วย เป็นต้น

3. สายน้ำ

ชุมชนได้กำหนดการดูแลรักษาสายน้ำโดยวิธีการต่างๆ เช่น ห้ามจับปลาแบบทำลายล้าง ให้เว้น
ต้นไม้อ้อหรือปลูกเสริมในบริเวณสายน้ำที่มีน้ำไหล ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลและน้ำเสียลงสายน้ำ เป็นต้น

การจัดองค์กรการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

การจัดองค์กรของบ้านตระ

สมาชิกขององค์กรชุมชนบ้านตระตั้งบ้านเรือนอยู่ตามหย่อมบ้านต่างๆ 10 หย่อมบ้าน จึงได้แบ่ง
สมาชิกออกเป็นหมวดย่อย 10 หมวดตามหย่อมบ้าน แต่ละหมวดจะมีหัวหน้าหมวดทำหน้าที่
ประสานงานกับสมาชิกในหมวดและประสานกับคณะกรรมการขององค์กรชุมชนบ้านตระ

องค์กรชุมชนบ้านตระได้กำหนดท่าทีความสัมพันธ์ทั่วไปต่อทั้งภายในและกับภายนอกองค์กร
ตามที่กำหนดไว้ในหมวดการเมืองของกติกาโฉนดชุมชนบ้านตระ คือ

1. องค์กรฯ ต้องยึดหลักประชาธิปไตย ที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ใช้มติของสมาชิกในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรม

2. การไปร่วมประชุมกับองค์กรภาคีต่างๆ ในนามองค์กรฯ ต้องผ่านมติขององค์กรฯ เพื่อป้องกัน
การเข้าร่วมจัดตั้งองค์กรซ้ำซ้อน หากจัดตั้งองค์กรใหม่เพื่อขยายสมาชิกเครือข่าย ต้องเสนอองค์กรและ
เครือข่ายเพื่อพิจารณา

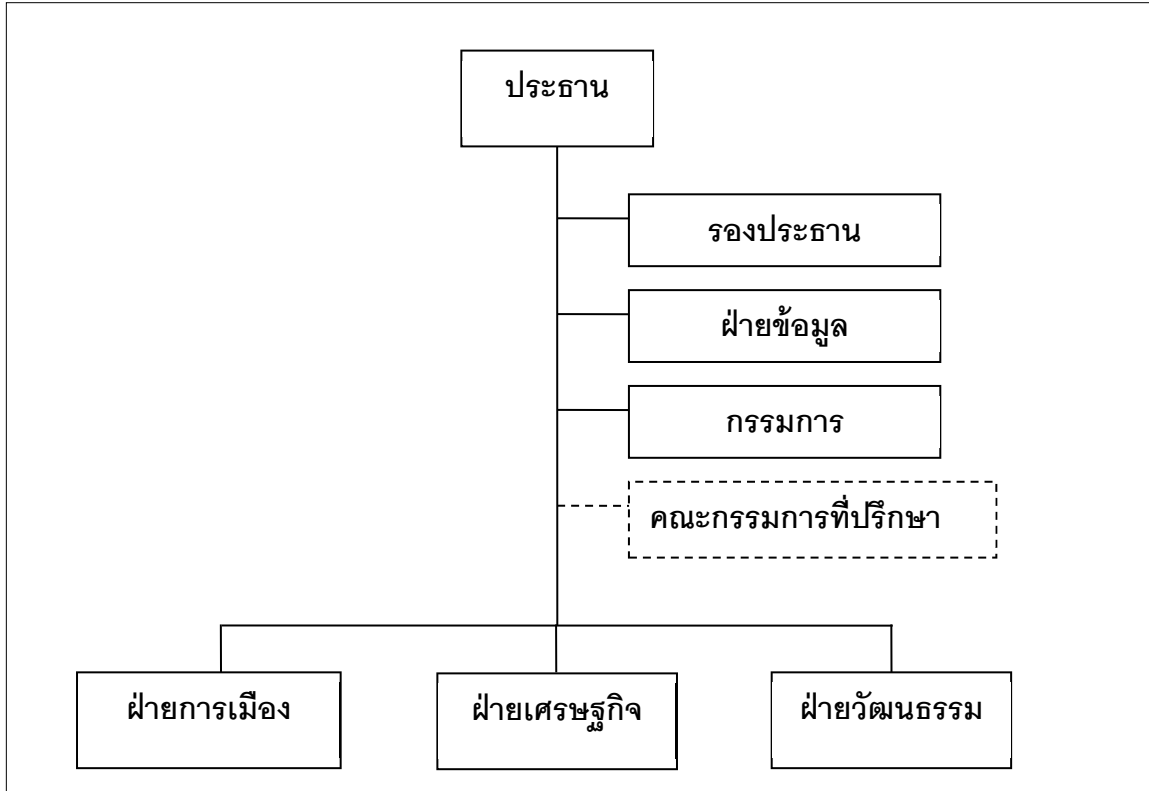
3. องค์กรฯ ต้องไม่พื้นฐานเสียงของพรรคการเมือง และนักการเมือง ตลอดจนไม่รับใช้กลุ่มทุน
หากสมาชิกไปร่วมในนามส่วนตัวสามารถทำได้

4. สมาชิกต้องปฏิบัติตามกติกาและแผนการจัดการโฉนดชุมชน ขององค์กรฯ ตลอดจนระเบียบ
การและแนวทางของเครือข่าย

5. บุคคลที่จะเข้ามาอยู่ในเขตชุมชนบ้านตระ ให้แจ้งคณะกรรมการชุมชน

องค์ประกอบของคณะกรรมการขององค์กรชุมชนบ้านตระมี 8 ตำแหน่ง คือ ประธาน รองประธาน
ฝ่ายการเมือง ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายข้อมูล(เลขานุการ) กรรมการ และคณะกรรมการที่ปรึกษา
แผนผังโครงสร้างของคณะกรรมการองค์กรชุมชนบ้านตระ คือ

แผนผัง แสดงโครงสร้างของคณะกรรมการองค์กรชุมชนบ้านตระ

ฝ่ายงานที่สำคัญขององค์กรคือฝ่ายการเมือง ฝ่ายเศรษฐกิจ และฝ่ายวัฒนธรรม แต่ละฝ่ายมีกรอบการทำงาน คือ

ฝ่ายการเมืองมีเป้าหมายเพื่อสร้างอธิปไตยชุมชน และประชาธิปไตยของประชาชน แนวทางของฝ่ายการเมืองคือ

1. จัดทำโฉนดชุมชนและกองทุนธนาคารที่ดิน เพื่อพิทักษ์พื้นที่ชุมชน และสิทธิต่างๆของเกษตรกรรายย่อยตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

2. ร่วมกำหนดนโยบาย แผนพัฒนา โครงการพัฒนาของภาครัฐและกฎหมายต่างๆ

3. ร่วมพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรภาคประชาชน

ฝ่ายเศรษฐกิจ มีเป้าหมายเพื่อสร้างอธิปไตยทางอาหาร และกองทุน แนวทางของฝ่ายเศรษฐกิจคือ

1. การทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคม

2. สร้างกองทุนองค์กรและเครือข่ายเพื่อพึ่งตนเอง

ฝ่ายวัฒนธรรม มีเป้าหมายเพื่อสร้างวัฒนธรรมรวมหมู่ เป็นอิสระจากชนชั้นปกครอง แนวทางของฝ่ายวัฒนธรรมคือ การสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมแบบพี่น้อง และการสร้างสื่อวัฒนธรรมเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม รวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับชุมชน ถ้าพิจารณาถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนบ้านตระจะพบว่า มีทั้งคนที่อยู่ที่บ้านตระมาแต่เดิมคือคนที่อยู่มาก่อนหรือสืบเชื้อสายมาจากคนที่อยู่ในบ้านตระมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2511 และกลุ่มที่คนเข้ามาภายหลังหรือหลังจาก พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ชาวบ้านตระจึงมักมีบ้าน 2 แห่ง คือถ้าเป็นคนบ้านตระดั้งเดิมก็ต้องเคยย้ายออกไปหรือมีบ้านอยู่ที่ชุมชนด้านล่างมาก่อนซึ่งมักจะอยู่ในเขตตำบลปะเหลียน อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรังซึ่งเป็นที่ราบที่อยู่ใกล้กับบ้านตระที่สุดดังกล่าวแล้ว และถ้าเป็นคนที่ย้ายเข้ามาทีหลังก็จะมีบ้านเดิมก่อนจะย้ายมาด้วยซึ่งมักจะมาจากหลายที่ ในปัจจุบันชาวบ้านตระจะมีบ้านเดิมอยู่ที่อื่นด้วยทั้งในเขต จังหวัดตรัง พัทลุง และสตูลคือ

ตารางแสดงชุมชนภายนอกที่ชาวบ้านตระไปมีบ้านอยู่หรือเป็นชุมชนเดิมก่อนย้ายมาอยู่บ้านตระ และลำดับจำนวนชาวบ้านตระตามลำดับจากมากไปหาน้อย

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	ลำดับจำนวนสมาชิกองค์กร	ลำดับจำนวนคนนอกสมาชิกองค์กร
ตรัง	ย่านตาขาว	โพรงจระเข้	1	2
		นาชุมเห็ด	2	
		ในควน		
		หนองบ่อ		
	ปะเหลียน	ปะเหลียน		1
พัทลุง	กงหรา	คลองทรายขาว	3	3
		ลำสินธุ์		
		กงหรา		
	ตะโหมด		เล็กน้อย	เล็กน้อย
	บางแก้ว			
	เมืองพัทลุง			
	เขาชัยสน			
สตูล	ควนกาหลง			
	ทุ่งหว้า			

ขณะนี้องค์กรยังไม่สามารถสร้างความร่วมมือกันทั้งชุมชนได้ ทำให้สมาชิกขององค์กรเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งในชุมชน จากจำนวนสมาชิกบ้านตระที่มีทั้งหมด 180 ครอบครัว โดยกลุ่มที่เป็นเป็นชาวบ้านตระมาแต่เดิมกับคนที่เข้ามาภายหลังปัจจุบันมีจำนวนเท่าๆกัน สำหรับผู้ที่เป็นสมาชิกองค์กรพบว่าเป็นกลุ่มที่เป็นชาวบ้านตระมาแต่เดิมประมาณร้อยละ 80 ขณะที่ในกลุ่มที่เข้ามาทีหลังประมาณร้อยละ 20

ตารางแสดงแหล่งที่มาของสมาชิกองค์กรและสมาชิกชุมชนบ้านตระโดยทั่วไป

ที่มา	สมาชิกองค์กร(ร้อยละ)	สมาชิกชุมชนบ้านตระโดยทั่วไป(ร้อยละ)
ผู้ที่เป็นชาวบ้านตระมาแต่เดิม	80	50
ผู้ที่เข้ามาอยู่ภายหลัง พ.ศ. 2511	20	50

ถ้าจัดแบ่งชาวบ้านตระทั้งหมดตามบทบาทการเคลื่อนไหวเรื่องการจัดการทรัพยากรในชุมชน จะสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เป็นสมาชิกองค์กรชุมชนบ้านตระมีจำนวน 71 ครอบครัว กลุ่มนี้เป็นคนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก กลุ่มมีกฎระเบียบควบคุมกันได้ ผู้ที่ฝ่าฝืนจะพ้นสภาพจากการเป็นสมาชิก มีทั้งกลุ่มคนเดิม และคนที่เข้ามาหลัง พ.ศ. 2525

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่อยู่เฉยๆ และบางครั้งยังบุกเบิกและทำลายป่า มีอยู่ประมาณ 20 ครอบครัว ส่วนมากเป็นกลุ่มของผู้ที่อยู่มาก่อน พ.ศ. 2512 มักถือว่าเป็นผู้อยู่มาก่อน จึงถือสิทธิ์ที่จะลักลอบบุกเบิกที่ใหม่อยู่เรื่อย และไม่ยอมเป็นสมาชิกองค์กรเนื่องจากมีกฎระเบียบที่บังคับไม่ให้นักบุกเบิกที่เพิ่ม

กลุ่มที่ 3 ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรอื่น มีอยู่ประมาณ 60 ครอบครัว

ดังนั้นขณะนี้ผู้ที่ร่วมจัดทำโฉนดชุมชนคือเป็นเฉพาะกลุ่มที่เป็นสมาชิกองค์กรหรือกลุ่มที่ 1 จำนวน 71 ครอบครัว

ในขณะที่ชาวบ้านตระที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ทำให้มีชาวบ้านลงมารับจ้างบนที่ราบไม่มากนัก แต่ก็เริ่มมีบ้างแล้ว แต่ชาวบ้านตระก็มีบ้านและพักอยู่บนที่ราบจำนวนมากเนื่องจากต้องให้ลูกเข้าโรงเรียนซึ่งอยู่ในชุมชนที่ราบ นอกจากนี้ก็พบว่าเริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินในบ้านตระเพื่อเอาประโยชน์ ดังที่ได้สำรวจสมาชิก คปบ.ในบ้านตระที่มีอยู่ 71 ครอบครัวถึงการอาศัยอยู่ในชุมชนของชาวบ้านตระพบว่าแบ่งได้เป็น 5 กลุ่มตามจำนวนที่มากกว่า คือ

กลุ่มที่ 1 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว มีจำนวน 43 ครอบครัวหรือประมาณร้อยละ 60.6กลุ่มนี้สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลัง พ.ศ. 2511

กลุ่มที่ 2 อาศัยในชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว มีจำนวน 12 ครอบครัว หรือประมาณร้อยละ 16.9 คือครอบครัวของ ศรี ศักดิ์ วัฒน ์ จวบ ต้อย คง เลียบ ต้น แป้น กุ้ง เปี้ยก และเบิร์ต กลุ่มนี้สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลัง พ.ศ. 2511

กลุ่มที่ 3 อาศัยนอกชุมชน ทำกินนอกชุมชน(กำลังรอรับผลจากอาสินที่ปลูกในชุมชน) จำนวน 8 ครอบครัว หรือประมาณร้อยละ 11.3 คือครอบครัวของ สามารถ แมว/วก วอนิช เขาวมาลย์ วรเชษฐ์ นิพันธ์ ปราบแทน สาคร และสมศักดิ์กลุ่มนี้สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งก่อนและหลัง พ.ศ. 2511

กลุ่มที่ 4 อาศัยนอกชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชนมี 5 ครอบครัว หรือประมาณร้อยละ 7 คือครอบครัวของ อุไรวรรณ เว็ตร สกุลมาก ประมาศ สยาม และอุษา กลุ่มนี้สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลัง พ.ศ. 2511

กลุ่มที่ 5 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชน มีจำนวน 3 ครอบครัวหรือประมาณร้อยละ 4.2 คือครอบครัวของ เรณู บุญลือ และหนูเนียนกลุ่มนี้สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งก่อนและหลัง พ.ศ. 2511

(ส่วนผู้ที่อาศัยในชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชนไม่มี)

ส่วนในการสำรวจผู้ที่ยอยู่นอกสมาชิก คปบ. ในบ้านตระถึงการอาศัยอยู่ในชุมชนของชาวบ้านตระพบว่าถ้าแบ่งเป็น 5 กลุ่มตามจำนวนที่มากกว่า จะได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 อาศัยนอกชุมชน ทำกินนอกชุมชน(กำลังรอรับผลจากอาสินที่ปลูกในชุมชน) จำนวนประมาณร้อยละ 40ต่อไปมีแนวโน้มจะน้อยลง และพัฒนาไปเป็นกลุ่มที่อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว หรือกลุ่มที่ 2

กลุ่มที่ 2 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว มีจำนวน ประมาณร้อยละ 20ต่อไปมีแนวโน้มจะมากขึ้น

กลุ่มที่ 3 อาศัยนอกชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชนมี ประมาณร้อยละ 20 ต่อไปมีแนวโน้มจะมากขึ้น

กลุ่มที่ 4 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชน มีจำนวนประมาณร้อยละ 19ต่อไปมีแนวโน้มจะเท่าเดิม

กลุ่มที่ 5 อาศัยในชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว มีจำนวนประมาณร้อยละ 1ต่อไปมีแนวโน้มจะมากขึ้น

(ส่วนผู้ที่อาศัยในชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชนไม่มี)

ตารางแสดงการทำกินและการตั้งที่อยู่อาศัยของชุมชนบ้านตระ

	จำนวนสมาชิกองค์กร (ร้อยละ)	จำนวนผู้อยู่นอกสมาชิก องค์กร(ร้อยละ)
กลุ่มที่ 1 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินในชุมชน อย่างเดียว	60.6	20
กลุ่มที่ 2 อาศัยในชุมชน ทำกินในชุมชนอย่างเดียว	16.9	1
กลุ่มที่ 3 อาศัยนอกชุมชน ทำกินนอกชุมชน(กำลังรอ รับผลจากอาสินที่ปลูกในชุมชน)	11.3	40
กลุ่มที่ 4 อาศัยนอกชุมชน ทำกินทั้งในและนอก ชุมชน	7	20
กลุ่มที่ 5 อาศัยทั้งในและนอกชุมชน ทำกินทั้งในและ นอกชุมชน	4.2	19
กลุ่มที่ 6 อาศัยในชุมชน ทำกินทั้งในและนอกชุมชน	-	-
รวม	100	100

จากการศึกษาการโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐาน การเข้าเป็นสมาชิกองค์กร และการทำมาหากินของ
ชาวบ้านตระทำให้ได้ข้อสังเกตบางประการคือ

1. ชาวบ้านตระจะมีถิ่นฐานแห่งที่ 2 อยู่บนที่ราบควบคู่ไปด้วยมานานแล้ว โดยขยายจากชาวบ้าน
ที่อยู่บนที่ราบใกล้กับบ้านตระที่สุด ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดในปัจจุบันคือในตำบลปะหลิวกลุ่มนี้
เป็นผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานเดิมของบ้านตระ ต่อมาก็มีคนจากที่ราบอยู่ถัดออกไปโยกย้ายเข้าอยู่ที่บ้านตระอัน
ได้แก่ชาวบ้านในอำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง และอำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ส่วนชาวบ้านที่ราบที่อยู่
ไกลออกไปอีกจะมีจำนวนที่ลดน้อยลงตามลำดับ การที่มีจำนวนคนมากน้อยย่อมเกี่ยวโยงถึง
ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ อำนาจต่อรองในชุมชน และความมั่นใจต่อความมั่นคงและความรู้สึกเป็น
เจ้าของพื้นที่ในชุมชนของกลุ่มต่างๆด้วย

2. ปัจจุบันสมาชิกขององค์กรเป็นเพียงคนส่วนหนึ่งในชุมชน การจัดทำโฉนดชุมชนจึงยังทำกัน
เฉพาะในหมู่สมาชิกองค์กร อย่างไรก็ตามทั้งผู้ที่อยู่ในและนอกองค์กรก็มาจากกลุ่มต่างๆปะปนกัน เช่น
เป็นเครือญาติกัน ดังนั้นจึงเป็นช่องทางที่ดีในการที่จะขยายสมาชิกองค์กรต่อไป

3. ปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบการทำมาหากินของชาวบ้านอันเกี่ยวเนื่องถึง การตั้ง
ถิ่นฐาน การใช้ทรัพยากรในชุมชน และการมีบทบาทในองค์กรและการพัฒนาชุมชน แนวโน้มที่สำคัญคือ

ต่อไปคนในชุมชนที่ปรับตัวได้ดีจะมีบ้านอยู่ทั้งในและนอกบ้านตระ และมีที่ทำกินในบ้านตระเป็นหลักมากขึ้น และอาจจะเพิ่มจำนวนของผู้ที่มีบ้านนอกชุมชนมากขึ้นเนื่องจากความจำเป็นต่างๆ โดยเฉพาะการที่ต้องส่งลูกเรียนหนังสือ ขณะเดียวกันในขณะนี้ก็ยังมีความจำเป็นต้องยึดอยู่กับการมีบ้านและทำกินในบ้านตระอย่างเดียวยังเป็นหลักอยู่เช่นกัน การปรับตัวที่ต่างกันของคนในบ้านตระน่าจะมาจากความพร้อมที่ต่างกัน องค์กรจึงต้องหาแนวทางหนุนเสริมให้การปรับตัวของสมาชิกมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และเป็นทางที่สมาชิกได้เลือกอย่างรอบคอบ ซึ่งกิจกรรมและการจัดโครงสร้างขององค์กรในขณะนี้ก็เป็นแนวทางที่ดีเพื่อรองรับการปรับตัวดังกล่าว

การจัดองค์กรของบ้านทับเขือ-ปลักหมู

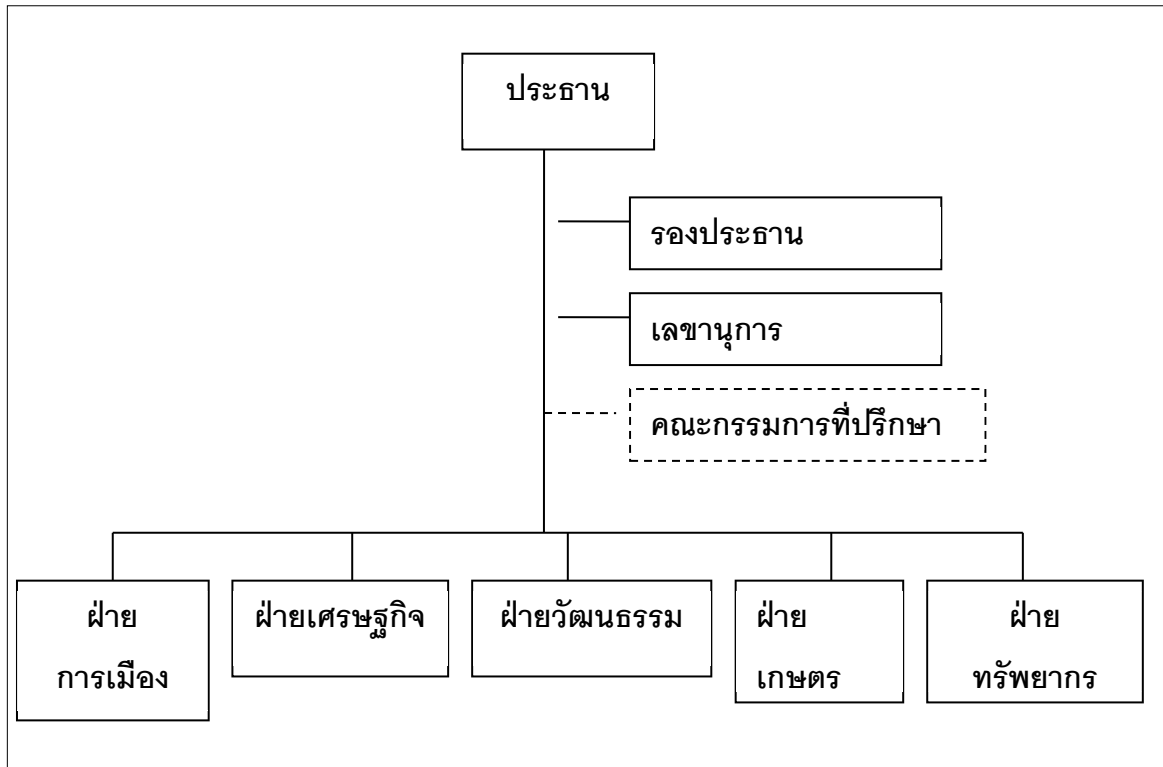
สมาชิกขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูมีจำนวน 32 ครอบครัวจากสมาชิกชุมชนทั้งหมด 83 ครอบครัว องค์กรได้แบ่งสมาชิกออกเป็นหมวดย่อย 4 หมวด จำนวนสมาชิกแต่ละหมวดคือ 9 , 8 , 7 , 9 ครอบครัวตามลำดับ แต่ละหมวดจะมีหัวหน้าหมวดทำหน้าที่ประสานงานกับสมาชิกในหมวดและประสานกับคณะกรรมการขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู

องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูได้กำหนดทำที่ความสัมพันธ์ทั่วไปต่อทั้งภายในและกับภายนอก องค์กรตามที่กำหนดไว้ในหมวดการเมืองของกติกากองคกรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ

1. องค์กรฯ ต้องยึดหลักประชาธิปไตย ที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใช้มติของสมาชิกในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรม
2. องค์กรฯ ต้องมีคณะกรรมการโดยแบ่งงานตามความเหมาะสม และมีศูนย์ประสานงาน
3. การไปร่วมประชุมกับองค์กรภาคีต่างๆ ในนามองค์กรฯ ต้องผ่านมติขององค์กร เพื่อป้องกันการเข้าร่วมจัดตั้งองค์กรซ้ำซ้อน หากจัดตั้งองค์กรใหม่เพื่อขยายสมาชิกเครือข่าย ต้องเสนอองค์กรและเครือข่ายเพื่อพิจารณา
4. องค์กรฯ ต้องไม่พื้นฐานเสียงของพรรคการเมือง และนักการเมือง ตลอดจนไม่รับใช้กลุ่มทุน หากสมาชิกไปร่วมในนามส่วนตัวสามารถทำได้
5. สมาชิกต้องปฏิบัติตามกติกากองคกรและแผนการจัดการขององค์กรฯ ตลอดจนระเบียบการและแนวทางของเครือข่าย

องค์กรได้กำหนดให้มีการประชุมสมาชิกทุกวันที่ 1 ของเดือน และประชุมกรรมการองค์กรทุกวันที่ 20 ของเดือน

องค์ประกอบของคณะกรรมการขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูมี 9 ตำแหน่ง คือ ประธาน รองประธาน ฝ่ายการเมือง ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายเกษตร ฝ่ายทรัพยากร ฝ่ายข้อมูล(เลขานุการ) และคณะกรรมการที่ปรึกษา แผนผังโครงสร้างของคณะกรรมการองค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู คือ

ฝ่ายงานที่สำคัญขององค์กรคือฝ่ายการเมือง ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายเกษตร และฝ่ายทรัพยากร แต่ละฝ่ายมีกรอบการทำงาน คือ

ฝ่ายการเมืองมีหน้าที่เจรจากับหน่วยงานรัฐ การกำหนดความสัมพันธ์กับแนวร่วม และการกำหนดการประชุมเพื่อให้มีมติออกมา

ฝ่ายเศรษฐกิจ มีหน้าที่ดูแลกองทุนธนาคารที่ดิน กองทุนข้าวสาร สนับสนุนกองทุนของเครือข่าย และการขับเคลื่อน

ฝ่ายวัฒนธรรม มีหน้าที่สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมแบบพี่น้อง และส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม

ฝ่ายเกษตรมีหน้าที่ส่งเสริมการทำเกษตรอย่างยั่งยืน

ฝ่ายทรัพยากร มีหน้าที่ดูแลป้องกัน อนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนให้เกิดความความสมดุลและยั่งยืน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับชุมชน จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูในปัจจุบันมีทั้งกลุ่มที่เป็นเชื้อสายของต้นตระกูล 4 คนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และกลุ่มผู้ที่เข้ามาภายหลัง โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2539-2540 ที่มีการเปลี่ยนมือของที่ดินในชุมชนมาก จากการรวบรวมจำนวน

ครอบครัวของรุ่นลูกและหลานของต้นตระกูลทั้ง 4 คนทั้งหมดในปัจจุบันพบว่ามีไม่ต่ำกว่า 62 ครอบครัว แต่ปัจจุบันยังอยู่ในชุมชนจำนวน 19 ครอบครัวหรือคิดเป็นร้อยละ 30.6 ของเชื้อสายทั้ง 4 ต้นตระกูล หรือคิดเป็นร้อยละ 15.77 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมดในชุมชนที่มีอยู่ 83 ครอบครัว ในจำนวน 19 ครอบครัวที่ยังอยู่ในชุมชนปัจจุบันถือครองที่ดินรวมกันประมาณ 234 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 19.5 ของพื้นที่อาศัยและที่ทำกินทั้งหมดของชุมชนซึ่งมีอยู่ 1,200 ไร่ ดังตาราง

ตาราง แสดงจำนวนครอบครัวและการถือครองที่ดินของเชื้อสาย 4 ต้นตระกูลในปัจจุบันโดยประมาณ

ชื่อต้นตระกูล	จำนวนลูกหลานทั้งหมด(ครอบครัว)	จำนวนลูกหลานที่อยู่ในชุมชน(ครอบครัว)	รวมการถือครองที่ดินในชุมชน(ไร่)
นายหลิวเปี้ยว แซ่หลิว	22	5	76
นายสุขตุ้ง แซ่หลิว	28	8	66
นายซ้อย ยี่ฉุ้น	10	4	77
นายวัน ไม่ทราบนามสกุล	2	2	15
รวม	62	19	234

ตาราง แสดงจำนวนครอบครัวและการถือครองที่ดินในชุมชนของชาวบ้านที่เป็นเชื้อสาย 4 ต้นตระกูลเดิม และกลุ่มที่เข้ามาใหม่โดยประมาณ

	จำนวนครอบครัว	สัดส่วนต่อทั้งชุมชน(ร้อยละ)	จำนวนการถือครองที่ดิน(ไร่)	สัดส่วนต่อทั้งชุมชน(ร้อยละ)
คนกลุ่มเดิม	19	15.77	234	19.5
คนกลุ่มใหม่	64	84.23	966	80.5
รวม ทั้งชุมชน	83	100	1,200	100

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้ที่ตั้งถิ่นฐานบนที่สูงเช่นบ้านทับเขือ-ปลักหมูจะมีข้อจำกัดในการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเมื่อราคายางตกต่ำในช่วง พ.ศ. 2539-2540 ชาวบ้านจึงขายที่ดินแล้วออกไปหางานทำและตั้งหลักแหล่งที่อื่นโดยเฉพาะในที่ราบ อย่างไรก็ตามชาวบ้านมีข้อสังเกตว่าการปรับตัวของชาวบ้านดังกล่าวส่วนมากแล้วจะไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากการสร้างฐานะในชุมชนบนที่ราบหรือในเมือง ในขณะที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายตัวมากแล้วแต่ชาวบ้านไม่มีทุนหรือทักษะมากพอก็ไม่สามารถสร้าง

ตัวได้ดังหวัง บางคนก็คิดจะกลับคืนไปยังชุมชนเดิมก็ทำได้ยากแล้วเพราะได้ขายที่ดินไปแล้ว หรือเคยชินกับวิถีชีวิตในเมืองแล้ว ปัจจุบันผู้ที่เป็นคนกลุ่มเดิมมีจำนวนเพียงร้อยละ 15.77 ของประชากรทั้งหมด และถือครองที่ดินเพียงร้อยละ 19.5 ของพื้นที่ดินทั้งหมด คนกลุ่มใหม่จึงมีจำนวนมากกว่า

ส่วนชาวบ้านที่เข้ามาที่หลังโดยเฉพาะที่ได้เข้ามาซื้อที่ดินในช่วง พ.ศ. 2539-2540 ส่วนมากจะเป็นชาวบ้านจากที่ราบที่ประสบความลำบากในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีพในสภาพที่ทุนนิยมขยายตัวมากแล้ว ดังกรณีน้ำหนูซึ่งเกิดใน พ.ศ. 2489 เดิมเป็นคนที่ราบในตำบลนาข้าวเสีย แต่ขณะนั้นที่ดินของพ่อแม่มีน้อยแล้ว น้ำหนูต้องตระเวนหาเลี้ยงชีพโดยย้ายไปหลายจังหวัดและเปลี่ยนหลายอาชีพแต่ก็ไม่สามารถสร้างฐานะดังหวังได้ จึงได้มาซื้อที่ดินในชุมชนทับเขือ-ปลักหมูเพราะเห็นว่าการทำการเกษตรจะสร้างความมั่นคงให้กับตนเองได้ และคิดจะยึดถือทำกินอย่างจริงจัง ในกรณีของผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดินคนอื่นๆก็มียุทธศาสตร์คล้ายๆกัน เช่น นายหนุด นายจิต นายจวรรณ เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนทับเขือ-ปลักหมูได้หวังจะอาศัยพื้นที่นี้เป็นที่เลี้ยงชีพอย่างถาวร โดยเฉพาะสำหรับคนที่มิใช่ข้อจำกัดด้านทุนและทักษะในระบบทุนนิยมอันจะทำให้ปรับตัวในพื้นที่แบบอื่นลำบาก ขณะเดียวกันชาวบ้านก็พยายามหาช่องทางอื่นๆไว้รองรับถ้าการเลี้ยงชีพเฉพาะในชุมชนไม่เพียงพอ เช่น การไปรับจ้างภายนอกชุมชน การพยายามมีบ้านอยู่นอกชุมชนพร้อมกันไปด้วย เป็นต้น ดังนั้นทั้งชาวบ้านกลุ่มเดิมและกลุ่มใหม่จึงสามารถร่วมมือกันได้เนื่องจากมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมคล้ายกัน ดังจะเห็นได้จากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ต้องอาศัยการเกษตรถึงประมาณร้อยละ 100 และอาชีพรับจ้างนอกชุมชนประมาณร้อยละ 90 และทุกกลุ่มต่างหวังที่จะอาศัยและได้รับประโยชน์จากชุมชนคล้ายกัน ถ้าชาวบ้านรู้สึกมั่นคงในที่ดินก็จะร่วมกันจัดการที่ดินให้เกิดความยั่งยืนได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มคุกคามชาวบ้านตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมาทำให้ชาวบ้านหลายคนเริ่มลังเล จากการประเมินของชาวบ้านเห็นว่าชาวบ้านที่หวังจะอยู่ในชุมชนอย่างถาวรมีประมาณร้อยละ 70 ส่วนคนที่เริ่มแบ่งรับแบ่งสู้มีประมาณร้อยละ 30 ปัจจุบันบ้านทับเขือ-ปลักหมูมีบ้านถาวร 38 หลัง ในจำนวนนี้เป็นบ้านของสมาชิกองค์กร 14 หลัง มีชาวบ้านที่มีที่ดินของตนเฉพาะในชุมชนแห่งนี้และอยู่ในชุมชนตลอด เช่น นวย ไข่นุ้ย หนู สุรินทร์ บ่าว จิต สไบ พงษ์ ชัย เป็นต้น นอกจากนั้นชาวบ้านจะพยายามมีบ้านนอกชุมชน ออกไปรับจ้างนอกชุมชน และใช้พื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งทำมาหากินคือสวนยางพาราและสวนสมรม โดยเฉพาะการปลูกยางพารา

ขณะนี้องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ยังไม่สามารถสร้างความร่วมมือกันทั้งชุมชนได้ ทำให้สมาชิกขององค์กรเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งในชุมชน โดยช่วงแรกที่มีการเสนอต่อชุมชนว่าจะรวมตัวกันเป็นองค์กร ได้มีคนในชุมชนสนใจเข้ามาเป็นสมาชิกสูงถึง 60 กว่าครอบครัว ต่อมาเมื่อองค์กรเริ่มตั้งกฎระเบียบขึ้นทำให้มีคนที่ออกไปจากองค์กรจนเหลือ 33 ครอบครัว หลังจากนั้นก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 44

ครอบครัว แล้วลดลงเหลือ 31 ครอบครัว ผู้ที่ออกไปจากการเป็นสมาชิกมีหลายสาเหตุคือ การไม่สามารถรับภาระเบียดได้ เช่น บางคนอาจจะยังคิดที่จะขยายพื้นที่เพิ่ม บางคนไม่มีเวลามาร่วมกิจกรรมกับองค์กร บางคนทำผิดกฎขององค์กร เป็นต้น ปัจจุบันจำนวนสมาชิกขององค์กรได้ค่อยๆเพิ่มเป็น 33 ครอบครัว (มีนาคม 2555) และเห็นว่าจำนวนสมาชิกในปัจจุบันเริ่มอยู่ตัว ไม่ขึ้นลงรวดเร็วเหมือนก่อนนี้ เนื่องจากสมาชิกที่ยังอยู่เป็นผู้ที่ตักตวงความคิดมากขึ้น องค์กรก็มีความชัดเจนขึ้น มีผลงานเด่นชัดขึ้น และมีแนวโน้มจะเพิ่มจำนวนสมาชิกขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป

สังเกตได้ว่าผู้ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กรและร่วมกิจกรรมอย่างแข็งขันจะเป็นผู้ที่หวังจะอยู่อาศัยพึ่งพากันในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งคนกลุ่มเดิมและกลุ่มใหม่ แต่สมาชิกในชุมชนก็มีความแตกต่างกันทั้งด้านความคิดและบทบาทในชุมชน ปัจจุบันชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ที่มีประชากรทั้งหมด 83 ครอบครัว สามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เป็นสมาชิกของครัวชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู มีอยู่ 33 ครอบครัว มีทั้งกลุ่มคนเดิมและคนที่เข้ามาหลัง พ.ศ. 2525 คนกลุ่มนี้ต้องพึ่งพาทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก กลุ่มนี้มีภาระเบียดควบคุมกันได้

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่อยู่เฉยๆ มีอยู่ประมาณ 10 ครอบครัว

กลุ่มที่ 3 ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรอื่น ซึ่งมี 2 กลุ่มย่อย คือ

1) กลุ่มที่เข้าร่วมกับ อบต.ช่อง ที่มีนโยบายให้เสาหลักเขตไปปักตามแปลง แต่ไม่ทราบว่ามีระเบียบวิธีการที่ชัดเจน

2) กลุ่มที่ยึดโยงอยู่กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีลักษณะคล้ายกับอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์เพื่อหวังให้เจ้าหน้าที่คุ้มครอง และอาจมีผลประโยชน์ที่มิชอบร่วมกัน

กลุ่มที่ 4 ผู้ที่ยังบุกเบิกและทำลายป่า มีอยู่บ้างแต่จำนวนน้อย มีทั้งกลุ่มคนเดิมและคนที่เข้ามาหลัง พ.ศ. 2525

ที่ผ่านมาองค์กรได้จัดทำภาระเบียดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ภาระเบียดนี้บังคับใช้ได้เฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กร ถ้าเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นในชุมชนแล้วจะพบว่ากลุ่มที่เป็นสมาชิกขององค์กรจะเป็นที่ยอมรับของคนนอกองค์กรเนื่องจากการมีระบบระเบียบ กฎที่องค์กรออกมาก็เป็นที่ยอมรับ แม้คนนอกองค์กรที่จะกระทำการที่ผิดระเบียบขององค์กรก็ต้องแอบทำ ไม่ได้ทำอย่างโจ่งแจ้ง และแม้ว่าสมาชิกขององค์กรจะมีจำนวน 33 ครอบครัวจากประชากรทั้งหมด 83 ครอบครัว แต่ในการจัดทำโฉนดชุมชนก็ร่วมทำกันหมดทั้งชุมชน การที่คนนอกองค์กรยอมรับกฎขององค์กรและร่วมทำโฉนดชุมชนเนื่องจากทุกคนต่างก็รับประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เจ้าหน้าที่รัฐรับฟังชาวบ้านมากขึ้น

โดยสรุป การจัดองค์กรการใช้ประโยชน์จากที่ดิน พบว่าการทำโฉนดชุมชนไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะเรื่องที่ดินเท่านั้น การจัดองค์กรเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่โฉนดชุมชนของสองชุมชนจึงรวมถึงกรรมการขององค์กรที่ได้แบ่งฝ่ายให้ครอบคลุมโดยมี 3 ฝ่ายสำคัญคือ

1. **ฝ่ายการเมือง** จะรับผิดชอบเรื่องกำหนดทิศทาง ท่าทีในการสร้างความสัมพันธ์กับภาคี แนวร่วม การเจรจาต่อรอง รวมถึงการพัฒนาความเข้มแข็งภายในองค์กร เช่น การจัดการศึกษาให้แก่สมาชิก

2. **ฝ่ายเศรษฐกิจ** จะรับผิดชอบการพัฒนากองทุน การพึ่งตนเองด้านต่างๆ

3. **ฝ่ายวัฒนธรรม** จะรับผิดชอบการสร้างจิตสำนึกและสร้างรูปแบบการอยู่ร่วมกันเพื่อส่วนรวม ด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งการสืบสานศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมสอดคล้องกับแนวทางขององค์กร

องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูยังมีฝ่ายอีก 2 ฝ่ายแยกย่อยลงไปอีก คือ

4. **ฝ่ายเกษตร** รับผิดชอบส่งเสริมการทำเกษตรแบบยั่งยืนในแปลงของสมาชิก

5. **ฝ่ายทรัพยากร** รับผิดชอบด้านดูแลรักษาทรัพยากรในชุมชน โดยเฉพาะการตรวจป่า

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งอื่นๆ คือ ประธาน รองประธาน ฝ่ายข้อมูลหรือเลขานุการ กรรมการ และ คณะกรรมการที่ปรึกษา

กรรมการองค์กรชุมชนยังทำหน้าที่พิจารณาเรื่องต่างๆ เช่น การขอโค่นยางเพื่อปลูกทดแทน การขอใช้ไม้ การสร้างบ้าน การที่มีคนเข้ามาอยู่ในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกรรมการชุดอื่นที่มีหน้าที่เฉพาะตามกิจกรรมนั้นๆ เช่น กรรมการร้านค้าสหกรณ์ กรรมการกองทุนธนาคารที่ดิน เป็นต้น

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับชุมชน ขณะนี้ยังไม่สามารถสร้างความร่วมมือกันทั้งชุมชนได้ ทำให้สมาชิกขององค์กรเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งในชุมชน คนในชุมชนแบ่งได้เป็น 3-4 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กรชุมชน กลุ่มที่ 2 ผู้ที่อยู่เฉยๆ กลุ่มที่ 3 ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรอื่น และกลุ่มที่ 4 ผู้ที่ยังบุกเบิกและทำลายป่า โดยกลุ่มที่ 2, 3 และ 4 อาจอยู่คาบเกี่ยวในคนเดียวกันก็ได้ ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันในสองชุมชน คือ

กรณีชุมชนบ้านตระ แบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กรชุมชนบ้านตระกลุ่มที่ 2 ผู้ที่อยู่เฉยๆ และบางครั้งยังบุกเบิกและทำลายป่า กลุ่มที่ 3 ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรอื่น

กรณีชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู แบ่งเป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เป็นสมาชิกขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู กลุ่มที่ 2 ผู้ที่อยู่เฉยๆ กลุ่มที่ 3 ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรอื่น ซึ่งมี 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่เข้าร่วมกับ อบต. และกลุ่มที่ยึดโยงอยู่กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กลุ่มที่ 4 ผู้ที่ยังบุกเบิกและทำลายป่า

เป็นที่น่าสังเกตว่า รูปแบบการจัดทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมู และบ้านตระ มีความแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านตระ มีการจัดทำโฉนดชุมชนบางส่วน เฉพาะสมาชิกองค์กร จำนวน 71

ครอบครัว ขณะที่บ้านทับเขือ-ปลักหมุ มีการจัดทำโฉนดชุมชนทั้งชุมชน โดยเป็นสมาชิกองค์กรเพียงบางส่วน

สำหรับความร่วมมือในการจัดทำโฉนดชุมชนร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ ทั้ง 2 ชุมชนมีความร่วมมือในการจัดทำแนวเขตโฉนดชุมชนร่วมกับนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายก อบต.และองค์กรพัฒนาเอกชน

กิจกรรมขององค์กร และความร่วมมือของเครือข่าย

กิจกรรมขององค์กรชุมชนบ้านตระ

กิจกรรมขององค์กรชุมชนบ้านตระมี 3 ด้านคือ กิจกรรมด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม ดังนี้

1. กิจกรรมด้านการเมือง

กิจกรรมด้านการเมืองที่ทำได้คือ การจัดเวทีศึกษาภายในองค์กรอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง การส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกเข้าร่วมเวทีศึกษาระดับเครือข่าย การร่วมศึกษาแลกเปลี่ยนและปฏิบัติการเพื่อยกระดับองค์กรภาคประชาชน ทำความเข้าใจแนวทางขององค์กรและเครือข่ายต่อสังคม ตลอดจนประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ

องค์กรยังมีการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน สาธารณูปโภค และสุขอนามัยเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกโดยการส่งเสริมสนับสนุนให้มีดื่มทุกบ้าน การศึกษาค้นคว้า ประสานงาน และสร้างไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ในชุมชน การพัฒนาเส้นทางคอนกรีตตามสมควร การส่งเสริมสนับสนุนการสร้างสุขอนามัย เช่น สถานพยาบาลเบื้องต้น การพัฒนาบุคลากรและองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนใหม่ ตลอดจนหมอพื้นบ้าน การผลักดันให้มีบ้านเลขที่ทุกครัวเรือนการส่งเสริมสนับสนุนการสร้างระบบประปาของชุมชน การผลักดันให้มีการจัดเก็บและเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท.5) ตามเดิม การผลักดันให้มีการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) เพื่อรักษาสิทธิของเกษตรกร

นอกจากนี้องค์กรยังได้ผลักดันให้มีการรับรองพื้นที่โฉนดชุมชนโดยการผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) ออกข้อบัญญัติท้องถิ่นรับรองพื้นที่โฉนดชุมชนและกองทุนธนาคารที่ดิน ผลักดันให้รัฐบาลรับรองพื้นที่โฉนดชุมชน โดยเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน ตามนโยบายรัฐบาล มีชี้แจงทำความเข้าใจการจัดทำโฉนดชุมชน ต่อผู้นำท้องถิ่น ส่วนราชการต่างๆ และสังคม เป็นต้น

2. กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันชาวบ้านตระส่วนใหญ่คือประมาณร้อยละ 80 มีอาชีพทำสวนยางพารา ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ 20 มีอาชีพทำสวนสมรม รายได้ที่เข้าสู่ชุมชนร้อยละ 90 ได้จากยางพารา อีกร้อยละ 7 ได้

จากการทำสวนสมรม และร้อยละ 3 ได้จากการหาของป่า ชาวบ้านตระสามารถเลี้ยงชีพจากรายได้ที่เกิดจากการผลิตในชุมชนเหล่านี้โดยไม่ต้องอาศัยรายได้จากภายนอก การมีรายได้จากภายนอกของบางครอบครัวจึงเป็นรายได้เสริม

กิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ชาวบ้านทำคือการขายและการตลาดได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนการขายแบบรวมหมู่ การส่งเสริมสนับสนุนการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์ การจัดสร้างตลาดของชุมชน เพื่อรองรับและติดต่อประสานงานผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยยึดหลักความเป็นธรรม

นอกจากนี้ชาวบ้านได้ระดมทุนกันเองโดยการขายข้าวสารและขายยางรวม เมื่อมีกำไรก็จะปันส่วนเข้าสมทบกองทุนชุมชน สามารถนำมาเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อดำเนินงานโดยไม่ต้องระดมเงินจากสมาชิก และได้ตั้งกองทุนที่ดินจนสามารถนำเงินไปซื้อที่ดินในชุมชนบริเวณควนอีบั้งจำนวน 8 ไร่เป็นขององค์กรและสมทบทุนซื้อที่ดินเป็นของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร(คปบ.)ที่บ้านน้ำปลิวด้วย

3. กิจกรรมด้านวัฒนธรรม

กิจกรรมที่ทำคือ การอนุรักษ์และรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม การสร้างและพัฒนาสื่อวัฒนธรรม เพื่อรับใช้การสร้างอธิปไตยชุมชน การส่งเสริมสนับสนุนการขอแรง เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอยู่ร่วมภายใต้แนวทางการสร้างอธิปไตยชุมชน เป็นต้น

บ้านทับเขือ-ปลักหมู

กิจกรรมขององค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมูมี 5 ด้าน คือ กิจกรรมด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านเกษตร และด้านทรัพยากรดังนี้

1. กิจกรรมด้านการเมือง

กิจกรรมด้านการเมืองที่ทำคือ การจัดเวทีศึกษาภายในองค์กรอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งทุกวันที่ 12 ของเดือนโดยหมุนเวียนสัปดาห์ไปตามโซนสมาชิกต่างๆทั้ง 4 โซน การส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกเข้าร่วมเวทีศึกษาระดับเครือข่าย การร่วมศึกษาแลกเปลี่ยนและปฏิบัติการ เพื่อยกระดับองค์กรภาคประชาชน การทำความเข้าใจแนวทางขององค์กรและเครือข่ายต่อสังคม ตลอดจนประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน สาธารณูปโภค และสุขอนามัย เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิก เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้มีดื่มทุกบ้าน การศึกษาค้นคว้า ประสานงาน และสร้างไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ในชุมชน การพัฒนาเส้นทางคอนกรีตขนาดกว้างไม่เกิน 1 เมตร การส่งเสริมสนับสนุนการสร้างสุขอนามัย เช่น สถานพยาบาลเบื้องต้น บุคลากรและองค์ความรู้ทางการแพทย์แผน

ใหม่ ตลอดถึงหมอบ้าน ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างระบบประปาของชุมชน ผลักดันให้มีการจัดเก็บ และเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท.5, ภบท.6) ตามเดิม การผลักดันให้มีการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุน สงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) เพื่อรักษาสิทธิของเกษตรกร เป็นต้น

2. กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมมมีอาชีพทำการเกษตรควบคู่กับการรับจ้างเป็นหลัก โดยมีผู้ทำการเกษตรทุกครอบครัวหรือร้อยละ 100 และทำอาชีพรับจ้างนอกชุมชนร้อยละ 90 และมีผู้ที่รับราชการ จำนวน 3 คน(คือจำปัด-ซึ่งเป็นสมาชิกองค์กรด้วย จำเอนห์ และจำนอม) ที่มาของรายได้ในครอบครัวจึง ได้จากการทำเกษตรในชุมชนกับการรับจ้างนอกชุมชนเท่าๆกัน

กิจกรรมที่องค์กรได้ทำขณะนี้เน้นที่การหนุนในส่วนขอเศรษฐกิจด้านการเกษตรของสมาชิกเป็นหลักคือการขายและการตลาดได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนการขายแบบรวมหมู่ส่งเสริมสนับสนุนการ แลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ จัดสร้างตลาดของชุมชน เพื่อรองรับและติดต่อ ประสานงานผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยยึดหลักความเป็นธรรม การสร้าง ระบบตลาดขององค์กร โชน และเครือข่าย โดยยึดหลักความเป็นธรรม มีการตั้งกองทุนข่าวสาร เริ่มเมื่อ เดือนตุลาคม 2554 มีการลงหุ้นหุ้นละ 100 บาท ปัจจุบันกองทุนมี 278 หุ้น มีสมาชิกประมาณ 10 กว่าคน และเงินสมทบจากธนาคารที่ดิน จะปันหุ้นเมื่อครบ 6 เดือน โดยแบ่งกำไรให้ผู้ถือหุ้น 55 แบ่งให้ คบป. ร้อยละ 5 สมทบทุนต่อยอดร้อยละ 20 แบ่งให้คนทำงานร้อยละ 10 และแบ่งให้องค์กรร้อยละ 10 เป็นต้น

3. กิจกรรมด้านวัฒนธรรม

กิจกรรมที่ทำคือ การอนุรักษ์และรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม การสร้างและพัฒนาสื่อวัฒนธรรม เพื่อรับใช้การสร้างอธิปไตยชุมชน การ ส่งเสริมสนับสนุนการขอแรง เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอยู่ร่วมภายใต้แนวทางการสร้างอธิปไตยชุมชน เป็น ต้น

4. กิจกรรมด้านเกษตร

กิจกรรมที่ทำคือ การปลูกพืชหลายชนิดและหลายระดับชั้น การร่วมกันผลิตปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้เอง การรณรงค์ให้ลดละเลิกการใช้สารเคมีทุกชนิด การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนา พันธุกรรม เพื่อเลี้ยงชุมชนและสังคมตลอดจนลดการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์และพันธุ์สัตว์จากภายนอก การ ส่งเสริมสนับสนุนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การส่งเสริมสนับสนุนการผลิตแบบรวมหมู่ เช่น แปลงรวม เลี้ยงสัตว์รวม การขอแรงงาน เป็นต้น

5. กิจกรรมด้านทรัพยากร

กิจกรรมที่ทำด้านทรัพยากรขององค์กรบ้านทับเขือ-ปลักหมูมี 3 ด้านคือ การจัดที่ดินทำกิน การจัดการน้ำ การจัดการป่าและไม้ คือ

5.1 การจัดที่ดินทำกิน มีกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำโฉนดชุมชน เพื่อคุ้มครองที่ดินของชุมชน โดยมีวิธีการ คือสำรวจรังวัดที่ดินทำกินเดิมให้ชัดเจน จัดทำประวัติการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิกให้ชัดเจน รวบรวมประวัติศาสตร์ทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่มาของชื่อเส้นทาง, สายห้วย, ควน(เนิน), ภูเขา, คลอง เป็นต้น จัดทำแผนที่ขอบเขตชุมชน การโค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกทดแทน ให้โค่นปีละไม่เกิน 5 แปลง แปลงละไม่เกิน 10 ไร่ ทั้งนี้ต้องไม่เป็นแปลงที่อยู่ติดกันเพื่อรักษาระบบนิเวศ

5.2 การจัดการน้ำ มีกิจกรรมคือ การปลูกไม้เสริมในแปลงที่ติดสายห้วย การรณรงค์การจับสัตว์น้ำให้ใช้เครื่องมือดั้งเดิมที่ไม่ทำลายล้าง

5.3 การจัดการป่าและไม้ มีกิจกรรมคือ การจัดทำแนวเขตที่ดินทำกินกับป่าสมบูรณ์ให้ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกป่า สวนใดที่อยู่ติดป่าให้เจ้าของสวนดูแล ปลูกพืชทดแทนในป่าซึ่งดินพังทลายส่งเสริมสนับสนุนให้ปลูกต้นไม้บริเวณเขตแดนที่ดิน มีการพิจารณาการใช้ไม้ของชาวบ้านโดยถ้าผู้ใดต้องการใช้ไม้ให้ต้องแจ้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาให้ใช้ไม้ในสวนของตนเองก่อนให้ก่อสร้างก่อนแปรรูปไม้และให้แจ้งความกว้างยาวของบ้านและจำนวนไม้ที่จะใช้ มีการเดินตรวจป่าเป็นระยะทุกเดือนโดยแบ่งความรับผิดชอบแต่ละโซนสมาชิกทั้ง 4 โซน

การประสานงานกับ คปบ. และองค์กรภายนอก

กิจกรรมที่ได้ทำคือ องค์กรได้สมทบทุนสนับสนุนกองทุนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (คปบ.) เพื่อการขับเคลื่อนในระดับเครือข่าย

กิจกรรมสำคัญในนามของ คปบ. นอกจากการรณรงค์เสนอในระดับนโยบายแล้ว ยังได้ทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ เพื่อมาร่วมกันสนับสนุนการทำโฉนดชุมชนของชาวบ้าน การประสานงานของ คปบ. มีทั้งการประสานกับองค์กรชาวบ้านในส่วนต่างๆ โดยเฉพาะที่รวมตัวกันในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.)

คปบ. ยังได้ประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน โดยองค์กรที่ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดคือกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(Local Act) ที่หนุนเสริมการรวมตัวของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย และโครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา(สจน.) ที่ได้สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาเป็นกองเลขาฯ คปบ. สนับสนุนข้อมูลและงบประมาณ นอกจากนี้ สจน. ได้หนุนเสริมความร่วมมือระหว่าง

คปบ.กับหน่วยราชการในท้องถิ่น เช่น จัดเวทีร่วมระหว่าง คปบ.กับอำเภอย่านตาขาวและอำเภอปะเหลียน ในวันที่ 25-26 กรกฎาคม 2554 ตามลำดับ

คปบ.ยังประสานงานกับฝ่ายอื่นๆ เช่น ประสานกับสื่อมวลชนทั้งในจังหวัดตรังและส่วนกลาง ทำให้ข่าวสารและข้อเสนอของ คปบ.เป็นที่รับรู้ของสังคมกว้างขึ้น และยังประสานกับหน่วยราชการและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การเดินสำรวจแนวเขตพื้นที่โฉนดชุมชนบ้านตระจนทำให้มีฝ่ายมาร่วมลงนามรับรองในวันที่ 31 มกราคม 2554 เช่น รักษาการแทนนายอำเภอปะเหลียน รักษาการแทนนายก อบต.ปะเหลียน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมชิก อบต. เป็นต้น หรือการประสานงานกับ อบต.ช่องเพื่อให้หนุนช่วยชุมชนทับเขือ-ปลักหมู เช่น การร่วมกับ สจ.ประสานเจ้าหน้าที่จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.)ลงพื้นที่ชุมชนในเดือนกุมภาพันธ์ 2552 ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2552 ได้นำนายสาทิพย์ วงศ์หนองเตยซึ่งรับผิดชอบเรื่องโฉนดชุมชนลงพื้นที่ ต่อมาก็มีการแต่งตั้งนายจิระ จิตใจภักดีนายก อบต.ช่องในขณะนั้นเป็น คณะทำงานช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามนโยบายกระจายการถือครองที่ดิน กรณีรังวัดที่ดินบ้านทับเขือ-ปลักหมู และทำให้ในช่วงนั้น อบต.ช่องประสานการทำงานกับ คปบ.และชุมชนได้อย่างดี

โดยสรุปกิจกรรมขององค์กรและความร่วมมือของเครือข่าย พบว่าได้มีการทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาทุกด้านกิจกรรมขององค์กรทั้งสองชุมชนมีจำนวนมาก แต่กล่าวได้ว่าล้วนตอบสนองต่อเป้าหมาย การสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจจากรัฐมาสู่ชุมชน กิจกรรมที่องค์กรได้ทำสามารถจัดแบ่งได้ตามฝ่ายงานของกรรมการองค์กรชุมชนนั่นเองโดยมักเป็นกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในองค์กรและภายในท้องถิ่น ส่วนการร่วมมือกับเครือข่ายในนาม คปบ.จะเป็นการประสานงานกับสมาชิกเครือข่าย การประสานกับภาคีแนวร่วมของเครือข่าย และการรณรงค์สาธารณะและนโยบาย ซึ่งมีรายละเอียดมากมาย

ถ้าพิจารณาถึงพัฒนาการและผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมในระดับต่างๆขององค์กรชุมชนบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันจะเห็นถึงความแตกต่างของการทำกิจกรรม ความแตกต่างเกิดจากการต่อสู้กับปัญหาที่ต่างกันในแต่ละช่วง โดยแบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 กิจกรรมเน้นที่การต่อต้านการคุกคามจากรัฐ(พ.ศ. 2531-2553)

กิจกรรมเหล่านี้ได้ทำตั้งแต่ชาวบ้านเริ่มรวมตัวเป็นองค์กรเรื่อยมากิจกรรมได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดเพื่อยกระดับการแก้ปัญหาที่กล่าวแล้วในหัวข้อสาเหตุของการเข้าร่วมทำโฉนดชุมชนอย่างไรก็ตามช่วงนี้ชาวบ้านก็ได้ทำกิจกรรมในการแก้ปัญหาด้านอื่นด้วยอย่างไม่สามารถละทิ้งได้คือ

- การสร้างความเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้าน
- การปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการทรัพยากรในชุมชน
- การผลักดันระดับนโยบาย และ

-การสร้างความเข้าใจกับสังคม

แต่ปัญหาหลักในช่วงนี้ก็คือการด้านการคุกคามจากรัฐ การทำกิจกรรมต่างๆสามารถผลักดันยกระดับการแก้ปัญหาจนถึงการทำไฉนดชุมชน ส่งผลให้การคุกคามจากรัฐต่อชาวบ้านลดลงจนกลายเป็นปัญหารอง ถือได้ว่าการทำกิจกรรมช่วงนี้ประสบความสำเร็จ

ช่วงที่ 2 กิจกรรมเน้นที่การสร้างความเข้มแข็งภายในองค์กร(พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน 2555)

เมื่อการคุกคามจากรัฐคลี่คลายลง ปัญหาที่ต้องแก้ไขต่อไปก็คือการสร้างความเข้มแข็งภายในองค์กร ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินไฉนดชุมชน

ปัญหาที่พบที่บ้านตระ

ปัญหาในการดำเนินไฉนดชุมชนที่พบที่บ้านตระมี 4 ปัญหาหลักคือ ปัญหาอันเกิดมาจากรัฐ ปัญหาภายในของสมาชิกองค์กร ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์กับชุมชน และปัญหาอันเกิดมาจากเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คือ

1. ปัญหาอันเกิดมาจากรัฐ

ต้นตอสำคัญของปัญหาที่เกิดจากรัฐคือการที่ชุมชนถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อรักษาบรรทัดประกาศทับซ้อนพื้นที่ชุมชนเมื่อพ.ศ. 2518 นับเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับรัฐตามมา คือ กระบวนการยุติธรรมไม่ให้ความเป็นธรรมกับชาวบ้าน โดยชาวบ้านถูกดำเนินคดีและเตรียมดำเนินคดีเช่น ใน พ.ศ. 2549 เจ้าหน้าที่ตำรวจมีหมายเรียกสอบสวนหลังจากติดตั้งโซลาเซลล์ แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้แจ้งข้อหาทำลายป่าจำนวน 2 รายคือ นายเลียบ เพชรสุด และนายเผชิญ ชูแสง มีคำสั่งให้รื้อถอนอาสิน และเตรียมฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย 3,159,000 บาท จำนวน 1 รายคือ นายแลบ นานข้าว ชาวบ้านถูกดำเนินคดีอาญาอยู่ชั้นอัยการ 2 รายคือนายเรวัต อินทร์ช่วย และนายสมพร อินทร์ช่วย ชาวบ้านถูกดำเนินคดีอาญาอยู่ชั้นอัยการ พร้อมสั่งรื้อถอนอาสินและเตรียมฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายเรียกค่าเสียหาย 3,181,125 บาท จำนวน 1 รายคือ นายอัมมร บรรณ

ชาวบ้านตระยังถูกรอนสิทธิในการได้รับสวัสดิการของรัฐ เช่น ถูกสั่งห้ามไม่ให้ไค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกใหม่ทดแทนไม่สามารถขอรับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจาก สกย. ถูกขัดขวางการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานโดยเฉพาะการทำเส้นทาง ไม่ให้สร้างบ้านเพิ่ม ไม่ให้ซ่อมแซมบ้าน ก่อนนี้ชาวบ้านตระเคยใช้ม้าในการเดินทางเจ้าหน้าที่ก็ห้ามการใช้ม้า โดยให้ใช้การหาบอย่างเดียว ไม่ให้นำพาหนะ เช่น รถขึ้นชุมชน ในช่วง พ.ศ. 2535-2537 ทางกรมพยายามจะเวนคืนและอพยพชาวบ้านลงจากชุมชน ไม่

สามารถออกบ้านเลขที่ถาวรถูกเพิกถอนสิทธิในการถือครอง ส.ค.1 ที่ครอบครองมายาวนาน เป็นต้น และถูกข่มขู่คุกคาม เช่น เผาบ้านชาวบ้าน(เขียด)ใน พ.ศ. 2548 มีการปักป้ายในที่ดินของชาวบ้าน เขี่ยบต้นยางอ่อนของชาวบ้าน รื้อสำนักสงฆ์ของชาวบ้านใน พ.ศ. 2534 ต่อมาใน พ.ศ. 2535 ได้นำมาทำสำนักงานป่าไม้ย่อยในพื้นที่

การผลักดันให้มีนโยบายโอนดชุมชนเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะรัฐไม่เข้าใจ ไม่ให้ความร่วมมือ หรือถ่วงเวลา ชัดขวางด้วยวิธีการต่างๆเช่น เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไม่เห็นด้วยกับการจัดทำแนวเขตรอบนอกชุมชน เจ้าหน้าที่ยังคงนำมติ ครม.วันที่ 30 มิถุนายน 2541 มาใช้กับชาวบ้าน เป็นต้น การขัดขวางการทำโอนดชุมชนของเจ้าหน้าที่ยังอยู่ในรูปของการเลือกปฏิบัติ และการหาผลประโยชน์อย่างมิชอบจากชาวบ้าน การกล่าวหาว่าสมาชิกองค์กรทำลายป่าต่างๆ ที่สมาชิกองค์กรช่วยกันดูแลรักษาป่า ซึ่งจะส่งผลให้องค์กรอ่อนแอ ทรัพยากรในชุมชนจะถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้รัฐยังคงมีโครงการที่จะมาดำเนินการในบริเวณบ้านตระซึ่งอาจส่งผลด้านลบต่อชุมชน เช่น การสร้างเขื่อน การสำรวจเพื่อสร้างเขื่อนที่ปัจจุบันลดรูปลงเป็นฝายน้ำล้นโดยสถานที่สร้างเขื่อนขยับลงไปด้านล่างจากเดิมมากขึ้นคือที่ลอสองชั้นหรือห้วยแตรหมี ชื่อ"โครงการเขื่อนห้วยแตรหมี" คาดว่าจะผลิตไฟฟ้าพลังน้ำไปใช้ในนิคมอุตสาหกรรมทุ่งค่ายที่กำลังผลักดันกันอยู่ แต่การถ้าจะสร้างจริงชาวบ้านคาดว่าคงสร้างที่คลองปะหลิยน

ส่วนการที่รัฐจะส่งเสริมทำการท่องเที่ยว นั้น ก่อน พ.ศ. 2545 มีข่าวว่าจะทำบ้านตระให้เป็นไนท์ซาฟารี ล่าสุดใน พ.ศ. 2555 ผู้ว่าราชการจังหวัดได้นำนักธุรกิจการท่องเที่ยวชาวอินโดนีเซีย และเบลเยียมมาดูพื้นที่ การสำรวจแร่ทองคำและดีบุกในพื้นที่บ้านตระที่ยังมีข่าวอยู่เรื่อยๆ เป็นต้น

2. ปัญหาภายในของสมาชิกองค์กร

ปัจจุบันยังมีปัญหาในหมู่สมาชิก คือสมาชิกบางส่วนยังไม่เห็นความสำคัญของการประชุมและร่วมกิจกรรมต่างๆ บางส่วนยังไม่เข้าใจเรื่องโอนดชุมชนตรงกัน บางส่วนยังขาดการศึกษาติดตามข้อมูลทั้งภายนอกและภายในชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบขององค์กร

3. ปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์กับชุมชน

เนื่องจากทุกคนในชุมชนยังได้ได้เป็นสมาชิกองค์กรทำให้ยังมีการแบ่งเป็นคนที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกองค์กร มีการแบ่งกลุ่มออกมาทรัพย์ออกเป็น 4 กลุ่ม จึงทำให้เกิดปัญหาต้องแก้ไข คือ แต่ละกลุ่มจะมีแนวทางแตกต่างกัน กฎระเบียบขององค์กรไม่สามารถใช้กับคนนอกองค์กรได้ ชาวสารต่างๆไม่ไปทั่วถึงกับทุกคนในชุมชน และปัญหาเนื่องจากบางครั้งมีทุนอุดหนุนจากภายนอกเข้ามาก็ทำให้ไม่สามารถจัดการร่วมกันได้

4. ปัญหาอันเกิดมาจากเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ปัจจุบันชาวบ้านตระต้องมียาจ่ายเพิ่มขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจทั่วไป ต้องสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับตัวโดยออกมามีฐานการทำกินและที่อาศัยข้างนอกชุมชนควบคู่ไปด้วยมากขึ้น แต่การปรับตัวดังกล่าวแต่ละคนทำได้ไม่เท่ากัน อันจะมีผลต่อการร่วมมือกันในชุมชนหรือในองค์กรเพื่อจัดการทรัพยากรอันรวมถึงการทำโฉนดชุมชนและการพัฒนาด้วย ซึ่งองค์กรต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างเท่าทันเพื่อปรับทิศทางขององค์กรให้สอดคล้องกัน

ปัญหาที่พบที่บ้านทับเขือ-ปลักหมู

ปัญหาในการทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูแบ่งได้เป็น 3 ปัญหา คือ ปัญหาอันเกิดมาจากรัฐ ปัญหาอันเกิดมาจากความสัมพันธ์ขององค์กรกับสมาชิกชุมชน . และปัญหาอันเกิดมาจากเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

1. ปัญหาอันเกิดมาจากรัฐ

ต้นเหตุสำคัญของปัญหาที่มาจากรัฐคือการถูกเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ประกาศทับซ้อนพื้นที่ชุมชนเมื่อพ.ศ.2525 ทำให้เกิดปัญหาตามมา มาก แม้เมื่อมีการรวมตัวเป็นองค์กรแล้วและเมื่อมีนโยบายโฉนดชุมชนออกมาแล้วก็ยังคงมีการคุกคามชาวบ้าน เช่น มีหนังสือไปยัง อบต.แสดงการบันทึกตรวจยึดจับกุมโดยไม่ระบุบุคคล(นุช เด) ถูกแจ้งความดำเนินคดีมาก่อน พ.ศ. 2550 ต่อมาจึงเข้ามาเป็นสมาชิกองค์กร(ต้อย เหลือ) ถูกทำลายอาสินหลังจากเป็นสมาชิกองค์กรแล้ว เช่น ทุเรียน ลองกอง จำปาตะ(จรวน จุย) บางคนต้องขายที่ให้กับคนอื่นแม้จะอยู่นอกสมาชิก(เช่น จุยขายให้เหน)

ปัจจุบันชาวบ้านที่ถูกข่มขู่คุกคามและดำเนินคดีโดยรัฐมีหลายลักษณะ คือ ผู้ที่ถูกดำเนินคดีอาญาอยู่ในชั้นสอบสวน จำนวน 1 รายคือนายสมปอง ผู้ที่ถูกเตรียมฟ้องร้อง เรียกค่าเสียหาย 70,000 บาท พร้อมปักป้ายยึดพื้นที่ จำนวน 1 รายคือนายสุพจน์ เมียนโอ ผู้ที่ถูกปักป้ายตรวจยึดพื้นที่ เตรียมส่งพนักงานสอบสวน 3 รายคือนายปลื้ม ชุมสม นายณรงค์ศักดิ์ นายเรวัตร์ และผู้ที่ถูกตรวจยึดพื้นที่ ทุกรื้อถอนอาสิน และเตรียมส่งพนักงานสอบสวน จำนวน 1 รายคือ นายจรวน ผันนิมิต

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังมีอคติกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน จึงขัดขวางองค์กร ทั้งการข่มขู่คุกคามสมาชิกองค์กร การเลือกปฏิบัติและทำลายความน่าเชื่อถือขององค์กร ทั้งนี้การขัดขวางของเจ้าหน้าที่นอกจากจะเกิดจากอคติแล้วยังเกิดจากการสูญเสียผลประโยชน์ในทางมิชอบที่เคยได้รับด้วย

ชาวบ้านยังถูกคุกคามและลิดรอนสิทธิในลักษณะอื่นๆ เช่น ในการรับบริการพื้นฐานของรัฐ เช่น ถูกสั่งห้ามไม่ให้โค่นยางพาราที่หมดสภาพเพื่อปลูกใหม่ทดแทนไม่ได้รับทุนส่งเสริมการทำสวนยางจากสกย. ถูกขัดขวางการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานโดยเฉพาะการทำเส้นทาง ถูกยกเลิกการเก็บภาษี

บำรุงท้องที่ (ภทบ.5)และไม่สามารถออกบ้านเลขที่ถาวร เกิดการเลือกปฏิบัติ และการหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่

การที่รัฐไม่เข้าใจ ไม่ให้ความร่วมมือ หรือถ่วงเวลา ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐขัดขวางด้วยวิธีการต่างๆ การขัดขวางการทำโฉนดชุมชนทำให้ทรัพยากรในชุมชนถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างจริงจัง ชุมชนถูกกล่าวหาว่าทำลายป่า ทุ่งๆ ที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาป่า ทำให้การผลักดันให้มีนโยบายโฉนดชุมชนเป็นไปด้วยความยากลำบาก ประกอบกับการที่นโยบายกฎหมายเกี่ยวกับโฉนดชุมชน และสิทธิชุมชนยังไม่ชัดเจน เป็นการพุดแสดงผลงานของรัฐบาลมากกว่าทำจริง ทำให้หน่วยงานเจ้าของพื้นที่ไม่ส่งมอบพื้นที่มาให้ทำโฉนดชุมชน ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงการหนุนช่วยของรัฐได้เต็มที่ เช่น ใช้งบมาน้อย รัฐไม่มอบเงินหมู่บ้านละ 1 ล้านบาทให้ เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาที่วนเวียนต่อเนื่องส่งผลกลับไปกลับมาซ้ำซ้อนทับกันจนยากจะแก้ไข

2. ปัญหาอันเกิดมาจากความสัมพันธ์ขององค์กรกับสมาชิกชุมชน

จากการศึกษาทำให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ขององค์กรกับคนที่อยู่นอกองค์กรที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ว่ามีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา คือตามปกติคนนอกสมาชิกขององค์กรจะไม่ยอมรับกติกาขององค์กร บางคนคิดจะขยายที่ดินเพิ่ม บางคนร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หรือคนภายนอกชุมชนทำไม้เถื่อน หรือชักชวนคนภายนอกโดยเฉพาะนายทุนมาซื้อที่ดินในชุมชน ซึ่งทำให้คนนอกสมาชิกขององค์กรได้รับประโยชน์ แต่ผลของการทำกิจกรรมขององค์กรโดยเฉพาะการทำโฉนดชุมชนก็ทำให้คนนอกสมาชิกขององค์กรได้รับประโยชน์ด้วย เช่น การโค่นยางปลูกใหม่ การสร้างบ้าน การมีความมั่นคงในที่ดินทำให้ที่ดินราคาสูงขึ้น การโค่นยางแล้วตัดไม้ยางขายโรงงานแปรรูปเดิมไม่สามารถทำได้อย่างเปิดเผยเท่าในช่วงที่เกิดองค์กรแล้ว โดยขณะนี้ มีนายทุนเจ้าเดียวที่รับซื้อไม้ยางจากพื้นที่บ้านทับเขือ นายทุนคนดังกล่าวเริ่มรับซื้อหลังจากเกิดองค์กรแล้ว เป็นต้น คนนอกสมาชิกขององค์กรจึงไม่ได้ขัดขวางการทำงานขององค์กร และยังร่วมมือกัน ช่วยเหลือกันอยู่เหมือนเดิม ประกอบกันสมาชิกขององค์กรได้พยายามรณรงค์ให้ทุกคนร่วมมือกัน ซึ่งจะเป็นผลดีต่อสมาชิกขององค์กรคือทำให้ได้รับการคุ้มครองมากขึ้นและสามารถเป็นช่องทางในการขยายสมาชิกไปยังคนอื่นในชุมชนต่อไป

ส่วนความสัมพันธ์กับคนนอกชุมชน ปัจจุบันเริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินในชุมชนมากขึ้น แต่เป็นการซื้อโดยชาวบ้านทั่วไปไม่ใช่ นายทุน เป็นการซื้อเพื่อใช้ประโยชน์ในที่ดินทำมาหากิน ยังไม่เป็นการกว้านซื้อเพื่อลงทุนหรือเก็งกำไร ผู้ที่มาซื้อที่ดินมักจะเข้าผ่านทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้โดยขอข้อมูลว่าที่ดินแปลงไหนควรซื้อหรือไม่ควรซื้อ บางคนเริ่มซื้อที่ดินไว้มาก เช่น เหน่ ขณะที่บางคนยังคิดที่จะถางป่า ปลูกพืช และขายต่อกับคนอื่นอยู่ เช่น พงษ์

ในด้านองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า อบต.ไม่ส่งเสริมการทำโฉนดชุมชนขององค์กร แต่กลับไปมีนโยบายรับรองสิทธิปัจเจกบุคคลให้กับชาวบ้านในชุมชนทำให้คนในชุมชนไม่มารวมกลุ่มกับองค์กรแต่กลับไปหวังพึ่ง อบต.แบบปัจเจก ดย อบต.ทำเพียงแค่แจกเสาหลักเขตให้ผู้เข้าไปเข้าร่วมปักแสดงอาณาเขตเอาเองเท่านั้น ซึ่งน่าจะมาจากการพยายามขยายฐานทางการเมืองของ อบต.มากกว่าจะพัฒนาการรวมตัวของชาวบ้านจริง อย่างไรก็ตาม บทบาทของ อบต.ก็อาจเปลี่ยนไปเมื่อมีการเปลี่ยนบุคคล นโยบายเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับตัวบุคคลที่เป็น อบต.แต่ละคนด้วย

นอกจากนี้ยังมีปัญหาสังคมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยการรวมตัวของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็งจึงจะแก้ไขได้ เช่น อาจมีคนเข้ามาใช้พื้นที่ชุมชนเป็นทางผ่านยาเสพติดที่ต้องระวังมากขึ้นโดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา หรือการลักลอบทำไม้ ปัญหาเหล่านี้ต้องร่วมมือกันทั้งชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้เพียงสมาชิกองค์กรโดยลำพัง

3. ปัญหาอันเกิดมาจากเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันชุมชนทับเขือ-ปลักหมู มีหนี้สินมาก ใช้จ่ายที่สำคัญคือ การซื้อรถจักรยานยนต์ รถยนต์ ผ่านไฟแนนซ์ การสร้างบ้าน สร้างสวน เลี้ยงสัตว์ ทำนาโดยพื้นที่นาอยู่นอกชุมชน ค่าขาย ภาษีสังคม การส่งลูกเรียน แหล่งเงินกู้ที่สำคัญคือ ไฟแนนซ์ รถ เงินกู้ธนาคาร กงทุนหมู่บ้านละล้า และธนาคารอาคารสงเคราะห์ (ธอส.)ตามลำดับ

ส่วนรายได้ของสมาชิกบ้านทับเขือโดยรวมปัจจุบันต้องพึ่งจากภายนอกชุมชนเป็นหลัก ทั้งการรับจ้าง หรือการมีที่ดินแปลงอื่นที่ทำรายได้ให้ครอบครัวอยู่นอกชุมชนดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้ว

สรุปแล้วปัญหาในการทำโฉนดชุมชนในปัจจุบันยังคงมีปัญหาคืออยู่อย่างครบถ้วน คือ ปัญหาการสร้างเสริมเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้าน ปัญหาการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ปัญหาการผลักดันระดับนโยบาย ปัญหาการสร้างความสำเร็จกับสังคม รวมทั้งปัญหาการคุกคามจากรัฐที่สามารถฟื้นกลับมาได้อีก แต่ปัญหาสำคัญที่สุดในขณะนี้ถ้าแก้ไขได้ก็จะทำให้ปัญหาอื่นลดความรุนแรงไปด้วยก็คือ ปัญหาการสร้างเสริมเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้าน

จากการศึกษา พบว่าปัญหาของการสร้างเสริมเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้านมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงสามารถเจาะจงไปได้อีกว่า การสร้างเสริมเข้มแข็งในการรวมตัวของชาวบ้านในช่วงต่อจากนี้จะต้องมุ่งที่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นหลัก พร้อมกับแก้ปัญหาอื่นที่เกี่ยวข้องไปด้วย

จากการพิจารณาสภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งในทีนี้จะดูจากการสามารถพึ่งตนเองได้ในการดำรงชีพและเลี้ยงดูครอบครัวทั้งด้วยการเงินและทรัพยากรต่างๆ พบว่าสภาพเศรษฐกิจทั้งของชาวบ้านตระและ

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูเป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหาอื่นตามมา ชาวบ้านทั้งสองชุมชนอาศัยทรัพยากรในชุมชนเพื่อพึ่งตนเองได้น้อยลง ขณะที่มียารายจ่ายเพิ่มขึ้น ชาวบ้านต้องหารายได้ที่เป็นเงินสดมากขึ้น

ชาวบ้านทับเขือ-ปลักหมูจึงต้องรับจ้างถึงประมาณร้อยละ 90 ในขณะที่ต้องทำการเกษตรไปด้วย มีชาวบ้าน 8 คนจากจำนวนทั้งหมด 83 ครอบครัวที่มีอาชีพรับจ้างอย่างเดียว งานรับจ้างจะหาได้บนที่ราบ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงต้องลงมาอยู่บ้านบนที่ราบเป็นหลัก เป็นการหาทางออกแบบตัวใครตัวมัน ยากที่จะรวมตัวกันได้เพราะไม่มีเวลาและแยกกันอยู่ ส่วนผู้ที่อยู่บนชุมชนก็อาจพึ่งตนเองด้วยการบุกเบิกป่าเพิ่มหรือทำลายทรัพยากรของชุมชนได้

ทั้งบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูมีทรัพยากรที่สมบูรณ์รวมทั้งมีแรงงานจำนวนมาก ซึ่งถ้าองค์กรสามารถบริหารจัดการให้เกิดความร่วมมือกันก็จะสามารถรองรับปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้านได้มาก อันจะส่งผลถึงการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรให้มากยิ่งขึ้น และคนนอกองค์กรก็จะยอมรับและเข้ามาเป็นสมาชิกได้

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชน

บ้านตระ

จากการระดมความคิดจากชาวบ้านตระและการสังเกตเพิ่มเติมพบว่าสิ่งที่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนของชุมชนมี 3 ด้านคือ ด้านนโยบายของรัฐ ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น และด้านการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน ดังนี้

ด้านนโยบายของรัฐ

สิ่งที่เอื้อในระดับนโยบายคือ ปัจจุบันมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโฉนดชุมชน และ ปจช. ได้คัดเลือกให้ชุมชนบ้านตระเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน นอกจากนี้ยังการสูงสุดยังได้มีคำสั่งให้ชะลอการดำเนินคดีในระหว่างที่จัดทำโฉนดชุมชนทุกพื้นที่ทั่วประเทศ

ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

ก่อนหน้านี้อีกมีการให้เลขที่บ้านถาวรกับชาวบ้านตระใน พ.ศ. 2545 มีการให้แผงโซล่าเซลล์ใน พ.ศ. 2549 เป็นต้น ต่อมาจากการผลักดันขององค์กรได้ทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เช่น นายอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. เห็นด้วยและสนับสนุนแนวทางโฉนดชุมชนขององค์กร อบต.ช่วยเหลือชาวบ้านสร้างสะพานหลังเกิดอุทกภัย ไฟไหม้บ้าน หรือต้นไม้ล้มตีบ้านเสียหาย

การข่มขู่คุกคามของเจ้าหน้าที่ต่อชาวบ้านได้ลดลงเรื่อยๆตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ที่ชาวบ้านเริ่มมีเลขที่บ้าน และที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดคือหลังเหตุการณ์เมื่อ เดือนมีนาคม 2552 ที่ชาวบ้านถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุม ทำให้ชาวบ้านตระไปล้อมเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ประสานตำรวจมาเพิ่ม แต่สมาชิก

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมก็ได้ระดมกำลังมาล้อมอีกชั้นหนึ่งจนชาวบ้านที่ถูกจับได้รับการปล่อยตัว ปัจจุบันการคุกคามมีน้อยมากโดย พ.ศ. 2554-2555 เกิดขึ้นเพียงปีละ 1 รายเท่านั้น ในขณะที่เจ้าหน้าที่ก็ผ่อนปรนมากขึ้นมากหลังจากมีการทำโฉนดชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2553-2554 เป็นต้นมา เช่นชาวบ้านสามารถทำที่อยู่อาศัยได้ง่ายขึ้น พัฒนาเส้นทางง่ายขึ้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองร่วมมือกับชาวบ้านมากขึ้น

ด้านการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน

สิ่งที่เชื้อต่อชุมชนในการทำโฉนดชุมชนของบ้านตระ เช่น มีหลักฐานยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานมาต่อเนื่องยาวนานของชุมชนบ้านตระ เช่น มีแผนที่ พ.ศ. 2457 ระบุที่ตั้งชุมชนบ้านตระ มี สค. 1 ที่รัฐออกให้ในเขตบ้านตระถึง 70 แปลง รัฐให้ ภบท. 5 ในเขตบ้านตระ มีการตั้งผู้ใหญ่บ้านตระตั้งแต่ พ.ศ. 2457 ซึ่งขณะนั้นยังขึ้นอยู่กับอำเภอทุ่งหว้า มีไม้ผล ไม้ยืนต้นที่ชาวบ้านปลูกมานานอายุ 60-100 ปีจำนวนมาก เช่น ยางพาราพันธุ์พื้นเมือง ทุเรียนพื้นเมือง เป็นต้น

ส่วนในด้านการพัฒนากิจกรรมด้านเศรษฐกิจ พบว่าขณะนี้ชาวบ้านยังสามารถกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ เช่น ธกส. มาทำยุงข้าวหรือต่อเติมบ้านเรือน กองทุน กยศ. ที่สามารถกู้มาให้ลูกเรียนหนังสือได้ หรือเงินนอกระบบมาซื้อสวนหรือประกอบอาชีพได้ และมีสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตรบ้านตระที่ปันผลมาเป็นสวัสดิการชุมชนและให้ชาวบ้านกู้มาซื้อที่ดิน ปลูกยาง ทำบ้าน ใช้หนี้ทั้งในและนอกระบบ ได้ การมีสหกรณ์ออมทรัพย์ทำให้การกู้เงินนอกระบบลดลงเพราะสหกรณ์ขยายวงเงินกู้จาก 20,000 บาท เป็น 30,000 บาท ปัจจุบันสมาชิกกู้เป็นวงเงินถึง 1,842,900 บาท(ธันวาคม 2554) สหกรณ์ยังขยายไปตั้งกองทุนปุ๋ยวงเงินหนึ่งแสนกว่าบาทแล้วด้วย

บ้านทับเขือ-ปลักหมู

สิ่งที่เชื้อต่อการทำโฉนดชุมชนของบ้านทับเขือ-ปลักหมูแบ่งได้เป็น 3 ด้าน คือ ด้านนโยบายของรัฐ ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น และด้านการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน ดังนี้

ด้านนโยบายของรัฐ

รัฐมีนโยบายจะให้มีโฉนดชุมชน ธนาคารที่ดิน การเก็บภาษีก้าวหน้า และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

ในช่วงรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ รัฐบาลได้หนุนเรื่องโฉนดชุมชนหลายเรื่อง เช่น การออกมติ ครม. วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2554 การมีคำสั่งอัยการสูงสุดให้ชะลอการบังคับคดีในพื้นที่ทำโฉนดชุมชน

ทั้งหมด การทำข้อตกลงร่วมหลังจากการประชุมร่วมกับพีมูฟในวันที่ 8 มีนาคม 2554 การออกระเบียบสำนัก
นายกรัฐมนตรีจัดตั้งสำนักงานโฉนดชุมชน พร้อมทั้งตั้งกรรมการอำนวยการ ฯ

ในช่วงรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตรก็ได้หนุนนโยบายโฉนดชุมชน เช่น มีนโยบายเกี่ยวกับเรื่อง
นี้ แต่ใช้คำว่า สิทธิ แทนคำว่า โฉนดชุมชน มีการระบุจะแก้ปัญหาคดีโลกร้อน การจัดทำธนาคารที่ดินไว้
ชัดเจน มีการตั้ง ปจช. กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งเวียนภายในให้สอดส่องดูแลไม่ให้มีการคุกคามชาวบ้าน
ระหว่างทำโฉนดชุมชนทุกพื้นที่ มีการประชุม ปจช. โดย ปจช.สามารถผลักดันให้โฉนดชุมชนมีความ
คืบหน้า ทำให้กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องปฏิบัติตามและร่วมมือในการทำโฉนดชุมชน
นอกจากนี้จากการชุมนุมร่วมกับพีมูฟที่เชียงใหม่มีผลให้เกิดการมีข้อตกลงร่วมและแต่งตั้งคณะทำงาน

การที่ ปจช. ได้คัดเลือกให้ชุมชนบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน
ต่อมา รมต.สาทิศย์ วงศ์หนองเตยได้แต่งตั้งคณะกรรมการกันแนวเขตโฉนดชุมชน รวมทั้งการผลักดันของ
เครือข่ายชาวบ้านให้มีข้อตกลงร่วมกับรัฐบาลได้ทำให้การทำโฉนดชุมชนก้าวไปข้างหน้า เช่น กรณี
ชาวบ้านถูกฟ้องคดีโลกร้อน รัฐบาลระบุว่า จะแก้ปัญหานี้โดยยังไม่พูดถึงวิธีการทำให้รัฐบาลชะลอการ
ดำเนินคดี และทำให้การข่มขู่คุกคามลดลง หรือในการชุมนุม พ.ศ. 2552 ที่ได้ข้อตกลงร่วมกับรัฐบาล
แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังคุกคาม เช่น เขี้ยบบางชาวบ้าน ชาวบ้านก็เอาข้อตกลงกับรัฐบาลมาใช้ มาบีบให้เจ้า
หนาที่ในระดับจังหวัดร่วมมือกับชาวบ้าน

ด้านเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

เจ้าหน้าที่ของรัฐลดการคุกคามลง ไม่ใช้ความรุนแรง เช่น ถ้าจะเข้ามาในพื้นที่ก็จะประสานงาน
กับองค์กรก่อน บางครั้งองค์กรก็ไปขอให้เจ้าหน้าที่เข้ามาตรวจดูผู้กระทำผิด คือบีบให้เจ้าหน้าที่ทำตาม
หน้าที่(ปกติเจ้าหน้าที่จะใช้ช่องว่างมาหาประโยชน์จากคนที่อยู่นอกสมาชิก) แต่ที่ต้องระวังคือการมีวิธี
คุกคามที่แนบเนียนมากขึ้น เช่น การเลือกปฏิบัติต่อสมาชิกองค์กรและคนนอกสมาชิกเพื่อทำลายความ
น่าเชื่อถือขององค์กร แบ่งแยกและขัดขวางการรวมตัวของชาวบ้าน

-เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจากที่แต่เดิมไม่ได้สัมพันธ์กับชาวบ้านก็มาสนับสนุนองค์กรในการทำโฉนดชุมชน
เช่น เจ้าหน้าที่อำเภอ จังหวัด ต้ารวจ อบต. เป็นต้น โดย อบต.มักเข้าหาชาวบ้านในช่วงการหาเสียง
ส่วนเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดลงมานั้นเดิมก่อนมี ปจช. จะไม่ขัดกับชาวบ้านหรือร่วมมือกับชาวบ้านเพื่อไม่ให้
ชาวบ้านชุมนุมกดดัน แต่หลังจากมีกลไก ปจช. มีสำนักงานโฉนดชุมชน มีนโยบายรัฐเกี่ยวกับเรื่องนี้
ชัดเจนทำให้เจ้าหน้าที่มาร่วมมือกับองค์กรเพราะเป็นการปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาล อันทำให้ความร่วมมือ
กันเกิดได้ง่ายขึ้น เช่น ผู้ว่าฯสมพงษ์ ผู้ว่าฯไมตรี เป็นต้น

-อุทยานแห่งชาติมาสำรวจพื้นที่ และขอบเขตตามมติ ครม. 30 มิย. 2541

กรณีโครงการ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” ที่มีนายจำเนียร สว่างรัตน์เจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดตรัง ประสานงานที่จะให้ที่ดินครอบครัวละ 5 ไร่ (ถ้ามีเกิน 5 ไร่อยู่แล้วต้องตัดออก) และเสริมอาชีพ เช่น เลี้ยงหมู ปลา โดยมีทหารมาควบคุมดูแล มีการมาทำแผนที่ที่บ้านทับเขือ-ปลักหมูโครงการผ่านการพิจารณาแล้ว แต่ปัจจุบันเจ้าหน้าที่ป่าไม้นำไปใช้เองโดยไม่ให้ชาวบ้าน และพอเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดโครงการก็ เลิกไป

สมาชิก อบต. บางส่วนยังมีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมขององค์กร เช่น อบต. ชูดก่อนที่ลงนามรับรอง กติกา และร่วมทำโฉนดชุมชน ทำเป็นแผนงานของ อบต.

ด้านการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน

ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนด้านการรวมตัวของชาวบ้านในระดับชุมชนมีหลายประการ คือ

การที่มีกองทุนธนาคารที่ดินของชุมชน โดยสมาชิกองค์กรระดมทุนกันครอบครัวละ 20 บาทต่อ เดือน โดยฝากเงินไว้กับ ธกส. กองทุนมีเป้าหมายเพื่อรองรับการเปลี่ยนมือของที่ดินในชุมชนไม่ให้ที่ดิน หลุดออกไปข้างนอก และในช่วงที่ยังไม่มีทุนมากพอสำหรับจะซื้อที่ดินก็จะนำกองทุนมาหมุนด้านการใช้ ที่ดินเพื่อทำเกษตรยั่งยืนไปก่อน เช่น ปุ๋ย พันธุ์พืช หรือการปรับระบบในแปลงเกษตร

ชาวบ้านมีหลักฐานยืนยันได้ว่าเข้ามาทำกินและใช้ประโยชน์ในที่ดินนานแล้ว เช่น ชาวบ้าน สามารถใช้ใบเสร็จรับค่าขายยางตอนขายยางซึ่งแสดงถึงรายได้จากสวนยางในเขตอุทยานแห่งชาติประกบ กับทะเบียนการใช้ประโยชน์ปลูกยางในเขตอุทยานแห่งชาติที่ออกให้โดย สกย. นำไปกู้เงินจาก ธกส. ได้ และใช้ได้มาจนปัจจุบัน อบต. ได้ออก ภบท. 5 ให้ชาวบ้าน ซึ่งใช้เป็นหลักฐานในการขอทุนทำสวนยางจาก สกย. ได้ รวมทั้งใน พ.ศ. 2546 ช่วงรัฐบาลทักษิณที่มีนโยบายแปลงทรัพย์สินเป็นทุน สกย. ได้มาสำรวจจ พื้นที่ปลูกยางในเขตอุทยานแห่งชาติแล้วขึ้นทะเบียนไว้

ในด้านการพัฒนากิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน สิ่งที่เอื้อคือ ใน ปัจจุบันทุนนิยมจากภายนอกยังไม่เข้ามาควบคุมรูปแบบการผลิตของชุมชน เช่น ยังไม่มีเกษตรพันธสัญญา การมีกฎกติกาขององค์กรทำให้ยังไม่มีการผลิตแบบเข้มข้น ในการเข้าถึงแหล่งทุนพบว่าชาวบ้านสามารถ กู้เงินจาก ธกส. หรือเงินกู้นอกระบบ หรือการจํานำทะเบียนรถมาซื้อที่ดินได้ แต่ส่วนมากที่ดินของ ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์อยู่จะมาจากการบุกเบิกเองตั้งแต่แรก ชาวบ้านสามารถกู้เงินจากสหกรณ์เพื่อ การเกษตรนาโยงได้ เพื่อนำมาพัฒนาการผลิตในพื้นที่ เช่น ซื้อปุ๋ย พันธุ์ยาง ชาวบ้านต้องลงหุ้นกัน จด ทะเบียน มีการแบ่งเกรดผู้ซื้อเป็นลูกค้าชั้น 1, 2, 3 คือถ้าซื้อมากก็เป็นลูกค้าชั้น 1 ถ้าไม่ซื้อก็เป็นลูกค้า ชั้น 3 ชาวบ้านยังสามารถกู้เงินจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน จากสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนมาเป็นทุน การกู้เงินสามารถทำได้ทั้งจากในและนอกระบบ รัฐยังมีโครงการหมู่บ้านละล้าน โครงการ ให้เงินกู้ เช่น คชกจ. ที่ชาวบ้านสามารถกู้มาซื้อที่ดินได้

แต่ปัจจุบันการกู้เงินของชาวบ้านลดลงเนื่องจากชาวบ้านมีความมั่นคงในที่ดินมากขึ้น และมีรายได้จาก
ยางพารา

ในด้านการประสานความร่วมมือขององค์กรในชุมชนมีสิ่งที่เอื้อคือ มีแนวร่วมมาหนุนช่วยองค์กรใน
การจัดทำโฉนดชุมชนมากขึ้น เช่น สมาคมศิษย์เก่า มร.มาช่วยทำถนนทำทางใน พ.ศ. 2554 มูลนิธิฟื้นฟู
อันดามัน(SAN)ได้รับทุนสนับสนุนมาให้องค์กรทำเส้นทางตามโครงการฟื้นฟูภัยพิบัติ องค์กรได้ระดมทุน
จาก OXFAM ในเรื่องการฟื้นฟูภัยพิบัติผ่านทางองค์กร Local Act มาสู่เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย
ไทย(คปท.) สู่เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร(คปบ.)สู่องค์กรในชุมชน

โดยสรุปเงื่อนไขที่เอื้อต่อการสนับสนุนการทำโฉนดชุมชนในพื้นที่สูงของภาคใต้ จะเห็นได้จากการ
รวมตัวของชาวบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูมาจนปัจจุบันทำให้เกิดสิ่งที่จะเอื้อให้การทำโฉนดชุมชน
เป็นไปได้ด้วยดีหลายประการ คือ การคุกคามจากรัฐลดลง อัยการสูงสุดก็มีคำสั่งให้ชะลอการดำเนินคดีใน
ระหว่างที่จัดทำโฉนดชุมชน เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในระดับจังหวัดและระดับพื้นที่มีความเข้าใจต่อปัญหา
คอยหนุนช่วยและให้ความร่วมมือกับองค์กรอย่างดี ทำให้ชาวบ้านได้มีเวลาในการทำกิจกรรมด้านอื่นได้
การรวมตัวของชาวบ้านมีความความเข้มแข็งพอสมควรอันจะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป องค์กรมีการระดม
ทุนจากสมาชิกเพื่อริเริ่มก่อตั้งกองทุนธนาคารที่ดิน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการทรัพยากรใน
ชุมชน ในด้านระดับนโยบายก็มีช่องทาง มีกฎระเบียบเกี่ยวกับการทำโฉนดชุมชนที่เป็นรูปธรรมชัดเจน
โดยเฉพาะการที่ ปจช. ได้คัดเลือกให้ทั้งสองชุมชนเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชนก็เป็นสิ่งที่สนับสนุนการทำ
โฉนดชุมชนโดยตรง และในด้านความเข้าใจของคนในสังคมต่อปัญหาในพื้นที่ก็มีมากขึ้นเนื่องจากได้มีการ
รณรงค์ในรูปแบบต่างๆอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

บ้านตระ

ข้อเสนอที่รวบรวมจากบ้านตระแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และ
ข้อเสนอระดับนโยบาย

ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญคือ การที่ชาวบ้านถูกจับกุมหรือดำเนินคดี ข้อเสนอก็คือ ต้องสั่งไม่ฟ้อง
ชาวบ้านที่อยู่ชั้นอัยการ ต้องยุติการฟ้องค่าเสียหายทางแพ่ง ต้องยกเลิกแบบจำลองการคิด
ค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม ต้องเพิกถอนคำสั่งทางปกครองให้รื้อถอนอาสิน/ ยุติการทำลายอาสิน และ
ต้องส่งมอบพื้นที่ให้ชุมชนบริหารจัดการตามแนวทางโฉนดชุมชน

ข้อเสนอระดับนโยบาย

ข้อเสนอระดับนโยบายคือ ในด้านธนาคารที่ดินหรือกองทุนที่ดิน รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณมาให้ชุมชนโดยชุมชนและคณะกรรมการบริหารตนเอง รัฐบาลต้องจัดเก็บภาษีอัตราก้าวหน้าเพื่อให้ผู้ถือครองที่ดินจำนวนมากขายที่ดินมาให้กับเกษตรกร และรัฐบาลต้องคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อคุ้มครองที่ดินของเกษตรกรไม่ให้หลุดมือ

บ้านทับเขือ-ปลักหมู

ข้อเสนอจากบ้านทับเขือ-ปลักหมู แบ่งได้เป็น 3 ส่วนคือ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ไขปัญหาระยะยาวของชุมชน ข้อเสนอระดับนโยบาย

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ในที่นี้คือการแก้ไขปัญหาระยะสั้น โดยการส่งไม่ฟ้องชาวบ้านที่อยู่ในชั้นสอบสวน การยุติการฟ้องค่าเสียหายทางแพ่ง การยกเลิกแบบจำลองการคิดค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม และการยุติการส่งสำนวนคดีในชั้นสอบสวน

การแก้ไขปัญหาระยะยาวของชุมชน

ในด้านการแก้ไขปัญหาระยะยาวของชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านต้องพึ่งพารายได้จากนอกชุมชนถึงประมาณครึ่งต่อครึ่งกับรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ต่อไปจะทำให้เกิดปัญหาต่อการรวมตัวของสมาชิกองค์กร จึงควรคิดค้นการร่วมกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การร่วมกันทำการผลิตแบบโฉนดชุมชนสร้างการผลิตในพื้นที่ส่วนรวม และในแปลงสมาชิก นอกจากนี้ควรคิดค้นกลไกด้านเศรษฐกิจนอกเหนือไปจากการผลิตในพื้นที่ชุมชนทับเขือ-ปลักหมูด้วย

ข้อเสนอระดับท้องถิ่น

ให้ส่งมอบพื้นที่ให้ชุมชนบริหารจัดการตามแนวทางโฉนดชุมชน และควรให้ อบต. ออกเป็นบัญญัติท้องถิ่นเกี่ยวกับโฉนดชุมชน รวมทั้งการควบคุมการเปลี่ยนมือในที่ดิน

ข้อเสนอระดับนโยบาย

ต้องกำหนดให้มีกฎหมายโฉนดชุมชนอย่างชัดเจน ในด้านกองทุนที่ดินให้รัฐรับรององค์กรประชาชนให้เป็นทางการหรือเป็นนิติบุคคล ให้มีกฎหมายรองรับกองทุนธนาคารที่ดินของชุมชนให้สอดคล้องกับสถาบันบริหารจัดการที่ดินที่จะตั้งขึ้นโดยรัฐ ส่วนในด้านการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า ปัจจุบันรัฐกำลังดำเนินการทำร่าง พรบ.ว่าด้วยภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างกฎหมายนั้นด้วย และในด้านการคุ้มครองพื้นที่การเกษตร รัฐต้องให้องค์กรประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ให้สอดคล้องกับการจัดทำผังเมืองของรัฐ รัฐต้องยกเลิกอุทยานแห่งชาติหรือ

เขตอนุรักษ์แบบเดิมแล้วปรับปรุงกฎหมายหรือหารูปแบบการจัดการทรัพยากรใหม่ให้สอดคล้องกับชุมชน การคุ้มครองพื้นที่เกษตรต้องออกกฎหมายใหม่ดีกว่าการตามแก้ไขกฎหมายเก่า

สรุปข้อเสนอ

ข้อเสนอระดับพื้นที่

การแก้ปัญหาเดิมที่ยังค้างอยู่ก็ยังคงดำเนินการโดยเร็วได้แก่ การยุติการส่งสำนวนคดีในชั้นสอบสวนการส่งไม้ฟ้องชาวบ้านที่อยู่ในชั้นสอบสวนชั้นอัยการการยุติการฟ้องค่าเสียหายทางแพ่งการเพิกถอนคำสั่งทางปกครองให้รื้อถอนอาสิน/ ยุติการทำลายอาสินการส่งมอบพื้นที่ให้ชุมชนบริหารจัดการตามแนวทางโฉนดชุมชนและการสมทบทุนในกองทุนธนาคารที่ดินชุมชน

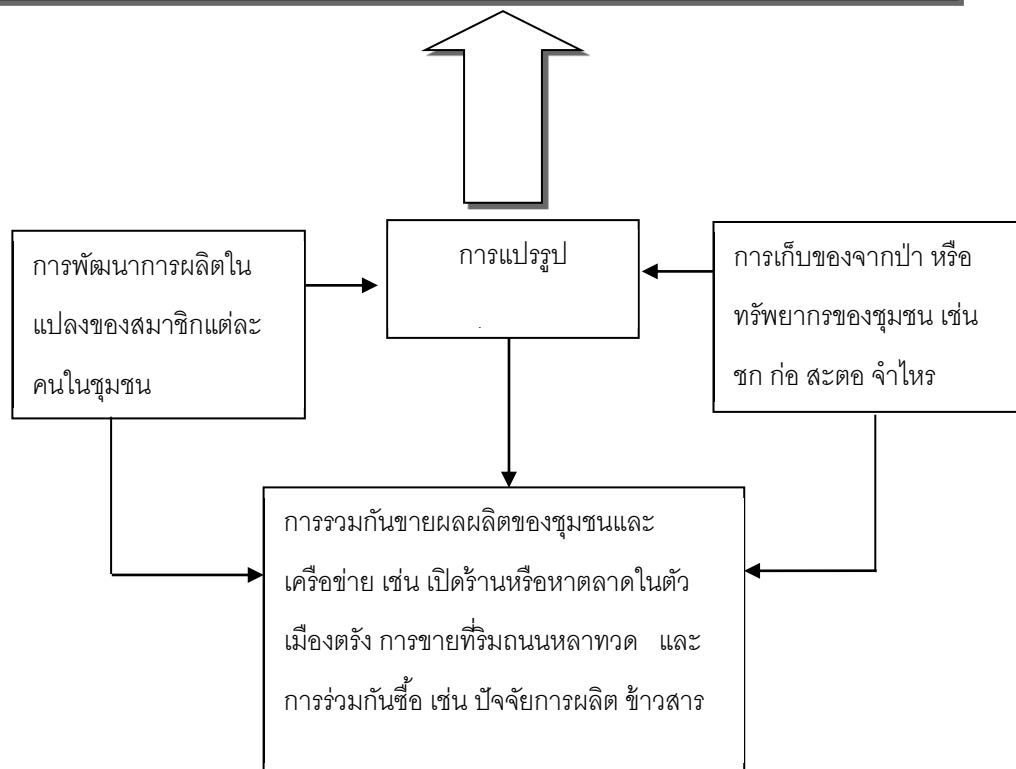
ในช่วงต่อไปองค์กรควรเน้นกิจกรรมการสร้างความเข้มแข็งของการรวมตัวขององค์กรและเครือข่ายเป็นหลัก โดยแนวทางที่สำคัญคือการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิกองค์กรให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งต้องทำทั้ง 2 ระดับคือ ระดับในแต่ละชุมชน และระดับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (คปบ.) โดยรวม

กิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ต้องทำมีอย่างน้อย 5 ด้าน คือ

1. การพัฒนาผลิตในแปลงของสมาชิกแต่ละคนในชุมชน เช่น ผัก ผลไม้
 2. การเก็บผลผลิตจากป่า สายน้ำ และทรัพยากรในชุมชน เช่น ก่อ ชก สะตอ เนียง จำไทร ไฟกาเหวด เป็นต้น
 3. การแปรรูปผลผลิตจากสวนหรือจากป่า เช่น ชก
 4. การขายผลผลิตรวมกัน เช่น ในชุมชน ริมนนที่ลมหวดของบ้านทับเขือ-ปลักหมู การเปิดตลาดหรือร้านค้าในตัวเมืองตรัง
 5. งานด้านการบริหารจัดการ ทั้งระดับชุมชนและระดับเครือข่าย
- กิจกรรมทั้ง 5 ด้านจะต้องนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ 7 ประการ ดังแผนผังที่แสดงด้านล่าง

แผนผัง แสดงความสัมพันธ์ของงานด้านเศรษฐกิจในช่วงต่อไปของเครือข่ายระหว่างกิจกรรม 5 ด้าน กับวัตถุประสงค์ 7 ประการ

- วัตถุประสงค์ของงานด้านเศรษฐกิจขององค์กรและเครือข่าย 7 ประการ
1. เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสมาชิก
 2. เพื่อลดความเสี่ยงและป้องกันไม่ให้สมาชิกขายที่ดิน
 3. เพื่อนำรายได้สมทบกองทุนองค์กรและเครือข่าย
 4. เพื่อพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในด้านต่างๆ
 5. เพื่อสร้างแนวร่วมในสังคม โดยเฉพาะผู้ที่เป็นลูกค้าและคนในเมือง
 6. เพื่อขยายฐานสมาชิกองค์กร
 7. เพื่อสร้างวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกัน พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่าย

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของงานด้านเศรษฐกิจทั้ง 7 ประการจะเห็นว่า งานด้านเศรษฐกิจจะเป็นงานสำคัญต่อไปของเครือข่ายและสำคัญต่อความสำเร็จของโหนดชุมชน เพราะตามเป้าหมายแล้วไม่ได้หวังผลเพียงด้านรับได้ แต่ได้รวมเอางานย่อยที่สำคัญเอาไว้ ความสำเร็จของงานเศรษฐกิจจะทำให้งานอื่นๆ ได้รับผลดีไปด้วย เป็นการออกแบบกิจกรรมที่ไม่ทำให้เกิดการกระจัดกระจายเป็นหลายแนว แต่เป็น

การบูรณาการงานเข้าด้วยกัน เป็นการแก้ปัญหาทั้งภายนอกและภายในองค์กรเครือข่ายที่เคยมีอยู่ และเป็นการรุกคืบไปข้างหน้าโดยตอบสนองเป้าหมายโดยรวมขององค์กรเครือข่ายพร้อมกันไปด้วย

รายละเอียดของการทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานด้านเศรษฐกิจทั้ง 7 ประการ เช่น

1. เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสมาชิก เนื่องจากปัจจุบันสมาชิกในชุมชนจำนวนมากเป็นหนี้สิน ต้องออกไปหารายได้นอกชุมชนแบบตัวใครตัวมันทั้งที่ในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและมีสมาชิกที่มีทักษะความสามารถหลายด้าน ถ้าจัดการดีๆ จะช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจของสมาชิกได้มาก และอาจขยายไปสู่การร่วมกันซื้อสินค้าที่สมาชิกเครือข่ายต้องซื้ออยู่แล้วได้ในราคาถูกลง เช่น ปัจจัยการผลิต ข้าวสาร เป็นต้น การจัดการด้านเศรษฐกิจยังเป็นการทำให้ผลผลิตจากชุมชนสามารถเพิ่มมูลค่า ชุมชนสามารถมีทางเลือกของการหารายได้เพิ่มขึ้นจากเฉพาะในชุมชนไปยังที่อื่น หรือองค์กรอาจมีที่ดินแปลงอื่นนอกชุมชนอันเป็นการจัดการทรัพยากรที่ก้าวข้ามพื้นที่ทางกายภาพออกไป มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าหรือลดการใช้ทรัพยากรในชุมชนลง สมาชิกเองจะมีแรงจูงใจในการปรับปรุงระบบการทำเกษตรในแปลงของตนให้ยั่งยืนด้วย

2. เพื่อลดความเสี่ยงและป้องกันไม่ให้สมาชิกขายที่ดิน เนื่องจากปัญหาด้านเศรษฐกิจจะทำให้ที่ดินของชาวบ้านหลุดมือได้ง่าย เช่น ต้องขายที่ดิน การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจให้กับสมาชิกได้จะช่วยลดความเสี่ยงดังกล่าว

3. เพื่อนำรายได้สมทบกองทุนองค์กรและเครือข่าย เนื่องจากปัจจุบันองค์กรและเครือข่ายกำลังพัฒนากองทุนที่มาของกองทุนมาจากการระดมของสมาชิกกรายบุคคลมาสู่องค์กรและสู่เครือข่าย ถ้าองค์กรและเครือข่ายมีรายได้จากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันก็จะเป็นรายได้อีกหนึ่งทางหนึ่งที่เกิดมาจากการร่วมมือกันสร้างขึ้น

4. เพื่อพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในด้านต่างๆ เนื่องจากงานด้านเศรษฐกิจต้องการความสามารถหลายด้าน เครือข่ายต้องพัฒนาบุคคลหลายรุ่นทั้งรุ่นอาวุโส รุ่นกลางคน และรุ่นใหม่ คนเหล่านี้ต้องฝึกการมีจิตใจเสียสละเพื่อมาทำงานส่วนรวม ต้องมีทักษะหลายด้าน เช่น ด้านการผลิต การเกษตร การบริหารจัดการ การเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ การซื้อขายแลกเปลี่ยน การรู้เท่าทันสังคมทั้งในท้องถิ่นจนถึงระดับโลก เช่น การเข้าสู่ความเป็น ASEAN ความเป็นไปของสังคมทุนนิยมโลกกาภิวัตน์ ความสามารถเหล่านี้จะทำให้องค์กรและเครือข่ายสามารถปรับตัวให้เท่าทันกับโลกที่ก้าวไปอย่างรวดเร็วและรองรับการเปลี่ยนแปลงของคนรุ่นต่อไป

5. เพื่อสร้างแนวร่วมในสังคม โดยเฉพาะผู้ที่เป็นลูกค้าและคนในเมือง เนื่องจากงานเศรษฐกิจทำให้ต้องสัมพันธ์กับคนหลายฝ่าย เครือข่ายจึงมีโอกาสทำความเข้าใจและสร้างการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ เช่น โรงพยาบาลที่ปัจจุบันก็ได้สั่งซื้อผักจากบางชุมชนอยู่แล้ว

6. เพื่อขยายฐานสมาชิกองค์กร เนื่องจากปัจจุบันนี้จำนวนสมาชิกองค์กรเริ่มอยู่ตัว ส่วนหนึ่งมาจากผู้ที่เป็นสมาชิกมาจากคนที่มีปัญหาพร้อมกันโดยเฉพาะการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ และส่วนมากจะยึดอยู่กับ “พื้นที่” ในชุมชนเป็นหลัก แต่งานด้านเศรษฐกิจจะเป็นตัวเชื่อมให้คนอื่นนอกสมาชิกปัจจุบันเข้ามาร่วมกิจกรรมได้มากขึ้นทั้งที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน และอยู่นอกพื้นที่ทางกายภาพแต่มีความสัมพันธ์กัน เช่น เครือญาติ แนวร่วมในเมือง

7. เพื่อสร้างวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกัน พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่าย เนื่องจากปัจจุบันการรวมตัวของสมาชิกมักรวมศูนย์ที่ปัญหาเฉพาะหน้าคือการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ แต่เมื่อคนเหล่านั้นแยกย้ายกันไปก็กลับไปเจอปัญหาพื้นฐานของครอบครัวอันได้แก่ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่แต่ละคนจะต้องหาทางออกของใครของมัน สมาชิกจะใช้เวลาในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของตนเองเป็นหลัก เวลาที่ได้มาร่วมกันในกิจกรรมองค์กรมีน้อยมาก ดังนั้นแม้การร่วมกันต่อสู้ในนามองค์กรเครือข่ายจะได้ผลจนทำให้ลดการถูกคุกคามลงได้ก็จะยิ่งทำให้สมาชิกยิ่งเห็นห่างกันเพื่อไปทำงานด้านเศรษฐกิจมากขึ้น งานร่วมกันขององค์กรจะยิ่งน้อยลง ดังนั้นการได้ออกแบบกิจกรรมให้สมาชิกสามารถทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะงานที่สามารถแก้ไขปัญหาระดับพื้นฐานอันได้แก่ปัญหาเศรษฐกิจและขยายไปแก้ปัญหาคือได้ตั้งที่ปรากฏในวัตถุประสงค์ที่ 1 ถึง 6 ข้างต้นก็จะทำให้การรวมตัวขององค์กรเครือข่ายเข้มแข็งขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

งานเศรษฐกิจจะเป็นงานที่ต้องทำต่อเนื่องระยะยาว โดยต้องเริ่มทำโดยเร็วที่สุดเมื่อมีความพร้อมจุดเริ่มต้นของงานเศรษฐกิจควรจะเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวก่อนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดหรือให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด เช่น นำลูกชกในป่าชุมชนมาแปรรูป ปรับปรุงระบบการผลิตในแปลงเกษตรของสมาชิก เป็นต้น แล้วค่อยๆพัฒนาความซับซ้อนของงานตามสภาพที่เป็นจริง

การประเมินผลความสำเร็จของงานด้านเศรษฐกิจในช่วงต่อไปควรวัดจากการบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 7 ข้อเป็นสำคัญ งานด้านเศรษฐกิจจึงเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนางานขององค์กรเครือข่ายในหลายๆด้านไปด้วย ไม่ใช่เฉพาะการบรรลุด้านการมีรายได้อย่างเดียว เช่น บางกิจกรรมอาจล้มเหลวในด้านผลตอบแทนเป็นเงินแต่สามารถสร้างทักษะให้กับสมาชิกได้มากก็อาจเป็นสิ่งที่เครือข่ายจำเป็นต้องทำ แล้วนำมาเรียนรู้ร่วมกันในองค์กรเครือข่าย

ข้อเสนอระดับนโยบาย

ข้อเสนอระดับนโยบายที่สำคัญคือ การผลักดันนโยบายที่เกี่ยวข้องกับโฉมหน้าชุมชนอันได้แก่ การเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม และการตั้งกองทุนและธนาคารที่ดิน รัฐบาลต้องสนับสนุนการทำโฉมหน้าชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่องการทำให้กลไก ภาครัฐทำงานด้วยดี เพื่อจะได้ไม่ต้อง

ใช้วิธีชุมนุมมกคต้นในการแก้ปัญหาการพัฒนาการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับที่ดิน รวมทั้งการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลต่างๆ และต้องยกเลิกแบบจำลองการคิดค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม

บทสรุป

ชุมชนที่จัดทำโฉนดชุมชนซึ่งเป็นกรณีศึกษา 2 ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่สูงของภาคใต้ จากการศึกษาพบว่าชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่สูงของภาคใต้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติมานานแล้ว ดดยชาวบ้านได้ปรับรูปแบบการผลิตให้สามารถทำมาหากินและอยู่ร่วมกับสภาพที่เป็นที่สูง แต่ต่อมาชุมชนเหล่านี้มักถูกเขตอนุรักษ์ประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาห้ามชาวบ้านตั้งบ้านเรือนและทำกิน การคุกคามเกิดขึ้นมากตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 และคุกคามอย่างเข้มข้นมากขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา พร้อมกับการกล่าวหาหรือการให้ความหมายใหม่ว่าการตั้งบ้านเรือนและทำมาหากินในที่สูงของชาวบ้านเป็นสิ่งผิดกฎหมายและเป็นการทำลายระบบนิเวศ

การที่ชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นองค์กรเครือข่ายและร่วมกันทำโฉนดชุมชนก็เริ่มจากการที่ถูกเจ้าหน้าที่คุกคามและการถูกกล่าวหาเป็นสำคัญ ถือได้ว่าเป็นการตอบโต้กับสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ก่อนหน้านี้ไม่เคยมีเรื่องเช่นนี้มาก่อน สิ่งที่ชาวบ้านได้กระทำเป็นการทดลองหารูปแบบวิธีการที่เหมาะสมโดยมีการปรับให้เหมาะสมขึ้นเรื่อยๆ เป็นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติจริงที่มีจุดหมายเพื่อแก้ปัญหาที่ผู้อื่นสร้างให้การต่อสู้ของชาวบ้านกลายเป็นโอกาสดีให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไปซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

แต่ก่อนนั้นการอยู่ร่วมกันและการขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านอาจอยู่ในรูปแบบของการใช้วัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ต่อมาเมื่อทุนนิยมขยายตัวมากขึ้นก็มีความที่ต้องปรับตัวจากที่ราบขึ้นมาอยู่บนที่สูงมากขึ้นก็ยังไม่มีความขัดแย้งกัน จนเมื่อเกิดความขัดแย้งกับรัฐตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาดังกล่าวก็นำมาใช้เครื่องมือเดิมในการขจัดความขัดแย้งได้ ชาวบ้านต้องเรียนรู้ปัญหาใหม่เรียนรู้ขอบเขตปัญหาที่กว้างขึ้นจนเกี่ยวข้องไปถึงนโยบายของรัฐและการขยายตัวของทุนนิยม การเรียนรู้เหล่านี้เกิดขึ้นและสะสมมากขึ้นท่ามกลางการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ยิ่งเรียนรู้มากขึ้นชาวบ้านก็ต้องปรับรูปแบบการต่อสู้ ยิ่งปรับการต่อสู้ก็ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้มากขึ้น แม้จนปัจจุบันนี้ลักษณะการเรียนรู้ท่ามกลางปฏิบัติของชาวบ้านก็ยังเป็นอยู่เช่นนั้น กิจกรรมและรูปแบบองค์กรที่เกิดขึ้นก็จะสอดคล้องกับระดับการเรียนรู้ปัญหาของชาวบ้านที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

แม้ว่าการเรียนรู้ปัญหาของชาวบ้านจะยังต้องแสวงหาให้เพิ่มพูนขึ้นต่อไปยังไม่สิ้นสุด แต่ขอสรุปประการหนึ่งที่ชาวบ้านได้รับตั้งแต่แรกเริ่มมาต่อสู้ในรูปแบบใหม่นี้คือ เครื่องมือในการต่อสู้ยุคใหม่ของชาวบ้านผู้ด้อยโอกาสมีแต่ต้องรวมตัวกันให้เข้มแข็งเท่านั้น ข้อเสนอแนะชาวบ้านอาจเรียนรู้มาจากผู้ที่ต่อสู้

มาก่อน แล้วตกย้ำให้เห็นจริงมากขึ้นเมื่อได้ลงมือต่อสู้ด้วยตัวเอง แต่การรวมตัวกันอย่างไรให้เข้มแข็งนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละกลุ่มแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป

ข้อสรุปสำคัญอีกประการหนึ่งจากการต่อสู้ตั้งแต่ช่วงแรกๆคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาจากการรวบอำนาจของรัฐไว้ที่ส่วนกลาง รัฐจึงบังคับให้ชาวบ้านทำตามที่รัฐกำหนดทั้งที่อาจไม่ตรงกับชีวิตจริงของชาวบ้าน จุดหมายในการต่อสู้ของชาวบ้านจึงมุ่งสู่การผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจของรัฐจากส่วนกลางให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด**สิทธิชุมชน** และสอดคล้องกับ**มาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2550** และทำให้มุมมองการต่อสู้ของชาวบ้านเพิ่มขึ้นจากการมองเฉพาะตนเองเฉพาะหน้าไปสู่การวิเคราะห์เชื่อมโยงถึงนโยบายและสังคมโดยรวม เห็นว่าการแก้ไขปัญหามิสามารถทำได้เพียงแค่การแก้ปัญหาของตนเอง แต่ต้องคำนึงถึงโครงสร้างของปัญหาที่กว้างขึ้นด้วย

กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า แนวทางการต่อสู้หลักของชาวบ้านตั้งแต่ช่วงแรกมาจนถึงปัจจุบันคือ **การสร้างการรวมตัวของชาวบ้านให้เข้มแข็ง เพื่อผลักดันให้รัฐกระจายอำนาจมาให้แก่ชุมชน การรวมตัวของชาวบ้านเพียงแค่ชุมชนเดียวก็ไม่เพียงพอ แต่ต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือ โดยเฉพาะกับผู้ที่เสียเปรียบในสังคมให้กว้างขวางมากที่สุดด้วย** เพราะเห็นว่าแนวทางนี้จะทำให้ชาวบ้านและสังคมโดยรวมสามารถเลือกวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองและสร้างความสุข สร้างความเป็นธรรมได้ทั้งต่อตนเองและสังคม

สำหรับบ้านตระและบ้านทับเขือ-ปลักหมูซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร (คปบ.) ก็ได้เริ่มจากการประสบปัญหา จึงได้เริ่มเรียนรู้ และได้ปรับตัวคือ เริ่มจากการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ชาวบ้านได้แก้ปัญหาแบบตัวใครตัวมัน โดยมักก่อประโยชน์ให้กับเจ้าหน้าที่ที่ทุจริต ต่อมาเมื่อการคุกคามเข้มข้นขึ้นชาวบ้านจึงเริ่มตอบโต้ไปตามสถานการณ์ ยังไม่ได้จัดรูปแบบการรวมตัวกัน จนหลายครั้งจึงเริ่มมีการจัดการรวมอย่างชัดเจนขึ้น เริ่มมีแกนนำ มีสมาชิก แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ที่อยู่เฉย และผู้ที่ขัดขวางด้วย การปรับตัวของการรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นอยู่เสมอจนเริ่มอยู่ตัวมากขึ้น

เมื่อเกิดการรวมตัวอย่างเป็นระบบจึงได้เกิดการศึกษารเรียนรู้ถึงขอบเขตของปัญหา เริ่มมีการวางแนวทางการขับเคลื่อนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว แต่ในช่วงแรกมักจะเป็นการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นหลักเพราะเจ้าหน้าที่เข้ามาคุกคามอยู่เสมอ การทำกิจกรรมขององค์กรเครือข่ายเพื่อหยุดยั้งการคุกคามในช่วงนี้จะพยายามให้เกิดการเจรจาต่อรองในระดับพื้นที่ จนถึงระดับอำเภอ จนถึงระดับจังหวัดโดยพยายามไม่ให้เกินไปกว่านั้น ขณะเดียวกันนอกจากการทำงานด้านการคุกคามจากภายนอกองค์กรเครือข่ายก็พัฒนาภายในพื้นที่ของตนด้วย เริ่มจาก **แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมกัน** ต่อมาก็ได้พัฒนาเป็น **ธรรมนูญชุมชน** ที่ขยายจากเฉพาะประเด็นทรัพยากรไปสู่ทุกด้านในชุมชน

ต่อมาชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการแก้ปัญหาโดยพยายามจำกัดไม่ให้เกินไปจากระดับจังหวัดไม่สามารถทำได้เพราะต้นตอของปัญหามาจากระดับนโยบายส่วนกลาง องค์กรเครือข่ายจึงต้องปรับไปเคลื่อนไหวในระดับนโยบายด้วย ซึ่งทำให้ต้องประสานความร่วมมือกับเครือข่ายของประชาชนที่เดือดร้อนในภาคอื่นๆทั่วประเทศขับเคลื่อนไปด้วยกันในนามของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.) และในที่สุดก็ได้พัฒนาประเด็นข้อเสนอร่วมกันขึ้นมาเป็น **โฉนดชุมชน** นั่นเอง โฉนดชุมชนจึงเป็นสิ่งที่องค์กรเครือข่ายได้เริ่มทำมาตั้งแต่ต้นจนเกิดความต่อเนื่องและยกระดับขึ้นมาในปัจจุบัน

ผลจากการขับเคลื่อนตั้งแต่เริ่มต้นมาจนปัจจุบันที่การต่อสู้ได้ยกระดับขึ้นถึงระดับนโยบายกล่าวได้ว่าได้ทำให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เคยถูกเจ้าหน้าที่รัฐคุกคามได้ ทั้งยังเกิดผลดีด้านอื่นๆ ตามมา ได้แก่

1. การคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐต่อชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกองค์กรลดลง
2. ชาวบ้านได้รวมตัวกันเป็นองค์กรเครือข่าย และพัฒนาความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมขององค์กรหลายด้าน เช่น การจัดทำข้อมูล การคิดค้นแผนงานขององค์กรเครือข่ายเป็นระบบมากขึ้น การพัฒนาด้านวัฒนธรรม การพัฒนากองทุนร่วม การสร้างแนวร่วมกับคนกลุ่มต่างๆ การสร้างแกนนำและบุคคลากรที่มีความสามารถด้านต่างๆ เป็นต้น
3. จากเดิมที่ชาวบ้านเคยเป็นผู้เสียเปรียบ รัฐเข้ามาคุกคามอย่างไม่เกรงใจ และสังคมเชื่อถือฝ่ายอื่นมากกว่า แต่จากการเคลื่อนไหวทำให้ชาวบ้านมีศักดิ์ศรี เป็นที่เชื่อถือ ได้รับความยอมรับจากรัฐและสังคมมากขึ้น
4. การที่องค์กรเครือข่ายมีการทำงานอย่างเป็นมีหลักเกณฑ์และปฏิบัติการจริงทำให้ผู้ที่กระทำผิดในชุมชนโดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำลายทรัพยากรทั้งโดยคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐที่เคยหากินอย่างมิชอบลดลง การจัดการทรัพยากรในชุมชนเป็นระบบชัดเจน

สิ่งที่เกิดขึ้นทั้ง 4 ประการนี้ปรากฏเห็นได้ชัดตั้งแต่ปลายปี 2553 ที่โฉนดชุมชนได้ถูกผลักดันกลายเป็นนโยบายของรัฐเป็นต้นมา ชาวบ้านได้สรุปว่าได้จบ **การต่อสู้ยกที่ 1** ลงแล้วโดยชาวบ้านสามารถ **ยัน** ปัญหาไว้ได้เท่านั้น แต่ปัญหายังไม่หมดไปเพราะการขยายของทุนนิยมจะทำให้เกิดการแย่งชิงที่ดินและทรัพยากรจากชาวบ้านตามมาอีกและอาจจะมากขึ้นกว่าเดิมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ประเทศไทยกำลังจะเข้าสู่การเป็น ASEAN ใน พ.ศ. 2558 นี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเชื่อมั่นว่าแนวทางการต่อสู้โดยการผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจจากรัฐส่วนกลางสู่ชุมชนยังเป็นแนวทางที่ถูกตองที่จะทำให้ชุมชนสามารถมีอำนาจในการกำหนดตนเองได้ **โฉนดชุมชน** ซึ่งได้มาจากการต่อสู้ที่ผ่านมาจึงเป็นเครื่องมือที่มีพลังสามารถใช้ให้บรรลุสู่การกระจายอำนาจได้ และต่อไปอาจมีเครื่องมืออื่นๆเพิ่มเข้ามาก็ตาม ตามคำกล่าวของชาวบ้านจึงเห็นได้ว่าโฉนด

ชุมชนถือเป็นเครื่องมือในการต่อสู้อย่างหนึ่งที่ถูกต้องและเป็นธรรมชาติ โฉนดชุมชนจึงไม่ใช่เป้าหมายสูงสุด เพราะเป้าหมายสูงสุดของชาวบ้านคือการกระจายอำนาจที่อาจต้องใช้เครื่องมืออื่นอีกหลายชนิดนอกจากโฉนดชุมชนมาร่วมด้วย

แต่สำหรับปัจจุบันนี้ชาวบ้านเห็นว่าต้องรักษาโฉนดชุมชนให้คงความหมายและบทบาทตามที่ชาวบ้านกำหนดและร่วมกันผลักดันต่อสู้ตลอดมาเอาไว้ให้เกิดประโยชน์และอยู่นานที่สุด เนื่องจากการคิดค้นและสร้างเครื่องมือใหม่ๆให้เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากลำบาก จึงไม่ต้องการให้เครื่องมือนี้หลุดมือไปง่ายๆ อีก สิ่งที่ชาวบ้านระมัดระวังคือเมื่อชาวบ้านผลักดันจนโฉนดชุมชนมี ราคา ขึ้นมาแล้วก็จะมาหลายฝ่ายเข้ามาใช้ประโยชน์โดยเฉพาะกลุ่มที่หวังผลทางการเมือง และพยายามเปลี่ยนความหมายและบทบาทให้โฉนดชุมชนเปลี่ยนไปเอื้อกับเขามากกว่า พร้อมกับจะบีบให้ชาวบ้านไปหนุนแนวทางของเขาทำให้กลุ่มของเขาเติบโตขึ้นหรือเป็นการสลายการรวมตัวของชาวบ้านในที่สุด ดังที่เคยเกิดขึ้นกับเครื่องมืออื่นๆที่ชาวบ้านเคยผลักดันแล้วถูกแย่งชิงไป เช่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง(กกต.) รวมทั้งต้องคอยระวังการพิจารณาตรวจสอบจากกลุ่มที่วิจารณ์แนวทางโฉนดชุมชนที่ดูเหมือนจะเข้าใจผิดว่าชาวบ้านเห็นโฉนดชุมชนว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดแบบโรแมนติคไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจร่วมกันกับกลุ่มเหล่านี้ต่อไป

หลังจากการต่อสู้ยกที่ 1 จบลงที่การยื่นไม่ให้เจ้าหน้าที่คุกคามและเครื่องมือที่มีพลังคือโฉนดชุมชนมาแล้ว ทำให้ชาวบ้านมีเวลาดั้งหลักได้มากขึ้น ในการต่อสู้ยกที่ 2 เพื่อนำไปสู่การกระจายอำนาจชาวบ้านได้กำหนดว่าจะต้องหันมาเน้นการพัฒนาความเข้มแข็งภายในของขบวนการชาวบ้านทั้งระดับองค์กรและเครือข่าย

ในการพัฒนาองค์กรในชุมชนซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่ายนั้นแบ่งกลุ่มเป้าหมายได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่เป็นสมาชิกองค์กร ที่ผ่านมากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรอาจเกิดจากปัญหาการถูกคุกคามเป็นหลัก แม้ว่าการต่อสู้จะพัฒนาประเด็นไปสู่การทำโฉนดชุมชนซึ่งเป็นการจัดการร่วมกันแล้วแต่ความเข้าใจและสำนึกของสมาชิกอาจมีไม่เท่ากัน โดยอาจมีทั้งผู้ที่ก้าวหน้า กลุ่มที่กลางๆ และกลุ่มที่ยังหวังเพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและตัวรอดแบบปัจเจกก็มี ในช่วงต่อไปจะต้องพัฒนาสมาชิกองค์กรต่อไป

2. การขยายฐานสมาชิกสู่คนกลุ่มใหม่ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

2.1 ขยายไปตามฐานพื้นที่ ได้แก่ผู้ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน

2.2 ขยายไปตามฐานความสัมพันธ์ ซึ่งอาจจะอยู่นอกพื้นที่ชุมชนออกไป เช่น ผู้ที่เป็นเครือญาติ ผู้ที่มีความทุกข์ร่วมกัน ผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น

ในการพัฒนาความเข้มแข็งกับคนกลุ่มต่างๆที่กล่าวมาองค์กรเครือข่ายควรใช้เครื่องมือสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ **งานด้านเศรษฐกิจ** มาประกอบควบคู่ไปกับโฉนดชุมชน โดยงานด้านเศรษฐกิจจะเสริมให้งานโฉนดชุมชนเข้มแข็งขึ้น คือยังคงผลักดันการ^{ยัน}และกิจกรรมของยกที่ 1 ต่อไป พร้อมกับมาพัฒนางานด้านเศรษฐกิจเข้ามาอันจะทำให้เป็นงาน**เชิงรุก**ที่มีฐานหนักแน่นในการต่อสู้ระยะยาวซึ่งจะมุ่งไปสู่เป้าหมายอันได้แก่การกระจายอำนาจในที่สุด

ในด้านข้อค้นพบเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง **ความเป็นธรรม** นั้น สังเกตได้ว่าแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมของชาวบ้านซึ่งในที่นี้จะพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงที่ดินจะแปรเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม และต่อมาจะเปลี่ยนแปลงไปตามการสูงงอมทางความคิดที่เกิดจากการเคลื่อนไหวต่อสู้

ในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานบนที่สูงก่อนที่ทุนนิยมจะมีบทบาท ขณะนั้นเนื่องจากคนยังมีน้อย มีการผลิตแบบยังชีพที่ไม่ต้องการผลิตจำนวนมาก ชาวบ้านสามารถจับจองที่ดินได้ ความเป็นธรรมเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในช่วงนี้น่าจะเป็นไปตามสิทธิแบบดั้งเดิม เช่น สิทธิของผู้มาก่อน สิทธิของผู้อยู่ใกล้ หรือสิทธิของผู้ใช้ประโยชน์ ซึ่งอาจจะมีการควบคุมการใช้ที่ดินในรูปของวัฒนธรรม เช่นควบคุมโดยระบบเครือญาติ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อทุนนิยมขยายบทบาทเข้ามาทำให้คนต้องใช้ที่ดินมากขึ้น โดยเฉพาะประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาสังเกตได้ว่าชาวบ้านน่าจะปรับตัวตามระบบทุนนิยมคือ มีการผลิตมากขึ้น เช่น ปลูกยางพารา มีการจับจองที่ดินใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง เมื่อที่ดินบนที่ราบหมดลง ชาวบ้านจำนวนมากต้องดิ้นรนเปลี่ยนอาชีพเพื่อให้สร้างฐานะได้ และมีผู้ที่ขึ้นมาใช้ประโยชน์บนที่สูงอย่างถาวรมากขึ้น แนวความคิดของคนในช่วงนี้น่าจะเห็นว่าใครที่ทำได้เท่าไรก็เป็นสิทธิของคนนั้น มีการคิดและหาทางออกแบบปัจเจก ผู้ที่ชนะในการแข่งขันก็มีความชอบธรรมที่จะครอบครอง ผู้ที่ปรับตัวไม่ได้ก็ต้องหลบไป ความสัมพันธ์บนฐานวัฒนธรรมแบบเดิมลดบทบาทลงกลายเป็นเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นหลัก และเป็นบรรทัดฐานในการชี้วัดความเป็นธรรม สังเกตได้ว่าสมาชิกของชุมชนบนที่สูงก่อนที่จะมาร่วมต่อสู้ก็มีความความคิดเช่นนี้เนื่องจากแม้ชาวบ้านจะปรับตัวมาอยู่บนที่สูงแล้วแต่ก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปทั้งจากชาวบ้านด้วยกัน จากรัฐ และจากสังคมที่ขณะนั้นยังไม่เข้ามาคุกคามบีบคั้นใดๆ

ต่อมาเมื่อทุนนิยมขยายตัวเข้มข้นขึ้นจนเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรจากชาวบ้านถึงในชุมชนบนที่สูงตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 จากการถูกคุกคามแม้ในสภาพที่ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าได้ปรับตัวมาอยู่ชายขอบที่สุดแล้วก็ตามและจากการได้ร่วมต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาได้ทำให้แนวคิดในการมองความเป็นธรรมของชาวบ้านเปลี่ยนไป โดยขณะนี้แม้ยังมีสมาชิกองค์กรบางส่วนที่ยังมีความคิดแบบตัวใครตัวมันหรือการหาทางออกแบบปัจเจกตกค้างอยู่บ้าง แต่การคุกคามที่มีแนวโน้มจะมากขึ้นได้ทำให้ชาวบ้านที่เป็นแกน

นำและส่วนที่ก้าวหน้าเริ่มเรียนรู้อีกกว้างขึ้น ประเด็นสำคัญที่สังเกตได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในวิถีคิดของชาวบ้านในช่วงนี้อันรวมถึงปัจจุบัน(มีนาคม 2555)ด้วย คือ

1. เห็นว่าการใช้ชีวิตรวมทั้งการใช้ที่ดินของแต่ละคน ไม่สามารถอยู่แบบตัวใครตัวมันไม่สนใจคนอื่น แต่ต้องรวมตัวกัน การใช้ที่ดินของปัจเจกบุคคลต้องขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันขององค์กรเครือข่ายแล้วองค์กรจะทำให้ปัจเจกบุคคลมีทางเลือก เมื่อมีทางเลือกก็จะมีเสรีภาพจากการที่ถูกบังคับควบคุมโดยสังคม และรัฐ รวมถึงจากทุนที่มากกว่า การรวมตัวกันจะสร้างความเป็นธรรมในที่ดินให้เกิดขึ้น ซึ่งสมาชิกอาจต้องลงทุนลงแรงเสียผลประโยชน์ส่วนตนบางอย่างให้แก่ส่วนรวมหรือองค์กร

2. ชาวบ้านไม่ได้ต่อต้าน หรือปฏิเสธรัฐ สังคม และทุน โดยเห็นว่าต้องอยู่ร่วมกัน แต่เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับฝ่ายต่างๆเหล่านั้นชาวบ้านมีอำนาจน้อยกว่า อำนาจไปกระจุกตัวอยู่ที่ส่วนกลาง ความเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้เมื่อชาวบ้านหรือผู้เสียเปรียบมีอำนาจต่อรอง อำนาจของผู้เสียเปรียบมาจากการรวมตัวกัน การรวมตัวกันได้ในระยะยาวต้องมีฐานทางเศรษฐกิจรองรับเป็นสำคัญ เมื่อมีการต่อสู้ระยะยาวก็จะสามารถขยายไปสร้างฐานทางสังคมและการเมืองมารองรับเพื่อให้เศรษฐกิจของตนอยู่ได้ ซึ่งประเด็นเรื่องที่ดินถือว่าเป็นเรื่องเศรษฐกิจโดยตรงที่ชาวบ้านยึดถือเพื่อใช้เป็นฐานในการดำรงชีวิตตามสภาพฐานะของตน โฉนดชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สอดคล้องกับแนวทางการต่อสู้เพื่อที่ดินของชาวบ้าน

การต่อสู้เพื่อการต่อรองให้สามารถรักษาที่ดินในชุมชนและของตนเองไว้ในขณะนี้แสดงให้เห็นว่าขณะนี้ชาวบ้านไม่ได้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะเศรษฐกิจของตนกับคนอื่นในสังคมเป็นเรื่องไม่เป็นธรรมหรืออาจจะมองเห็นแต่ไม่ให้ความสำคัญ ขณะนี้ความเป็นธรรมในเรื่องที่ดินของชาวบ้านก็คือชาวบ้านสามารถสร้างอำนาจไปต่อรอง ไปคาน ไปป้องกันไม่ให้ถูกคุกคามมากกว่านี้ โดยมีโฉนดชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ นั่นคือขณะนี้ส่วนหนึ่งในการคิดชาวบ้านยังยอมรับความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงที่ดินว่าเป็นธรรม ซึ่งเป็นน่าจะความคิดที่หลงเหลือมาจากแนวคิดแบบปัจเจกที่หวังว่าถ้าสามารถรักษาที่ดินไว้ได้ก็จะใช้ความสามารถในการสร้างฐานะเพื่อหาที่ดินเพิ่มขึ้น หรือดำรงฐานะเดิมของตนไว้ได้ หรือแม้จะเห็นว่าไม่เป็นธรรมแต่ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้จนกว่าจะสร้างอำนาจต่อรองได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งการต่อสู้ที่ยาวนานและพัฒนาการของข้อเรียกร้องของชาวบ้านก็ได้แสดงให้เห็นว่าเมื่อชาวบ้านต่อสู้จนประเด็นขยายจากชุมชนไปเกี่ยวโยงถึงวงที่กว้างขึ้นการมองความเป็นธรรมก็จะปรับขยับกว้างขึ้นด้วย เช่น การเรียกร้องในเรื่องโฉนดชุมชนที่สัมพันธ์ไปถึงการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม และธนาคารที่ดิน ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเริ่มเรียกร้องให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างตนกับคนทั่วไปในวงที่กว้างขึ้น ซึ่งถ้าบรรทัดฐานของการมองความเป็นธรรมของชาวบ้านก้าวไปถึงขั้นนั้นก็คิดวิเคราะห์และหาทางออกแบบตัวใครตัวมันไม่ได้แล้ว

3. สำหรับความสัมพันธ์กับรัฐ สังเกตได้ว่าแม้ชาวบ้านจะไม่ปฏิเสธรัฐ แต่ก็ไม่ได้เห็นว่าชาวบ้านเป็นหนึ่งในเดียวกับรัฐ ชาวบ้านไม่ได้เน้นการเรียกร้องให้รัฐเป็นธรรมเป็นหลักแม้จะมีการนำเสนอทำนองนี้ อยู่ แต่ชาวบ้านเน้นที่ให้รัฐเปิดช่องให้ชาวบ้านได้สร้างเครื่องมือหรือสร้างอำนาจต่อรองได้ ซึ่งอาจเป็นการต่อรองกับรัฐ กับทุน หรือการทำความเข้าใจกับสังคม ชาวบ้านจึงคิดว่าตนเองจะเป็นฝ่ายกระทำการเอง ไม่ใช่เรียกร้องให้รัฐกระทำให้อย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งน่าจะมาจากข้อสรุปที่เกิดจากการต่อสู้ยาวนานจนเห็นว่าตั้งความหวังกับรัฐโดยสิ้นเชิงไม่ได้ การต่อรองอาจเป็นในด้านการประสานงานกัน หรือการคัดค้านก็ได้

4. ส่วนในการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นธรรมในหมู่สมาชิกองค์กรเครือข่าย ดังที่กล่าวแล้วว่าปัจจุบันแนวคิดในการมองความเป็นธรรมที่แสดงออกมาผ่านทางกรเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เห็นว่ามีหลากหลายตั้งแต่ความคิดแบบตัวใครตัวมัน ในขณะที่แนวคิดขององค์กรเครือข่ายไม่ได้กำหนดเรื่องนี้ไว้ตายตัว แต่จะพัฒนาไปตามการสรุปจากการต่อสู้ของสมาชิกโดยมีแนวทางกว้างๆคือการเน้นการรวมตัวกันในด้านต่างๆ และมีเป้าหมายกว้างๆ ว่าสังคมที่มีการกระจายอำนาจคือสังคมที่เป็นธรรม และพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อนำไปสู่การกระจายอำนาจ แต่ในช่วงที่สังคมยังไม่มีมีการกระจายอำนาจเต็มรูปแบบในปัจจุบัน การให้ความหมายต่อความเป็นธรรมก็ปรับเปลี่ยนไปเป็นระยะดังกล่าวแล้ว

โฉนดชุมชนจึงเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองของชาวบ้านเพื่อก้าวไปสู่การกระจายอำนาจและระหว่างเส้นทางแต่ละขั้นตอนขององค์กรเครือข่ายควรต้องสรุปทบทวนความหมายของความเป็นธรรมในความคิดของสมาชิกอยู่เสมอเพื่อนำมาเรียนรู้และยกระดับร่วมกัน.

|

บทที่ 3

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้

บทที่ 3

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้

นับตั้งแต่มีการชุมนุมที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีใน พ.ศ. 2546 เพื่อตรวจสอบการถือครองที่ดินของรัฐ และเรียกร้องให้รัฐปฏิรูปที่ดินให้กับชาวบ้าน จากนั้นการเคลื่อนไหวของชาวบ้านยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แม้จะถูกปราบปรามอย่างรุนแรงหลายครั้ง ทำให้เห็นได้ถึงปัญหาที่ดินที่รุนแรงขึ้นทุกขณะ การเรียกร้องต่อสู้ของชาวบ้านขยายตัวออกและมีการปรับเปลี่ยนไปหลากหลายกลุ่มหลายทิศทาง ต่อมาในเดือนธันวาคม 2551 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เคยร่วมเรียกร้องต่อสู้เรื่องที่ดินมารวมตัวกันในนาม *สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สกต.)* มีสมาชิก 6 ชุมชน แนวทางสำคัญที่ สกต.ผลักดันเพื่อแก้ปัญหาที่ดินคือ โฉนดชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ต้องการศึกษาถึงการทำโฉนดชุมชนในพื้นที่การดำเนินงานของ สกต. โดยเลือกพื้นที่กรณีศึกษา 6 ชุมชนคือ ชุมชนสันติพัฒนา หมู่ที่ 6 ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนคลองไทรพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชุมชนไทรงามพัฒนา หมู่ที่ 5 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยชุมชนไทรงามพัฒนาได้แบ่งย่อยออกเป็น 4 ชุมชน คือชุมชนไทรงาม 1,2,3,4

พื้นฐานของปัญหาที่ดินในภาคใต้

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่เป็นแหลมยื่นลงไปในทะเล ทำให้เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของภูมิภาคนี้มาตั้งแต่อดีต พื้นที่ภาคใต้เป็นเมืองท่าค้าขายที่คึกคัก เป็นพื้นที่ที่รัฐบนผืนแผ่นดินใหญ่อย่างกรุงศรีอยุธยาต้องการยึดครองไว้เป็นเมืองท่าสำหรับการค้าขายทางทะเล จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นช่วงที่ทุนนิยมขยายตัวเข้ามาในไทย ภาคใต้ก็เป็นพื้นที่ที่กล่าวได้ว่าเกิดการขยายตัวของทุนนิยมเข้มข้นก่อนภาคอื่น ดังจะเห็นได้จากช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 พื้นที่ภาคใต้ได้การใช้เหรียญต่างประเทศในการแลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่ภาคใต้แพร่หลายก่อนภูมิภาคอื่น หรือการที่หัวเมืองในภาคใต้หลายเมืองที่มีทรัพยากรมีค่าอย่างแร่ก็ถูกกำหนดให้เป็นเมืองราชทรัพย์หรือเป็นเมืองสำหรับสร้างรายได้ให้กับรัฐส่วนกลาง บางพื้นที่ก็ถูกกำหนดให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การปลูกข้าวเพื่อขายในบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง บริเวณทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

การเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังทำให้มีการปรับตัวของกลุ่มผู้ประกอบการเดิมเพื่อรักษาอำนาจและการหาประโยชน์จากระบบทุนนิยมที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจแบบเงินตราชัดเจนขึ้น ประกอบกับมีแรงงานอพยพเข้ามาจำนวนมากโดยเฉพาะแรงงานชาวจีนทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคใต้เป็นไปเพื่อการผลิตในระบบทุนนิยมด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้มข้นมากขึ้น เช่น การทำการเกษตร การปลูกข้าว การทำโรงสี การปลูกยางพารา การทำเหมืองแร่ เป็นต้น

กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในช่วงแรกของการปรับเปลี่ยนพื้นที่ภาคใต้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คือตระกูลขุนนางที่เป็นกลไกของการปกครองจากอำนาจส่วนกลาง ตระกูลที่สำคัญ เช่น ณ ระนอง ณ นคร ณ ภูเก็ต ณ สงขลา เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะช่วยเหลือผู้มีอำนาจส่วนกลางในการปรับระบบการปกครอง และวางรากฐานเศรษฐกิจแบบใหม่อันได้แก่ระบบทุนนิยมให้แก่ส่วนกลาง เช่น การปรับระบบภาษี ระบบการผลิตของชาวบ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่ากลุ่มขุนนางเหล่านี้ต่อมาเมื่อสะสมอำนาจทาง เศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้นกลับถูกกลืนโอกาสในการขยายตัวทั้งโดยการให้คานอำนาจซึ่งกันและกัน และการลดบทบาทลงโดยตรงจากส่วนกลาง จากนั้นก็มีนายทุนกลุ่มอื่นมาแทนในการสืบทอดบทบาทการ ขยายตัวของอำนาจจากส่วนกลางลงสู่พื้นที่ภาคใต้และดึงผลประโยชน์เข้าสู่ส่วนกลาง

นอกจากกลุ่มนายทุนแล้ว การตั้งอำนาจและผลประโยชน์เข้าสู่ส่วนกลางยังทำผ่านเครือข่าย อิทธิพลในท้องถิ่น และนักการเมืองซึ่งก่อรูปชัดขึ้นตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จน เกิดเป็นระบบชัดเจนในรูปของพรรคการเมืองที่มีอิทธิพลอย่างสูงในภาคใต้ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลง เหล่านี้ขยายตัวพร้อมกับการเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยเฉพาะตั้งแต่เกิดแผนพัฒนา เศรษฐกิจฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ทำให้ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก และส่งผลกระทบต่อทุก ภูมิภาคในภาคใต้อย่างกว้างขวาง

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อคนแต่ละกลุ่มต่างกัน ซึ่งแยกได้กว้างๆเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มคนที่ได้เปรียบ มีอำนาจ มีทุนมากกว่า กลุ่มนี้จะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง มากกว่า กลุ่มที่ 2 คือคนทั่วไป ซึ่งมักกลายเป็นกลุ่มที่เสียเปรียบ มีอำนาจน้อยกว่า มีทุนน้อยกว่า กลุ่มนี้จะ ได้รับผลกระทบด้านลบ มักต้องสูญเสียทรัพยากรที่ถือครองหรือใช้ประโยชน์อยู่กับคนกลุ่มแรก เช่น สูญเสียที่ดิน ทำให้ยกฐานะหรือพึ่งตนเองไม่ได้ ต้องเปลี่ยนอาชีพการงานบ่อย คนกลุ่มที่ 2 นี้เมื่อประสบ ปัญหาในระยะแรกจะหาทางออกตัวใครตัวมันเป็นหลัก คนกลุ่มนี้กระจายตัวอยู่ตามที่ต่างๆและเพิ่ม จำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วตามการขยายตัวของเศรษฐกิจ และทำให้ช่องว่างของคนทั้งสองกลุ่มกว้าง ออกเรื่อยๆ

การปรากฏตัวขึ้นของปัญหาที่ดิน

ความเหลื่อมล้ำของการถือครองที่ดินและฐานะทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศไทยได้นำมา สู่การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเสนอให้แก้ปัญหา ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่แสดงถึงการรวมตัวของคนทุกช ุขในสังคมไทย เช่น การเกิดสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2517 ที่มีข้อเรียกร้องใน เรื่องการประกันราคาข้าว ค่าเช่านา และการเร่งรัดให้มีการปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นธรรม และต่อมาได้ถูกปราบปรามเช่นฆ่าอย่างหนักจนต้องยุติบทบาท แต่ก็ทำให้รัฐได้เริ่มสนใจปัญหาเรื่องที่ดินและออก พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ขณะที่ความขัดแย้งในทางเศรษฐกิจการเมือง ก็เข้มข้นมากขึ้น

ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 พรรคการเมืองเก่าแก่ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มทุนอนุรักษ์นิยมเดิมได้เริ่มขยายบทบาทและสร้างความมั่นคงของฐานเสียงในภาคใต้ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรจำนวนมาก รวมทั้งที่เกิดขึ้นกับกรณีของปัญหาที่ดินในจังหวัดสุราษฎร์ธานีซึ่งสืบเนื่องมาจนปัจจุบันดังที่พบในการศึกษาคั้งนี้ การขยายรากฐานทางการเมืองเริ่มชัดเจนขึ้นในยุคที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรี(23 มีนาคม 2523-4 สิงหาคม 2531)ที่ได้มีนโยบายเปิดป่าสงวนเสื่อมโทรมจากการสัมปทานทำไม้แล้วให้บริษัทต่างชาติและกลุ่มทุนไทยเช่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน จนกลายเป็นพื้นที่สวนปาล์มน้ำมันขนาดใหญ่ เมื่อครบกำหนดตามสัญญาเช่าแล้วกลุ่มนายทุนไทยก็ได้สวมรอยครอบครองทำประโยชน์ต่อ จนปัจจุบันได้กลายมาเป็นบริษัทของกลุ่มทุนไทย และเป็นฐานทางเศรษฐกิจหรือท่อน้ำเลี้ยงให้กับพรรคการเมืองดังกล่าว ที่ดินส่วนใหญ่จึงกลายเป็นของกลุ่มนายทุนผู้มีอิทธิพล จากการสนับสนุนของนักการเมือง เมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์พ้นจากการเป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นองคมนตรี และปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นประธานองคมนตรี

นอกจากปัญหาที่ดินแล้วชาวบ้านทั่วไปยังประสบกับปัญหาอื่นๆอีกหลายด้าน สำหรับในจังหวัดสุราษฎร์ธานีพบว่าตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้รวมตัวกันขึ้นหลายกลุ่มตามปัญหาเฉพาะหน้าอันทำให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิต เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ เครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน การรวมตัวกันของชุมชนเมือง กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น กลุ่มและองค์กรเหล่านี้ได้มีการวิเคราะห์ปัญหาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจนทำให้เห็นว่าปัญหาการขาดความมั่นคงในชีวิตด้านต่างๆ ได้เชื่อมโยงไปถึงปัญหาสำคัญคือ ปัญหาการขาดแคลนที่ดิน ข้อค้นพบของชาวบ้านสอดคล้องกับผลการศึกษาของมูลนิธิสถาบันที่ดินที่พบว่าที่ดินมีการครอบครองใช้ประโยชน์ในประเทศไทยมีประมาณ 120 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ 90 เปอร์เซ็นต์กระจุกตัวอยู่ในมือของคนเพียง 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

ปัญหาที่ดินจึงเป็นประเด็นที่ชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเริ่มสนใจมาก่อน พ.ศ. 2546 ที่มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายและออกมาชุมนุมเรียกร้องอย่างชัดเจนแล้ว

สภาพการถือครองที่ดินและการทำสวนปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีเนื้อที่ประมาณ 8,173,760 ไร่ ประมาณร้อยละ 49 ของพื้นที่จังหวัดมีภูมิประเทศเป็นภูเขา ใน พ.ศ. 2549 ประมาณร้อยละ 28 ของพื้นที่จังหวัดเป็นเนื้อที่ป่าไม้ มีพื้นที่ดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม(สปก.)ประมาณ 1.91 ล้านไร่ ซึ่งล้วนแต่เป็นที่ดินของรัฐ 4 ประเภทคือ ที่สาธารณประโยชน์ที่ราษฎรเลิกใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ราชพัสดุ ที่จำแนกออกจากเขตป่าไม้ถาวร และที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมสภาพ

ขณะเดียวกันในท้องที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ยังคงมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในแปลงขนาดใหญ่จำนวนมาก จากการตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารรายละเอียดการอนุญาตให้เอกชนใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตามมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

มีพื้นที่สวนป่าและป่าสงวนแห่งชาติที่รัฐเปิดให้บริษัทคนไทยและชาวต่างชาติเช่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมากกว่า 200,000 ไร่ มีพื้นที่ป่าไม้ที่เช่าเกิน 200 ไร่และหมดสัญญาเช่าแล้ว 60,043 ไร่ สำหรับพื้นที่ที่เป็นสวนปาล์มมีพื้นที่หมดสัญญาเช่าหรือสิ้นสุดการอนุญาตให้เอกชนทำประโยชน์ในเขตป่าเสื่อมโทรมของกรมป่าไม้จำนวน 38 แปลง รวม 68,500 ไร่ และยังสำรวจพบว่าพื้นที่เหล่านี้จำนวนมากอยู่ในเขตสปก.

ธุรกิจการทำสวนปาล์มในจังหวัดสุราษฎร์ธานีกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์แหล่งใหญ่ ถ้าคำนวณจากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ระบุว่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 830,717 ไร่ หรือกว่าร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด มีผลผลิตปาล์มน้ำมันเฉลี่ย 3.1 ตันต่อไร่ต่อปี ซึ่งถ้าคิดว่าราคาผลปาล์มที่น้ำมันกิโลกรัมละ 5.50 บาท จะรวมเป็นเงินถึง 14,163,724,900 บาทต่อปี

ธุรกิจการทำสวนปาล์มมีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย โดยมักมีกลุ่มทุนขนาดใหญ่และทุนต่างชาติควบคุมอยู่¹ กลุ่มทุนด้านปาล์มน้ำมันจะมีโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มที่จำเป็นจะต้องมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันเป็นของตนเองเพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีผลผลิตปาล์มไม่น้อยกว่า 50-60 % ซึ่งพอที่จะป้อนโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มให้สามารถเดินเครื่องจักรได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีความต้องการพื้นที่จำนวนมากเพื่อปลูกปาล์ม ดังกรณีของบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด ข้อมูลจากรายงานประจำปี 2551 ของบริษัทระบุว่าบริษัทมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุดในประเทศไทย โดยมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันรวม 5 แปลง เนื้อที่รวม 44,355.87 ไร่ อยู่ในพื้นที่จังหวัดกระบี่ 3 แปลง และอยู่ในเขตตำบลบางสวรรค์ อำเภอบางสะพาน จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2 แปลง เนื้อที่รวม 23,006.38 ไร่ และยังมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันที่สวนเคียนซาในอำเภอกะเปอร์จำนวน 8,464.74 ไร่ และสวนชัยบุรีในอำเภอยะบุรีจำนวน 12,881.50 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินสัมปทานของบริษัทย่อยในเครือ โดยที่ดินกว่า 44,000 ไร่ นี้ เป็นที่ดินปลูกปาล์มน้ำมันทั้งหมด ไม่รวมพื้นที่ของอาคาร หนองบึง พื้นที่สำรอง และพื้นที่เพาะต้นกล้าปาล์ม

นอกจากนี้ยังมีนิติบุคคลที่ถือหุ้นอยู่ในบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด อีกหลายบริษัท เช่น บริษัท พันธุ์ศรีวิวัฒน์ จำกัด ซึ่งถือหุ้นอยู่ใน บริษัท พันธุ์ศรี จำกัด และบริษัท ประจักษ์วิวัฒน์ จำกัด โดยบริษัท พันธุ์ศรี จำกัด มีพื้นที่สัมปทานสวนปาล์มน้ำมันในอำเภอยะบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานีรวม 20,000 ไร่ ส่วนบริษัท ประจักษ์วิวัฒน์ จำกัดมีพื้นที่สัมปทานอยู่ในอำเภอกะเปอร์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 10,600 ไร่ อันแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือของกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จำนวนมาก

การถือครองที่ดินแปลงใหญ่ของกลุ่มธุรกิจปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นการถือครองโดยได้รับสัมปทานหรือเช่าที่ดินจากรัฐโดยเฉพาะจากกรมป่าไม้โดยอาศัยมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ด้วยค่าเช่าเพียงไร่ละ 20 บาทต่อปีเท่านั้น กลุ่มที่ถือครองที่ดินเพื่อทำธุรกิจสวนปาล์มจำนวนมากเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติอันได้แก่กลุ่มทุนจากประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ที่

¹ ข้อมูลจาก ธุรกิจปาล์มน้ำมันสุราษฎร์ธานีในอุ้งมือ "ทุนใหญ่-ต่างชาติ" หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ ปีที่ 33 ฉบับที่ 4173 วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2553

เข้ามาลงทุนร่วมกับคนไทย จากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาธุรกิจการค้าพบว่าบริษัทต่าง ๆ ที่เข้ามาปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ขนาดใหญ่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีล้วนแต่มีกรรมการที่เป็นชาวต่างชาติ เช่น บริษัท นำบีพัฒนาการเกษตร จำกัด และบริษัท เข้าที่ไทยพัฒนาการเกษตร จำกัด ทั้ง 2 บริษัทมีกรรมการชุดเดียวกัน 4 คน คือ นายเลียว คองมัน นายเลียว ชงหมิง นางวารุณี ตาจักร และนางสาวกัญญ์ทัต ตาจักร ขณะที่ บมจ. สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม ก็มีนายวัง ต้า เลียง และนายวัง ชาง ยิง ชาวสิงคโปร์เป็นกรรมการ

ส่วนกลุ่มทุนสวนปาล์มขนาดกลางลงมายังคงมีกรรมการเป็นชาวต่างชาติคนเดียวกัน เช่น นายลีของไทย เป็นกรรมการในหลายบริษัท เช่น บริษัท เค.เอส.มารีน จำกัด บริษัท ศรีวิชัยปาล์ม จำกัด บริษัท กาญจนดิษฐ์อินดัสตรี (1989) จำกัด บริษัท กาญจนดิษฐ์เอสเตท จำกัด บริษัท กรีน กลอรี่ จำกัด บริษัท ไทยแพนเดชั่น จำกัด ส่วนกลุ่มทุนท้องถิ่น เช่น กลุ่มของทักษิณปาล์ม ในนามบริษัท ทักษิณอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม (1993) จำกัด ก็มีชื่อนายลีของไทย เป็นกรรมการด้วย ธุรกิจปาล์มน้ำมันในจังหวัดสุราษฎร์ธานีจึงตกอยู่ในมือของกลุ่มทุนขนาดใหญ่

ความแตกต่างในการเข้าถึงผลประโยชน์ในที่ดินและการปลูกปาล์มน้ำมันของนายทุนและชาวบ้านทั่วไปในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอาจสังเกตได้จากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ระบุว่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 830,717 ไร่ มีเกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 29,271 ครัวเรือนกระจายตัวอยู่ในทุกอำเภอโดยข้อมูลดังกล่าวไม่ได้แยกแยะว่าเกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันเหล่านั้นเป็นนายทุนหรือชาวบ้านทั่วไป แต่ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่ามีพื้นที่ปลูกปาล์มที่เป็นของชาวบ้านทั่วไปเพียงประมาณร้อยละ 10 หรือประมาณ 8,307 ไร่เท่านั้น ขณะที่พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันประมาณ 822,410 ไร่เป็นของนายทุน แต่เมื่อนายทุนจะครอบครองที่ดินขนาดใหญ่เพื่อปลูกปาล์มแต่กลับสร้างงานได้น้อยมาก เพราะชาวบ้านพบว่าพื้นที่ปลูกปาล์มของนายทุนขนาด 3,000 ไร่มีการจ้างแรงงานเพียงประมาณ 20 คนเท่านั้นหรือคนงาน 1 คนรับผิดชอบพื้นที่สวนปาล์มของนายทุนถึง 150 ไร่ ถ้าเปรียบเทียบกับพื้นที่ปลูกปาล์มในจังหวัดสุราษฎร์ธานีของนายทุนทั้งหมด 322,410 ไร่ก็จะจ้างแรงงานเพียงประมาณ 2,150 คนเท่านั้น ขณะที่ถ้านำมาที่ดินจำนวนนั้นปฏิรูปให้เกษตรกรครอบครองร้อยละ 10 ไร่จะรองรับชาวบ้านได้ถึง 32,241 ครอบครัวยิ่งถ้าแต่ละครอบครัวยังมีสมาชิกครอบครัวยุคละ 4 คน ก็จะรองรับแรงงานได้ถึง 96,723 คน มากกว่าการสร้างงานโดยนายทุนถึงประมาณ 45 เท่า

ส่วนการรวมตัวของชาวบ้าน ดังที่กล่าวแล้วว่าชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้รวมตัวกันตามประเด็นปัญหาต่างๆหลายกลุ่มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา พบว่าผู้เดือดร้อนในแต่ละปัญหาล้วนโยงไปถึงปัญหาเรื่องการขาดแคลนที่ดิน ใน พ.ศ. 2544-2545 จึงได้มีการเริ่มศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหาที่ดินในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอย่างจริงจัง และนำมาสู่การเคลื่อนไหวเรื่องที่ดินต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ความเคลื่อนไหวที่สำคัญเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 25 พฤษภาคม 2545 ที่มีชาวบ้านประมาณ 3,000 คนได้ร่วมประชุมกันที่สำนักสงฆ์บ้านคลองครามเหนือ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อระดม

เตรียมข้อเสนอการแก้ไขปัญหาที่ดินต่อนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นก็มี การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อศึกษาและหาทางแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างต่อเนื่องคือ

วันที่ 26 พฤษภาคม 2545 ชาวบ้านในนาม “เครือข่ายองค์กรประชาชนสุราษฎร์ธานี” ได้ยื่นข้อเสนอกับนายกรัฐมนตรีพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตรผ่านนายปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้นที่เดินทางมาปลูกป่าชายเลนที่ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หลังจากนั้นกลุ่มชาวบ้านก็ได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็น และกระจายข่าวไปยังผู้สนใจตามพื้นที่ต่างๆในจังหวัดสุราษฎร์ธานีจนมีผู้มาร่วมลงรายชื่อเข้าร่วมประมาณ 20,000 คน

วันที่ 10-13 กุมภาพันธ์ 2546 ชาวบ้านประมาณ 10,000 คนชุมนุมเรียกร้องที่ศาลากลางจังหวัดสุราษฎร์ธานี จนได้ข้อตกลงร่วมกันกับรัฐบาลเป็นครั้งแรกว่าจะหาทางแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างจริงจัง แต่หลังจากนั้นก็ได้ทิ้งช่วงไปอีก จนกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีคำสั่งที่ 123/2546 ลงวันที่ 22 เมษายน 2546 แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาป่าไม้ในกรณีราษฎรชุมนุมเรียกร้องที่ดินทำกินจากรัฐบาล คณะทำงานมีจำนวน 25 คนโดยมีตัวแทนภาคประชาชน 14 คน

หลังจากมีคำสั่งดังกล่าวแล้วคณะทำงานชุดนี้ก็ไม่มีการดำเนินการ คณะทำงานในส่วนที่เป็นตัวแทนภาคประชาชน 14 คน จึงตัดสินใจทำการตรวจสอบพื้นที่ในแปลงต่างๆ คือ

วันที่ 9 พฤษภาคม 2546 ตรวจสอบพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกปลูกปาล์มน้ำมันใกล้กับหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ตำบลเขาต่อ อำเภอปลายพระยา

วันที่ 17 มิถุนายน 2546 ตรวจสอบพื้นที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(ออป.)ที่บ้านช่องม้าเหลียว อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 8 กรกฎาคม 2546 ตรวจสอบพื้นที่ของบริษัทจิตรรวิษสวนปาล์มที่ตำบลนาเหนือ อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่

จากการที่เครือข่ายต้องเริ่มเข้าตรวจสอบด้วยตัวเองทำให้มีการได้ตั้ง “ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” เป็นแคมป์พักอาศัยกลางที่จุดตัดถนนสาย 44 กับสาย 41 หรือเรียกว่าถนนเขาเทิร์น ซีบอร์ดที่อำเภอนาเดิม เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2546 และยังคงดำเนินการตรวจสอบพื้นที่ปลูกสวนปาล์มอย่างต่อเนื่องคือ

วันที่ 15 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินเช่าบริษัทจิตรรวิษสวนปาล์มที่ตำบลปากน้ำ อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่

วันที่ 17 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินเช่าของบริษัทนำบีพัฒนาการเกษตรที่ตำบลบ้านกรูด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 18 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินบริษัทรวมชัยบุรีปาล์มทองที่ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 19 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบสวนปาล์มซึ่งปลูกในที่สาธารณะทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ริมถนนสายกระบี่-ขนอมที่ตำบลปากน้ำ อำเภอปลายพระยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันที่ 21 สิงหาคม 2546 ตรวจสอบที่ดินของบริษัทนำปีพัฒนาการเกษตรและบริษัทกุ่มหลิมพัฒนาการเกษตรไทย ที่ตำบลตะพาน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จากการเข้าตรวจสอบพื้นที่และเจรจากับรัฐบาลหลายครั้งทำให้รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 26 สิงหาคม 2546 เรื่องการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหากรณีราษฎรเข้าครอบครองสวนปาล์มในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เอกชนขอใช้ทำประโยชน์ โดยมีสาระสำคัญคือ ให้เร่งรัดการสำรวจพื้นที่ที่เอกชนขอใช้พื้นที่ให้เสร็จภายใน 15 วันแล้วนำผลการสำรวจมาวางกรอบและแนวทางดำเนินการโดยมีหลักการสำคัญคือถ้าเป็นพื้นที่ที่หมดอายุการอนุญาตให้ยุติการต่ออายุไว้ก่อน เป็นต้น แล้วนำพื้นที่มาจัดระเบียบให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยพิจารณาให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติคือ เป็นผู้ยากไร้ ไม่มีที่ทำกินของตนเอง และเป็นคนในพื้นที่เป็นหลัก

หลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 26 สิงหาคม 2546 แล้วรัฐได้เสนอให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่สวนปาล์มทันที แต่เครือข่ายยืนยันที่จะปักหลักอยู่ในแปลงสวนปาล์มต่อไปเพราะเห็นว่าสวนปาล์มที่ชาวบ้านเข้าไปอยู่นั้นนายทุนได้เข้าครอบครองทำประโยชน์อย่างไม่ถูกต้อง ชาวบ้านได้เสนอว่าถ้าจะให้ชาวบ้านออกก็ต้องให้ฝ่ายนายทุนออกจากพื้นที่ด้วย และเครือข่ายไม่เห็นด้วยกับการที่มติคณะรัฐมนตรีกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะใช้ประโยชน์ว่าต้องให้คนในพื้นที่เป็นหลัก ทำให้มีแนวโน้มจะเกิดการเผชิญหน้าที่รุนแรงขึ้น หลังจากการเจรจากันก็มีข้อตกลงกันว่าจะให้ทั้งชาวบ้านและฝ่ายนายทุนออกจากพื้นที่ภายในวันที่ 21 กันยายน 2546 แล้วรัฐจะดำเนินการแก้ไขให้ภายใน 15 วัน ถ้าไม่เป็นตามนั้นก็ให้ชาวบ้านกลับไปตรวจสอบต่อในแปลงได้เลย ทำให้เครือข่ายตกลงออกจากพื้นที่สวนปาล์มทุกแปลง โดยไปรวมตัวกันที่ "ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน" ริมถนนเขาเทิร์น ซีบอร์ดี และที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่

แต่เมื่อชาวบ้านออกจากสวนปาล์มแล้วนายทุนยังคงเข้าไปเก็บเกี่ยวปาล์มอยู่เช่นเดิม นอกจากนี้ นายทุนยังได้ยิงปืนใส่ชาวบ้านที่เข้าไปพบเห็นด้วย และเมื่อครบกำหนด 15 วันก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆ ดังนั้น เครือข่ายจึงกลับเข้าไปตรวจสอบแปลงสวนปาล์มอีกครั้งหนึ่งโดยในวันที่ 13 ตุลาคม 2546 ได้เข้าไปตรวจสอบพื้นที่ของบริษัทไทยร่วมพัฒนาการเพาะปลูก จำกัด(มหาชน) ที่เข้าไปครอบครองใช้ประโยชน์ในพื้นที่นิคมสหกรณ์อ่าวลึก ที่หมู่ที่ 4 ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ หลังจากนั้นเพียง 2 วันรัฐบาลก็ใช้ความรุนแรงในการสลายการชุมนุมในแปลงนี้ในวันที่ 15 ตุลาคม 2546

หลังจากถูกสลายการชุมนุม สมาชิกเครือข่ายได้รวมตัวกันที่ "ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน" ริมถนนเขาเทิร์น ซีบอร์ดี และพยายามผลักดันให้มีการตรวจสอบการครอบครองที่ดินโดยมิชอบของนายทุนเพื่อนำมาปฏิรูปให้กับชาวบ้านต่อไป แต่ในวันที่ 30 ธันวาคม 2546 รัฐบาลก็ได้เข้าสลายการชุมนุมที่ศูนย์นี้เช่นกัน

ที่น่าสังเกตคือ หลังจากมีการสลายการชุมนุมของชาวบ้านในสวนปาล์มเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2546 แล้วรัฐบาลก็ได้ตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เอาชนะความยากจนแห่งชาติ(ศตจ.)ขึ้นเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 ตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 272/2546 โดยมีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธเป็นประธาน แล้วเปิดให้ประชาชนมาลงทะเบียนคนจนเพื่อแก้ปัญหาทางสังคมและความยากจนตามนโยบายของรัฐบาล ใน

จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้มีผู้มาลงทะเบียนคนจนจำนวนมาก โดยปัญหาที่ดินทำกินเป็นปัญหาอันดับหนึ่ง ดังข้อมูลเมื่อวันที่ 27 มกราคม 2547 พบว่ามีผู้มาลงทะเบียนคนจนในจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้งสิ้น 103,086 คน เป็นผู้ที่มีปัญหาด้านที่ดินทำกินจำนวน 59,942 คน คิดเป็นร้อยละ 58.15

หลังจากการสลายการชุมนุมที่“ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน” ริมถนนเขาเทริน ซีบอร์ดเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2546 แล้วทำให้สมาชิกของเครือข่ายแตกกระจายตัวกันไป และรวมตัวเกิดเป็นกลุ่มเล็กๆจำนวนมากถึงประมาณ 13-15 กลุ่มโดยยังพยายามเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินต่อไป แต่ไม่ได้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวเหมือนก่อน

ในส่วนราชการก็ได้ใช้กลไกของรัฐเข้ามาดำเนินงานในเรื่องที่ดินแทนกระบวนการตามข้อตกลงที่ทำกับเครือข่ายแต่เดิม โดยเฉพาะการใช้กลไกของ ศตจ.ที่รัฐเพิ่งตั้งขึ้นใหม่มาแทน ทำให้บทบาทของประชาชนที่ร่วมกันเรียกร้องแทบหมดไปโดยสิ้นเชิง ในวันที่ 13 มกราคม 2547 ส่วนราชการได้ผลักดันให้มีการประชุมคณะทำงานแก้ไขปัญหากรณีราษฎรครอบครองพื้นที่สวนปาล์มในพื้นที่เอกชนขอใช้ประโยชน์ที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีจาก 4 กระทรวงหลักได้มีมติให้แบ่งที่ดินที่ชาวบ้านเคยเรียกร้องให้ตรวจสอบออกเป็น 2 ส่วนส่วนละเท่าๆกัน ส่วนที่ 1 ให้นายทุนได้รับการต่ออายุการอนุญาตเข้าทำประโยชน์ได้ และส่วนที่ 2 ให้นำมาจัดแบ่งให้ราษฎรรายละไม่เกิน 10 ไร่ จะเห็นได้ว่ามติดังกล่าวสวนทางกับข้อเรียกร้องของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนฯ เพราะเครือข่ายได้เรียกร้องให้รัฐยุติการต่อสัญญาเช่าให้กับนายทุนที่เกินกว่า 200 ไร่ขึ้นไปแล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้กับคนจนไร้ที่ดินหรือมีที่ดินไม่พอโดยไม่จำกัดว่าคนยากจนนั้นจะเป็นคนในพื้นที่นั้นมาก่อนหรือไม่

หลังจากนั้นจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินเองโดยประชาชนไม่มีส่วนร่วมกำหนดด้วย เริ่มจากสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้จัดสรรที่ดินราชพัสดุแปลง สฎ. 848 ซึ่งอยู่ในอำเภอพุนพิน , อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ดินดังกล่าวเป็นพื้นที่สวนปาล์มที่นายทุนได้รับสัมปทานและหมดอายุสัญญาเช่า มีการรังวัดแบ่งที่ดินครึ่งหนึ่งให้กับบริษัทเดิมได้ต่ออายุสัมปทานต่อไป ส่วนที่ดินอีกครึ่งหนึ่งนำมาจัดสรรเป็นแปลงๆละไม่เกิน 10 ไร่ รวมทั้งสิ้น 1,528 แปลง แล้วนำมาให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินเช่าในอัตราไร่ละ 100 บาทต่อปี มีระยะเวลาการเช่า 3 ปี และสามารถนำสัญญาเช่าเข้าร่วมโครงการแปลงทรัพย์สินเป็นทุนได้

การรวบรวมอำนาจการจัดสรรที่ดินมาไว้ที่ราชการโดยจังหวัดสุราษฎร์ธานีตามแนวทางนี้ได้ทำนอกร่องในเขตตำบลตะพาน อำเภอพุนพิน โดยชาวบ้านที่มาร่วมโครงการคือชาวอำเภอพุนพินจำนวน 362 รายที่มาลงทะเบียนคนจนที่ผ่านการคัดเลือกโดยวิธีการประชาคมหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และคณะกรรมการ ศตจ.ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นไปตามที่ราชการกำหนดคือการเป็นคนในพื้นที่ เป็นเกษตรกร มีฐานะยากจน และไม่มีที่ทำกิน

สังเกตได้ว่าแนวทางการดำเนินงานของราชการได้มีผลให้เกิดการสลายบทบาทของเครือข่ายชาวบ้านลง แล้วไปรวบรวมอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินงานที่ราชการแทน ทำให้ชาวบ้านที่ร่วมเรียกร้องกับเครือข่ายจากหลายจังหวัดประมาณ 20,000 คนถูกกันออกไปเหลือเพียงชาวบ้านในพื้นที่ที่ถูก

คัดเลือกเข้ามาโดยกฎเกณฑ์ที่ราชการกำหนดขณะที่เครือข่ายไม่ได้ร่วมกำหนดอีกต่อไป บทบาทของชาวบ้านที่เข้าไปร่วมมักเป็นการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการกลั่นกรองตรวจสอบคุณสมบัติของคนจนตามกรอบที่ราชการกำหนดไว้แล้วเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การจัดสรรที่ดินโดยราชการโดยชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและเป็นการจัดสรรให้กับปัจเจกบุคคลที่อนุญาตให้นำเข้าโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนได้นั้นก็ได้ขยายไปจัดสรรในพื้นที่ราชพัสดุในเขตอำเภอเคียนซาด้วย แต่หลังจากผ่านไประยะหนึ่งก็ถูกชาวบ้านวิจารณ์ว่าเกิดความล้มเหลวชาวบ้านประเมินว่าปัจจุบัน(พ.ศ. 2555)ผู้ที่เข้าร่วมโครงการในพื้นที่ราชพัสดุอำเภอเคียนซาตั้งแต่แรกยังเหลืออยู่ประมาณร้อยละ 20-30 เท่านั้น นอกจากนี้ที่ดินได้หลุดมือไปแล้ว เนื่องจากมีปัญหาต่างๆคือ

-พื้นที่ที่เป็นราชพัสดุต้องเสียค่าธรรมเนียม และเสียค่าเช่าไร่รายปี ต่อสัญญา 3 ปีต่อครั้ง

-การคัดเลือกคนเข้าร่วมโครงการอาจเป็นไปตามสายสัมพันธ์กับผู้คัดเลือก ทำให้ผู้ที่ได้รับที่ดินไม่ต้องการทำการเกษตร ชาวบ้านเล่าว่าผู้ได้รับการคัดเลือกบางคนอยู่ในเมืองเคยชินกับวิถีแบบเมืองจึงไม่ต้องการไปอยู่ในแปลงที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก ชาวบ้านสังเกตว่าผู้ที่มาเช่าเกือบ 100 ไร่เศษแต่ไม่เคยมาร่วมเรียกร้อย แต่จะเข้ามาตามสายของรัฐ ไม่ใช่สายของผู้เคยร่วมเรียกร้อย

-รัฐไม่ได้ไปหนุนเสริมโครงสร้างพื้นฐานให้ชาวบ้านในโครงการ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า

-ข้อจำกัดทางฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านที่ไม่เอื้ออำนวย การไปอยู่ในแปลงจะต้องมีทุน เช่น ในการสร้างบ้าน การทำการเกษตร แต่ผู้เข้าร่วมโครงการที่เป็นคนยากจน จึงมักจะไม่ค่อยมีเงินทุนเพียงพอ

-การถูกอิทธิพลหรือเจ้าของพื้นที่เดิมที่ใช้ประโยชน์มาก่อนบีบบังคับกดดันไม่ให้เข้าไปอยู่ เช่น ช่มชู้คุกคาม

-การที่มอบสิทธิให้กับปัจเจกทำให้เมื่อไม่สามารถทำกินหรืออยู่ในแปลงได้ก็จะขายสิทธิให้กับผู้อื่นรวมถึงขายให้กับนายทุน ทำให้ที่ดินที่ชาวบ้านได้ไปต้องหลุดมือเหมือนเดิม

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับการจัดการที่รวบอำนาจไว้ที่รัฐยิ่งเป็นการย้ำว่าข้อเสนอของเครือข่ายประชาชนว่าถูกต้อง คือจะต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม และต้องเป็นการรวมกลุ่มกันจัดการอันจะทำให้สามารถควบคุมกันได้ดีคือ

-ผู้ที่เข้าร่วมต้องทำการเกษตร

-มีการร่วมกันบริหารจัดการองค์กร

-มีการร่วมกันบริหารจัดการพื้นที่

ผลดีที่จะเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในทุกด้านของชาวบ้านคือ จะลดการถูกข่มขู่คุกคาม ร่วมปกป้องตนเอง มีการแบ่งประเภทการจัดการที่ดิน มีการร่วมกันจัดการด้านเศรษฐกิจ เช่น การซื้อปัจจัยการผลิต การเพาะปลูกหรือผลิตในแปลง การขายผลผลิต เป็นต้น ซึ่งหลักการเหล่านี้ได้รับการพัฒนาจนเป็นแนวทางโฉนดชุมชนต่อมา

อย่างไรก็ตาม หลังจากเครือข่ายถูกปราบปรามในวันที่ 30 ธันวาคม 2546 แล้ว ชาวบ้านก็ได้แตกตัวเป็นกลุ่มย่อยๆ เคลื่อนไหวอิสระ บางกลุ่มก็ถูกสลายอย่างรุนแรงอีก เช่น เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2550 ที่อำเภอศรีรัฐนิคมที่ชาวบ้านจากหลายจังหวัดในภาคใต้รวมทั้งชาวมุสลิมจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ประมาณ 3,000 คนบุกเข้ายึดครอบครองพื้นที่สวนปาล์มของบริษัท ทักษิณปาล์ม (2521) จำกัด หมู่ 12 ต.ท่าขนอน อ.ศรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งมีพื้นที่กว่า 1,600 ไร่ ต่อมาชาวบ้านบางส่วนได้ออกจากพื้นที่จนเหลือประมาณ 1,000 คน และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร และอาสาสมัครกว่า 1,000 นาย ได้ยกกำลังเข้าไปเข้าสลายในวันที่ 12 พฤษภาคม 2550 ชาวบ้านที่อยู่ในที่เกิดเหตุหลายคนระบุว่ามีคนตายจากการสลายการชุมนุมครั้งนี้ด้วยไม่น้อยกว่า 2 คน เป็นต้น การรวมเป็นกลุ่มเล็กๆที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายส่วนใหญ่จึงไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างต่อเนื่องยาวนานก็ต้องสลายไปเองหรือถูกสลายโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ก็มีกรรวมตัวกันใหม่และสลายตัวไปวนเวียนอยู่เช่นนี้

จากเหตุดังกล่าวได้ทำให้มีการพยายามหาทางออก จนมีชาวบ้านบางกลุ่มได้มาร่วมสรุปบทเรียนในปลายปี 2551 และได้รวมตัวกันในนามของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.)

การเกิดขึ้นของ สกต.

กล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สกต.)เป็นการเคลื่อนไหวที่สืบเนื่องมาจากการพยายามผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินในพื้นที่โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรภาคใต้จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ร่วมกันเข้าไปตรวจสอบ โดยได้เกิดการก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นหลายพื้นที่และประสบกับปัญหาต่างๆ ดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้นจึงมีชุมชนจำนวน 6 ชุมชนคือชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 ได้รวมตัวกันก่อตั้งสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สกต.)ขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม 2551 เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยการจัดสรรที่ดินและดำเนินการทางกฎหมายกับบริษัทเอกชน ในส่วนพื้นที่ของ สปก.ซึ่งถูกบริษัทบุกรุกปลูกปาล์มน้ำมันหมื่นไร่ ทั้งนี้ในพื้นที่เหล่านั้น สปก.ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบและปักป้ายแสดงอาณาเขตว่าเป็นพื้นที่ของ สปก.แล้ว โดยชุมชนไทรงามพัฒนา 4 ซึ่งเป็นชุมชนสมาชิกที่รวมตัวขึ้นล่าสุดในช่วงต้นปี 2555 นั้นเกิดจากสมาชิก สกต.จำนวน 400 คน ได้ขยายพื้นที่การใช้ประโยชน์เพิ่มเติมในที่ดิน สปก. จำนวน 7,500 ไร่ ซึ่งบริษัทเอกชนจดทะเบียนยกเลิกสัญญาเช่าตั้งแต่ปี 2531 แต่ยังคงเก็บผลผลิตอยู่

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนกรณีศึกษา

พื้นที่ที่ชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 ตั้งอยู่อันเป็นพื้นที่ที่ได้เลือกแนวทางการแก้ปัญหาที่ดินโดยการทำโฉนดชุมชนล้วนเป็นพื้นที่ในเขต สปก. โดยชุมชนสันติพัฒนายังอยู่ในเขตป่าไม้ถาวรด้วย ลักษณะทั่วไปของแต่ละชุมชนพื้นที่ชุมชนคลองไทรพัฒนาและชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 เป็นที่ราบ ส่วนพื้นที่ชุมชนสันติพัฒนาเป็นควนหรือเนินสูง ปัจจุบันมีต้นปาล์มที่นายทุนเข้ามาปลูกอย่างผิดกฎหมายขึ้นอยู่ทั่วไป จากการศึกษาความเป็นมาของพื้นที่ทั้งหกชุมชนพบว่ามีความเหมาะสมที่จะนำมาจัดทำเป็นโฉนดชุมชน ความเป็นมาของแต่ละชุมชนคือ

ชุมชนสันติพัฒนา

พื้นที่ตั้งของชุมชนสันติพัฒนาเดิมเป็นส่วนหนึ่งของบ้านหมาก หมู่ที่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี สมาชิกชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหมากที่โยกย้ายเข้ามาตั้งชุมชนเพื่อเรียกร้องสิทธิ ชุมชนบ้านหมากมีการตั้งถิ่นฐานมานานแล้ว เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ลำคลองอ้อป็น มีชุมชนใกล้เคียงกันคือชุมชนท่าซิ่น จากการศึกษาของภาพิศ เพชรรัตน์และคณะ²พบว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ชุมชนบ้านหมากมีประชากรประมาณ 30 ครัวเรือน พื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นป่าสมบรูณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบยังชีพเป็นหลัก แต่ละครอบครัวจะบุกเบิกทำไร่ทำที่จะสามารถทำได้ด้วยแรงงานภายในครอบครัวเฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 5 ไร่ ด้านการจัดการแรงงานชาวบ้านได้ร่วมกันลงแขกถางป่าเพื่อทำไร่ ปลูกข้าว ปลูกมัน ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตในชุมชน เช่น เอาข้าวไปแลกกับไก่ นอกจากนี้ยังหาของป่า เช่น หวาย น้ำมันยาง น้ำผึ้งขายผู้ที่มาซื้อถึงชุมชน แต่ละครอบครัวยังเลี้ยงหมูครอบครัวละประมาณ 5-20 ตัว สำหรับข้าวที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนชาวบ้านจะเอาไปขายที่ตลาดอ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ซึ่งต้องเดินทางประมาณ 3 วัน 3 คืน ตอนกลับก็ได้ซื้อเกลือและกะปิกลับมาด้วย

ใน พ.ศ 2505-2507 มีกลุ่มอิทธิพลนายทุนในพื้นที่ได้เข้ามาเจาะน้ำมันยางพร้อมทั้งพยายามให้เป็นการแสดงอาณาเขตหรือการจับจองไปด้วย

พ.ศ 2515 บริษัทเจียรวานิช ได้เริ่มเข้ามาในพื้นที่จังหวัดกระบี่ที่ติดกับเขต ต่อมาก็มีกลุ่มทุนอื่นเข้ามาคว้านซื้อที่ดินด้วย เช่น บริษัทบ้านหมากที่เข้ามาประมาณ พ.ศ. 2519 ต่อมาบริษัทบ้านหมากได้เปลี่ยนชื่อเป็นบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด ลักษณะการเข้ามาของนายทุนคือได้ต่อผ่านช่องทางของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และครูให้คนเหล่านี้รวบรวมที่ดินเป็นแปลงใหญ่โดยให้ชาวบ้านขายที่ให้ ถ้าชาวบ้านคนไหนไม่ยอมขายก็จะถูกข่มขู่ มีการบีบบังคับทางอ้อมโดยได้ซื้อที่ดินปิดทางเข้าออกของเจ้าของพื้นที่เดิมจนทำให้ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ไม่ได้และต้องตัดสินใจขายที่ดินในที่สุด

ปี พ.ศ 2519 รัฐบาลได้เปิดให้มีการสัมปทานป่า และปี พ.ศ. 2520-2521 ได้มีบริษัทเอกชนอีกหลายบริษัททยอยกันเข้ามาคว้านซื้อที่ดิน โดยซื้อจากบริเวณด้านล่างหรือที่ราบก่อน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจขายเพราะคิดว่าจะไปจับจองพื้นที่ใหม่ได้ แต่เมื่อไปจับจองสิทธิ์ปรากฏว่าที่ดินกลายเป็นของคนต่างถิ่นไปหมดแล้ว โดยแต่ละคนที่เข้าไปจับจองไว้เฉลี่ยคนละประมาณ 400-500 ไร่ ซึ่งต่อมาได้นำที่ดินที่จับจองไว้มาซื้อขายเป็นแปลงๆละประมาณ 20 ไร่ ไร่ละ 2,000 บาท

ปรากฏว่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีนายทุนทำสวนปาล์มเข้าไปถือครองใช้ประโยชน์ในที่ดินตำบลบางสวรรค์ทั้งหมด 8 บริษัท ครอบครองพื้นที่ทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 40,000 ไร่ ซึ่งขนาดการถือครองพื้นที่ต่ำสุดมีขนาด 400 ไร่ และสูงสุดขนาด 15,000 ไร่ตามลำดับ

² ภาพิศ เพชรรัตน์ (ร่าง)ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านสันติพัฒนา หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี (เอกสารไม่ตีพิมพ์), 2552.

เมื่อที่ดินจำนวนมากกลายเป็นของนายทุน เจ้าของที่ดินเดิมซึ่งก็คือเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ มาก่อนก็ได้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในแปลงสวนปาล์ม ทำหน้าที่ถางหญ้า ปราบวัชพืช ขุดหลุม ใส่ปุ๋ย ตกแต่งเกี่ยวทางปาล์มเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งใน พ.ศ. 2520 จะได้ค่าแรงประมาณวันละ 15-35 บาท

ต่อมากลุ่มชาวบ้านได้พยายามต่อรองกับบริษัทขอรับเหมารวมทุกอย่างทำเป็นแปลงๆ แปลงละ ประมาณ 100 ไร่ ทำให้ตัวแทนบริษัทไม่พอใจ บริษัทจึงได้ตัดสินใจเอาลูกจ้างที่เป็นคนในพื้นที่ออกโดยให้เหตุผลว่าทำงานไม่เรียบร้อย เช่น เอาผลผลิตที่เกี่ยวข้องเสร็จแล้วขึ้นรถไม่หมด เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2530 บริษัทได้รับคนงานจากภาคอีสานเข้ามารับจ้างแทนคนงานในพื้นที่ และประมาณปี 2545 เริ่มมีแรงงานต่างด้าวเข้าไปทำหน้าที่แทนคนอีสาน

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาวบ้านที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินมาก่อนจึงได้กลายเป็นคนงานรับจ้างในสวนปาล์มของบริษัท และเมื่อบริษัทบีบบังคับให้ชาวบ้านออกจากงานคนเหล่านี้ก็กลายเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป การหางานรับจ้างเพื่อเลี้ยงชีพไม่ได้ทำเฉพาะในพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เท่านั้นแต่ต้องตระเวนหางานทำนอกพื้นที่ด้วย รวมทั้งมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งที่กลายเป็นกลุ่มเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินอย่างถาวร

สำหรับสถานะทางกฎหมายของที่ดินบริเวณนี้พบว่า ใน พ.ศ. 2518 พื้นที่นี้ถูกประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมา พ.ศ. 2528 ได้ประกาศให้พื้นที่นี้จำนวนมากเป็นเขตป่าไม้ถาวร และใน พ.ศ. 2537 ได้ประกาศให้พื้นที่ที่เหลือจำนวน 276 ไร่เป็นพื้นที่ สปก. โครงการปฏิรูปที่ดินป่าย่านยาว, ป่าเขาวงค์, ป่ากระชุม แต่พื้นที่ทั้งหมดนี้ถูกนายทุนโดยเฉพาะบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม จำกัด (มหาชน) และบริษัท สวนสุราษฎร์ จำกัด เข้าครอบครองทำประโยชน์อย่างผิดกฎหมายด้วยการปลูกปาล์มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2519 และยังมีพื้นที่บางส่วนไปออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์(นส.3)อย่างผิดกฎหมาย

พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนสันติพัฒนาในปัจจุบันเป็นชุมชนที่สมาชิกขึ้นมาตั้งกันใหม่ สภาพพื้นที่เป็นควนหรือเนินสูงของหมู่ที่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง เดิมบริเวณนี้มีชื่อว่าควนยาง เป็นป่าต้นน้ำของบ้านหมาก ซึ่งภายหลังนายทุนได้เข้ามาปลูกปาล์มจนเต็มพื้นที่ดังกล่าว ปัจจุบันชุมชนสันติพัฒนามีจำนวน 85 ครอบครัว พื้นที่บริเวณนี้ไม่เหมาะกับการทำนา ในอดีตชาวบ้านหมากมักทำไร่หรือหาของป่าจากพื้นที่แถบนี้ไปแลกกับสิ่งของที่ชุมชนอื่น

สภาพทั่วไปของชาวบ้านหมากที่มารวมตัวกันตั้งชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีที่ทำกินหรือมีทำกินไม่พอ เดิมมักจะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปรวมทั้งรับจ้างในสวนปาล์มของนายทุนที่มีอยู่จำนวนมาก อีกทั้งเห็นว่ากรณีที่นายทุนเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อปลูกปาล์มน่าจะผิดกฎหมาย จึงต้องการให้รัฐตรวจสอบและนำที่ดินมาปฏิรูปให้กับชาวบ้าน โดยได้เข้ามาอยู่ในแปลงครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2546 จนทางการรับปากว่าจะแก้ปัญหาให้ แต่กลับไม่ดำเนินการใดๆ ดังนั้นในวันที่ 28 กันยายน 2549 จึงได้รวมตัวกันเข้ามาอยู่ในแปลงอีกครั้งหนึ่งและตั้งเป็นชุมชนสันติพัฒนาในพื้นที่ซึ่งถูกอ้างว่าเป็นพื้นที่ของบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม จำกัด (มหาชน) เพื่อกดดันให้หน่วยงานของรัฐปฏิบัติตามหน้าที่ ในเดือนธันวาคม 2551 แกนนําได้ถูกบริษัทฟ้องดำเนินคดี ต่อมาใน พ.ศ. 2552 ก็ได้รวมตัวกับชุมชนอื่นก่อตั้งสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สกต.)ขึ้น สมาชิกของชุมชนสันติพัฒนานอกจากจะเป็นคน

บ้านหมากซึ่งเป็นสมาชิกส่วนมากแล้ว ก็ยังมีคนจากที่อื่นมาร่วมด้วยประมาณ 5-6 ครอบครัว ดังนั้นชุมชนสันติพัฒนาจึงมีลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบที่มีความเป็นชุมชนเดิมอยู่สูง

ชุมชนคลองไทรพัฒนา

ชุมชนบ้านคลองไทรพัฒนา ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม(สปก.)โครงการป่าบ้านหมาก-ป่าปากพัง เดิมบริษัท ยวนสาวการเกษตรได้เข้ามาปลูกปาล์มน้ำมันอยู่บนรอยต่อระหว่าง จ.กระบี่- จ.สุราษฎร์ธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ต่อมาบริษัท ยวนสาวการเกษตรได้ขายกิจการให้กับบริษัท จิวกิงจู้พัฒนา จำกัดที่มีนายจิวโอติลนายทุนชาวมาเลเซียเป็นเจ้าของบริษัท มีนายทวี แดงอนันต์เป็นผู้จัดการบริษัท

ใน พ.ศ. 2546 เมื่อเครือข่ายชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดินทำให้ ม.ล. ประทีป จรุงโรวจน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานีขณะนั้นมีคำสั่งให้เข้าตรวจสอบพื้นที่สวนปาล์มของบริษัทยวนสาวการเกษตร(ซึ่งได้ขายต่อให้บริษัท จิวกิงจู้ฯ) แต่บริษัทไม่ให้ความร่วมมือในการตรวจสอบ ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้รวมตัวกันเข้ารายชื่อเพื่อขอให้รัฐจัดที่ดินทำกินให้ชาวบ้าน และให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดินของบริษัทเอกชน จนทำให้ ส.ป.ก. ได้ยื่นฟ้องบริษัท จิวกิงจู้ฯ ว่าถือครองที่ดินโดยผิดกฎหมายในเขตการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวใน 2 จังหวัดคือจังหวัดสุราษฎร์ธานี และกระบี่รวมเนื้อที่ 1,350 ไร่ ต่อมาในวันที่ 3 สิงหาคม 2550 ศาลจังหวัดกระบี่ได้พิพากษาให้ ส.ป.ก. ชนะคดีโดยวินิจฉัยว่าที่ดินดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ของ ส.ป.ก.ตามมาตรา 36 ทวิ พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมฯ ศาลวินิจฉัยว่าบริษัทจิวกิงจู้ฯไม่มีสิทธิ์ที่จะถือครองทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัทจิวกิงจู้ฯพร้อมบริวารออกจากที่ดินผืนนี้โดยให้รื้อถอนอาคารและสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดออกไปจากที่ดินและส่งมอบที่ดินคืนให้กับ ส.ป.ก.โดยเร็ว

แต่หลังจากนั้นบริษัทจิวกิงจู้พัฒนาฯกลับยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลจังหวัดกระบี่ พร้อมทั้งยื่นคำร้องขอทุเลาการบังคับคดี และบริษัทจิวกิงจู้ฯยังคงสามารถครอบครองเก็บเกี่ยวผลผลิตเหมือนเดิม โดยชาวบ้านเล่าว่ามีนายจรัญ ทรัพย์ธรรมมีซึ่งมีตำแหน่งเป็นอธิบดีอยู่ในกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้สนับสนุนบริษัทอยู่เบื้องหลัง และให้ทนายความชื่อนายวิทยา (ไม่ทราบนามสกุล)เป็นผู้รับมอบอำนาจดำเนินการแทนให้กับบริษัท จิวกิงจู้ฯทั้งหมด พร้อมกันนั้นบริษัทได้พยายามทำการชดเชยแบ่งขายเป็นแปลงแปลงละ 50 ไร่ ไร่ละ 30,000 บาทให้กับบุคคลภายนอก เป็นเหตุให้ปัจจุบันนี้กลุ่มคนดังกล่าวได้ใช้อิทธิพล อำนาจมีดอย่างเต็มที่เพื่อกดดันบีบบังคับให้เกษตรกรออกจากพื้นที่

ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4

ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 ตั้งอยู่ในพื้นที่ของ ม. 1, ม.2, และ ม.3 ต.ไทรทอง อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี ใน พ.ศ. 2518 พื้นที่นี้ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าไผ่ท่อนและคลองโพง ต่อมาเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2528 บริษัท ชัยบุรีปาล์มทอง จำกัดซึ่งเจ้าของเป็นนายทุนต่างชาติได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้เข้าทำประโยชน์ในท้องที่ ต.ไทรงาม อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 15,000 ไร่ เพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน

กำหนดสัญญาเช่า 15 ปี แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2531 บริษัท ชัยบุรีปาล์มทอง จำกัด ได้จดทะเบียนยกเลิกสัญญาเช่าทำให้บริษัทสิ้นสภาพนิติบุคคล หลังจากนั้นได้มีกลุ่มชาวไทยพยายามตั้งบริษัทที่มีชื่อคล้ายกับบริษัทเดิม คือตั้งเป็นบริษัท รวมชัยบุรีปาล์มทอง จำกัด ซึ่งประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญคือ นายเกษม เจริญพานิช , บริษัทปาล์มไทยการเกษตร , บริษัทศรีตรัง , นายสมโภชน์ รุ่งเชวง , และบริษัทเอ ทู เค และบริษัทรวมชัยบุรีปาล์มทองฯได้ขอใช้พื้นที่ปลูกปาล์มต่อ แต่ทางราชการไม่อนุญาต อย่างไรก็ตามชาวไทยกลุ่มดังกล่าวก็ยังคงครอบครองใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างผิดกฎหมายด้วยการปลูกปาล์มอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐปล่อยปละละเลยไม่ดำเนินการใดๆ ทั้งนี้ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐมีผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มที่ดูแลผลประโยชน์ให้นายทุนเป็นกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น โดยมีอำนาจมืดจากนักการเมืองหนุนหลัง

ใน พ.ศ. 2537 รัฐบาลประกาศให้พื้นที่นี้เป็นเขตการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) คือโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมป่าไผ่ท่อน – ป่าคลองโชน มีพื้นที่ 9,500 ไร่

ใน พ.ศ. 2546 หลังจากได้มีคณะกรรมการตรวจสอบพื้นที่ทั้งระดับอำเภอและจังหวัดผลจากการตรวจสอบพบว่า พื้นที่ดังกล่าวหมดสัญญาเช่าไปแล้วแต่ยังถูกนายทุนครอบครองใช้ประโยชน์อย่างผิดกฎหมายอยู่ จึงได้มีชาวบ้านคนยากจนไม่มีที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง หรือมีที่ดินทำกินแต่ไม่เพียงพอประมาณ 1,200 คนเข้าอยู่ในพื้นที่ และหลังจากเข้าไปตั้งหลักอยู่ในพื้นที่ปรากฏว่าถูกคุกคามจากอิทธิพลมืดอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนไทรงามพัฒนาแบ่งออกเป็น 4 ชุมชนย่อยคือ ชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 มีเนื้อที่รวมกันทั้งสิ้น 1,242 ไร่

ดังนั้นโดยรวมแล้วพื้นที่ของทั้ง 6 ชุมชนที่กล่าวมาจึงเป็นพื้นที่ สปก.ที่รัฐจะต้องนำมาจัดสรรให้กับเกษตรกรอยู่แล้ว ส่วนพื้นที่เขตป่าไม้ถาวรก็ถูกนายทุนปลูกปาล์มจนหมดสภาพป่ามานานแล้วก็เหมาะสมที่จะนำมาปฏิรูปให้ชาวบ้านเพื่อให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดิน ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเข้าไปอยู่ในแปลงเพื่อเรียกร้องให้ทางการตรวจสอบและนำที่ดินมาปฏิรูป พร้อมกันนั้นแต่ละชุมชนก็ได้บริหารจัดการที่ดินในแปลงตามแนวทางโฉนดชุมชน โดยเชื่อว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ดินได้

สาเหตุของการเข้ามาร่วมทำโฉนดชุมชน

สมาชิกของชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรงามพัฒนา และชุมชนไทรงาม 1,2,3,4 ส่วนใหญ่เป็นคนยากจน ความแตกต่างของทั้ง 6 ชุมชนนี้คือ ที่มาของสมาชิกของชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่จะเป็นคนจากบ้านหมาก หมู่ที่ 6 ตำบลบางสวรรค์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวกันที่อยู่บนที่ราบด้านล่าง ส่วนสมาชิกชุมชนคลองไทรงามพัฒนาและชุมชนไทรงาม 1,2,3,4 จะมาจากหลายแหล่งมากกว่า

จุดเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นชุมชน

กรณีชุมชนสันติพัฒนา การรวมตัวเป็นชุมชนเกิดจากเมื่อชาวบ้านหมากต้องกลายเป็นลูกจ้างของบริษัท และต่อมาได้ถูกบริษัทบีบให้ออก พร้อมทั้งนำคนงานจากที่อื่นมาแทน ทำให้ชาวบ้านหมากต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป ใน พ.ศ. 2546 สมาชิกของชุมชนบ้านหมากบางส่วนได้เข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยได้ร่วมตรวจสอบเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินของบริษัทนายทุนสวนปาล์ม หลังจากการถูกสลายการชุมนุมเมื่อปลายปี 2546 แล้วต่อมาใน พ.ศ. 2548 – 2550 สมาชิกชุมชนบ้านหมากกลุ่มนี้ได้มีการรวมตัวประชุมกันเดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันที่ 20 ที่วัดเขาพระ ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ใน พ.ศ. 2550 ชาวบ้านหมากได้รวมกลุ่มกันประมาณ 100 คน คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคนยากจน ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีแต่ไม่เพียงพอ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ทำสวนปาล์ม สวนยางพารา สวนผลไม้ ชาวบ้านได้เข้ารายชื่อเพื่อขอให้รัฐบาลจัดสรรที่ดินทำกินให้และได้ร่วมกันตรวจสอบการถือครองที่ดินของบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด และบริษัท สวนสุราษฎร์ จำกัด ซึ่งในปี 2553 ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้มีคำสั่งที่ 88/2550 และ 157/2550 แต่งตั้งตัวแทนระดับจังหวัดโดยมีองค์ประกอบจากสำนักงานที่ดินจังหวัด นายอำเภอ ผลการตรวจสอบของคณะทำงานได้มีข้อสรุปว่า ที่ดินบางส่วนของบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัดที่ครอบครองใช้ประโยชน์ปลูกปาล์มน้ำมันอยู่เป็นการถือครองโดยมิชอบด้วยกฎหมายมีบางส่วนอยู่ในเขตป่าไม้ถาวรบางส่วนอยู่ในกรรมสิทธิ์ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม สปก.)

ในเดือนกันยายน 2549 ชาวบ้านจำนวน 101 ครอบครัวได้มีมติรวมตัวกันเข้าไปตั้งชุมชนชื่อ *ชุมชนสันติพอเพียง* ในที่ดินที่อยู่ในกรรมสิทธิ์ของ สปก. ซึ่งบริษัทได้เข้าไปบุกกรุกปลูกปาล์มน้ำมันมานานกว่า 30 ปี โดยทาง สปก. ไม่ได้ดำเนินการตามกฎหมายกับบริษัทแต่อย่างใด ใน พ.ศ. 2552 ชุมชนสันติพอเพียงได้ร่วมกับชุมชนอื่นๆก่อตั้ง *สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สทกต.)* พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อจากชุมชนสันติพอเพียงเป็น *ชุมชนสันติพัฒนา* พร้อมกันนั้นก็ได้ทำหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนไปยังหน่วยงานรัฐหลายหน่วยเช่น สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น

กรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา นับว่าเป็นชุมชนที่มีลักษณะของการมาอยู่รวมกันจากคนหลากหลายพื้นที่มารวมกันตั้งชุมชนใหม่สูง สมาชิกของชุมชนเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านที่ชาวบ้านได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่เพื่อเรียกร้องให้มีการตรวจสอบพื้นที่ของบริษัทจิวกิงจู้ฯ เริ่มจากได้มีราษฎรรวมตัวกันประมาณ 120 ครอบครัวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2551 และได้ปักหลักอยู่ในพื้นที่มาจนถึงปัจจุบัน จุดประสงค์ของชาวบ้านคือต้องการให้มีการติดตามตรวจสอบผลักดันการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐให้นำที่ดินเข้าสู่กระบวนการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมให้เกิดผลในทางปฏิบัติโดยเร็ว ชาวบ้านเหล่านี้เป็นผู้ที่มาจากบริเวณใกล้เคียงในตำบลคลองน้อย อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชาวบ้านจังหวัดใกล้เคียง ฐานะ

ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นคนยากจน ไม่มีที่ดินเป็นทำกินเป็นของตัวเอง เนื่องจากชุมชนคลองไทรพัฒนา ถูกกลุ่มอิทธิพลคุกคามอย่างหนักจนทำให้จำนวนสมาชิกลดลงอย่างมาก และจำนวนสมาชิกไม่คงที่

กรณีชุมชนไทรงามพัฒนา นั้นเป็นชุมชนที่มีลักษณะของการมาอยู่ร่วมกันจากคนหลายพื้นที่มาร่วมกันตั้งชุมชนใหม่สูงเช่นกัน ชุมชนไทรงามพัฒนายังจัดระบบการจัดการภายในโดยแบ่งออกเป็น 4 ชุมชนย่อยคือ ชุมชนไทรงามพัฒนา 1 ซึ่งมีสมาชิกจำนวน 218 ครอบครัว ชุมชนไทรงามพัฒนา 2 มีสมาชิกจำนวน 101 ครอบครัว ชุมชนไทรงามพัฒนา 3 มีสมาชิกจำนวน 154 ครอบครัว และชุมชนไทรงามพัฒนา 4 มีสมาชิกจำนวน 115 ครอบครัว ชาวบ้านเหล่านี้มีที่มาจากหลายแหล่ง สมาชิกของชุมชนไทรงามพัฒนาได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่เพื่อเรียกร้องให้ทางการตรวจสอบและนำที่ดินมาปฏิรูปครั้งแรกใน พ.ศ. 2546 แต่เมื่อทางการไม่ได้แก้ไขปัญหาใดๆ ชาวบ้านจึงเข้าตั้งเป็นชุมชนขึ้นใน พ.ศ. 2549 ต่อมาก็ได้ร่วมกับชุมชนอื่นก่อตั้งสหพันธเกษตรกรภาคใต้(สกต.)ขึ้นใน พ.ศ. 2552

พื้นที่หลังชีวิตของสมาชิกชุมชน

ถ้าพิจารณาถึงพื้นเพเดิมของสมาชิก สกต.ทั้งชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 จะพบว่าโดยรวมแล้วสมาชิกส่วนใหญ่จะมาจาก 2 จังหวัดคือสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราชเป็นหลัก และมีมาจากที่อื่นด้วย เช่น กระบี่ ตรัง สงขลา ภูเก็ต พัทลุง พะเยา กำแพงเพชร จังหวัดในภาคอีสาน หรือชาวไทยภูเขา ถ้าแยกตามสภาพพื้นที่ตามภูมินิเวศเดิมของสมาชิกก่อนที่ย้ายมาเป็นสมาชิกของ สกต.ก็พบว่ามักจะมาจาก 3 แหล่งคือ จากพื้นที่ราบซึ่งมักจะทำสวนยางพารา จากในเมือง และจากชายทะเล โดยมีลักษณะแตกต่างกันคือ

กลุ่มที่มาจากที่ราบ ซึ่งมักมีอาชีพทำสวนยางพารา คนกลุ่มนี้มีจำนวนมากที่สุด นอกจากนี้ก็มีบ้างที่ทำสวนปาล์ม ส่วนการทำนาปัจจุบันมีน้อยมาก กลุ่มที่มาจากที่ราบมีประมาณร้อยละ 76.6

กลุ่มที่มาจากในเมือง ซึ่งมีจำนวนรองลงมา ก็เป็นผู้ที่เคยอยู่ในที่ราบมาก่อนแล้วต้องปรับตัวมาทำมาหากินในเมือง อาชีพของกลุ่มนี้มีทั้ง มาเช่าที่เปิดร้าน มาทำกิจการ ค้าขาย และรับจ้าง กลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 15.2 แต่ถ้าคิดว่ากลุ่มคนที่อยู่ในเมืองก็คือคนที่มาจากที่ราบมาก่อนเมื่อมาอยู่ในเมืองไม่นานก็มักประสบปัญหาเรื่องการทำมาหากิน บางคนจึงเสนอให้นำมาร่วมกับกลุ่มที่ราบก็จะทำให้กลุ่มที่ราบมีตัวเลขสูงขึ้นเป็นร้อยละ 91.8

กลุ่มที่มาจากอาชีพประมงชายทะเล ซึ่งมีจำนวนรองถัดลงมา คนกลุ่มนี้โดยทั่วไปก็มักประสบกับปัญหาหนี้สินและขาดที่ดินอยู่แล้ว กลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 8.2

กลุ่มอื่นๆ นอกเหนือจากทั้งสามกลุ่มนี้ก็มี เช่น คนจากพื้นที่สูง ข้าราชการเกษียณ พ่อค้าเร่ เป็นต้น

ด้านพื้นฐานทางสภาพเศรษฐกิจของสมาชิกก่อนจะมาเป็นสมาชิกของชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงาม 1,2,3,4 กลุ่มคนเหล่านี้จึงต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเลี้ยงชีพ มีจำนวนมาก

ที่ต้องเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนสถานที่ทำมาหากินอยู่เสมอ และทุกคนมีปัญหาพร้อมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือการไร้ที่ดินหรือที่ดินไม่พอทำกิน ดังกรณีนายสมพร พัฒนภูมิ

นายสมพร พัฒนภูมิ เดิมคนบ้านตำบลชะเมา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้เป็นช่างเคาะปะผุ ทำสี รอยนต์ โดยเป็นลูกจ้างที่บริษัทแห่งหนึ่งในตลาดบ้านล้อม อ. เวียงสระ จ. สุราษฎร์ธานี ได้รับเงินค่าจ้างวันละ 500 บาท ต่อมาใน พ.ศ. 2546 เมื่อมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการจัดสรรที่ดินทำกิน นายสมพรได้เข้าร่วมกับชุมชนคลองไทรพัฒนาเพื่อผลักดันให้เกิดการตรวจสอบถึงการครอบครองที่ดิน สปก.ของบริษัทจิวกันจ้อยอย่างผิดกฎหมาย นายสมพรได้ทำกินในพื้นที่ชุมชนคลองไทรพัฒนา 1 ไร่ โดยได้ปลูกผัก ขุดบ่อปลา จนชุมชนยกย่องให้เป็นเกษตรกรตัวอย่างที่มีความมุ่งมั่น

ส่วนนางจินตนา พัฒนภูมิ ภรรยาของนายสมพรทำงานรับจ้างและอาศัยอยู่กับแม่ของนายสมพร ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยคอยช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่ายในบางครั้ง นางจินตนาเล่าว่า “ตอนแรกคิดว่าดี... ครั้งแรกที่เข้าไปอยู่ที่นั่นเขาเป็นคนอ้วน แต่ไปอยู่ตรากตรำทำให้ผอมลง คิดว่าอาหารการกินคงจะลำบาก พี่กับญาติๆ ทั้งแม่เขาก็บอกให้กลับ ถึงแม่ไม่มีที่ดินแต่ก็มีบ้านแม่ให้อยู่ แต่เขาไม่ยอมกลับ” นายสมพรได้บอกกับนางจินตนาว่าตนจะต่อสู้เพื่อจะได้มีที่ดินทำกินต่อไป หากได้ที่ดินครบครันก็จะสบาย เพราะก่อนหน้านี้ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้ไม่ได้ทำงานเหมือนเดิม

ต่อมานายสมพรได้ถูกกลุ่มอิทธิพลกราดยิงจนเสียชีวิตในชุมชนคลองไทรพัฒนาเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2553 หลังจากนายสมพรเสียชีวิต นางจินตนาได้วางแผนไว้ว่าในอนาคตจะพยายามทำงานเพื่อส่งเสียให้ลูกเรียนจนจบโดยตอนนี้ลูกชายคนเล็กกำลังจะเข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัย ส่วนเรื่องการต่อสู้คดีความ ถ้าไม่มีเงินก็ไม่สามารถต่อสู้คดีได้ นางจินตนาจึงได้เข้ายื่นหนังสือต่อรัฐสภาเพื่อให้เร่งรัดการพิจารณาคดีให้เร็วขึ้น

นอกจากกรณีของนายสมพร พัฒนภูมิแล้ว กรณีสมาชิก สกต.คนอื่น ๆ ก็มีลักษณะของการพยายามปรับตัวในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างฐานะหลายรูปแบบและมีจำนวนมากที่ต้องอพยพโยกย้ายหลายครั้งคล้ายๆกัน ต่อไปนี้จะแสดงกรณีตัวอย่างของครอบครัวของชุมชนสันติพัฒนาและชุมชนไทรงามพัฒนาเพื่อให้เห็นถึงพื้นหลังของสมาชิก

กรณีตัวอย่างพื้นหลังชีวิตของสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

แม้สมาชิกของชุมชนสันติพัฒนาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านมากไม่ได้โยกย้ายมาจากหลายที่ก็ตาม แต่ก็เห็นได้ถึง การพยายามหาช่องทางในการปรับตัวในการเลี้ยงชีพ ซึ่งมักทำได้อย่างยากลำบาก จนต้องมารวมตัวกันเป็นชุมชนสันติพัฒนา ดังเช่น

นายสมบุญ อายุ 53 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เคยมีอาชีพช่างโลหะ และ 6 ปีที่ผ่านมา ก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายสมบุญอยู่ที่ตำบลไทรซิง อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดพะเยา แล้วย้ายกลับมาอยู่อำเภอพระแสง แล้วย้ายไปอยู่ที่อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553

นายโสพิชัย อายุ 38 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายโสพิชัยอยู่ที่ตำบลพรุณี อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายสมภพ อายุ 56 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายสมภพอำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553

นายมังกร อายุ 25 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายมังกรอยู่ที่ จังหวัดอุดรธานี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดจันทบุรี ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนอำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายมารับจ้างกรีดยางที่บ้านหมาก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2550

นายถาวร อายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยมีอาชีพขับรถสิบล้อ ต่อมาก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายถาวรอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดภูเก็ต แล้วย้ายไปอยู่ที่จังหวัดกระบี่ จากนั้นก็ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายแทน อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยเป็นทหารเกณฑ์ และ 15 ปีที่ผ่านมา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายแทนอยู่ที่จังหวัดเชียงราย ต่อมาย้ายไปอยู่ที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวบ้านหมากจึงมาอยู่ที่บ้านหมากใน พ.ศ. 2545 และย้ายมารับจ้างทั่วไปอยู่ที่บ้านหมาก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายแก้ว อายุ 50 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพรับจ้างทั่วไปตั้งแต่อายุ 15 ปี บ้านเกิดของนายแก้วอยู่ที่จังหวัดพะเยา ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดพังงา แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนตำบลบางสวรรค์เมื่อ พ.ศ. 2531 จึงย้ายมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายปัญญาวัฒน์ อายุ 44 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เคยเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจอยู่ที่กรุงเทพฯ 10 ปี ต่อมาประกอบอาชีพส่วนตัวเกี่ยวกับธุรกิจเคมีภัณฑ์ที่จังหวัดภูเก็ตประมาณ 4 ปีจึงมีความสามารถในการดำเนินธุรกิจ การตลาด การขาย แต่ธุรกิจประสบความล้มเหลวจึงเปลี่ยนมาเป็นอาชีพรับจ้างตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา บ้านเกิดของนายปัญญาวัฒน์อยู่ที่จังหวัดเชียงราย ต่อมาย้ายไปอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้วย้ายมาอยู่จังหวัดภูเก็ต ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายพิเชษฐ อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เคยมีอาชีพขับรถอยู่ที่อำเภอเวียงสระ ต่อมาก็ทำอาชีพค้าขาย บ้านเกิดของนายพิเชษฐอยู่ที่อำเภอถ้ำพรรณรา จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสงใน พ.ศ. 2543 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายบุญยงค์ อายุ 24 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี บ้านเกิดของนายบุญยงค์อยู่ที่ตำบลเขาพนม อำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่ ต่อมาแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนอำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ก่อนที่จะ

มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา ปัจจุบันนายบุญยงค์ได้ทดลองทำอาชีพค้าขายโดยเปิดแผงขายของที่ตลาดสดบางสวรรค์และตลาดนัดใกล้เคียง

นางกรองแก้ว อายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เคยมีอาชีพเป็นพนักงานที่ห้างสรรพสินค้า The Mall สาขารามคำแหง กรุงเทพฯ และ 4 ปีที่ผ่านมาก็มีอาชีพค้าขายที่ตลาดสดบางสวรรค์ตั้งแต่ พ.ศ. 2551 บ้านเกิดของนางกรองแก้วอยู่ที่บ้านหมาก ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แล้วย้ายกลับมาอยู่บ้านหมาก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นางสาวธิดารัตน์ อายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 เตอนเล็กๆต้องเลี้ยงน้องเนื่องจากมีน้องหลายคน ตอนเด็กเคยขายของชำต่อมาได้ทำสวน ทำไร่ ปลูกผัก และเริ่มทำงานค้าขายตั้งแต่อายุ 20 ปีโดยส่วนมากจะขายขนมเบเกอรี่ที่สุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา โดยยังมีอาชีพขายขนมและรับจ้างไปด้วย

นายสมคิด อายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.ศ. 3) บ้านเกิดของนายสมคิดอยู่ที่ตำบลขนอม อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2519 ได้ย้ายจากอำเภอขนอมไปหาดชอมนครศรีธรรมราชและช่างเชื่อมที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาได้เคยไปอยู่ที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานีเพื่อทำสวนกาแฟ แล้วย้ายไปอยู่ที่ตำบลบางกุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานีเพื่อทำอาชีพประมงพื้นบ้านและทำปูนขาวตั้งแต่ พ.ศ.2521 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา โดยยังคงทำอาชีพประมงพื้นบ้านและปูนขาวที่ตำบลบางกุ้งไปด้วย

นางสร้อย อายุ 50 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไปมาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 บ้านเกิดของนางสร้อยอยู่ที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้แต่งงานกับสามีคนอำเภอระโนด จังหวัดสงขลาซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นางสร้อยจึงย้ายไปอยู่ที่อำเภอระโนด และย้ายไปอยู่ที่ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2553

นายสมรัก อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ใน พ.ศ. 2529 เคยไปทำงานบริษัทที่กรุงเทพฯ ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวกรุงเทพฯ บ้านเกิดของนายสมรักอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสงใน พ.ศ. 2546 โดยมีอาชีพเป็นช่างตัดผม ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2553 โดยยังเป็นช่างตัดผมและรับจ้างทั่วไปด้วย

นางละม่อม อายุ 53 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำสวนมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2526 บ้านเกิดของนางละม่อมอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ต่อมาได้แต่งงานกับสามีที่เป็นชาวบ้านหมากจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านหมากตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2517 สามีของนางละม่อมเคยเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยของบริษัทอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มประมาณ 20 ปี ต่อมาได้มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายศุภชัย อายุ 20 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพก่อสร้าง บ้านเกิดของนายศุภชัยอยู่ที่ อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ นายศุภชัยเคยไปทำงานที่จังหวัดปัตตานี ต่อมาได้แต่งงาน

กับภรรยาที่เป็นชาวบ้านมากซึ่งเคยย้ายไปอยู่ที่อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อแต่งงานจึงจึงย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านมาก แล้วย้ายกลับมาอยู่อำเภอพระแสง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2551

นายแหม่ม อายุ 74 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพจักสานและรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายแหม่มอยู่ที่ตำบลเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายได้ไปอยู่ที่ ต.พรุพี อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง นายแหม่มแต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาเมื่อ พ.ศ. 2551

นายนิพนธ์ อายุ 46 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำการเกษตร บ้านเกิดของนายนิพนธ์อยู่ที่ตำบลพรุพี อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอกะเนียง ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2552

นายดำ อายุ 60 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำสวนและรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายดำอยู่ที่หมู่ที่ 4 ตำบลนางหลง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่อเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ จากนั้นใน พ.ศ. 2531 ได้ย้ายมาอยู่ที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายอุดมพร อายุ 47 ปี จบการศึกษาระดับ ปวช. มีอาชีพทำการเกษตร บ้านเกิดของนายอุดมพรอยู่ที่ อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดกระบี่เพื่อไปทำสวน แล้วย้ายมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานีใน พ.ศ. 2546 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายสฤติย์ อายุ 37 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพเกษตรกร บ้านเกิดของนายสฤติย์อยู่ที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ ได้แต่งงานกับภรรยาที่เป็นชาวพัทลุง แล้วย้ายมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานีใน พ.ศ. 2528 มาทำการเกษตรและรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายบุญสุข อายุ 69 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยม 6 มีอาชีพทำสวน บ้านเกิดของนายบุญสุขอยู่ที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วย้ายมาอยู่ที่บ้านมาก ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานีเมื่อ พ.ศ. 2524 มาทำงานในสวนปาล์ม ปลูกผัก ทำสวน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

นายประทีป อายุ 56 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพเกษตรกร บ้านเกิดของนายประทีปอยู่ที่ตำบลบางจาก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาใน พ.ศ. 2512 ได้ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดระนอง จากนั้นใน พ.ศ. 2532 ได้ย้ายมาอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่ตำบลบางสวรรค์ อำเภอพระแสงเมื่อ พ.ศ. 2549 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนา

กรณีตัวอย่างพื้นหลังชีวิตของสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

กรณีของชุมชนคลองไทรพัฒนา และชุมชนไทรงามพัฒนา 1, 2, 3, 4 สมาชิกมาจากหลากหลาย ก็ยังเห็นลักษณะของการพยายามปรับตัวในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างฐานะหลายรูปแบบและมีจำนวนมากที่ต้องอพยพโยกย้ายหลายครั้งคล้ายๆกันอย่างชัดเจน ดังกรณีพื้นหลังชีวิตของสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา เช่น

นายอัมพันธ์ อายุ 39 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายอัมพันธ์ อยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ เคยทำอาชีพเป็นช่างซ่อมของบริษัท เอสบี เป็นกูกุโรงแรมริเวอร์ไซด์ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวพิมพ์พิกา อายุ 27 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. มีอาชีพเปิดร้านเสริมสวยอยู่ที่บ้าน บ้านเกิดของนางสาวพิมพ์พิกาอยู่ในตัวเมืองที่ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางฉวีวรรณ อายุ 78 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพค้าขาย บ้านเกิดของนางฉวีวรรณเป็นชุมชนแออัดอยู่ในตัวเมืองที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนสันติพัฒนาไทรงามพัฒนา

นางสาวพิมพ์พา อายุ 21 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนางสาวพิมพ์พาอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แล้วจึงย้ายไปอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต ทำอาชีพรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายอภิรักษ์ อายุ 26 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพรับจ้างกรีดยาง บ้านเกิดของนายอภิรักษ์อยู่ที่ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากนั้นก็ย้ายไปอยู่อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ทำงานก่อสร้าง รับจ้างกรีดยาง และทำการเกษตร ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายไชยา อายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายไชยาอยู่ที่จังหวัดเลย ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดหนองบัวลำพู แล้วแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาชีพรับจ้าง ก่อสร้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายธีรเนตร อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายธีรเนตรอยู่ที่อำเภออ่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมา พ.ศ. 2544 ได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลบางพุด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี นายธีรเนตรแต่งงานกับภรรยาที่เป็นคนจังหวัดศรีสะเกษ เคยเป็นคนขับรถของบริษัท ปตท. สำนักงานใหญ่ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวสุณา อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนางสาวสุณาอยู่ที่ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ต่อมาย้ายไปอยู่ที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ ทำงานรับจ้าง เก็บยางจ้าง ก่อสร้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายชัยยุทธ์ อายุ 43 ปี จบการศึกษาระดับ ปวช. มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้านเกิดของนายชัยยุทธ์อยู่ที่ตำบลท่าไร่ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาใน พ.ศ. 2538 ได้ย้ายมาอยู่ที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี นายชัยยุทธ์เคยทำงานหลายอย่าง เช่น ก่อสร้าง(พ.ศ. 2531-2535) ทำงานในห้างสรรพสินค้า(พ.ศ. 2536-2538) ทำงานค้าขาย(พ.ศ. 2539-2553) ทำการค้าควบคู่ไปกับการทำเกษตร (พ.ศ. 2548-2553) ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายกฤษฎา อายุ 34 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี บ้านเกิดของนายกฤษฎาอยู่ที่ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลหน้าเมือง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพขับรถสองแถวรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายธนากร อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพรับจ้างทั่วไปและทำการเกษตร บ้านเกิดของนายธนากรอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร เคยทำงานกับบริษัทที่กรุงเทพฯ ในช่วง พ.ศ. 2547-2550 ต่อมาได้ไปเช่าที่ทำการเกษตรที่จังหวัดกำแพงเพชรใน พ.ศ. 2551 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายอภิชาติ อายุ 25 ปี จบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายอภิชาติอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร เคยทำงานรับจ้าง เกษตรกรรม และรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางวิมลรัตน์ อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางวิมลรัตน์อยู่ที่ตำบลอี่ป็น อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่หลายที่ เช่น ที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา(พ.ศ.2533-2534) อยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต(พ.ศ. 2534-2536) อยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี(พ.ศ. 2536-2540) อยู่ที่ตำบลอี่ป็น อ.พระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี(พ.ศ. 2551) นางวิมลรัตน์เคยทำอาชีพหลายอย่าง เช่น ขายสินค้าในห้างสรรพสินค้าโวคพลาซ่า อำเภอหาดใหญ่(พ.ศ. 2533-2534) ขายสินค้าที่ห้างสรรพสินค้าดรบินสันไอเซี่ยนจังหวัดภูเก็ต(พ.ศ. 2534-2536) ขายสินค้าในห้างสรรพสินค้าสหไทย จังหวัดสุราษฎร์ธานี(พ.ศ. 2536-2540) ทำการเกษตร ค้าขายใน พ.ศ. 2552 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวพิมพ์ใจ อายุ 24 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางสาวพิมพ์ใจจังหวัดกำแพงเพชร มีอาชีพทำการเกษตร ปลูกผัก ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายพงษ์ศิริ อายุ 21 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายพงษ์ศิริอยู่ที่ตำบลทับกฤชใต้ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาย้ายไปเรียนหนังสือที่จังหวัดชัยนาท แล้วย้ายไปทำงานที่กรุงเทพฯ ทำงานรับจ้าง ซ่อมรถยนต์อยู่ 5 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายประวิทย์ อายุ 58 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3(ม.ศ. 3) บ้านเกิดของนายประวิทย์อยู่ที่ตำบลตลาดไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีจนถึง พ.ศ. 2510 จึงย้ายไปค้าขายอยู่ที่อำเภอพุนพิน(พ.ศ. 2511-2518) ต่อมาย้ายไปรับจ้างขับรถอยู่หลายที่ในจังหวัดชุมพร(พ.ศ. 2519-2528)

หลังจากนั้นได้ไปรับจ้างทำสวน(พ.ศ. 2529-2549) แล้วมาอยู่ในตัวเมืองพุนพินใกล้กับสถานีรถไฟสุราษฎร์ธานีตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นางผัน อายุ 79 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางผันเป็นชุมชนตลาดอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2531 ได้ย้ายไปอยู่ที่ชุมชนตลาด แอ๊ดที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพขายขนม นางผันเคยเข้าร่วมชุมนุมเพื่อการตรวจสอบที่ดินมาตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ที่อำเภอบ้านนาเดิม ,พ.ศ. 2547 ที่อำเภอพุนพิน , เข้าร่วมกับชุมชนไทโรงามพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ร่วมชุมนุมที่หน้าศาลากลางใน พ.ศ. 2552 เป็นต้น

นางวัลนา อายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางวัลนาอยู่ที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอเชียรใหญ่จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ในตัวเมืองนครศรีธรรมราชในช่วง พ.ศ. 2530-2535 แล้วย้ายไปอยู่ที่กรุงเทพฯในช่วง พ.ศ. 2535-2540 หลังจากนั้น พ.ศ. 2541 จึงย้ายไปอยู่ที่ชุมชนเมืองในอำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี นางวัลนาเคยทำงานหลายอย่าง เช่น เป็นพนักงานขายในห้างสรรพสินค้าที่กรุงเทพฯในช่วง พ.ศ. 2535-2540 และเป็นแม่บ้าน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายมณี อายุ 67 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 บ้านเกิดของนายมณีอยู่ที่บ้านเฉวง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2488 ได้ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดพัทลุง ต่อมาใน พ.ศ. 2526 ย้ายไปอยู่ที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ นายมณีทำอาชีพก่อสร้างอยู่ถึง 18 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นางจระไน อายุ 28 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนางจระไนอยู่ที่จังหวัดน่าน ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร หลังจากนั้นได้ย้ายไปอยู่ที่แหล่งท่องเที่ยวที่จังหวัดชลบุรี นางจระไนอาศัยอยู่ในชุมชนเมือง เช้าบ้านอยู่ มีอาชีพค้าขายมาโดยตลอด ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นางหมี อายุ 70 ปี ไม่ได้เรียนหนังสือ บ้านเกิดของนางหมีอยู่ที่จังหวัดน่าน ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร มีอาชีพปลูกผัก ทำการเกษตร ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นางรัชฎาพร อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางรัชฎาพรอยู่ที่ตำบลนาโพธิ์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลเพขลา อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ นางรัชฎาพรยังเคยมีอาชีพทำงานในโรงงานน้ำยาง โรงงานแปรรูปอาหารทะเล ค้าขาย หลังจากนั้นย้ายไปรับจ้างกรีดยางที่สวนป่าที่หมู่ที่ 9 ตำบลพุดดินนา อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ใน พ.ศ. 2537 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นายวิริยะ อายุ 37 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายวิริยะอยู่ที่ตำบลลำพระยา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ส่วนภรรยาเป็นชาวสกลนคร ต่อมาใน พ.ศ. 2525 ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนเมืองในตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพรับจ้างทั่วไป เคยขายประกัน และใน พ.ศ. 2542 ได้รับจ้างทำการเกษตรด้วย ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทโรงามพัฒนา

นายสุวิศิษย์ อายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายสุวิศิษย์อยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช นายสุวิศิษย์เคยอยู่กรุงเทพฯ มีอาชีพเป็นช่างทำเครื่องถม และย้ายที่อยู่ไปอยู่ที่ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ย้ายไปทำงานรับจ้างทำสวนอยู่ที่ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายประภาส อายุ 50 ปี จบการศึกษาระดับ ม. 8 บ้านเกิดของนายประภาสอยู่ที่ตำบลม่วงงาม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ต่อมาได้ย้ายอยู่ที่ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยเป็นครูอัตราจ้างในช่วง พ.ศ. 2535-2536 ต่อมาได้เปิดร้านอาหารตามสั่งที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีใน พ.ศ. 2537 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นางกิริณา อายุ 53 ปี จบการศึกษาระดับ ปวช. บ้านเกิดของนางกิริณาอยู่ที่ชุมชนเมืองในตำบลมะขามเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี นางกิริณาได้เปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้าตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ต่อมาได้ทำการเกษตรด้วย ในชุมชนที่ตำบลมะขามเตี้ยนางกิริณาได้เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2550

นางบานเย็น อายุ 56 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางบานเย็นอยู่ที่จังหวัดมหาสารคาม ได้ย้ายที่อยู่ไปหลายที่คือย้ายไปอยู่ที่จังหวัดลพบุรีเพื่อทำการเกษตร ต่อมาย้ายไปอยู่จังหวัดสระแก้ว มีอาชีพรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2552

นางสาวอรพรรณ อายุ 33 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนางสาวอรพรรณอยู่ที่ตำบลไทรซิง อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยมีอาชีพหลายอย่าง เช่น เคยอยู่กรุงเทพฯ เพื่อรับจ้างเย็บผ้า เป็นแม่ครัว เป็นพี่เลี้ยง ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดกระบี่เป็นผู้ช่วยกูก เมื่อกลับมาอยู่บ้านก็ทำอาชีพตัดยางจ้าง รับจ้างใส่ปุ๋ย ตัดปาล์ม เก็บลูกม่วงปาล์ม รับจ้างถางป่า เป็นต้น ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางญาณกิตต์ อายุ 34 ปี จบการศึกษาระดับ ปวช. บ้านเกิดของนายญาณกิตต์อยู่ที่อำเภอพนม จังหวัดกระบี่ ได้ย้ายที่อยู่และทำอาชีพหลายอย่าง เช่น ได้ย้ายไปเรียนหนังสือที่อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานีและที่อำเภอพนม จังหวัดกระบี่ ต่อมาได้ไปทำงานที่จังหวัดภูเก็ตตั้งแต่ พ.ศ. 2540-2548 โดยทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และกลับมาอยู่ที่อำเภอพนมตั้งแต่ พ.ศ. 2549 เพื่อช่วยพ่อแม่ทำสวน และค้าขาย ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2550

นางศรีรัตน์ อายุ 49 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางศรีรัตน์อยู่ที่อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาได้ย้ายไปอยู่หลายที่และเปลี่ยนอาชีพหลายครั้ง เช่น ใน พ.ศ. 2519 ไปทำเหมืองแร่ดีบุกที่อำเภอกระบี่ จังหวัดระนอง พ.ศ. 2523 ไปทำสวนผลไม้ที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2551 พร้อมกับทำสวนยางพารา ทำขนม ทำมูลี่ ปลูกผักไปด้วย

นายณรงค์ศักดิ์ อายุ 38 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายณรงค์ศักดิ์อยู่ที่ตำบลเขาหัวควาย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2544-2545 ได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลบาง

เดือน จากนั้นได้ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดสงขลาใน พ.ศ. 2549 นายณรงค์ศักดิ์เคยมีอาชีพหลายอย่าง เช่น รับจ้างทั่วไป (พ.ศ. 2530-2535) เป็นลูกจ้างของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค(พ.ศ. 2535-2554) มาร่วมต่อสู้เรื่องที่ดิน(พ.ศ. 2546-2547) เป็นทหารในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้(พ.ศ. 2548-2549) จนได้รับบัตรทหารผ่านศึกชั้น 4 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางนุชนาถ อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี บ้านเกิดของนางนุชนาถอยู่ที่ตำบลหัวลำ อำเภอลำปาง จังหวัดลพบุรี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่กรุงเทพฯ ในชุมชนอัด มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสุรีย์ อายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางสุรีย์อยู่ที่ตำบลบางกุ้ง อำเภอบึง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2531 ได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งอยู่ชายทะเล นางสุรีย์เคยทำงานในโรงงาน ทำงานรับจ้างเลี้ยงเด็ก ทำการเกษตร ทำการประมงชายฝั่ง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางจินตนา อายุ 55 ปี จบการศึกษามาจากดุสิตพลนิชยกการ กรุงเทพฯ บ้านเกิดของนางจินตนาอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรรที่ตำบลท่าข้ามอำเภอบุพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่ที่จังหวัดอยุธยา แล้วย้ายกลับมาอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นางจินตนาเคยทำงานที่บริษัทอินโดไทย อำเภอบางปะอิน จังหวัดอยุธยา 15 ปี เคยเป็นหัวหน้าแม่บ้านของโรงแรมที่อำเภอเกาะสมุย 3 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสม อายุ 61 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางสมอยู่ที่ตำบลแม่ยาย อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ แล้วย้ายมาใน พ.ศ. 2515 เพื่อมาอยู่กับสามีที่ชุมชนเมืองข้างตลาดในตำบลท่าข้าม อำเภอบุพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพค้าขายและรับจ้าง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา ปัจจุบันได้ทำการเกษตรและทำขนมขายไปด้วย

นายเกรียงไกร อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายเกรียงไกร ชุมชนเมืองในตำบลศรีวิชัย อำเภอบุพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในช่วง พ.ศ. 2535-2540 ได้ทำอาชีพรับจ้าง ก่อสร้างอยู่ในอำเภอบึง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาช่วง พ.ศ. 2540-2550 ได้รับจ้างอยู่ในเขตอำเภอบุพิน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2551

นายสุเทพ อายุ 20 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายสุเทพอยู่ที่ตำบลเพขลา อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ นายเกรียงไกรอาศัยอยู่ในสวนป่าพรุดินนา อำเภอคลองท่อมมาตั้งแต่อายุ 4 ขวบ ต่อมาจึงได้เป็นลูกจ้างชั่วคราวของสวนป่าพรุดินนา มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าหมู่ เคยร่วมแผนปฏิบัติการกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเห็นว่าการเป็นลูกจ้างชั่วคราวของสวนป่าซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจไม่สามารถทำให้ครอบครัวมีอนาคตที่มั่นคง จึงมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนาใน พ.ศ. 2552

นายมานะ อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับอนุปริญญา บ้านเกิดของนายมานะอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และย้ายกลับมาอยู่ที่ชุมชนเมืองในตำบลท่าข้าม อำเภอบุพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี นายมานะเคยเป็นพนักงานโรงแรมสายลมที่อำเภอหัวหิน โรงแรม

เซ็นทรัลสมุยบีชรีสอร์ท เกาะสมุย โรงแรมโดมอนพลาซ่า อำเภอเมือง จ. สุราษฎร์ธานี และทำธุรกิจส่วนตัวที่อำเภอหัวหิน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวเกวลิ อายุ 18 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนางสาวเกวลิอยู่ที่ตำบลนาเกต อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี บิดาของนางสาวเกวลิมีอาชีพเป็นลูกจ้างประจำของสถานีทดลองข้าวปัตตานีพร้อมกับทำสวน และค้าขายด้วย ส่วนนางสาวเกวลิกำลังศึกษาอยู่ และได้มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายรอย อายุ 86 ปี จบการศึกษาระดับ ม. 8 บ้านเกิดของนายรอยอยู่ที่ชุมชนเมืองในตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพขายยาแผนโบราณมา 50 ปีแล้ว ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายนิคม อายุ 55 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนายนิคมอยู่ที่ตำบลทุ่งสังข์ อำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช นายนิคมได้รับจ้างกรีดยางที่สวนป่าสินปุน ซึ่งตั้งอยู่ที่ ต. สินเจริญ อ. พระแสง จ. สุราษฎร์ธานี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายวิระพงศ์ อายุ 37 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายวิระพงศ์อยู่ที่จังหวัดกระบี่ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดในเมืองกระบี่ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายสุพจน์ อายุ 45 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กศน.) บ้านเกิดของนายสุพจน์อยู่ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วย้ายมาอยู่ที่ตำบลอิปัน อำเภอพระแสง นายสุพจน์เคยประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น เป็นช่างกลึงที่กรุงเทพฯ 4 ปี แล้วกลับมาสร้างโรงสีข้าวเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเวลา 14 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวปิยวรรธ อายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาการบัญชี มีความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ บ้านเกิดของนางสาวปิยวรรธเป็นชุมชนเมืองอยู่ในตัวอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยประกอบกิจการส่วนตัว(พ.ศ. 2528-2531) ประกอบธุรกิจ(พ.ศ. 2532-2540) เป็นลูกจ้าง(พ.ศ. 2541) และทำอาชีพค้าขาย(พ.ศ. 2542-2549)ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางนารีรัตน์ อายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางนารีรัตน์อยู่ที่บ้านศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ต่อมาได้ย้ายไปทำงานรับจ้างที่จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อแต่งงานแล้วก็ย้ายไปทำงานที่ร้านของเก่าอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ 6-7 ปี หลังจากนั้นก็ไปรับจ้างทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ ต่อมาย้ายมาเก็บของเก่าขายอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยเช่าบ้านอยู่ในตัวเมือง และย้ายชื่อมาเช่าในทะเบียนบ้านของเพื่อน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางเต็ง อายุ 60 ปี ไม่ได้เรียนหนังสือ บ้านเกิดของนางเต็งอยู่ที่จังหวัดน่าน ต่อมาได้ย้ายไปที่จังหวัดกำแพงเพชร หลังจากนั้นก็ย้ายไปที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพรับจ้างทำการเกษตร และค้าขาย ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายวิชัย อายุ 45 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 บ้านเกิดของนายวิชัยอยู่ที่อำเภอ ร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปประกอบอาชีพประมงอยู่ที่อำเภอปากพนังใน พ.ศ. 2526 แล้วย้ายมาขายไก่ทอดอยู่ที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานีใน พ.ศ. 2537 ก่อนที่จะมาร่วมเป็น สมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา และรับจ้างทั่วไปไปด้วย

นางสอด อายุ 82 ปี ไม่ได้เรียนหนังสือ บ้านเกิดของนางสอดอยู่ที่ อำเภอปากพนัง จังหวัด นครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลปลายพระยา อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ มีอาชีพทำงาน ก่อสร้างและรับจ้างกรีดยาง ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางดาริน อายุ 43 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางดารินอยู่ที่อำเภอ วิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ต่อมาย้ายไปอยู่ที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เคยมี อาชีพเปิดร้านตัดผมที่อำเภอพุนพิน(พ.ศ. 2530-2545) เปิดร้านอาหารที่อำเภอพุนพิน(พ.ศ. 2546-2549) ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางณิรนุช อายุ 57 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางณิรนุชอยู่ที่ตำบล ถ้ำสิงขร อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ชุมชนพวงเพชรพัฒนาในตัวเมืองสุราษฎร์ ธานี มาชีพรับตัดเย็บเสื้อผ้า ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางกฤษณา อายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. บ้านเกิดของนางกฤษณาอยู่ในชุมชนเมืองที่ ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยมีอาชีพค้าขายที่ตลาดพุนพินเมื่ออายุ 23 ปี เคยสมัคร สมาชิกสภาเทศบาลอำเภอพุนพิน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายสมศักดิ์ อายุ 54 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายสมศักดิ์อยู่ที่ ตำบลเมือง อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาใน พ.ศ. 2511 ได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลทุ่งหลวง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร และย้ายมาอยู่ที่อำเภอพระแสงประมาณ พ.ศ. 2536 มีอาชีพค้าขาย ก่อนที่จะ มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางเรณู อายุ 55 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนางเรณูอยู่ที่ตำบลบาง เลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนเมือง สามีเป็นชาวจังหวัดพิษณุโลก นางเรณูมีอาชีพ รับจ้างทั่วไป ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวหนูออน อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางสาวหนู ออนอยู่ที่ตำบลหนองแห่น อำเภอกุศุม จังหวัดยโสธร มีอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น ทำสวน เก็บยาง ไล่ปุยยาง จึงต้องย้ายที่บ่อยครั้ง เช่น ใน พ.ศ. 2535 ย้ายมาอยู่ที่ซอย 10 ในตัวเมืองสุราษฎร์ธานี ใน พ.ศ. 2545 ย้าย มาอยู่ที่ตำบลไทรซิง อำเภอพระแสง ใน พ.ศ. 2546 ย้ายมาอยู่ที่ตำบลสินปุน อำเภอพระแสง ก่อนที่จะ มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายสมมาศ อายุ 53 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนายสมมาศอยู่ที่ ตำบลช้างซ้าย อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช เคยมีอาชีพเป็นลูกเรือประมงที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง และจังหวัดสงขลา ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายพนพล อายุ 35 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนายพนพลอยู่ที่ตำบล บ่อผุด อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยมีอาชีพขับรถพ่วง 18 ล้อ ขับรถเมล์รับจ้าง ก่อนที่จะ มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางจรรยา อายุ 48 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางจรรยาอยู่ที่ตัว จังหวัดตรัง ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง แล้วย้ายตามสามีไปอยู่ที่จังหวัดสตูล ก่อนที่จะ มาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายสุนทร อายุ 37 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายสุนทรอยู่ที่ ตำบลปากนคร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เคยมีอาชีพทำประมง รับจ้างเลี้ยงกุ้งในช่วง พ.ศ. 2535-2539 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายทิพย์ อายุ 59 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนายทิพย์อยู่ที่ตำบล ร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา น้ำท่วมทุกปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา และอยู่ร่วมในชุมชนตลอด

นางอุไรวรรณ อายุ 38 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บ้านเกิดของนางอุไรวรรณอยู่ที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่งงานกับสามีที่เป็นคนจังหวัดสตูล นางอุไรวรรณ เคยมีอาชีพทำงานกับ บริษัทและรับจ้างทั่วไป โดยเคยทำงานบริษัทมาแล้ว 5 ปี รับจ้างทั่วไป 5 ปี และรับจ้างกรีดยาง 13 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายสนิท อายุ 62 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนายสนิทอยู่ที่จังหวัด สตูล ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลพวงพรมคร อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาชีพค้าขาย รับจ้าง ทั่วไป กรีดยาง และทำการเกษตร ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสรารัตน์ อายุ 45 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. บ้านเกิดของนางสรารัตน์อยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นชุมชนเมือง มีอาชีพเป็นลูกจ้างร้านบางใหญ่ค้าวัสดุใน พ.ศ. 2535-2545 ทำ อาชีพค้าขายด้วยตัวเองใน พ.ศ. 2546-2551 ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสาวเกษศิรินทร์ อายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บ้านเกิดของนางสาวเกษศิริ นทร์อยู่ที่ จังหวัดสงขลา ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลพวงพรมคร อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคย ทำงานที่บริษัท TAIYO GIKEN 10 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายวินัย อายุ 67 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนายวินัยอยู่ที่อำเภอ เวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2512 ได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2537 ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2538 ได้ย้ายไปอยู่จังหวัด ชุมพร มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นายยุทธนา อายุ 19 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 บิดาของนายยุทธนาคือนายสมควร ซึ่งมีบ้านเกิดอยู่ที่ตำบลทุ่งไผ่ อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลปลายพระยา

อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ นายสมควรเคยรับจ้างตัดปาล์มอยู่ที่อำเภอปลายพระยา 5 ปี เคยรับจ้างฉีดหญ้าที่อำเภอปลายพระยา 2 ปี เคยเป็นลูกจ้างชั่วคราวของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอหัวไทร 1 ปี เคยรับจ้างกรีดยางที่อำเภอปลายพระยา 10 ปี ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางสมศรี อายุ 59 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สามีของนางสมศรีคือนายชัยยัน ซึ่งมีบ้านเกิดที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาใน พ.ศ. 2526 ได้ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต และใน พ.ศ. 2551 ได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอเกาะเปอร์ จังหวัดระนอง นายชัยยันมีอาชีพเป็นช่างเครื่องยนต์ ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

นางจำเนียร อายุ 62 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านเกิดของนางจำเนียรอยู่ที่ตำบลป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีอาชีพทำนาช่วงหน้านา หลังจากนั้นก็รับจ้างทั่วไปใกล้บ้าน ก่อนที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกชุมชนไทรงามพัฒนา

สรุปปัจจัยสำคัญที่ทำให้ สมาชิก สกต.ประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน

จากตัวอย่างจำนวนมากที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่าผู้ที่เข้ามาร่วมเรียกร้องเกี่ยวกับปัญหาที่ดินเป็นผู้ที่พยายามดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพตลอดระยะเวลายาวนานนับสิบปี แต่ก็ยังคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ถ้ากล่าวเฉพาะปัญหาด้านที่ดิน จากการระดมสาเหตุที่ทำให้คนเหล่านี้มีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินในการวิจัยครั้งนี้ทำให้พบว่ามีหลายประการที่มักเกี่ยวโยงกัน และมักนำไปสู่การเป็นหนี้สินและสูญเสียที่ดิน สาเหตุที่สำคัญคือการล้มเหลวในการปรับตัวไปทำอาชีพอื่น การกู้เงินทั้งนอกและในระบบ ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านมักกู้มาเพื่อทำการเกษตร ต่อมาก็มักกู้มาเพื่อการลงทุน ชาวบ้านบางคนบางคนเป็นคนที่อยู่ในชุมชนเมืองมาแต่เดิมแต่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า บางคนเป็นชาวชนบทที่ไปลงทุนทำกิจการในเมืองซึ่งต้องมีทักษะและแข่งขันสูงซึ่งตนเองไม่มีพื้นฐานมาก่อน นอกจากนี้การเรียนหนังสือก็เป็นรายจ่ายที่สำคัญ ปัจจุบันชาวบ้านมักมีรายจ่ายเพื่อการศึกษาของลูกมากขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากมีนโยบายให้มหาวิทยาลัยออกนอก ระบบ มีการสอบโอเน็ต เอนทรานซ์ที่ต้องเสียเงินมาก ค่านิยมที่ต้องส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนดังๆทำให้ต้องเสียค่าเบี้ยเยี่ยะมาก ยังมีสาเหตุจากการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว ทำให้เป็นหนี้ ต้องกู้เงิน ต้องนำที่ดินไปจำนองจนหมดมือ รวมทั้งโครงการของรัฐบางโครงการ เช่น สมาชิกบางคนเล่าว่าเคยประสบปัญหาอันเนื่องมาจากโครงการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(ออป.)ที่ให้ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการโดยหวังว่าจะได้ที่ดินจึงขายที่ดินเดิมไปเข้าโครงการปลูกไม้ แต่พอปลูกไม้แล้ว องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(ออป.)กลับยึดที่ดินโดยไม่ให้เงินคืนทำให้สูญเสียที่ดิน เป็นต้น

การไม่มีที่ดินทำให้คนเหล่านี้ต้องสร้างทรัพย์สินในรูปแบบอื่น เช่นรถยนต์ สร้างบ้าน หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการลงทุนเพื่อการยังชีพในสังคมแบบใหม่ แต่ก็ทำให้ถูกมองว่าคนเหล่านี้ฟุ่มเฟือยหรืออ้าวยาวแล้ว และยังทำให้ต้องเป็นหนี้ ต้องหาเงินมาใช้มากขึ้นอีก

จึงกล่าวได้ว่า จากประสบการณ์ชีวิตของผู้ที่มาร่วมทำโฉนดชุมชนคือคนที่เสียเปรียบ เป็นผู้ที่ดินน้อย แม้จะพยายามมากเพียงใดก็ไม่สามารถตั้งหลักได้ ในขณะที่ที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญ ในการเลี้ยงชีพ คนเหล่านี้จึงพยายามเข้าถึงการถือครองที่ดิน แม้จะเต็มไปด้วยความยากลำบากก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าผู้ที่ประสบความเดือดร้อนเรื่องที่ดินแล้วจะสำนึกได้ว่าต้องหันมาทำโฉนดชุมชน ทั้งนี้เพราะสังเกตได้ว่าแม้ความคิดที่จะนำที่ดินมาจัดการร่วมกันของชาวบ้านจะถูกนำเสนอตั้งแต่แรกที่มีการรวมกันในปี พ.ศ. 2546 ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มของแนวทางโฉนดชุมชนในเวลาต่อมาแล้วก็ตาม แต่สังเกตได้ว่าจนถึงปัจจุบันก็ยังมีสมาชิกชุมชนที่มาร่วมเพียงเพื่อต้องการครอบครองที่ดินเป็นของตัวเองเท่านั้นก็มี การพัฒนาแนวคิดโฉนดชุมชนให้ชัดเจนขึ้นร่วมกันจึงเกิดขึ้นชัดเจนหลังจากนั้น ดังจะกล่าวต่อไป

วิธีการจัดการที่ดิน

เมื่อชุมชนและเครือข่ายซึ่งในที่นี่คือ สกตได้ตกลงที่จะทำโฉนดชุมชนแล้ว แต่ละชุมชนก็ได้ออกแบบการจัดการที่ดินให้เหมาะกับชุมชนของตน แม้จะมีความแตกต่างในรายละเอียดบ้าง แต่หลักๆ แล้ววิธีการบริหารจัดการที่ดินของชุมชนก็มีความคล้ายคลึงกันมาก คือ จะมีการกำหนดพื้นที่ทำโฉนดชุมชนซึ่งทุกชุมชนจะทำเต็มทั้งพื้นที่ชุมชนเลย ซึ่งหมายความว่าพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนจะอยู่ในความดูแลร่วมกันโดยชุมชนเป็นหลัก ไม่ใช่โดยปัจเจกบุคคล คือ

	จำนวนสมาชิก (ครอบครัว)	จำนวนพื้นที่ชุมชน(ไร่)	พื้นที่อาศัยของสมาชิกต่อครอบครัว (ไร่)	พื้นที่ทำกินของสมาชิกต่อครอบครัว (ไร่)
สันติพัฒนา	85	1,410	1	10
คลองไทรพัฒนา	*	1,051	*	*
ไทรงามพัฒนา 1	218	650	0.5	2
ไทรงามพัฒนา 2	101	256	0.5	2
ไทรงามพัฒนา 3	154	185	0.5	0.5 , 1 , 2
ไทรงามพัฒนา 4	115	151	0.5	2

* หมายถึง ยังไม่กำหนดชัดเจน

แต่ละชุมชนได้แบ่งประเภทของที่ดินมากน้อยตามการใช้ประโยชน์ ซึ่งถ้ารวมการจัดแบ่งประเภทของทุกชุมชนทุกประเภทแล้วพบว่ามีจำนวนรวม 12 ประเภท โดยแต่ละชุมชนจะแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 2-6 ประเภท คือ

การแบ่ง การใช้ประโยชน์	สันติ พัฒนา (ไร่)	คลองไทร พัฒนา(ไร่)	ไทรงาม พัฒนา 1 (ไร่)	ไทรงาม พัฒนา 2 (ไร่)	ไทรงาม พัฒนา 3 (ไร่)	ไทรงาม พัฒนา 4 (ไร่)
1.พื้นที่ที่อยู่อาศัยรวม	85	100	83	40		100
2.พื้นที่แปลงเกษตร 2 ไร่		700	436	156		
3.พื้นที่แปลงเกษตรรวม ชุมชน		20	30	20	10	4
4.พื้นที่ป่าทดแทน ป่าต้นน้ำ		100	43	3		
5. พื้นที่สาธารณะ เช่น ศูนย์ พัฒนาเด็กเล็ก สระน้ำ ศาลา ฐานส่งเสริมการเรียนรู้	213	92	18	37	24	3
6.พื้นที่แปลงเกษตร(สกต.)			40			
7. สระน้ำ 2 บ่อ						4
8. ป่าต้นน้ำ+ถนน 3 สาย หลักในชุมชน						40
9. ที่อยู่อาศัย+แปลงเกษตร ของสมาชิกที่มีแปลง 2 ไร่					48	
10. ที่อยู่อาศัย+แปลง เกษตรของสมาชิกที่มี แปลง 1 ไร่					100	
11. ที่อยู่อาศัย+แปลง เกษตรของสมาชิกที่มี แปลง 0.5 ไร่					3	
12. อื่นๆ เช่น ถนน		39				
รวม (ไร่)	298	1,051	650	256	185	151

ส่วนในด้านกฎระเบียบเกี่ยวกับโฉนดชุมชน ขณะนี้แต่ละชุมชนยังไม่ได้ออกกฎระเบียบว่าด้วยการใช้ที่ดินในเขตโฉนดชุมชนที่มอบให้สมาชิกใช้ประโยชน์เป็นการเฉพาะ แต่จากการระดมความเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการโดยทั่วไปของโฉนดชุมชนสรุปได้ว่ากฎระเบียบของโฉนดชุมชนควรต้องสอดคล้องกับลักษณะสำคัญอันเกิดจากการลงมือกระทำของแต่ละชุมชนในช่วงที่ผ่านมา คือ

- การถือครองที่ดินต้องเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและสืบทอดไปยังลูกหลาน
- ต้องใช้ที่ดินในการทำการเกษตรและใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

- สมาชิกต้องลงมือทำการเกษตรด้วยตัวเอง
 - สมาชิกต้องร่วมกิจกรรมที่ชุมชนและ สกต.กำหนด
 - สมาชิกต้องร่วมทำการผลิตในแปลงเกษตรรวมของชุมชนและ สกต.
 - สมาชิกต้องร่วมกันต่อสู้ร่วมกับชุมชน สกต. และเครือข่าย
 - สมาชิกต้องร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ห้ามขาดเกิน 2 เดือน
 - สมาชิกต้องทำประโยชน์ ทำการผลิตในพื้นที่ด้วยตัวเอง
- ซึ่งข้อสรุปเหล่านี้จะต้องนำไปกำหนดเป็นกฎระเบียบในการใช้ที่ดินในแนวทางโฉนดชุมชนที่ชัดเจนให้เหมาะสมกับแต่ละชุมชนต่อไป

การจัดองค์กรสำหรับการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

เนื่องจากคนที่เข้ามารวมตัวกันเป็นชุมชนเพื่อทำโฉนดชุมชนในกรณีของ สกต.มาจากหลายแหล่ง มีสมาชิกจำนวนมากที่เข้าร่วมต่อสู้เพื่อที่ดินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ทำให้คนเหล่านี้ผ่านประสบการณ์การรวมกลุ่มของชาวบ้านหลายแบบในการผลักดันการแก้ไขปัญหาที่ดิน ด้วยเหตุที่สมาชิกส่วนใหญ่มีพื้นหลังเป็นคนยากจนด้วยโอกาสที่ตั้งใจจะมาหาที่ดินเพื่อถือครองเป็นของตนเองของใครของมันเป็นสำคัญ จึงมักพบว่าในระยะเริ่มต้นจะมีสมาชิกจำนวนมากที่ไม่ได้ต้องการจะบริหารจัดการที่ดินร่วมกัน หรือไม่เห็นความจำเป็นของการทำเพื่อส่วนรวมร่วมกันอย่างแท้จริงตามแนวทางของโฉนดชุมชนดังที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในการจัดองค์กรเพื่อต่อสู้เรื่องที่ดินรวมทั้งในการทำโฉนดชุมชนที่ต่างกันในช่วงแรกและช่วงต่อมา ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะการบริหารจัดการหรือการจัดองค์กรเพื่อการใช้ประโยชน์จากที่ดินของสมาชิก สกต.ได้เป็น 2 ช่วงได้แก่ ช่วงที่ 1 การรวมตัวของกลุ่มย่อยที่กระจัดกระจาย และช่วงที่ 2 การรวมตัวแบบนำรวมหมู่

ช่วงที่ 1 การรวมตัวของกลุ่มย่อยที่กระจัดกระจาย

การจัดองค์กรแบบนี้เป็นลักษณะที่พบได้ในการต่อสู้เรื่องที่ดินโดยเฉพาะในช่วงแรกๆ ลักษณะการจัดองค์กรแบบนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเอง เป็นการรวมตัวในสภาพที่มีคนที่พื้นหลังชีวิตแตกต่างกันหลากหลายและมีจำนวนมาก ส่วนใหญ่ไม่รู้จักใกล้ชิดหรือไม่มีความสัมพันธ์กันมาก่อนที่จะได้มารวมตัวกัน ในสภาพเช่นนี้การรวมตัวเป็นองค์กรเดียวกันจะเกิดผู้นำของกลุ่มย่อย เกิดเป็นกลุ่มย่อยขึ้นจำนวนมากในองค์กร ภายในของกลุ่มย่อยเหล่านั้นจะมีสมาชิกอยู่ล้อมรอบแกนนำของกลุ่มย่อยหรือรวมตัวกันตามเครือญาติ หรือตามกลุ่มอุปถัมภ์ การรวมตัวหรือจัดองค์กรแบบนี้ไม่ได้มีเป้าหมายขององค์กรร่วมกันอย่างแท้จริง แต่อาจมีประโยชน์ร่วมกันในระยะสั้น เมื่อใครหรือกลุ่มไหนบรรลุความต้องการของตนก็แยกตัวออกไปจากองค์กร ในช่วงที่ยังรวมตัวกันอยู่ในองค์กรเดียวกันก็จะเกิดการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มย่อย รวมทั้งภายในกลุ่มย่อยก็จะมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน การรวมตัวในลักษณะนี้พบได้ในหลายกลุ่มของการเรียกร้องเรื่องที่ดินในระยะแรก และแม้ในปัจจุบันก็ยังมีอยู่บ้าง

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ องค์กรไม่สามารถขยายให้ใหญ่และเข้มแข็งได้ จะแตกทั้งด้วยฉุกคูกคามสลายจากภายนอกหรือแตกกันเองภายในองค์กรหรือชุมชน

การรวมตัวในลักษณะนี้เกิดขึ้นได้ง่ายสำหรับการต่อสู้เรื่องที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินที่มีป่าล้อมอยู่ด้วยซึ่งเป็นผลประโยชน์เฉพาะหน้าจำนวนมาก แกนนากลุ่มย่อยก็จะได้ผลประโยชน์มาก ผู้ที่สามารถเป็นแกนนำที่ใหญ่ขึ้นก็มีผลประโยชน์กว้างขึ้น เช่น การเก็บเกี่ยวผลป่าส้ม ส่วนสมาชิกทั่วไปก็ต้องพึ่งแกนนำต้องขึ้นอยู่กับแกนนำ เหมือนเป็นมุ้งเหล็กในพรรคการเมือง สมาชิกไม่ได้ขึ้นอยู่กับองค์กร

ช่วงที่ 2 การรวมตัวแบบนำรวมหมู่

การจัดองค์กรแบบนี้ สกต.พยายามนำมาใช้ตั้งแต่เริ่มตั้งองค์กรเมื่อ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมาเพื่อให้สมาชิกขึ้นอยู่กับองค์กร ซึ่งมีความจำเป็นเนื่องจากชุมชนที่มารวมกันเป็น สกต.ส่วนมากเคยผ่านการรวมกลุ่มองค์กรแบบเดิม การปรับการจัดองค์กรจึงเป็นงานสำคัญของ สกต.เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดขึ้น และต้องทำควบคู่กับงานด้านอื่น พื้นที่ของการนำในลักษณะรวมหมู่จึงค่อยๆกินพื้นที่การนำแบบเดิม ผลที่เกิดขึ้นก็คือองค์กรสามารถนำพาสมาชิกให้รวมตัวกันได้ยาวนานกว่าการจัดองค์กรแบบแรก

การนำรวมหมู่เป็นการจัดองค์กรโดยใช้มติร่วมจากการตกลงมาเป็นสิ่งชี้แนะ ทุกคนจึงต้องขึ้นอยู่กับมติร่วม ไม่มีหัวหน้าผู้นำพาผู้อื่น แต่จะมีฝ่ายงานที่มีผู้รับผิดชอบ ในระดับของ สกต.ได้แบ่งเป็นฝ่ายงาน 9 ฝ่ายงานคือ

1. ฝ่ายงานเกษตร/การผลิต
2. ฝ่ายงานเศรษฐกิจ/การเงิน
3. ฝ่ายงานการเมือง/นโยบาย/แนวร่วม
4. ฝ่ายงานวัฒนธรรม/รณรงค์/สื่อ
5. ฝ่ายงานงานมวลชน/โฆษณา
6. ฝ่ายงานทฤษฎี/วิชาการ/ข้อมูล/การศึกษา
7. ฝ่ายงานพัฒนาเยาวชน/คนรุ่นใหม่
8. ฝ่ายงานต่างประเทศ
9. ฝ่ายงานกองเลขานุการ

ผู้รับผิดชอบงานฝ่ายงานต่างๆของ สกต.จะมาจากสมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถโดยอาจดึงคนภายนอกมาเสริมก็ได้ ส่วนการจัดโครงสร้างในระดับชุมชนแต่ละชุมชนก็สามารถกำหนดได้ตามความเหมาะสม เช่น ชุมชนสันติพัฒนาแบ่งออกเป็น 9 ฝ่าย คือ ฝ่ายการเงิน ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ฝ่ายบุคคล ฝ่ายเกษตร ฝ่ายพัฒนาชุมชน ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายประสานงาน และฝ่ายเยาวชน ชุมชนไทรวงามพัฒนา 1,2,3,4 แบ่งโครงสร้างออกเป็น 9 ฝ่ายเหมือนกันคือ ฝ่ายสื่อและความมั่นคง ฝ่ายคลัง

ฝ่ายบุคคล ฝ่ายพัฒนาชุมชน ฝ่ายเกษตรและส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายสาธารณสุขและโภชนาการ และฝ่ายเยาวชนและสตรี เป็นต้น

ในแต่ละชุมชนจะกำหนดกฎระเบียบเพื่อใช้บังคับได้ ดังตัวอย่างกฎระเบียบของชุมชนสันติพัฒนาที่เรียกว่า ธรรมนูญชุมชน ดังนี้

ธรรมนูญชุมชน สันติพัฒนา

เพื่อเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกัน ทางชุมชนสันติพัฒนาได้บัญญัติธรรมนูญชุมชนขึ้นเป็นเพียงบัญญัติแม่บทซึ่งมีบทบัญญัติอื่นๆ อีกตามที่คณะกรรมการแต่ละฝ่ายบัญญัติขึ้นเพิ่มเติมตามมติที่ประชุมเห็นชอบร่วมกัน

ธรรมนูญชุมชนที่เป็นแม่บทมี 11 ข้อหลักดังนี้

1. สมาชิกต้องมาอยู่อาศัยและสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ชุมชนจัดให้
2. สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วมประชุมเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันทุกครั้ง ห้ามขาดเกิน 3 ครั้ง
3. สมาชิกต้องเคารพกฎระเบียบหรือข้อบังคับอื่นๆอันเป็นมติรวมกันของชุมชน
4. กรณีสมาชิกเก่าลาออกโดยไม่มีผู้รับมอบหรือโทษให้ออก การรับสมาชิกใหม่เพื่อเป็นการทดแทนต้องผ่านระเบียบของชุมชนว่าด้วยคุณสมบัติของผู้สมัครเป็นสมาชิกใหม่ ต้องเคารพมติของชุมชน หรือข้อบังคับอื่นๆที่ชุมชนกำหนด
5. สมาชิกต้องไม่ยุ่งเกี่ยวสิ่งผิดกฎหมายหรืออบายมุขต่างๆ ตลอดถึงไม่สร้างความแตกแยกภายในชุมชน
6. สมาชิกที่ทำผิดกฎระเบียบข้อบังคับข้อหนึ่งข้อใดจะต้องพิจารณาดตนเองตามผลที่กระทำนั้นๆ
7. ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรใช้เพื่อทำการเกษตรเท่านั้น สมาชิกต้องเข้าทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว หรือรับมอบอำนาจโดยชอบธรรม ได้แก่ พ่อแม่ สามี ภรรยา ลูก พี่ น้องในสกุลเดียวกัน แต่ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการชุมชน
8. สมาชิกต้องศึกษาหลักสูตรเศรษฐกิจ สังคมศาสตร์ เกษตรกรรม ไม่ว่าเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรทางเลือก ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติจริงจนจบหลักสูตรเพื่อประกอบอาชีพเพื่อช่วยตัวเองในภายภาคหน้า โดยสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้และชุมชนเป็นผู้จัดการศึกษาให้
9. การจัดสรรที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน กรณีสมาชิกไม่ต้องการทำประโยชน์ในที่ดิน และไม่มีผู้รับมอบโดยชอบธรรม สิทธิในการครอบครองที่ดินต้องคืนกลับให้ชุมชน ชุมชนจะชดเชยให้เฉพาะผลอาสินตามความเป็นจริงเท่านั้น ยกเว้นกรณีสมาชิกทำผิดกฎระเบียบขั้นร้ายแรงจนถึงขั้นไล่ออกตามมติของชุมชน สมาชิกจะเรียกร้องค่าชดเชยผลอาสินใดๆ ไม่ได้เลย
10. ต้องจัดตั้งธนาคารที่ดินชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อดิน
11. ขอประกาศว่าพื้นที่ในชุมชนต่างๆที่เป็นสมาชิกของสหพันธ์ฯเป็นพื้นที่คุ้มครองการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารของสมาชิกและสังคม

ส่วนกฎระเบียบของชุมชนไทรงามพัฒนา 1,2,3,4 แต่ละชุมชนกำหนดเหมือนกันมี 8 ข้อคือ

กฎระเบียบของชุมชนโครงการพัฒนา 1,2,3,4

1. สมาชิกทุกคนต้องมาประชุมเดือนละ 1 ครั้ง
2. สมาชิกทุกคนต้องไม่สร้างความแตกแยกในชุมชน
3. ห้ามดื่มสุรา ยาเสพติด และเล่นการพนันทุกชนิด
4. ห้ามประพฤติเรื่องขู่สาว ผู้ใดทำผิดกฎไล่ออกจากชุมชนทันที
5. ห้ามลักขโมยหรือก่ออาชญากรรม จ้างได้ลงโทษตามกฎหมายชุมชน และ
ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย
6. สมาชิกทุกคนต้องส่งเงินสัจจะเข้าชุมชนทุกวันที่ 15 ของทุกเดือน
7. สมาชิกทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดบริเวณรอบบ้านของ
ตนเอง ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม
8. สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด

การจัดองค์กรแบบนำรวมหมู่เมื่อกำหนดกฎระเบียบใดๆแล้วก็สามารถปรับปรุงได้หลังจากการนำไปทดลองปฏิบัติแล้วนำมาสรุปผลร่วมกันก็จะใช้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

กิจกรรมขององค์กร และความร่วมมือของเครือข่าย

กิจกรรมของแต่ละชุมชนก็จะดำเนินไปตามฝ่ายงานต่างๆที่ได้กำหนดแนวทางไว้แล้ว ซึ่งมีทั้งมีกิจกรรมภายในองค์กร การประสานกับภายนอกองค์กร การร่วมงานในระดับ สกต. โดยสามารถแบ่งกิจกรรมตามฝ่ายงานต่างๆ ได้ดังนี้

1. กิจกรรมของฝ่ายงานเกษตร/การผลิต

ภารกิจของฝ่ายงานเกษตร/การผลิตคือ ดูแลพื้นที่แปลงรวมของ สกต. ส่งเสริมเกษตรกรอินทรีย์ วนเกษตร จัดสัมมนาศึกษาเรียนรู้ กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การจัดอบรมศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทำเกษตร การส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนทำการเกษตรในแปลงของตนเอง เป็นต้น

2. กิจกรรมของฝ่ายงานเศรษฐกิจ/การเงิน

ภารกิจของฝ่ายงานเศรษฐกิจ/การเงินคือ รวบรวมรายได้ของ สกต.ฝากธนาคาร ทำบัญชีรายรับจ่าย ต้องมีผู้เปิดบัญชี 3 คน กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การจัดการเรื่องการเงินการบัญชี การทำการผลิตแปลงรวมเพื่อสร้างรายได้ของชุมชนและ สกต. เป็นต้น

3. กิจกรรมของฝ่ายงานการเมือง/นโยบาย/แนวร่วม

ภารกิจของฝ่ายงานการเมือง/นโยบาย/แนวร่วมคือ ทำความเข้าใจกับฝ่ายต่างๆทั้งภายใน ภายนอก สกต. นำเสนอ กำกับทิศทางด้านต่างๆของ สกต. พัฒนาการจัดตั้ง ผลักดันการเคลื่อนไหวของ สกต. และประสานผลักดันนโยบาย แก้ปัญหากฎหมาย กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายและแนวร่วมต่างๆ การประชุมหารือเพื่อวิเคราะห์สภาพและกำหนดแนวทางเฉพาะหน้าและระยะยาว เป็นต้น

4. กิจกรรมของฝ่ายงานวัฒนธรรม/รณรงค์/สื่อ

ภารกิจของฝ่ายงานวัฒนธรรม/รณรงค์/สื่อคือ เผยแพร่แนวทาง นโยบายกิจกรรมของ สกต. และรณรงค์ผ่านสื่อต่างๆ กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่แนวคิด กิจกรรม ปัญหาของ สกต. การร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหवरณรงค์ต่างๆขององค์กรและเครือข่าย เป็นต้น

5. กิจกรรมของฝ่ายงานงานมวลชน/โฆษณา

ภารกิจของฝ่ายงานงานมวลชน/โฆษณาคือ ขยายฐานสมาชิก สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับมวลชน/สมาชิกภายในองค์กร และปลูกเร้าสร้างความตื่นตัว ความหวัง กำลังใจ กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับพื้นที่และระดับสาธารณะเพื่อขยายแนวคิดขององค์กร เป็นต้น

6. กิจกรรมของฝ่ายงานทฤษฎี/วิชาการ/ข้อมูล/การศึกษา

ภารกิจของฝ่ายงานทฤษฎี/วิชาการ/ข้อมูล/การศึกษาคือ ศึกษา รวบรวมข้อมูล เอกสาร หนังสือสิ่งพิมพ์ต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อ สกต. ทำวิจัยสนับสนุนการต่อสู้ของ สกต. ในการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ และจัดการศึกษาให้กับสมาชิก แกนนำ ผู้ปฏิบัติงาน กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การจัดการศึกษาอบรมให้กับสมาชิก การศึกษาวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ขององค์กร การจัดการเกี่ยวกับงานข้อมูลเอกสารขององค์กร เป็นต้น

7. กิจกรรมของฝ่ายงานพัฒนาเยาวชน/คนรุ่นใหม่

ภารกิจของฝ่ายงานพัฒนาเยาวชน/คนรุ่นใหม่คือ จัดการศึกษาพัฒนาความคิดตามแนวทาง สกต. กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การจัดการศึกษา อบรม ดูงานให้กับคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

8. กิจกรรมของฝ่ายงานต่างประเทศ

ภารกิจของฝ่ายงานต่างประเทศคือ ประสานความร่วมมือกับแนวร่วมต่างประเทศ กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การติดตามข้อมูลข่าวสารเพื่อหาช่องทางในการประสานงานกับขบวนการประชาชนสากล การประชุมร่วมกับขบวนการประชาชนระดับนานาชาติ เป็นต้น

9. กิจกรรมของฝ่ายงานกองเลขานุการ

ภารกิจของฝ่ายงานกองเลขานุการคือ การหนุนช่วย ประสานงานให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี กิจกรรมที่ได้ทำ เช่น การประสานงาน การผลักดัน การลงมือทำงานต่างๆตามที่องค์กรกำหนด

สังเกตได้ว่ากิจกรรมของแต่ละฝ่ายงานไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดแต่จะเกี่ยวเนื่องและหนุนเสริมกัน เช่น ฝ่ายงานเกษตร/การผลิตกับฝ่ายงานเศรษฐกิจ/การเงิน ฝ่ายงานการเมือง/นโยบาย/แนว

ร่วมกับฝ่ายงานวัฒนธรรม/รณรงค์/สื่อและฝ่ายงานงานมวลชน/โฆษณา เป็นต้น นอกจากนี้กิจกรรมในแต่ละระดับจะเชื่อมโยงถึงกันทั้งระดับชุมชน ระดับ สกต. และระดับเครือข่าย

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการทำใจนดชุมชน

จากการที่ชาวบ้านได้มารวมตัวกันทำใจนดชุมชนภายใต้ สกต.ได้ทำให้เกิดผลดีขึ้นกับสมาชิกหลายประการ เช่น การที่ทำให้การรวมตัวของชาวบ้านมีความต่อเนื่องยาวนานกว่าในอดีตที่มักรวมตัวประมาณ 2-3 เดือนก็มักสลายตัวหรือถูกสลายจากภายนอก แต่การรวมตัวภายใต้ สกต.ทำให้สามารถดำรงอยู่จนปัจจุบัน(พ.ศ. 2555)เป็นเวลากว่า 3 ปีแล้ว ทำให้มีเวลาในการพัฒนาความเข้มแข็งของสมาชิกองค์กรและมีทิศทางที่ชัดเจนที่จะก้าวต่อไปข้างหน้า ในด้านความมั่นคงปลอดภัย การรวมตัวกันภายใต้ สกต.แม้จะมีการถูกคุกคามจนถึงการเสียชีวิต แต่ถ้าเทียบกับในอดีตก็กล่าวได้ว่าได้ลดลงไปมากทั้งในด้านความรุนแรงที่ชาวบ้านถูกกระทำ และการหาทางออกจากความรุนแรงนั้น ดังจะพบว่าเมื่อถูกคุกคามชาวบ้านก็มักมีทางออกเพื่อแก้ไขสถานการณ์ จนทำให้ไม่เกิดเหตุการณ์รุนแรงหรือลดความรุนแรงลงได้หลายครั้ง

ผลดีต่อสมาชิกที่สำคัญคือ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาหลักของสมาชิก การมารวมตัวกันในนาม สกต.ทำให้สมาชิกมีค่าใช้จ่ายในการร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น การร่วมเดินทางไปรณรงค์ เรียกร้อง การไม่มีรายได้ในช่วงที่มาร่วมกิจกรรมส่วนรวม แต่โดยรวมแล้วสมาชิกก็ได้รับผลดีทางด้านเศรษฐกิจจากการมาร่วมกัน แม้ที่ผ่านมาช่วง 3 ปีกว่ายังไม่เห็นเด่นชัดเท่าผลทางด้านสังคมการเมือง เนื่องจากกิจกรรมที่ผ่านมาจะเป็นเชิงตั้งรับในการสร้างปัจจัยพื้นฐานและการสร้างความมั่นคงปลอดภัยในการมารวมกันเป็นชุมชนใหม่ เช่น การสร้างที่พัก การเจรจาต่อรอง การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารชุมชน เป็นต้น

ที่ผ่านมามีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นโดยอ้อมต่อสมาชิกชุมชน เช่น การที่มีที่ดินเป็นหลักแหล่งทำให้ลดรายจ่ายในการเคลื่อนย้ายหางาน บางคนสามารถผลิต เพาะปลูกเลี้ยงตัวเองในครอบครัว ทำให้ลดการเป็นหนี้สินลง นอกจากนี้ยังมีการทำเกษตรที่กำลังรอผลผลิต เช่น การปลูกไม้ผล ยางพารา เป็นต้น

การร่วมกันทำใจนดชุมชนยังได้รับต้นทุนทางสังคมที่ยากจะประเมินตัวเลขทางเศรษฐกิจได้ เช่น ความร่วมมือจากทนายความในการต่อสู้คดี จากนักวิชาการ จากการระดมทุนในชุมชนเพื่อสู้คดีและร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

กิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจที่ชัดเจนมักเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมกันทำของสมาชิก เช่น การรวมตัวกันทำงาน การรวมตัวกันซื้อสิ่งของจากภายนอก เป็นต้น

กรณีของการรวมตัวกันทำงาน พบได้ในชุมชนสันติพัฒนาที่มีการรวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆเรียกว่า “กลุ่มสืบ” แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 10-12 คนรวมทั้งสิ้น 7 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะทำกิจกรรมร่วมกันคือลงแรงทำงานช่วยกัน เช่น การร่วมกันถางป่าทั้งในพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่ส่วนรวม โดยเฉลี่ย กลุ่ม

สิบจะร่วมกันทำงานประมาณสัปดาห์ละ 2 วัน ถ้าคำนวณคร่าวๆจากค่าแรงวันละ 300 บาท ทำงานปีละ 110 วัน จำนวนประมาณ 70 คน จะคิดเป็นค่าแรงรวมกันถึง 2,310,000 บาทต่อปี

นอกจากนี้ยังมีกรณีการรวมตัวกันทดลองไปทำนาปลูกข้าวที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2554 มีการระดมหุ้นจาก สกต.และ สมาชิก สกต.ประมาณ 30,000-40,000 บาท ผลที่ได้รับคือได้ข้าวคิดเป็นมูลค่าประมาณ 16,200 บาท ได้ขนาและห้องน้ำในพื้นที่แปลงนา 1 หลัง นอกจากนั้นก็ได้ขยายแนวร่วมที่ร่วมกันทำนา และได้แนวทางที่จะพัฒนางานด้านเศรษฐกิจของ สกต. โดยใน พ.ศ. 2555 ได้ปรับมาขยายการทำไร่ในพื้นที่ สกต.ให้มากขึ้น

ยังมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่เป็นการลดรายจ่ายคือ การรวมกันซื้อพันธุ์ยางเพื่อมาปลูกในแปลงรวมของ สกต.จำนวน 2,700 ต้น ทำให้ได้ราคาลดลงจากราคาทั่วไปต้นละ 35 บาทเหลือต้นละ 31 บาท ซึ่งลดได้ 10,800 บาท เป็นต้น

และยังมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของสมาชิก สกต.ที่ได้ทำไปแล้วแต่ยังไม่ได้รับผลตอบแทนขณะนี้ เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่ปัจจุบันยังไม่ได้เปิดให้กู้ยืม เป็นต้น

ปัจจุบันสมาชิกของ สกต.ส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการรับจ้างเป็นหลัก งานที่รับจ้างส่วนใหญ่จะเป็นการตัดหญ้า กวาดยาง เก็บเกี่ยวปาล์ม ใส่ปุ๋ย ก่อสร้าง เป็นต้น นอกจากนี้ก็เป็นการทำการเกษตร และค้าขาย ดังตาราง ซึ่งเป็นการหาทางแบบปัจเจกบุคคล แต่ข้อสรุปจากที่ผ่านมาในด้านการพัฒนางานด้านเศรษฐกิจของสมาชิก สกต.คือ จะต้องมาร่วมมือกันทำจึงจะทำให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจต่อสมาชิกและองค์กร ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพัฒนางานด้านเศรษฐกิจต่อไปของ สกต.

ตารางแสดงอาชีพของสมาชิก สกต. (%) สํารวจ ณ วันที่ 23 สิงหาคม 2554

อาชีพ	สันติพัฒนา	คลองไทรพัฒนา	ไทรงามพัฒนา 1	ไทรงามพัฒนา 2	ไทรงามพัฒนา 3	ไทรงามพัฒนา 4
รับจ้าง	80	*	*	60	50	*
ทำการเกษตร	10	*	*	20	30	*
ค้าขาย	10	*	*	10	20	*
อื่นๆ		*	*	10		*

* คือไม่มีข้อมูล

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินโครงการชุมชน

จากการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่ดินโดยใช้แนวทางการทำโฉนดชุมชนตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมาพบว่าปัญหาหลายด้าน ซึ่งแยกได้เป็น 4 ด้านคือ ปัญหาจากฝ่ายทุน ปัญหาจากรัฐ ปัญหาจากชุมชนใกล้เคียง และปัญหาในหมู่สมาชิกชุมชนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปัญหาจากฝ่ายทุน

ที่ผ่านมาคนของฝ่ายกลุ่มทุนที่ยังพยายามเข้ามาทำประโยชน์อยู่มากจะข่มขู่คุกคามชาวบ้าน มีการทำลายทรัพย์สิน หรือหาทางสร้างความแตกแยกให้กับชาวบ้านในชุมชน เช่น การซื้อตัว การปล่อยแพะให้เข้าไปกินต้นไม้ของชุมชน แต่ชาวบ้านให้ข้อสังเกตว่าถ้าชาวบ้านรวมตัวกันเข้มแข็งกลุ่มนายทุนก็จะอ่อนลง เช่น เมื่อแพะของฝ่ายนายทุนมาทำลายพืชผลของชาวบ้านครั้งหลังๆที่ชาวบ้านได้จัดระบบของชุมชนมั่นคงขึ้นกว่าเดิมฝ่ายนายทุนก็ยอมจ่ายค่าเสียหายให้แก่ชาวบ้าน

ตัวอย่างการคุกคามของนายทุนต่อชุมชนคลองไทรพัฒนา

สำหรับการกระทำของฝ่ายนายทุนต่อชาวบ้านในกรณีชุมชนคลองไทรพัฒนา จะเห็นได้จากแม้ศาลจังหวัดกระบี่ได้พิพากษาตั้งแต่วันที่ 3 สิงหาคม 2550 แล้วว่าให้บริษัทจิวกังจู้ฯแพ้คดีโดยวินิจฉัยว่าที่ดินที่บริษัทใช้ประโยชน์ตั้งอยู่ในเขต ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัทจิวกังจู้ฯพร้อมบริวารออกจากที่ดินผืนนี้โดยให้หรือถอนอาคารและสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดออกไปจากที่ดินและส่งมอบที่ดินคืนให้กับ ส.ป.ก. โดยเร็ว แต่บริษัทก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม กลับให้ยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อขอให้ทุเลาการบังคับคดีซึ่งก็ได้รับการอนุญาต และบริษัทได้คุกคามชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง คือ

ในเดือนมีนาคม 2552 บริษัทจิวกังจู้ฯได้ฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจากชาวบ้าน 3 คน ได้แก่ นายบัญญัติ จอง นายอดุลย์ รามจันทร์ และนายสมหมาย ลิกขชัยเป็นจำนวน 3,000,000 บาท โดยบริษัทได้ขอคุ้มครองชั่วคราวและให้มีหมายจับชาวบ้านทั้งสามคน ต่อมาศาลได้ถอนฟ้องนายบัญญัติ เนื่องจากทราบภายหลังว่านายบัญญัติเป็นคนวิกลจริต ปัจจุบันรักษาตัวอยู่โรงพยาบาลสวนสราญรมย์ ส่วนนายอดุลย์และนายสมหมายได้ยินยอมออกจากพื้นที่ไปในที่สุด

วันที่ 11 มกราคม 2553 ฝ่ายบริษัทได้พยายามปิดประตูทางเข้าออกชุมชน ต่อมาเวลาประมาณ 19.00 น. ได้มีกลุ่มคนร้ายใช้อาวุธปืนลูกซองและปืนเอ็ม.16 ยิงเข้าใส่วงสนทนาและรับประทานอาหารค่ำที่นอกชานหน้ากระท่อมที่พักของนายฟอง ชุนฤทธิ์ ทำให้นายสมพร พัฒนภูมิเพื่อนบ้านที่มานั่งอยู่ด้วยถูกกระสุนปืนจนเสียชีวิตหลังจากวิ่งหนีได้ประมาณ 10 เมตรเศษ ในที่เกิดเหตุเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.อ.ชัยบุรี ได้ตรวจพบปลอกกระสุนปืนลูกซอง 1 ปลอก ปลอกกระสุนปืน M16 จำนวน 7 ปลอก ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เล่าว่าก่อนเกิดเหตุได้เห็นนายทวิ แดงอนันต์ซึ่งเป็นผู้จัดการบริษัทจิวกังจู้ฯ เข้าตรวจเดินดูสภาพต่างๆ ในชุมชนโดยเฉพาะบริเวณด้านหลังที่เกิดเหตุ

ในวันที่ 21 มกราคม 2553 พ.ต.อ.วิทยา วังด่าน ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเขาพนม อ.ไชยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี ได้เข้าไปให้ข้อมูลกับคณะกรรมการด้านสิทธิชุมชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่า อาวุธที่คนร้ายใช้ยิงนายสมพรจนเสียชีวิตเป็นปืนลูกซองเจ้าหน้าที่ตำรวจสันนิษฐานว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นน่าจะมีความเชื่อมโยงกับความขัดแย้งระหว่างชาวชุมชนกับบริษัทที่ใช้พื้นที่ทำสวนปาล์ม พ.ต.อ.วิทยากล่าวว่าในเบื้องต้นมีเพียงหลักฐานเป็นปลอกกระสุนปืน

เอ็ม 16 ที่ยิงใส่กลุ่มชาวบ้าน 4 คน แต่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บ (ในเหตุการณ์ครั้งอื่น?) จึงน่าจะเป็นแค่การยิง
หมู่

หลังจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2553 บริษัทได้ขุดคูกว้างและลึกเพื่อตัดเส้นทางเข้าออกชุมชนทั้งที่
ชาวบ้านร่วมกันสร้าง ทั้งนี้เพื่อต้องการบีบบังคับทางอ้อมให้ชาวบ้านเข้าออกผ่านทางบ้านพักคนงานของ
บริษัททางเดียวเท่านั้น

ต่อมาวันที่ 16 มิถุนายน 2554 บริษัทก็เริ่มจัดสรรที่ดินดังกล่าวโดยการขุดคูดินแบ่งเขตที่ดินเป็น
แปลงย่อยแปลงละ 50 ไร่ พื้นที่ดังกล่าวเป็นของ ส.ป.ก. เพื่อขายให้กับคนมีเงินหรือให้νομินีของบริษัทถือ
ครองแทน

วันที่ 19 กรกฎาคม 2554 นายฉลอง มณีโชติหัวหน้าสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้
เข้าแจ้งความว่า บริษัทจิวกันจู้ฯ ซึ่งกำลังถูก ส.ป.ก.ฟ้องขับไล่ให้ออกจากพื้นที่ แต่บริษัทได้ยื่นอุทธรณ์กับ
ศาลภาคแปดขอเก็บผลอาสินไว้ บริษัทฯได้กระทำผิดต่อคำสั่งศาล และยังคงละเมิดคำสั่งศาลที่ระบุว่าห้าม
ทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดผลเสียหายต่อพื้นที่ ส.ป.ก. โดยบริษัทได้ว่าจ้างให้ไปขุดดินเป็นร่องคูแบ่งแนวเขต
เพื่อทำการขายเปลี่ยนมือ เจ้าหน้าที่ ส.ป.ก.จังหวัดสุราษฎร์ธานีพร้อมกำลังตำรวจประมาณสิบนายจึงได้
เข้าตรวจสอบพื้นที่ดังกล่าว และได้พบรถบรรทุกสิบล้อ 1 คัน รถแบคโฮ 1 คัน และรถไถ 1 คันพร้อม
คนขับ ตำรวจจึงได้จับกุมและเชิญตัวไป สภ.ชัยบุรีเพื่อดำเนินคดี และ ส.ป.ก.จะดำเนินคดีในฐานะทำลาย
ทรัพย์สินให้เสียหาย

ถัดจากนั้น เมื่อบริษัทฯแพ้ในทางคดี ขณะเดียวกันคนในชุมชนก็พยายามส่งข่าวและเผยแพร่
ข้อมูลในพื้นที่ออกไปให้คนภายนอกได้รับรู้ ซึ่งกลุ่มอิทธิพลอาจเห็นว่าสร้างปัญหาให้พวกตนจึงพยายาม
ข่มขู่ชาวบ้าน ทั้งนี้หลังจากที่มีนักข่าวเข้ามาทำข่าวในชุมชนคลองไทรพัฒนาในช่วงกลางเดือนกรกฎาคม
2554 สองวันหลังจากนั้นกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ก็ได้เข้าทำลายบ้านของนายยงยุทธ และยิงถล่มบ้านนางสรา
รัตน์ สมาชิกชุมชนคลองไทรซึ่งเป็นผู้ให้สัมภาษณ์กับนักข่าว หลังจากนั้นกลุ่มอิทธิพลยังนำอาวุธสงคราม
เข้ามายิงในชุมชนช่วงกลางดึกแทบทุกคืน การคุกคามชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างหนักและต่อเนื่องซึ่ง
ชาวบ้านคาดว่ามันจะมาจากการทำงานของนายสุนทร ผู้จัดการบริษัท คือ

วันที่ 19 กรกฎาคม 2554 ได้ทำลายบ้านของนายยงยุทธด้วยรถแบคโฮ

วันที่ 22 กรกฎาคม 2554 มีเสียงปืนดังข้างชุมชนเป็นชุด และยิงใส่บ้านนางสาวรัตน์ อินทองคำ

วันที่ 23 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสมหมาย ลิกชัย

วันที่ 25 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายโชคชัย เผาบ้านรับรองแขกของชุมชน

วันที่ 26 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสมบัติ วงศ์ปันทอง

วันที่ 28 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนางพิน โมกสุวรรณ เผาบ้านนายพิพัฒ พูนปาน

วันที่ 29 กรกฎาคม 2554 ได้เผาบ้านนายสุชา บุญขำ เผาบ้านหอบบี้ หัสภาพล

วันที่ 31 กรกฎาคม 2554 ได้เวลา 20.00 น. มีกลุ่มคนใช้อาวุธสงครามยิงกระหน่ำบ้านชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนากว่า 50 นัด พบปลอกกระสุนหล่นอยู่เกลื่อนพื้น บ้านเรือนได้รับความเสียหาย ได้เผาบ้านนางกระจาย บุญขำ เผาบ้านนายสมชาย สมทรัพย์ แต่ไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต

วันที่ 23 กันยายน 2554 ได้เผาบ้านนางเจียน ช่วยรักษา

ช่วงเดือนกรกฎาคม 2554 (จำวันที่ไม่ได้) มีการขโมยประตูรั้วชุมชน ทั้งยังมีเสียงปืนและเสียงรถยนต์ยานพาหนะของคนร้ายดังติดต่อกันทุกคืนไม่ขาดบริเวณเส้นทางรอบๆ ชุมชน

วันที่ 4 ตุลาคม 2554 นายทองเหรียญ โยธาภักดี กรรมการฝ่ายประสานงานชุมชนคลองไทรถูกคนร้ายมากกว่า 1 คน ชูยิงหลายนัด ระหว่างทางขณะขับมอเตอร์ไซด์กลับจากตลาดมีภรรยาซ้อนท้ายแต่รอดมาได้อย่างหวุดหวิด

ตัวอย่างการคุกคามของนายทุนต่อชุมชนไทรงามพัฒนา

กรณีชุมชนไทรงามพัฒนามีการคุกคามจากนายทุนหลายครั้ง เช่น

วันที่ 19 มิถุนายน 2553 เวลา 20.30 น. คนร้ายไม่ทราบจำนวนใช้อาวุธสงครามยิงถล่มด้านหน้าประตูทางเข้าชุมชนไทรงามพัฒนา ส่งผลให้นายปรีดา ประνομถูกกระสุนปืนได้รับบาดเจ็บบริเวณหน้าผากด้านซ้าย เมื่อพนักงานสอบสวนเข้ามาในพื้นที่ตรวจสอบที่เกิดเหตุพบปลอกกระสุนปืน เอ็ม 16 จำนวน 10 ปลอก

วันที่ 7 ตุลาคม 2554 เวลา 11.30 น. นายสุนทร ช่วยบำรุง คนของฝ่ายบริษัทพร้อมพวกรวม 4 คน พกพาอาวุธปืนเอามาข่มขู่ชาวบ้านถึงภายในชุมชนไทรงามพัฒนา โดยใช้รถยนต์ยี่ห้อฮิซุซึสีขาวไม่ติดป้ายทะเบียน จำนวน 1 คัน รถยนต์ฮิซุซึสีดำ ทะเบียน บท. 3512 กระบี่ จำนวน 1 คัน เป็นยานพาหนะ นายสมศักดิ์ เพชรจ้อย หัวหน้าชุมชนไทรงามพัฒนาจึงได้แจ้งให้ พ.ต.ท. สำเร็จ ชูไชย และคณะเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งได้เดินทางมาที่ชุมชนทราบ ขณะนั้นนายสุนทรได้ขับรถยนต์สีขาวผ่านมา พ.ต.ท. สำเร็จจึงเรียกให้หยุดรถเพื่อทำการตรวจค้นแต่นายสุนทรขัดขืนไม่ปฏิบัติตาม เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงได้ไล่ติดตามไป และมีการใช้ปืนยิงใส่เจ้าหน้าที่ตำรวจ จึงเกิดการปะทะกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยิงล่อรถยนต์และจับกุมตัวนายสุนทรกับพวก 2 คน พร้อมอาวุธปืนขนาด 11 มม. 1 กระบอก ขนาด .22 แมกนัม 1 กระบอก อาวุธปืนลูกซองยาวบรรจจุ 3 นัด 1 กระบอก อาวุธปืนไรเฟิล จำนวน 1 กระบอก และกระสุนปืนจำนวนมาก ส่งร้อยเวรดำเนินคดี

วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2555 เวลา 14.00 น. มีคนร้ายขับรถกระบะวิโก้ สีฟ้า ไม่ติดแผ่นป้ายทะเบียน มีชายฉกรรจ์นั่งกระบะท้ายประมาณ 13 คน ใช้อาวุธปืนยิงเข้าใส่สมาชิกชุมชน แต่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บ

ปัญหาจากรัฐ

ชาวบ้านตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหลายฝ่ายรวมทั้งฝ่ายกระบวนการยุติธรรมเข้าข้างนายทุน แม้นายทุนจะเป็นฝ่ายผิดอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ชาวบ้านยังไม่รวมตัวกันเข้มแข็ง หรือเมื่อใดที่ชุมชนอ่อนตัวลงก็มักจะถูกเจ้าหน้าที่รัฐร่วมกับฝ่ายนายทุนคุกคามชาวบ้านซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น ให้เจ้า

หน้าเข้าตรวจอาคารชาวบ้าน แล้วมักจะตามมาด้วยการยิงหรือเผาชนาของชาวบ้านโดยคนงานของนายทุน บทบาทของรัฐในระดับนโยบายก็ไม่มีชัดเจนหรือล่าช้าในการผลักดันเรื่องโฉนดชุมชน บทบาทของรัฐที่เป็นอุปสรรคต่อการทำโฉนดชุมชน มีการขัดขวางการรวมตัวของชาวบ้าน ร่วมกับนายทุน หรือหนุนเสริมฝ่ายนายทุนในการคุกคามชาวบ้านนั้นเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น

ตัวอย่างปัญหาจากรัฐต่อชุมชนสันติพัฒนา

กรณีชุมชนสันติพัฒนา หลังจากชาวบ้านได้เข้าไปอยู่ในแปลงแล้ว ต่อมาบริษัท สหอุตสาหกรรม น้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัดได้ดำเนินคดีกับชาวบ้านรวม 3 ครั้งคือ

ครั้งที่ 1 เมื่อเดือน ธ.ค 2551 ฟ้องชาวบ้านจำนวน 4 คน คดีแพ่งขับไล่และเรียกค่าเสียหายมูลค่า 5.3 ล้านบาท อ้างว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จำนวน 1,400 ไร่ เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ น.ส.3.ก ในของชื่อบริษัท 10 แปลง รวมเนื้อที่ 325 ไร่ ส่วนที่เหลืออ้างว่าอยู่ระหว่างการออกเอกสารสิทธิ

ครั้งที่ 2 วันที่ 25 มี.ค 2552 บริษัทได้ฟ้องชาวบ้านชุมชนสันติพัฒนาเพิ่มอีก 12 รายเรียก ค่าเสียหายจำนวน 10 ล้านบาทและขอให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราวให้จำเลยทั้งหมดหรือถอนสิ่งปลูกสร้าง ออกไปจากที่ดิน น.ส.3.ก เลขที่ 731,732,733 หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี โดยโจทก์อ้าง ว่าชุมชนตั้งอยู่บนที่ดินที่บริษัทครอบครองอยู่ และให้ศาลออกหมายจับจำเลยทั้งหมดอ้างว่าขัดคำสั่งศาลไม่ ยอมหรือถอนสิ่งปลูกสร้างออกไป

ครั้งที่ 3 เดือนเมษายน 2552 บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด ได้แจ้งความ ดำเนินคดีอาญาในข้อหาบุกรุกกับชาวบ้านกลุ่มเดิม ที่สถานีตำรวจภูธรพระแสงจังหวัดสุราษฎร์ธานี ครั้งนี้ ได้ส่งหมายเรียกผู้ต้องหาทางไปรษณีย์ให้ไปพบพนักงานสอบสวนในวันที่ 27 เมษายน 2552 ซึ่งในวัน เดียวกันนี้ผู้ต้องหาทั้ง 12 คนได้ไปยื่นหนังสือขอพบพนักงานสอบสวนแต่ทางพนักงานสอบสวนไม่อยู่ รองผู้ กำกับฯจึงรับหนังสือไว้แทน ต่อมาในวันที่ 16 พฤษภาคม 2552 กลับมีกำลังตำรวจหลายร้อยนายนำ หมายจับผู้ต้องหาในคดีนี้เข้าไปในชุมชน จับผู้ต้องหาได้หนึ่งคนคือ นายสุเทพ ชันฤทธิ์ ส่งศาลจังหวัดสุ ราษฎร์ธานี ชุมชนต้องใช้เงินสดของกลุ่มออมทรัพย์ของสมาชิกจำนวน 90,000 บาทประกันตัวออกมา ต่อมาได้ทราบภายหลังจากการตรวจสอบเอกสารของนายฝ่ายจำเลยว่า หมายจับที่พนักงานสอบสวนขอ ออกจากศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีลงวันที่ 27 เมษายน 2552 ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันที่พนักงานสอบสวนนัด ผู้ต้องหาไปพบ

ในวันที่ 3-4 พฤศจิกายน 2552 กรมสอบสวนคดีพิเศษ(DSI) ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงพร้อมลงพื้นที่ และสรุปว่าจากการตรวจสอบแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 พบว่าใน พ.ศ. 2519 เอกสารสิทธิใน ที่ดิน น.ส. 3 ก ของบริษัท ที่ใช้อ้างในคำฟ้องคือแปลงเลขที่ 731,732,733 ทั้ง 3 แปลงออกทับพื้นที่ป่าที่ป่าที่ไม่ มีร่องรอยการทำประโยชน์จึงสรุปได้ว่า น.ส.3 ก ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย แต่ศาลก็ยังใช้ข้อกล่าวอ้างนี้ มาออกหมายบังคับคดีให้รื้อย้ายชุมชนออกไปให้พื้นที่พิพาทตามที่บริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม มหาชน(มหาชน) จำกัดกล่าวอ้างในคำฟ้อง

เอกสาร น.ส. 3 ก ที่ครอบครองโดยบริษัทสหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มฯ จำนวน 11 แปลง ซึ่งกรม
สอบสวนคดีพิเศษ ได้ตรวจสอบพบว่าออกโดยมิชอบมีดังนี้

- ๑) น.ส.3 ก เลขที่ 710 เลขที่ดิน 25
- ๒) น.ส.3 ก เลขที่ 733 เลขที่ดิน 48
- ๓) น.ส.3 ก เลขที่ 731 เลขที่ดิน 46
- ๔) น.ส.3 ก เลขที่ 732 เลขที่ดิน 47
- ๕) น.ส.3 ก เลขที่ 715 เลขที่ดิน 30
- ๖) น.ส.3 ก เลขที่ 724 เลขที่ดิน 39
- ๗) น.ส.3 ก เลขที่ 725 เลขที่ดิน 40
- ๘) น.ส.3 ก เลขที่ 728 เลขที่ดิน 43
- ๙) น.ส.3 ก เลขที่ 734 เลขที่ดิน 49
- 10) น.ส.3 ก เลขที่ 735 เลขที่ดิน 50
- 11) น.ส.3 ก เลขที่ 660 เลขที่ดิน ไม่ปรากฏ

ที่ดินทั้ง 11 แปลง ข้างต้นตั้งอยู่ในท้องที่หมู่ 6 ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ฯ

นอกจากนี้ยังมีเอกสาร น.ส. 3 ก ที่ครอบครองโดยบริษัทสากลการลงทุน จำกัด จำนวน 9 แปลง
ซึ่งกรมสอบสวนคดีพิเศษได้ตรวจสอบและเชื่อว่าอยู่ในข่ายที่จะออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ มีดังนี้

- 1) น.ส.3 ก เลขที่ 1940 เลขที่ดิน 5
- 2) น.ส.3 ก เลขที่ 1969 เลขที่ดิน 29
- 3) น.ส.3 ก เลขที่ 1943 เลขที่ดิน 8
- 4) น.ส.3 ก เลขที่ 1941 เลขที่ดิน 6
- 5) น.ส.3 ก เลขที่ 1954 เลขที่ดิน 14
- 6) น.ส.3 ก เลขที่ 1984 เลขที่ดิน 44
- 7) น.ส.3 ก เลขที่ 1945 เลขที่ดิน 10
- 8) น.ส.3 ก เลขที่ 1987 เลขที่ดิน 47
- 9) น.ส.3 ก เลขที่ 1944 เลขที่ดิน 9

ที่ดินทั้ง 9 แปลง ข้างต้นตั้งอยู่ในท้องที่ ต. คลองน้อย อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี

ในวันที่ 5 ธ.ค. 2552 ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้สั่งให้กรมที่ดินทำแผนที่พิพาทร่วมกันทั้งทางฝ่าย
โจทก์ จำเลย แต่เจ้าหน้าที่กรมที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานีกลับไม่ยอมรังวัดเจาะจงพื้นที่ น.ส. 3 ก ทั้ง 3 แปลง
จึงไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าที่ดินแปลง 731,732,733 อยู่ตรงไหนกันแน่ ทำให้ไม่สามารถรังวัดรายละเอียด
จึงพากันกลับและไปแถลงต่อศาลในวันที่ 18 ธ.ค 2552

ขณะนี้คดีความที่บริษัท สหอุதกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด ฟ้องร้องทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ต่อชาวบ้าน ยังดำเนินต่อไปในศาลแม้จะมีข้อมูลหลักฐานที่ชัดเจนแล้วว่าเอกสารสิทธิที่นั้นออกโดยมิชอบก็ตาม โดยวันที่ 27 ตุลาคม 2554 ศาลชั้นต้นได้มีคำพิพากษาจำคุกนายบุญฤทธิ์ ภิรมย์และเพื่อนบ้านอีกแปดคน เป็นเวลา 1 ปี 6 เดือน โดยไม่รอลงอาญาในความผิดฐานบุกรุกที่ดินของเอกชนจากกรณีการเข้าตรวจสอบและรวมตัวจัดตั้งชุมชนสันติพัฒนา เหตุผลสำคัญที่ชาวบ้านยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลคือการที่เอกสารสิทธิที่ดินของนายทุนออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งหากพิสูจน์ได้ว่าเอกสารสิทธิที่นายทุนใช้ในการดำเนินคดีกับชาวบ้านนั้นออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็เท่ากับว่าฝ่ายนายทุนไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน นายทุนจึงไม่ใช่ผู้เสียหายและย่อมไม่มีอำนาจฟ้องคดีไปโดยปริยาย แต่ในคำพิพากษากลับมีความเห็นทำนองว่า “เอกสารสิทธิที่ดิน ที่ออกโดยเจ้าพนักงาน トラบโดที่ยังไม่ได้มีการเพิกถอนก็ต้องถือว่ายังเป็นเอกสารราชการที่ถูกต้องตามกฎหมาย” ซึ่งเท่ากับกระบวนการยุติธรรมได้ตัดประเด็นข้อต่อสู้ที่ควรต้องพิจารณานี้ออกไปอย่างสิ้นเชิง โดยพิจารณาเพียงว่าชาวบ้านได้บุกรุกเข้าไปรบกวนการครอบครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิที่นั้นหรือไม่ ชาวบ้านจึงสงสัยว่าทำไมกระบวนการยุติธรรมจึงไม่พิจารณาในประเด็นเรื่องความชอบหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายของเอกสารสิทธิซึ่งเป็นประเด็นต่อสู้หลักของฝ่ายชาวบ้าน เพราะการที่เอกสารสิทธิชอบด้วยกฎหมายหรือไม่นั้นควรเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องยุติก่อนการพิพากษา

ชาวบ้านจึงไม่ไว้วางใจในกระบวนการยุติธรรม และเห็นว่ากระบวนการยุติธรรมที่ผ่านมาขัดขวางและไม่เอื้อต่อการทำโฉนดชุมชน เพราะตามกฎหมายในปัจจุบัน เอกสารสิทธิที่ดินที่ออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายจะถูกเพิกถอนได้จากสองหน่วยงานเท่านั้นคือกรมที่ดินและศาล ซึ่งเป็นไปได้ยากที่อธิบดีกรมที่ดินจะสั่งเพิกถอนเพราะนั่นเท่ากับยอมรับว่าหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นปัจจุบันหน่วยงานที่มีอำนาจเข้ามาเพิกถอนเอกสารเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดก็คือศาล แต่จากคำพิพากษาดังกล่าวก็ทำให้ชาวบ้านกลางแครงใจและผิดหวังกับบทบาทของศาล

ตัวอย่างปัญหาจากรัฐต่อชุมชนคลองไทรพัฒนา

ส่วนกรณีของชุมชนคลองไทรพัฒนาที่พบอุปสรรคในการทำโฉนดชุมชนอันเนื่องมาจากรัฐ เช่น วันที่ 9 สิงหาคม 2552 เวลา 06.30 น. ได้มีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวน 40 คันรถปิกอัพ นำโดยผู้บังคับการจังหวัดสุราษฎร์ธานีและกำลังตำรวจจากสถานีตำรวจชัยบุรีอ้างว่าเข้าไปตรวจค้นอาวุธและยาเสพติด ตำรวจกลุ่มนั้นได้ตรวจค้นอยู่ประมาณ 2 ชั่วโมง ค้นบ้าน 20 หลังคา ได้ยึดมีดสปาด้า 1 เล่ม มีดพร้า 2 เล่ม โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจได้แสดงหมายค้นของศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีให้นายสุพจน์ กาฬสงคราม ในหมู่บ้านดู แต่เมื่อพลิกให้ดูอีกด้านหนึ่ง นายสุพจน์เห็นว่าในหมายดังกล่าวไม่ปรากฏลายมือชื่อของผู้พิพากษาแต่อย่างใด ตำรวจชุดดังกล่าวได้ออกจากหมู่บ้านเวลา 08.30 น.

หลังจากกลุ่มของตำรวจออกไปพ้นจากประตูหมู่บ้านประมาณ 100 เมตร ก็ได้มีนายประสพโชค มรกตซึ่งเป็นกำนันตำบลเขาหิน อำเภอลำพูน จังหวัดกระบี่ ร่วมกับนายอาวุธ รุ่งจิตร กำนันตำบลไทรทอง อำเภอยะบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และสารวัตรกำนันแม็ก(ไม่ทราบชื่อจริง) และพวกซึ่งชาวบ้านเห็น

ว่าเป็น ชรบ. อีกประมาณ 40 คน (ชาวบ้านจำทะเบียนรถกระบะได้คือ บพ 1617 และ กบ 5309) ถืออาวุธปืนยาวเดินนำรถไถรถไถใหญ่ (รถไถจวน) จำนวน 3 คัน พังรั้วของชุมชนเข้ามาไถบ้านของชาวบ้านจนเสียหายใช้การไม่ได้จำนวน 60 หลัง ชาวบ้านได้โทรศัพท์ตามเพื่อนชุมชนใกล้เคียงมาช่วยเหลือ และโทร.เรียกนักข่าวให้เข้ามาดูเหตุการณ์ กลุ่ม ชรบ.ดังกล่าวจึงถอยออกไปในเวลาประมาณ 11.00 น

ผู้ที่ได้รับความเสียหายกรณีถูกทำลายบ้านเรือน ที่ชุมชนคลองไทรพัฒนา ต.คลองน้อย อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2552 ได้แก่

- 1.นางสุกัญญา จันทร์เซย
2. นางสมสวย มณีศรี
3. นายสุทิตย์ ใสดำ
4. นางสุจิตราวาศพิพัฒน์
5. นางสุวรรณทองประดิษฐ์
6. นายเจริญ สมตั้งใจ
7. นายมนัส เครือแบน
- 8.นายประจวบ พลสวัสดิ์
9. นายวุฒิพงษ์ ทองขำ
- 10.นายโชคชัย ธาณีรัตน์
- 11.น.ส.พรณี วัฒนพรหม
- 12.นายสุกิจ กำเสริฐ
- 13.นายอภิชาติ ย้อยญาติ
- 14.นางเสาวนีย์ ใสดำ
- 15.นายสุริยัน บุญขำ
- 16.นางโสภณ เจ๊ะตะใส
- 17.นายอรรถสิทธิ์ เจ๊ะตะใส
- 18.นางผืน โมกสุวรรณ
- 19.นายหมาดหิ่ ทอดทึง
- 20.นายมานะ ปราบเกท
- 21.นายสอิ่ง ฤทธิรงค์
- 22.นางมลทา ชูแก้ว
- 23.น.ส.วรรณิศา ทองพูน
- 24.นายอำนาจ สุทธิ
- 25.นางมาลี ไกรณรา

- 26.นางเล็ง ฤทธิรงค์
- 27.น.ส.อุส่าห์ สุวรรณพัฒน์
- 28.นายวีระ ฤทธิรงค์
- 29.น.ส.อารีย์ อนุพันธ์
- 30.นางบัวทอง ชุ่มกันยา
- 31.น.ส.สุรัสวดี ชี้อตรง
- 32.นางสายพิณ กล่อมกลับ
- 33.นางอนงค์ บุญไย
- 34.นายประสิทธิ์ ตักเตือน
- 35.นางอาภา บุญขำ
- 36.นายกระจาย บุญขำ
- 37.นายสุชา บุญขำ
- 38.นายสุดใจ กลับกลาย
- 39.นางวรรณิ ธรรมโชติ
- 40.นางเปี่ยม บุญศรี
- 41.นายอนุศักดิ์ ฤทธิมาศ
- 42.นายณรงค์ สุดพุ่ม
- 43.นายณรงค์ เทพแก้ว
- 44.นายสมภาพ ทองขำ
- 45.นายนิคม รามจันทร์
- 46.นายประสิทธิ์ แซ่ลิ้ม
- 47.นายสมศักดิ์ ศักดา
- 48.นายเฉลิมพงศ์ ศิริสมบูรณ์
- 49.นายฟอง วงศ์ปนทอง
- 50.น.ส.เบญจวรรณ บุญรักษ์
- 51.นายสุพจน์ กาฬสงค์
- 52.นายจักรพงษ์ ฤทธิมาศ
- 53.นางมะลิวัลย์ บุญทองเล็ก
- 54.นายสมชาย สมทรัพย์

นอกจากนี้ ยังมีชาวบ้านอีกประมาณ 7-8 คนที่ยังไม่ได้ส่งรายละเอียดค่าเสียหาย

ในระหว่างเกิดเหตุดังกล่าว ชาวบ้านได้โทรศัพท์แจ้ง 191 ก็ได้รับคำแนะนำให้ไปแจ้งความที่ สภ.ชัยบุรี ชาวบ้านจึงได้โทรศัพท์แจ้ง สภ.ชัยบุรีและร้องขอให้แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เพิ่งออกจากหมู่บ้านให้กลับเข้ามาช่วยระงับเหตุ แต่ปรากฏว่าตำรวจกลุ่มดังกล่าวไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือแต่อย่างใดทั้งที่อยู่ในวิสัยที่จะกลับเข้ามาช่วยเหลือได้ทันเวลา ต่อมา น.ส.สุกัญญา จันทร์เชยกับพวก 44 คนได้เข้าแจ้งความร้องทุกข์กล่าวหานายประสพโชค มรกตและพวกที่ สภ.ชัยบุรี และเข้าพบ พล.ต.ต.เทศา ศิริวาโท ผบก. ภจว.สุราษฎร์ธานีในขณะนั้น พล.ต.ต.เทศาอ้างกับชาวบ้านว่ามีหมายศาลให้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านดังกล่าว แต่เมื่อ น.ส.สุกัญญาได้ขอดูหมายศาลตามที่อ้าง พล.ต.ต.เทศาอ้างว่าไม่ได้นำมา

วันที่ 10 สิงหาคม 2552 ที่ชุมชนคลองไทรพัฒนาได้มี ชรบ.จาก ต.เขาหิน อ.เขาพนม จ.กระบี่ จำนวนประมาณ 40 คนเดินทางด้วยรถ 5 คันเข้ามาตั้งกำลังอยู่ที่แคมป์ของบริษัทบริเวณทางเข้าออกหมู่บ้านทั้ง 2 ทาง ได้มีชาวบ้าน 5 คนหลบออกไปแจ้งความที่ สภ.ชัยบุรีอีกครั้งหนึ่ง มีการลงบันทึกประจำวัน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้บอกผู้ไปแจ้งความให้ไปสืบหาชื่อเจ้าของรถแทรกเตอร์และผู้ขับรถคันดังกล่าวมาให้ตำรวจด้วย ขณะที่ชาวบ้านได้ยืนยันว่า รถแทรกเตอร์เป็นของบริษัท จิวกิงจู้ย พัฒนา จำกัด

ในระหว่างที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งเข้าไปแจ้งความที่โรงพัก ปรากฏว่าที่ห้องแถวบริเวณแคมป์ของบริษัทจำเลยซึ่งเป็นตำรวจสังกัด สภ.ไชยบุรีได้เข้าไปชุกมอยู่ จำเลยได้วางโทรศัพท์มือถือไว้ที่ท่อน้ำใกล้ป้อมยามรักษาการของชาวบ้านซึ่งมีนายกลไกร ทองอ้วนทำหน้าที่ยามรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้านนั่งอยู่ จำเลยได้ใช้โทรศัพท์มือถืออีกเครื่องหนึ่งโทรศัพท์เข้าเครื่องที่วางไว้ นายกลไกรได้ยินเสียงโทรศัพท์เข้าจึงได้หยิบโทรศัพท์เพื่อดูว่าเป็นโทรศัพท์ของเพื่อนหรือไม่ จำเลยก็เข้าจับกุมและแจ้งข้อหาลักทรัพย์ แต่เมื่อนำตัวไป สภ.ไชยบุรีปรากฏว่านายกลไกรถูกแจ้งข้อหาเพิ่มว่ามีกระสุนอยู่ในครอบครอง 4 นัด นายกลไกรถูกขังไว้ ไม่ให้เยี่ยม ไม่ให้ประกันตัว ชาวบ้านที่ไปแจ้งความเรื่องค่าเสียหายได้พบเห็นนายกลไกรและซักถามตำรวจที่ สภ.ไชยบุรีจึงทราบเหตุที่เกิดขึ้นกับนายกลไกรดังกล่าว

ส่วนกรณีที่นางสาวสุกัญญา จันทร์เชย กับพวกรวม 44 คนได้แจ้งความร้องทุกข์กล่าวหานายประสพโชค มรกตและพวก เจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.อ. ชัยบุรีได้ทำการสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานโดยสรุปคือ เชื่อได้ว่ากานันท์ทั้งสองคนมีความผิดจริงจึงสั่งฟ้อง แต่ต่อมาอัยการจังหวัดประจำศาลแขวงสุราษฎร์ธานีมีความเห็นไม่สั่งฟ้อง เหตุการณ์ครั้งนี้ชาวบ้านเห็นว่าได้รับความไม่เป็นธรรมจากการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวบ้านจึงได้เรียกร้องขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้สั่งการไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานีให้ทำความเห็นแย้งกลับไปยังอัยการจังหวัดประจำศาลแขวงสุราษฎร์ธานี แต่เรื่องก็ไม่คืบหน้าใดๆ

29 ธันวาคม 2552 เวลา 12.05 น. พ.ต.ท.โกเมธ ชูชมชื่น จาก สภ.อ.เขาพนม จ.กระบี่ พร้อมกับนายทวี แดงอนันต์ผู้จัดการบริษัทจิวกิงจู้ยฯ และพวกอีก 5 คน โดยใช้รถปิ๊กอัพ 2 คันได้เข้ามาในชุมชนคลองไทรพัฒนา และสอบถามข้อมูลต่างๆ จากสมาชิกบางคนในชุมชน เมื่อชาวบ้านบางคนบอกว่าไม่ทราบ ก็เกิดความขัดแย้งกันขึ้น พ.ต.ท.โกเมธได้ตบหน้านายอภิสิทธิ์ สังข์ทองสมาชิกชุมชนคลองไทรพัฒนา นายอภิสิทธิ์จึงเอากล้องมาขอถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน แต่ พ.ต.ท.โกเมธและกลุ่มบุคคลที่มาด้วยเอาปืนมาจี้ที่

หน้าอกนายอภิรินทร์ สังข์ทองและนางมาลิดา เจียรรัมย์(ภรรยานายอภิรินทร์) ทำให้ชาวบ้านไม่ได้ภาพไว้เป็นหลักฐาน จากนั้นกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็ได้เดินทางออกไปจากชุมชน

ต่อมาจากการทูลถามผลึกต้นของชาวบ้านทำให้ราชการได้จัดกำลังมาดูแลชาวบ้านโดยสำนักงานตำรวจแห่งชาติมีคำสั่งจัดชุดดูแลความปลอดภัยคำสั่งที่ 117/2553 แต่ชาวบ้านบอกว่ก็ไม่เคยเห็นตำรวจดังกล่าวเลย

ขณะเดียวกันก็ได้มีหนังสือคำสั่งการส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนเข้าไปคุ้มครองชุมชน ตามหนังสือที่ นร 0405(ลต.1) 0794 ลงวันที่ 21 มกราคม 2553 จาก นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีให้ตำรวจตระเวนชายแดนจากกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 42 (ค่ายศรีนครินทรทราทุ่งสง) ลงพื้นที่คุ้มครองความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนบ้านน้ำแดง ชุมชนคลองไทรพัฒนา และพื้นที่ชุมชนไทรงามพัฒนารวม 6 จุด ไปจนกว่ารัฐบาลจะแก้ไขปัญหาแล้วเสร็จ แต่การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ก็ไม่เอาจริงเอาจัง เช่น กรณีที่สมาชิกในชุมชนคลองไทรพัฒนาถูกกลุ่มอิทธิพลคุกคามอยู่โดยได้มีเสียงปืนดังขึ้นบริเวณหน้าชุมชนในช่วงเวลา 2 วันติดต่อกัน โดยเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2553 เวลาประมาณ 20.00 น. ได้มีเสียงปืนไม่ทราบขนาดดังขึ้นที่บริเวณหน้าชุมชนจำนวน 6-7 นัด ทำให้สมาชิกในชุมชนคลองไทรฯ ตื่นตกใจ จึงต้องช่วยกันปกป้องดูแลรักษาความปลอดภัยกันอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น

ต่อมา วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553 เวลา 09.35 น. มีคนงานจำนวน 25 คน ของบริษัทจิวแก๊งจู้ยซึ่ง เป็นบริษัทที่อยู่ในช่วงการถูกดำเนินคดีฟ้องร้องโดย ส.ป.ก. สุราษฎร์ธานี ได้เข้าเก็บเกี่ยวผลผลิตปาล์มจนเสร็จสิ้นในช่วงเวลาประมาณ 13.00 น. หลังจากคนงานเหล่านี้ได้ออกจากชุมชนเพียงครู่เดียวสมาชิกในชุมชนก็ได้เสียงปืนดังขึ้นกว่า 20 นัด จากฝั่งที่คนงานกลุ่มดังกล่าวอยู่ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนาแตกตื่นและพากันวิ่งหนี

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทางชุมชนได้ประสานไปที่ชุดกำลัง ตชด. ที่ทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยให้กับชุมชน แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือแต่อย่างใด อีกทั้งยังอ้างด้วยว่าชุดปฏิบัติการ ตชด. ไม่มียานพาหนะที่จะเดินทางเข้าไปในชุมชน ซึ่งห่างจากจุดพัก ตชด. กว่า 3 กิโลเมตร

วันที่ 31 ก.ค. 2554 เวลาประมาณ 20.00 น. ได้มีกลุ่มคนใช้อาวุธสงครามยิงกระหน่ำบ้านชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนากว่า 50 นัด ชาวบ้านพบปลอกกระสุนหล่นอยู่เกลื่อนพื้น บ้านเรือนได้รับความเสียหาย แต่ไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต ชาวบ้านชุมชนคลองไทรได้โทรศัพท์แจ้งเหตุไปยัง สภ. ชัยบุรีให้รีบเข้ามาตรวจสอบกรณีดังกล่าว แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในพื้นที่ จนกระทั่งช่วงเช้าของวันที่ 1 ส.ค. 2554 ชาวบ้านได้เข้าแจ้งความที่ สภ. ชัยบุรีอีกครั้ง เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ลงบันทึกประจำวันไว้ก่อน แต่ไม่มีความคืบหน้าใดๆ และยังไม่มีการลงพื้นที่ตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุ นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนคลองไทรฯ ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าตอนกลางวันของวันเกิดเหตุได้มีคนของกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ซึ่งมีความขัดแย้งกับชาวบ้านเรื่องปมปัญหาที่ดินได้ขับรถจักรยานยนต์วนเวียนอยู่ภายในชุมชนโดยพกพาอาวุธปืนและวิทยุสื่อสารแบบเดียวกับของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อเป็นการข่มขู่ชาวบ้าน จนกระทั่งตอนค่ำก็เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น

4 ส.ค. 2553 เวลาประมาณ 20.00 น.ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้บ้านชาวบ้านในชุมชนคลองไทรพัฒนา ชาวบ้านคาดว่าเป็นฝีมือกลุ่มอิทธิพล ชาวบ้านที่อยู่เหตุการณ์เล่าว่าได้พยายามเข้าไปดับไฟ แต่กลับได้ยินเสียงปืนยิงรัวจากบริเวณที่เกิดเหตุทำให้ไม่กล้าเข้าไปใกล้ และได้พยายามโทรศัพท์แจ้งเหตุกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.ชัยบุรี ซึ่งเจ้าหน้าที่รับปากจะเข้ามาตรวจสอบ แต่ก็ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านต้องปล่อยให้เพลิงลุกไหม้และดับมอดไปเอง จนกระทั่งตอนเช้าจึงได้เข้าสำรวจความเสียหายพบว่าบ้าน 3 หลังซึ่งตั้งอยู่ใจกลางชุมชนถูกเพลิงเผาไหม้ทั้งหลัง และยังไม่ทราบความเสียหายต่อทรัพย์สินอย่างไรก็ตามไม่มีผู้ได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจากเหตุดังกล่าว เนื่องจากเจ้าของบ้านได้ย้ายออกไปอยู่กับญาติภายนอกชุมชนก่อนหน้านี้ เนื่องจากเกรงกลัวกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่

วันที่ 1 มีนาคม 2554 ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งอ้างว่าได้รับมอบอำนาจมาจากบริษัท จีวงษ์พัฒนา จำกัด นำเครื่องจักรกลพร้อมด้วยกำลังคนจำนวนหนึ่งเข้ามาในชุมชนพร้อมทั้งประกาศความเป็นเจ้าของรับผิดชอบพื้นที่ดังกล่าวและดำเนินการขุดเส้นทางที่สมาชิกในชุมชนสัญจรไปมาทุกวันจนไม่สามารถสัญจรไปมาได้และปิดกั้นประตูรั้วเหล็กทางเข้าออก ทางชุมชนได้ให้ตัวแทนไปเจรจาขอร้องให้หยุดดำเนินการแต่ก็ไม่เป็นผล ชาวบ้านได้ดำเนินการร้องเรียนต่อหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน, เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจภูธรอำเภอชัยบุรี, เลขาธิการสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ไม่มีหน่วยงานได้เข้าแก้ปัญหา ทำให้สมาชิกชุมชนคลองไทรถูกปิดกั้นไม่สามารถสัญจรเข้าพื้นที่ได้

วันที่ 12 พ.ย. 2554 เวลาประมาณ 16.00 น.มีกลุ่มชายจำนวน 6 คน อ้างตัวว่าเป็นตำรวจ แต่งกายแบบครึ่งท่อนสวมเสื้อกันกระสุนและมีวิทยุสื่อสาร เดินทางเข้ามาในชุมชนคลองไทรพัฒนา โดยนำรถส่วนตัวเป็นรถกระบะตอนครึ่งสีขาวไม่ทราบเลขทะเบียนมาจอดไว้แล้วเดินเท้าเข้ามาในชุมชน และได้เข้าตรวจค้นบ้านของชาวบ้านโดยไม่มีหมายค้น บ้านที่ถูกตรวจค้นคือบ้านของนายลือ (นามสมมติ) ซึ่งเปิดเป็นร้านค้า และบุคคลที่อ้างว่าเป็นตำรวจมาจากกองบัญชาการตำรวจภูธรภาค 8 และต้องการเข้าตรวจค้นบ้านเพราะมีคนแจ้งว่าที่บ้านนายลือมีอาวุธผิดกฎหมาย ภรรยาของนายลือซึ่งอยู่บ้านในขณะนั้นจึงสอบถามว่ามีหมายค้นหรือไม่ แต่บุคคลดังกล่าวไม่ตอบ กลับชักปืนขึ้นมายุ่มย่ามและบอกว่าปากดี เดี่ยวจะพาไปโรงพัก กลุ่มบุคคลดังกล่าวได้ทำการค้นภายในบ้านโดยไม่ฟังเสียงทัดทานของเจ้าของบ้าน ภรรยาของนายลือจึงตะโกนเรียกเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงให้มาช่วยเหลือ จากนั้นกลุ่มคนที่อ้างตัวว่าเป็นตำรวจดังกล่าวจึงล่าถอยออกไป เมื่อเข้าไปสำรวจความเสียหายหลังจากที่กลุ่มคนดังกล่าวใช้เวลาหรือค้นราว 10 นาที พบว่า ข้าวของเสียหายจำนวนมาก และมีเงินหายไป 30,000 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในร้าน และมีเงินที่ชาวบ้านร่วมลงขันกันเพื่อจะนำไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมรวมอยู่ด้วย ก่อนหน้านี้มีชาวบ้านเล่าว่าได้เห็นกลุ่มบุคคลดังกล่าวอยู่ที่แคมป์ที่พักคนงานของบริษัทเจ้าของสวนปาล์มที่ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าออกชุมชน ชาวบ้านส่วนหนึ่งมั่นใจว่ากลุ่มบุคคลที่เข้ามาตรวจค้นบ้านในชุมชนเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจเนื่องจากมีเสื้อกันกระสุนและมีวิทยุสื่อสารของตำรวจ

ปัญหาจากรัฐที่เกิดจากผลกระทบในระดับนโยบาย

นอกจากที่กล่าวไปแล้ว ปัญหาจากรัฐที่ชาวบ้านประสบยังอยู่ในรูปแบบอื่นๆ โดยเฉพาะจากนโยบายของรัฐที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับโฉนดชุมชน ทำให้ส่งผลกระทบคือชาวบ้านเกิดค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากจากการเคลื่อนไหวต่อผู้ของชาวบ้านในช่วงที่ผ่านมา จากการสำรวจข้อมูลเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2553 พบว่ามีสมาชิก สกต. จำนวน 19 คนกำลังอยู่ในระหว่างการขึ้นศาลในฐานะจำเลยในคดีความที่ถูกฟ้องร้องโดยนายทุนสวนปาล์มในข้อหาการบุกรุกพื้นที่เอกชน และถูกเรียกค่าเสียหายกว่า 15 ล้านบาท พบว่าเวลาที่ผ่านไป 2 ปีเกษตรกรเหล่านี้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีมากถึงกว่า 1,120,000 บาท

ปัญหาจากบทบาทของรัฐต่อการทำโฉนดชุมชนอีกอย่างหนึ่งคือ รัฐต้องการจัดการที่ดินเองโดยไม่ใช้แนวทางโฉนดชุมชน ทำให้การจัดการที่ดินยังอยู่ภายใต้การควบคุมโดยรัฐ ซึ่งเมื่อรัฐนำแนวทางเหล่านั้นที่ไม่ใช่แนวทางโฉนดชุมชนไปปฏิบัติก็จะถูกกำหนดโดยรัฐและมักล้มเหลว ทำให้เกิดความคิดหวังพึ่ง การมุ่งหาการอุปถัมภ์จากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่หรือแกนนำหาประโยชน์ได้ดังที่เกิดขึ้นกับการจัดการของรัฐเมื่อ พ.ศ. 2547 ที่ได้กล่าวไปแล้วในช่วงต้นของรายงานนี้

การที่รัฐยังพยายามควบคุมการจัดการที่ดินไว้ที่รัฐควบคุมไปกับแนวทางโฉนดชุมชนที่ชาวบ้านผลักดันทำให้ชาวบ้านหลายกลุ่มโดยเฉพาะที่ไม่ใช่สมาชิกของ สกต.พยายามเรียกร้องให้รัฐเป็นผู้จัดทำให้หรือเป็นผู้แก้ปัญหาให้เป็นหลัก ซึ่งปัญหาก็ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง ทำให้ชาวบ้านชาวบ้านยังคงเรียกร้องต่อไปเช่นเดิม เช่น เมื่อวันที่ 27 ม.ค.2553 นายชาคฤช ศรีภิรมณ์มิตร ประธานสหกรณ์การเกษตรตะพานเมืองใหม่ จำกัด ต.ตะพาน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี พร้อมด้วยสมาชิกสหกรณ์ฯ จำนวนประมาณ 1,000 คนรวมตัวกันเพื่อถามถึงความชัดเจนจากนายดำริห์ บุญจริง ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานีในขณะนั้น ถึงแนวทางการจัดสรรที่ดินทำกินในพื้นที่ราชพัสดุแปลงที่ สฎ.848 (บ่อถ่านศิลา) เขตตำบลตะพาน และตำบลกรูด อ.พุนพิน เนื้อที่กว่า 4,000 ไร่ ที่อยู่ในความครอบครองของบริษัท เกษตรกรรมปาล์ม จำกัด ที่เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากสวนปาล์มน้ำมัน และสวนส้มโชกุน โดยไม่มีสัญญาการเช่าที่ดินจากภาครัฐมานานกว่า 30 ปี เป็นต้น

ปัญหาจากชุมชนใกล้เคียง

สำหรับปัญหานี้พบว่า บางพื้นที่ผู้นำทางการในหมู่บ้านเป็นพวกเดียวกับนายทุนจึงขัดขวางหรือข่มขู่คุกคามสมาชิกในชุมชน บางพื้นที่พยายามหาจังหวะเข้ามาแย่งที่ดินของชุมชนโดยอ้างว่าคนในพื้นที่ต้องมีสิทธิในที่ดิน ทั้งที่ก่อนหน้านี้ได้ขัดขวาง สกต.ที่ผลักดันให้รัฐตรวจสอบที่ดินมาโดยตลอด

ปัญหาในหมู่สมาชิกชุมชนเอง

ปัญหานี้เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแก้ไขอย่างเอาจริงเอาจัง ปัญหาที่สำคัญในหมู่สมาชิกที่ต้องรีบแก้ไขมี 3 ประการคือ

1. สภาพทางความรู้ ความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์ จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมของสมาชิกไม่เท่ากัน

2. ระดับโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรที่ต้องทำให้การนำรวมหมู่เข้ามาแทนที่การจัดองค์กรแบบเดิมให้มากที่สุด

ผลอันเกิดมาจากปัญหาสองประการนี้ได้ทำให้ช่วงที่ผ่านมาบางชุมชนที่เคยเป็นสมาชิกของ สกต. ต้องออกจากการเป็นสมาชิก เช่น กรณีชุมชนน้ำแดงพัฒนา หมู่ 5 ต.คลองน้อย อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งชาวบ้านได้เข้าไปสร้างชุมชนที่พักอาศัยตั้งแต่ประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ 2552 เพื่อเรียกร้องให้มีการตรวจสอบการถือครองที่ดินของ บริษัท สาภลทรัพย์การ พัฒนา จำกัด โดยชาวบ้านทราบว่าที่ดินของบริษัท ได้มีการทิ้งร้างไม่ทำประโยชน์มาเป็นเวลานานไม่ต่ำกว่า 20 ปี สภาพก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าไปสร้างชุมชนเป็นที่ดินรกร้าง มีสภาพเป็นป่าไม้ขึ้นปนกับต้นปาล์มไม่ได้มีการดูแลเก็บเกี่ยวผลปาล์ม สมาชิกของชุมชนน้ำแดงพัฒนาประกอบด้วยชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงของ ต.คลองน้อย อ.ชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี และชาวบ้านในจังหวัดใกล้เคียง ส่วนใหญ่เป็นคนยากจนไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือมีแต่ไม่เพียงพอส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ทำสวนยางพารา สวนปาล์ม น้ำมัน สวนผลไม้ ต่อมาประมาณเดือนเมษายน 2552 บริษัท ฯ ได้แจ้งความดำเนินคดีอาญาแก่ชาวบ้านในข้อหาบุกรุกอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่สถานีตำรวจภูธรชัยบุรี จ.สุราษฎร์ธานี โดยพนักงานอัยการจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ส่งฟ้องต่อศาลแล้ว แต่ต่อมาชุมชนน้ำแดงพัฒนาได้ถอนตัวจากการเป็นสมาชิกของ สกต. ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2554 เนื่องจาก สกต. ได้ติดตามตรวจสอบพฤติกรรมของแกนนำชุมชนบางคนที่มีร่วมมือกันขายที่ดินของชุมชนประมาณ 200 ไร่ ให้กับบุคคลภายนอก และยังถูกร้องเรียนว่าเรียกเก็บเงินพิเศษจากสมาชิกเป็นค่าจัดสรรที่ดินอีกด้วย เป็นต้น

3. ปัญหาที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งในขณะนี้คือการที่สมาชิกในชุมชนไม่สามารถเลี้ยงชีพได้ด้วยการผลิตในแปลงที่ทำโฉนดชุมชนทำให้สมาชิกต้องออกไปรับจ้าง บางครั้งก็ออกไปจำนวนมากและนานหลายวัน ทำให้การใช้กฎบังคับอ่อนลง หรือทำให้คนยากจนมากๆไม่สามารถอยู่ร่วมสู้ได้จนต้องออกไปจากองค์กร จึงเหลือแต่คนที่สามารถทำตามระเบียบได้ซึ่งเป็นคนที่มีต้นทุนมากกว่า การแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสมาชิก ซึ่งเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสอยู่เป็นทุนเดิมแล้วจะเป็นการหนุ่หนุ่การทำโฉนดชุมชนอย่างสำคัญต่อไป

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชน

แม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคในการจัดทำโฉนดชุมชนในพื้นที่ สกต.จำนวนมาก แต่ก็มีเงื่อนไขสนับสนุนอยู่มากเช่นกัน สิ่งที่เอื้อที่สำคัญต่อการทำโฉนดชุมชนของ สกต. ในปัจจุบันคือการมีนโยบายเรื่องโฉนดชุมชน แม้จะยังมีความล่าช้า แต่ก็ทำให้ลดแรงกดดันในระดับพื้นที่ลงได้มาก ในด้านการรวมตัวของ สกต. และการรวมตัวภายในชุมชนก็มีความเข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากการที่สมาชิก สกต. สามารถ

รวมตัวกันได้ยาวนานกว่าที่ผ่านมา ซึ่งทำให้เกิดความต่อเนื่องจนเป็นโอกาสในการปรับโครงสร้างองค์กรให้มีความเหมาะสม และมีโอกาสในการพัฒนาสมาชิกมากขึ้น

นอกจากนั้นนโยบายต่างๆของรัฐหลายอย่างก็เอื้อให้สมาชิกสามารถใช้ประโยชน์ได้ อันเป็นการป้องกันไม่ให้ที่ดินหลุดมือจากชาวบ้านได้ง่ายเหมือนในอดีต เช่น มีกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาบุตร มีกองทุนหมู่บ้าน มีนโยบายด้านการรักษาพยาบาล เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเอื้อเนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐบางหน่วยงานที่มีบทบาทหนุนการทำโฉนดชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เช่น

เมื่อวันที่ 3-4 พฤศจิกายน 2552 คณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการช่วยเหลือและแก้ปัญหาหนี้สินของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ประกอบด้วยกรมสอบสวนคดีพิเศษ โดย พ.ต.ท.ประจักษ์ วงศ์สินธิ และคณะสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตในภาครัฐ โดย พ.ต.ท.สันต์ทอง ตังละแม และกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ชุมชนคลองไทรพัฒนา ชุมชนน้ำแดง และชุมชนสันติพัฒนา ต.บางสวรรค์ อ.พระแสง จ.สุราษฎร์ธานี เพื่อนำข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเสนอต่อคณะกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน มีข้อสรุปสำคัญคือจากการตรวจสอบแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 พบว่าใน พ.ศ. 2519 เอกสารสิทธิในที่ดิน น.ส. 3 ก ของบริษัท ที่ใช้อ้างในคำฟ้องคือแปลงเลขที่ 731,732,733 ทั้ง 3 แปลงออกทับพื้นที่ป่าที่ป่าไม้มีร่องรอยการทำประโยชน์จึงสรุปได้ว่า น.ส.3 ก ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

หรือบทบาทของเจ้าหน้าที่ ส.ป.ก.สุราษฎร์ธานีพร้อมกำลังตำรวจเข้าตรวจสอบพื้นที่ที่บริษัทได้ว่าจ้างคนให้ไปขุดดินเป็นร่องคูแบ่งแนวเขต เพื่อทำการขายเปลี่ยนมือเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2554 ดังที่กล่าวไปแล้ว

น่าสังเกตว่าการที่รัฐมีบทบาทเอื้อต่อการทำโฉนดชุมชนส่วนหนึ่งมาจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวบ้าน ซึ่งทำให้หน่วยงานรัฐต้องเข้ามารับผิดชอบ แต่ก็มีหลายครั้งที่หน่วยงานของรัฐไม่ได้ทำอย่างจริงจัง เช่น การที่มีคำสั่งตั้งแต่วันที่ 21 มกราคม 2553 ให้ตำรวจตระเวนชายแดนจากกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 42 (ค่ายศรีนครินทรานุเคราะห์) ลงพื้นที่คุ้มครองความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชนสันติพัฒนา ชุมชนบ้านน้ำแดง ชุมชนคลองไทรพัฒนา ละพื้นที่ชุมชนไทรงามพัฒนา หรือการที่สำนักงานตำรวจแห่งชาติมีคำสั่งจัดชุดดูแลความปลอดภัยคำสั่งที่ 117/2553 แต่ชาวบ้านบอกว่าจะไม่เคยเห็นตำรวจดังกล่าวเลย

ข้อเสนอในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

ข้อเสนอระดับพื้นที่

ในส่วนของชุมชนและ สกต. ในช่วงต่อไปควรมุ่งสร้างความเข้มแข็งภายในขององค์กรประชุมชนและเครือข่ายทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และจิตสำนึก โดยเฉพาะการทำให้การนำรวมหมู่แทนที่การนำแบบอุปถัมภ์รวมหมู่

ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อหนุนช่วยให้การทำโฉนดชุมชนซึ่งเป็นการกระจายอำนาจรูปแบบหนึ่งเกิดขึ้นได้จริง

ในด้านบทบาทของรัฐ เจ้าหน้าที่จะต้องไม่ขัดขวางแนวทางโฉนดชุมชน ต้องยุติการข่มขู่คุกคาม ต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่ลำเอียง เพราะกรณีที่เกิดขึ้นกับการเรียกร้องให้ตรวจสอบที่ดินและนำมาปฏิรูปให้ชาวบ้านที่สุราษฎร์ธานี และต่อไปต้องมีการเปิดเผยข้อมูลโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโฉนดชุมชนโดยไม่ปิดบัง

ข้อเสนอระดับนโยบาย

จากการทำการศึกษาครั้งนี้ชาวบ้านในชุมชนได้สะท้อนหลายครั้งว่า ถ้ารัฐยึดตามเอกสารหลักฐานอย่างเที่ยงธรรม ก็จะสามารถแก้ไขปัญหามันได้ นั่นคือข้อมูลและเหตุผลของชาวบ้านที่เรียกร้องให้ตรวจสอบที่ดินแล้วนำมาปฏิรูปจะเป็นแนวทางที่ถูกต้อง จากนั้นจึงจะพัฒนาความมั่นคงในชีวิตทุกด้านของสมาชิกต่อไปทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ในความเป็นจริงคือขณะนี้ชาวบ้านต้องต่อสู้อยู่กับทั้งนายทุน ทั้งราชการ รวมทั้งกับกระบวนการยุติธรรม ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม ปัญหาสำคัญนี้ถ้าฝ่ายนโยบายอันได้แก่รัฐบาลหันมาเอาใจใส่ และเอาจริงก็จะทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขได้ ดังนั้นในขณะนี้ที่ฝ่ายชาวบ้านได้ทำในส่วนของตนเองอย่างดีที่สุดและเต็มที่แล้ว ถ้าบทบาทของรัฐบาลหันมาหนุนชาวบ้านก็จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้โฉนดชุมชนบรรลุเป้าหมาย

ข้อเสนอในระดับนโยบายที่สำคัญต่อเงื่อนไขการพัฒนาโฉนดชุมชนที่เสนอจากการทำวิจัยโดย สกต. มี 2 ระดับคือ ระดับการแก้ไขปัญหาละเอียด และการแก้ไขปัญหาระยะยาว

ข้อเสนอระดับนโยบายในการแก้ไขปัญหาละเอียด มี 6 ประการ คือ

1. ให้มีมติคณะรัฐมนตรี นำที่ดินป่าสงวนแห่งชาติที่หมดสัญญาเช่าหรือหมดระยะเวลาการอนุญาตให้นายทุนทำประโยชน์ มาปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรที่ขาดแคลนที่ทำกิน ซึ่งในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีที่ดินประเภทดังกล่าวที่หมดสัญญาแล้ว 38 แปลง จำนวน 68,500 ไร่ รวมทั้งรับรองสิทธิในหลักการของสิทธิชุมชนหรือระบบการถือครองปัจจัยการผลิตที่ดินร่วมกันในนามขององค์กรชุมชน หรือสถาบันเกษตรกร

2. ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์สั่งการไปยังสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เร่งนำที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ที่นายทุนหลายบริษัทบุกรุกครอบครองทำการเกษตรรายใหญ่มายาวนาน เข้าสู่กระบวนการปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยกระจายการถือครองและรับรองให้เป็นสิทธิร่วมของชุมชน เหตุที่ไม่ต้องการให้มอบสิทธิแก่ปัจเจกบุคคลเนื่องจากจะเกิดปัญหาซื้อขายไปทำกิจการนอกภาคเกษตร เช่นพื้นที่วังน้ำเขียว ปัจจุบันนี้ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ ส.ป.ก.ที่สามารถนำมาจัดสรรให้แก่เกษตรกรแล้ว คือ

2.1. พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าไผ่ท่อน – ป่าคลองโพง โดยมีเกษตรกร 593 ครอบครัว ในนามชุมชนไททรงามพัฒนา 1,2,3,4 อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม. 1, ม.2, และ ม. 3 ต.ไทรทอง อ. ชัยบุรี จ. สุ

ราษฎรธานี เนื้อที่ 7,500 ไร่ พื้นที่นี้กลุ่มทุนที่เข้าครอบครองตั้งแต่ปี 2528 ได้แก่ รวมชัยบุรีปาล์มทอง-นายเกษม เจริญพานิช , บริษัทปาล์มไทยการเกษตร , บริษัทศรีตรัง , นายสมโภชน์ รุ่งเชวง , บริษัทเอ ทู เค)

2.2. พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าบ้านหมาก – ป่าปากพัง โดยมีเกษตรกร 80 ครอบครัว ในนาม ชุมชนคลองไทรพัฒนา อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม.2, และ ม.4 ต.ไทรทอง อ. ชัยบุรี จ. สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 1,051 ไร่ พื้นที่นี้บริษัท จิว กัง จ้อย ครอบครองมานานกว่า 25 ปี

2.3. พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าเขาวงศ์ – ป่ากระซุม โดยมีเกษตรกร 101 ครอบครัว ในนาม ชุมชนสันติพัฒนา อาศัยอยู่ ณ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ ม.6 ต. บางสวรรค์ อ. พระแสง จ. สุราษฎร์ธานี เนื้อที่ 1,410 ไร่ แยกเป็นที่ดิน ส.ป.ก. 276 ไร่ ไร่ส่วนที่เหลือเป็นเขตป่าไม้ถาวรแปลงหมายเลข 92 ซึ่งนายทุนบริษัท สหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน) จำกัด บุกรุกทำสวนปาล์มน้ำมันมานานกว่า 30 ปี และในเขตป่าถาวรดังกล่าว

3. กรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่นายทุนบุกรุกครอบครองทำประโยชน์ทางการเกษตรรายใหญ่ ให้รัฐบาลตรวจสอบความถูกต้องทางกฎหมายในการครอบครองที่ดิน หากปรากฏว่าที่ดินนั้นได้มาโดยมิชอบหรือมีการกระทำผิดเงื่อนไขการได้รับอนุญาตให้ยึดคืนเพื่อปลูกป่าฟื้นฟูระบบนิเวศและ/หรือมอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกระจายสิทธิการถือครองให้เกษตรกรได้ใช้ทำการเกษตรต่อไป กรณีการเข้าครอบครองที่ดินป่าสงวนแห่งชาติเป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมายหากหมดระยะเวลาการอนุญาตหรือหมดสัญญาเช่า ขอคัดค้านการต่อสัญญาอนุญาตหรือสัญญาเช่า

4. ให้รัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งชาติ มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน พร้อมทั้งคณะกรรมการด้านต่างๆ ตามนโยบายของรัฐบาลข้อ 5.4 โดยเฉพาะคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้งนี้ให้มีตัวแทนของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการและคณะกรรมการชุดต่างๆด้วย เพื่อมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกับภาครัฐ

5. ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกำหนดมาตรการในการปราบปรามกลุ่มผู้มีอิทธิพลในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะการป้องปรามกวาดล้างกลุ่มทุนอิทธิพลที่คุกคามต่อสมาชิกของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ที่อยู่อาศัยดำเนินชีวิตในชุมชนไทรวงาม ทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชนคลองไทร ชุมชนสันติพัฒนา ดังปรากฏรายละเอียดในข้อ 2.1-2.3

6. ให้คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน(ป.จ.ช.) ซึ่งตั้งขึ้นตาม มติ ครม.วันที่ 27 กันยายน 2554 เปิดประชุมกรรมการ ป.จ.ช. โดยเร็ว เพื่อจะได้ดำเนินงานที่ยังค้างคาให้ลุล่วง โดยเฉพาะสำหรับชุมชนตามข้อ 2.1-2.3 ซึ่งได้รับความเห็นชอบขั้นหลักการแล้วว่ามีความพร้อมในการดำเนินงานตามแนวทางโฉนดชุมชน - สิทธิชุมชน

ข้อเสนอระดับนโยบายในการแก้ไขปัญหาระยะยาว มีข้อเสนอสำคัญเป็นเบื้องต้น 7 ประการคือ

1. การจัดทำโฉนดชุมชนหรือการปฏิรูปที่ดินต้องไม่จำกัดว่าจะจัดทำให้เฉพาะคนในท้องถิ่นเท่านั้น
2. การจัดทำโฉนดชุมชนหรือการปฏิรูปที่ดินต้องไม่รวบอำนาจการดำเนินงานและตัดสินใจไว้ที่ภาครัฐ แต่ต้องให้เครือข่ายชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรที่เคยต่อสู้ผลักดันมาก่อนเข้าไปมีส่วนร่วมกำหนดด้วย
3. การทำโฉนดชุมชนของรัฐควรดำเนินการผ่านสำนักงานโฉนดชุมชนเป็นหลัก
4. ปรับปรุงกฎระเบียบเกี่ยวกับโฉนดชุมชน ให้เป็นกฎหมายที่เน้นการเปิดโอกาส การส่งเสริมให้การจัดการแบบโฉนดชุมชนขยายตัวเพิ่มขึ้น ไม่ให้เป็นกฎระเบียบที่เน้นแต่การตรวจสอบ ชัดขวาง และลงโทษเป็นหลัก
5. ต้องปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศให้เป็นจริง โดยนำที่ดินของเอกชนมาปฏิรูป ไม่ใช่การนำที่ดินของรัฐมาดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
6. สถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ร่วมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยและปฏิบัติได้ เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการ
7. ดำเนินการให้ข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับการหนุนเสริมการทำโฉนดชุมชนให้เป็นจริงโดยเร็ว ได้แก่ การตั้งกองทุนที่ดิน ธนาคารที่ดิน และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

...../2012-06-19/.....

บทที่ 4

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา เครือข่ายสลัม 4 ภาค

บทที่ 4

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายสลัม 4 ภาค

1. ชุมชนแออัด กับความเหลื่อมล้ำในพื้นที่เมือง

1.1 เกริ่นนำ

ข้อมูลจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ระบุว่าเครือข่ายคนจนเมืองและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดทั่วประเทศในระหว่าง พ.ศ. 2550-2551 พบว่าประเทศไทยมีชุมชนแออัด 6,334 แห่ง (หนึ่งแห่งมีตั้งแต่ 5 ครัวเรือนขึ้นไป) (นสพ.ไทยโพสต์ 26 มิ.ย.52¹) ขณะที่ข้อมูลก่อนหน้านี้อ้างว่ามีชุมชนแออัดทั่วประเทศประมาณ 3,750 ชุมชน 1.14 ล้านครอบครัว 5.13 ล้านคน (อัปเดต 2546:47) นอกจากนี้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนยังระบุว่า มีประชาชนที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยกว่า 728,000 ครัวเรือน (ประชากรไม่น้อยกว่า 3.5 ล้านคน) (เพ็ญอ้าง)

การเกิดขึ้นและการขยายตัวของชุมชนแออัดเป็นผลพวงของนโยบายการพัฒนาเมือง เพราะชุมชนแออัดเกิดจากการอพยพของคนจากหลายที่ทางเพื่อเข้ามาหาช่องทางประกอบอาชีพ โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะยากจน การศึกษาต่ำ ขาดฝีมือ และขาดทุนด้านต่าง ๆ ที่จะแข่งขันกับคนอื่น ๆ ในระบบเศรษฐกิจของสังคมเมือง คนเหล่านี้จึงถูกจำกัดโอกาสและกีดกันให้อยู่ในสถานะแรงงานชั้นล่างของสังคมเมือง ทั้ง ๆ ที่เป็นแรงงานที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมืองขณะที่การขยายตัวของเมืองโดยขาดการวางผังที่ดีได้ทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร ทำให้ราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นมากจนกระทั่งผู้ที่อพยพเข้าเมืองไม่สามารถเข้าถึงที่ดินและที่อยู่อาศัยได้

ปัญหาสำคัญของชาวชุมชนแออัดคือการไม่มีสิทธิที่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ชาวชุมชนแออัดรุ่นแรก ๆ อพยพจากชนบทเพื่อมาเป็นแรงงานแล้วจับจองที่ดินว่างเปล่าใกล้แหล่งงานแล้วสร้างที่อยู่อาศัยง่าย ๆ ราคาถูกที่สุดแค่พออยู่อาศัย หรือเช่าที่อยู่อาศัยราคาถูกที่สร้างขึ้นในที่ดินของเอกชน และต่อมามีการอพยพมาสมทบหรือมีการขยายครอบครัวเพิ่มขึ้นกลายเป็นชุมชนแออัด ที่ดินที่สร้างที่อยู่อาศัยดังกล่าวมีทั้งที่ดินของรัฐและที่ดินของเอกชน ซึ่งผู้ที่อยู่อาศัยไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ขณะที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดเป็นแรงงานฐานล่าง มีฐานะยากจน ไม่สามารถเข้าถึงกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือที่อยู่อาศัยในเมืองซึ่งมีราคาแพงมากปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การเช่าไม่ถึงสิทธิพื้นฐานและบริการจากรัฐ ปัญหาคุณภาพชีวิตเนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยปลูกสร้างอย่างไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่มีระบบระบายน้ำ ขยะของเสีย ฯลฯ

¹ โพสต์ในเวปไซต์ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “หนทางไปสู่เมืองที่ไม่มีสลัม City without Slum”

การดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองในด้านหนึ่งได้ส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนแออัด แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้เกิดการไร้ที่อยู่อาศัยจำนวนมากเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์หรือเพื่อนำที่ดินไปใช้ทางธุรกิจ ชุมชนที่ต่อรองไม่ได้ก็จะถูกไร้ที่อยู่แต่กระจายไปสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ว่างแห่งใหม่ หรือไปอยู่ในสลัมอื่น ๆ

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา หน่วยงานภาครัฐเริ่มให้ความสำคัญกับปัญหาชุมชนแออัด ดังปรากฏว่ากรุงเทพมหานครมอบนโยบายให้สำนักเขตทุกเขตต้องมีพัฒนาการชุมชนที่ทำงานกับชุมชนแออัด ส่วนการเคหะเริ่มให้ความสำคัญกับการจัดหาที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อย (มณีรัตน์ 2545: 366) อย่างไรก็ตามนโยบายการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนแออัดไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพและการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนแออัดที่ต้องพึ่งพาแหล่งงานในเมือง ขณะเดียวกันรัฐยังพยายามผลักดันชาวชุมชนแออัดออกจากพื้นที่บางแห่ง โดยมีทางเลือก 2 ลักษณะ ได้แก่ ทางเลือกแรก ให้ชาวชุมชนซื้อที่ดินเปล่าไปสร้างบ้าน เช่น ที่ดินที่การเคหะจัดสรรไว้ให้เช่าซื้อขนาด 19.5 ตารางวา หรือให้ชุมชนรวมกลุ่มออมทรัพย์แล้วกู้ยืมเงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อไปหาซื้อที่ดินเอง ส่วนทางเลือกที่สอง หน่วยงานต่าง ๆ เช่น การเคหะ การทำเรือ ฯลฯ จัดสร้างแฟลตให้ชาวชุมชนแออัดเช่าซื้อ ซึ่งไม่ว่าจะด้วยทางเลือกใดก็ตามที่อยู่อาศัยใหม่ของชาวชุมชนแออัดก็ต้องอยู่ในเขตชานเมืองที่ห่างไกลจากแหล่งงานเดิม ขณะที่อาชีพหลักของชาวชุมชนแออัดคือการเป็นแรงงานนอกระบบในเมือง เช่น กรรมกร ลูกจ้าง คนเก็บของเก่า แม่ค้าหาบเร่ ฯลฯ (อัปยุทธิ์ 2546:48)

ทางออกเรื่องปัญหาที่อยู่อาศัยที่ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ ขออยู่อาศัยในพื้นที่เดิม หรืออย่างน้อยก็ในบริเวณเดิม โดยยอมรับที่จะจำกัดขอบเขตที่อยู่อาศัยไม่ให้ขยายเพิ่มเติม ทั้งยังจะปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นเท่าที่จะสามารถทำได้ อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งพยายามบังคับใช้กฎหมายกับชาวชุมชนแออัดอย่างเคร่งครัดมากกว่าจะพิจารณาสภาพความเป็นจริง

1.2 คนจนเมือง กับความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำในสังคม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าชาวชุมชนแออัดเป็นแรงงานระดับล่างที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเมือง แต่พวกเขากลับถูกกีดกันหรือผลักดันออกจากเมืองหรือถูกปฏิบัติเยี่ยงพลเมืองชั้นสอง ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีฐานะเป็นเพียงแค่แรงงานชั้นล่างของเมือง

ปัญหาการเกี่ยวกับชุมชนแออัดถูกอธิบายด้วยชุดความเข้าใจที่แตกต่างกันไป เช่น ชุดคำอธิบายแรกที่ว่าชุมชนแออัดเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเมือง ทั้งในแง่การทำลายทัศนียภาพ การไม่สามารถไร้ที่อยู่เพื่อใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์อย่างอื่น หรือแม้กระทั่งการมองว่าชุมชนแออัดเป็นแหล่งอาชญากรรม มีภัยอันตรายและสร้างความหวาดระแวงต่อชาวชุมชนแออัดว่าเป็นผู้มีลักษณะที่เป็นภัยเพราะมีฐานะยากจน และ

ด้วยการศึกษา เป็นต้น ชุดคำอธิบายที่สองซึ่งเป็นการโต้แย้งชุดคำอธิบายแรกโดยระบุว่า การเกิดขึ้นของชุมชนแออัดเป็นผลพวงของการพัฒนาเมือง และการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดได้ช่วยค้ำจุนการพัฒนาเมือง เพราะประชากรที่อาศัยในชุมชนแออัดเป็นแรงงานชั้นล่างที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็มีการเรียกร้องว่าชาวชุมชนแออัดในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐและเป็นกลไกสำคัญต่อการพัฒนาดังกล่าวกลับเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการทางสังคมที่รัฐมีหน้าที่จัดสรรดูแล เช่น ขาดโอกาสทางการศึกษา การพัฒนาสาธารณูปโภค ฯลฯ ซึ่งประเด็นเหล่านี้สะท้อนถึงการที่ชาวชุมชนแออัดไม่ได้รับสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกับประชาชนคนอื่น ๆ ในสังคม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดถึงสิทธิอันชอบธรรม หรือ “ความเป็นธรรม” ที่ชาวชุมชนแออัดพึงได้รับมักมีความอิทธิพลเหลือและเป็นประเด็นที่มีการโต้แย้งกันอย่างสูง เนื่องจากสิทธิและความเป็นธรรมดังกล่าวมักอ้างอิงอยู่กับหลักกฎหมาย ขณะที่ชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐหรือเอกชนซึ่งพวกเขาไม่มีกรรมสิทธิ์ หรือเป็น “ผู้บุกรุก” ที่ดินตามกฎหมาย ชุดความความเข้านี้ทำให้ชาวชุมชนแออัดถูกละเมิด ถูกไล่ออน หรือเข้าไม่ถึงสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ กลายเป็นความเหลื่อมล้ำที่ทำให้พวกเขาไม่ได้รับการคุ้มครองดูแลจากรัฐเช่นเดียวกับพลเมืองไทยคนอื่น ๆ

รูปธรรมของความไม่เป็นที่เกิดขึ้นกับชุมชนแออัด อาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมในเชิงโครงสร้าง และความไม่เป็นธรรมในระดับปฏิบัติการ

1.2.1 ความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง

คนจนเมืองเป็นกลุ่มคนหนึ่งในสังคมที่ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งจากเงื่อนไขในเชิงโครงสร้างและในระดับปฏิบัติการที่มีการบังคับใช้กฎหมาย นโยบาย ระเบียบ และกลไกทางสังคมต่าง ๆ

1) ความไม่สมดุลของนโยบายการพัฒนา

การเกิดขึ้นของชุมชนแออัดจำนวนมากสะท้อนปัญหาการความไม่สมดุลของการพัฒนาระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท และภาคอุตสาหกรรมและบริการกับภาคการเกษตรซึ่งทำให้ชาวชนบทที่พึ่งพิงภาคการเกษตรไม่สามารถรับมือกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่เผชิญอยู่จึงพากันอพยพมาเป็นแรงงานในภาคเมืองจำนวนมาก

ขณะที่พื้นที่เมืองเองก็ยังมีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอย่างสูงมีทั้งผู้ที่มีฐานะดีที่สามารถเข้าถึงที่ดินและที่อยู่อาศัยราคาแสนแพง และผู้มีรายได้น้อยที่ไม่สามารถจัดหาที่อยู่อาศัยคุณภาพดี แต่ต้องอาศัยในที่พักคุณภาพต่ำราคาถูกซึ่งอยู่ใกล้แหล่งงาน กรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึง

ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เมื่อกลุ่มคนที่มีฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกันแต่จำเป็นต้องมาอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน จนทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างนักธุรกิจที่เป็นเจ้าของอาคารชุดซึ่งจำหน่ายให้แก่คนฐานะดี กับคนจนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดซึ่งถูกผลักดันออกจากพื้นที่

การให้ความสำคัญและดูแลประชาชนต่างกลุ่มอย่างไม่เท่าเทียมกันเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่สร้างปัญหาต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองด้วยการพัฒนาสาธารณูปโภค สร้างถนน ทางด่วน ชุดคลองคูคลองเพื่อระบายน้ำ การพัฒนาศูนย์กลางทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ฯลฯ ที่อ้างว่าเป็นการทำเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวเมือง แท้ที่จริงแล้วเน้นเอื้อประโยชน์ให้แก่ภาคธุรกิจแต่นโยบายดังกล่าวก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำให้เกิดการอพยพแรงงานจากชนบทมากขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง แต่แทนที่รัฐจะมีมาตรการรองรับและดูแลแรงงานซึ่งเป็นจักรกลสำคัญของเมืองเหล่านั้น กลับทำให้เกิดการไล่รื้อหรือผลักดันชุมชนแออัดจำนวนมากออกจากพื้นที่ โดยไม่สนใจว่าคุณภาพชีวิตของประชาชนเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร

2) ปัญหาการกระจายการถือครองที่ดิน

การเกิดปัญหาชุมชนแออัดที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ดินในกรรมสิทธิ์ของเอกชนและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการกระจายการถือครองที่ดินในเขตเมือง เพราะมีที่ดินจำนวนมากที่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็มีประชาชนจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินเพื่ออยู่อาศัยได้ตามกลไกปกติของสังคมซึ่ง ได้แก่

กลไกทางสังคมที่ใช้ในการจัดการการครอบครองที่ดินคือการให้สิทธิแบบเบ็ดเสร็จ (Exclusive Right) แก่เอกชนผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งทำให้เอกชนมีสิทธิที่จะทำอะไรกับที่ดินก็ได้ใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ และยังมีสิทธิเด็ดขาดในการกีดกันผู้อื่นไม่ให้เข้าถึงที่ นอกจากนั้น รัฐยังบริหารทรัพยากรที่ดินเอกชนในฐานะที่เป็น "สินค้า" ประเภทหนึ่งที่อยู่ภายใต้การตลาด อุปสงค์ - อุปทาน ในการกำหนดราคาที่ดิน กลไกนี้เอื้อให้คนที่มียานาจทางเศรษฐกิจสามารถมีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน (คือครอบครองเอกสารสิทธิเหนือที่ดินเป็นสำคัญ) แม้ว่าพวกเขาจะไม่ต้องการหรือไม่มีความจำเป็นในการเข้าไปใช้ที่ดินนั้นอย่างแท้จริง แต่อาจต้องการเพียงการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อเก็งกำไร หรือหวงกันไว้เพื่อแสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจในอนาคต ด้วยกลไกเดียวกันนี้ คนยากจนซึ่งเป็นแรงงานระดับล่างในเขตเมืองจึงไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินในย่านธุรกิจที่เป็นแหล่งทำมาหากินพวกเขาซึ่งที่ดินมีราคาตลาดสูงมาก

ชุมชนแออัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน และที่ดินของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่ถือครองที่ดินไว้เป็นจำนวนมาก เช่น กรมธนารักษ์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การรถไฟแห่งประเทศไทย การ

ท่าเรือแห่งประเทศไทย เป็นต้น การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ พบข้อมูลเกี่ยวกับสถานะของที่ดินใน
ครอบครองของหน่วยงานดังกล่าว และจำนวนชุมชนแออัดในที่ดินเหล่านั้น ดังนี้

กรณีที่ดินราชพัสดุ: จากการรวบรวมข้อมูลปี 2541 มีที่ดินราชพัสดุทั่วประเทศ 17,884 แปลง รวม 1,094.634-0-
88.2 ไร่ (มูลนิธิสถาบันที่ดิน 2544: 6-7) และมีชุมชนที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุภายใต้การดูแลของกรมธนารักษ์ ทั่ว
ประเทศประมาณ 200 ชุมชน อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครประมาณ 28 ชุมชน (www.codi.or.th 6 ต.ค.2551²)

กรณีที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย: การรถไฟฯ ครอบครองที่ดินกว่า 200,000 ไร่ทั่วประเทศ ในจำนวนนี้มีที่ดินในเขตเมืองที่
สามารถหาประโยชน์ถึง 40,000 ไร่ ซึ่งมีชุมชนในที่ดินของการรถไฟ 282 ชุมชน ในพื้นที่ ผู้อยู่อาศัยรวม 71,550 ครัวเรือน มีความ
เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย 33,878 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม การรถไฟฯ มักนำเอาที่ดินที่จัดหาประโยชน์ได้ไปให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้าทำ
โครงการแสวงหากำไร อาทิ ศูนย์การค้า โรงแรม สถานบันเทิง ซึ่งส่งผลให้เกิดการขับไล่ผู้อยู่อาศัยเดิมที่เป็นชาวสลัมในที่ดินดังกล่าว
(อภัยยุทธ์ 2552: 29, www.codi.or.th 19 มี.ค.2551³)

กรณีที่ดินของการท่าเรือแห่งประเทศไทย: มีชุมชนแออัด 20 ชุมชนตั้งอยู่ มีผู้อยู่อาศัยรวม 17,496 ครัวเรือน มีผู้
เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย 8,501 ครัวเรือน (www.codi.or.th 19 มี.ค.2551⁴)

กรณีที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์: มีที่ดินกว่า 54 ตารางกิโลเมตร ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร (www.codi.or.th 6
ส.ค.2553⁵) จากที่ดินทั้งหมดของกรุงเทพมหานคร 1,568 ตารางกิโลเมตร (มูลนิธิสถาบันที่ดิน 2544: 5-11) นอกจากนั้นยังมีที่ดินของ
สำนักงานทรัพย์สินฯ ในจังหวัดอื่นอีก 160 ตารางกิโลเมตร ในที่ดินดังกล่าวมีการทำสัญญาให้เช่าแก่หน่วยงานราชการ องค์กรธุรกิจ
และบุคคลทั่วไป (www.wikipedia.org⁶) ทั้งนี้ มีชุมชนที่มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ ในเขต
กรุงเทพมหานครรวม 109 ชุมชน (www.codi.or.th 6 ส.ค.2553⁷)

3) ขาดกลไกในการแก้ไขปัญหา

ในปัจจุบันมีกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแออัด เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช 2550 ที่รับรองสิทธิของชุมชนคนจนในเมือง และสิทธิในการร่วมจัดการที่ดินและ
ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง

นอกจากนั้นยังมีกฎหมายอื่น ๆ ในระดับรองลงมา เช่น

พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 1 - 10) พ.ศ.2496-2542

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528

ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2534

ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 316 เรื่องการจัดตั้งการเคหะแห่งชาติ

²สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง”

³สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “รัฐมนตรีช่วยฯคมนาคมอนุรักษ์ จุริมาศเห็นชอบใช้ที่ดินในสังกัด”

⁴สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “รัฐมนตรีช่วยฯคมนาคมอนุรักษ์ จุริมาศเห็นชอบใช้ที่ดินในสังกัด”

⁵สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานครร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองวัง
ทองหลาง”

⁶<http://th.wikipedia.org>

⁷“สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานครร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองวังทองหลาง”

พระราชบัญญัติการเคหะแห่งชาติ พ.ศ.2537

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543

อย่างไรก็ตาม กฎหมายเหล่านี้มิได้ช่วยแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด เนื่องจาก

หนึ่ง กฎหมายโดยส่วนใหญ่เน้นการควบคุมและจัดการที่ดินให้เป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเอาผิดกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดเพื่อความสะดวกในการบริหารและการปกครองมากกว่าจะมุ่งแก้ไขปัญหาและดูแลสวัสดิภาพของประชาชนในชุมชนแออัด นอกจากนี้ รายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (www.nhrc.or.th) ยังระบุว่า การจัดการชุมชนแออัดเน้นเพื่ออาศัยชุมชนเป็นฐานเสียง หรือฐานในการคิดคำนวณหรือกำหนดวงเงินงบประมาณ จึงเน้นการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน และส่งผลให้มีการผนวกรวมกลุ่มเคหะสถานจำนวนหนึ่งเข้าอยู่ในเขตการปกครองเดียวกันแม้ว่าประชากรที่อาศัยในเขตเหล่านั้นจะไม่ได้เป็น “ชุมชน” เดียวกันก็ตาม

สอง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดการบังคับใช้กฎหมายที่รับรองสิทธิและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด หรือมีความตึงเครียดในระเบียบอื่น ๆ ของหน่วยงาน แม้ว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญจะรับรองสิทธิของคนจนเมือง แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว โดยอ้างว่ายังไม่มีกฎหมายลูกรองรับ หรือยังคงใช้กฎหมายหรือระเบียบอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับรองสิทธิ แต่กลับเป็นไปเพื่อการบังคับใช้กฎหมายเพื่อเอาผิดในการบุกรุกที่ดิน ควบคุมการปรับปรุงที่อยู่อาศัย และอื่น ๆ อย่างเข้มงวด ดังนั้น จึงปรากฏว่าในปัจจุบันมีชาวชุมชนแออัดจำนวนมากยังคงถูกเลือกปฏิบัติและขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการจากรัฐ

ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 1 - 10) พ.ศ.2496-2542 ที่ใช้เพื่อการบริหารและการปกครอง แต่จำกัดการกำหนดวงเงินงบประมาณการพัฒนาสำหรับชุมชนแออัด โดยเฉพาะชุมชนย่อย ๆ เท่าที่ควร เพราะตามพระราชบัญญัติดังกล่าวมีความคลุมเครือในการกำหนดนิยาม “ชุมชน” และกำหนดจะจัดสรรเงินงบประมาณให้เฉพาะชุมชนที่มีการประกาศจัดตั้งอย่างเป็นทางการเท่านั้น

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2534 และระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยการชุมชน พ.ศ.2534 มีหลักเกณฑ์ว่าจะรับรองการจัดตั้ง “ชุมชน” ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างถูกต้อง ทำให้ชุมชนแออัดจำนวนมากไม่ได้รับการรับรอง จึงไม่สามารถขอลอกเลขหมายประจำบ้านทะเบียนบ้าน และขอบริการสาธารณสุขปโภคพื้นฐานส่วนชุมชนที่กรุงเทพมหานครได้ประกาศรับรองแล้วก็ยังคงมีอุปสรรคในการพัฒนาสาธารณสุขปโภคและดำเนินการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ อย่างอิสระ เนื่องจากระเบียบกรุงเทพมหานครให้อำนาจแก่ผู้อำนวยการเขตในการควบคุมคณะกรรมการชุมชนและกำกับการดำเนินการต่างๆ

สาม กฎหมายที่ใช้ในการแก้ไขปัญหกรณีสพิพาท ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไข ปัญหาของตัวเอง แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยรับรองสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่กฎหมาย ลูกที่เกี่ยวข้องซึ่งบัญญัติมาก่อนหน้านั้นยังไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในทางปฏิบัติแต่กำหนดให้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดการที่ดินหรือแก้ไขปัญหาโดยมีองค์ประกอบจาก ส่วนราชการ เป็นหลัก ตัวอย่างเช่น (www.nhrc.or.th^๕)

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มาตรา 11(8) ระเบียบสำนัก นายกรัฐมนตรีว่าด้วยการแก้ปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ พ.ศ. 2545 ประกาศเมื่อวันที่ 27 มกราคม 2546 กำหนดให้มีคณะกรรมการประสานงานการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ (กบร.) และมีการแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐกรุงเทพมหานคร (กบร.กทม.) และอนุกรรมการแก้ไข ปัญหาบุกรุกที่ดินประจำจังหวัด (กบร.จังหวัด) ซึ่งมีองค์ประกอบจากส่วนราชการต่างๆ โดยไม่มีตัวแทนจาก ชุมชน

กรณีที่ดินราชพัสดุที่สิ้นสภาพความเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินแล้วจะสามารถถอนสภาพได้โดย ตราบเป็นพระราชกฤษฎีกาแล้วนำพื้นที่มาปรับปรุงให้เป็นที่อยู่อาศัยได้ ตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 แต่การดำเนินการต่าง ๆ จะต้องมีการตั้งคณะกรรมการที่ราชพัสดุตามมาตรา 6 ซึ่งประกอบด้วย ตัวแทนจากส่วนราชการต่างๆ โดยไม่มีตัวแทนของชุมชนหรือองค์กรชุมชน

การเวนคืนที่ดินตามพระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530 การแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อกำหนดราคาเบื้องต้นของอสังหาริมทรัพย์ที่ต้องเวนคืนและจำนวนเงินค่าทดแทนที่จะให้แก่บุคคลตาม มาตรา 18 ไม่มีตัวแทนของชุมชนท้องถิ่นร่วมอยู่ด้วยชาวชุมชนผู้ปลูกสร้างบ้านในที่ดินของบุคคลอื่นโดยไม่ สุจริตตามบทบัญญัติมาตรา 1311 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จะได้รับเฉพาะค่ารั้อถอน ค่าขนย้าย และค่าปลูกสร้างบ้านใหม่ ไม่ได้รับค่าทดแทนในอสังหาริมทรัพย์

พระราชบัญญัติการรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2494 ให้อำนาจผู้ว่าการรถไฟสั่งให้บุคคลซึ่งปลูก สร้างสิ่งใดภายในระยะ 40 เมตรจากขอบรางรถไฟรั้อถอนหรือทำลายสิ่งปลูกสร้างนั้นซึ่งควรให้ชุมชนที่อาศัย อยู่ในที่ดินของการรถไฟมีสิทธิเช่าที่ดินของการรถไฟที่อยู่นอกรัศมีขอบทาง 40 เมตร ส่วนพระราชบัญญัติการ ทำเรือแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2489 ในเรื่องอำนาจของการทำเรือแห่งประเทศไทยมีทางออกในการแก้ไข ปัญหาโดยการก่อตั้งสิทธิการเช่าเพื่อพัฒนาไปสู่สิทธิในที่อยู่อาศัยได้

4) ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์

^๕สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, “สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและข้อตกลงระหว่าง ประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีการใช้คำเรียกชุมชนแออัดหลายคำและมีการปรับเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งแต่ละคำดังกล่าวได้สะท้อนภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้กับชุมชนและผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ในอดีต คำว่า Slum แปลเป็นไทยว่า “บริเวณวิบัติ” “บริเวณเสื่อมโทรม” “แหล่งทรุดโทรม” และ “แหล่งเสื่อมโทรม” ซึ่งเป็นความหมายในทางลบทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ.2503 เอกสารการไล่อพยพคนจนทางหลวงแผ่นดินได้ใช้คำว่า “แหล่งชุมชน” เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของประชาชนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว (โสภณ พรโชคชัย 2538: 16 อ้างใน มณีรัตน์ 2545: 355) ต่อมาในปี พ.ศ.2525 ผู้ว่าการเคหะแห่งชาติในขณะนั้นได้เปลี่ยนจากการใช้คำว่า “แหล่งเสื่อมโทรม” เป็น “ชุมชนแออัด” (crowded community) โดยมีการระบุคำนี้ในมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 27 เมษายน 2525 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์กับกระแสการปรับปรุงชุมชนแทนการพยายามไล่ที่ชุมชนแออัด (อคิน รพีพัฒน์ และคณะ 2542: 18 อ้างใน มณีรัตน์ 2545: 356)

อย่างไรก็ตาม การใช้คำเรียก “ชุมชนแออัด” โดยหน่วยงานรัฐ เช่น กระทรวงมหาดไทยและการเคหะแห่งชาติ ตลอดจนบุคคลทั่วไป ยังคงมีนัยยะในทางลบ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเมือง คือหมายถึงชุมชนที่เกิดจากการบุกรุกที่ดินของผู้อื่น มีสภาพของเคหะสถานที่มีลักษณะทรุดโทรม สกปรกรกรุงรัง ประชากรอยู่กันอย่างแออัด ผิดสุขลักษณะ เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย และความปลอดภัย เป็นแหล่งหลบซ่อนของผู้ก่ออาชญากรรม แหล่งจำหน่ายและเสพยาเสพติด ฯลฯ (ดู มณีรัตน์ 2545: 356-7, www.nhrc.or.th⁹) คำเรียกดังกล่าวส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์หรือทัศนคติในทางลบต่อบุคคลที่อาศัยในชุมชนแออัดและนำไปสู่การดำเนินการต่อผู้ที่อาศัยในชุมชนแออัดอย่างไม่เป็นธรรม

ภาพลักษณ์ว่าด้วย “ความไร้ระเบียบ” ของชุมชนแออัดดังกล่าวสะท้อนแนวคิดของรัฐในการจัดการเมืองที่เน้นการจัดระเบียบพื้นที่ให้ “เป็นระเบียบเรียบร้อย” มากกว่าจะให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนในเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อชาวชุมชนแออัดจัดเป็นผู้มีรายได้น้อยที่จ่ายภาษีและสร้างผลตอบแทนให้แก่รัฐได้ในอัตราต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในเมืองกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า และธุรกิจห้างร้านต่าง ๆ ที่จะสร้างผลตอบแทนให้แก่รัฐท้องถิ่นในอัตราสูง

นอกจากภาพลักษณ์ในด้านลบเกี่ยวกับชุมชนแออัด ยังสะท้อนอคติอันนำไปสู่การสร้างพรมแดนทั้งในเชิงพื้นที่และจิตนาการ ระหว่างชาวเมืองและคนจนเมือง

⁹สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, “สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและข้อตกลงระหว่างประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายสลัมสี่ภาคพยายามรณรงค์สร้างความเข้าใจใหม่ว่าชาวสลัมหรือชาวชุมชนแออัดไม่ใช่ “ผู้บุกรุก” แต่เป็น “ผู้บุกเบิก” ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตของเมืองเพราะชาวสลัมเป็นแรงงานฐานล่างในภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานหนัก และงานในลักษณะที่ไม่มีใครอยากทำ เช่น แบกหาม กรรมากร เก็บขยะ กวาดถนน ขับรถเมล์ ฯลฯ ดังนั้น “เมืองจะเจริญไม่ได้ถ้าปราศจากคนจน” (อัฟซูห์ 2552:11) ทั้งนี้ คำว่า “คนจนเมือง” (Urban Poor) เป็นคำที่ฝ่ายขบวนการภาคประชาชนนิยมใช้ เพื่อโต้กลับทัศนคติในด้านลบต่อ “ชาวชุมชนแออัด” เพื่อหลีกเลี่ยงภาพลักษณ์สกปรกรกรุงรัง เป็นภัยต่อการพัฒนาเมือง แต่สื่อความหมายว่าชาวชุมชนเป็นผลผลิตจากทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผิดพลาดซึ่งจำเป็นต้องได้รับการดูแลใส่ใจจากรัฐและสังคมอย่างเท่าเทียมกันกับประชาชนคนอื่น

1.2.2 ความไม่เป็นธรรมในระดับปฏิบัติการ

1) การถูกไล่อื้อ

รูปธรรมปัญหาที่เกิดขึ้นและรุนแรงที่สุดกับชาวชุมชนแออัดคือการถูกไล่อื้อ และผลักดันออกจากพื้นที่เมื่อผู้มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายเหนือที่ดินต้องการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ ทั้งการทำธุรกิจ การตัดถนน การปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่เมืองให้สวยงาม การไล่อื้อชุมชนริมคลองเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วม

การไล่อื้ออย่างรุนแรงเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งรัฐบาลเริ่มมีนโยบายจำกัดการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ.2524 มีชุมชนที่ถูกไล่อื้อ 129 แห่ง ปี พ.ศ. 2526 มีชุมชนถูกไล่อื้อ 144 แห่ง การไล่อื้อในช่วงเวลาดังกล่าวมักเป็นไปด้วยความรุนแรง เช่น ใช้กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร เข้าขับไล่ทุบตีชาวบ้าน ใช้รถแทรกเตอร์เข้าไล่อื้อถอนบ้านเรือน การยึดทรัพย์สินไปขายทอดตลาด การสร้างความแตกแยกภายในชุมชน อาศัยเงินเดือน อาศัยเงินในบัญชีธนาคาร ใช้ตำรวจนอกเครื่องแบบเฝ้าดักจับกุมชาวบ้านตามที่ทำงาน ขณะเดียวกันเจ้าของพื้นที่ที่ไล่อื้อก็อ้างอำนาจตามกฎหมายต่าง ๆ เช่น ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 44 ปี พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 กฎหมายอาญาในคดีบุกรุก และกฎหมายแพ่งในคดีฟ้องขับไล่ ซึ่งทำให้ชาวบ้านถูกจับเสียค่าประกันตัวในวงเงิน 50,000-200,000 บาท (มณีรัตน์ 2545:361-374, พันธมิตรองค์กรประชาชน: 2546: 51)

ในช่วงที่ผ่านมา การไล่อื้อและการใช้ความรุนแรงลดน้อยลงกว่าเดิมมาก แต่ความพยายามบังคับขับไล่ชุมชนแออัดก็ยังไม่หมดไปเสียทีเดียว แต่ฝ่ายที่พยายามไล่อื้อหันมาใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการบังคับควบคุมมากกว่าการใช้กำลังและความรุนแรงตัวอย่างชุมชนที่ถูกไล่อื้อเมื่อเร็ว ๆ นี้ เช่น ชุมชนคลองเป็งลีดานุช ถูกสำนักงานเขตวัฒนาขับไล่ในปี พ.ศ.2547 ทำให้มีการรื้อถอนบ้าน 5 หลังคาเรือน ชุมชนปากคลองสวนถูกสำนักงานเขตยานนาวาฟ้องร้องให้รื้อบ้านของชาวบ้าน 2 ราย ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ มีคำสั่งจาก

สำนักงานเขตวัฒนาให้ชุมชนหรือถอนอาคารบางส่วน กรณีชุมชนพินาศ ถูกบริษัทเอกชนเจ้าของพื้นที่เตรียม
ฟ้องร้องขับไล่ (www.landreformthai.net 22 ก.ค.2554¹⁰)

2) การถูกจำกัดการพัฒนา และถูกเจ้าหน้าที่รัฐเลือกปฏิบัติ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 55 ระบุว่า บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและ
ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ นอกจากนี้ยังมีมาตรา
อื่น ๆ ที่รับรองสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐในการจัดการชุมชนของตนเอง เช่น มาตรา 66, 67, 85 แต่
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงอย่างน้อย 3 หน่วยงาน ได้แก่ การเคหะแห่งชาติ กรุงเทพมหานครและเทศบาล
ซึ่งเป็นองค์กรส่วนท้องถิ่นยังรับรองสถานภาพของชุมชนแออัดอย่างไม่ทั่วถึง และอ้างการไม่มีสิทธิที่มั่นคง
เหนือที่ดินของชาวสลัมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้หน่วยงานภาครัฐปฏิเสธที่จะดูแลและจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่
ชาวชุมชนแออัด ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดจำนวนมากไม่สามารถขอย้ายออกทะเบียนบ้านได้แต่ได้รับเพียง
ทะเบียนบ้านชั่วคราว ทำให้มีปัญหาในการเข้าถึงระบบสวัสดิการต่าง ๆ ที่โยงอยู่กับทะเบียนบ้าน เช่น เข้าไม่ถึง
แหล่งงบประมาณของรัฐ เข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ในระบบซึ่งจะเป็นแหล่งเงินทุนในการยกระดับคุณภาพชีวิต
ไม่ได้รับสิทธิในระบบการศึกษาระบบประกันสุขภาพ ไม่สามารถปรับปรุงชุมชน ไม่มีสิทธิในการประกอบ
อาชีพ ไม่สามารถการขอใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาในราคาปกติ แต่สลัมหลายแห่งใช้วิธีต่อน้ำประปาและไฟฟ้า
จากบ้านของเอกชนที่อยู่ใกล้เคียงทำให้ถูกเรียกเก็บค่าใช้จ่ายที่สูงเกินจริง เป็นต้น

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องปฏิเสธการออกทะเบียนบ้านโดยอ้างอำนาจตามพระราชบัญญัติทะเบียน
ราษฎร พ.ศ.2534 ประกอบระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการจัดทำทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2535 (แก้ไข
เพิ่มเติมฉบับที่ 4 พุทธศักราช 2545) ที่บัญญัติว่าบ้านที่ปลูกสร้างในที่สาธารณะ หรือโดยบุกรุกป่าสงวนหรือ
โดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารหรือตามกฎหมายอื่น จะได้รับเพียง
ทะเบียนบ้านชั่วคราวซึ่งเป็นเอกสารเพื่อการตรวจสอบทางทะเบียนเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดสิทธิใดๆ ในที่ดิน

ขณะเดียวกัน ในรายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (www.nhrc.or.th¹¹) ระบุว่า
กรุงเทพมหานครยังอ้างระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยการชุมชน พ.ศ. 2534 ที่ทำให้ผู้อาศัยในชุมชนแออัด
ไม่ได้รับพิจารณารับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินส่งผลให้ชุมชนไม่สามารถขอย้ายออกเลขหมายประจำบ้านการออก
ทะเบียนบ้าน และการขอบริการสาธารณูปโภคพื้นฐานสำหรับชุมชนที่กรุงเทพมหานครประกาศรับรองแล้วก็

¹⁰เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, “เครือข่ายสลัมสี่ภาคกับคดีคนจน”

¹¹สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, “สรุปสาระสำคัญของรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและข้อตกลงระหว่าง
ประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

ยังคงไม่สามารถดำเนินการเพื่อเข้าถึงสิทธิและบริการต่าง ๆ ดังกล่าวได้โดยอิสระเนื่องจากระเบียบกรุงเทพมหานครฯ ให้บทบาทอำนาจแก่ผู้อำนวยการเขตในการควบคุมคณะกรรมการชุมชนและกำกับ การดำเนินการต่าง ๆ

3) เจ้าหน้าที่รัฐบังคับใช้กฎหมายและระเบียบราชการที่ขาดความเข้าใจประชาชน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดมักถูกบังคับใช้กฎหมายเพื่อเอาผิดในการกระทำต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงที่อยู่อาศัย ถูกตั้งข้อหาว่าก่อสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาตซึ่งเจ้าพนักงานมีอำนาจฝ่ายเดียวที่จะร้องขอต่อศาลให้ดำเนินการจับกุมกักขังบุคคล และรื้อถอนอาคารนั้น โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 44 วันที่ 11 มกราคม 2502 เรื่องการปลูกสร้างอาคารในแม่น้ำลำคลอง

กรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ เจ้าหน้าที่รัฐอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ม.117, 118,112 และ พ.ร.บ.ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 ม.69 (1) และ ม.89(10) เพื่อบังคับให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง มิฉะนั้นจะดำเนินการตามประมวลกฎหมายที่ดิน ม.9, 108 ทวิ และประมวลกฎหมายอาญา ม. 360,368

การพยายามแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดของรัฐด้วยการสร้างที่อยู่อาศัยเช่น แฟลตและการสร้างที่อยู่อาศัยนอกเมืองเป็นแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพและวิถีชีวิตของชาวชุมชนแออัดที่ต้องพึ่งพาแหล่งงานในเมือง ลักษณะการสร้างแฟลตยังเหมาะสมเฉพาะกับครอบครัวเดี่ยวที่ต้องการเพียงที่อยู่อาศัย ขณะที่ชาวสลัมส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย และต้องใช้พื้นที่บ้านเพื่อการทำมาหากินด้วย เช่น ขายของ คัดแยกของเก่า ตัดเย็บหรือซักรีดเสื้อผ้า เป็นต้น ดังนั้น แม้ว่าการเคหะแห่งชาติจะพยายามแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดด้วยวิธีดังกล่าวมานานถึง 30 ปีแล้วแต่ก็ไม่สามารถทำให้ชุมชนแออัดหมดไปจากพื้นที่เมือง ในทางตรงกันข้ามยังส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนแออัดมากขึ้น เมื่อผู้ที่ได้รับจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ต้องทิ้งที่อยู่ดังกล่าว แล้วกลับเข้ามาบุกรุกที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยที่ใกล้แหล่งงาน (มณีรัตน์ 2545:360, www.landreformthai.net¹²)

4) ชาวสลัมไม่มีสิทธิมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง

¹² เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, “เครือข่ายสลัมสี่ภาค กับ การต่อสู้เรื่องที่ดิน”

เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างเจ้าของที่ดิน โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐ กับชาวชุมชนแออัด มักปรากฏว่า ชุมชนแออัดไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขข้อพิพาท เพราะหน่วยงานรัฐเน้นใช้บังคับกฎหมาย ซึ่งตามกฎหมาย ส่วนใหญ่ชาวชุมชนมีฐานะเป็น “ผู้บุกรุก” หรือ “ผู้ละเมิดสิทธิผู้อื่น” จึงทำให้ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินมีสิทธิและอำนาจเหนือกว่าชาวชุมชน และอ้างอำนาจตามกฎหมายจัดการปัญหาโดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมดังตัวอย่างซึ่งกล่าวไปแล้วในข้างต้น

ในทางปฏิบัติ แม้ว่าการไล่ออกโดยใช้กำลังและความรุนแรงจะลดน้อยลงกว่าแต่ก่อน และทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะให้ความสำคัญกับ “สิทธิชุมชน” ซึ่งมีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา แต่เมื่อมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ กฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมก็ ยังให้อำนาจหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งมีองค์ประกอบจากหน่วยงานราชการ แต่ไม่มีองค์ประกอบจากตัวแทนของชาวชุมชนแออัด

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการจัดตั้งเครือข่ายสลัมสี่ภาคนับตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ตลอดจนเครือข่ายภาคประชาชนต่าง ๆ ที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ประชาชนมีสิทธิมีส่วนร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการในเรื่องต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ได้ทำให้ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของสังคมที่รัฐและองค์กรต่าง ๆ จะต้องให้ความสำคัญ และทำให้ชาวชุมชนแออัดมีปากมีเสียงและมีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้นดังปรากฏว่าในการวางนโยบายหรือมาตรการบางอย่างนั้นก็จะมีการปรึกษาหรือเชิญตัวแทนของเครือข่ายประชาชนไปร่วมรับฟังและแสดงความคิดเห็น แม้ว่าภาคประชาชนจะมีสิทธิมีส่วนร่วมในการตัดสินใจไม่เต็มที่นักก็ตาม

1.3 สรุปท้ายบท

เนื้อหาบทนี้ได้นำเสนอให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด โดยเชื่อมโยงกับปัญหาความเป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยแบ่งลักษณะปัญหาออกเป็นสองระดับ ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง และความไม่เป็นธรรมในระดับการปฏิบัติ ทั้งนี้ ปัญหาหลักของชาวสลัมเป็นปัญหาเรื่องการไม่มีสิทธิในที่ดินและที่อยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดปัญหาการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานและบริการของรัฐในด้านอื่น ๆ ตามมาด้วยปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวสลัมได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา และมีข้อเสนอเชิงรูปธรรมต่าง ๆ มากมายรวมถึงข้อเสนอให้รัฐออก “โฉนดชุมชน” เพื่อให้พวกเขาสิทธิที่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

2. เครือข่ายสลัมสี่ภาค กับการผลักดัน “โฉนดชุมชน” เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด

เครือข่ายสลัมสี่ภาค เป็นเครือข่ายคนจนเมืองที่ต่อสู้เพื่อสิทธิในที่อยู่อาศัยและยกระดับคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวสลัม จัดตั้งขึ้นเมื่อปลาย พ.ศ. 2541 มีสมาชิก 100 ชุมชนจาก 8 เครือข่ายย่อย ได้แก่ ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา เครือข่ายชุมชนรถไฟสายใต้-ตะวันตก เครือข่ายสลัมพระราม 3 กลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน เครือข่ายคนไร้บ้านกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ เครือข่ายฟื้นฟูประชาสร้างสรรค์ ขอนแก่น และเครือข่ายสงขลาสามัคคี (อัปเดต 2552: 8)

ดังที่กล่าวไปในบทที่แล้วว่าปัญหาสำคัญของชุมชนแออัดคือการขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จึงเป็นเป้าหมายหลักในการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่ายสลัมสี่ภาค เนื่องจากความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นเงื่อนไขแรกที่จะทำให้ชาวชุมชนแออัดสามารถเข้าถึงสิทธิพื้นฐาน และบริการต่าง ๆ ของรัฐ เริ่มจากการมีทะเบียนบ้านที่ถูกต้องเพื่อจะให้ได้รับบริการสุขภาพ เข้าถึงการศึกษา การหางาน ฯลฯ ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐจะพยายามเสนอทางเลือกให้แก่ชุมชนแออัดที่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงมากขึ้น โดยการจัดหาพื้นที่รองรับนอกเมือง หรือสร้างแฟลตให้เช่าซื้อในราคาถูกแต่เครือข่ายสลัมสี่ภาคยืนยันว่าต้องการที่จะสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิม เนื่องจากลักษณะที่อยู่อาศัยที่รัฐจัดหาให้ดังกล่าวไม่เหมาะสมคล้อยกับวิถีชีวิตและการทำมาหากินของชุมชน บทเรียนที่ผ่านมาทำให้ชาวชุมชนแออัดเรียนรู้ว่าความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน เนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมักปฏิเสธที่จะรับรองความเป็นชุมชนและออกทะเบียนบ้านให้โดยอ้างว่าชุมชนนั้นตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งชุมชนไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย

เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอถึงความพยายามและทางเลือกต่าง ๆ ของเครือข่ายสลัมสี่ภาคในการสร้างความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน และเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ “โฉนดชุมชน” เป็นหนึ่งในทางเลือกเหล่านั้น ตลอดจนความเข้าใจของเครือข่ายสลัมสี่ภาคต่อเรื่อง “โฉนดชุมชน” และความคาดหวังว่าโฉนดชุมชนจะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาที่ดินของชาวชุมชนแออัดได้แค่ไหน อย่างไร ท่ามกลางทางเลือกอื่น ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่เคยมีการทดลองและพยายามผลักดันกันมา

2.1 ทางเลือกต่าง ๆ เพื่อสิทธิที่มั่นคงเหนือที่ดินของชาวชุมชนแออัด

ชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมสี่ภาคตั้งอยู่ในที่ดินที่มีสถานภาพตามกฎหมายแตกต่างกัน เช่น ที่ดินรถไฟ ที่ดินเอกชน ที่สาธารณประโยชน์ ที่ราชพัสดุ ฯลฯ ซึ่งมีกฎหมายที่กำหนดเงื่อนไขการใช้ที่ดิน และหน่วยงานที่มีอำนาจควบคุมดูแลพื้นที่ที่แตกต่างกันดังนั้น เครือข่ายสลัมสี่ภาคมีข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาสลัมในหลายลักษณะ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อจะไม่ต้องรื้อย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ แต่ให้มีความ

มั่นคงในการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมในระยะยาว โดยทางชุมชนยอมรับที่จะปรับปรุงภูมิทัศน์ ดูแลจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ต่อทัศนียภาพของเมืองและเพื่อคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเอง

เนื่องจากที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนแออัดเป็นที่ดินในกรรมสิทธิ์ของรัฐหรือเอกชนตามกฎหมาย ด้วยการติดขัดในข้อกฎหมาย ที่ผ่านมาทางเครือข่ายฯ จึงไม่ได้เห็นว่าชุมชนจะต้องมี “กรรมสิทธิ์” เหนือที่ดิน แต่เน้นการผลักดันให้มี “สิทธิการใช้” ที่ดินอย่างมั่นคงโดยการขอเช่าใช้ที่ดินจากรัฐในระยะยาว แต่ในกรณีที่ดินบางแห่งที่พอจะมีช่องทางให้ชุมชนสามารถมีกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ด้วยการขอเช่าซื้อที่ดินก็จะมีผลกระทบต่อแนวทางดังกล่าว ซึ่งนับเป็นเป้าหมายในลำดับรองลงไป ส่วนข้อเสนอเรื่อง “โฉนดชุมชน” เป็นข้อเสนอที่เกิดขึ้นในภายหลังจากที่เครือข่ายสลัมสี่ภาคไปเข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ซึ่ง “โฉนดชุมชน” เป็นยุทธศาสตร์ร่วมของขบวนการดังกล่าว (ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป)

แนวทางแรก – การเคลื่อนไหวเพื่อ “สิทธิการใช้” ที่ดิน

กรณีที่ดินของรัฐ ด้วยเงื่อนไขกฎหมายทำให้เป็นไปได้ยากที่จะมีการเพิกถอนสภาพตามกฎหมาย แล้วนำที่ดินของรัฐมาจัดสรรให้เอกชน เครือข่ายฯ จึงไม่เน้นการเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้ “กรรมสิทธิ์” ขณะเดียวกันการผลักดันการมี “สิทธิการใช้” แสดงให้เห็นว่าชุมชนแออัดมีความจำเป็นและต้องการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยตามความจำเป็นพื้นฐานเป็นสำคัญ ไม่ได้ต้องการแสวงหาประโยชน์ในทางธุรกิจ หรือผลกำไรจากที่ดิน ดังเช่นนักธุรกิจที่กว้านซื้อที่ดินเพื่อสะสมทุนหรือเก็งกำไร โดยเฉพาะที่ดินในเขตเมืองที่มีราคาตลาดสูงอย่างมาก

ข้อเรียกร้องเรื่อง “สิทธิการใช้” ยังทำให้ชาวชุมชนมีความชอบธรรมและได้รับความเห็นใจและยอมรับในทางสาธารณะ เพราะพวกเขาไม่ได้มุ่งที่จะ “บุกรุก” หรือ “ละเมิด” หรือ “ยึด” ที่ดินในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นซึ่งโดยทั่วไปเข้าใจว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย แต่พวกเขาเพียงต้องการ “เช่า” ที่ดินเพื่อให้มีสิทธิในการใช้ที่ดินซึ่งทำให้มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในระยะยาว ขณะที่ “ความจำเป็นพื้นฐาน” ของคนจนเมืองในการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงเป็นข้อต่อรองสำคัญของชาวชุมชนแออัดที่เรียกร้องรัฐซึ่งมีหน้าที่ดูแลสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมือง ให้จัดสรรทรัพยากรเพื่อความจำเป็นของประชาชนดังกล่าวเป็นอันดับแรกก่อนที่จะใช้ทรัพยากรไปเพื่อการแสวงหากำไรหรือประโยชน์ในทางซึ่งในทางปฏิบัติหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐก็เปิดให้เอกชนเช่าใช้ที่ดินมาโดยตลอด และหลายกรณีการเช่าที่ดินของเอกชนทำให้มีการผลักดันชุมชนออกจากที่ดิน หรือทำให้ประชาชนที่มีความจำเป็นต้องใช้ที่ดินเพื่อการยังชีพไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้

ข้อเรียกร้องเรื่องสิทธิการใช้ที่ดินเกิดขึ้นมานานแล้ว อย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ที่ชุมชนแออัดเคยเสนอให้ดำเนินโครงการแบ่งปันที่ดิน(Land Sharing) ในกรณีที่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินยอมแบ่งที่ดินบางส่วนให้ชาวสลัมปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้แก่ ชุมชนเซ่งกี้ในที่ดินทรัพย์สินส่วนพระองค์ ชุมชนวัด

ลาดบัวขาวในที่ดินเอกชน รวมถึงชุมชนบ้านมนังคศิลา และชุมชน 70 ไร่คลองเตย ที่อยู่ในที่ดินของกรมธนารักษ์และการท่าเรือแห่งประเทศไทย ตามลำดับ ทว่า โครงการดังกล่าวไม่สามารถขยายผลได้เนื่องจากทั้งเอกชนและหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของที่ดินต้องการนำที่ดินไปใช้ในทางธุรกิจมากกว่า (อัปพุทธ์ 2552:13)

อย่างไรก็ตาม จากการผลักดันอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น กรณีที่สามารถเรียกร้องสิทธิการใช้ได้สำเร็จ คือกรณีการขอเช่า ที่ดินรถไฟ ซึ่งทางการรถไฟแห่งประเทศไทยครอบครองที่ดินทั่วประเทศถึงกว่าสองแสนไร่ และที่ดินจำนวนมากไม่ได้ใช้ประโยชน์เพียงแต่หวงกันไว้เพราะคาดการณ์ว่าอาจจะมีการพัฒนาทางรถไฟในอนาคต ที่ผ่านมาจากทางรถไฟได้เปิดให้เอกชนเข้ามาเช่าพื้นที่เพื่อทำธุรกิจ เช่น ศูนย์การค้า โรงแรม สถานบันเทิง ฯลฯ ซึ่งทำให้มีการไล่ที่ชุมชนแออัดที่อาศัยอยู่ในที่ดินเหล่านั้น (อัปพุทธ์ 2554: 29) ที่ผ่านมาจากชุมชนที่มีเป็นสมาชิกเครือข่ายสลัมสี่ภาคประสบความสำเร็จในการขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ แล้ว 49 ชุมชน โดยมีระยะเวลาสัญญาเช่าตั้งแต่ 3-30 ปี ทำให้สามารถนำสัญญาเช่าไปขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการทำโครงการที่อยู่อาศัยโดยผ่านสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) โดยมีชุมชนได้รับงบประมาณแล้ว เป็นเงินกว่าสองร้อยล้านบาท ซึ่งอยู่ในกระบวนการจัดทำสาธารณูปโภค ปรับปรุง หรือก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ (<http://frsnthai.org> 15 ก.พ.2554¹³)

นอกจากแนวทางที่เครือข่ายสลัมสี่ภาคผลักดัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหน่วยงานที่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายเหนือที่ดินที่มีชุมชนแออัดตั้งอยู่ก็มีแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดด้วยเช่นกัน เช่น ปณัสย์สร อริยวงศ์ ผู้อำนวยการบริหารที่ราชพัสดุ กรุงเทพมหานคร ให้ข้อมูลว่า มีชุมชนที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุทั่วประเทศประมาณ 200 ชุมชน เป็นชุมชนในเขตกรุงเทพฯ ประมาณ 28 ชุมชน ซึ่ง กรมธนารักษ์ที่ดูแลพื้นที่ราชพัสดุได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาี่มาตลอด ทั้งนี้ กรมธนารักษ์ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ จัดให้ชุมชนเช่าที่ดินแล้ว 36 ชุมชน และสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคงของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (www.codi.or.th 6 ต.ค.2551¹⁴)กรณีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ร่วมมือกับโครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยมีชุมชนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง 39 ชุมชนจากชุมชนทั้งหมดที่อยู่ในสำนักงานทรัพย์สินฯ ในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 109 ชุมชน (www.codi.or.th 6 ส.ค.2553¹⁵)

¹³เครือข่ายสลัมสี่ภาค, “ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟฯประสบความสำเร็จต่อการต่อสู้ของชาวสลัมในประเทศไทย”

¹⁴“ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง”

¹⁵สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), “สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานครร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองวังทองหลาง”

แนวทางที่สอง – การเคลื่อนไหวเพื่อ “กรรมสิทธิ์” เหนือที่ดิน

การผลักดันเพื่อให้ได้กรรมสิทธิ์ที่ดิน มักเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน ซึ่งตามกฎหมายแล้วที่ดินประเภทดังกล่าวเป็นที่ดินที่ประชาชนจะสามารถถือครองที่ดินได้ อย่างไรก็ตาม การที่รัฐจัดการทรัพยากรที่ดินโดยอาศัยกลไกการตลาดที่กำหนดราคาที่ดินตามอุปสงค์-อุปทาน เป็นหลัก ทำให้เป็นไปได้ยากที่คนจนเมืองจะมีโอกาสครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตเมืองซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินของพวกเขา เพราะที่ดินในละแวกดังกล่าวมีมูลค่าทางตลาดสูงลิบลิ่ว แม้แต่ค่าเช่าห้องพักก็ยังมีอัตราสูงด้วยเช่นกัน

ที่ผ่านมาเครือข่ายสลัมสี่ภาคมีแนวทางในการเสนอขอแลกเปลี่ยนที่ดินกับเอกชน ขอเช่าหรือถอน หรือขอเช่าซื้อที่ดิน แต่ยังไม่มีการที่เจรจาสำเร็จ ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่จึงจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์แล้วไปซื้อที่ดินเพื่อสร้างชุมชนใหม่ซึ่งมีความเป็นไปได้มากกว่า

2.2 การผลักดันโฉนดชุมชนของเครือข่ายสลัมสี่ภาค

1) ความเข้าใจและความคาดหวังต่อโฉนดชุมชน

การสัมภาษณ์แกนนำเครือข่ายสลัมสี่ภาคหลายคน (สัมภาษณ์ เช่น จุติอร รัตนอมรเวช, อรทัย จันทรสา, นุชนารถ แทนทอง, 3 เม.ย.2554; อัฐกร อุดมวาทพัฒนา 7 ส.ค.2554) มีคำอธิบายคล้ายคลึงกันว่าโฉนดชุมชนเป็นความหวังหนึ่งที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินของชาวสลัม เพื่อที่จะไม่ถูกไล่อ้อหรือผลักดันออกจากพื้นที่เหมือนที่ผ่านมา และทำให้ชาวชุมชนมีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในที่ดินมากขึ้น “ความมั่นคง” ในที่นี้หมายถึง 2 ด้าน ได้แก่

ด้านที่หนึ่ง มั่นคงในแง่ที่จะไม่ถูกเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินผลักดันออกจากพื้นที่หรือบังคับใช้กฎหมายฟ้องร้องดำเนินคดี แต่ชาวชุมชนจะสามารถอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมได้ต่อไปอย่างมั่นคงโดยมีกฎหมายรับรอง ความมั่นคงในสิทธิดังกล่าวจะทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงงบประมาณและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค และคุณภาพชีวิตของตนเองได้เท่าเทียมกับพลเมืองกลุ่มอื่น ๆ ของรัฐ เพราะที่ผ่านมาพวกเขาต้องดูแลจัดการเรื่องเหล่านี้ด้วยตนเอง หรือไม่ก็ถูกจำกัดการพัฒนาเพราะถูกมองว่าเป็น “ผู้บุกรุก” ที่ดินที่ผ่านมาชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภคเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้เท่าที่ควร ทั้งนี้นอกจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแล้ว ยังเป็นเพราะพวกเขาอาศัยอยู่ในที่ดินขนาดเล็กมากและสภาพบ้านเรือนไม่เป็นไปตามข้อกำหนดใน พ.ร.บ.ควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 จึงไม่สามารถขออนุญาตทะเบียนบ้านอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และส่งผลต่อการขอติดตั้งสาธารณูปโภค ชุมชนแออัดส่วนใหญ่ขอใช้น้ำประปาและไฟฟ้าแบบชั่วคราว ซึ่งมีอัตราสูงกว่าอัตราปกติที่ทางการเรียกเก็บจากที่อยู่อาศัยทั่วไป สภาพการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

ด้านที่สอง มั่นคงในแง่ที่ชุมชนบริหารจัดการที่ดินร่วมกันเพื่อป้องกันที่ดินหลุดมือไปจากคนจน เนื่องจากการบริหารจัดการพื้นที่ที่ออกโฉนดชุมชน จะเป็นการร่วมกันดูแลจัดการที่ดินในลักษณะกรรมสิทธิ์ร่วม โดยมีกติกาที่สำคัญ คือ ผู้ใช้ที่ดินจะต้องไม่ใช่ที่ดินนั้นเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เช่น ห้ามทำเป็นบ้านเช่า หรือขายสิทธิการใช้ที่ดิน และรักษาที่ดินและสภาพแวดล้อมร่วมกัน สิทธิในที่ดินโฉนดชุมชนจึงเป็น “สิทธิร่วมหมู่” ไม่ใช่กรรมสิทธิ์เอกชนในลักษณะปัจเจกบุคคลที่ใครต้องการขายสิทธิหรือให้เช่าที่ดินได้ตามอำเภอใจ แต่ต้องผ่านการควบคุมและพิจารณาาร่วมกันของ “กลุ่ม” ซึ่งได้แก่สมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการที่ดินและการพยายามจะรักษาที่ดินไว้เพื่อการอยู่อาศัยตามความจำเป็นโดยไม่ปล่อยให้ที่ดินกลายเป็น “สินค้า” ที่ซื้อขายกันอย่างเสรีเพื่อการเก็งกำไรนับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชุมชนใช้ต่อรองกับรัฐว่าหากชาวบ้านกระทำผิดเงื่อนไขนี้ก็จะยอมให้ทางการรื้อย้ายออกไป

นุชนารถ แทนทอง ทีมทำงานประเด็นที่ดินเครือข่ายสลัมสี่ภาคให้สัมภาษณ์ว่า แม้ว่ารัฐจะออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 มาแล้วแต่ชาวชุมชนแออัดก็ยังไม่แน่ใจว่าแนวทางดังกล่าวจะเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาของชาวชุมชนแออัด จนกระทั่งเครือข่ายสลัมสี่ภาคได้เข้าร่วมชุมนุมเดินขบวนกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (PMOVE) ตั้งแต่วันที่ 16 กุมภาพันธ์ – 8 มีนาคม พ.ศ. 2554 (ดูประชาไท 16 ก.พ.54¹⁶) ภายหลังจากที่มีโฉนดชุมชนแล้วชาวชุมชนก็มีความชัดเจนและมั่นใจมากขึ้นว่าการขออกโฉนดชุมชนมีความเป็นไปได้สูง หลังจากนั้นชุมชนที่ต้องการขออกโฉนดชุมชนจึงกลับมาดำเนินยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อเตรียมขออกโฉนดชุมชนในนามสหกรณ์ออมทรัพย์ตามระเบียบดังกล่าวในลำดับต่อไป (สัมภาษณ์ 3 เม.ย.2554)

ในส่วนของ คมสันดี จันทร์อ่อน เจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยซึ่งทำงานสนับสนุนเครือข่ายสลัมสี่ภาค กล่าวว่าโฉนดชุมชนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ดินของคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ เป็นรูปแบบหนึ่งที่มีการทดลองทำด้วยการรวมกลุ่มในการบริหารที่ดินด้วยกันในลักษณะแปลงรวม การจัดการที่ดินแบบแปลงรวมจะช่วยให้ที่ดินไม่หลุดมือไปง่าย ๆ ต่างจากการเป็นเจ้าของที่ดินแบบปัจเจก เนื่องจากการบริหารขึ้นอยู่กับพิจารณาของกลุ่ม และทางเลือกนี้พัฒนามาจากข้อเสนอของชาวบ้านที่ได้ทดลองบริหารจัดการที่ดินร่วมกันมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ.2543 ก่อนที่จะมาเรียกว่า “โฉนดชุมชน” ในภายหลัง ในเรื่องสิทธิเหนือที่ดิน เป็นลักษณะที่ชุมชนขอ “สัมปทาน” การใช้ที่ดินมาจากรัฐ ซึ่งการใช้คำว่า “สัมปทาน” ในที่นี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับการ “ขอเช่า” แต่เป็นการขอใช้ที่ดินในระยะยาวมากกว่า โดยขอสัมปทานมาทั้งผืนแล้วให้ชุมชนบริหารจัดการกันเอง อย่างไรก็ตาม แต่โฉนดชุมชนก็เป็นเพียงทางเลือกหนึ่ง

¹⁶ ขบวนการเกษตรกร-คนจน ระดมพลร่วม 5,000 คนปักหลักชุมนุมยาวจี้รัฐแก้ปัญหาค้างคา”

ท่ามกลางทางเลือกอื่น ๆ ดังที่กล่าวไปแล้ว และเขาเชื่อว่าชาวชุมชนแออัดในเครือข่ายมีความเข้าใจและความคาดหวังต่อโฉนดชุมชนไม่แตกต่างกันมาก เนื่องจากกระบวนการเครือข่ายและการต่อสู้ร่วมกันที่ผ่านมามีส่วนหล่อหลอมและสร้างความชัดเจนต่อแนวคิดเรื่องนี้มาเป็นลำดับ (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554)

อย่างไรก็ตาม “โฉนดชุมชน” เป็นเพียงข้อเสนอหนึ่งที่เครือข่ายสลัมสี่ภาคผลักดันให้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาขณะที่ยังคงมีทางเลือกและข้อเสนออื่น ๆ อีกมากมาย กระนั้นก็ตาม หลายแนวทางก็ใช้หลักการบริหารที่ดินร่วมกันคล้ายกับหลักการโฉนดชุมชนเพียงแต่ไม่ได้เรียกว่า “โฉนดชุมชน” เช่น กรณีที่ดินรถไฟ ที่ทางเครือข่ายฯ ทำสัญญาเช่าที่ดินระยะยาวจากการรถไฟแห่งประเทศไทย ก็เป็นการทำสัญญาเช่าโดยเครือข่ายฯ โดยให้แต่ละครัวเรือนมีสิทธิการใช้แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิการเป็นเจ้าของ ส่วนการบริหารจัดการที่ดินเป็นการพิจารณาาร่วมกันของกลุ่ม หรือกรณีการซื้อที่ดินก็เป็นลักษณะการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อซื้อที่ดินมาบริหารจัดการร่วมกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำกันมานานแล้วก่อนที่จะมีการใช้คำว่า “โฉนดชุมชน” (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554)

2) กระบวนการผลักดันโฉนดชุมชน

เครือข่ายสลัมสี่ภาคผลักดันข้อเสนอเรื่อง “โฉนดชุมชน” โดยเน้นสำหรับที่ดินประเภท ที่สาธารณประโยชน์ เนื่องจากมีเงื่อนไขทางกฎหมายที่เป็นไปได้มากที่สุด และดูرابกับว่าที่ดินประเภทนี้จะมีทางเลือกอื่นในการแก้ไขปัญหาที่น้อยที่สุด เมื่อเทียบกับที่ดินประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 ระบุว่าที่ดินของรัฐทุกประเภทสามารถอนุญาตให้ออกโฉนดชุมชนได้ ขณะที่ที่ดินประเภทอื่น ๆ เช่น ที่ดินรถไฟ ที่ดินเอกชน ก็ใช้แนวทางอื่น ๆ ในการแก้ไขปัญหาดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

เว็บไซต์ของกรมที่ดิน (www.dol.go.th)¹⁷ ระบุว่า “ที่สาธารณประโยชน์” หมายถึง ที่ดินที่ทางราชการได้จัดให้หรือสงวนไว้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามสภาพแห่งพื้นที่นั้นหรือที่ดินที่ประชาชนได้ใช้หรือเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อนไม่ว่าปัจจุบันจะยังใช้อยู่หรือเลิกใช้แล้วก็ตามเช่น ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าฝึ่งและเผาศพ ห้วย หนอง ที่ชายตลิ่ง ทางหลวงทะเลสาบ เป็นต้น ตามกฎหมายถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันผู้ใดจะเข้ายึดถือครอบครองเพื่อประโยชน์แต่เฉพาะ

¹⁷http://www.dol.go.th/dol/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=42

ตนนั้นไม่ได้เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ตามที่ระเบียบและกฎหมายกำหนดไว้หากฝ่าฝืน จะมีความผิดและได้รับโทษตามกฎหมายที่ดินหรือกฎหมายอื่นที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ

ตามกฎหมายแล้วที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือที่เรียกว่าสาธารณประโยชน์อยู่ในความดูแลของหน่วยงานด้านการปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ในหน่วยการปกครองนั้น ๆ ซึ่งอ้างอิงกับกฎหมายที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น อยู่ในความดูแลรักษาของผู้ว่าราชการจังหวัดตามประมวลกฎหมายที่ดิน นายอำเภอท้องที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 องค์การบริหารส่วนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 เมืองพัทยาตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ.2542 และกรุงเทพมหานคร ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 เฉพาะในเขตความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ ยกเว้น แม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทะเลภายในเขตน่านน้ำไทย หรือชายหาดของทะเลดังกล่าวจะอยู่ในความดูแลรักษาของกรมเจ้าท่าตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 แต่ถ้าที่ริมแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ หรือชายทะเล ที่อยู่นอกเหนือจุดแบ่งเขต ได้แก่ ที่ชายตลิ่ง หมายถึง ที่ดินซึ่งตามปกติน้ำขึ้นถึงกับส่วนที่อยู่เหนือชายตลิ่งขึ้นไป ก็เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของนายอำเภอท้องที่หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ตามกฎหมาย ถ้าเป็นทางหลวงตามพระราชบัญญัติทางหลวงก็อยู่ในความดูแลของผู้อำนวยการทางหลวง

เครือข่ายสลัมสี่ภาคนำเสนอให้ชุมชนแออัด 4 แห่งในกรุงเทพมหานครเป็นชุมชนนำร่องในการออกโฉนดชุมชนต่อรัฐบาล ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่สาธารณะประโยชน์ ที่อยู่ในการกำกับดูแลของสำนักงานเขตในท้องที่และกรุงเทพมหานครเป็นหลัก และเป็นกรณีที่มีความเด่นในด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้งสองด้านต่อไปนี้ คือ

- 1) ชุมชนมีระบบการบริหารจัดการภายในที่ดี มีการรวมกลุ่ม สร้างกติการ่วมในการใช้และจัดการที่ดินและสภาพแวดล้อมในบริเวณที่อยู่อาศัยมาเป็นระยะเวลาหลายปีแล้วก่อนที่จะมีการเสนอแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชน
- 2) ชุมชนเผชิญวิกฤติการณ์ปัญหา เช่น การถูกไล่อื้อ หรือถูกฟ้องร้องดำเนินคดี

ชุมชนที่นำเสนอ 4 แห่ง ได้แก่ **ชุมชนเพชรคลองจั่น** เขตบึงกุ่ม และ**ชุมชนหลวงวิจิตร** เขตคันนายาว เป็นชุมชนริมคลองที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี เริ่มจากการย้ายบ้านขึ้นจากคลองและพัฒนาคุณภาพน้ำและความสะอาดในพื้นที่ และอีกสองชุมชนได้แก่ **ชุมชนโรงหวาย** เขตสวนหลวงและ**ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ** มีปัญหาถูกไล่อื้อและถูกร้องเรียนจากคอนโดมิเนียมที่อยู่ใกล้เคียงตามลำดับ อย่างไรก็ตาม หากการทดลองนำร่องโฉนดชุมชนใน 4 กรณีนี้ประสบความสำเร็จทางเครือข่าย

สลัมสี่ภาคอาจผลักดันการจัดการโฉนดชุมชนในที่ดินลักษณะอื่น ๆ เช่น ที่ดินการรถไฟ เป็นต้น ซึ่งทาง
เครือข่ายฯ ก็ต้องเตรียมรับมือกับการคัดค้านของหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ซึ่งไม่ต้องการให้เครือข่ายฯ เข้าใช้
ที่ดินในราคาถูก (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554)

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เครือข่ายสลัมสี่ภาคเลือก**ชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลังสน.
ทองหล่อ** เป็นกรณีศึกษา แม้ว่าชุมชนจะตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะและผู้อยู่อาศัยไม่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินตาม
กฎหมาย แต่พวกเขาก็ยืนยันว่าพวกตนไม่ใช่ “ผู้บุกรุก” ที่สาธารณะประโยชน์ เพราะเข้าไปจับจองอยู่อาศัยใน
ที่ดินนั้นมาตั้งแต่อดีต บางแห่งนานกว่า 50 ปี จึงค่อยมาทราบภายหลังว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่สาธารณะ
ประโยชน์ตามกฎหมาย และเพิ่งจะมาถูกไล่ออกเพียงเพราะว่ารัฐต้องการให้กลุ่มคนอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ใน
พื้นที่หรือเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มคนอื่นที่จะเข้าใช้พื้นที่ในบริเวณนั้นหรือบริเวณใกล้เคียง

ก่อนหน้านี้จะมีแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชน เครือข่ายสลัมสี่ภาคเสนอและผลักดันแนวทางการแก้ไข
ปัญหาที่อยู่อาศัยของตนในหลายรูปแบบ เช่น เรียกร้องให้รัฐแก้ไขกฎหมายโดยเขียนกฎกระทรวงภายใต้
พ.ร.บ.ควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 เพื่ออนุญาตให้สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างหรือโครงการที่อยู่อาศัยของคน
จน (เช่น โครงการบ้านมั่นคง) ในที่ดินขนาดเล็กได้ การเสนอขอเช่าที่ดินจากหน่วยงานที่มีอำนาจควบคุม
ที่ดิน ขอปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และการขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อจัดทำโครงการบ้านมั่นคง¹⁸ แต่ไม่
ประสบความสำเร็จ คงทำได้เพียงการระงับการไล่ออกชุมชนออกจากพื้นที่ แต่ก็ยังมีกรณีที่ถูกฟ้องร้อง
ดำเนินคดี ส่วนการหาที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่ใหม่ก็เป็นไปได้ยากเนื่องจากที่ดินในเขตเมืองมีราคาแพงมาก แต่
หากจะไปหาซื้อที่ดินราคาถูกนอกเมืองก็ไม่มีช่องทางทำมาหากินได้อีก

ปัจจุบันแม้ว่าจะมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโฉนดชุมชนออกมาแล้ว แต่ทางเครือข่ายสลัม
สี่ภาคก็ยังไม่แน่ใจว่าการขออนุญาตโฉนดชุมชนสำหรับ 4 ชุมชนที่เสนอเป็นชุมชนนำร่องนั้นจะประสบ
ความสำเร็จหรือไม่ เพราะทางกรุงเทพมหานครที่มีอำนาจควบคุมที่ดินยังไม่ได้รับปากหนักแน่นมากพอว่าจะ
ยอมให้ออกโฉนดชุมชนในพื้นที่เหล่านั้นหลายคนเชื่อว่าเหตุผลหลักที่หน่วยงานซึ่งมีอำนาจควบคุมพื้นที่อาจ
ไม่ยินดีให้มีการออกโฉนดชุมชน เนื่องจากที่ดินดังกล่าวมีมูลค่าทางการตลาดสูงมาก และทางหน่วยงานอาจ
ต้องการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นซึ่งจะให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมากกว่า (สัมภาษณ์ จูดีอร รัตนอมร
เวช 3 เม.ย.54, คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554) อย่างไรก็ตาม ทางชุมชนกำลังดำเนินการจดทะเบียนนิติ
บุคคลซึ่งเป็นขั้นตอนการดำเนินการตามระเบียบดังกล่าว และถึงแม้ว่าจะได้รับการแก้ไขปัญหารัฐในเรื่อง
กรรมสิทธิ์ที่ดินในรูปแบบ “โฉนดชุมชน” หรือรูปแบบอื่น ๆ แล้ว แต่ทางชุมชนแออัดก็ยังคงต้องการการสนับสนุน

¹⁸โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการของรัฐ ที่ช่วยให้ผู้มีรายได้น้อยมีโอกาสกู้เงินมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย แต่มีเงื่อนไขว่าที่ดินที่
จะปลูกสร้างบ้านเรือนต้องเป็นที่ดินที่ครอบครองอย่างถูกกฎหมาย

จากรัฐในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายด้าน เช่น การดูแลเรื่องการพัฒนาชุมชน เป็นต้น ขณะที่โฉนดชุมชนเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวชุมชนแออัดได้ทั้งหมด แต่ยังคงมีธนาคารที่ดิน การเก็บภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า ฯลฯ ซึ่งจะทำให้การกระจายการถือครองที่ดินและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนจนเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น ธนาคารที่ดิน เป็นความหวังสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาให้แก่ชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนซึ่งไม่สามารถขอยกโฉนดชุมชนได้ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีดังกล่าว ธนาคารที่ดินจะช่วยให้ชุมชนมีเงินทุนมาเช่าซื้อที่ดินเพื่ออยู่อาศัยอย่างถูกต้องโดยไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งเรื่องนี้ต้องมีการผลักดันในระยะต่อไป

เมื่อเปรียบเทียบความยากง่ายของการแก้ไขปัญหาที่ดินสำหรับชุมชนแออัด กับเครือข่ายชาวบ้านที่มีปัญหาที่ดินในลักษณะอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจนหรือเกษตรกรรายย่อยในชนบทจะเห็นได้ว่า เครือข่ายอื่น ๆ มีปัญหาทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินควบคู่กันไป แต่ชุมชนแออัดต้องการเฉพาะที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นที่ดินขนาดเล็กมาก เช่น ชุมชนเพชรคลองจั่นมีปัญหาในที่ดินเพียง 2 ไร่เศษ (ครอบคลุมละ 10-15 ตารางวา) และในปัจจุบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ยอมผ่อนปรนลงมาก ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่ทำให้การผลักดันโฉนดชุมชนมีความเป็นไปได้ค่อนข้างมาก (สัมภาษณ์ คมสันต์ จันทร์อ่อน 18 พ.ค. 2554) อย่างไรก็ตาม ที่ดินพิพาทของชุมชนแออัดอยู่ในเขตเมืองซึ่งมีราคาสูงมากและเป็นที่ต้องการของนักลงทุน เช่น ในเขตชอยทองหล่อราคาประมาณตารางวาละสามแสนบาท ซึ่งมูลค่าและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของที่ดินนี้เองอาจเป็นอุปสรรคสำคัญในการขอยกโฉนดชุมชน

2.3 สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการนำเสนอความพยายามแก้ไขปัญหาของชุมชนแออัดของเครือข่ายสลัมสี่ภาค โดยเน้นไปที่ปัญหาความไม่มั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้ชาวชุมชนแออัดไม่มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตในด้านอื่น ๆ ชุมชนแออัดแต่ละแห่งอาศัยอยู่ในที่ดินที่มีสถานภาพทางกฎหมายแตกต่างกันไปส่งผลให้มีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ต่างกันไป อย่างไรก็ตามในภาพรวม อุปสรรคสำคัญในการผลักดันการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือข้อกฎหมายไม่เปิดโอกาสให้มีการเพิกถอนสภาพที่ดินของรัฐประเภทต่าง ๆ เพื่อนำมาจัดสรรให้ประชาชนได้ง่าย ๆ และความไม่ยืดหยุ่นของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่จะช่วยให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างลุล่วง นอกจากนี้ยังมีอุปสรรคจากมูลค่าทางตลาดของที่ดินในเขตเมืองซึ่งทำให้เป็นไปได้ยากที่คนจนเมืองจะมีโอกาสซื้อหรือเช่าซื้อที่ดินมาต่อจากเอกชนเพื่อให้ตนสามารถมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

เครือข่ายสลัมสี่ภาคเลือกผลักดัน “โฉนดชุมชน” สำหรับชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินประเภทที่สาธารณะประโยชน์ เนื่องจากที่ดินประเภทนี้ชาวชุมชนมีทางเลือกอื่น ๆ ในการสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินได้

น้อย หรือแทบจะไม่มีเลย ชุมชนที่น่าร่องผลักดัน “โฉนดชุมชน” ได้เริ่มดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 แม้ว่าพวกเขาจะมีความหวังว่าโฉนดชุมชนจะช่วยสร้างความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน แต่พวกเขาก็ยังไม่มี ความมั่นใจว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสนับสนุนหรือเอื้ออำนวยให้การออก “โฉนดชุมชน” เป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเด็นนี้จะกล่าวถึงอย่างละเอียดจากกรณีศึกษาในบทต่อไป

3. กรณีศึกษาการผลักดันโฉนดชุมชน-ชุมชนเพชรคลองจั่น

เนื้อหาบทนี้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเพชรคลองจั่น เป็นหนึ่งในสี่ชุมชนที่เครือข่ายสลัมสี่ภาคเสนอให้มีการจัดทำโฉนดชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างน่าร่อง ชุมชนเพชรคลองจั่นตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์เนื้อที่ 2 ไร่เศษ ก่อนหน้านี้อาศัยอยู่ในลำคลองสาธารณะ แต่ได้ขยับขึ้นมาเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเครือข่ายสลัมสี่ภาคเลือกชุมชนนี้เพื่อให้นักศึกษาวิจัยเนื่องจากเห็นว่าเป็นชุมชนที่พยายามปรับปรุงพัฒนาภูมิทัศน์และสภาพความเป็นอยู่มาโดยตลอด ซึ่งเป็นข้อต่อรองกับรัฐว่าหากได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสม ชุมชนแออัดสามารถตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองและมีบทบาทในการช่วยพัฒนาภูมิทัศน์และเศรษฐกิจของเมืองได้เป็นอย่างดี กระนั้นก็ตาม การเปลี่ยนนโยบายของงานที่รับผิดชอบอยู่บ่อยครั้งก็ทำให้ชุมชนยังคงขาดความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดินที่อยู่อาศัย

การศึกษาพบว่าชุมชนเพชรคลองจั่นมีลักษณะของความเป็น “ชุมชน” ที่น่าสนใจคือมีบางครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่ที่มีปัญหาแต่ถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยความผูกพันใกล้ชิดกัน และการที่กลุ่มคนเหล่านั้นมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จึงได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์บางอย่างของส่วนรวม เช่น การได้รับงบประมาณในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ขณะที่ประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีเฉพาะรายชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านซึ่งตั้งอยู่ในที่ดินที่มีปัญหา แต่กลับไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน ข้อมูลดังกล่าวนี้ทำให้ตระหนักว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาถึงลักษณะทางประชากรที่แท้จริงและความสัมพันธ์ที่แท้จริงของ “ชุมชน” ให้ลึกซึ้งและรัดกุมมากขึ้นเพื่อที่จะออกแบบกลไกการจัดการที่ดินที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

3.1 ลักษณะชุมชนและประชากร

ชุมชนเพชรคลองจั่นตั้งอยู่ที่ถนนเสรีไทย (ถนนสุขาภิบาล 2) แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่เศษ ด้านหน้าติดกำแพงของโรงพยาบาลเพชรคลองจั่นและถนนเสรีไทย ด้านซ้ายติดที่ดินสาธารณะและคลองพิชัย ด้านหลังและบริเวณโดยรอบเป็นอพาร์ทเมนต์และอาคารพาณิชย์ ชุมชนมีประมาณ 60 หลังคาเรือน 68 ครัวครัว 266 คน (ข้อมูลจากแกนนำชุมชน สัมภาษณ์ 2554)

แต่เดิมปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวและสองชั้นยาวไปตามลำคลองเสาบ้านส่วนหนึ่งอยู่ในคลอง อีกส่วนหนึ่งอยู่บนตลิ่ง ก่อนที่จะย้ายบ้านขึ้นไปอยู่บนตลิ่งทั้งหมดในเวลาต่อมา

ชุมชนนี้ตั้งถิ่นฐานประมาณ 40 ปีที่แล้วในที่ดินว่างเปล่าที่ติดกับลำรางคลองวัดพิชัย คลองสายสั้น ๆ ที่ไหลมาลงไปยังคลองแสนแสบ อีกส่วนหนึ่งเป็นบึงพังพวยที่แห้งขอดหมดสภาพแล้ว ผู้ที่อาศัยมีทั้งคน กรุงเทพมหานครที่อยู่มาแต่เดิม และคนที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เช่น ปราจีนบุรี พิจิตร ฉะเชิงเทรา สุรินทร์ อุทัยธานี ฯลฯ การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก ๆ มีเพียง 4-5 หลังคาเรือน แต่มีการชักชวนลูกหลานหรือญาติพี่น้อง ที่อยู่ต่างจังหวัดเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ โดยอาศัยจับจองที่ดินว่างเปล่านี้ปลูกสร้างบ้านเรือนแบบต่าง คนต่างทำ และขยายที่อยู่อาศัยรูกูล้างไปในคลอง เบียดเสียดกันอย่างไม่เป็นระเบียบ แต่ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2539 ชุมชนได้ร่วมกันปรับปรุงภูมิทัศน์และยกระดับสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ (ดูหัวข้อถัดไป) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชุมชนยังไม่สามารถเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคตามระบบปกติ ต้องเสียค่าใช้จ่ายน้ำและไฟ ในอัตราที่แพงกว่าครัวเรือนทั่วไป เนื่องจากชุมชนไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดิน

หากพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคม ครัวเรือนที่จัดว่าอยู่ร่วมกันเป็น “ชุมชน” เพชรคลองจั่นนั้น มีทั้งที่อยู่ในที่ดินลำรางสาธารณะ ซึ่งเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ตามกฎหมาย และส่วนที่อยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัยซึ่งมีสถานะเป็นที่ดินธรณีสงฆ์¹⁹ ตามกฎหมาย เช่น ป้าคำ อายุประมาณ 80 ปีเศษ อยู่ในที่ดินเช่าของวัด แต่นับว่าเป็นคนในชุมชนที่อยู่มาตั้งแต่ดั้งเดิมและมีอายุมากที่สุดในปัจจุบัน สถานะที่ดินที่อยู่อาศัยซึ่งแตกต่างกันส่งผลต่อกระบวนการขอลอกโฉนดชุมชนซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

1) ประชากรและลักษณะการอยู่อาศัย

จากแบบสำรวจซึ่งได้ข้อมูลมา 55 ครัวเรือน²⁰ และการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนโดยผู้วิจัย พบว่า จำนวนประชากรในทะเบียนบ้าน กับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากมีหลายครอบครัวที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ออกไปเช่าบ้านอยู่ที่อื่นในกรุงเทพมหานคร หรือไปตั้งถิ่นฐาน หรือไปประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ เนื่องจากที่อยู่อาศัยคับแคบ หรือแค่อาศัยย้ายเข้าทะเบียนบ้านเพื่อจะมีสิทธิทำงานหรือเข้าเรียนในเขตโดยที่ไม่เคยมาอยู่ในชุมชน จากการสำรวจของผู้วิจัยในช่วงเดือนกันยายน 2554 พบว่ามี 15 ครัวเรือน (27% ของ 55 ครัวเรือน) ซึ่งมีประชากรรวมทั้งสิ้น 48 คน ที่มีสมาชิกอาศัยอยู่ที่อื่นแต่มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนโดยมีตัวอย่างเช่น บ้านเลขที่ 652/26 มีประชากรตามทะเบียนบ้าน 10 คนแต่มีผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงเพียงแค่ 3 คน อีก 7 คนเป็นผู้ที่มาอาศัยทะเบียนบ้าน หรือบ้านเลขที่ 652/23 มีประชากร 7 คน แต่มีผู้ที่อาศัยจริงเพียง 2 คน อีก 5 คนเป็นผู้ที่มาอาศัยทะเบียนบ้าน

¹⁹ ธรณีสงฆ์ เป็นสมบัติของวัด อาจเป็นที่นา สวน ไร่ หรืออาคาร ทั้งที่ดินและผลประโยชน์จากที่ดินเป็นของวัดทั้งสิ้น ถือเป็นสมบัติโดยเด็ดขาดของวัดและพระศาสนา จะโอนย้าย ขาย ชื้อ หรือแลกเปลี่ยนกันไม่ได้ ที่ดินประเภทนี้อยู่ภายใต้กฎหมายสงฆ์ จะกระทำการใดกรรมใด ๆ ได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายที่ออกมาเป็นกรณีพิเศษเพื่อผลประโยชน์ของราชการโดยเฉพาะเช่นเพื่อการชลประทาน หรือการคมนาคม เป็นต้น

²⁰ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากแกนนำชุมชนและเครือข่ายสลัม 4 ภาค ให้ทำสำเนาข้อมูลจากแบบสำรวจที่จัดทำและดำเนินการสำรวจข้อมูล โดยแกนนำชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในระหว่างเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม 2554 เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้

เป็นต้น หากไม่นับรวม 15 ครั้วเรือนซึ่งมีสมาชิกอาศัยอยู่นอกชุมชน พบว่า 40 ครั้วเรือนในชุมชนแห่งนี้มีประชากรเฉลี่ย 3.4 คน/ครั้วเรือน

จากฐานข้อมูลของชุมชนพบว่ากลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนอยู่ในวัยทำงาน มีผู้สูงอายุที่อายุมากกว่า 60 ปีอยู่ประมาณ 18 คน (ตัวเลขนี้อาจรวมผู้มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนแต่อาศัยอยู่ที่อื่น) และจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาพบว่าสมาชิกในชุมชนที่อยู่ในวัยเรียนมี 27 คน (ไม่รวมครั้วเรือนที่มีผู้มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนแต่อาศัยอยู่ที่อื่น) ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3.1 แสดงจำนวนประชากรวัยเรียนของชุมชนเพชรคลองจั่น โดยไม่รวมครั้วเรือนที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนแต่อาศัยอยู่ที่อื่น

ผู้อยู่ในวัยเรียนวัยเรียน	จำนวน (ราย)
ต่ำกว่า ม.3	17
ม.4 หรือ ปวช.ขึ้นไป	10
รวม	17

ที่มา: แบบสำรวจรายครั้วเรือนที่สำรวจโดยแกนนำชุมชนร่วมกับสภามัสยิดระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2554 ซึ่งนำมาวิเคราะห์และจัดกลุ่มโดยผู้วิจัย

2) ฐานะทางเศรษฐกิจ

การสำรวจสภาพทางเศรษฐกิจพบว่าประชากรภายในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปในบริเวณที่อยู่อาศัย หรือพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ก่อสร้าง เย็บผ้า กรรมกร ยาม ค้าขาย เช่น ขายผัก ของชำ อาหารรถเข็น และเป็นลูกจ้างของกรุงเทพมหานคร เช่น กวาดถนน เก็บขยะ ฯลฯ ผู้มีรายได้น้อยหรืออาจจัดว่าไม่มีเลยคือผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพจากรัฐ 500 บาท/เดือน ได้รับเงินที่ลูกหลานส่งให้ 1,500-2,000 บาท/เดือน ส่วนผู้มีรายได้สูงสุดมีรายได้ 78,000 บาท/เดือน ซึ่งมีเพียงหนึ่งรายมีอาชีพรับเหมาก่อสร้าง รองลงมาคือ 45,000 บาทมีอยู่ 2 ราย รายหนึ่งมีอาชีพค้าขาย อีกรายมีอาชีพรับจ้างขนของ

ข้อมูลจากแบบสำรวจพบว่าอาชีพ 6 อันดับแรกที่มีผู้ทำมากที่สุดในชุมชนเพชรคลองจั่น มีดังต่อไปนี้

ตาราง 3.2 แสดงอาชีพ 6 อันดับแรกที่มีผู้ทำมากที่สุดในชุมชนเพชรคลองจั่น

อาชีพ	จำนวน (ราย)	หมายเหตุ
รับจ้าง	45	ขับรถรับจ้าง, ขนของ, แจกใบปลิว, ทาสี
ค้าขาย	12	ขายของเก่า, ขายผัก
แม่บ้าน	9	
รับราชการ	6	ลูกจ้างกรุงเทพมหานคร, ทหาร, ไม่ระบุแหล่ง
ลูกจ้างประจำ	4	ขสมก., ไม่ระบุแหล่ง
พนักงานห้าง	2	
รวม	78	

ที่มา: แบบสำรวจรายครัวเรือนที่สำรวจโดยแกนนำชุมชนร่วมกับสภามัสยิดภาคระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2554 ซึ่งนำมาวิเคราะห์และจัดกลุ่มโดยผู้วิจัย

จากข้อมูลรายครัวเรือนจำนวน 39 ครัวเรือน (ไม่นับครัวเรือนที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ประชากรอาศัยอยู่ที่อื่น และไม่นับครัวเรือนที่ไม่ให้ข้อมูลด้านรายได้) พบว่ามีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 17,981 บาท/เดือน โดยในครัวเรือนกลุ่มนี้มีประชากรเฉลี่ย 3.3 คนต่อครัวเรือน และอาจจำแนกกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนโดยพิจารณาจากค่าครองชีพเฉลี่ยของประชากรในครัวเรือน ซึ่งคำนวณจากรายได้รวมของครัวเรือนต่อจำนวนประชากรในครัวเรือน ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3.3 การจำแนกกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มครัวเรือนในชุมชนเพชรคลองจั่น
จำนวน 38 ครัวเรือน จำแนกตามค่าครองชีพเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือน

ค่าครองชีพต่อเดือนเฉลี่ยของสมาชิกครัวเรือน	จำนวนครัวเรือน
1,000- 2,000	8
2,001-3,000	7
3,001-4,000	5
4,001-5,000	2
5,001-6,000	6
6,001-7,000	3
7,001-8,000	2
8,000 ขึ้นไป	5
รวม	38

ที่มา: แบบสำรวจรายครัวเรือนที่สำรวจโดยแกนนำชุมชนร่วมกับสภามัสยิดภาคระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2554 ซึ่งนำมาวิเคราะห์และจัดกลุ่มโดยผู้วิจัย

หมายเหตุ: มี 1 ครัวเรือนที่ไม่มีข้อมูลจำนวนประชากรในครัวเรือนจึงไม่นำมาวิเคราะห์ในตารางนี้

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนเพชรคลองจั่น (22 ครัวเรือน หรือ 57% ของทั้งหมด) มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 5,000 บาท/คน และมีกลุ่มครัวเรือนกลุ่มใหญ่ที่สุด (8 ครัวเรือน หรือ 21% ของทั้งหมด) มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 2,000 บาท/คน

ตามความคิดเห็นของแกนนำชุมชนครอบครัวที่มีฐานะดีในชุมชนมีประมาณ 6-7 ครอบครัว (ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลในตารางข้างต้น) ทั้งนี้พิจารณาจากสภาพบ้านเรือนและสิ่งอำนวยความสะดวก (เช่น รถ) และการมีอาชีพที่มั่นคง ส่วนหนึ่งของครัวเหล่านี้มีสมาชิกที่มีอาชีพรับราชการ และลูกจ้างของพนักงาน

รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.) ซึ่งทำให้มีความมั่นคงในอาชีพและรายได้ ทั้งยังมีโอกาสในการหารายได้พิเศษ และสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เช่น ผู้ที่เป็นลูกจ้างประจำของกรุงเทพมหานครซึ่งมีหน้าที่เก็บขยะ นอกจากจะมีเงินเดือนแน่นอนแล้วยังหารายได้พิเศษได้ประมาณวันละ 400 บาท จากการเก็บแยกขยะไปขายที่เรียกว่า “จับจั่ว” บางครั้งโชคดีเก็บเศษเงินเศษทองได้ก็จะมีรายได้มากกว่านั้น และเขายังมีสิทธิกู้เงินดอกเบี้ยต่ำจากสหกรณ์กรุงเทพมหานครอีกด้วย

ส่วนครอบครัวที่แกนนำชุมชนจัดว่ามีสภาพแย่กว่าครอบครัวอื่น ๆ มีประมาณ 3 ครอบครัว ได้แก่ หนึ่ง ครอบครัว “ตาเบิ้ม” ที่มีลูก 2 คน กำลังเรียนหนังสือ ขณะที่ตาเบิ้มมีอาชีพรับจ้างทำงานที่วัด มีรายได้วันละ 200 บาท

สอง ครอบครัวของ “ทน” ที่มีลูกเรียนกำลังเรียนหนังสือ ขณะที่หัวหน้าครอบครัวมีอาชีพเป็นพนักงานส่งเอกสารซึ่งมีรายได้ไม่แน่นอนและทำงานแบบทำ ๆ หยุด ๆ ส่วนมอเตอร์ไซด์ที่ใช้ประกอบอาชีพก็ยืมมาจากบริษัทนายจ้าง

สาม ครอบครัว บรรจง แจ่มสุข มีอาชีพเร่ขายน้ำพริก

อย่างไรก็ตาม แกนนำชุมชนเห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของสมาชิกในชุมชนในภาพรวมไม่แตกต่างกันมากนัก และความแตกต่างที่มีอยู่บ้างก็ไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งในแนวความคิดหรือความต้องการของคนชุมชน เพราะเกือบทุกครอบครัวต่างต้องการคนชุมชนเนื่องจาก “ร่วมต่อสู้กันมานาน ตั้งแต่สมัยที่ทุกครอบครัวฐานะไม่ดีเหมือน ๆ กัน มาปลูกฝังอาศัยอยู่ในที่ดินแห่งนี้” (สัมภาษณ์ อรรถัย จันทร์สา 6 ก.ย.2554)

หากเปรียบเทียบกับในอดีต ฐานะความเป็นอยู่ของชาวชุมชนแออัดแห่งนี้ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างมาก ทั้งทางด้านสภาพบ้านเรือน อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา รวมทั้งทักษะต่าง ๆ ที่จะเป็นโอกาสในการประกอบอาชีพและยกระดับคุณภาพชีวิต ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเช่นนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่าชุมชนไม่จำเป็นหรือไม่สมควรจะได้รับสิทธิการครอบครองที่ดินที่มั่นคง เพราะหากปราศจากความมั่นคงดังกล่าวแล้วก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งโดยการที่ชุมชนถูกรัฐจำกัดการพัฒนา และการที่ชุมชนขาดแรงจูงใจในการพัฒนาภูมิทัศน์และปรับปรุงสาธารณูปโภค ต่าง ๆ ในครัวเรือนของตนเอง

3.2 ปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐในเรื่องการถือครองที่ดิน

ที่ดินที่ตั้งชุมชนเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ เนื้อที่รวมประมาณ 2 ไร่เศษ อยู่ในความดูแลของเขตบึงกุ่ม และสมาชิกบางส่วนอยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัยดงที่กล่าวไปแล้วข้างต้น หน่วยงานราชการที่ดูแลพื้นที่พยายามผลักดันและเสนอทางเลือกให้ชุมชนย้ายออกไปอยู่อาศัยในพื้นที่อื่นมาโดยตลอด โดยอ้างเป้าหมายเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมในกรุงเทพมหานคร เช่น เสนอให้ไปอยู่ในที่ดินของการเคหะคลองกรุงโดยทางเคหะเสนอว่าให้ชาวบ้านจ่ายเพียง 800 บาทก็สามารถเข้าไปอยู่ได้เลย แต่เมื่อชาวบ้านแห่มารดไปดูพื้นที่ซึ่งอยู่ในเขตหนองจอก ก็พบว่าพื้นที่อยู่ไกลจากชุมชนเดิมกว่า 10 กิโลเมตร และหากจะย้ายจริงชาวบ้านต้องเสียค่าธรรมเนียมและหาเงินไปปลูกบ้านใหม่เอง ทั้งยังได้ข้อมูลจากคนที่อยู่ที่นั่นแล้วว่าอยู่อย่าง

ลำบากเพราะปลูกบ้านไม่เสร็จเนื่องจากแบบบ้านไม่ตรงกับแบบแปลนของการเคหะ ออกทะเบียนบ้านไม่ได้ ต้องไปอาศัยทะเบียนบ้านคนอื่นเพื่อส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน ไม่มีน้ำประปา แต่ต้องใช้น้ำบาดาลซึ่งมีคุณภาพไม่ดีดื่มกินไม่ได้

ในช่วง พ.ศ. 2537-2538 ชุมชนเพชรคลองจั่นถูกไล่อ้อหลายครั้ง ด้วยข้อหาว่าปลูกบ้านกีดขวางทางน้ำไหล แต่สาเหตุเบื้องลึกกว่านั้นคือนายทุนที่ปลูกสร้างคอนโดมิเนียมในบริเวณฝั่งคลองตรงข้ามกับชุมชนเกรงว่าเมื่อสร้างอาคารเสร็จจะไม่มีคนมาอยู่ จึงไปแจ้งสำนักงานเขตบึงกุ่มเจ้าหน้าที่ฝ่ายโยธาของสำนักงานเขตจึงมาปิดหมายไล่อ้อ มีการใช้กำลังเจ้าหน้าที่กว่า 100 คน มารื้อบ้านไป 4 หลัง

แม้ว่าชุมชนจะพยายามเจรจาต่อรอง และมีการทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ต่าง ๆ มากมาย (ดูหัวข้อถัดไป) แต่ทางหน่วยงานราชการก็ยังคงมีความพยายามไล่อ้อต่อไป เช่น ใน พ.ศ.2551 มีการตีป้ายห้ามบุกรุกที่สาธารณะ ซึ่งเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของชาวชุมชนอย่างมาก

3.3 ความพยายามแก้ไขปัญหามา

กระแสการไล่อ้อชุมชนในพื้นที่คลอง ส่งผลให้ พ.ศ. 2539 ทางชุมชนเริ่มรวมตัวกัน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนทำหน้าที่ประสานงานภายในชุมชนและหน่วยงานภายนอก สมาชิกเสนอว่าจะปรับผังชุมชนภายใต้โครงการ “คลองสวย-น้ำใส” โดยย้ายบ้านทุกหลังขึ้นจากคลองและจัดสรรและจัดผังที่ดินใหม่ โดยปลูกเป็นบ้านสองชั้น กว้าง 5 เมตร ยาว 6 เมตร เว้นที่ริมคลองไว้ 1.2 เมตร ทำทางเท้าเดินเข้าออก ทำสวนหย่อมปรับภูมิทัศน์ และพัฒนาคลอง คณะกรรมการชุมชนนำแผนนี้ไปเสนอต่อทางกรุงเทพมหานคร ในสมัยที่นายพิจิตร รัตตกุล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และทางเขตบึงกุ่มและกรุงเทพมหานครเห็นด้วยและสนับสนุนการดำเนินการดังกล่าว

แนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์ริมคลองนำไปสู่การรวมตัวกันของชุมชนต่าง ๆ จนเกิดเป็น “เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา” ในวันที่ 31 ตุลาคม 2540 มีสมาชิกจากชุมชนต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 13 ชุมชน (ปัจจุบันมีจำนวนชุมชนสมาชิกน้อยลง) เป็นชุมชนที่มีปัญหาคล้ายกัน และมีแนวทางแก้ไขปัญหามาแบบเดียวกัน เพื่อผลักดันข้อเสนอต่อกรุงเทพมหานครร่วมกัน ด้วยข้อต่อรองในทำนองเดียวกันคือจะปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น และจากนั้นเป็นต้นมาก็ร่วมกันขับเคลื่อนในลักษณะเครือข่ายดังกล่าว โดยมีปฏิบัติการร่วม 2 ระดับ ได้แก่ การผลักดันให้กรุงเทพมหานครยอมรับหลักการ “คนกับคลองอยู่ร่วมกันได้” และการสร้างรูปธรรมนำร่องเพื่อพิสูจน์หลักการดังกล่าว

ในส่วนของชุมชนเพชรคลองจั่น นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 ได้เริ่มปรับปรุงภูมิทัศน์ด้วยการย้ายบ้านของกรรมการเครือข่ายขึ้นไป 2 หลัง จัดสรรที่ดินบริเวณริมคลองไว้เป็นทางเดิน จากนั้นก็จัดสรรพื้นที่กันและทยอยรื้อบ้านเก่า ปลูกบ้านใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยทุนตัวเองและหาทุนสนับสนุนจากแหล่งต่าง ๆ เช่น การเรียกร่วมบริจาคจรรยาบรรณจากการทอดผ้าป่า เป็นต้น การปรับปรุงดังกล่าวทำให้มีการใช้เนื้อที่น้อยกว่าเดิมและมี

ความเป็นระเบียบมากขึ้น ด้วยเนื้อที่จำกัดจึงสร้างบ้าน 2 ชั้น กว้าง 5 เมตร ยาว 6 เมตรทำทางเดินเข้าออก สะดวกขึ้น เป็นทางเดินหน้าบ้านระยะ 1.2-1.5 เมตร และไม่กีดขวางคลอง มีการกันพื้นที่ให้เป็นสวนสาธารณะ และการดูแลรักษาความสะอาด ตั้งธนาคารขยะโดยให้เยาวชนช่วยกันเก็บขยะ ขุดลอกคู คลอง ทำลายผักตบชวา และการใช้น้ำหมักชีวภาพเติมลงไปในคลองเพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำในลำคลองแต่ก็ ยังมีชุมชนรอบข้างและคอนโดมิเนียมในพื้นที่ใกล้เคียงที่ยังปล่อยน้ำเสียลงคลองอยู่(www.pcd.go.th²¹)

การรวมตัวกันทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองมากขึ้น จนสามารถขอลอกทะเบียนบ้านและติดตั้งระบบ ไฟฟ้าในนามของประธานชุมชนและบริหารจัดการค่าใช้จ่ายไฟฟ้ากันเองภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการสร้าง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการทำกิจกรรมร่วมกันของ ชุมชนขณะเดียวกันการทำกิจกรรมเชิงบวกก็ทำให้ชุมชนได้รับการยอมรับจากสาธารณะมากขึ้น ดังปรากฏว่า มีการเผยแพร่ข่าวผ่านทางสื่อต่าง ๆ และเว็บไซต์มากมายเกี่ยวกับคุณความดีของชุมชนเพชรคลองจั่นที่ ปรับปรุงภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในคูคลอง อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าชุมชนยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิ เหนือที่ดินอย่างมั่นคง

ในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานราชการ ตั้งแต่สมัยผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ที่ดำรง ตำแหน่งโดยนายพิจิตต รัตกุล (3 มิ.ย.39 – 22 ก.ค.43) จนมาถึงสมัยที่นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน (9 ส.ค.47 – 28 ส.ค.51) ได้มีกระบวนการเจรจาต่อรองระหว่างตัวแทนชุมชนกับกรุงเทพมหานคร และหน่วยงานระดับ ต่าง ๆ มาโดยตลอด มีการตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาหลายครั้ง แต่ก็ไม่มีความคืบหน้า ในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากหน่วยงานราชการไม่กล้าตัดสินใจและมีการเปลี่ยนแปลง โยกย้ายผู้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบอยู่บ่อยครั้งจนกระทั่งทำให้การดำเนินการไม่ต่อเนื่อง (สัมภาษณ์ อรทัย จันทรสา 2 เม.ย.54)

3.4 การจัดการที่ดินและการผลักดันโฉนดชุมชน

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าก่อนที่จะมีข้อเสนอเรื่อง “โฉนดชุมชน” ชุมชนเพชรคลองจั่นภายใต้ “เครือข่าย ชุมชนเพื่อการพัฒนา” ได้พยายามปรับปรุงภูมิทัศน์ และยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองมาโดยตลอด ซึ่งทำ ให้มีการวางระเบียบในการใช้ที่ดินและการจัดการชุมชนมาตามลำดับ เพื่อจะใช้เป็นข้อต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ ว่าชุมชนสามารถอยู่ในที่ดินเดิมได้โดยไม่สร้างผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของเมือง เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนาได้มีการวาง “ธรรมนูญเครือข่าย” โดยมีแนวทางหลัก ๆ ในการจัดการที่ดิน ที่ต่อมานำมาปรับใช้เป็น กฎระเบียบในการจัดการโฉนดชุมชน ได้แก่

²¹กรมควบคุมมลพิษ, “ความสำเร็จของการจัดการมลพิษของประเทศไทย: คนกับคลอง กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น”

- 1) ไม่ให้ซื้อขายสิทธิ หรือซื้อขายบ้านไม่หาผลประโยชน์ในพื้นที่ที่อยู่ เพื่อที่จะยืนยันว่าสมาชิกไม่มีที่อยู่อาศัยจริง ๆ และเป็นผู้บุกเบิกที่ดินผืนนี้มาเองจึงอยากให้ลูกหลานได้อยู่ต่อ
- 2) ห้ามปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มเติม ภายหลังจากที่มีการวัดเนื้อที่จัดสรรกันแล้วในช่วงที่ย้ายบ้านขึ้นมาจากคลอง เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าชาวชุมชนสามารถอยู่อย่างมีระเบียบได้ กรณีที่มีครอบครัวขยายเพิ่มเติม จะรองรับด้วยการให้ออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัย และกองทุนธนาคารที่ดินเพื่อเป็นกองทุนสำหรับคนรุ่นต่อไปให้ขยายไปหาที่อยู่อาศัยที่อื่น แต่สำหรับคนในรุ่นบุกเบิกนั้นมีต้นทุนต่ำ หมายถึงทักษะและความรู้ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจน้อย แต่คนรุ่นใหม่มีโอกาสในการประกอบอาชีพดีกว่า
- 3) ผู้ที่จะมีรายชื่ออยู่ในบัญชียื่นขอออกโฉนดชุมชนต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่กำลังจะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์

หลังจากเข้าร่วมชุมนุมกับเครือข่ายขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (PMOVE) ในเดือนมีนาคม 2554 ในสมัยรัฐบาลที่นำโดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และรัฐบาลสมัยดังกล่าวได้ออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโฉนดชุมชน พ.ศ.2552 ทำให้ชาวชุมชนมีความหวังและความเชื่อมั่นอย่างยิ่งว่าโฉนดชุมชนจะเป็นทางออกให้กับปัญหาความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินของพวกเขา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาตัวแทนชุมชนจึงดำเนินการอย่างแข็งขันในการจัดตั้งกลุ่มที่เป็นนิติบุคคล รวบรวมข้อมูล และปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อยื่นขอออกโฉนดชุมชนตามระเบียบดังกล่าว พร้อมทั้งจัดประชุมสมาชิกเพื่อทำความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชนร่วมกัน

1) ความคาดหวังต่อโฉนดชุมชน

ชาวชุมชนเพชรคลองจั่นก็มีความคิดเห็นในทำนองเดียวกันกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีปัญหาความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน และต้องการโฉนดชุมชนมาเป็นหลักประกันที่สร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเดิม ซึ่งพวกเขาไม่ต้องการที่ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากอาศัยอยู่ที่พื้นที่แห่งนี้มานานมีความผูกพันกับพื้นที่ และอยู่ใกล้แหล่งทำมาหากิน

อรทัย จันทรสา (สัมภาษณ์ 2 เม.ย. 2554) กล่าวว่า โฉนดชุมชนจะช่วยแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวชุมชนได้เนื่องจาก โฉนดชุมชนจะทำให้ชาวชุมชนได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายและสามารถเข้าถึงสิทธิและบริการต่าง ๆ จากรัฐ กล่าวคือ

- 1) ชาวชุมชนจะมีความมั่นคงในพื้นที่ มั่นใจว่าจะไม่ถูกไล่ที่
- 2) แต่ละครั้วเรือนจะสามารถพัฒนาสาธารณูปโภคได้ดีขึ้น ปัจจุบันการพัฒนาสาธารณูปโภคยังเป็นไปอย่างจำกัด เพราะใช้ระบบรวม(ในนามของประธานชุมชน)

- 3) ความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดินจะทำให้ชุมชนได้รับการจัดสรรงบประมาณต่าง ๆ จากภาครัฐ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต แต่ทุกวันนี้ยังไม่ได้รับงบประมาณดังกล่าวอย่างเต็มที่เพราะชุมชนมีสถานะเป็น “ชุมชนบุกรุก”

แกนนำชุมชนเข้าใจว่า “โฉนดชุมชน” ไม่ได้ทำให้ชาวชุมชนมีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหรือกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยทั่วไป แต่เป็นเสมือนการ “ขอสัมปทานเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดิน” ในระยะเวลาหนึ่งคือ 20 ปี ซึ่งเมื่อใกล้จะครบเวลา 20 ปีก็จะมีกรยื่น “ขอสัมปทาน” ใหม่ แต่หากต้องการให้มีระยะเวลายาวนานกว่า 20 ปีจะต้องยื่นเรื่องเข้าคณะรัฐมนตรีซึ่ง “เราจะไม่ขอ เพราะยุ่งยาก” (สัมภาษณ์อรทัย จันทรสา 6 ก.ย. 2554)

แม้แกนนำชุมชนจะยืนยันว่าสมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการขอลอกโฉนดชุมชน แต่พวกเขาที่เปิดเผยว่ามีสมาชิกชุมชนบางรายที่มีความคาดหวังหรือมีความคิดเห็นต่อแนวทางการจัดการที่ดินที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ปัจจัยหลักมาจากลักษณะการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในชุมชน และความเหลื่อมซ้อนของการใช้ที่ดินกับการกำหนดนิยามความเป็น “ชุมชน” เช่น สมาชิกชุมชน 4 รายที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์แต่ไม่ได้มีรายชื่ออยู่ในที่ดินที่จะขอลอกโฉนดชุมชนเนื่องจากพวกเขาอยู่ในที่ดินเช่าขอวัดพิชัย (ดูหัวข้อถัดไป) นอกจากนี้ ยังมีสมาชิกชุมชนบางรายที่ต้องการขายที่ดิน มากกว่าจะอยากได้โฉนดชุมชน เช่น ครอบครัวป่าแป๋ป มีสมาชิก 4 คน ป่าแป๋ปอยากขายที่ดินของตนเองในเขตที่มีการออกโฉนดชุมชน เนื่องจากไม่อยากยุ่งยากในการร่วมทำกิจกรรมและลูก ๆ มีที่อยู่กันหมดแล้ว ขณะที่ตัวป่าแป๋ปเองก็ไม่ค่อยอยู่บ้านแต่ไปทำมาหากินที่ภาคใต้ มีลูกชายอยู่แต่มีอาชีพขับแท็กซี่จึงไม่ค่อยอยู่บ้านด้วยเช่นกัน ที่ผ่านมาครอบครัวของป่าแป๋ปไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนไม่ได้ออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ และไม่ได้เข้าร่วมขบวนการต่อสู้กับพี่น้องในชุมชน กระนั้นก็ตาม คนที่ชุมชนก็ยังอยากให้ป่าแป๋ปเข้าร่วมขบวนการเพราะป่าแป๋ปเคยสละที่ดินทำทางเดินให้แก่ชุมชน นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนยังไม่ยอมให้ป่าแป๋ปขายที่ดิน นอกเสียจากว่าจะขายให้แก่ชุมชน แต่ถ้าป่าแป๋ปตั้งต้นที่จะขายชุมชนจะฟ้องเจ้าหน้าที่โดยอ้างว่าป่าแป๋ปไม่มีสิทธิขายเพราะเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์

2) กระบวนการออกโฉนดชุมชน

ขั้นตอนสำคัญของการขอลอกโฉนดชุมชนคือการจดทะเบียนนิติบุคคล ซึ่งสมาชิกในชุมชนเลือกใช้วิธีการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีการจดทะเบียนนิติบุคคลเพื่อออกโฉนดชุมชน เนื่องจากชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์อยู่ก่อนหน้าแล้ว

อย่างไรก็ตาม การยื่นขอจดทะเบียนดังกล่าวมีขั้นตอนที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน ซึ่งทางชุมชนก็พยายามแก้ไขปัญหามาเพื่อปฏิบัติตามขั้นตอนนั้นให้ได้ภายในเงื่อนไขจำกัดของตนเอง เช่น กำหนดให้

สหกรณ์ต้องมีสมาชิกอย่างน้อย 50 ราย ทางชุมชนจึงต้องเอารายชื่อของสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้มีที่ดินอยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์อย่างน้อย 4 ราย²² มาร่วมอยู่ในบัญชีรายชื่อการยื่นจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อให้มีรายชื่อครบตามเกณฑ์ แต่สมาชิกเหล่านี้จะไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินที่จะมีการออกโฉนดชุมชน เนื่องจากปัจจุบันพวกเขาอยู่ในที่ดินเช่าของวัดพิชัย อย่างไรก็ตาม สมาชิก 4 รายนี้จัดว่าเป็นสมาชิกชุมชน เพราะเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมาโดยตลอด ทั้งยังเคยได้รับการจัดสรรงบประมาณในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนเพชรคลองจั่นอีกด้วย

นอกจากนั้น ในกระบวนการเพื่อยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์ ชุมชนต้องมีการจัดประชุมให้ครบ 3 ครั้ง ซึ่งทางชุมชนเพชรคลองจั่นมีการจัดประชุมตามระเบียบไปแล้วเพียงหนึ่งครั้ง ล่าสุดทางกรุงเทพมหานครเร่งรัดให้ชุมชนเร่งจดทะเบียนให้เสร็จ เพราะผู้รับผิดชอบใกล้จะหมดวาระการดำรงตำแหน่ง (อีก 7 เดือน)

3.5 สรุป: บทเรียนจากกรณีศึกษา

เนื้อหาบทเรียนนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเพชรคลองจั่น ซึ่งตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ เนื้อที่ 2 ไร่เศษ เป็นชุมชนที่พยายามปรับปรุงภูมิทัศน์และอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในบริเวณที่อยู่อาศัยมาเป็นอย่างดี เพื่อเป็นข้อต่อตรงกับรัฐว่าชุมชนสามารถตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองและมีบทบาทในการช่วยพัฒนาภูมิทัศน์ของเมืองได้มากกว่าจะเป็นปัญหาของเมือง

ชุมชนมีแนวทางในการจัดการที่ดินและชุมชนร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะมีการเรียกร้องโฉนดชุมชน แต่ในกระบวนการยื่นขอออกโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งต้องมีการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ทำให้พบว่าลักษณะความเป็น “ชุมชน” นั้นมีความสลับซับซ้อนอย่างมากในการพิจารณานับจำนวนสมาชิกของชุมชน เนื่องจากมีบางครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่ที่มีปัญหาแต่ถูกนับเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนมาแต่เดิม และนับเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยในการเตรียมยื่นจดทะเบียนนิติบุคคล แต่หากการออกโฉนดชุมชนสำเร็จเชื่อว่าสมาชิกชุมชนดังกล่าวจะไม่ได้รับสิทธิเหนือที่ดินโฉนดชุมชนเนื่องจากไม่ได้อยู่ในที่ดินที่มีการขอออกโฉนดชุมชนมาแต่แรก นอกจากนี้การศึกษายังพบว่ามีการหลายครอบครัวที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน หรือไม่ได้ร่วมกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนก็จะไม่ได้รับสิทธิในที่ดินโฉนดชุมชนด้วยเช่นกัน กรณีศึกษานี้ทำให้ตระหนักว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาถึงลักษณะทางประชากรที่แท้จริงและความสัมพันธ์ที่แท้จริงของ “ชุมชน” ให้ลึกซึ้งและรัดกุมมากขึ้นเพื่อที่จะออกแบบกลไกการจัดการที่ดินที่เหมาะสม และกระบวนการทำความเข้าใจ พิจารณาร่วมกัน

²² ป้าคำ สมณี กงษ์สันต์ และตุ้ย

และสร้างข้อตกลงร่วมภายในชุมชนที่ชัดเจนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดกลไกชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืน

4. กรณีศึกษาการผลักดันโฉนดชุมชน-ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ

เนื้อหาบทพินัยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ปัญหาของชุมชนในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ความพยายามในการจัดการที่ดินด้วยระบบชุมชน และข้อสังเกตจากการศึกษาวิจัย ลักษณะสำคัญของชุมชนแห่งนี้คือการเป็นชุมชนแออัดในย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญใจกลางกรุงเทพมหานคร ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณประโยชน์เนื้อที่ประมาณ 325 ตารางวา ภายใต้การปกครองของเขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ชุมชนแห่งนี้เป็น 1 ใน 4 ชุมชนของเครือข่ายสลัมสี่ภาคเสนอให้มีการจัดทำโฉนดชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างนำร่อง เครือข่ายสลัมสี่ภาคเลือกชุมชนนี้เป็นกรณีศึกษาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เนื่องจากเห็นว่าเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกิดข้อพิพาทกับบริษัทเอกชนซึ่งมีที่ดินติดกับชุมชนและมีการสร้างคอนโดมิเนียมในที่ดินบริเวณดังกล่าว นิติบุคคลเจ้าของอาคารชุดได้ร้องเรียนกับทางสำนักงานเขตเพื่อให้บังคับสมาชิกในชุมชนรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง จนทำให้สมาชิกชุมชนร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งมากขึ้น

การศึกษาพบว่าชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ พยายามผลักดันการออกโฉนดชุมชนเพื่อต่อรองสิทธิเหนือที่ดินระหว่างชุมชนกับรัฐ และหากชุมชนมีความมั่นคงเหนือสิทธิที่ดินแล้วจะไม่ถูกคุกคามจากเอกชนเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบว่าสมาชิกในชุมชนมีความต่างของฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก ทั้งยังมีลักษณะการใช้ที่ดินที่แตกต่างกัน และมีผู้ที่ไม่ได้อาศัยในชุมชนหรือไม่ถูกนับเป็นสมาชิกชุมชนแต่ครอบครองที่ดินในแปลงที่มีการขอก่อโฉนดชุมชน ข้อมูลดังกล่าวทำให้พบว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงสถานภาพและความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนให้ลึกซึ้งมากขึ้นเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน

4.1 ลักษณะชุมชนและประชากร

ชุมชนหลังสน.ทองหล่อ ตั้งอยู่ซอยสุขุมวิท 55 (ซอยทองหล่อ) ถนนสุขุมวิท แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร (แต่เดิมอยู่ภายใต้การปกครองของเขตพระโขนง เปลี่ยนมาเป็นเขตคลองเตย และเขตวัฒนา ตามลำดับ) มีที่พักอาศัย 44 หลังคาเรือน²³ พื้นที่ประมาณ 325 ตารางวา จำนวนประชากร 69

²³แต่เดิมมี 44หลังคาเรือน แต่มีหนึ่งหลังคาเรือนที่ขายที่ดินให้นายทุนทางชุมชนจึงเอารายชื่อออกจากการร่วมดำเนินการออกโฉนดชุมชน

ครอบครัว 287 คน (จำนวนตามรายชื่อที่ขอออกโฉนดชุมชน) สมาชิกส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ในพื้นที่ชุมชนมีโรงเรียนสอนศาสนาขนาดเล็กและมีมัสยิด “ดอฮ์อีร์อิสลาม” แต่เดิมชุมชนใช้ชื่อว่า “ชุมชน ดอฮ์อีร์อิสลาม” แต่มาเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นชุมชนหลัง สน. ทองหล่อ ในปี พ.ศ.2552 ภายหลังจากที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของ “ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน” ซึ่งเป็นเครือข่ายชุมชนแออัดที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2529 และเป็นเครือข่ายสมาชิกของเครือข่ายสลัมสี่ภาค

ชุมชนหลังสน.ทองหล่อ เกิดขึ้นราวปี พ.ศ.2502 เมื่อนางทัศนีย์ และนายชำนาญ ดีประเสริฐพร้อมครอบครัวเดินทางมาจากพญาและจับจองที่ดินบริเวณลำรางสาธารณะซึ่งมีสภาพเป็นป่ารกเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ต่อมาเริ่มมีผู้อพยพมาจับจองที่ดินบริเวณดังกล่าวมากขึ้น ขณะที่ที่ดินบริเวณใกล้เคียงคือซอยยาวคองด้านถนนเอกมัยและซอยทองหล่อ 18 (ซอยต้นสน) เป็นที่ดินเอกชนที่แบ่งให้เช่าเป็นที่อยู่อาศัยราคาถูกในบริเวณดังกล่าวจึงมีผู้อยู่อาศัยหนาแน่นในลักษณะชุมชนแออัดขนาดใหญ่

ในปี พ.ศ.2530 เอกชนเจ้าของที่ดินเอกชนได้ขายที่ดินต่อให้นายทุนที่เตรียมปลูกสร้างอาคารชุด “ทองหล่อทาวเวอร์” นายทุนที่เป็นเจ้าของที่ดินรายใหม่ไม่ต่อสัญญาเช่าให้แก่ผู้เช่าอาศัยในที่ดิน ผู้เช่าอาศัยได้รับคำรื้อถอนจากนายทุนและค่อย ๆ รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจนเกือบหมด บางส่วนย้ายออกไปนอกพื้นที่แต่บางส่วนก็ขยับมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินลำรางสาธารณะที่อยู่ติดกันแทน ขณะเดียวกันนายทุนเสนอให้คำรื้อถอนให้แก่นางทัศนีย์ ดีประเสริฐ และชาวบ้านคนอื่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณลำรางสาธารณะเพื่อให้ย้ายออกไปจากลำรางสาธารณะด้วยเช่นกัน แต่นางทัศนีย์ไม่รับเงินและไม่ยอมย้าย กระนั้นก็ตามนายทุนได้ถางที่ดินรื้อล้าเข้ามาในบริเวณลำรางสาธารณะ ทำให้ชาวชุมชนแออัดพากันไปร้องเรียนกับทางเขตพระโขนง ซึ่งทางเขตไม่ทราบมาก่อนว่าที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นลำรางสาธารณะ แต่การร้องเรียนดังกล่าวกลับทำให้ชาวบ้านถูกตีตมหมายว่าบุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์ จนส่งผลให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างหน่วยงานรัฐ นายทุนที่สร้างอาคารชุด และชาวชุมชนอย่างยืดเยื้อในเวลาต่อมา (ดูรายละเอียดใน 4.2)

ปัจจุบันชุมชนได้พยายามรวบรวมหลักฐานเพื่อยืนยันว่าทางราชการได้รับรู้ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่แห่งนี้มานานแล้ว ประกอบไปด้วย เช่น สำเนาทะเบียนบ้านแบบถาวรได้รับครั้งแรกในปี พ.ศ. 2518 การได้รับอนุญาตให้มีไฟฟ้าใช้เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2536 มีใบเสร็จค่าประปาซึ่งเป็นหลักฐานว่าได้รับอนุญาตให้ใช้น้ำประปาชำระค่าประปาอย่างน้อยตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2533 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ชุมชนได้ดำเนินการขอขึ้นทะเบียนชุมชนกับทางเขต และได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2540 เป็นต้น

1) ลักษณะชุมชนและการใช้ที่ดิน

สภาพบ้านเรือนของชุมชน สน.ทองหล่อ มีลักษณะเป็นบ้านไม้ บ้านปูน และบ้านไม้กึ่งปูน มีทั้งบ้านชั้นเดียวและสองชั้น ตัวบ้านเรียงติดต่อกันเป็นแนวเดียวขนานไปด้วยพื้นที่ของแฟลตตำรวจด้านหนึ่ง และพื้นที่

ของนิติบุคคลอีกด้านหนึ่งการเข้า-ออก ชุมชนอาศัยผ่านทางแพลตฟอร์มจ สน.ทองหล่อ ออกสู่ซอยสุขุมวิท 55 (ซอยทองหล่อ) ส่วนการเข้า-ออกตัวบ้านแต่ละหลัง มีการทุบรั้วที่กั้นระหว่างแพลตฟอร์มกับชุมชนเพื่อทำเป็นช่องประตู ส่วนอีกด้านหนึ่งของตัวบ้าน เป็นกำแพงรั้วของอาคารนิติบุคคลซึ่งปิดทึบ มีพื้นที่ระหว่างตัวบ้านแต่ละหลังกับแนวกำแพงรั้วดังกล่าวใช้เป็นทางเดินแคบ ๆ ตลอดแนวชุมชน

ตัวบ้านและพื้นที่ใช้สอยภายในและรอบบ้านมีขนาดคับแคบอย่างมาก (เฉลี่ยน้อยกว่า 28 ตารางเมตรต่อหลังคาเรือน หรือต่อประชากร 6.5 คน ตัวเลขนี้ยังไม่ได้หักส่วนพื้นที่สาธารณะ เช่น ทางเดินของชุมชน) หลายครัวเรือนไม่สามารถแบ่งซอยพื้นที่ในบ้านออกเป็นห้องได้แต่ต้องใช้พื้นที่ในภายสำหรับกิจกรรมทุกอย่าง และหลายครัวเรือนต้องขยับเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่นอกตัวบ้าน (ทางฝั่งแพลตฟอร์ม) เพื่อเก็บข้าวของ ทำเพิงพัก ร้านค้า ประกอบอาหาร และใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เช่น การจัดประชุมและทำแปลงผักสวนครัว เป็นต้น

สภาพบ้านเรือนและความหนาแน่นของประชากรในแต่ละครัวเรือนทำให้มองเห็นถึงความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกภายในชุมชนได้ชัดเจน เนื่องจากบ้านบางหลังมีสภาพดีมาก ปลูกสร้างด้วยวัสดุอย่างดี จัดวางข้าวของเป็นระเบียบ ปรับปรุงภูมิทัศน์สวยงาม แต่บ้านบางหลังเห็นได้ชัดว่าอยู่กันอย่างแออัด วัสดุสร้างบ้านทรุดโทรม หรือมีข้าวของเรียงซ้อนอย่างหนาแน่น

การเดินทางของผู้วิจัยและการให้ข้อมูลของแกนนำชุมชนพบว่า มีบ้านหลายหลังที่เป็นบ้านเช่าเจ้าบ้านของเป็นคนนอกชุมชน บ้านที่มีผู้อาศัยซึ่งไม่ใช่คนในชุมชน บ้านร้างที่ไม่มีผู้อยู่อาศัย รวมทั้งที่ดินที่ไม่มีบ้านแล้ว (ดูรายละเอียดดังตารางข้างล่าง) ซึ่งลักษณะการครอบครองที่ดินเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับถัดไป(ดูหัวข้อ 4.4)

ตาราง 4.1 แสดงจำนวนประชากรในชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ทั้งหมด 44 หลังคาเรือน
วันที่ 7 สิงหาคม 2554

ลำดับ	จำนวนครอบครัว	จำนวนประชากร (คน)	ศาสนา	หมายเหตุ
1	1	2	อิสลาม	
2	4	7	พุทธ	
3	2	6	พุทธ	
4	0	0		ที่ดินเปล่าขายให้ บ.เบนซ์แล้ว
5	2	10	อิสลาม	
6	1	2	ไม่มีข้อมูล	
7	1	7	อิสลาม	
8	3	9	อิสลาม	
9	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	
10	0	0	บ้านร้าง	บ้านร้าง

11	1	9	อิสลาม	
12	0	0	-	บ้านร้าง
13	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่า
14	1	4	พุทธ	
15	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่าเจ้าของเป็นตำรวจ
16	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่าเจ้าของเป็นตำรวจ
17	1	3	พุทธ	
18	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่า
19	1	8	พุทธ	
20	1	5	พุทธ	
21	1	3	พุทธ	
22	1	4	พุทธ	
23	1	3	พุทธ	
24	1	4	อิสลาม	
25	1	6	อิสลาม	
26	5	22	อิสลาม	
27	1	3	อิสลาม	
28	2	8	อิสลาม	
29	1	4	อิสลาม	
30	1	6	อิสลาม	
31	4	15	อิสลาม	
32	2	5	อิสลาม	
33	1	1		
34	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่า
35	1	4	พุทธ	
36	0	0	-	บ้านร้าง
37	1	3	พุทธ	
38	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	บ้านเช่า
39	1	5	อิสลาม	
40	1	2	พุทธ	ครัวเรือนนี้ไม่เอาโฉนดชุมชน
41	1	4	ไม่มีข้อมูล	
42	3	11	อิสลาม	

43	0	0	-	บ้านร้าง
44	0	0	-	บ้านร้าง
รวม	49	185		

ที่มา: การสำรวจครัวเรือนโดยผู้วิจัย

หมายเหตุ: เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อสมาชิกชุมชนผู้วิจัยจึงไม่เปิดเผยบ้านเลขที่และชื่อของเจ้าบ้าน แต่ข้อมูลนี้เรียงลำดับตามหมายเลขของบ้านเลขที่

2) ประชากรและลักษณะการอยู่อาศัย

การสัมภาษณ์สมาชิกชุมชนและแกนนำชุมชน²⁴ พบว่าบ้านหลายหลังมีหลายครอบครัวอาศัยอยู่รวมกัน เฉลี่ยหนึ่งหลังคาเรือนมีผู้อาศัย 1.5 ครอบครัว 5.8 คน (ไม่คิดรวมรวมหลังคาเรือนที่ไม่มีข้อมูล) ทั้งนี้จำนวนประชากรแต่ละครัวเรือนไม่เท่ากัน ครัวเรือนที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด มีสมาชิกถึง 22 คน อยู่รวมกัน 5 ครอบครัว (บ้านเลขที่ 640/45 เป็นครอบครัวมุสลิม ลักษณะเป็นบ้านสองชั้น) ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่าครัวเรือนที่นับถือศาสนาอิสลามมีจำนวนประชากรและจำนวนครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกันหนาแน่นกว่าครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธ ทั้งนี้ จากการสำรวจครัวเรือนซึ่งที่มิวิจัยเข้าถึงข้อมูลจำนวน 31 หลังคาเรือน²⁵ มีผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ 12 ครัวเรือน อิสลาม 16 ครัวเรือน ส่วนอีก 3 ครัวเรือนไม่มีข้อมูล และพบว่ามีครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธเพียง 2 หลังคาเรือนที่อยู่รวมกันหลายครอบครัวในบ้านหลังเดียวกัน (ครัวเรือนหนึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน 4 ครอบครัว และอีกครัวเรือนหนึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน 2 ครอบครัว) นอกเหนือจากนี้ทุกครัวเรือนที่อาศัยอยู่รวมกันหลายครอบครัวเป็นครัวเรือนมุสลิมทั้งสิ้น

จากการสำรวจข้อมูลเฉพาะของครัวเรือนที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลทั้งสิ้น 31 หลังคาเรือน 185 คน พบว่ากลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชนอยู่ในวัยแรงงาน มีจำนวน 130 คน หรือคิดเป็น 71% ของจำนวนประชากรที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล ผู้สูงวัยที่อายุมากกว่า 60 ปีอยู่ในชุมชนประมาณ 10 คน คิดเป็น 5% ของจำนวนประชากรที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล ซึ่งจัดว่าเป็นสัดส่วนค่อนข้างน้อยขณะที่การสัมผัสสภาพณ์อย่างไม่เป็นทางการพบว่าผู้สูงอายุบางครัวเรือนอพยพกลับถิ่นฐานเดิมในพื้นที่ชนบทแล้วแต่ยังคงมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน ขณะที่ผู้อาศัยอยู่จริงในชุมชนคือลูกหลานในวัยเรียนและวัยแรงงาน การสำรวจพบว่ามีสมาชิกชุมชนที่กำลังเรียนหนังสือมีจำนวน 45 คน คิดเป็น 24% ของจำนวนประชากรที่ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล นักเรียนส่วนใหญ่เรียนอยู่โรงเรียนในท้องถิ่น และจากการสัมภาษณ์พบว่ามีการขาดเรียนจำนวนมากที่ไม่ได้ไปโรงเรียนและไม่ได้ประกอบอาชีพที่แน่นอน แต่อยู่กับบ้านหรือรับจ้างทั่วไปมีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่แน่นอน

²⁴ ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนในขณะนั้น คือวันที่ 7 สิงหาคม 2554 และสัมภาษณ์แกนนำชุมชน และเพื่อนบ้าน กรณีที่บางครัวเรือนไม่มีผู้ใดอยู่ในชุมชนในขณะนั้น ผู้ไม่แน่ใจนักว่าได้รับการเปิดเผยข้อมูลทั้งหมด เนื่องจากสถานะ “คนนอก” ของผู้วิจัยอาจทำให้แกนนำและสมาชิกชุมชนไม่ยินดีจะเปิดเผยข้อมูลว่ามีสมาชิกที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไปอาศัยอยู่ที่อื่น

²⁵ ที่มิวิจัยเข้าถึงข้อมูลจำนวน 12 ครัวเรือนเนื่องจากเป็นบ้านร้าง 4 หลัง เป็นบ้านเช่าที่ให้คนต่างชุมชนมาอาศัยอยู่ 4 หลัง และที่เหลืออีก 4 หลังไม่มีข้อมูล

ตาราง 4.2 แสดงจำนวนประชากรที่กำลังเรียนหนังสือของชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ
วันที่ 7 สิงหาคม 2554

ระดับการเรียน	จำนวนคน
ต่ำกว่า ม.3	33
ม.4 หรือ ปวช.ขึ้นไป	12
รวม	45

ที่มา: สํารวจรายครัวเรือนโดยผู้วิจัย

3) ฐานะทางเศรษฐกิจ

ข้อมูลจากการสำรวจในวันที่ 7 สิงหาคม 2554 พบว่าสมาชิกในชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ประกอบอาชีพรับจ้างในงานภาคบริการ เช่น แม่บ้าน พนักงานรักษาความปลอดภัย ชักเสื้อผ้า ส่งเอกสาร แคชเชียร์ ฯลฯ ค่าขาย เช่น ขายข้าวแกง และมีธุรกิจส่วนตัว เป็นต้นทั้งนี้ ข้อมูลจากสำรวจรายครัวเรือนพบว่าอาชีพ 5 อันดับแรกที่มีผู้ทำมากที่สุดมีดังต่อไปนี้

ตาราง 4.3 แสดงอาชีพ 5 อันดับแรกที่มีผู้ทำมากที่สุดในการชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ

อาชีพ	จำนวน (ราย)	รายได้เฉลี่ย บาท/คน/เดือน	หมายเหตุ
รับจ้าง	12	6,500	ขายไก่ปิ้ง, ชักผ้า, เลี้ยงเด็ก, ขับรถ, ล้างจาน
แม่บ้าน	9	6,500	
วินมอเตอร์ไซด์	9	6,500	
ขายอาหาร/ขาย เครื่องดื่ม	6	15,000	ขายข้าวแกง, ขายน้ำสมุนไพร
พนักงานรักษาความปลอดภัย	5	8,500	เป็นลูกจ้างบริษัท

ที่มา: สํารวจรายครัวเรือนโดยทีมวิจัยวันที่ 7 สิงหาคม 2554

จากการสัมภาษณ์พบว่าแหล่งอาชีพของชาวชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ อยู่ใกล้บริเวณที่อยู่อาศัย ซึ่งแม้ว่าจะเป็นงานบริการระดับล่าง เช่น แม่บ้าน รับจ้างซักผ้า หรือ พนักงานรักษาความปลอดภัย แต่ก็ได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับค่าตอบแทนของงานในลักษณะเดียวกันในหลายพื้นที่ ทั้งนี้เนื่องจากละแวกชอยทองหล่อเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญและแรงงานในงานบริการในลักษณะดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อธุรกิจการค้าและผู้พักอาศัยในบริเวณนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ชาวชุมชนจะมีรายได้ดีแต่

รายได้ดังกล่าวก็ไม่เพียงพอสำหรับการจัดหาที่อยู่อาศัยบริเวณชอยทองหล่อซึ่งที่พักอาศัยแต่ละแห่งมีอัตราค่าเช่า/เช่าซื้อในราคาสูงอย่างมาก

จากการสำรวจข้อมูลด้านรายได้โดยมีครัวเรือนที่ให้ข้อมูล 27 ครัวเรือน (คิดเป็น 62% ของครัวเรือนที่เก็บข้อมูลทั้งหมด 43 ครัวเรือน) พบว่าแต่ละครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ย 22,522 บาท/ครัวเรือน/เดือนผู้มีรายได้ต่ำสุดมีรายได้ 1,500 บาท/คน/เดือน จากอาชีพเก็บของเก่าขาย ส่วนผู้มีรายได้สูงสุดมีรายได้ 85,000 บาท/คน/เดือน จากธุรกิจส่วนตัว (ผลิตป้ายโฆษณา-ไวนิล) อัตรารายได้ดังกล่าวนับว่าค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้ของชาวชุมชนแออัดในแห่งอื่น ๆ แต่ก็ไม่อาจสรุปว่าชาวชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ มีฐานะดี หรืออ่ำรวย เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้มีข้อจำกัดตรงที่ไม่อาจสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับภาระค่าใช้จ่าย และหนี้สินของแต่ละครัวเรือนต่าง ๆ ซึ่งคาดว่าจะมีอัตราสูงมากด้วยเช่นกันเพราะชุมชนตั้งอยู่ในเขตทองหล่อซึ่งเป็นย่านธุรกิจการค้าสำคัญของกรุงเทพมหานคร ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกอยู่ในครัวเรือนเป็นจำนวนมาก แต่มีผู้มีรายได้อยู่ในสัดส่วนน้อย เมื่อพิจารณาค่าครองชีพเฉลี่ยของสมาชิกครัวเรือน โดยคำนวณจากรายได้รวมของครัวเรือนต่อจำนวนประชากรในครัวเรือนมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.4 การจำแนกค่าครองชีพเฉลี่ยรายเดือนของสมาชิกครัวเรือนในชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ เฉพาะ 27 ครัวเรือนที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลรายได้

ค่าครองชีพเฉลี่ยรายเดือนของสมาชิกครัวเรือน	จำนวนครัวเรือน
น้อยกว่า 1,000	3
1,001-2,000	10
2,001-3,000	3
3,001-4,000	3
4,001-5,000	2
5,001- 6,000	1
6,001-7,000	1
7,001-8,000	1
8,001-9,000	1
9,001-10,000	-
10,001-11,000	-
11,001-12,000	-
12,001-13,000	1
13,001-14,000	1
รวม	27

ที่มา: สำรวจรายครัวเรือนโดยทีมวิจัยวันที่ 7 สิงหาคม 2554

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าครัวเรือนในชุมชนหลัง สน.ทองหล่อที่ให้ข้อมูลด้านรายได้ (27 ครัวเรือน หรือ 62% ของครัวเรือนทั้งหมด) มีค่าครองชีพเฉลี่ยค่อนข้างต่ำ โดยมีครัวเรือนที่มีค่าครองชีพเฉลี่ยของประชากรไม่เกินคนละ 5,000 บาท ถึง 21 ครัวเรือน (หรือ 77% ของจำนวนครัวเรือนที่ให้ข้อมูล) โดยมีกลุ่มครัวเรือนกลุ่มใหญ่ที่สุด (10 ครัวเรือน หรือ 37% ของครัวเรือนที่ให้ข้อมูล) มีค่าครองชีพเฉลี่ยไม่เกิน 1,000-2,000 บาท/คน นอกจากนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้เหล่านี้พอจะสะท้อนได้ว่าประชากรภายในชุมชนหลังสน.ทองหล้อมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันอย่างมาก คือมีครัวเรือนที่มีรายได้สูงมากอยู่จำนวนหนึ่ง แต่มีสัดส่วนน้อย และมีครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำมากอยู่ในชุมชนเดียวกันเป็นจำนวนมาก

4.2 ปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐในเรื่องการถือครองที่ดิน

ในปี พ.ศ.2530 เอกชนเจ้าของที่ดินเอกชนบริเวณซอยทองหล่อ 18 ขายที่ดินให้นายทุนที่เตรียมปลูกสร้างคอนโดมิเนียม “ทองหล่อทาวเวอร์” นายทุนที่เป็นเจ้าของที่ดินรายใหม่ไม่ต่อสัญญาเช่าให้แก่ผู้ที่เช่าอาศัยในที่ดินแต่ยอมให้ค่ารื้อถอนแก่เจ้าของที่อยู่อาศัย ผู้เช่าจึงค่อย ๆ รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจนเกือบหมด แต่บางส่วนก็ขยับมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินที่เป็นที่ล้าระงสาธาธารณะแทน นายทุนยังเสนอค่ารื้อถอนให้แก่นางทัศนีย์ ดีประเสริฐเพื่อให้ย้ายออกไปจากล้าระงสาธาธารณะ แต่นางทัศนีย์ไม่รับเงินและไม่ยอมย้าย กระนั้นก็ตามนายทุนได้ถางที่ดินรื้อล้าเข้ามาในบริเวณล้าระงสาธาธารณะ ทำให้ชาวชุมชนแออัดพากันไปเคลื่อนไหวคัดค้าน จนกระทั่งการดำเนินการดังกล่าวยุติลง

ชาวชุมชนสังเกตว่าหลังจากมีการก่อสร้างคอนโดมิเนียม “ทองหล่อทาวเวอร์” ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะดี ทางบริษัทเจ้าของโครงการรวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐพยายามผลักดันให้ย้ายชุมชนแออัดออกจากพื้นที่ โดยอ้างว่า เกรงจะเกิดความไม่ปลอดภัย เช่น ไฟไหม้ การลักขโมย และทำให้ทัศนียภาพไม่สวยงาม ชาวชุมชนรู้สึกว่าคุณภาพชีวิตไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะรัฐพยายามดูแลกลุ่มคนที่มีฐานะดีกว่าคือผู้อยู่อาศัยในทองหล่อทาวเวอร์²⁶ ทั้ง ๆ ที่พวกตนก็เป็นพลเมืองของรัฐที่ควรได้รับการดูแลเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นพวกตนยังอยู่ในพื้นที่นั้นมาอย่างน้อยห้าสิบปีก่อนที่จะมีโครงการก่อสร้างคอนโดมิเนียมดังกล่าว ในกรณีนี้ชาวชุมชนอ้างสิทธิของการเป็นผู้อยู่มาก่อนแม้ว่าจะไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายเหนือที่ดิน อีกทั้งชาวชุมชนยังชี้ว่ารัฐมีที่ดินสาธารณะของรัฐอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งควรจะนำมาจัดสรรให้แก่ประชาชนผู้มีฐานะยากจนได้อยู่อาศัย

²⁶ เว็บไซต์ <http://www.thairemap.com> ระบุว่าเช่าห้องพักที่ทองหล่อทาวเวอร์ เนื้อที่ใช้สอย 19 ตร. กม.พร้อมเฟอร์นิเจอร์

ราคาเดือนละ 14,000 บาท/ เว็บไซต์ <http://www.be2hand.com> ระบุว่าราคาขายห้องพักที่อาคารทองหล่อทาวเวอร์ 48.71 ตร.

กม. ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ 1,970,000 บาท

แต่รัฐกลับกีดกันกลุ่มคนเหล่านี้ ในทางตรงกันข้ามรัฐพร้อมที่จะให้อนุญาตให้นายทุนหรือกลุ่มธุรกิจเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา

ทางการได้พยายามผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เช่น เขตพระโขนง (ขณะนั้นชุมชนอยู่ในการปกครองของเขตพระโขนง) ออกหมายรื้อชุมชนแออัดกำหนดให้ชาวบ้านออกไปจากพื้นที่ภายใน 30 วัน เนื่องจากมีผู้ไปร้องเรียนกับทางเขต ทางชุมชนต่อสู้ด้วยการถวายฎีกาเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ส่งผลให้มีการสืบสวนข้อเท็จจริงอยู่หลายครั้งหลายหน

ต่อมามีการเจรจากับผู้แทนบริษัทเอกมิ่งจำกัดที่จะสร้างกำแพงรั้วของคอนโดทงหล่อทาวเวอร์ ทางบริษัทขอให้ผู้ที่ปลูกบ้านรुकล้ำเข้าไปในที่ดินเอกชนขยับบ้านออก ซึ่งทางบริษัทให้ค่าตอบแทนแยกเป็นราย ๆ ทางชาวบ้านยินยอมขยับให้โดยดี แม้ว่าบ้านบางหลังไม่ได้ล้ำแนวกำแพงดังกล่าวก็ตาม

พ.ศ. 2537-2538 มีการก่อสร้างคอนโดมิเนียมโครงการทงหล่อทาวเวอร์ริมคลองผิงตรงข้าม ทำให้ชุมชนเริ่มถูกไล่ เพราะเจ้าของโครงการเห็นว่าชุมชนแออัดทำให้ทัศนวิสัยและสภาพแวดล้อมไม่ดีเป็นอุปสรรคต่อการขาย/ให้เช่าห้องพัก เจ้าของโครงการร้องเรียนต่อทางสำนักงานเขตบึงกุ่มจนกระทั่งทำให้ทางเขตขม้ารื้อบ้านออกไป 2 หลัง จากนั้นมาชุมชนก็เริ่มรวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิในที่อยู่อาศัย

พ.ศ.2552 ทางชุมชนถูกนิติบุคคลทงหล่อทาวเวอร์ร้องเรียนอีกครั้ง โดยการทำหนังสือร้องเรียนไปยังสำนักงานเขต เนื่องจากมีผู้ต่อเติมบ้านชั้นเดียวให้เป็นบ้านสองชั้นเพราะครอบครัวขยายเพิ่มขึ้น ทางนิติบุคคลอ้างว่าการต่อเติมบ้านดังกล่าวบดบังทัศนียภาพของผู้อยู่อาศัยในคอนโดมิเนียม เพราะทำให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านที่ต่อเติมสามารถมองเข้าไปในคอนโดมิเนียมจนกระทั่งผู้อาศัยในคอนโดมิเนียมสูญเสียความเป็นส่วนตัว และผู้อยู่อาศัยในบ้านที่ต่อเติมอาจปีนเข้าไปลักขโมยของในคอนโดมิเนียมได้ ทั้งที่ความจริงแล้วการต่อเติมด้านที่ติดกับคอนโดมิเนียมนั้นไม่มีช่องหน้าต่าง โดยในเดือนกันยายน พ.ศ. 2552 สำนักงานเขตวัฒนาได้ทำหนังสือหลายฉบับ รวมทั้งมีคำสั่งให้รื้อถอนอาคาร ถึง น.ส.พจนา ศรีสมัคร โดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 ม.117, 118, 112 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 ม.69 (1) และ ม.89 (10) และพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 แจ้งให้รื้อถอนสิ่งปลูกปลูกและสิ่งก่อสร้างออกจากที่สาธารณประโยชน์ ภายใน 30 วัน โดยแจ้งว่า น.ส.พจนา ได้ก่อสร้างอาคารไม้ 1 ชั้น ขนาดประมาณ 3.00x3.40 ม. สูง 3.00 ม. มิฉะนั้นจะมีความผิดตามมาตรา 9, 108 ทวิ แห่งประมวลกฎหมายที่ดินและความผิดตามมาตรา 360, 368 แห่งประมวลกฎหมายอาญาทางชุมชนจึงเคลื่อนไหวกับทางสำนักงานเขตและขอเจรจากับนิติบุคคลทงหล่อทาวเวอร์ (มีการเร่งรัดดำเนินคดีกับชาวบ้านโดยพยายามปิดกั้นการชี้แจงของชาวบ้านต่อทางเขต แต่ใช้วิธีการออกหมายจับเรียกชาวบ้านไปสอบ เพื่อให้เกิดความกลัว หมายจับใช้วิธีการส่งไปรษณีย์ ไปตามแต่ละบ้าน) ในปัจจุบันกรณีพิพาทนี้อยู่ในกระบวนการแก้ไขปัญหาร่วมกันของอนุกรรมการระดับเขตที่กรุงเทพมหานครจัดตั้งขึ้น

4.3 ความพยายามแก้ไขปัญหามา

1) การเคลื่อนไหวร้องเรียน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 ที่เจ้าของที่ดินเอกชนในซอยทองหล่อ 18 ชายที่ดินให้นายทุนและนายทุนเริ่มถมที่ดินเพื่อสร้างคอนโดมิเนียมและยังถมดินรुकูล้ำล่ำรางสาธารณะ ชาวชุมชนจึงเริ่มไปร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่รัฐที่สำนักงานเขตพระโขนง แต่ต่อมาชาวชุมชนกลับถูกเขตพระโขนงออกหมายไล่อื้อชุมชน ทำให้ผู้นำชุมชนยื่นหนังสือทูลเกล้าฯถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันที่ 11 กรกฎาคม 2531 ชาวชุมชนได้รับหนังสือตอบรับจากสำนักพระราชเลขาธิการพระราชวังว่าได้รับเรื่องไว้พิจารณา และทราบในเวลาต่อมาว่าทางสำนักพระราชเลขาธิการพระราชวังได้สั่งการให้ทางกรุงเทพมหานครดำเนินการสืบสวนข้อเท็จจริง แต่ทางเขตก็สืบสวนอย่างเชื่องช้าทำให้เรื่องยืดเยื้อ แต่ในที่สุดได้มีคำสั่งจากผู้ว่าราชการจังหวัด (จำลอง ศรีเมือง) มายังเขตพระโขนงให้ระงับการไล่อื้อ

ต่อมา พ.ศ.2532 ชุมชนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ขณะที่มีการเจรจาต่อรองกับผู้แทนบริษัทเอกมิ่ง จำกัด ที่ต้องการให้ชุมชนขยับบ้านที่รुकูล้ำเข้าไปในที่ดินเอกชน เพื่อที่บริษัทจะได้ก่อสร้างกำแพงรั้วของคอนโดทองหล่อทาวเวอร์ หลังจากการเข้าร่วมกับศูนย์รวมฯ และการเจรจาต่อรองกับเอกชนที่เข้มขันขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งมากขึ้น มีการจัดตั้งคณะกรรมการในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้น ขณะที่การเคลื่อนไหวร้องเรียนต่อทางราชการก็เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ตามสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ พ.ศ.2552 เป็นต้นมา ที่ชุมชนถูกร้องเรียนอีกครั้งหลังจากที่พยายามปรับปรุงที่อยู่อาศัยเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเอง

2) การพัฒนาชุมชน

จากที่เคยเข้าใจกันว่าการมีผู้คนไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างหนาแน่นและเกิดเป็นชุมชนแออัดทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม จุติอร รัตนอมรเวช แกนนำชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ กลับชี้ว่าชุมชนเป็นผู้พัฒนาให้ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มีสภาพดีขึ้นมาจากในอดีต จากเอกสารข้อมูลที่ชุมชนจัดทำขึ้นมาพบว่า ได้มีการเลือกตั้งกรรมการชุมชนใน พ.ศ. 2538 ซึ่งทางเขตพัฒนาได้รับรองคณะกรรมการดังกล่าวใน พ.ศ. 2539 และต่อมาเมื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชนทางชุมชนมีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภคมากขึ้นโดยอาศัยเงินที่กู้ยืมมาจากกองทุนของศูนย์รวมฯ นอกจากนั้นทางชุมชนได้ส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์รวมฯ อย่างต่อเนื่อง เช่น การเข้าอบรมกฎหมายกับมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย การผลักดันนโยบายแก้ไขปัญหามาให้แกชุมชนแออัดร่วมกับสลัมสี่ภาคและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินประเทศไทย มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ขณะเดียวกัน ชุมชนฯได้ร่วมกิจกรรมกับทางราชการเป็นอย่างดีมาโดย

ตลอด ซึ่งมีทั้งการให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของหน่วยงานราชการ และการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตำรวจบ้านเพื่อเฝ้าระวังยาเสพติดในชุมชน เลือกอสาสมัครป้องกันสาธารณสุขระดับ อาสาสมัครสาธารณสุขพื้นบ้าน กิจกรรมแอโรบิคในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนั้น ในหลายปีที่ผ่านมาชุมชนพยายามปรับภูมิทัศน์ในชุมชน มีการปลูกผักและสมุนไพรที่สมาชิกสามารถนำมาบริโภคได้ในพื้นที่สาธารณะของชุมชน และจัดทำโครงการปลูกผักในกระบะ ร่วมกัน กำหนดกฎระเบียบของชุมชนกำหนดให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนาชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม การจัดตั้งกองทุนที่ดินโดยเป็นสมาชิกร่วมกับเครือข่ายสลัมสี่ภาค

4.4 การจัดการที่ดินและการผลักดันโฉนดชุมชน

1) ความคาดหวังต่อโฉนดชุมชน

กล่าวได้ว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างแข็งขัน และพัฒนาแนวทางการจัดการที่ดินอย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้นเกิดขึ้นหลังจากที่ชุมชนเริ่มถูกหน่วยงานรัฐผลักดันออกจากพื้นที่ ซึ่งชุมชนเข้าใจว่าเป็นผลมาจากการร้องเรียนของเอกชนที่เป็นเจ้าของที่ดินในบริเวณใกล้เคียงซึ่งต้องการใช้ที่ดินเพื่อสร้างคอนโดมิเนียมขาย ปัญหาดังกล่าวทำให้ชุมชนหันมาร่วมมือกันพัฒนาชุมชนในหลายแนวทางดังที่กล่าวไปแล้ว โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะพิสูจน์ตนเองและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีว่าชุมชนสามารถจัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี และไม่ได้เป็น “ภัย” เป็นแหล่งเสื่อมโทรม หรือเป็นอันตรายดังที่คนทั่วไปมีอคติ และเอกชนดังกล่าวใช้เป็นข้ออ้างในการผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่ กระนั้นก็ตาม ชุมชนยังคงถูกเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนดังกล่าวคุกคามอยู่เป็นระยะ ๆ จนกระทั่งถูกฟ้องร้อง แม้ว่าพวกเขาจะพยายามต่อสู้และร้องเรียนหน่วยงานต่าง ๆ มาแล้วมากมายแต่ก็ไม่ช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ดังนั้น ชาวชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ จึงหวังอย่างยิ่งว่าโฉนดชุมชนจะทำให้พวกเขามีความมั่นคงเหนือสิทธิที่ดินมากขึ้น ได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมาย และอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่ถูกละเลยจากผู้ครอบครองซึ่งเป็นคนรวยมากและดูแลดูแลพวกเขาด้วยการร้องเรียนกับรัฐว่าการต่อเติมที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนรายหนึ่งทำให้ผู้อยู่อาศัยในอาคารชุดขาดความเป็นส่วนตัว บดบังทัศนียภาพ และทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัย นอกเหนือจากความคาดหวังดังกล่าว ชุมชนหลัง สน.ทองหล้อมีความคาดหวังอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันกับชาวชุมชนแออัดทั่วไป กล่าวคือ การมีสิทธิที่มั่นคงในการถือครองที่ดินจะทำให้ชุมชนสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสภาพการอยู่อาศัยที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงระบบสาธารณสุขูปโภคและบริการต่าง ๆ จากรัฐได้อย่างสะดวกมากขึ้น

จุติอร รัตนอมรเวช แกนนำชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ กล่าวว่ากติกากลางในการจัดการที่ดินร่วมกันภายใต้โฉนดชุมชนคือไม่ให้ขายที่อยู่อาศัย ทั้งยังเปิดเผยว่าที่ผ่านมาแม้จะอาศัยอยู่ในที่ดินสาธารณะก็ยังมีผู้ขายที่ดิน ทั้งนี้ กติกาในการจัดการที่ดินดังกล่าวมีมาก่อนหน้าการเรียกร้องโฉนดชุมชนไม่ต่ำกว่าห้าปี แล้ว

เนื่องจากที่ผ่านมามีผู้มาแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินซึ่งชุมชนพยายามผลักดันให้กลุ่มคนเหล่านั้นออกจากพื้นที่ไปอย่างไรก็ตาม เธอยอมรับว่าผู้ที่เข้าใจแนวทางการจัดการที่ดินรวมกันนั้นอาจไม่ครบทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ของผู้ที่อยู่ในชุมชน แต่ก็ถึง 70-80% ที่เข้าใจและยอมรับแนวทางโฉนดชุมชน ซึ่งสิ่งที่พยายามทำความเข้าใจร่วมกันก็คือการตระหนักว่าโฉนดชุมชนไม่ได้ทำให้แต่ละครัวเรือนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่จะช่วยให้สามารถอยู่อาศัยในที่ดินได้อย่างถูกกฎหมาย (สัมภาษณ์ 3 เม.ย.2554)

2) กระบวนการออกโฉนดชุมชน

หลังจากการร่วมผลักดันโฉนดชุมชนกับเครือข่ายสลัมสี่ภาค และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินประเทศไทย ชุมชนเริ่มดำเนินการตามขั้นตอนการยื่นขอออกโฉนดชุมชน ด้วยการเตรียมจดทะเบียนนิติบุคคลในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ มีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อทำความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชนร่วมกัน ซึ่งเมื่อดำเนินการจดทะเบียนเรียบร้อยแล้วจะยื่นเรื่องเสนอออกโฉนดชุมชนต่อไป จากการเตรียมแบบคำขอให้จัดโฉนดชุมชนมีรายชื่อสมาชิกที่ร่วมขอออกโฉนดชุมชนทั้งสิ้น 69 ครัวเรือน 287 ราย โดยมีนางจุติอร รัตนอมรเวช เป็นประธานกรรมการชุมชน และนางอัฐกร อุดมาวัฒนา เป็นรองประธานกรรมการชุมชน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2554 พบว่าในขณะนั้นทางชุมชนประสบปัญหาในการจดทะเบียนนิติบุคคล เนื่องจากรวบรวมรายชื่อที่ร่วมกันจดทะเบียนเป็นสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งยังได้ไม่ครบตามหลักเกณฑ์ของทางราชการคือ 50 ราย แต่แกนนำชุมชนกล่าวว่าจะสามารถรวบรวมรายชื่อได้ตามเป้าหมายในเวลาไม่ช้า

4.5 สรุป: บทเรียนจากกรณีศึกษา

เนื้อหาบทเรียนนำเสนอข้อมูลของเกี่ยวกับชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ทดลองจัดการที่ดินด้วยโฉนดชุมชน โดยคาดหวังว่าชุมชนจะมีความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดินมากขึ้นและจะไม่ถูกเอกชนเจ้าของที่ดินที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงอาศัยข้อกฎหมายมาฟ้องเรียกรัฐควบคุมและผลักดันให้ชุมชนอพยพออกจากที่ดิน อย่างไรก็ตาม การศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลประชากรแต่ละครัวเรือนในชุมชนแห่งนี้พบว่าสมาชิกในชุมชนมีความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก มีลักษณะการใช้ที่ดินที่แตกต่างหลากหลายกันไป ทั้งยังพบว่ามีหลายหลังคาเรือนที่ผู้อยู่อาศัยในที่ดินที่เตรียมการออกโฉนดชุมชนเป็นเพียงผู้เช่าอาศัย แต่ไม่นับเป็นสมาชิกชุมชน ขณะที่เจ้าของสิทธิเหนือที่ดินดังกล่าวก็ไม่ถูกนับรวมเป็นสมาชิกชุมชนและไม่รวมอยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ขอออกโฉนดชุมชน ข้อมูลดังกล่าวทำให้มีข้อเสนอว่าการจัดการโฉนดชุมชนจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงสถานภาพและความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนให้ละเอียดรอบคอบ

กว่าเดิมเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในชุมชนในอนาคตหลังจากที่การออกโฉนดชุมชนประสบความสำเร็จแล้ว

ข้อมูลการใช้ที่ดินในปัจจุบันของชุมชนซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 44 หลังคาเรือน จากตาราง 4.1 ปรากฏว่ามีอย่างน้อย 13 หลังคาเรือนที่มีความกำกวมเรื่องสิทธิเหนือที่ดิน เนื่องจากเป็นบ้านร้าง รวมทั้งบ้านเช่าของคนในและนอกชุมชน ตัวอย่างเช่นมีที่ดินแปลงหนึ่งซึ่งเจ้าของบ้านขายที่ดินให้แก่บริษัทเบนซ์ซึ่งบริษัทพยายามจะขยายพื้นที่บริษัทเข้ามาในที่ดินผืนดังกล่าว แต่ชุมชนรวมตัวกันต่อต้าน ปัจจุบันที่ดินดังกล่าวจึงมีสภาพเป็นที่ดินโล่ง ๆ ที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ นอกจากนั้นยังมีที่ดินหลายแปลงที่เป็นบ้านเช่าซึ่งมีคนนอกชุมชนมาเช่าอยู่ ซึ่งเจ้าของสิทธิการใช้ที่ดินเป็นตำรวจซึ่งไม่ใช่สมาชิกชุมชนนี้และไม่ได้อยู่ในชุมชน ขณะเดียวกันมีบ้านบางหลังที่เป็นบ้านเช่าซึ่งเจ้าของสิทธิเหนือที่ดินดังกล่าวเป็นคนในชุมชน²⁷ นอกจากนั้นยังมีหนึ่งครัวเรือนที่ยังคงอยู่ในชุมชนแต่ไม่เห็นด้วยและไม่เข้าร่วมกระบวนการผลักดันโฉนดชุมชน

ในการจดทะเบียนนิติบุคคลและขอลอกโฉนดชุมชนแกนนำชุมชนให้ข้อมูลว่าจะไม่รวมรายชื่อเจ้าของบ้านเช่าที่เป็นคนต่างชุมชน และคนที่ไม่ประสงค์จะขอลอกโฉนดชุมชนและไม่ร่วมกระบวนการผลักดันโฉนดชุมชน แต่ชุมชนจะยังคงผนวกแปลงที่ดินที่บุคคลเหล่านั้นครอบครองในการขอลอกโฉนดชุมชน เมื่อได้โฉนดชุมชนแล้วจะพิจารณาจัดสรรสิทธิการใช้ที่ดินให้แก่ครัวเรือนที่อยู่กันอย่างแออัด มีสมาชิกจำนวนมาก หรืออยู่รวมกันหลายครอบครัว เมื่อผู้วิจัยถามว่าในชุมชนจะเกิดความขัดแย้งหรือไม่หากดำเนินการเช่นนั้นเพราะเจ้าของสิทธิการใช้ที่ดินเดิมยอมไม่พอใจที่จะถูกยึดเอาที่ดินเป็นที่ดินเคยใช้ประโยชน์ไปเป็นส่วนรวมหรือไปจัดสรรให้ผู้อื่น แกนนำชุมชนกล่าวว่าพวกเขาได้ชี้แจงแนวทางการผลักดันโฉนดชุมชนและเงื่อนไขการได้มาซึ่งโฉนดชุมชนในที่ประชุมรวมทั้งเจ้าของสิทธิเหนือที่ดินแล้ว (ยกเว้นเจ้าของบ้านเช่าที่ไม่ได้อยู่ในชุมชน) พวกเขาเชื่อว่าอย่างไรเสียเจ้าของสิทธิเหนือที่ดินจะต้องยอมรับมติของชุมชน (สัมภาษณ์ อนุรักษ์ อุตมาวัฒน์, 7 สิงหาคม 2554) แต่การชี้แจงในที่ประชุมดังกล่าวก็ไม่ได้รับประกันว่าจะไม่เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนในภายหลัง

สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงปัญหาการนิยามและกำหนดขอบเขตของคำว่า “ชุมชน” ว่าควรจะนับสมาชิกคนใดเข้ามาบ้าง โดยใช้เกณฑ์อย่างไร เพราะการนับหรือไม่นับจะส่งผลต่อการผนวกรวม (include) หรือกีดกัน (exclude) กลุ่มคนบางส่วนจากการมีหรือไม่มีสิทธิในที่ดินโฉนดชุมชน และผู้ที่ถูกกีดกันออกไปย่อมเกิดความไม่พอใจและทำให้เกิดความขัดแย้งหรือปัญหาอื่น ๆ ภายในชุมชนได้ การสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยพบว่าเกณฑ์สำคัญในการนับสมาชิกชุมชนที่จะมีสิทธิร่วมในโฉนดชุมชนกรณีชุมชน

²⁷ ข้อมูลส่วนนี้แกนนำและสมาชิกชุมชนไม่ยินดีเปิดเผยต่อผู้วิจัย แต่ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตและตีความจากการให้ข้อมูลที่คลุมเครือของแกนนำและเพื่อนบ้านของเจ้าของบ้านเช่า

สน.ทองหล่อ พิจารณาจากการอยู่อาศัยภายในชุมชน และ/หรือ สมัครใจและมีส่วนร่วมผลักดันโฉนดชุมชน ด้วยเกณฑ์ดังกล่าวจึงทำให้เจ้าของบ้านเช่าซึ่งไม่ได้อยู่ในชุมชนไม่ถูกนับให้มีส่วนร่วมในที่ดินโฉนดชุมชน อย่างไรก็ตาม เจ้าของบ้านเช่าเหล่านั้นอาจอ้างสิทธิของตนด้วยหลักอ้างอิงที่แตกต่างกันออกไปจากหลักการที่ชุมชนอ้าง หรือพวกเขาอาจอ้างว่าพวกเขาได้ที่ดินมาโดยชอบไม่ต่างจากสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน อาจด้วยการบุกเบิก หรือซื้อสิทธิการใช้ต่อมาจากผู้บุกเบิกที่ดิน

นอกจากนี้แล้ว หลักการอย่างหนึ่งในการเรียกร้องโฉนดชุมชนจากรัฐคือการบอกว่าผู้ที่ต้องการโฉนดชุมชนเป็น “คนจน” ซึ่งจำเป็นต้องมีที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจริง ๆ หรือไม่แสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจบนที่ดิน ดังคำให้สัมภาษณ์ของจตุตถ รัตนอมรเวช แกนนำชุมชนหลัง สน.ทองหล่อที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่าชุมชนพยายามผลักดันผู้ที่ใช้ที่ดินเพื่อแสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจ เช่น การขายสิทธิที่ดิน หรือให้เช่าบ้าน ฯลฯ ออกไปจากพื้นที่ อย่างไรก็ตาม นิยามหรือเกณฑ์ในการกำหนด “ความยากจน” อาจเป็นปัญหาและลดทอนความชอบธรรมของชุมชนเองดังปรากฏว่าการสำรวจข้อมูลรายครัวเรือนของชุมชนนี้พบข้อมูลเบื้องต้นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนในชุมชนแตกต่างกันค่อนข้างมาก และมีบางครัวเรือนที่จัดว่ามีรายได้และค่าครองชีพสูงกว่าครัวเรือนอื่น ๆ จึงอาจทำให้ถูกตั้งคำถามจากสังคมว่าเหตุใดครัวเรือนเหล่านั้นจึงไม่ขยับขยายไปหาที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกว่า ดังนั้น การอ้างสิทธิเหนือที่ดินที่อิงอยู่กับความเป็น “คนจน” หรือฐานะทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวจึงอาจไม่เหมาะสมเสมอไป หรืออาจต้องพูดให้ชัดเจนมากขึ้นว่า “ความยากจน” หมายถึงอะไร อีกทั้งหากมีการสืบค้นข้อมูลได้ลึกซึ้งอาจพบว่าสมาชิกบางส่วนที่มีรายชื่อยังอยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนแล้ว อาจเป็นด้วยฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น หรือมีความจำเป็นบางประการ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรืออายุมากขึ้น จึงขยับขยายไปหาที่อยู่อาศัยที่อื่นตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยสังเกตว่าในชุมชนแห่งนี้มีผู้สูงอายุอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนดังกล่าวก็ยังพยายามอ้างสิทธิของตนเองในชุมชนเพราะต้องการรักษาสีหน้าเหนือที่ดินไว้ให้ลูกหลาน ซึ่งเป็นเหตุผลที่มักพบในหลายพื้นที่รวมทั้งในชุมชนเพชรคลองจั่นด้วยเช่นกัน ในกรณีนี้หลักเกณฑ์ของชุมชนในการจัดสรรที่ดินโฉนดชุมชนให้เฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่จริงในที่ดินจึงอาจทำให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนตามมาได้เช่นกัน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วตั้งแต่ต้นว่าด้วยข้อจำกัดของวิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งกว่านี้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสถานะประชากร ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างหลากหลายภายในชุมชนให้ละเอียดลึกซึ้งเพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมและรัดกุมในการจัดการที่ดินส่วนรวมต่อไป เพราะการจัดการโฉนดชุมชนไม่ใช่เพียงแค่การต่อรองเรื่องสิทธิเหนือที่ดินระหว่างประชาชนกับรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องการจัดการระบบสิทธิและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนอีกด้วย

5. บทเรียนการจัดการโฉนดชุมชนกรณีชุมชนแออัด

เนื้อหาในบทนี้เป็นการสรุปประมวลบทเรียนการทดลองจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนของกรณีศึกษาสองแห่ง คือชุมชนเพชรคลองจั่น และชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีปัญหาเรื่องการไม่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินตามกฎหมาย และมีประวัติการต่อรองกับหน่วยงานรัฐในระดับต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเหนือที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ชุมชนทั้งสองแห่งเข้าร่วมกระบวนการผลักดันโฉนดชุมชนกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน ในฐานะที่ทั้งสองเป็นชุมชนสมาชิกเครือข่ายสลัมสี่ภาค

เพื่อความเข้าใจที่รวบรัดและชัดเจน ผู้วิจัยจะสรุปข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

5.1 ปัญหาเรื่องที่ดินของชุมชนกรณีศึกษา

ชุมชนกรณีศึกษาทั้งสองแห่งเป็น “ชุมชนแออัด” ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ชุมชนตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐประเภทที่ดินสาธารณประโยชน์ ภายใต้การดูแลของสำนักงานเขตในท้องที่ เมื่อเทียบกับปัญหาที่ดินกรณีอื่น ๆ ในเครือข่ายปฏิรูปที่ดินประเทศไทยพบว่าขนาดที่ดินกรณีพิพาทของชุมชนแออัดนั้นมีขนาดเล็กมาก คือ 2 ไร่เศษในกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น และ 325 ตารางวาในกรณีชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ อย่างไรก็ตามที่ดินดังกล่าวอยู่ในบริเวณใจกลางเมืองอันนับเป็นศูนย์กลางการพัฒนาประเทศ ด้วยสถานะและสภาพที่ดินดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีปัญหาซ้ำซ้อนดังต่อไปนี้

- 1) ครัวเรือนที่ครอบครองที่ดินในปัจจุบันไม่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินตามกฎหมายจึงถูกรัฐและเอกชนเจ้าของที่ดินในบริเวณใกล้เคียงคุกคามด้วยการผลักดันออกจากพื้นที่ ร้องเรียน และฟ้องร้อง
- 2) การไม่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินตามกฎหมายทำให้ชาวชุมชนถูกจำกัดการพัฒนา และเข้าไม่ถึงบริการและสวัสดิการของรัฐ เช่น สาธารณูปโภคต่าง ๆ และงบประมาณต่าง ๆ ที่จัดสรรมาจากหน่วยงานราชการ ทั้งยังถูกจำกัดมิให้มีการปรับปรุงหรือขยายที่อยู่อาศัยซึ่งจะเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เช่น กรณีหลัง สน.ทองหล่อที่ถูกเอกชนร้องเรียนเมื่อมีการปรับปรุงบ้านเรือนให้เป็นบ้านสองชั้นเนื่องจากบ้านเรือนเดิมมีความแออัดคับแคบ เป็นต้น
- 3) การเป็น “ชุมชนแออัด” ที่ตั้งอยู่ในศูนย์กลางเมือง ทำให้ชาวชุมชนถูกตีตราจากสังคมว่าเป็นภัยสังคม เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เช่น การที่ชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ถูกเจ้าของอาคารชุดร้องเรียนว่าชุมชนทำให้ผู้อยู่อาศัยในอาคารดังกล่าวรู้สึกไม่ปลอดภัย
- 4) ชาวชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานระดับล่างของสังคมเมืองและมีฐานะค่อนข้างยากจน และการถูกตีตราดังกล่าวข้างต้น ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ใส่ใจกับการดูแลปกป้องหรือจัดบริการทางสังคมให้แก่ชาวชุมชนอย่างเท่าเทียมกับประชาชนกลุ่มอื่น

ปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวชุมชนแออัดรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งจากรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากกลไกโครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิทธิเหนือที่ดินและการปกป้องคุ้มครองพลเมือง

5.2 การเรียกร้องใจคนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา

ใจคนชุมชนนับเป็น “ทางเลือกหนึ่ง” ในการแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของชาวชุมชนแออัดแต่มีใช้ทางเลือกเดียว การศึกษาพบว่าชุมชนกรณีศึกษารวมทั้งชุมชนอื่น ๆ ในเครือข่ายสลัมสี่ภาคได้พยายามผลักดันการแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ มาแล้วมากมาย นับตั้งแต่การเจรจาต่อรองกับหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่นไป การขอเช่าที่ดินของรัฐและหน่วยงานที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินไปจนถึงการผลักดันเชิงนโยบาย เช่น การรณรงค์ให้มีการออกพระราชบัญญัติชุมชนแออัด เป็นต้น ในหลายกรณีการผลักดันด้วยวิธีการอื่นประสบผลสำเร็จ เช่น การเจรจาขอเช่าที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทยในระยะยาวและในราคาถูก แต่สำหรับกรณีศึกษาทั้งสองแห่งนี้มีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาด้วยแนวทางอื่น ๆ น้อยมาก เนื่องจากเงื่อนไขตามกฎหมายของสถานะที่ดินเอง และความซับซ้อนของระบบการทำงานของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้ใจคนชุมชนกลายเป็นทางเลือกและความหวังสำคัญของการแก้ไขปัญหา กล่าวคือใจคนชุมชนเป็นความหวังว่าจะช่วยทำให้ชาวชุมชนแออัดได้รับการรับรองสิทธิที่มั่นคงในที่อยู่อาศัยแม้ว่าจะไม่ได้รับรองกรรมสิทธิ์เอกชนเหนือที่ดินก็ตาม “สิทธิที่มั่นคง” ในที่นี้หมายถึงการจะไม่ถูกไล่ออกจากหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจเหนือพื้นที่ สามารถปรับปรุงและพัฒนาที่อยู่อาศัยตามสมควรเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น การเข้าถึงการพัฒนาและระบบสวัสดิการและบริการของรัฐ นอกจากนี้ยังรวมถึงการสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีมากขึ้นคือไม่ถูกคุกคามจากผู้อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงที่รกร้างชุมชนด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นแหล่งเสื่อมโทรมหรือเป็นภัยสังคม

แกนนำเครือข่ายสลัมสี่ภาค แกนนำชุมชนกรณีศึกษา และเจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อที่อยู่อาศัย กล่าวยืนยันว่าสมาชิกส่วนใหญ่ในเครือข่ายและในแต่ละชุมชนที่จะมีการขอออกใจคนชุมชนมีความเข้าใจและยอมรับหลักการใจคนชุมชนไปในแนวทางเดียวกัน แม้ว่าจะมีสมาชิกส่วนน้อยที่ยังไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับแนวทางดังกล่าวกล่าวอยู่บ้างขณะที่สมาชิกแต่ละคนอาจมีระดับความเข้าใจที่ชัดเจนแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม แต่กระบวนการของเครือข่ายที่ผ่านมาและที่จะดำเนินการกันต่อไปจะช่วยทำให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามลำดับนอกจากนั้น การเข้าร่วมขบวนการเรียกร้องใจคนชุมชนกับเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในลักษณะเดียวกันยังเป็นการเสริมสร้างพลังของชาวชุมชนแออัดในการต่อรองกับรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีพลังมากยิ่งขึ้น ในกระบวนการเคลื่อนไหวมีการเสริมสร้างความมั่นใจและ

ความตระหนักในสิทธิของตนเอง การเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น กฎหมายพื้นฐานและกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยและชุมชนแออัดกลไกรัฐและระบบราชการ ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีอำนาจในการต่อรองกับอำนาจภายนอกมากขึ้น

ในด้านการจัดการองค์ชุมชนและการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนนั้น การศึกษาพบว่าก่อนหน้าที่ชุมชนกรณีศึกษาจะร่วมขบวนการเรียกร้องโฉนดชุมชน ทั้งสองชุมชนกรณีศึกษามีการจัดกลไกภายในชุมชนและพัฒนาระบบการจัดการที่ดินร่วมกันมาก่อนแล้ว โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือการที่ชุมชน ประสบจากการถูกคุกคาม ทำให้มีการปรึกษาหารือกันและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ตลอดจนเข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกัน กลไกชุมชนและระบบการจัดการที่ดินของชุมชนดังกล่าว มีแนวทางที่สอดคล้องกับแนวทางของพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการจัดการโฉนดชุมชน เช่น ชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันว่าจะใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและควบคุมไม่ให้เกิดการขายสิทธิเหนือที่ดินเพื่อค้ากำไร เป็นต้นดังนั้น ชุมชนทั้งสองแห่งจึงไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาการกลไกชุมชนและแนวทางการจัดการที่ดินเพิ่มเติมมากนัก เมื่อเข้าร่วมขบวนการผลักดันโฉนดชุมชน นอกเสียจากการดำเนินการตามระเบียบราชการเพื่อยื่นขอออกโฉนดชุมชน

ภายหลังจากที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 และชุมชนได้เข้าร่วมชุมนุมเดินขบวนกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (PMOVE) ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ. 2554 แล้วชาวชุมชนก็มีความชัดเจนและมั่นใจมากขึ้นว่าการขอออกโฉนดชุมชนมีความเป็นไปได้สูง จึงกลับมาดำเนินการเตรียมยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อยื่นขอออกโฉนดชุมชนในนามสหกรณ์ออมทรัพย์ตามระเบียบดังกล่าวในลำดับต่อไป แต่กระบวนการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ให้เป็นนิติบุคคลก็มีความยุ่งยากซับซ้อนตามระเบียบราชการ ในช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูล (เมษายน-กันยายน 2554) ชุมชนกรณีศึกษาทั้งสองแห่งยังคงดำเนินการจดทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากจะต้องรวบรวมจำนวนสมาชิกให้ครบ และจัดประชุมอย่างเป็นทางการให้ครบจำนวนตามระเบียบของการจัดตั้งสหกรณ์

5.3 ความเป็นไปได้ และปัญหาและอุปสรรคของการแก้ไขปัญหาด้วยโฉนดชุมชน

ปัจจุบันแม้ว่ารัฐจะยังไม่ได้รับรองโฉนดชุมชนของทั้งสองชุมชนกรณีศึกษา แต่ทั้งสองชุมชนกำลังดำเนินการขอออกโฉนดชุมชนอย่างเป็นทางการเป็นขั้นเป็นตอนตามของระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อพิจารณาเงื่อนไขของกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินสาธารณะประโยชน์ และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 ตลอดจนนโยบายของรัฐบาลแล้วก็พบว่ากฎหมายและนโยบายรัฐนั้นเอื้อประโยชน์

ต่อการแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิเหนือที่ดินมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา และเปิดช่องให้แนวทางการออกโฉนดชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นไปได้มาก

กระนั้นก็ตาม แกนนำของชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ และเพชรคลองจั่นเปิดเผยว่าพวกเขาและชาวชุมชนไม่ได้มีความมั่นใจร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าการขออกโฉนดชุมชนจะประสบความสำเร็จอย่างง่ายดาย เพราะจากประสบการณ์การต่อสู้เรียกร้องอันยาวนานที่ผ่านมา และจากการประเมินท่าทีของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องซึ่งมีอำนาจควบคุมพื้นที่แล้วพวกเขาเชื่อว่าหน่วยงานจะไม่ยอมอนุญาตให้ออกโฉนดชุมชนได้ง่าย ๆ แต่พวกเขาก็ยืนยันที่จะเดินหน้าดำเนินการขออกโฉนดชุมชนตามขั้นตอนต่อไป

ถึงแม้ว่าโฉนดชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐเรื่องสิทธิเหนือที่ดิน แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการจัดการที่ดินด้วยระบบโฉนดชุมชนหรือแนวทางอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ส่งผลต่อการจัดการที่ดินและการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในชุมชนด้วยเช่นกัน แม้ว่าชุมชนแออัดทั้งสองกรณีศึกษาและชุมชนแออัดโดยส่วนใหญ่จะครอบครองที่ดินขนาดเล็กมาก แต่การศึกษาวิจัยครั้งนี้แต่ก็พบว่าภายในชุมชนมีลักษณะการถือครองและการใช้ที่ดินค่อนข้างสลับซับซ้อน ขณะที่สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกแต่ละครัวเรือนมีความแตกต่างหลากหลายกันอยู่มาก ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความยั่งยืนในการจัดการที่ดินและความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน

การศึกษาวิจัยพบว่าการผลักดันโฉนดชุมชนของสองกรณีศึกษามุ่งเน้นที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิเหนือที่ดินซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้าเร่งด่วน ขณะที่ชุมชนทั้งสองก็ยังมีปัญหาและภารกิจอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องจัดการอีกมาก ทำให้ชุมชนยังให้ความสำคัญน้อยต่อการคิดค้นและออกแบบแนวทางการจัดการที่ดิน ระบบสิทธิ และการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เหมาะสมสอดคล้องกับเงื่อนไขเฉพาะของชุมชน ทั้งยังขาดกรอบคิดและข้อมูลที่ละเอียด และรอบด้านซึ่งจำเป็นสำหรับการคิดค้นออกแบบดังกล่าว เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนซึ่งไม่ใช่เพียงจำนวนประชากรตามสำมะโนประชากร ข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายเข้า-ออก หรือแม้แต่สถิติการเพิ่มประชากรของชุมชนซึ่งจำเป็นสำหรับการคาดคะเนความหนาแน่นของการอยู่อาศัยในที่ดินในอนาคต ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้-ค่าใช้จ่าย และค่าครองชีพของแต่ละครัวเรือน เป็นต้น

แม้ผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนกล่าวว่าโฉนดชุมชนเป็นเพียง “เครื่องมือ” อย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิเหนือที่ดินของชุมชนแออัดท่ามกลางเครื่องมือและทางเลือกอื่น ๆ แต่การศึกษาครั้งนี้มีข้อสังเกตว่า “โฉนดชุมชน” ถูกนำมาใช้จัดการที่ดินภายในชุมชนในลักษณะที่เป็นรูปแบบหรือแบบแผนที่มีลักษณะค่อนข้างสำเร็จรูปในฐานะ “ข้อตกลงร่วม” ของเครือข่าย หรือเป็นรูปแบบที่เกิดจากการเรียนรู้และหล่อหลอมมาจากการที่สมาชิกชุมชนแออัดเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตัวอย่างเช่นผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนให้ข้อมูลว่ากติกาในการจัดการที่ดินของแต่ละชุมชนอยู่ภายใต้หลักการเดียวกันคือห้ามซื้อขายสิทธิที่ดินหรือผู้ที่

ถูกนับเป็นสมาชิกชุมชนที่ขอยกโฉนดชุมชนคือผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมและเคลื่อนไหวของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์หรือกติกาบางอย่างอาจไม่เหมาะสมที่จะใช้กับชุมชนทุกแห่งซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยสังเกตว่าแกนนำชุมชนเกิดความอึดอัดใจที่จะเปิดเผยข้อมูลที่เป็นจริงว่าภายในชุมชนได้มีการขายหรือพยายามขายสิทธิในที่ดิน หรือให้เช่าบ้านซึ่งอยู่ในที่ดินที่จะมีการออกโฉนดชุมชน ซึ่งขัดแย้งกับกติกาดังกล่าวข้างต้น ในแง่นี้ไม่ได้หมายความว่าการขายสิทธิที่ดินเป็นเรื่องที่น่าตำหนิเสมอไป แต่อาจต้องมีการพิจารณาทบทวนถึงหลักเกณฑ์และการพยายามบังคับใช้กติกาบางอย่างที่อาจไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขเฉพาะของชุมชน

การจัดการที่ดินด้วยระบบโฉนดชุมชนถูกอธิบายว่าเป็น “การจัดการรวมหมู่” หรือการจัดการร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนแนวทางที่เหมาะสมและทำให้เกิดความเป็นธรรมสำหรับการจัดการทรัพยากรสาธารณะ อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบว่าลักษณะ “ชุมชน” และ “การมีส่วนร่วม” ในกิจการของ “ส่วนรวม” ควรจะต้องมีการพิจารณาและทำความเข้าใจให้มากขึ้น เนื่องจาก “ชุมชน” มิได้มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสมาชิกใน “ชุมชน” ก็อาจไม่ได้มี “ส่วนร่วม” หรือได้รับประโยชน์จากสมบัติ “ส่วนรวม” อย่างเสมอภาคกัน ตัวอย่างเช่น ในชุมชนเพชรคลองจั่น มีหลายครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่ที่มีปัญหา แต่ถูกนับเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่จะมีการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อยื่นขอยกโฉนดชุมชน ขณะที่มีประชากรหลายครอบครัวที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนก็จะไม่ได้รับสิทธิในที่ดินโฉนดชุมชนด้วยเช่นกัน ในส่วนของชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ มีบางครัวเรือนหรือกลุ่มคนที่กำลังถูกบีบบังคับให้ยอมรับ “ข้อตกลงร่วม” แม้ว่าพวกเขาจะไม่เห็นด้วย กล่าวคือ มีบางครอบครัวที่ไม่เห็นด้วยกับ “โฉนดชุมชน” หรือไม่เข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวพวกเขาจึงไม่ถูกนับรวมเป็นสมาชิกของชุมชน แต่ที่ดินที่พวกเขาครอบครองอยู่กลับถูกผนวกเข้าไปร่วมขอยกโฉนดชุมชนด้วย นั้นหมายความว่าหากการออกโฉนดชุมชนสำเร็จคนกลุ่มนี้จะถูกผลักดันออกจากพื้นที่ เนื่องจากไม่มีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อที่ชุมชนยื่นเสนอขอยกโฉนดชุมชน จึงจะไม่ได้รับสิทธิเหนือที่ดินที่ออกโฉนดชุมชน กล่าวอย่างรวบรัดก็คือ “กติการ่วมของชุมชน” ได้ทำให้ปัจเจกบุคคลที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากคนกลุ่มใหญ่ถูกกีดกันจากการเข้าถึงที่ดิน แม้ว่าเขาคนนั้นอาจเป็น “คนยากจน” เป็น “ผู้บุกเบิก” ที่ดินหรือมีความจำเป็นต้องมีที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเหมือนกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน ประเด็นนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อนและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาให้รอบคอบเพื่อให้แน่ใจว่า “โฉนดชุมชน” จะเป็นกลไกในการจัดการที่ดินที่ “เป็นธรรม” ต่อ “คนจน” หรือ “คนไร้ที่ดิน” อย่างเสมอภาคกันจริง ๆ และไม่ใช้เครื่องมือที่คนบางกลุ่มในชุมชนซึ่งมักเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจและมีอิทธิพลมากกว่าใช้กีดกัน ผลักดัน หรือเอาเปรียบคนอื่น ๆ ภายในชุมชนที่ไม่ใช่พวกพ้องของตน

5.4 ข้อเสนอแนะ

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการท่ามกลางข้อจำกัดของวิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งในหลายด้านซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาระบบการจัดการที่ดินที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น งานศึกษาวิจัยฉบับนี้จึงมีข้อเสนอว่าควรที่จะต้องมีการศึกษาข้อมูลอื่น ๆ เพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นทางด้านประชากร เช่น จำนวนผู้อยู่อาศัยภายในชุมชนที่เป็นจริง (ไม่ใช่จำนวนตามสำมะโนประชากร) สถิติการเคลื่อนย้ายประชากร ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละครัวเรือน ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างหลากหลายภายในชุมชนให้ละเอียดลึกซึ้ง ทั้งยังต้องมีข้อมูลในด้านอื่น ๆ ที่จะทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนของกลุ่มคนต่าง ๆ ภายในชุมชน

นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องระมัดระวังในการจัดเก็บข้อมูลและเลือกใช้วิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยที่จะได้ข้อมูลที่แม่นยำพอสมควร เนื่องจากพื้นที่ศึกษาวิจัยอยู่ในบริบทที่มีความขัดแย้งและตอรองกับหน่วยงานรัฐ เพื่อไม่ให้เกิดการจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยส่งผลกระทบต่อขบวนการเคลื่อนไหวและความชอบธรรมในการเรียกร้องหรือต่อรองสิทธิของชุมชนเหนือที่ดินของรัฐ

บทที่ 5

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ

บทที่ 5

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ

ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการถือครองที่ดินและข้อพิพาทต่างๆ ในภาคเหนือ พบว่ามีสาเหตุที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมายาวนาน ซึ่งรากฐานของปัญหาที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่สุดคือพัฒนาการของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม โดยเฉพาะการพัฒนาที่มุ่งเน้นทางภาคเหนือ ที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ ละเลยภูมิปัญญาและวิถีความเป็นอยู่ ซึ่งรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง ผลของการพัฒนาจึงได้ทำลายระบบสังคม วัฒนธรรมและการพึ่งพาตนเองของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อบริบทสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่ภาคเกษตรกรรมถูกลดความสำคัญลง การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรมีมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดปรากฏการณ์แย่งชิงการใช้ทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดิน เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีคิด โดยมองว่าที่ดินเป็นสินทรัพย์ประเภทหนึ่ง ที่ปัจเจกสามารถครอบครองและจัดการได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ที่รัฐได้กำหนดนิยามขึ้นมา โดยยึดเอาตัวนโยบายหรือตัวกฎหมายที่ดินเป็นสำคัญ ทำให้ที่ดินถูกตีความหมายอย่างชัดเจนว่าไม่ได้เป็นเพียงแค่ปัจจัยการผลิตเท่านั้นแต่ที่ดินเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่สามารถซื้อขายเปลี่ยนมือกันและแปรเป็นทุนอื่นได้ ให้ความสำคัญกับเรื่องราคา มูลค่าของที่ดินเป็นสำคัญ ดังนั้นปัญหาที่ดินที่สืบเนื่องมาถึงทุกวันนี้ จึงเกี่ยวข้องกับวิถีคิดและการตีความหมายของที่ดินเป็นสำคัญ และอีกสาเหตุหนึ่งของปัญหาก็คือการบังคับใช้กฎหมายมากำหนดนิยาม วางระบบ ระเบียบ แสดงให้เห็นว่ารัฐได้เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากร โดยมีลักษณะบังคับ ควบคุมให้ชุมชนอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐส่วนกลาง โดยเฉพาะการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ประกาศเขตอุทยานตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ แต่ได้ละเมิดสิทธิของชุมชนในการประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยเดิมของชุมชน ส่งผลให้เกิดปัญหาซ้ำซ้อนทำให้ชุมชนถูกจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และเข้าถึงทรัพยากรได้ยากยิ่งขึ้น เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาความขัดแย้งที่สะสมมาอย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ภาครัฐบอกว่าได้พยายามแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาความขัดแย้งข้อพิพาทในเรื่องที่ดิน แต่ในความเป็นจริงปัญหาข้างต้นยังคงเกิดขึ้น และดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงยากที่จะปฏิเสธได้ว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาของรัฐที่ผ่านมาล้มเหลว เพราะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินของเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย ล้วนมีข้อจำกัดของเงื่อนไขที่ไม่ได้เชื่อมต่อการประโยชน์ของปัจเจกชน หรือประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง เนื่องจากเงื่อนไขเหล่านั้นไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ หรือป้องกันการการ

กระจุกตัวของที่ดินและวิธีการแก้ไขปัญหาที่ดิน แต่กลับเป็นสารเร่งปฏิกิริยาทำให้เกิดความขัดแย้งเข้มข้นมากขึ้น อาทิ ปัญหาการจับกุมและการดำเนินคดีกับผู้บุกรุกที่ดินทั้งในเขตป่าและนอกเขตป่าจนกลายเป็นผู้ต้องหาและจำเลยทางสังคม ถูกตราหน้าว่าเป็นผู้อยากได้ที่ดินของผู้อื่นหรือการขโมยของผู้อื่นเป็นของตัวเองและเป็นผู้ตัดไม้ ทำลายป่า ชาวบ้านในหลายๆ ชุมชนจึงได้เข้าบุกยึดที่รกร้างของเอกชนและกลุ่มนายทุน เพื่อบรรเทาการขาดแคลนที่ดินทำกินและยังชีพให้กับครอบครัวในนามกลุ่มปฏิรูปที่ดิน ส่วนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตป่าทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินก็ยังคงอาศัยอยู่ที่เดิมโดยยึดหลักสิทธิการใช้ตามประเพณีและตามธรรมชาติ การศึกษาข้อมูลครั้งนี้ เป็นการนำเสนอกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินของชาวบ้านกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนจากกฎหมายและนโยบายที่ดิน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการแก้ไขปัญหาของรัฐตามขั้นตอนทางกฎหมายและนโยบายเพื่อนำไปสู่การเสนอทางออกร่วมกันต่อไป

กรณีศึกษาพื้นที่กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง

ข้อมูลทั่วไป

1. ความเป็นมาของชุมชน

บ้านโป่ง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ ซึ่งบ้านโป่งมาจากที่บริเวณในหมู่บ้านเคยมีโป่ง เป็นลักษณะดินที่มีน้ำซึม ซึ่งดินบริเวณนั้น วัควาย จะเข้าไปกิน เนื่องจากมีกรดเกลือหรือแร่ธาตุอยู่มาก โป่งในหมู่บ้านมีอยู่สองแห่ง แห่งแรกอยู่บริเวณทุ่งนาด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ใกล้กับโรงงานผลิตสุรากลั่นชุมชนในปัจจุบัน และอีกแห่งคือบริเวณที่ตั้งวัดบ้านโป่งในปัจจุบัน เดิมที่ตั้งบ้านโป่งเป็นที่รกร้างว่างเปล่า เป็นที่ดินเนินสูงพอประมาณ มีโป่งหลง เป็นที่ชุมนุมของสัตว์นานาชนิด เข้าใจว่าสัตว์เหล่านั้นมากินดินโป่ง ต่อมาชาวบ้านมาพำนักเพราะเห็นว่าดินแถวนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร จึงพากันมาปักหลักอยู่ในที่ดินผืนนี้ ชาวบ้านเป็นชาวพุทธ เมื่อมีสมาชิกรวมประมาณ 20-30 ครอบครัว จึงได้รวมกันสร้างกุฏิหลังเล็กขึ้น 1 หลัง ศาลาบำเพ็ญบุญ 1 หลัง เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจ และได้กราบนิมนต์ พระสุริยะ สิริวิชิโย วัดป่าแก ต.ขี้เหล็ก อ.แมริม มาจำพรรษา เป็นท่านแรกเมื่อ พ.ศ. 2421 สร้างวัดขึ้นเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2521 รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 23 มิถุนายน 2475 ผูกพัทธสีมาเมื่อ 20 พฤษภาคม 2477 (ประวัติบ้านโป่ง ที่ทางวัดบ้านโป่งจัดทำไว้)

ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับการผลิตทางการเกษตรมาตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีระบบการผลิตเพื่อยังชีพ แต่ก็ได้มีความหมายว่าชุมชนจะอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยสมบูรณ์ เพราะยามขาดแคลนทรัพยากรต่างๆ อาทิ ข้าว เกลือ ของใช้ไม่สอย ยามพอเหลือกินเหลือใช้ชุมชนก็มีการพึ่งพิง แลกเปลี่ยนสิ่งของ แรงงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ตนขาดแคลน รวมทั้งเก็บออมไว้ใช้ยามจำเป็นจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังเป็นเส้นทางการค้าที่มีกลุ่มพ่อค้าวัวต่างเดินทางค้าขายมาจากไชยปราการ ผาง เชียงดาว แม่แตง ก่อนเข้าสู่เชียงใหม่ กลุ่มพ่อค้าเรือแม่ปะที่ถ่อเรือขึ้นมาขายสินค้าตามลำน้ำปิง

ถึงแม้ว่าชุมชนเกษตรกรรมบริเวณอำเภอสันทราย จะเป็นที่ยู่อัจฉริยะกันดีว่าเป็นพื้นที่แรกๆของเชียงใหม่ และภาคเหนือที่ประสบผลสำเร็จในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จากการสนับสนุนและส่งเสริมด้านการเกษตร การจัดการระบบชลประทานจากรัฐ แต่ในขณะเดียวกันภาพของชุมชนบ้านโป่งกลับไม่เคยถูกพูดถึง ในฐานะเป็นพื้นที่ที่ล้มเหลว จากการสนับสนุนด้านการเกษตรจากรัฐ โดยเฉพาะปัญหาการสูญเสียที่ดินทำกิน ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2. การตั้งถิ่นฐานของบรรพชน

ชุมชนบ้านโป่ง หมู่ 2 เป็นหนึ่งชุมชนในตำบลแม่แฝก ชาวบ้านโป่งสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะ เดิมอาศัยอยู่ที่บ้าน ป่าแ่ง ต.ซี้เหล็ก อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ สันนิษฐานว่าการอพยพเกิดขึ้นหลังพระเจ้ากาวิละตั้งเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จในปี พ.ศ.2339 เดิมชุมชนบ้านโป่งตั้งหมู่บ้านบริเวณป่ารกทึบ มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์และมีป่าต้นกวาวขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น เป็นที่ราบลุ่มน้ำเหมาะสำหรับทำการเพาะปลูกและตั้งถิ่นฐาน มี ดินโป่งอยู่ 2 ที่ใหญ่ๆคือดินคลองไม้แดงและข้างฟาร์มโก่ติดถนนฝั่งตะวันออก ดินโป่งมีลักษณะสีชาวละเอียด หอม คู้หนานแสนบอกว่าน้ำโป่งไหลซึมมาจากดอยและป่าแพะ พอเหมืองชลประทานชุดโป่งก็เริ่มแห้งหายไ้ ขณะแม่วันบอกว่าน้ำนองก็ทำให้โป่งหายไ้เช่นกัน บริเวณน้ำโป่งภายในเขตชุมชนบ้านโป่งในอดีตยังเป็นที่ตั้งของฝายบ้านป่าแ่งผันน้ำลงไปตามลำเหมืองทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น จึงมีการสร้างวัดขึ้นในปี 2421 เดิมชุมชนบ้านโป่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน มีประมาณ 30 ครัวเรือน แต่เผชิญกับอุทกภัยจึงได้มีการย้ายมายังชุมชนปัจจุบัน มีโรงเรียน 1 แห่งคือโรงเรียนบ้านโป่งเดิมตั้งอยู่ทางทิศเหนือของกำแพงวัด มีครูอยู่ประมาณ 4 คน ปัจจุบันย้ายมาอยู่ทางทิศตะวันออกติดกำแพงวัด

3.สภาพแวดล้อมและกายภาพของชุมชน

3.1 ภูมิประเทศ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่บ้านหนองมะจับ ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านร่มหลวง ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านห้วยแก้ว ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านไร่โป่ง ต.ซี้เหล็ก อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

3.2 ขอบเขตพื้นที่

ชุมชนบ้านโป่ง ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มติดแม่น้ำปิง ทางตอนเหนือของเมืองเชียงใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน ซึ่งเป็นที่ราบระหว่างภูเขา มีแม่น้ำปิง เป็นสายสำคัญที่เกิดจากบริเวณเทือกเขาสูงไหลผ่าน

¹ สัมภาษณ์แม่วัน จอมนง อายุ 60 ปี

3.3 ทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากชุมชนบ้านโป่ง ในอดีตมีสัมปทาน การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างมาก ตลอดทั้งริมแม่น้ำตลิ่งพังเนื่องจากการคูทรายของบริษัทต่างๆ

3.4 การคมนาคม

การเดินทางเข้าชุมชน สามารถเดินทางได้ด้วยรถโดยสาร จากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้รถมอเตอร์ไซด์และรถส่วนตัว

3.5 การสื่อสาร

ด้านการสื่อสารนั้น ใช้การสื่อสารแบบปากต่อปาก และมีการประชุมประจำเดือน มีการใช้โทรศัพท์มือถือติดต่อสื่อสารกันด้วย ตลอดทั้งใช้เอกสารในการสื่อสารบางเรื่อง เช่น การจัดการด้านบัญชีของกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

3.6 สถานที่สำคัญ

มีวัดเป็นสถานที่ที่พักสงฆ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจ จึงได้ร่วมกันสร้างกุฏิหลังเล็กขึ้น 1 หลัง ศาลาบำเพ็ญบุญ 1 หลัง

3.7 ลักษณะทางประชากร

ชุมชนมีขนาดใหญ่ มีสมาชิกอยู่ 329 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด จำนวน 1,198 คน ชุมชนบ้านโป่งมีทั้งหมด 6 หมวด ดังนี้

หมวด 1 มีจำนวนประชากร 63 ครอบครั้ว

หมวด 2 มีจำนวนประชากร 61 ครอบครั้ว

หมวด 3 มีจำนวนประชากร 44 ครอบครั้ว

หมวด 4 มีจำนวนประชากร 60 ครอบครั้ว

หมวด 5 มีจำนวนประชากร 59 ครอบครั้ว

หมวด 6 มีจำนวนประชากร 25 ครอบครั้ว

แต่สำหรับประชากรที่อยู่ในกลุ่มปฏิรูปที่ดินมีจำนวน 79 ครอบครั้ว จำนวน 412 คน

4. ระบบเศรษฐกิจ

4.1 โครงสร้างเศรษฐกิจ

ระบบเกษตรกรรมในระยะแรกของการเริ่มตั้งถิ่นฐานชุมชน มีการบุกเบิกที่นาเพื่อปลูกข้าวเหนียวนาปี การปลูกจะเริ่มเตรียมพื้นที่ไถนา เอน้ำเข้านา หว่านกล้า ในเดือนมิถุนายน และจะเริ่มดำนาในเดือนกรกฎาคมหรือสิงหาคม และเก็บเกี่ยวข้าวในเดือนธันวาคมและมกราคม โดยใช้พันธุ์พื้นบ้านคือ ข้าวผา ข้าวลายมีลักษณะ เมล็ดใหญ่กลมกินอร่อย ส่วนข้าวขาวมีลักษณะเมล็ดยาวกว่าข้าวลายคล้ายๆเมล็ดข้าวพันธุ์ ก.ข.6 เวลาแตกช่อจะเป็นรวงยาว ข้าวกำผาย มีลักษณะคล้ายข้าวขาว

การเลือกพันธุ์ในการปลูกข้าวขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละคน โดยส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวขาวและข้าวลาย ในแต่ละปีชาวนาได้ผลผลิตตกไร่ละไม่เกิน 50 ถังต่อไร่ สำหรับคนที่ไม่มีที่ดินก็จะเช่าทำนาผ้าง ก็คือแบ่งผลผลิตที่ได้ในอัตราครึ่งต่อครึ่งเป็นค่าเช่านา เช่น ผลผลิตปีนี้ผู้เช่าได้ข้าว 50 ถังก็ต้องแบ่งให้เจ้าของที่นา 25 ถัง เป็นต้น ในช่วงก่อนการสร้างฝายสินธุกิจปรีชาแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2479 ชาวนาในชุมชนบ้านโป่งอาศัยน้ำล้าเหมืองจากฝายที่ชุมชนร่วมกันตักขึ้นและใช้น้ำฝนตามฤดูกาลในการเพาะปลูก ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นใช้น้ำจากฝายแม่แฝกเมื่อมีการสร้างฝายแม่แฝกแล้วเสร็จ

หลังจากที่เริ่มถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ ภาพรวมของเกษตรกรรมชุมชนบ้านโป่งเห็นได้ว่าไม่มีความเป็นอิสระในการผลิตรวมทั้งสูญเสียอำนาจในการผลิต การจัดการแรงงาน แต่โดยสัดส่วนแล้วส่วนใหญ่เกษตรกรจะทำงานในภาคเกษตรกรรมที่ปัจจุบันมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เกษตรกรอาจจะมีสถานะหลายอย่างพร้อมกัน เช่น เจ้าของที่ดิน ผู้เช่าที่ดิน นายจ้าง แรงงานรับจ้าง พ่อค้ารายย่อย เจ้าของฟาร์ม ฯลฯ รวมทั้งการเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของตนเองของเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญา เช่น การทำฟาร์มไก่ ปลูกข้าวโพด เป็นต้น มีส่วนน้อยที่ออกไปเป็นพนักงานในโรงงานห้องเย็นซึ่งโรงงานจะรับในช่วงอายุ 18 -35 ปี เข้าทำงานเป็นกะ ในขณะที่วัยรุ่นก็จะศึกษาอยู่ในระดับการเรียนชั้นต่างๆ เมื่อจบการศึกษาบางส่วนก็ออกไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรและชุมชน

การประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนบ้านโป่ง (ปัจจุบัน)

-ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา,ทำสวน,เลี้ยงสัตว์ แต่รายได้หลักมาจากการปลูกผักชะอม

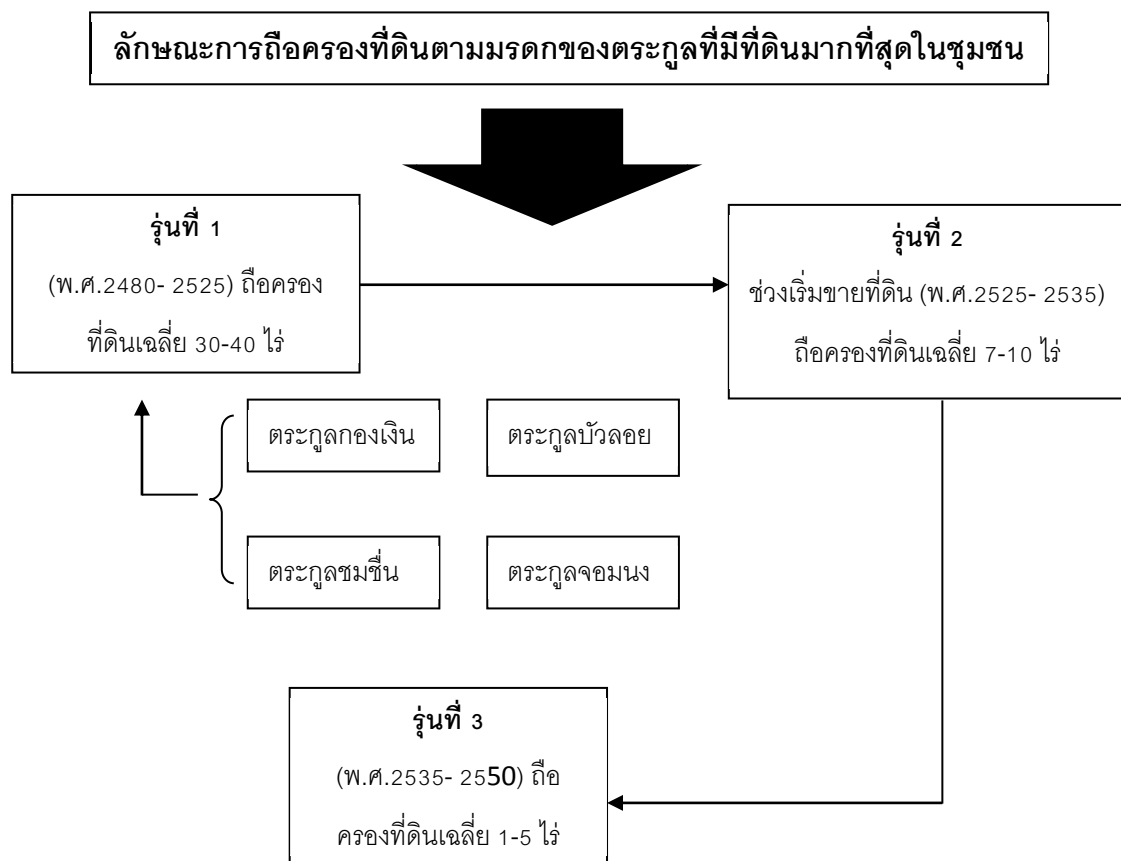
-นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม (สำหรับประชากร อายุ 18 – 30 ปี) ค่าแรงงานประมาณ155 บาท/วัน ทั้งชาย/หญิง บริเวณใกล้ชุมชน มีโรงงานอุตสาหกรรมแช่แข็งหลายแห่ง เป็นแหล่งรองรับแรงงานจากชุมชน

- การปรับเปลี่ยนทางการผลิตทำให้ปัจจุบันข้าวไม่ใช่พืชเศรษฐกิจหลักของชุมชน ครัวเรือนที่ปลูกข้าวปัจจุบันมีเพียงประมาณร้อยละ 45 เท่านั้นที่ทำนาไว้สำหรับการบริโภคในครัวเรือนและขายบางส่วน
- มีพ่อค้า/แม่ค้าส่ง ที่รับซื้อสินค้าทางการเกษตรในชุมชนสู่ตลาดในเมืองมีจำนวน 12 ราย

5. การถือครองที่ดินในชุมชน

พบว่าตระกูลที่มีการถือครองที่ดินมากที่สุดในชุมชนบ้านโป่งคือตระกูลจอมนง กองเงิน ชมชื่น บัวลอย มีที่ดินเฉลี่ยตระกูล ละประมาณ 30-40 ไร่ ดังนั้นการจัดช่วงชั้นทางสังคมในอดีตจึงมีพื้นฐานมาจากกลุ่มตระกูลหลักที่ถือครองที่ดินในชุมชน แม้ว่าภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงสภาพการถือครองที่ดินและการสูญเสียที่ดินอันมาจากผลการพัฒนาของรัฐและพลังจากปัจจัยภายนอก แต่ก็มีได้นำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชนแต่อย่างใด

ปัจจุบันลักษณะการถือครองที่ดินและประเภทของการถือครองแบ่งเป็น ที่ดิน ที่นาและที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะถือเอกสารสิทธิ์โฉนดที่ดิน ที่สวนเป็นเอกสารสิทธิ์ นส.3 ก.และที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ชาวบ้านเข้าไปจับจองทำประโยชน์ เช่น ตามเกาะกลางแม่น้ำปิงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของร่องน้ำและการไหลของน้ำปิง

ปัจจุบันผู้ที่ถือครองที่ดินสูงสุดคือ 10 ไร่คือแม่ภา อินตะ ก่อนมาแต่งงานกับลุงดี อินตะ แม่ภาอยู่ในตระกูลจอมนงซึ่งเป็นตระกูลที่มีที่ดินมากมาก่อน นอกจากนั้นแล้วก็มีที่ดินของแม่ด้วง ชมชื่น ประมาณ 11 ไร่ ที่ดินบางส่วนติดจำนองอยู่ในธนาคาร การเปลี่ยนแปลงสภาพการถือครองที่ดินในหมู่บ้านถ้าเป็นที่นาส่วนใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนมือให้กับทายาทของแต่ละตระกูล หลักเกณฑ์ในการแบ่งที่ดินให้ลูกหลานมักจะแบ่งในอัตราส่วนที่เท่าๆกันตามความเหมาะสม ปัจจุบันการถือครองที่ดินเฉลี่ยประมาณ 4-5 ไร่ ในชุมชนจะไม่ค่อยมีการขายที่นาเนื่องจากส่วนใหญ่จะต้องปลูกข้าวนาปีเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและปลูกข้าวนาปรังเอาไว้ขาย

6. ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม

6.1 ระบบความเชื่อและศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีปู่ย่า ผีบ้านผีเรือน

6.2 พิธีกรรมสำคัญของชุมชน

ในปัจจุบันวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับระบบการผลิต เช่น การทำขวัญข้าว ได้ถูกยกเลิกมาเป็นเวลาร่วมสิบกว่าปีมาแล้ว ส่วนการเลี้ยงผีฝ่ายอาจจะถูกยกเลิกนานมากกว่านั้น คงเหลืออยู่แค่ประเพณีใหญ่ เช่น ปีใหม่เมือง เข้าพรรษา กินสลากภัตร สงฆ์น้ำพระธาตุ เป็นต้น

ประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านโป่ง มีดังนี้

เดือนตุลาคม (เดือนเก็ง)	ในอดีตชาวบ้านจะแบ่งขันใหญ่เอาอ้อยธูปเทียนเครื่องเช่นไหว้ ไปไหว้ไปยongทำขวัญข้าวเจ้าของนาจะเลี้ยงเพื่อบนบานศาลกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ข้าวในแต่ละปีตามที่ตนเองต้องการ นอกจากนั้นแล้วก็มีประเพณีกินสลากภัตร
เดือนพฤศจิกายน (เดือนยี่)	ประเพณียี่เป็ง ในอดีตมีการตั้งธรรมหลวงแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว
เดือนธันวาคม (เดือนสาม)	-----
เดือนมกราคม (เดือนสี่ตาน)	ชาวบ้านจะนำข้าวที่เก็บมาใหม่มาทานให้วัดเพื่อเป็นพุทธบูชา
เดือนกุมภาพันธ์ เดือนห้า	ประเพณีตานหลวงหิงไฟพระเจ้า
เดือนมีนาคม(เดือนหก)	ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุใต้ เลี้ยงเก๊าผีหรือผีบ้านผีเรือนเฉพาะบ้านที่นับถือ
เดือนเมษายน (เดือนเจ็ด)	ประเพณีปีใหม่เมือง รดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ในวันที่ 3 เดือนเมษายน ทำบุญฟังเทศน์ หลังจากไปวัดก็จะกลับมาเลี้ยงปากปีที่บ้าน

เดือนพฤษภาคม (เดือนแปด)	ประเพณีสงกรานต์แห่
เดือนมิถุนายน(เดือนเก้า)	เดือนนี้สมัยก่อนเมื่อเริ่มเปิดน้ำเหมืองให้นำน้ำเข้าตะกั่ว(แปลงหว่านกล้า) หว่านกล้าก่อนแสดกนาเอาไก่เลี้ยงเจ้าโดยมีตะแหลวไปปักสี่ด้านตะกั่วเพื่อ บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลรักษาข้าวที่ปลูกไว้ในแปลงที่เอาตะแหลว ไปปักเพื่อแสดงอาณาเขต แล้วลงไถนา บางคนก็ปลูกข้าวเดือนสิบบางคน ก็เดือนสิบเอ็ด นอกจากนี้ก็จะมีการเล่นผีฝาย เตรียมข้าวกล้า ซ่อมแซม เหมืองฝายและเครื่องมือสำหรับทำนา
เดือนกรกฎาคม เดือนสิบ	ประเพณีเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม(เดือนสิบเอ็ด)	-----

6.3 ระบบการศึกษา

มีโรงเรียนบ้านโป่ง ตั้งขึ้นอยู่ในหมู่บ้านระดับอนุบาลถึงชั้นประถมปีที่ 6 ปัจจุบันสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่เขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ มีลูกหลานออกไปเรียนหนังสือต่อทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย ระดับปวช.-ปวส. และระดับปริญญาตรี

นอกจากนี้แล้ว ชาวบ้านยังมีการเรียนรู้จากหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนด้านต่างๆ เช่น การเกษตรอินทรีย์จากหน่วยงานส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติจากองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านกฎหมายและสิทธิจากนักกฎหมายและนักวิชาการ

6.4 ระบบครอบครัวและเครือญาติ

ชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติค่อนข้างสูง ทุกครอบครัวจะมีสายสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันหมด ตระกูลหลักๆในชุมชนมีอยู่ 3 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลกองเงิน, ตระกูลชมชื่น และตระกูลจอมนงค์ ลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมภายในหมู่บ้าน กิจกรรมทางศาสนา และ กิจกรรมในกลุ่มปฏิรูปที่ดินอย่างเต็มที่

6.5 โครงสร้างอำนาจและการสื่อสัมพันธ์

การปกครองในชุมชน

- ผู้ใหญ่บ้าน ชื่อนายชูชาติ ชมชื่น
- นายก อบต. ชื่อนายธีรพันธ์ จอมเล็ก
- สมาชิก อบต. ชื่อนายชัยยงค์ จอมเม็ด
- นายดิเรก กองเงิน ประธานกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

เหตุผลในการเลือกกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษา

พบว่าความเป็นมาบริบทและประวัติศาสตร์ของชุมชนมีลักษณะที่โดดเด่น ที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินมาตั้งแต่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการขาดแคลนที่ดินทำกิน และปัญหาการกระจุกตัวของที่ดิน แต่ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหการขาดแคลนที่ดินทำกินโดยการปฏิรูปที่ดิน ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและตอบสนองทางเศรษฐกิจจากการใช้ที่ดินแปลงปฏิรูป มีการบังคับใช้กฎระเบียบการจัดการที่ดินของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

ชุมชนกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีทุนทางสังคมที่ดี ซึ่งเกิดจากการที่คนในชุมชนได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายใต้วิถีคิด วัฒนธรรม ความเชื่อ ผ่านระบบเครือญาติ มีการนำทุนทางสังคมนี้มาใช้อย่างชาญฉลาด จึงทำให้กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีการเรียนรู้ การจัดการ มีจิตวิญญาณและมีสันติภาพ เป็นตัวจักรกลในการขับเคลื่อนชุมชนให้มีพลังและมีความเข้มแข็ง

ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง

1. ด้านการเป็นชุมชนเรียนรู้

ชุมชนเรียนรู้คือ ชุมชนที่สมาชิกมีการเรียนรู้และตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก รู้ทันข่าวสารทุกด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม รวมทั้งมีการเพิ่มความรู้ที่จำเป็นให้แก่ชุมชนเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ลงมือทำร่วมกัน พบว่ากลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีการรับรู้ข่าวสารจากผู้นำกลุ่ม โดยมีการประชุมกลุ่มทุกวันที20ของทุกเดือน ในด้านสังคมมีการรับรู้ข่าวสารจากทางโทรทัศน์ หรือจากการร่วมกิจกรรมของกลุ่มองค์กรเครือข่าย ด้านการเมืองมีการรับรู้ข่าวสารจากองค์การบริหารส่วนตำบล กำนันและผู้ใหญ่บ้านอยู่เป็นประจำ

2. ด้านการเป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตนเอง

ชุมชนที่รู้จักจัดการตนเองคือ ชุมชนที่มีแผน มีโครงการของชุมชน โดยในโครงการจะต้องระบุว่าชุมชนต้องทำอะไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ ระยะเวลาการดำเนินการ มีวิธีดำเนินการ มีการวางแผนงานเตรียมวัสดุ คน เงินเพื่อดำเนินการตามแผนงาน พบว่าชุมชนกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีโครงการที่ดำเนินการในระดับปฏิบัติมีหลายโครงการที่ได้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการ มีกฎและระเบียบที่ชัดเจน เช่น กองทุนธนาคารที่ดิน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ คณะกรรมการน้ำ คณะกรรมการไฟ ซึ่งโครงการที่กล่าวมานี้มีการดำเนินการที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมและมีเงินทุนหมุนเวียน เมื่อมีกิจกรรมต่างๆเข้ามาชุมชนจะมีการประชุมวางแผนและแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบทุกครั้ง พร้อมกับมีการจดลงสมุดบันทึกของกลุ่มทุกครั้ง จะเห็นได้ว่า

กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองในระดับที่สูง มีอำนาจในการจัดการ การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนสูงไม่ว่าด้านใด

3. ด้านการเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ

ชุมชนที่มีจิตวิญญาณคือชุมชนที่สมาชิกมีความผูกพัน รักดีต่อชุมชน มีความเสียสละ มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งในปัจจุบันและอนาคต พบว่ากลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งเป็นชุมชนที่มีความภาคภูมิใจเพราะคนส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นเครือญาติกัน จึงทำให้มีความรัก ความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดีเมื่อมีกิจกรรมสำคัญ เช่น งานบุญ งานศพ งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ชุมชนยังได้รักษาขนบธรรมเนียมอันดีงาม ไม่ว่าจะเป็นประเพณีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณีปอยหลวง ประเพณีดำหัวโป่งแม่ย่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนเชื่อ และตั้งมั่นอยู่ในความดี อีกทั้งกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งยังมีความรัก รักดีต่อชุมชนมีการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะดินและน้ำ มีการจัดสรรแบ่งกันอย่างยุติธรรม มีการต่อสู้และแก้ไขปัญหา ร่วมกันในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ทำกิน

4. ด้านการเป็นชุมชนที่มีสันติภาพ

ชุมชนที่มีสันติภาพคือ ชุมชนที่สมาชิกมีสันติสุข โดยมีทั้งคุณธรรมและคุณภาพ พบว่ากลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งสมาชิกทุกคนมีคุณภาพ นั่นคือมีอาชีพที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ จากเดิมที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีอยู่แต่ไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้ จนนำไปสู่จากการต่อสู้เรียกร้องสิทธิทำกินในที่ดิน และการจัดการที่ดินเองของชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชน เพื่อให้ทุกคนมีอาชีพ มีรายได้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามความจำเป็นของสังคมอย่างเช่นในปัจจุบัน และการที่ชุมชนมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี มีความเชื่อและวิถีชีวิตใกล้ชิดและสอดคล้องกับพุทธศาสนา จึงทำให้คนในชุมชนประพฤติดี คิดดี ทำดี สมาชิกทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

ความเป็นมาด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

จากการศึกษาพบว่าความเป็นมาและพัฒนาการการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวบ้านโป่งนั้นแบ่งได้ 7 ช่วง ดังต่อไปนี้

1. ช่วงแรกตั้งถิ่นฐาน ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีชาวบ้านประมาณ 20-30 ครอบครัวได้ช่วยกันบุกเบิกหักร้างถางพงเพื่อทำนา แต่ก็บุกเบิกได้ไม่มากนักเพราะที่ดินรอบข้างเป็นของชุมชนใกล้เคียงหมดแล้ว ชาวบ้านจึงได้บุกเบิกป่าแพะ(ป่าละเมาะ) เพื่อปลูกข้าวและปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน

2. ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2526 ในช่วงนี้มีโรงงานน้ำตาลตั้งขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียง ชาวบ้านจึงหันมาปลูกอ้อยส่งโรงงาน เมื่ออ้อยราคาตกก็เปลี่ยนมาปลูกถั่วเหลืองและงา ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านยังทำการเกษตรแบบพื้นบ้านไม่ถึงพาสารเคมี แต่หลังจากนั้นเมื่อโรงบ่มใบยาสูบของบริษัทเทพวงส์ได้ก่อสร้างขึ้น โรงงานส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยาสูบส่งให้โรงงาน ชาวบ้านจึงเริ่มใช้สารเคมีมาตั้งแต่นั้น
ในปี พ.ศ. 2512 มีการก่อตั้งสหกรณ์การเกษตรสันทรายขึ้น ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่าย จึงกู้เงินสหกรณ์มาปลูกยาสูบและกระเทียม แต่เนื่องจากต้นทุนการผลิตที่สูงส่งผลให้ชาวบ้านขาดทุน จึงกู้เงินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนท้ายที่สุดมีหนี้สินมากเกินกว่าจะชำระคืนได้
3. ระหว่างปี พ.ศ. 2526-2533 ในระหว่างนี้ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ได้เติบโตขึ้นอย่างมาก ทั้งมีการตัดถนนเส้นเชียงใหม่-พร้าว ซึ่งตัวถนนได้ตัดผ่านที่นาที่สวนของชุมชนบ้านโป่งประมาณ 30 กิโลเมตร ทำให้ที่ดินบริเวณด้านหน้าติดกับถนนหลวงเป็นที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ นส.3ก. เป็นที่ต้องการของนายทุนซื้อไว้เก็งกำไรทำให้ที่ดินมีราคาแพงขึ้นเป็นเท่าตัว และได้รับความสนใจจากนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ เพราะชุมชนอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ มีนายหน้าที่ดินเข้ามาติดต่อขอซื้อที่ดินบริเวณป่าแพะ ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่ทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้หนี้สหกรณ์ แต่ชาวบ้านบางส่วนจำใจต้องขายเพราะนายทุนกว้านซื้อที่ดินปิดทางเข้าออกจนหมด ในระยะแรกเริ่มเข้ามาซื้อที่ดินที่อยู่ติดกับถนนหลวงในราคาไร่ละประมาณ 10,000 -20,000 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่จำใจต้องขายที่ดินเนื่องจากต้องการเงินมาใช้หนี้สหกรณ์การเกษตรสันทราย จากนั้นก็เริ่มขยายพื้นที่ที่เป็นวงล้อมที่ดินจากถนนใหญ่ลึกเข้าไปถึงบริเวณเชิงเขา ชาวบ้านบางส่วนจำใจต้องขายในราคาที่ต่ำประมาณไร่ละ 4,000 -5,000 บาท เพราะนายทุนกว้านซื้อที่ดินปิดทางเข้า-ออก ทำให้ที่ดินผืนใหญ่บริเวณป่าแพะตกเป็นของนายทุน ในช่วงหลังราคาที่ดินติดถนนบางแห่งที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในหมู่บ้านก็เริ่มขยับขึ้นไปเป็นไร่ละ 30,000 – 300,000 บาท
4. รวปี พ.ศ.2527 -2528 ในสมัยพ่อหลวงนวล ชมชื่น ได้กว้านซื้อที่ดินเพื่อเตรียมเก็งกำไรขายต่อให้แก่ นายทุน โดยได้นำรถไถเข้ามาปรับที่ดินจนเกิดกรณีพิพาทขึ้นเนื่องจากได้รุกล้ำเข้าไปยังที่ดินของชาวบ้านที่ยังไม่ได้ขายที่ดินของตนเอง จนชาวบ้านในสวนที่ยังไม่ได้ขายที่ดินได้รวมกลุ่มคัดค้านการรุกล้ำที่ดินและการขายที่ดินให้กับพ่อหลวง
5. ต้นทศวรรษ 2530 ที่ดินทั้งหมดผืนใหญ่บริเวณป่าแพะจำนวนประมาณ 458 ไร่ ก็ถูกเปลี่ยนเป็นโฉนดที่ดินอย่างรวดเร็วและถูกนำไปจำนองกับสถาบันการเงินต่างๆคือธนาคารไทยพาณิชย์ บริษัทเงินทุนสินวัฒนา บริษัทเงินทุน จี ซี เอ็น บริษัทบริหารบ้านและที่ดิน สหกรณ์การเกษตรสันทราย เป็นมูลค่ากว่า 300 ล้านบาท เพื่อนำมาลงทุนสร้างรีสอร์ท การปรับพื้นที่ ทำถนน วาง

เสาไฟฟ้าและสายไฟ วางระบบท่อส่งน้ำและเริ่มสร้างอาคาร จนกระทั่งก่อนวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำในปี 2541 การดำเนินการก่อสร้างและวางระบบสาธารณูปโภคต่างๆได้ยุติลงและถูกปล่อยทิ้งร้างจนถึงปี พ.ศ.2545

6. ระหว่างปี พ.ศ.2537-2545 เมื่อที่ดินแปลงดังกล่าวเป็นที่รกร้างว่างเปล่า จึงมีคนในเมืองลักลอบเอาขยะมาทิ้งเป็นประจำ ซึ่งเป็นขยะจากเทศบาลนครเชียงใหม่ และคาดว่าได้ทำการตกลงไว้กับเจ้าของที่ดินก่อนแล้ว เพราะเจ้าของที่ดินได้ขุดดินบริเวณนั้นไปขาย จึงเกิดหลุมขนาดใหญ่ และจะใช้ปูนนี้ทำหลุมฝังกลบขยะ โดยนายทุนได้อ้างว่าเป็นที่ดินของตนเองสามารถทำอะไรก็ได้ แต่ชาวบ้านคัดค้าน เพราะเกรงเรื่องกลิ่นเหม็นและน้ำเสียจากขยะจะมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้และน้ำสำหรับทำการเกษตร
7. ระหว่างปี พ.ศ. 2545-ปัจจุบัน ชาวบ้านได้ร่วมกันแผ้วถางพื้นที่ดังกล่าว เพื่อทำการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน มีการจัดสรรที่ดินออกเป็นสามส่วนคือ ที่ดินสาธารณะ ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย มีสมาชิกจำนวน 79 ครอบครัว โดยจัดสรรแบ่งที่ดินออกเป็นทั้งหมด 95 แปลง

พัฒนาการกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง

ชุมชนบ้านโป่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ที่ดินจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญเป็นฐานชีวิตของเกษตรกร จากการศึกษาข้างต้นเราจะพบว่าชุมชนบ้านโป่งประสบปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการตั้งชุมชน จะเห็นได้ว่าที่ดินรอบๆได้มีการจับจองจากหมู่บ้านข้างเคียงกันไปก่อนจนหมดแล้ว ทำให้บรรพบุรุษต้องไปบุกเบิกป่าแพะเพื่อเป็นที่ทำกิน ในระยะต่อมาช่วงที่เกิดอุทกภัยทำให้แม่น้ำปิงมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเล็กน้อย อีกทั้งมีการกัดเซาะตลิ่ง ทำให้ชาวบ้านริมน้ำปิงสูญเสียที่ดินไปเป็นจำนวนหนึ่ง ประกอบกับการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ที่ดินที่มีอยู่จำนวนน้อยของชาวบ้านก็ถูกนายทุนกว้านซื้อเกือบหมด และต่อมาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540 เกษตรกรที่เป็นแรงงานรับจ้างในเมืองถูกผลักดันให้กลับคืนสู่ท้องถิ่นแต่พวกเขาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งเหตุปัจจัยความไม่เป็นธรรมที่มีมาไม่ว่าจากการขาดแคลนที่ดินทำกินและการกระจุกตัวของที่ดินไปอยู่ในมือของนายทุน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวขับเคลื่อนหรือแรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่ม เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้เกิดความเป็นธรรมแก่พวกเขา ซึ่งปรากฏการณ์นี้เป็นผลพวงของความขัดแย้งในแนวคิดการจัดการที่ดินระหว่างภาครัฐ นายทุนและชุมชนที่ให้อำนาจเข้าถึงที่ดินของคนในสังคมไม่เท่าเทียมกัน

พัฒนาการการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง

- 2537-2544 บริเวณป่าแพะด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีที่ดินของนายทุนซื้อทิ้งไว้โดยไม่มีการใช้ประโยชน์เกินสิบปี นายทุนได้ขูดดินลูกรังไปขายจึงเกิดหลุมขนาดใหญ่ นายทุนจะทำเป็นบ่อฝังกลบขยะ ซึ่งเป็นขยะจากเทศบาลนครเชียงใหม่ แต่เมื่อชาวบ้านไม่เห็นด้วย นายทุนจึงนำโครงการเตาเผาขยะมาเสนอ แต่ชาวบ้านก็ปฏิเสธอีก เพราะเกรงว่าโครงการดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกลิ่นเหม็นและน้ำเสียจากขยะจะมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค และน้ำสำหรับทำการเกษตร
- 2545 เดือนมีนาคมชาวบ้านได้เริ่มเข้าไปแผ้วถางป่าตัดหญ้า บุกรบึกเป็นทำกิน ในครั้งแรกมีสมาชิกร่วมโครงการจำนวนมาก แต่ต่อมาก็เหลือเพียง 79 ครอบครัวในระหว่างนี้ชาวบ้านได้เริ่มเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินในระดับนโยบายผ่านหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ รวมถึงศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ ภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) และเสนอให้กรมที่ดินฟ้องร้องเพื่อเพิกถอนสิทธิในที่ดินบริเวณดังกล่าวตามประมวลกฎหมายที่ดิน หรือให้รับทำการเวนคืนที่ดิน และนำที่ดินดังกล่าวมาจัดสรรให้กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน
- 2546 เดือนมกราคมชาวบ้านจำนวน 79 ครอบครัวเข้าไปรังวัดและจับสลากแบ่งแปลงที่ดิน โดยแบ่งที่ดินออกเป็นสามส่วนคือ 1.ที่อยู่อาศัยได้ครอบครัวละ 2 งาน 2.ที่ทำกินได้ครอบครัวละ 2-3 ไร่ 3.พื้นที่สาธารณะประโยชน์ส่วนกลางจำนวน 25 ไร่ หลังจากได้รับการจัดสรรที่ดินแล้ว สมาชิกเริ่มเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ สร้างที่พักชั่วคราว ปลูกพืชยืนต้น เช่น ลำไย ส้มเขียวหวาน มะม่วง ชะอม ควบคู่ไปกับการปลูกพืชล้มลุก เช่น มะเขือเทศ พักทอง ข้าวโพด และกลุ่มได้กำหนดกฎเกณฑ์ภายในกลุ่มโดยแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่ม เพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมกันและในวันที่ 20 ของทุกเดือนเป็นวันประชุมของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นเวทีปรึกษาหารือและบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน เช่น สร้างศาลาประชุมในพื้นที่ส่วนกลาง ซ่อมแซมถนน ปลูกพืชผักใน

แปลงรวม เพื่อหารายได้เข้าสมทบธนาคารที่ดินของกลุ่ม และกลุ่มได้วางแผนบริหารจัดการน้ำ โดยในฤดูแล้งจะใช้เครื่องสูบน้ำจากคลองชลประทาน นอกจากนั้นกลุ่มยังส่งเสริมบทบาทสตรีให้ได้เข้าร่วมในกระบวนการต่างๆ เช่น การปลูกพืชสวนครัว เป็นต้น

2547 กลุ่มได้จัดตั้งตลาดชุมชนเพื่อเป็นช่องทางการจำหน่ายผลผลิตและสินค้าทั่วไปและได้ร่วมกันปลูกข้าวโพดในแปลงรวม เพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม ในปีนี้มีองค์กรอื่นมาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่ม เช่น พอช. เป็นต้น

2548 กลุ่มได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยร่วมกับศูนย์ต่อสู้ความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) ภายใต้อำนาจส่งเสริมการจัดการทรัพยากร เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคเหนือตอนบน และได้ทำการเดินสำรวจจริงวัดที่ดินรายแปลง โดยใช้เครื่องมือจับพิกัดดาวเทียม (GPS) เพื่อปรับปรุงขอบเขตพื้นที่และจัดระบบโฉนดที่ดินชุมชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น มีการสร้างเรือนพักรับรองในบริเวณพื้นที่ส่วนกลาง เพื่อใช้เป็นที่พักของผู้มาดูงาน และที่สำคัญคือ ในระหว่างวันที่ 17-19 พย. กลุ่มได้จัดงานมหกรรมปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนขึ้นในบริเวณแปลงปฏิรูปที่ดิน ซึ่งมีพันธมิตรและภาคีเครือข่ายชาวบ้านจากทั่วประเทศ รวมทั้งองค์กรและหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมจำนวนมาก

2549 กลุ่มได้รื้อต้นชะอมในแปลงรวมออกเพื่อปลูกข้าวโพด มีการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีและขยายผลไปยังกลุ่มสตรีอื่นๆ ในเครือข่ายสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือส่งเสริมให้ผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม เป็นต้น ส่วนการประชุมประจำเดือนนั้นได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกวันที่ 20 ของเดือน ซึ่งได้ใช้การประชุมเป็นเวทีระดมปัญหาเพื่อวางแผนงาน และถือเป็นวันออมทรัพย์ของชุมชนด้วย

มุมมองความไม่เป็นธรรม

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาเรื่องขาดแคลนที่ดินทำกินเป็นปัญหาที่มีอยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน นับตั้งแต่มีการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2504 ที่มุ่งเน้นเพียงแต่การขยายตัวของเศรษฐกิจ ในขณะที่ประชาชนโดยเฉพาะภาคเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ ต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินรุนแรงขึ้น ถูกตัดโอกาสในการเข้าถึงสิทธิที่ดินเองก็มีฟังได้ เพราะ

แนวทางการปฏิรูปที่ดินเพื่อแก้ไขปัญหาของรัฐ เป็นการปฏิเสศสิทธิการใช้ทรัพยากรของชุมชนและเปิดช่องทางให้นักการเมือง กลุ่มนายทุน ข้าราชการ ผู้มีอิทธิพลทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากขบวนการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งแน่นอนว่าชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมย่อมต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องเผชิญชะตากรรมที่ตนเองไม่ได้เลือกในฐานะผู้ขาดแคลนที่ดินทำกินอันเป็นผลจากทิศทางการพัฒนาประเทศจากในอดีตสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

ดังนั้นจุดเริ่มต้นปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวก่อของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน จึงเกิดขึ้นมาจากสภาพปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของชาวบ้าน ที่ดินกระจุกตัวไปอยู่ในมือของนายทุน ชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินทำกินจึงรวมตัวกันตามแนวทางประชาธิปไตยจัดตั้งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวกาชาประชาชนเพื่อกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยการบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินทิ้งร้างของนายทุน ซึ่งต่อมาเรียกวิธีการนั้นว่า การปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน ถือว่าเป็นวิธีการโต้ตอบปัญหาความไม่เป็นธรรมที่รัฐพยายามหยาบย่นให้มาจนกลายเป็นแผลเรื้อรัง และไม่เคยได้รับการรักษาแก้ไขปัญหาที่แท้จริงเสียที ทั้งจากสถาบันการเมืองและสถาบันหลักของสังคม ปฏิบัติการที่เรียกว่า การปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน จึงเป็นการอาศัยการแก้ไขปัญหาวិธีใหม่ที่ระบอบการเมืองที่มีอยู่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือ ประชาชนจึงต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ด้วยตัวเองเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหารูปแบบใหม่ๆในสังคม

การบุกยึดที่ดินทำกินของเอกชน

ประกอบไปด้วย 2 ปัจจัย คือปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชน

1. ปัจจัยภายใน ประกอบไปด้วย

1.1 ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกิน

ได้แก่ปัญหาที่ดินทำกินน้อยหรือไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก เช่นมีเฉพาะที่อยู่อาศัยแต่ไม่มีที่ดินทำกิน โดยเราจะเห็นว่าชุมชนประสบปัญหาความไม่เป็นธรรมในที่ดินได้ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มบุกเบิกตั้งชุมชนที่มีที่ดินน้อยเป็นทุนอยู่แล้ว เพราะหมู่บ้านข้างเคียงได้จับจองที่ดินไปก่อนแล้ว

ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินจะเห็นชัดขึ้นหลังจากยุควิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ซึ่งช่วงวิกฤติที่เกิดขึ้นเป็นช่วงหลังจากที่ดินหลุดมือไปเพราะถูกนายทุนกว้านซื้อ เกษตรกรที่ไปเป็นแรงงานรับจ้างถูกผลักดันเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อกลับมาแล้วตกอยู่ในภาวะไร้ที่ดินทำกิน โดยไม่มีหน่วยงานรัฐใดๆยื่นมือเข้ามาเยียวยาให้ความช่วยเหลือดูแล ขากสภาพปัญหาที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาคือเผชิญอยู่ด้วยตัวเอง เพื่อต่อสู้ความไม่เป็นธรรม แก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินให้กับชุมชน

1.2 การเปลี่ยนแปลงบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านโป่ง

ระบบการเกษตรเพื่อยังชีพของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปนับตั้งแต่ พ.ศ.2503-2504 ที่มีโรงงานน้ำตาลเข้ามาตั้งใกล้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงหันไปปลูกอ้อยเพื่อส่งให้โรงงานน้ำตาลแต่ก็ไม่ได้ราคา ต่อมาปี พ.ศ. 2508มีการตั้งโรงงานยาสูบของบริษัทเทพวงส์ที่ชาวบ้านบ้านศรีงาม ชาวบ้านก็หันมาปลูกยาสูบเพราะโรงงานต้องการใบยาสูบจำนวนมาก ชาวบ้านได้รับการส่งเสริมให้ปลูกยาสูบโดยให้กล้าพันธุ์ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาก่อนแล้วจึงหักคืนเมื่อได้ผลผลิต ซึ่งตอนนั้นราคาผลผลิตตกอยู่ที่ กิโลกรัมละ 1..20บาท ถือว่าเป็นราคาที่ดีมาก แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่เพิ่มการเพาะปลูกกันมากขึ้น ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำลงเช่นกันอีกทั้งต้นทุนเรื่องปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมีราคาที่สูงขึ้นเช่นเดียวกัน ชาวบ้านจึงเริ่มเป็นหนี้ และหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นแทน เช่นปลูกถั่วเหลือง แต่ปลูกไปก็ไม่ได้ผลผลิตดีมีแต่ขาดทุนไม่คุ้มกับค่าปุ๋ยและสารเคมี เพิ่มขึ้นมากขึ้น แต่บางส่วนก็ยังคงเพาะปลูกต่อไป

ต่อมาปี พ.ศ. 2512 มีการตั้งสหกรณ์การเกษตรสันทรายขึ้นมาเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็เป็นหนี้เพิ่มมากขึ้นจากการกู้เงินนำมาลงทุนทางการเกษตร ในขณะที่หนี้เดิมที่มีอยู่ก็ยังไม่หมดไป ปัญหาหนี้สินของชาวบ้านจึงเริ่มสะสมเรื่อยมา ช่วงปี พ.ศ. 2516 มีเทคโนโลยีใหม่อย่างรถไถนาเข้ามาเพื่อช่วยทุ่นแรงเกษตรกร ชาวบ้านจึงกู้เงินมาซื้อรถไถนาเพื่อเป็นความหวังใหม่ในการเพาะปลูก แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อหนี้เพิ่มขึ้นไปอีก ต่อมาปี พ.ศ.2526 ชาวบ้านหันมาปลูกกะหล่ำเป็นพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นการเพาะปลูกที่อาศัยสารเคมีมาเป็นตัวช่วยจำนวนมาก ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำ ประกอบกับประสิทธิภาพแฉ่งน้ำไม่เพียงพออันเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ปี พ.ศ.2510 ที่มีการสัมปทานป่า เมื่อผลผลิตราคาตกต่ำ น้ำไม่เพียงพอประกอบกับยิ่งทำยิ่งเป็นหนี้ ชาวบ้านบางส่วนจึงตัดสินใจปล่อยให้ทิ้งร้างไป

ช่วงปีพ.ศ.2527-2533 ชาวบ้านถูกนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อนำไปปั่นราคา เก่งกำไร ชาวบ้านบางส่วนจึงตัดสินใจขายเพราะภาวะความยากจนประกอบกับเป็นหนี้ บางส่วนจำใจต้องขายไปในราคาถูก เพราะนายทุนปีบกว้านซื้อปิดทางเข้าออกจนหมด เมื่อที่ดินทั้งหมดตกไปอยู่ในมือนายทุนแล้วก็ถูกนำไปจำนองกับสถาบันการเงินต่างๆจนช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 ที่ดินทั้งหมดที่ถูกจำนองกับธนาคารกลายเป็นหนี้เน่า แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านจำนวนมากก็ขาดแคลนที่ดินทำกินและได้มีการเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาดินทำกินเรื่อยมาแต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไข

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางบริบทเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชุมชนบ้านโป่ง เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศที่กำหนดโดยรัฐ ส่งผลให้ภาคเกษตรกรรมเกิดการแข่งขันกัน และเดือดร้อนจากราคาผลผลิตตกต่ำ นำไปสู่การกู้หนี้ยืมสิน เป็นหนี้พอกพูน ทำยที่สุดที่ดินหลุดมือ สูญเสียที่ดินไป กลายเป็นคนในภาคแรงงานเข้าไปรับจ้างในเมือง ขาดความมั่นคงในชีวิต เมื่อ

เกิดวิกฤติเศรษฐกิจ กลุ่มแรงงานเหล่านี้ก็ถูกผลักดันคืนถิ่น แต่ก็ต้องมาประสบกับภาวะไร้ที่ดินทำกินอีกไม่มีจุดสิ้นสุด

1.3 การคัดค้านการต่อสัมปทานการดูทรายในลำน้ำปิง

ชาวบ้านที่ประสบกับภาวะขาดแคลนที่ดินทำกินและปัญหาในลักษณะเดียวกันได้เริ่มรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดิน และในขณะนั้นเองชาวบ้านก็ได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมจากบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานในการดูทรายจากลำน้ำปิง ที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบเดือดร้อนจากปัญหาที่ดินริมตลิ่งกัดเซาะ พังทลายลง และที่ดินริมตลิ่งมีการทรุดตัว ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำปิง และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากพื้นที่เกษตรริมน้ำปิง ออกมาร่วมกันคัดค้านการต่อสัมปทานดูทรายจนกระทั่งการต่อสู้เคลื่อนไหวครั้งนั้นชาวบ้านได้รับชัยชนะ เพราะผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการสั่งให้ปิดท่าทรายในเวลาต่อมา

ชัยชนะในการเคลื่อนไหวของชุมชนในคราวนั้น เป็นตัวปลุกพลังให้ชาวบ้านที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบและไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคมมีกำลังใจที่จะต่อสู้ต่อไปในประเด็นเรื่องที่ดิน โดยชัยชนะในครั้งนี้เป็นตัวริเริ่มสร้างกระบวนการความชอบธรรมของชุมชนเพื่อต่อสู้กับภัยความไม่เป็นธรรมทางสังคม

2. ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

2.1 ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล

การพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่ด้านเศรษฐกิจทุนนิยม จึงส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะในชนบทเกษตรกรเป็นผู้ได้รับผลกระทบและเดือดร้อนจากแนวทางการพัฒนามากที่สุด เพราะมีระบบกลไกการตลาดเข้ามาทำให้วิถีชีวิต รูปแบบการผลิตของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไป มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทั้งในเรื่องปุ๋ย สารเคมี หรือวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีราคาแพง ทำให้ต้องพึ่งพาเงินทุนทั้งในและนอกระบบ นำเอาที่ดินไปจำนอง ซึ่งกลไกการตลาดไม่ได้มีหลักประกันเรื่องความแน่นอนในราคาพืชผลทำให้พืชผลราคาตกต่ำ เกษตรกรประสบภาวะขาดทุนและมีหนี้สินรุมเร้า ในขณะเดียวกันการเจริญเติบโตของโลกทุนนิยม ที่ดินเป็นถูกมองว่าเป็นทรัพย์สิน มีราคาสูงขึ้นถูกกว้านซื้อเพื่อนำไปทำรีสอร์ท สนามกอล์ฟ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะภาคเหนือ มีการซื้อขายที่ดินเพื่อนำไปเก็งกำไร หลังจากที่ดินมีราคาสูงขึ้นทำให้เกษตรกรมีแรงจูงใจอยากขายที่ดิน เพื่อหวังนำเงินมาใช้หนี้ หรือใช้จ่ายตามโลกทุนนิยมทำให้ที่ดินหลุดมือไป

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในได้เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหาที่ทำกินไม่เพียงพอ หรือไม่มีที่ดินทำกิน เริ่มกลับมาตระหนักถึงความไม่เท่าเทียม

และความไม่เป็นธรรมของการครอบครองทรัพยากรที่ดินในชุมชนที่กระจุกตัวในมือของนายทุน ซึ่งทำให้พวกเขาไม่สามารถใช้ที่ดินเป็นทุนสำหรับการดำรงชีวิตได้ การเข้าไปบุกเบิกใช้ประโยชน์โดยยึดที่ดินของเอกชนของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งถูกมองว่าเป็นการปฏิบัติการที่ผิดตัวบทกฎหมายอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นวิธีการที่คนส่วนมากในสังคมไม่ให้การยอมรับ ดังนั้นปรากฏการณ์นี้จึงเป็นการช่วงชิงคำว่าความเป็นธรรมจากมุมมองของชาวบ้าน และมุมมองของนายทุนเพื่อตอบคำถามให้กับสังคมให้เกิดความกระจ่างชัดเจนในการปฏิบัติการที่เรียกว่าปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน เพราะหากเรามองผ่านกฎหมาย จะเห็นว่านายทุนคือผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมายในฐานะเจ้าของที่ดิน มีอำนาจติดตาม เอาคืนจากผู้ที่ไม่มียุทธศาสตร์จะยึดถือและขัดขวางมิให้ผู้อื่นเข้ามาใช้ทรัพย์สินของตนโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีกฎหมายรับรองสิทธิความชอบธรรมในสิทธิเหนือทรัพย์สินอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคือ กลุ่มชาวบ้านปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งที่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินแต่ไม่เพียงพอได้ปฏิบัติการเข้ามาช่วงชิงสิทธิการถือครองที่ดินจากนายทุน แล้วนำเอาแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์รวมของชุมชนที่มีมาตั้งแต่ในอดีตเข้ามาจัดการควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ในรูปแบบของการออกโฉนดชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านโป่งเองก็ได้อาศัยความชอบธรรมจากการที่นายทุนทิ้งที่ดินให้รกร้างว่างเปล่าเป็นเวลานานโดยไม่ได้เข้ามาใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมแต่อย่างใด เหตุนี้เองชาวบ้านจึงสามารถยกอ้างเหตุแห่งความชอบธรรมในการเข้ามาปฏิรูปที่ดินครั้งนี้ได้ และเป็นคำตอบให้กับคนในสังคมเห็นว่าเป็นการเข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างแท้จริงเพื่อเกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของชุมชน

การเข้าร่วมกลุ่มปฏิรูปที่ดินชุมชนบ้านโป่ง

หลังจากชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากนโยบายทางกฎหมายและความไม่เป็นธรรมในสังคมนรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินจึงได้เข้ามารวมตัวกัน โดยอาศัยปัญหาที่ดินเป็นปัญหาสำคัญในการหยิบยกขึ้นมาพูดคุยอยู่เสมอ จึงมีความสนใจที่จะเข้าทำการปฏิรูปที่ดินเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ดังนั้นเมื่อได้ข้อสรุปกันแล้วชาวบ้านที่รวมตัวกันในยุคเริ่มต้น จึงได้เข้าไปเรียนรู้จากกิจกรรมการเคลื่อนไหวกของกลุ่มเครือข่ายพันธมิตร โดยการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ในปี พ.ศ.2545 เพื่อให้สมาชิกในพื้นที่ต่างๆ ได้เรียนรู้ร่วมกันถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาและจุดยืนของการเคลื่อนไหว หลังจากทีรวมตัวกันเคลื่อนไหวกับเครือข่ายการเคลื่อนไหวเรียกได้ว่าขยายตัวเพิ่มมากขึ้น มีพื้นที่และจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งปัญหาที่ดินเป็นปัญหาปากท้องของชุมชน จึงทำให้นักพัฒนาเอกชน (NGOs) เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมากขึ้น เพื่อเป็นพี่เลี้ยงคอยให้

คำปรึกษาแนะนำให้การเคลื่อนไหวได้ด้วยตัวเองของชาวบ้านมีความชัดเจนและสามารถเชื่อมโยงกับพันธมิตรในประเด็นอื่นๆที่มีความแตกต่างกันได้

การเข้าไปของนักพัฒนาเอกชนที่ทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองขึ้น เช่น จะเป็นการออกไปต่อสู้เรียกร้องร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ และสร้างความตื่นตัวให้กับชุมชนให้ตระหนักถึงสิทธิ เสรีภาพ ในฐานะเป็นประชาชนได้ตามระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งยังสร้างกระบวนการคิด วิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาต่างๆได้อย่างเป็นระบบ ทำให้การรวมตัวกันของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น มีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาระบบทางการเมืองแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง ถึงแม้ว่าการปฏิรูปที่ดินของชุมชนบ้านโป่งจะเป็นการเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มแต่เป้าหมายก็สามารถพัฒนาไปสู่ผลประโยชน์ส่วนรวมได้ในระยะยาวด้วยการมุ่งเปลี่ยนแปลงนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมต่อคนในสังคมทุกชนชั้นอย่างยั่งยืนได้

สาเหตุของการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง สรุปได้ดังนี้

กรณีแรก ปัญหาที่ดินน้อย มีเฉพาะที่อยู่อาศัยแต่ไม่มีที่ทำกิน สืบเนื่องมาจากอดีตทำให้ที่ดินไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก จากการศึกษาพบว่า บางครอบครัวมีเฉพาะที่อยู่อาศัยเท่านั้นที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมา แต่ไม่มีที่ดินทำกิน เพราะพ่อแม่สมัยก่อนนิยมมีลูกมากที่ดินที่ตกทอดมาจึงต้องแบ่งออกเป็นหลายส่วน จนท้ายที่สุดเหลือเพียงที่อยู่อาศัยตกทอดมาเท่านั้น

กรณีที่สอง ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง พบว่า มีชาวบ้านในชุมชนจำนวนหลายรายที่ต้องเช่าที่ดินทำกินในอัตราที่สูง เพื่อปลูกข้าว เพาะปลูก เนื่องจากว่าที่ดินได้หลุดมือไปในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ หรือถูกบังคับกว้านซื้อจากนายทุน เช่น ในช่วง พ.ศ.2533 เริ่มมีการปลูกพืชชะอมไร้หนามขาย สร้างรายได้แก่ชาวบ้านโป่งจำนวนมาก แต่ชาวบ้านที่ต้องเช่าที่ทำกินเพื่อปลูกชะอมก็รายได้ไม่พอดูค่าเช่า เป็นต้น

กรณีที่สาม มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว แต่ไม่เพียงพอจึงต้องการเพิ่มรายได้ เพิ่มปัจจัยในการผลิตให้ได้มากขึ้น เพราะรายได้เดิมไม่เพียงพอกับภาระค่าใช้จ่าย พบว่าชาวบ้านมีภาระหนี้สิน ไม่ว่าจะเป็นหนี้จากการกู้เงินค่าส่งบุตรหลานเล่าเรียน หรือหนี้ ธกส. จากการกู้ยืมเงินมาลงทุนภาคเกษตรต่างๆ และรวมถึงหนี้จากการทำฟาร์มเห็ด และหนี้โครงการเลี้ยงไก่เกษตรพันธะสัญญากับบริษัทยักษ์ใหญ่

เป้าหมายของการเข้าร่วมจัดการที่ดินโดยชุมชน

เมื่อย้อนดูประวัติศาสตร์การต่อสู้เรียกร้องสิทธิหลังของกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่งนั้น ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา พบว่าวิธีปฏิบัติที่ชาวบ้านใช้หรือที่เรียกกันว่า การปฏิรูปที่ดินนั้น นับว่าเป็นการทำทลายต่ออำนาจรัฐ อำนาจกฎหมาย แต่ก็ถือเป็นวิธีปฏิบัติที่ให้ผลดีที่สุดในการจัดการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชุมชนที่ดีที่สุดเช่นเดียวกัน เพราะการรวมกลุ่มของชาวบ้านเกิดขึ้นโดยธรรมชาติไม่ต้องอาศัยเครื่องมือ หรือเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้องแต่เน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลและชุมชนในเครือข่ายญาติพี่น้องซึ่งมีพื้นฐานความคิดมาจากการต้องการความมั่นคงในชีวิต ให้กับครอบครัว เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของชาวบ้านจึงมีพลังศรัทธาเชื่อมั่นที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่าในทัศนคติของชาวบ้าน มองว่าที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดเพราะเป็นฐานการดำรงชีวิต เมื่อมีที่ดินเป็นของตนเองก็เท่ากับว่ามีหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่สมดุลและยั่งยืนได้ ดังนั้นเป้าหมายของชุมชนในการเข้ามาปฏิรูปที่ดินก็คือ ในการเคลื่อนไหวช่วงแรกของการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยการบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ทิ้งร้างของนายทุนที่ปล่อยให้รกร้างโดยไม่มีกรใช้ประโยชน์ใด แต่ต่อมาภายหลังการเคลื่อนไหวของชุมชนมีความเข้มแข็งของกลุ่มมากขึ้นจึงทำให้เป้าหมายของกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปคือ เป็นการปฏิรูปที่ดินเพื่อกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพื่อเป็นมรดกไว้ให้ลูกหลานไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของคนภายนอกอย่างเช่นในอดีต โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขเอาไว้ เพื่อสร้างความเป็นธรรมและยั่งยืนในการจัดสรรที่ดินให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมด้วย

วิธีการจัดการที่ดิน

จากการศึกษาพบว่า วิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการที่ดินหลังจากเข้าบุกเบิกที่ดินแล้วคือ การใช้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนในการจัดสรรที่ดินให้แก่สมาชิก แต่สิทธิในการจัดการที่ดินโดยรวมยังเป็นของชุมชนซึ่งเป็นวิธีการป้องกันไม่ให้ที่ดินหลุดมือไปอยู่ในมือของบุคคลภายนอกหรือนายทุน การจัดการในรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม หรือหน้าหมู่ นี้เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่ในอดีตของชุมชนชาวล้านนาและมีความสอดคล้องกับหลักสิทธิชุมชนที่กฎหมายรัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองสิทธิไว้ ดังนั้นระบบการจัดการที่ดินที่ชาวบ้านนำมาใช้จัดการที่ดินโดยชุมชน จึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรภายใต้บริบทสังคมและเศรษฐกิจรูปแบบใหม่เพื่อเรียกร้องสิทธิและความชอบธรรมในการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

รูปแบบและวิธีการจัดการที่ดิน

กระบวนการเข้าไปบุกเบิกยึดครอบครองที่ดินของกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง

วันที่ 11 มีนาคม 2545 ชาวบ้านได้เข้าไปถางหญ้า ตัดต้นไม้ เพื่อบุกเบิกเป็นที่ดินทำกินโดยแต่ละคนนำอุปกรณ์ที่มีอยู่ในแต่ละครัวเรือนไปเอง เช่น จอบ มีด เสียม พั่ว ขวาน เลื่อย วันแรกของการบุกเบิกมีสมาชิกเข้าร่วมจำนวน 115 คน วันที่สองของการบุกเบิกมีจำนวนสมาชิก 118 คน จากนั้นจำนวนสมาชิกก็ได้ลดลงเรื่อยๆ สาเหตุเนื่องจากแต่ละคนมีภาระหน้าที่รับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัวทำให้ไม่มีเวลามาทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มอย่างต่อเนื่อง บางส่วนก็กลัวถูกดำเนินคดีเลยขอถอนตัวออกจากกลุ่มไป การบุกเบิกแผ้วถางพื้นที่ใช้เวลาประมาณ 1 เดือนจึงแล้วเสร็จ โดยใช้กำลังแรงงานคนเป็นหลัก ในที่สุดเดือนมกราคม 2546 เหลือจำนวนสมาชิกอยู่ทั้งหมด 79 คนที่มาร่วมทำการรังวัดและจับสลากแบ่งแปลงที่ดิน

โดยจัดสรรแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนได้แก่

1. ที่ดินสาธารณะประโยชน์จำนวน 40 ไร่ โดยแบ่งไว้สำหรับเป็นพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อหารายได้เข้ากลุ่มจำนวน 4 ไร่ ส่วนที่เหลือแบ่งไว้สำหรับเป็นพื้นที่สร้างศาลที่ประชุม เวียนรับรองเพื่อให้สมาชิกได้ทำกิจกรรมร่วมกันหลัง โดยศาลาประชุมนี้สร้างเสร็จเมื่อ พฤษภาคม 2547

2. ที่อยู่อาศัย สมาชิกจะได้ครอบครัพละ 2 งาน

3. ที่ทำกิน สมาชิกจะได้ครอบครัพละ 2-3 ไร่ ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และจำนวนเนื้อที่ที่ได้รับจัดสรร กรรมการและสมาชิกจะได้รับพื้นที่ทำกินเท่ากัน แต่กรรมการจะมีสิทธิเลือกพื้นที่ก่อนเท่านั้น

หลังจากได้รับการจัดสรรที่ดินแล้ว สมาชิกได้เริ่มทยอยกันเข้าไปใช้ประโยชน์ในส่วนพื้นที่ของตน โดยมีการสร้างเพิงพัก ที่อยู่อาศัย ปลูกไม้ยืนต้น ลำไย ชะอม มะม่วง และปลูกไม้ล้มลุกเช่น มะเขือเทศ พักทอง ตะไคร้ เป็นต้น

กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีการจัดระบบกันภายในกลุ่มโดยมีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มขึ้นมา จำนวน 5 คน มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจที่จะนำเรื่องต่างๆ มาเป็นวาระการประชุมประจำเดือนในทุกวันที่ 20 ของแต่ละเดือน โดยในการประชุมแต่ละครั้งจะใช้ระบบประชาธิปไตยคือยึดเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกเป็นเอกฉันท์ และในทุกๆ เดือนจะมีการเก็บเงินสมาชิกทุกคนเป็นเงินออมทรัพย์เข้ากลุ่ม เดือนละ 20 บาท เรียกว่าเงินสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งเงินจำนวนนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนแรกจะนำไปฝากไว้ในเพื่อจัดตั้งเป็นธนาคารที่ดิน ส่วนที่สองเก็บไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายด้านต่างๆ ของกลุ่ม

ส่วนระบบการใช้น้ำสำหรับเพาะปลูกของกลุ่มจะมีคณะกรรมการที่คอยดูแลและจัดการเรื่องน้ำอยู่ 2 คน คือคนที่คอยจัดมิเตอร์น้ำกับคนดูแลระบบการจ่ายน้ำตามแปลงต่างๆ น้ำที่ใช้มาจากเครื่องสูบน้ำของกลุ่มที่สูบน้ำขึ้นมาจากคลองชลประทานแล้วนำไปกักเก็บไว้ในแทงก์น้ำขนาดใหญ่ แล้วต่อท่อน้ำไปยังแปลงปฏิรูปของสมาชิก ซึ่งจะมีการเก็บค่าน้ำจากมิเตอร์หน่วยละ 6 บาท

การจัดการในรูปแบบของโฉนดชุมชนจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิก โดยมีการวางระเบียบกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดให้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้สมาชิกทุกคนได้ให้การยอมรับ และเป็นผู้วางหลักเกณฑ์ร่วมกันเพื่อป้องกันและลดปัญหาการสูญเสียที่ดิน นอกจากนี้การใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกันเพื่อสร้างรายได้ให้กับกลุ่ม จำนวน 40 ไร่ ยังเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงวิธีการจัดการที่ดินแบบกรรมสิทธิ์ร่วมตามภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการแสดงออกถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรและเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการที่ดินที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต จารีตประเพณีของท้องถิ่นเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรระหว่างคนในชุมชนและภายนอกชุมชน ตลอดจนนำไปสู่เป้าหมายในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

หลักการสำคัญของโฉนดชุมชนกลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่งคือ

- สมาชิกทุกคนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินทุกแปลงร่วมกัน แต่สิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นของสมาชิกแต่ละคน ตามขอบเขตที่ระบุในแผนที่และโฉนดชุมชน
- แปลงที่ดินเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานได้
- ห้ามขายที่ดินแก่คนภายนอกชุมชนโดยเด็ดขาด
- สมาชิกทุกคนต้องใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างต่อเนื่อง ไม่ปล่อยให้ทิ้งร้างว่างเปล่าเกิน 2 ปี
- สามารถเปลี่ยนมือที่ดินให้แก่คนในกลุ่มได้โดยต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการ

แผนการบริหารจัดการที่ดิน

ในการบริหารจัดการมีการจัดตั้งกลไกคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เข้าดูแลงานและกิจกรรมด้านต่างๆ ของกลุ่ม ได้แก่ คณะกรรมการที่ดิน คณะกรรมการดูแลเรื่องน้ำสำหรับการเกษตร คณะกรรมการดูแลงบประมาณไฟฟ้า คณะกรรมการดูแลกองทุนธนาคารที่ดิน คณะกรรมการออมทรัพย์ และใช้เครื่องมือต่างๆ เพื่อกำกับดูแลการบริหารจัดการที่ดิน อันได้แก่ การจัดตั้งกฎระเบียบ การจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน และการตั้งกองทุนธนาคารที่ดินเมื่อสมาชิกต้องการเปลี่ยนมือที่ดิน เพื่อป้องกันที่ดินหลุดมือไปสู่คนภายนอกชุมชน

คณะกรรมการที่ดิน ประกอบไปด้วย

1. ประธานกลุ่ม ดูแลกิจกรรมโดยรวมของกลุ่ม ประสานงานกับเครือข่ายระดับภาค
2. รองประธานกลุ่ม ดูแลกิจกรรมภายในกลุ่ม

3. หัวหมวด 5 หมวด ดูแลและปรนงานกับสมาชิกภายในหมวด

อำนาจหน้าที่หลักของคณะกรรมการที่ดินคือ เป็นผู้ประสานงานกับสมาชิกในชุมชน บุคคลภายนอก หน่วยงานต่างๆ เมื่อมีการจัดกิจกรรมภายในพื้นที่ปฏิรูป รวมทั้งควบคุมตรวจสอบให้มีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นไปตามกฎระเบียบและข้อตกลงของสมาชิกในกลุ่ม หากมีข้อขัดแย้งหรือสิ่งที่จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับที่ดิน เช่น การซื้อขายเปลี่ยนมือ การมีข้อโต้แย้งเรื่องขอบเขตที่ดินของสมาชิก จะต้องมีการพิจารณา ร่วมของสมาชิกทุกคนโดยมติของกลุ่มถือเป็นที่สุด ซึ่งจะมีวาระการประชุมของสมาชิกทุกๆ วันที่ 20 ของทุก เดือน

กฎระเบียบการจัดการที่ดิน

กฎระเบียบที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและเท่าเทียมในการจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งได้มีการพัฒนาการมาตั้งแต่เริ่มแรกที่เข้าปฏิรูปที่ดิน โดยมีการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบไปบ้างตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

1. สมาชิกต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินที่ได้รับการจัดสรรอย่างจริงจัง ห้ามปล่อยทิ้งร้างว่างเปล่า
2. หากสมาชิกรายใดมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนมือที่ดิน ต้องแจ้งให้คณะกรรมการที่ดินฯ ทราบเพื่อนำเข้าสู่การพิจารณาของสมาชิก และห้ามขายที่ดินให้คนนอกกลุ่มโดยเด็ดขาด
3. หากมีการเปลี่ยนมือที่ดินจะหักส่วนแบ่งรายได้เข้ากองกลางและสมทบกองทุนธนาคารที่ดินตามอัตรา ที่กำหนดร่วมกันเพื่อนำเงินไปใช้ในกิจกรรมการจัดการที่ดิน ปัจจุบันราคาที่ดินกำหนดตายตัวแปลงละ 30,000 บาท เจ้าของที่ดินได้ 10,000 บาท เข้ากองกลางของกลุ่ม 4,000 บาท และสมทบเข้ากองทุนธนาคารที่ดินจำนวน 16,000 บาท
4. สมาชิกต้องให้ความร่วมมือกับกลุ่ม เช่น ร่วมประชุม ร่วมระดมเงินการติดตามแก้ไขปัญหาช่วยเหลือผู้ถูกจับกุมดำเนินคดี ฯลฯ กรณีที่มีการเปลี่ยนมือที่ดินเจ้าของแปลงที่ดินคนเดิมหรือผู้ซื้อที่ดินคนใหม่จะต้องตกลงให้ผู้รับผิดชอบร่วมมือกับกลุ่มต่อไป
5. ผู้ละเมิดข้อตกลงจะถูกยึดที่ดินคืนสู่ชุมชนไม่อนุญาตให้ทำกินในที่ดินผืนนั้นอีกต่อไป และคณะกรรมการอาจจัดสรรให้ผู้อื่นเข้าใช้ต่อไป

พื้นที่แปลงปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง ปัจจุบันมีเนื้อทั้งหมด 458.29 ไร่ (0.73 ตารางกิโลเมตร) โดยมีการจัดสรรการใช้ประโยชน์ในที่ดินของสมาชิกกลุ่มฯ ดังตารางต่อไปนี้

ประเภทการใช้ที่ดิน	ลักษณะการใช้ประโยชน์	พื้นที่ (ตร.กม)	พื้นที่ (ไร่)
1.แปลงสำหรับการทำ การเกษตร	<ul style="list-style-type: none"> ● ป ลุกผักสวนครัวเช่น พริก มะเขือ ถั่ว พักทอง ผักพื้นบ้าน พืชผักตามฤดูกาล ● ป ลุกชะเอม ● ป ลุกไม้ผลเช่น มะม่วง/ลำไย/ ส้ม/กล้วย ● ป ลุกสัตว์ เช่น เลี้ยงหมู/ไก่/ ปลา 	0.44	277.38
2.แปลงที่อยู่อาศัย	<ul style="list-style-type: none"> ● ป ลุกบ้าน ● โรงเรือนเลี้ยงไก่ 	0.22	138.64
3.แปลงที่สาธารณะ	<ul style="list-style-type: none"> ● เรือนรับรอง ● แปลงรวม ● ศาลาประชุม ● ร้านค้าชุมชน ● ถนน 	0.07	42.27
	<ul style="list-style-type: none"> ● รวม 	0.73	458.29

กองทุนธนาคารที่ดิน

นอกจากการมีโฉนดชุมชน กฎระเบียบการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์ที่ดินที่กำหนดร่วมกัน แล้วเพื่อลดปัญหาที่ดินทำกินหลุดมือ การขายสิทธิที่ดินและการถือครองที่ดินยังเกิดแนวคิดเรื่องกองทุนธนาคารที่ดินของชุมชนขึ้นมาด้วย โดยในพื้นที่ปฏิรูปของกลุ่มฯ บ้านโป่ง เงินในกองทุนมาจากหลายแหล่ง เช่น เงินที่ได้จากการขายเปลี่ยนมือที่ดิน

กลุ่มปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนบ้านโป่ง นอกจากจะมีโฉนดชุมชนและกฎระเบียบเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการที่ดินแล้วยังมีการจัดตั้งกองทุนธนาคารที่ดินขึ้นเพื่อเป็นกลไกกลางในการควบคุมการเปลี่ยนมือที่ดิน โดยใช้ทุนเริ่มต้นจากการออมทรัพย์ร่วมกันในกลุ่ม โดยการทอดผ้าป่า ค่าปรับและค่าธรรมเนียมในการเปลี่ยนมือที่ดิน

ความสำคัญของกองทุนธนาคารที่ดินในระดับชุมชน

- เป็นกลไกสำหรับการควบคุมการเปลี่ยนมือที่ดินจากสมาชิกที่ต้องการเปลี่ยนมือ เพื่อป้องกันมิให้สมาชิกขายที่ดินให้แก่บุคคลภายนอกหรือผู้ที่มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว

- เป็นแหล่งเงินทุนให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเพื่อการลงทุนทำการผลิตในแปลงที่ดิน
- เป็นกองทุนสวัสดิการ โดยสามารถนำดอกผลที่ได้จากการบริหารจัดการของธนาคารที่ดิน มาจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกและชุมชน เช่น การสมทบงานฌาปนกิจศพ งานกิจกรรม ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในเทศกาลต่างๆ เป็นต้น
- เป็นกองทุนสำหรับการขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายผู้ประสบปัญหาที่ดินอื่นๆ ในการยื่นข้อเสนอแนวทางการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน รวมถึงการผลักดันข้อเสนอไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย และกฎหมาย

นอกจากจะนำเงินจากกองทุนช่วยเหลือสมาชิกและกิจกรรมของกลุ่มแล้ว ยังมีเป้าหมายในอนาคต เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนตั้งต้นสำหรับซื้อที่ดินจากผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน สถาบันการเงินหรือจากการขาย ทอดตลาดที่ดิน NPLs

การดำเนินการตามนโยบายโฉนดชุมชน

รูปแบบการจัดการที่ดินในแบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนบ้านโป่งที่มีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการขานรับจากนโยบายโฉนดชุมชนเพราะมีรูปแบบการจัดการที่สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน

รัฐบาลชุดที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรีได้กำหนดนโยบายการจัดการที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรยากจนในรูปของธนาคารที่ดินและเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจนและชุมชนที่ทำกินอยู่ในที่ดินของรัฐที่ไม่มีสภาพป่าแล้วในรูปแบบของโฉนดชุมชนคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2553 ให้ความเห็นชอบร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. (การกระจายการถือครองที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน) ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้วตามที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเสนอและร่างระเบียบดังกล่าวได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 127 ตอนพิเศษ 73 งวันที่ 11 มิถุนายน 2553 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 12 มิถุนายน 2553 เป็นต้นมา ความในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. 2553 ที่สำคัญคือ

1. กำหนดนิยามคำว่า “โฉนดชุมชน” หมายความว่าหนังสืออนุญาตให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ การครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ในที่ดินของชุมชนซึ่งชุมชนมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้โดยกฎหมายและระเบียบนี้ (ข้อ 3)

2. กำหนดนิยามคำว่า “ชุมชน” หมายความว่ากลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อการจัดการด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีการวางระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ระเบียบนี้ใช้บังคับ (ข้อ 3)

3. กำหนดให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน” เรียกโดยย่อว่า “ปจช.” มีรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธาน กรรมการผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นกรรมการและเลขานุการและกำหนดหน้าที่ของปจช. เช่น เสนอนโยบายแผนงานและงบประมาณในการดำเนินงานโฉนดชุมชนต่อคณะรัฐมนตรี (ข้อ 4 และข้อ 7)

4. กำหนดให้สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบงานธุรการงานประชุมการศึกษาหาข้อมูล และกิจการต่างๆที่เกี่ยวกับงานของคณะกรรมการรวมทั้งปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมาย (ข้อ 9)

5. กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการภายในหกสิบวันนับแต่ระเบียบนี้ใช้บังคับและกำหนดให้มีพื้นที่นำร่องในการดำเนินงานโฉนดชุมชนจำนวนไม่น้อยกว่าสามสิบพื้นที่ให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวัน นับแต่ระเบียบนี้ใช้บังคับ (ข้อ 10)

จากข้อความข้างบนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. 2553 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งจึงมีลักษณะเป็นไปตามสาระสำคัญที่กำหนดไว้ในระเบียบสำนักนายกฯ จึงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าชุมชนกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งเป็นพื้นที่ที่มีความชอบธรรมในการอ้างสิทธิการจัดการที่ดินโดยชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชนได้อย่างชอบธรรม แต่ถึงแม้ว่ากลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งจะมีลักษณะเข้าหลักเกณฑ์การออกโฉนดชุมชน แต่ก็ยังมีเงื่อนไขปัจจัยอื่นตามตัวบทกฎหมายที่ทำให้ไม่สามารถออกโฉนดชุมชนให้ฝันเป็นจริงได้สักที

เงื่อนไข ปัจจัยที่สำคัญในการบริหารจัดการที่ดินแบบโฉนดชุมชน (ข้อมูลจาก www.thai-ips.org/community_landtitling.html)

1) ต้องมีการจัดตั้งองค์กร เพื่อทำหน้าที่จัดการหรือมีวิธีการจัดการร่วมกันในนาม ของชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงความมีตัวตนของชุมชนต่อรัฐและสังคม ทั้งนี้ รูปแบบการจัดองค์กรหรือ การจัดการไม่จำกัดอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นอยู่กับ ลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน อาจจะเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ เนื่องจากบุคคล

ในชุมชนมีเสรีภาพในการรวมตัวกัน เป็นรูปแบบใดก็ได้ดังที่ รัฐธรรมนูญมาตรา 64 ได้รับรองไว้ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน หรือหมู่คณะอื่น”

2) การจัดการที่ดินมีความหลากหลายและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

3) องค์การชุมชนต้องมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการควบคุมตรวจสอบกัน อย่างสม่ำเสมอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ องค์การชุมชนมีศักยภาพที่เข้มแข็ง ทั้งในรูปแบบขององค์การชุมชนต้องมีความหลากหลายในรูปแบบ ของคณะกรรมการ สภา สหกรณ์ หรือร่วมกับอปท. โดยตรงเป็นต้น เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นสอดคล้องกับศักยภาพขององค์การชุมชน

4) มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างองค์การชุมชนและสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดการสื่อสารและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน ตลอดจนการวางแผน การจัดการที่ดิน การสร้างกฎกติกาควบคุม การซื้อขายที่ดิน การออกกฎหมายภาษีที่ดิน โดยร่วมกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมโดยการตรวจสอบ โครงการพัฒนา ต่างๆ ที่จะกระทบต่อพื้นที่ป่าและพื้นที่เกษตรกรรม

5) ทำฐานข้อมูลการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสมาชิกใน ชุมชนและการจัดการ ที่ดินของชุมชนในแปลงรวม เพื่อให้มีการตรวจสอบการ ควบคุมการซื้อขายที่ดิน ควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรในที่ดินที่ชุมชนจัดการ โดยสมาชิกในชุมชนร่วมกันทำฐานข้อมูล แผนที่ขอบเขตการจัดการที่ดินของ ชุมชน ทั้งที่ครอบคลุมถึงที่ดินส่วนบุคคล ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำการเกษตรกรรม และทำกิจกรรมอื่นๆ ที่ สาธารณะ ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชน จำนวน ประชากรในชุมชน ซึ่งจะพบว่า มีผู้ไร้อาชีพและมีผู้ถือครองที่ดินจำนวนมาก น้อยต่างกัน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดการที่ดินของชุมชนและเป็นฐานข้อมูล ของการกระจายการถือครองที่ดิน และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมในระดับประเทศ

6) ลักษณะของสิทธิในการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องอยู่บนฐาน ของสิทธิเชิงซ้อน มีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุล และยั่งยืน และเคารพสิทธิของบุคคลและชุมชนร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการ สร้างกฎกติกาควบคุม การใช้ประโยชน์ที่ดินและการทำกิจกรรมในพื้นที่ของชุมชน ตลอดจนการวางแผนการใช้ที่ดิน และการวางผังเมืองของชุมชน

7) ชุมชนร่วมกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นพัฒนาระบบภาษีและจัดเก็บภาษี ที่ดินในอัตราก้าวหน้า และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม โดยให้มีธนาคาร ที่ดินในระดับพื้นที่เพื่อซื้อที่ดิน ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ มาจัดสรรให้กับคนไร้ที่ดิน ในชุมชนและการสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกร มาทำเกษตรกรรมและร่วมรักษา พื้นที่เกษตรกรรม

8) มีกลไกระดับจังหวัดที่มีองค์ประกอบจากหลายฝ่ายและตัวแทนของชุมชน เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำและส่งเสริมการจัดการที่ดินของชุมชนและกำหนดนโยบายภาพรวมของจังหวัด ในการวางแผนการใช้ที่ดินและการวางผังเมือง โดยกลไกนี้ต้องประกอบด้วยหน่วยงานของรัฐ อปท. ชุมชนและคนใน เมืองที่มีการลงพื้นที่เข้าใจสภาพข้อเท็จจริง และหนุนเสริมข้อมูลทางนโยบายให้กับชุมชน

การจัดองค์กรการใช้ประโยชน์ของที่ดิน

เนื่องจากโฉนดชุมชนไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัวทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับการบริหารและจัดการของพื้นที่ ตลอดจนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทที่นำมาเป็นเครื่องมือในการต่อรอง เรียกร้องของชุมชนเอง และยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการรวมตัวกันของชุมชนว่ามีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด เพราะสาระสำคัญของโฉนดชุมชนเป็นเรื่องของสิทธิการใช้ และป้องกันการขายสิทธิให้กับบุคคลภายนอกชุมชนและบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนมีการออกกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเคร่งครัด การออกโฉนดชุมชนจึงเป็นเป้าหมายของการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการจัดตั้งกลุ่มหรือการจัดองค์กรการใช้ประโยชน์ที่ดินตามเงื่อนไขที่กล่าวอ้างมาข้างต้นจึงเป็นยุทธวิธีอีกอย่างหนึ่งที่จะใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมอีกชั้นหนึ่งให้กับการถือครองที่ดินในพื้นที่ที่มีการจัดการในรูปแบบของโฉนดชุมชน ซึ่งพบว่าการยกระดับจัดตั้งองค์กรการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลเป็นเพียงการให้รัฐตระหนักและมองเห็นความมีตัวตน ความมีอยู่ของสิทธิชุมชนเพื่อรองรับโครงสร้างทางนโยบายของโฉนดชุมชน และตัวบทกฎหมายที่ใช้ควบคุมอยู่เท่านั้น

ปัจจุบันกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจัดให้มีโฉนดชุมชน ตามที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ให้เป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน และกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อรองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินปฏิรูปจากการศึกษาพบว่าภายใต้การดำเนินการขอโฉนดชุมชน ชุมชนจะต้องได้รับการรับรองความเป็นชุมชน คือนิติบุคคล ซึ่งเป็นการผลัดภาระให้กับชุมชนทั้งที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ได้ให้การรับรองสิทธิชุมชนไว้อย่างชัดแจ้งแล้ว แต่ด้วยระเบียบคำขอมิโฉนดชุมชนที่วางกลไก หลักเกณฑ์ไว้อย่างสลับซับซ้อน ทำให้เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อชุมชนในการเข้าถึงความเป็นจริง ของการขอมิโฉนดชุมชนในพื้นที่รูปธรรมของตนเอง

กิจกรรมขององค์กรและความร่วมมือของเครือข่าย

1.กิจกรรมภายในชุมชน

มีการสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองเพื่อรักษาที่ดินให้สามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้และตกทอดสู่ลูกหลานให้เกิดความยั่งยืนต่อไป กระบวนการพึ่งพาตนเองของกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งจึงมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การทำเกษตรอินทรีย์ กลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้แนวทาง ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญเน้นเรื่องการผลิต ลดการใช้สารเคมีทุกชนิด ส่งเสริมให้สมาชิกนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ มีกิจกรรมการทำปุ๋ยชีวภาพ และแกลบเผา เป็นต้น มีการเก็บรักษาและสืบทอดเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านโดยใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชน ร่วมกันขายพันธุ์และปลูกพืชสมุนไพรเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก
 2. กิจกรรมใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วยกิจกรรมเลี้ยงเจ้าที่ทุกวันๆที่ 11 มีนาคมของทุกปี ซึ่งถือเป็นวันแรกที่ชาวบ้านบุกเข้าไปแผ้วถางที่ทำกินวันแรก ซึ่งเรียกกันว่าวันจอบแรกเสียมแรก เพื่อเป็นการแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทางที่คอยปกป้องรักษาดูแลชาวบ้านที่เข้ามาอยู่อาศัย ใช้ประโยชน์ทำกินในผืนดินนี้ ซึ่งจะมีการเลี้ยงอาหารคาวหวาน ผลไม้ตามประเพณีดั้งเดิมของชาวเหนือ หลังจากถวายอาหารเลี้ยงเจ้าที่แล้วชาวบ้านก็จะทานอาหารร่วมกันเป็นการสร้างความสามัคคีปรองดอง สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น
- คำหัวเจ้าปงทิพย์ มีขึ้นทุกวันที่ 15 เมษายน ของทุกปีหลังจากหลังจากมีการรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ตามประเพณีสงกรานต์ของภาคเหนือแล้ว ชาวบ้านจะเตรียมข้าวของเครื่องใช้เพื่อไปคำหัวปงเจ้าทิพย์ตามตำนานความเชื่อมาตั้งแต่โบราณว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านโป่งที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน

2.กิจกรรมภายนอกชุมชน

มีการเคลื่อนไหวชุมชนร่วมกับเครือข่าย ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานราชการเพื่อขอให้มีการแก้ไขปัญหาจัดวงเสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตลอดจนหาแนวทางแก้ไขปัญหาพร้อมกับชุมชนอื่นๆในเครือข่ายวางแผน วิเคราะห์นโยบายและยุทธศาสตร์ร่วมกันกับเครือข่ายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ และศึกษาดูงานเพื่อให้เห็นกระบวนการหรือวิธีการทำงานของแต่ละพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการโฉนดชุมชน

1. ปัญหาจากภายนอกชุมชน

1. ปัญหาความเข้าใจและมุมมองเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน

การเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหว เรียกร้องในลักษณะใดก็ตามมักจะถูกตั้งคำถามจากสังคมและถูกมองในแง่ลบเสมอ ดังนั้นการต่อสู้เรื่องสิทธิที่ดินทำกินจึงมักถูกตราหน้าทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐและสังคมภายนอกกว่าเป็นผู้บุกรุกเข้าไปในที่ดินของผู้อื่น สร้างปัญหาความเดือดร้อนแก่สังคม ซึ่งมุมมองเหล่านี้ถือว่าเป็นอคติ ก่อให้เกิดการยึดเหี้ยมคร้ามไม่ชอบธรรมในกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและการเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินของกลุ่มปฏิรูป ซึ่งอคติของความไม่เข้าใจต่อกระบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนนี้ นำไปสู่การเข้าใจผิดของสาธารณะชนในวงกว้าง

2. ปัญหาการดำเนินคดีกับชาวบ้าน

การที่ชาวบ้านถูกจับกุมดำเนินคดีในที่ดินที่ตัวเองครอบครองหรือเข้าไปทำประโยชน์ พบว่าตั้งแต่กลุ่มปฏิรูปที่ดินได้เข้ามาทำประโยชน์ในที่ดินนี้ ชาวบ้านบางส่วนถูกจับกุมดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกที่ดินเอกชน จำนวน 17 ราย ปัจจุบันเหลือคดีที่ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการอีก 3 คดี

3. ปัญหาการดำเนินการของรัฐที่มีความล่าช้า

การดำเนินการของรัฐมีความล่าช้า ในขั้นตอนต่างๆ อีกทั้งมีกฎเกณฑ์กลไกสลับซับซ้อน ในเรื่องการจัดทะเบียนเป็นกลุ่มองค์กรการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลมารับการขอพิจารณาเรื่องโฉนดชุมชน ทั้งที่พื้นที่นั้นมีการประกาศให้เป็นพื้นที่นำร่องเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชนไปแล้ว

2. ปัญหาภายในชุมชน

1. ปัญหาการควบคุมสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมไม่สม่ำเสมอ

เนื่องจากการดำเนินการของกลุ่มปฏิรูปที่ดิน ต้องมีกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการประชุมประจำเดือน ที่บังคับให้สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วม และมีกิจกรรมเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นการปักหลักชุมนุม หรือการรณรงค์ในรูปแบบต่างๆ การยื่นหนังสือเรียกร้องกับหน่วยงานราชการ หรือแม้กระทั่งการไปให้กำลังใจกับพี่น้องต่างชุมชนที่ได้รับความเดือดร้อนในประเด็นปัญหาเดียวกัน ทำให้สมาชิกบางคนที่มีภารกิจส่วนตัว หรือคนที่เหนื่อยล้าจากการทำงานไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ อาจทำให้ติดตามสถานการณ์ปัญหาไม่ทัน

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชน

แม้ว่าในความเป็นจริงการออกโฉนดชุมชนจะมีรูปธรรมให้เห็นชัดเจนแล้วจากพื้นที่คลองโยง จ. นครปฐมที่ได้รับมอบโฉนดชุมชนเป็นพื้นที่แรกของประเทศก็ตาม แต่ในความเป็นจริงก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนให้กับพื้นที่อื่นๆ ทำให้พื้นที่อื่นที่มีการจัดการสิทธิใช้ประโยชน์ที่ดินตามรูปแบบแนวคิดโฉนดชุมชน ยังขาดความเข้าใจและได้รับการยอมรับจากสังคมเท่าไร แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านโป่ง ก็ได้มีการพยายามสร้างความชอบธรรมในการถือครองที่ดิน โดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยใช้กระบวนการพึ่งพาตนเองของชุมชน เพราะการเข้าไปใช้สิทธิทำประโยชน์ที่ดินอย่างจริงจังของชาวบ้าน สามารถสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าแรงงานในภาคเกษตร และภาคอุตสาหกรรม มีความมั่นคงในชีวิตมากกว่า พบว่ารายได้จากการปลูกชะอมไร้หนาม ลำไย พืชผักสวนครัวและสมุนไพรอื่นๆ สามารถนำไปปลดหนี้สินได้ทั้งหมด อีกทั้งยังมีเงินเก็บสามารถส่งเสียเล่าเรียนบุตรหลานได้ ปลดหนี้ พร้อมกับยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ถือว่าเป็นการตอบสนองการใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างแท้จริงอีกทั้งยังเป็นการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านให้มีความมั่นคงและยั่งยืนในที่ดินได้ ในขณะที่นายทุนผู้มีสิทธิในที่ดินกลับปล่อยให้ดินรกร้างเป็นเวลานานไม่ทำให้เกิดประโยชน์อะไรในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงสมควรจัดให้พื้นที่ปฏิรูปที่ดินบ้านโป่งมีความชอบทำในการจัดทำโฉนดชุมชน

ข้อเสนอ

1. ข้อเสนอระดับพื้นที่

1. พบว่าความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากตัวบุคคลที่เป็นผู้นำและกรรมการของชุมชนจึงทำให้สมาชิกทุกคนเข้าใจหัวใจของการจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชนรวมทั้งเป้าหมายทิศทางของการเรียกร้องเคลื่อนไหว เพื่อให้รัฐบาลริบเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมและยั่งยืนในรูปแบบของโฉนดชุมชน ตามที่ได้มีการอนุมัติไปในรัฐบาลชุดที่แล้ว ซึ่งในขณะนี้เองชุมชนยังขาดการสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจกับสังคมภายนอกที่ยังมีมุมมองและอคติที่ไม่ดีต่อแนวคิดโฉนดชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงควรยกระดับทำความเข้าใจกับชุมชนข้างเคียง หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินของกลุ่มปฏิรูปที่ดินให้มากขึ้น เพื่อให้คนในสังคมวงกว้างเกิดความเข้าใจและมาให้การหนุนเสริมและสนับสนุนกิจกรรมต่างๆของกลุ่มปฏิรูปที่ดินที่เห็นว่าเป็นประโยชน์และให้ความรู้แก่สาธารณะชน

2. ข้อเสนอระดับนโยบาย

1. ชุมชนที่ผ่านการพิจารณาเห็นชอบ ของคณะกรรมการประสานงานจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) แล้ว ให้รัฐบาลส่งการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการส่งมอบพื้นที่ให้แก่ชุมชน เพื่อนำไปบริหารจัดการภายใต้หลักการโฉนดชุมชนตามมติคณะกรรมการ ฯ (ปจช.) โดยให้ชุมชนที่ผ่านการรับรองจาก ปจช. แล้ว มีสถานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมได้

2. ให้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ให้เร่งรัดการออกกฎหมายภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และเร่งรัดจัดตั้งธนาคารที่ดินตามที่รัฐบาลได้มีนโยบายประกาศไว้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

กรณีศึกษาพื้นที่ ชุมชนบ้านหินลาดใน

ประวัติความเป็นมา

บ้านห้วยหินลาดใน เรียกตามลักษณะของลำห้วยที่เป็นหินลาดลงตามห้วย เป็นชนเผ่าปกากะญอ ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่แน่นอนว่าได้ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อไหร่ แต่จากการสอบถามผู้อาวุโสที่สุดในหมู่บ้าน ทราบว่าหมู่บ้านห้วยหินลาดในมีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี มาแล้ว จากหลักฐานตามคำบอกเล่าสืบต่อกันมา คือ การหมดอายุของผู้เฒ่าหมู่บ้านมาแล้ว จำนวน 2 คน บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชน คือ นายสุกาปะปะ ซึ่งอพยพมาจาก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เมื่อครั้งยังหนุ่มได้เดินทางมาที่บ้านป่าแป๋ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ได้พบรักกับหญิงสาวชื่อนาง นอคือ สาวปกากะญอ จนกระทั่งแต่งงาน มีบุตรด้วยกัน ต่อมาได้พาครอบครัวและญาติพี่น้องรวม 3 ครอบครัว เดินทางเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแม่ฉางข้าว (บ้านห้วยทรายขาว) เมื่อปี พ.ศ. 2432 อ.เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และได้มีครอบครัวและสืบทอดลูกหลาน เมื่อปี พ.ศ. 2463 ทางกรมมีการเข้ามาจัดเก็บภาษีการทำไร่ ภาษีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เมื่อปี พ.ศ. 2470 จำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นประมาณ 30 ครอบครัว ทำให้ที่ทำกินไม่เพียงพอ ชาวบ้านจึงได้มีการแยกย้ายครอบครัวออกไปหาที่ทำกินใหม่ที่เป็นที่ราบทำนาได้ เช่น บ้านปุ่นน้อย บ้านห้วยไร่ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย บ้านออน อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ส่วนที่เหลือก็จะอาศัยหมุนเวียนทำมาหากิน ตามเทือกเขาที่ไม่ห่างจากที่เดิมมากนัก โดยย้ายจากบ้านแม่ฉางข้าว (ห้วยทรายขาว) ผู้เฒ่าเล่าว่าบ้านแม่ฉางข้าว เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ฝิดู ชาวบ้านกลัวผีจึงมาอยู่ที่ คีสาวิ มีความหมายว่า เป็นพื้นที่ไร่เหล่าเผาไม่ค่อยไหม้ และ

สัตว์ป่ารบกวนพืชผลที่ปลูกไว้ อาศัยอยู่ได้เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ย้ายไปอยู่หัวน้ำห้วยหินลาดและหอยฟ้า ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้านห้วยหินลาดใน

การตั้งถิ่นฐานของบรรพชน

เมื่อปี พ.ศ.2486 ได้ย้ายไปอยู่ที่ ห้วยแห่ง ปกาเกอญอ เรียกว่า ที่โก๊ะลลชี่ มีความหมายว่า น้ำห้วยแห่ง อยู่ได้ประมาณ 5 ปี จึงพากันย้ายหมู่บ้าน เพราะสาเหตุเนื่องมาจากมีน้ำไม่เพียงพอ และในช่วงนั้นมี 2 ครอบครัว ได้อพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยหม้อ(ปัจจุบันเป็นที่ทำกินหินลาดนอก) อ.เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย ส่วนใหญ่ก็จะเคลื่อนบ้านไม่ไกลจากเดิม เมื่อปี พ.ศ. 2490 ได้โยกย้ายไปอยู่ที่ฝายผี ชาวปกาเกอญอ เรียกว่า มือคาคอที่มีความหมายว่า ฝายกั้นน้ำที่เกิดตามธรรมชาติ อยู่ได้เพียง 1 ปี ชาวบ้านก็พากันย้ายหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นผีแรง ทำให้เกิดการเจ็บป่วย จึงย้ายไปอยู่ที่ เก่อลีแฮ มีความหมายที่เป็นพื้นที่ที่มีลมพัดแรงทั้งกลางวันและกลางคืน

เมื่อปี พ.ศ.2495 โยกย้ายหมู่บ้านมาอยู่บริเวณ เซวาเด่ มีความหมายที่เป็นพื้นที่ป่าไม้ก่อชาว บนเนินเขาใกล้แหล่งน้ำ

เมื่อปี พ.ศ. 2450 ได้เคลื่อนย้ายกลับมาอยู่บ้านห้วยหินลาด (บ้านเก่า) อยู่ได้ประมาณ 3 ปี

เมื่อปี พ.ศ. 2503 ย้ายมาอยู่ที่ โซซูโก๊ะ มีความหมายถึง ที่เป็นพื้นที่ ป่าไม้สนดำ สัตว์ป่า เช่น แรด ชอบอาศัยอยู่บริเวณนั้น

เมื่อปี พ.ศ.2507 ย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านห้วยหินลาดใน จนถึงปัจจุบัน

เมื่อปี พ.ศ. 2511-2512 มีการแยกครอบครัว บางส่วนไปอยู่ห้วยหินลาดนอก เพราะสะดวกในการทำนา บางส่วนก็ตามไปอยู่กับพี่น้องบ้านท่าซี้เหล็ก เพราะไปหาที่ทำนา

เมื่อปี พ.ศ.2543 ได้มีการรวบรวมหมู่บ้าน ห้วยหินลาดนอก, ห้วยหินลาดใน, ผาเยื้อง, ห้วยทรายขาว ประกาศเป็นหมู่บ้านทางการ ห้วยหินลาดในเป็นหมู่บ้านหลัก เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2543

ปัจจุบันมีนายชัยประเสริฐ โพคะ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน

ข้อมูลทั่วไป

ปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ตั้งอยู่ในหุบเขาอยู่ในเขตป่าธรรมชาติ(เป็นป่าสงวนแห่งชาติแม่ปุ่น, โป่งเหม็น) ที่คงสภาพอุดมสมบูรณ์สูง มีระดับความสูงจากน้ำทะเล 800-900 เมตร อาณาเขตของหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณหุบเขา มีน้ำห้วยหินลาดไหลผ่านหมู่บ้าน และตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งประกาศเมื่อปี พ.ศ.2517 ชาวบ้านทุกครอบครัวก่อสร้างบ้านด้วยไม้แบบถาวร พื้นที่ทำกินมีความลาดชันประมาณ 35-40 องศาขึ้นไป วิถีชีวิตโดยทั่วไป มีการพึ่งพิงกับป่าที่เป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร มีระบบการผลิตทาง

การเกษตรที่มีความหลากหลาย มีทั้งระบบการทำงาน ทำสวนในลักษณะสวนเกษตร และการทำไร่หมุนเวียนที่ยังมีการหมุนเวียน 7-10 ปีต่อ รอบ การเลี้ยงสัตว์ยังคงเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภคและใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น ไก่ เป็ด หมู

1.ขอบเขตพื้นที่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	พื้นที่หมู่บ้านป่าดิ่ง ชนเผ่าลีซู
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านห้วยหินลาดนอก ชนเผ่าปกากะญอ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านห้วยทรายขาว ชนเผ่าลาหู่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	เขตอุทยานขุนแจ

มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอประมาณ 20 กิโลเมตร ตามถนนสายเวียงป่าเป้า-พร้าว

การคมนาคมใช้ เส้นทางสาย เชียงราย - เชียงใหม่ แยกเข้าถนนสายอำเภอพร้าวเข้าไปอีกประมาณ 20 กิโลเมตร ถึงทางแยกเข้าบ้านหินลาดในประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนลูกรัง ช่วงฤดูร้อนการเดินทางไม่ลำบากนักสามารถนำรถยนต์เข้าไปได้อย่างสบาย แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูฝนจะมีปัญหาเนื่องจากถนนจะกลายเป็นโคลนและไหลลื่น แต่ก็สามารถเดินทางทางเข้าไปได้ การใช้พาหนะในการเดินทางคือรถจักรยานยนต์และรถโดยสารประจำทางสาย อ.พร้าว - อ.เวียงป่าเป้า (ถนนหมายเลข 1150)

2.ประชากร

ประชากรในชุมชนจำนวน 24 หลังคาเรือน แยกเป็นชาย 51 คน หญิง 54 คน รวมทั้งหมด 105 คน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ปกากะญอ สัญชาติไทย

3.ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเป็นแบบพึ่งพาตนเองมากที่สุด สามารถทำรายได้เกือบตลอดปี คือการแปรรูปชา และผลผลิตจากป่าและไร่หมุนเวียน เช่น หน่อไม้ มะขม มะแขว่น พริก มะเขือ น้ำผึ้งป่าและผึ้งโพรง ฯลฯ

3.1 ระบบการผลิต การประกอบอาชีพทางการเกษตรของชุมชน

การผลิตของชุมชนเป็นการจัดการระบบการใช้ที่ดินได้อย่างเหมาะสมในเขตการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนโดยการทำการเกษตร 3 รูปแบบ คือ

1. การทำไร่หมุนเวียนเป็นลักษณะการใช้ที่ดินแบบหน้าหมูมีการหมุนเวียนใช้ ประมาณ 7-10 ปีต่อรอบ แต่จะแปลงประมาณ 5 ไร่ เป็นการรักษาพันธุ์พื้นบ้านไว้อย่างต่อเนื่องในชุมชน และมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนไว้อย่างชัดเจน ในพื้นที่รักษาเขตป่าชุมชน

2. รูปแบบวนเกษตรจะใช้พื้นที่ที่ติดกับบริเวณหมู่บ้าน จะปลูกต้นชาเป็นหลักผสมผสานกับป่าไม้ และนำพลับพลาพันธุ์ดีมาต่อกับกิ่งพลับป่า การใช้ประโยชน์ตั้งแต่การใช้สอย สมุนไพร นำมาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้ระดับล่างสุดจากลำห้วย ก็จะขุดบ่อเลี้ยงปลาและเลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด
3. การทำนา เป็นการใช้พื้นที่ ที่ไม่มีความลาดชันมาก และมีน้ำไหลผ่านอย่างเพียงพอในชุมชน จะมีการทำงาน 70 คน ของชุมชน

ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ในรอบปีหนึ่งนั้นจะวนเวียนอยู่กับระบบการผลิตทางการเกษตร การทำไร่ ทำนา ทำสวน เป็นสำคัญและในปัจจุบันก็มีภารกิจเพิ่มขึ้น ในการดูแลรักษาป่า เช่น การทำแนวกันไฟ การเฝ้าระวังไฟป่า การดับไฟป่า การกิจกรรมเผยแพร่ข้อมูลเช่นพิธีเปิดแนวไฟ การบวชป่าชุมชน การสืบชะตาแม่น้ำ ด้วย

3.2 การประกอบอาชีพ

ประเภทอาชีพ	รายละเอียด	จำนวน (ครอบครัว)
1. กลุ่มเกษตร	เพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้าน	23
2. ทำสวนชา	ดูแลรักษา แปลงรูป	23
3. ทำไร่หมุนเวียน	ปลูกข้าว พืชผัก สมุนไพร	20
4. ทำนา	ปลูกข้าว	14
5. หาของป่าขาย	หน่อไม้ หวาย พืชผักต่างๆ	23
6. เลี้ยงสัตว์	เลี้ยงวัว	7

4. การถือครองที่ดินในชุมชน

4.1พื้นที่ของหมู่บ้านมี ทั้งหมด ประมาณ 10221 ไร่ 1 งาน 8 ตารางวา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

- พื้นที่ป่าชุมชน/อนุรักษ์ มีเนื้อที่ประมาณ 5889 เป็นเขตที่ป่าชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้โดยการเอาไม้มาสร้าง ซ่อมแซมบ้านเรือน และเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และล่าสัตว์
- พื้นที่ทำกินทั้งหมด มีเนื้อที่ประมาณ 1632 ไร่ 3 งาน 8 ตารางวา

5. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

5.1การนับถือศาสนา

ชาวบ้านห้วยหินลาดใน นับถือผีเจ้าที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผสมผสานกับการนับถือศาสนาพุทธ ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีป่า ผีน้ำ ผีไร่ และการผูกข้อมือสู่ขวัญและยังคงวัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมไว้มาก เช่น การทอผ้าใส่เอง ย้อมไว้ใช้และตำข้าวกิน เป็นวิถีชีวิตที่มีการพึ่งพิงจากภายนอกน้อยที่สุด

5.2 ระบบการศึกษา

มีโรงเรียนบ้านหินลาดใน ตั้งขึ้นอยู่ในหมู่บ้านระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่เขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านทั้งหมดเรียนในพื้นที่แต่เมื่อจบการศึกษาแล้วก็เข้าไปเรียนโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอในเขตเวียงป่าเป้าเกือบทั้งหมด มีลูกหลานออกไปเรียนหนังสือต่อทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ตอนปลายและระดับปริญญาตรี

5.3 ระบบครอบครัวและเครือญาติ

ชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติค่อนข้างสูง ทุกครอบครัวจะมีสายสัมพันธ์เกี่ยวข้อยกกันหมด ตระกูลหลักๆในชุมชนมีอยู่ 4 ตระกูล ได้แก่ ศิริ, โปกะ, ปะปะ และแอดดู ลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมภายในหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือร่วมแรงร่วมใจกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น การเอามื้อเอาวัน การลงแขก และงานส่วนรวมของชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า และงานที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

ปัจจุบันชุมชนได้มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลภายนอกชุมชนมากขึ้น ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การรักษาพยาบาล และการค้าขาย ฯลฯ โดยคนในชุมชนยังคงรักษาอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณีเอาไว้ได้และสามารถนำมาปรับใช้ได้เหมาะสม

6. โครงสร้างอำนาจและการสื่อสารสัมพันธ์

การปกครองในชุมชน

- ผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ นายชัย ประเสริฐ โปกะ และเป็นประธานกลุ่มโหนดชุมชนบ้านห้วยหินลาด
- สมาชิก อบต. ชื่อ นายดวงดี ศิริ

เหตุผลในการเลือกชุมชนหินลาดในเป็นพื้นที่กรณีศึกษา

พบว่าชุมชนปกากะญอ หรือที่คนทั่วไปมักเรียกว่า ชาวเขา ต้องเจอกับความไม่เป็นธรรมในรูปแบบที่ซ้ำซ้อนและซ้ำซาก จากการดูถูกว่าเป็นคนชั้น 2 ของสังคมอยู่ และยังเป็นผู้ถูกยึดเยียดความไม่เป็นธรรมให้ต้องตกเป็นจำเลยของสังคมมาเป็นเวลาช้านาน จากการผลิตวาทกรรมของรัฐ ที่ว่า ชาวเขาเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย เพียงเพราะรัฐต้องการที่จะเข้ามาผูกขาดอำนาจการจัดการทรัพยากรไว้ในมือแต่

เพียงผู้เดียว เป็นเวลาหลายสิบปีที่สังคมภายนอกตราหน้าว่าชาวเขาปกากะญอเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการทำลายป่า และในขณะเดียวกันก็ถูกกดดันจากการบังคับใช้กฎหมาย และนโยบายต่างๆของรัฐที่กีดกันการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในผืนดินที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่บรรพบุรุษก่อนที่จะมีการบังคับใช้กฎหมายเสียอีก ดังนั้นชุมชนหิโนลาดในจึงเป็นชุมชนพื้นที่ตัวอย่างที่เผชิญหน้ากับความไม่เป็นธรรมอย่างชัดเจน ทั้งที่ความเป็นมาบริบทและประวัติศาสตร์ของชุมชนมีลักษณะที่โดดเด่นคือเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ และพันธุ์พืชนานาชนิดในท้องถิ่น แต่แล้วชุมชนก็ต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากภายนอก นั่นคือการผูกขาดอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ แต่เพียงฝ่ายเดียว จากตัวบทกฎหมาย ผ่านนโยบายต่างๆ ส่งผ่านไปถึงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐ สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในการใช้กฎหมายจัดการทรัพยากรที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และบริบทของพื้นที่

ชุมชนหิโนลาดในมีประชากรเป็นชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอดั้งเดิมทั้งหมด ที่มีประวัติศาสตร์การตั้งรกรากถิ่นฐานเป็นระยะเวลาอันยาวนาน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองสืบทอดมาอย่างช้านาน จุดเด่นของชุมชนจึงอยู่ที่มีประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับดิน น้ำ ป่าและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้ผูกพันกับธรรมชาติและขุนเขาอย่างชัดเจน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับป่าเป็นไปแบบพึ่งพาป่าเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีวิตประจำวันและเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านตลอดปี ชาวบ้านจึงให้ความเคารพและมีวัฒนธรรมความเชื่อที่ส่งผลต่อการดูแลรักษาทำนุบำรุงป่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนชาวปกากะญอเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการช่วยอนุรักษ์ป่าและจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้ อย่างชาญฉลาดบนพื้นฐานวิถีคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากชนเผ่าปกากะญอจะนับถือผีซึ่งเป็นความเชื่อแบบหนึ่งคล้ายๆกับศาสนา หรือบรรพบุรุษ เพราะชุมชนอยู่ในป่าที่ห่างไกลจึงนับถือแต่ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการกำหนดกฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติ โดยตั้งสัจจะอธิษฐานต่อเทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ที่บรรพบุรุษได้ปักหลักตั้งเป็นที่อยู่อาศัยและที่มาากิน ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายปกปักรักษาผู้คน สัตว์เลี้ยง พืชผลต่างๆถ้าผู้ใดฝ่าฝืนละเมิดต่อข้อปฏิบัติจะมีอันเป็นไปในทางที่ไม่ดีเพราะถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ลงโทษ หากว่าทำผิดร้ายแรงผู้นั้นอาจไม่ได้รับการอภัยจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโดนลงโทษถึงตาย ดังนั้นทุกคนในชุมชนจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ จารีต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ จะปฏิบัติแบบเคร่งครัดต่อระเบียบมากจะไม่ละเมิดกฎเพราะถือว่าเป็นการผิดผี ผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วจะได้รับการลงโทษ หากไม่ได้รับการแก้ไขถูกวิธี

เห็นได้ชัดว่าชุมชนหิโนลาดในยังคงยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาอย่างเคร่งครัดแม้ว่าระยะเวลาจะล่วงเลยผ่านมาจะทำให้การประกอบพิธีกรรมบางอย่างลดลงไปบ้างแต่ด้วยพลังชุมชนที่

เข้มแข็งจึงทำให้วิถีชีวิตของชุมชนหินลาดในทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่ต่างกันมากนักสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่มีภูมิปัญญาและความสามารถอย่างเยี่ยมยอดในการจัดการความรู้ทั้งเก่าและใหม่ให้สอดคล้องกันได้อย่างลงตัว ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว

การใช้ประโยชน์ในที่ดิน

คนในสังคมคงคุ้นชินกับการได้ยินคำว่า ไร่เลื่อนลอยเสียมากกว่าคำว่าไร่หมุนเวียน ซึ่งคำว่าไร่เลื่อนลอยเป็นการนิยามความหมายเชิงลบของรัฐ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ว่าเป็นผู้ทำลายป่าไม้ ซึ่งการใช้วาทกรรมเชิงลบนี้รัฐคงใจที่จะใช้เพราะมองว่าวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอนั้นล้าหลัง ไม่พัฒนาและเป็นการทำลายป่า จากการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตปกากะญอมีการจัดสรรพื้นที่เป็นสัดส่วน และมีวิถีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนที่มี วิถีคิด และปรัชญาอยู่เบื้องหลังมากมาย

การจัดการพื้นที่แบ่งออกเป็น 5 ลักษณะดังต่อไปนี้

1. พื้นที่หมู่บ้าน เป็นเขตพื้นที่ที่ตั้งของหมู่บ้าน อันเป็นที่อยู่อาศัย ที่ปรุงอาหาร ที่พูดคุยสนทนา ที่พักผ่อน และที่หลับที่นอน มีขอบเขตตามขนาดของชุมชน ภายในพื้นที่หมู่บ้านจะมีการตัดต้นไม้ออกไปบ้าง เพื่อให้โล่งพอที่จะสร้างบ้านและจัดตั้งเป็นชุมชนได้ อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นก็จะมีการปลูกต้นไม้ใช้สอยหรือไม้ผลเพื่อการบริโภคทดแทน เพื่อให้พื้นที่หมู่บ้านแลดูเขียวขจีและร่มรื่นอยู่เสมอ เช่น ไม้ไผ่ มะม่วง ขนุน

เหตุผลของการจัดการพื้นที่หมู่บ้านให้มีลักษณะเช่นนี้ เพราะถือเป็นวิถีคิดและอุดมคติของการชุมชนปกากะญอทั่วไป หากหมู่บ้านใดไม่สามารถบรรลุตามอุดมคตินี้ได้ ก็จะมีการกล่าวตำหนิบรรดาผู้ปกครองดูแลหมู่บ้านว่า ไม่สามารถทำให้หมู่บ้านร่มรื่นร่มเย็นได้ และกลายเป็นหมู่บ้านที่ไม่อยู่ได้

2. พื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน คือพื้นที่ป่าบริเวณรอบๆ หมู่บ้าน ซึ่งจะมีการเก็บไว้ เป็นป่าต้องห้ามทางความเชื่อ เพราะพื้นที่ป่าแห่งนี้จะเอาไว้สำหรับทำพิธีกรรมทางความเชื่อต่างๆ เช่น การบั้งขวัญ การเรียกขวัญ การสะเดาะเคราะห์ การเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งที่ได้รับการเคารพยำเกรงเป็นอย่างมาก

3. พื้นที่นา เลยจากพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน ก็จะเป็นพื้นที่ราบลุ่มของลำห้วยสายหลักๆ ของหมู่บ้าน ซึ่งจะอยู่ตามริมลำห้วยลำธารสองฟากฝั่งที่สามารถท่อน้ำเข้าไปได้ พื้นที่เหล่านี้จะมีการบุกเบิกเป็นที่นา ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะ มีความลาดชัน

4. พื้นที่สวนหัวไร่ปลายนา เป็นบริเวณที่อยู่สูงถัดจากระดับนาขึ้นไปเล็กน้อยที่น้ำไม่สามารถเข้าไปได้ จัดให้เป็นพื้นที่ทำสวน โดยมากจะมีการปลูกไม้ผลเช่น กัลย มะละกอ เป็นต้น อย่างไรก็ตามพืชผักสวนครัวบางชนิดก็ปลูกในที่นี้ด้วยเช่นกัน เช่น พริก มะเขือ มัน เป็นต้น ถือเป็นสวนครัวแห่งที่สองนอกจากสวนครัวที่บ้าน ใช้ประโยชน์ในการเก็บพืชผักผลไม้เวลามาทำงานและอาศัยอยู่ในนา

5. พื้นที่ไร่หมุนเวียน คือพื้นที่ป่าสำหรับทำกินในรูปแบบไร่หมุนเวียนโดยเฉพาะ ถือเป็นพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพสำหรับการพึ่งตนเองที่สำคัญที่สุดของชุมชน เพราะเป็นแหล่งผลิตอาหารทั้งข้าวที่เป็นอาหารหลักและพืชผักต่างๆ ชนิด เป็นพื้นที่ๆ ถูกปล่อยพักฟื้นตั้งแต่ 6-10 ปีขึ้นไป ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดนี้ก็คือพื้นที่ “ไร่เหล่า” เพื่อการแผ้วถางหมุนเวียนแต่ละปี ๆ เมื่ออายุพักฟื้นเวียนมาถึงระยะเวลาที่เหมาะสมนั่นเอง ไม่มีการรุกกล้าเข้าไปในเขตป่าที่อนุรักษ์ไว้ มีอายุของป่าที่ถูกปล่อยให้พักฟื้นคืนสภาพที่มีความเหมาะสม ซึ่งโดยทั่วไปจะอยู่ช่วงระหว่าง 6-10 ปี

5.1 รอบหมุนเวียนของไร่หมุนเวียน

กระบวนการทำไร่หมุนเวียนจะมีการปล่อยที่ดินให้พักฟื้นในระยะเวลาหนึ่ง จนระบบในธรรมชาติฟื้นคืนสภาพดั้งเดิม ก็จะมีการกลับเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นอีกครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ที่ดินให้เกิดสมดุลและความยั่งยืนของระบบนิเวศและความมั่นคงของมนุษย์มากที่สุด

1. ไร่ปีที่ทำกิน ไร่เหล่าที่ถูกปล่อยให้พักฟื้นได้อายุที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์แล้วจึงกลับมาถางไร่ เข้าทำประโยชน์อีกครั้ง จะตกอยู่ในช่วง 6-10 ปี

2. ไร่เหล่าพักฟื้น 1 ปี คือไร่เหล่าที่ถูกปล่อยให้พักฟื้น 1 ปี ซึ่งไร่เหล่าปีนี้หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วยังมีพืชอีกหลายชนิดให้สามารถเก็บกินได้อีกมากมาย เช่น เผือก มัน กระเพรา พริกเขียว เป็นต้น ในระยะนี้จะมีการเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตต่างๆ เหล่านี้ ไว้บริโภคยามแล้ง

3. ไร่เหล่าพักฟื้น 2 ปี หรือไร่เหล่าขาว ที่เรียกเช่นนี้เพราะว่าในระยะนี้จะมีต้นหนาดหรือต้นสาบเสือขึ้นเต็มและจะออกดอกสีขาวๆ ให้เห็นเต็มไปหมด ซึ่งคำเรียกชื่อนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความหลายทางชีวภาพอย่างชัดเจน ไร่เหล่าปีนี้ยังมีพืชอีกหลายชนิดที่สามารถเก็บกินได้ เช่น พริก มะเขือ พร้อมกับมีสัตว์ป่าขนาดเล็กเข้ามาอาศัยและหากินพืชผักที่ยังเหลืออยู่ในไร่ เช่น นกกระทา นกกระจาบ และหนู

4. ไร่เหล่าพักฟื้น 3 ปี หรือไร่เหล่าอ่อน ที่เรียกเช่นนี้เพราะว่าในช่วงนี้ จะมีต้นไผ่ที่กำลังแตกหน่ออ่อนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งจะไม่มีต้นหนาดหรือต้นสาบเสือให้เห็นอีกแล้วเพราะยอดไม้ไผ่ได้ขึ้นมาแทนที่ ไร่เหล่าในระยะนี้ยังมีพืชที่สามารถเก็บกินในไร่ได้อีก เช่น มะละกอ กัลย และมีสัตว์ป่าชนิดเข้ามาพักอาศัยและหากิน เช่น หมูป่า เก้ง เป็นต้น ในช่วงนี้เองที่ไร่เหล่าอ่อนนี้ได้กลายเป็น

สถานที่ขยายพันธุ์สัตว์ป่าเป็นไปได้ด้วยดี เป็นสถานที่เพื่อความอยู่รอดกับสัตว์ทั้งหลาย ควบคู่กับอาหาร ควบคู่กับคนด้วย

5. ไร่เหล่าพักพื้น 5 ปี หรือไร่เหล่าหนุ่มที่เรียกเช่นนี้เพราะว่าในช่วงนี้หลังจากมีการทิ้งระยะพักพื้นไปนาน ขนาดของต้นไม้ก็จะเท่าต้นแขน ต้นขา เปรียบได้กับคนวัยหนุ่มสาวที่กำลังเจริญเติบโต ต้นไม้หลายชนิดเหล่านี้ได้ออกดอก ออกผล ให้เก็บกินได้แล้ว อีกทั้งต้นหญ้าชนิดต่างๆ ได้เน่าเปื่อย ผุพังกลายเป็นดินหมดแล้ว จะเห็นว่าไร่เหล่าช่วงนี้ดินจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก

6. ไร่เหล่าพักพื้น 6 ปี หรือไร่เหล่าแก่ คือไร่เหล่าที่ถูกทิ้งไว้จนครบ 6 ปี กำลังจะเข้าสู่ปีที่ 7 ก็จะนำไร่เหล่านี้กลับมากางเพื่อใช้ทำประโยชน์อีกครั้ง ถือเป็นไร่เหล่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด เหมาะแก่การเพาะปลูก และจะได้ข้าวและพืชผักที่มีความอุดมสมบูรณ์

6. พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ไว้เป็นการเฉพาะ โดยมากพื้นที่นี้จะเป็นป่าต้นน้ำลำธาร เป็นป่าดงดิบมีภูมิอากาศที่ชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ห้ามการใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่อยู่อาศัยและที่ทำกินโดยเด็ดขาด แต่อาจใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้บ้าง เช่น เก็บอาหารป่าที่เป็นพืชผักชนิดต่างๆ เป็นที่ล่าสัตว์ป่า เก็บสมุนไพร

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาบนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนกับธรรมชาติที่รู้จักวิถีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ ปกป้องรักษาดูแลให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

พัฒนาการจัดการที่ดินโดยชุมชนในลาดใน

ชุมชนในลาดในมีวิถีชีวิตที่อิงกับธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงธรรมชาติคือชีวิต คนต้องอยู่และใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ดังนั้นเมื่อคนมีสิทธิใช้ทรัพยากรธรรมชาติแล้วก็ต้องมีหน้าที่รักษาด้วย เพราะเมื่อใช้เพียงอย่างเดียว ธรรมชาติก็จะหมดไป คนก็ไม่สามารถอยู่ได้ (กล่าวโดย นิเวศ ศิริ) จากการศึกษาพบว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การใช้ที่ดินของชุมชนในลาดในสามารถแบ่งออกเป็นได้ 3 ช่วง คือ 1. ชุมชนจัดการทรัพยากรเอง โดยการตั้งถิ่นฐานและระบบการผลิต 2. สัมปทานป่าไม้ การขยายตัวของอำนาจทุน 3. การแย่งชิงจัดการทรัพยากร

ช่วงแรก ชุมชนจัดการทรัพยากรเอง

มีการก่อตั้งหลักปักฐานเป็นการถาวร โดยมีการสร้างบ้านและทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวและพืชอื่นที่เป็นอาหาร บุกเบิกที่นาเพื่อทำนาแต่การทำนาได้ผลดีบ้างไม่ดีบ้าง ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากดิน หรือฝนฟ้าอากาศ การทำนาอย่างเดียวจึงมีข้าวไม่พอกิน ชาวบ้านจึงทำไร่หมุนเวียนเพื่อผลิตข้าวเพิ่มขึ้น แต่การทำไร่หมุนเวียนก็มีวิธีการพักดินทิ้งไว้ 6-10ปี ซึ่งการทำไร่แบบนี้จะปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชผักอื่นๆด้วย เช่น แตง พริก มะเขือในไร่ข้าวด้วย และมีการปลูกฝ้ายเอาเส้นใยมาทอผ้าด้วย ไม่มีระบบเศรษฐกิจเข้ามาเพราะการผลิตเป็นไปเพื่อยังชีพเป็นหลัก ฟังพาด่าเป็นหลักในส่วนของการผลิต แต่ก็มีแลกเปลี่ยนผลผลิตกับหมู่บ้านอื่นๆบ้าง ในส่วนความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนั้นชาวบ้านได้มีการจ่ายค่าแรงแทนเกณฑ์ในปี พ.ศ.2463

ช่วงที่สอง การสัมปทานป่าไม้

การสัมปทานป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2529-2531ถือว่าเป็นการเข้ามาของระบบทุนนิยมครั้งแรกที่ส่งผลกระทบต่อครั้งสำคัญกับชาวบ้าน เนื่องจากมีการให้เอกชนสัมปทานป่าไม้ไปเป็นจำนวนมากในการสร้างถนนเป็นการทำลายผืนป่าไปเป็นจำนวน พร้อมกับทำลายขวัญกำลังใจ ความเชื่อมั่นของชาวบ้านที่มีการผูกพันไว้กับต้นไม้ไปด้วย ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อรักษาผืนป่าเอาไว้โดยการขอร้องไม่ให้เกิดต้นไม้ในพื้นที่ของชุมชน แต่การเรียกร้องก็ไม่เป็นผล จนในที่สุดรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ไป ในพ.ศ.2530 แต่ผลกระทบและความเสียหายไม่อาจเรียกคืนได้ ซึ่งการคัดค้านสัมปทานป่าไม้ในครั้งนั้นเกิดขึ้นพร้อมๆกันในอีกหลายพื้นที่ทั่วประเทศเป็นกระแสการคัดค้านที่เกิดจากการต้องการรักษาป่าต้นน้ำและหวงแหนป่าไม้ไว้ให้ลูกหลาน

ช่วงที่สาม การแย่งชิงการจัดการทรัพยากร

ตั้งแต่การยกเลิกสัมปทานป่าไม้ไป ใน พ.ศ. 2530 เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวต่อการต่อสู้ปกป้องผืนป่าที่เป็นดังชีวิตและลมหายใจของชุมชน ในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศมีการขยายตัวและเจริญเติบโตมากขึ้น และอีกด้านหนึ่งรัฐก็ดำเนินนโยบายที่ถือว่าป่าทั้งหมดเป็นของรัฐและไม่ยอมรับสิทธิประโยชน์ของชุมชนในการจัดการดูแลป่า และมีการเข้มงวดกวัดขั้นกับชุมชนที่อยู่ในเขตป่าและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจากป่า ซึ่งนโยบายดังกล่าวทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ และในขณะเดียวกันชุมชนก็แสดงจุดยืนขอร่วมกันจัดการทรัพยากรของชุมชนร่วมกันกับรัฐ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนมีความรู้เรื่องการจัดการป่าไม้ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่ในอดีตแล้ว และชุมชนหินลาดในก็สามารถพิสูจน์ให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เห็นว่าแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชนเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนและสมดุลในระบบนิเวศได้ รวมทั้งการมีระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่

เครื่องครัดของคนในชุมชน ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นให้การยอมรับกฎระเบียบเหล่านั้นและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชุมชน รวมทั้งมีการมาร่วมทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้งโครงการป้องกันไฟป่า และร่วมทำแนวกันไฟกับชุมชน

เราจะพบว่าที่ผ่านมามีวิธีคิดและมุมมองจากสังคมภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมองจากฝ่ายรัฐที่มองว่า วิถีชีวิตของคนบนดอยที่อยู่กับป่า และวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนเป็นการทำลายป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ เพราะวิธีการคิดของรัฐเพียงแต่มองผ่าน วิธีการจัดการที่ดินของชุมชนอย่างผิวเผิน ขาดการมองผ่านความสำคัญขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน จึงถูกรัฐคุกคามและห้ามทำไร่หมุนเวียน ตามด้วยการมีนโยบายต่างๆออกมาโดยเฉพาะการประกาศเขตป่าสงวนทับพื้นที่ทำกินของชุมชน ทำให้ชาวบ้านถูกจำกัดสิทธิในที่ทำกิน และสิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้การบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่อุทยาน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกขาดความมั่นคงในสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งแรงกดดันนี้ทำให้ชาวบ้านหิกลาดในได้สร้างพลังชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นการต่อรองกับอำนาจรัฐในการได้รับสิทธิและการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติด้วยตัวชุมชนเองอย่างต่อเนื่อง

มุมมองความไม่เป็นธรรม

จากการศึกษาพบว่า พัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านหิกลาดในตั้งแต่ในอดีตการก่อตั้งหมู่บ้านที่สะท้อนแนวความคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยวิธีการคิดและผลิตแบบไร่หมุนเวียน ที่ชุมชนมองว่าเป็นการจัดการสมดุลให้กับธรรมชาติ แต่หน่วยงานรัฐกลับมีแนวคิดอคติเชิงลบกับวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียน จนนำไปสู่การประดิดประดอยว่า ไร่เลื่อนลอยขึ้นมาสู้สังคมว่าไร่เลื่อนลอยเป็นตัวการสำคัญของปัญหาการทำลายป่าไม้ เป็นการยัดเยียดความผิดอย่างไม่เป็นธรรมให้กับชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนปกาเกอญอที่ถูกสังคมภายนอกมองว่าชาวเขา เป็นคนชนชั้น 2 ของสังคมต้องถูกสังคมยัดเยียดความไม่เป็นธรรมทับซ้อนลงไปอีกชั้นหนึ่ง ว่าเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า โดยเอาอคติทางความคิดที่ได้รับการป้อนข้อมูลจากรัฐมาเป็นตัวตัดสินความผิด ไม่เท่านั้นรัฐยังตอกย้ำถึงความไม่เป็นธรรมให้กับชุมชนโดยการออกข้อห้ามไม่ให้ชุมชนทำไร่หมุนเวียนโดยการออกกฎหมายและนโยบายมาบังคับใช้ โดยเฉพาะการประกาศเขตป่าสงวนทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในปี พ.ศ. 2507 และต่อมาด้วยมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 ที่มีมาตรการอพยพคนออกจากพื้นที่ป่า สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมที่ชุมชนได้รับ

ชุมชนปกาเกอญอในฐานะที่เป็นคนต้นน้ำที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เช่นชุมชนหิกลาดในนี้ แท้จริงแล้วคือกลุ่มคนที่เป็นฮีโร่อยู่เบื้องหลังการอนุรักษ์ รักษาผืนป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้ผ่านกระบวนการคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ล้วนให้ความสำคัญและตระหนักถึงการให้

ความเคารพต่อทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า ผ่านทุกวิถีปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน ด้วยการดูแลผืนป่าจำนวนมากกว่า20000ไร่ ให้คงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการจัดการทรัพยากรตามแนวทางของชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเองและยังดำรงรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า จึงเป็นการพิสูจน์แบบแผนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมาตลอด ว่ากระบวนการผลิตแบบไร้หมุนเวียนเป็นกระบวนการที่ทำให้คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน

สาเหตุของการเข้าร่วมโฉนดชุมชน

หากเรามองย้อนกลับไปพบว่า ชุมชนได้ต่อสู้เรียกร้องสิทธิความชอบธรรมของชุมชนในการขอมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วมกันกับรัฐโดยเฉพาะการเรียกร้องแนวทางการจัดการป่าชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ร่วมกันกับเครือข่าย แต่จนแล้วจนรอดเวลาผ่านไปเป็น10ปี รัฐบาลแล้วรัฐบาลเล่า พรบ.ป่าชุมชนที่ร่วมกันผลักดันก็ไม่ประสบความสำเร็จ ชุมชนหินลาดในจึงได้สร้างกระบวนการจัดการภายในชุมชนจากวิถีชีวิตและประเพณีของชุมชนแบบดั้งเดิม ให้กลายเป็นกระบวนการรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบมากขึ้น พร้อมกับพัฒนารูปแบบการเกษตรที่ชุมชนมีต้นทุนเดิมทางภูมิปัญญาอยู่แล้วคือสวนชา และป่าไผ่หก ให้เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ทำให้ชาวบ้านมีสวนชาและสามารถเก็บใบชาขายเป็นรายได้ ส่วนในช่วงฤดูฝนชาวบ้านก็มีรายได้จากการเก็บหน่อไม้ไผ่หกขาย สามารถทำรายได้เป็นตัวเงินได้อย่างดีและมั่นคง และในขณะเดียวกันวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชนก็ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้คนสามารถอยู่ร่วมกันกับป่าได้ ทำให้ความกดดันจากนโยบายด้านการจัดการป่าของรัฐที่มีต่อชุมชนลดลง

การดำรงชีวิตของชาวปกากะญอยึดหลักการพื้นฐาน 3 สิ่งได้แก่

ประการแรก ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับคน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านที่ต้องพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตลอดเวลา

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม เพื่อนำมาปรับใช้ให้ประโยชน์กับการดำรงชีวิตตนเอง

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์ เพื่อให้รู้จักยำเกรงและให้ความเคารพกับสิ่งที่เรียกว่าการทำดีและทำชั่ว

การนำเอาหลักปรัชญาพื้นฐาน3ประการมาปรับใช้กับกลุ่มชุมชนของตน จึงเป็นพลังแรงขับเคลื่อนให้นำมาสู่การเข้าร่วมเป็นสมาชิกโฉนดชุมชนด้วยเหตุผลดังนี้

1. ก่อนที่จะมีกฎหมายใดๆมาประกาศพื้นที่ป่าสงวน หรือป่าอนุรักษ์ทับซ้อนในที่ดินทำกินชุมชนมีสิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชีวิต จารีตของชุมชนโดยไม่ต้องกลายเป็นผู้บุกรุกป่าต้นน้ำลำธาร หรือถูกครหาว่าทำลายป่า ชุมชนเคยมีประสบการณ์ในการต่อสู้เรียกร้อง พบ.ป่าชุมชนแต่ล้มเหลวไป จึงเห็นว่แนวทางการจัดการภายใต้ชื่อเรียกโฉนดชุมชนน่าจะเป็นความหวังที่สดใส

2. จากนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ชุมชนมองว่ที่จริงแล้วรัฐเป็นการพยายามที่จะแย่งชิงพื้นที่ป่าไปจากชุมชน ตามแนวทางการจัดการป่าด้วยวิธีการแยกคนออกจากป่า และทำให้ชุมชนตกเป็นจำเลยสังคมว่ทำลายป่า การได้รับการคุ้มครองสิทธิการใช้ประโยชน์จากที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชนจึงเป็นทางออกที่ดี

3. การจัดการทรัพยากรตามวิถีชีวิต และจารีตประเพณีของชุมชนในรูปแบบไร่หมุนเวียนที่มีมานาน ชุมชนต้องการยกระดับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาให้เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก และตอบคำถามเรื่องไร่หมุนเวียนที่มีมาช้านานว่ไร่หมุนเวียนไม่ใช่วิธีการผลิตที่ทำลายป่าหรือล่าห้ แต่เป็นการนำความสมดุลและยั่งยืนคืนสู่ผืนป่าในรูปแบบการจัดการแบบโฉนดชุมชน

เป้าหมายของการเข้าร่วมจัดการที่ดินโดยชุมชน

พบว่าในทัศนะคติของชาวบ้าน มองว่ชีวิตของธรรมชาติมีรูปแบบเดียวกันกับชีวิตคน เชื่อว่ธรรมชาติมีจิตใจเหมือนมนุษย์มีวิญญูจักร เวียน วาย ตาย เกิด เหมือนกัน ดังนั้นกระบวนการจัดการที่ดินแบบไร่หมุนเวียน จึงเป็นการแต่งงานระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และเกิดการแพร่พันธ์ของพืชและสัตว์มากมายในไร่ เมื่อไม่มีธรรมชาติ ไม่มีที่ดินที่เป็นตัวสร้างกฎเกณฑ์การเชื่อมโยงเหล่านี้ คนในชุมชนก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นเป้าหมายของชุมชนในการเข้าร่วมกับแนวทางการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนเพื่อทำให้ระบบการใช้และการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนผ่านองค์ความรู้ ภูมิ จารีตประเพณี โดยเฉพาะระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนได้รับการยอมรับเพื่อเป็นเกราะคุ้มครองภัยคุกคามจากภายนอก(ในรูปแบบต่างๆ และเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน โดยให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินสืบเป็นมรดกไว้ให้ลูกหลานไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของคนภายนอก ตามที่ม่มีการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขเอาไว้ เพื่อสร้างความเป็นธรรมและยั่งยืนในการจัดสรรที่ดินให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมด้วย

วิธีการจัดการที่ดิน

พบว่ารูปแบบการจัดการระบบการใช้ที่ดินของชุมชน ได้มีการจัดการให้เหมาะสมกับลักษณะของพื้นที่ โดยการทำการเกษตร 3 รูปแบบ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อมูลทั่วไปเบื้องต้น คือ

4. การทำไร่หมุนเวียนเป็นลักษณะการใช้ที่ดินแบบหน้าหมู่บ้านมีการหมุนเวียนใช้ ประมาณ 7-10 ปีต่อรอบ แต่จะแปลงประมาณ 5 ไร่ เป็นการรักษาพันธุ์พื้นบ้านไว้อย่างต่อเนื่องในชุมชน และมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนไว้อย่างชัดเจน ในพื้นที่รักษาเขตป่าชุมชน
5. รูปแบบวนเกษตรจะใช้พื้นที่ที่ติดกับบริเวณหมู่บ้าน จะปลูกต้นชาเป็นหลักผสมผสานกับป่าไม้และนำพลับพันธุ์ดีมาต่อกับกิ่งพลับป่า การใช้ประโยชน์ตั้งแต่การใช้สอย สมุนไพร นำมาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้ระดับล่างสุดจากลำห้วย ก็จะขุดบ่อเลี้ยงปลาและเลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด
6. การทำนา เป็นการใช้พื้นที่ ที่ไม่มีความลาดชันมาก และมีน้ำไหลผ่านอย่างเพียงพอในชุมชน จะมีการทำงาน 70 คน ของชุมชน

ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ในรอบปีหนึ่งนั้นจะวนเวียนอยู่กับระบบการผลิตทางการเกษตร การทำไร่ ทำนา ทำสวน เป็นสำคัญและในปัจจุบันก็มีภารกิจเพิ่มขึ้น ในการดูแลรักษาป่า เช่น การทำแนวกันไฟ การแผ้วถางไฟป่า การดับไฟป่า การกิจกรรมเผยแพร่ข้อมูลเช่นพิธีเปิดแนวไฟ การบวชป่าชุมชน การสืบชะตาแม่น้ำ ด้วย

มีการแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย/ พื้นที่ดินทำกิน

พื้นที่อยู่อาศัยประมาณ 18 แปลง 23 ครอบครัว	12 ไร่ 0 งาน 18 ตารางวา
พื้นที่ทำกิน สวนไม้ยืนต้น, นา, ไร่ถาวร	794 ไร่ 0 งาน 82 ตารางวา
พื้นที่ไร่หมุนเวียน	823 ไร่ 3 งาน 96 ตารางวา

วิธีการจัดการที่ดินทำกิน

ด้านการใช้ประโยชน์

1. งดเว้นการใช้สารเคมีในไร่หมุนเวียน ในกรณีพื้นที่อื่น ๆ ให้หลีกเลี่ยงหรือใช้ในปริมาณที่เหมาะสมตามความจำเป็นภายใต้การควบคุมและตรวจสอบของชุมชน
2. ห้ามไม่ให้ใช้รถไถหรือเครื่องจักรในการพลิกหน้าดินในพื้นที่ที่มีความลาดชัน
3. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและรูปแบบการผลิตต้องผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมของหมู่บ้าน
4. การทำการเกษตรในระบบไร่หมุนเวียนและพื้นที่นาให้เน้นการใช้พันธุ์พืชพื้นบ้านหรือพันธุ์พืชในท้องถิ่นเป็นหลักในการเพาะปลูก
5. พื้นที่ไร่เหล่าสามารถใช้ประโยชน์ได้เมื่อครบรอบการหมุนเวียน และใช้ได้เพียง 1 ปีต่อรอบ
6. ห้ามขยายพื้นที่ทำกินออกไปนอกขอบเขตพื้นที่ตามที่ได้สำรวจไว้ในแผนที่ 1:4000

7. ในการเผาไร่ทุกครั้งสมาชิกในชุมชนต้องช่วยกันทำแนวกันไฟและควบคุมดูแลไม่ให้ไฟลุกลามไปนอกพื้นที่

ด้านการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน

1. ต้องมีกฎระเบียบการจัดการที่ดินเป็นลายลักษณ์อักษรที่สมาชิกเห็นร่วมกัน
2. ที่ดินสามารถตกทอดเป็นมรดกแก่ลูกหลานได้ โดยต้องแจ้งกับคณะกรรมการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน
3. การเปลี่ยนมือหรือการขายสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องผ่านกองทุนธนาคารที่ดินเท่านั้น และผู้ที่จะได้รับมรดกสิทธิจากชุมชนต้องเป็นสมาชิกในชุมชนเท่านั้น
4. ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเช่าหรือใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน
5. ให้แต่ละชุมชนมีคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบควบคุมและบริหารจัดการที่ดินให้เป็นไปตามกฎระเบียบและข้อตกลงของชุมชน
6. ให้มีการสำรวจข้อมูลรายแปลงและจัดทำขอบเขตที่ดินทำกินลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ 1:4000 และทำการปักหลักหมุดในพื้นที่เพื่อแสดงแนวเขตของที่ดินทำกิน
7. การแก้ไขกฎระเบียบให้กระทำได้โดยมติของคณะกรรมการเครือข่าย 3 ชุมชน

ด้านสิทธิ

1. ให้มีการจัดการบริหารที่ดินทุกแปลงในรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์จะได้รับรองสิทธิภายใต้โฉนดชุมชน

กฎระเบียบชุมชน

1. ชุมชนย่อมมีสิทธิในรัฐธรรมนูญ
2. อนุรักษ์และฟื้นฟู วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาชุมชน
3. ต้องควบคุมทุกครั้งในการเผาไร่โดยการทำแนวกันไฟ
4. ห้ามขายสัตว์ป่าทุกชนิด
5. ประชุมชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง
6. ชุมชนต้องติดตามเรียนรู้สถานการณ์ภายนอกอย่างต่อเนื่อง
7. คณะกรรมการต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนาของชุมชนทุกรูปแบบ

บทลงโทษในการฝ่าฝืนกฎระเบียบชุมชน

หากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบชุมชนให้ดำเนินการดังนี้

1. จับควบคุม

2. ยึดของกลาง
3. ดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือปรับตามความเหมาะสม
4. การตัดสินใจทุกครั้งโดยคณะกรรมการชุมชน

หลักการจัดการธนาคารที่ดินชุมชนบ้านหินลาดใน

1. เก็บออมเงินร่วมกันโดยคิดเป็นเงิน ไร่ละ 1 บาทต่อเดือน เพื่อใช้จ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมภายในชุมชนและเป็นค่าประสานงาน ค่าเดินทาง ค่าอาหารของคณะทำงานในการติดตามนโยบาย
2. เก็บออมเงินร่วมกันในส่วนของบ้านหินลาดในและผาเยื้อง โดยคิดเป็นเงิน คนละ 10 ต่อเดือน
3. เก็บออมเงินร่วมกันในส่วนของบ้านหินลาดนอก โดยคิดเป็นเงิน ครอบครัวละ 10 บาทต่อเดือน
4. ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคีอื่น โดยใช้การประชุมร่วมกันในการจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งเข้ากองทุนธนาคารที่ดิน
5. ใช้เงินกองทุนธนาคารที่ดินจัดซื้อที่ดินที่สมาชิกต้องการขายและเปลี่ยนมือภายในชุมชนโดยการพิจารณาของคณะกรรมการชุมชน

การดำเนินการตามนโยบายโฉนดชุมชน

รูปแบบการจัดการที่ดินในแบบกรรมสิทธิ์ร่วมในพื้นที่ไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านหินลาดในมีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการขานรับจากนโยบายโฉนดชุมชนเพราะมีรูปแบบการจัดการที่สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน

รัฐบาลชุดที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรีได้กำหนดนโยบายการจัดการที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรยากจนในรูปของธนาคารที่ดินและเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจนและชุมชนที่ทำกินอยู่ในที่ดินของรัฐที่ไม่มีสภาพป่าแล้วในรูปของโฉนดชุมชนคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2553 ให้ความเห็นชอบร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. (การกระจายการถือครองที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน) ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้วตามที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเสนอและร่างระเบียบดังกล่าวได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 127 ตอนพิเศษ 73 งวันที่ 11 มิถุนายน 2553 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 12 มิถุนายน 2553 เป็นต้นมา ความในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. 2553 ที่สำคัญคือ

1. กำหนดนิยามคำว่า “โฉนดชุมชน” หมายความว่าหนังสืออนุญาตให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ การครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ใน ที่ดินของชุมชนซึ่งชุมชนมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนปฏิบัติตาม เงื่อนไขที่กำหนดไว้โดยกฎหมายและระเบียบนี้ (ข้อ 3)

2. กำหนดนิยามคำว่า “ชุมชน” หมายความว่ากลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อการจัดการด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีการวางระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้โดยดำเนินการอย่าง ต่อเนื่องเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ระเบียบนี้ใช้บังคับ (ข้อ 3)

3. กำหนดให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน” เรียกโดยย่อว่า “ปจช.” มีรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธาน กรรมการผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นกรรมการและ เลขานุการและกำหนดหน้าที่ของปจช. เช่นเสนอนโยบายแผนงานและงบประมาณในการดำเนินงานโฉนด ชุมชนต่อคณะรัฐมนตรี (ข้อ 4 และข้อ 7)

4. กำหนดให้สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบงานธุรการงานประชุมการศึกษาหาข้อมูล และกิจการต่างๆที่เกี่ยวกับงานของคณะกรรมการรวมทั้งปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมาย (ข้อ 9)

5. กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการภายในหกสิบวันนับแต่ระเบียบนี้ใช้บังคับและกำหนดให้มี พื้นที่นำร่องในการดำเนินงานโฉนดชุมชนจำนวนไม่น้อยกว่าสามสิบพื้นที่ให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวัน นับแต่ระเบียบนี้ใช้บังคับ (ข้อ 10)

ซึ่งการดำเนินการตามนโยบายโฉนดชุมชนนี้มีเงื่อนไขและข้อจำกัดที่เป็นปัญหาอยู่ดังนี้

1) ต้องมีการจัดตั้งองค์กร เพื่อทำหน้าที่จัดการหรือมีวิธีการจัดการร่วมกันในนาม ของชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงควมมีตัวตนของชุมชนต่อรัฐและสังคม ทั้งนี้ รูปแบบการจัดองค์กรหรือ การจัดการไม่จำกัดอย่าง ใดอย่างหนึ่ง ขึ้นอยู่กับ ลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน อาจจะเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ เนื่องจากบุคคลในชุมชนมีเสรีภาพในการรวมตัวกัน เป็นรูปแบบใดก็ได้ดังที่ รัฐธรรมนูญมาตรา 64 ด้รับรอง ไว้ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กร เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหมู่คณะอื่น”

2) การจัดการที่ดินมีความหลากหลายและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และ ลักษณะทาง วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

3) องค์กรชุมชนต้องมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการควบคุมตรวจสอบกัน อย่างสม่ำเสมอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ องค์กรชุมชนมีศักยภาพที่เข้มแข็ง ทั้งนี้รูปแบบขององค์กรชุมชนต้องมีความหลากหลายในรูปแบบ ของคณะกรรมการ สภา สหกรณ์ หรือ ร่วมกับอปท. โดยตรงเป็นต้น เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นสอดคล้องกับศักยภาพขององค์กรชุมชน

4) มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างองค์กรชุมชนและสมาชิกใน ชุมชน เพื่อให้เกิดการสื่อสารและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน ตลอดจนการวางแผน การจัดการ ที่ดิน การสร้างกฎกติกาควบคุม การซื้อขายที่ดิน การออกกฎหมายภาษีที่ดิน โดยร่วมกับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นและการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมโดยการตรวจสอบ โครงการพัฒนา ต่างๆ ที่จะกระทบต่อพื้นที่ป่า และพื้นที่เกษตรกรรม

5) ทำฐานข้อมูลการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสมาชิกใน ชุมชนและการ จัดการ ที่ดินของชุมชนในแปลงรวม เพื่อให้มีการตรวจสอบการ ควบคุมการซื้อขายที่ดิน ควบคุมการเข้าถึง ทรัพยากรในที่ดินที่ชุมชนจัดการ โดยสมาชิกในชุมชนร่วมกันทำฐานข้อมูล แผนที่ขอบเขตการจัดการที่ดิน ของ ชุมชน ทั้งที่ครอบคลุมถึงที่ดินส่วนบุคคล ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำการเกษตรกรรม และทำกิจกรรมอื่นๆ ที่ สาธารณะ ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชน จำนวนประชากรในชุมชน ซึ่งจะพบว่ามีผู้ไร้ที่ดินและมีผู้ถือครอง ที่ดินจำนวนมาก น้อยต่างกัน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดการที่ดินของชุมชนและเป็นฐานข้อมูล ของการ กระจายการถือครองที่ดิน และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมในระดับประเทศ

6) ลักษณะของสิทธิในการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องอยู่บนฐาน ของสิทธิเชิงซ้อน มี การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุล และยั่งยืน และเคารพสิทธิของบุคคลและชุมชน ร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการ สร้างกฎกติกาควบคุม การใช้ประโยชน์ที่ดินและการทำกิจกรรมในพื้นที่ของ ชุมชน ตลอดจนการวางแผนการใช้ที่ดิน และการวางผังเมืองของชุมชน

7) ชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพัฒนาระบบภาษีและจัดเก็บภาษี ที่ดินในอัตราก้าวหน้า และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม โดยให้มีธนาคาร ที่ดินในระดับพื้นที่เพื่อซื้อที่ดิน ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ มา จัดสรรให้กับคนไร้ที่ดิน ในชุมชนและการสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกร มาทำเกษตรกรรมและร่วมรักษา พื้นที่ เกษตรกรรม

8) มีกลไกระดับจังหวัดที่มีองค์ประกอบจากหลายฝ่ายและตัวแทนของชุมชน เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำและส่งเสริมการจัดการที่ดินของชุมชนและกำหนดนโยบายภาพรวมของจังหวัด ในการวางแผนการใช้

ที่ดินและการวางผังเมือง โดยกลไกนี้ต้องมีองค์ประกอบของหน่วยงานของรัฐ อปท. ชุมชนและคนใน เมืองที่มีการลงพื้นที่เข้าใจสภาพข้อเท็จจริง และหนุนเสริมข้อมูลทางนโยบายให้กับชุมชน

ซึ่งเงื่อนไขตามข้างต้นนี้ทำให้ชุมชนที่ได้รับอนุมัติให้เป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชนอย่างชุมชนหินลาดใน ยังไม่สามารถเป็นพื้นที่ออกโฉนดชุมชนได้อย่างแท้จริง

การจัดองค์การการใช้ประโยชน์ของที่ดิน

เนื่องจากโฉนดชุมชนไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัวทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับการบริหารและจัดการของพื้นที่ ตลอดจนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทที่นำมาเป็นเครื่องมือในการต่อรอง เรียกร้องของชุมชนเอง และยังคงขึ้นอยู่กับความสามารถในการรวมตัวกันของชุมชนว่ามีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด เพราะสาระสำคัญของโฉนดชุมชนเป็นเรื่องของสิทธิการใช้ และป้องกันการขายสิทธิให้กับบุคคลภายนอกชุมชนและบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนมีการออกกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเคร่งครัด การออกโฉนดชุมชนจึงเป็นเป้าหมายของการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการจัดตั้งกลุ่มหรือการจัดองค์การการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงเป็นยุทธวิธีอีกอย่างหนึ่งที่จะใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้การถือครองที่ดินในพื้นที่ที่มีการจัดการในรูปแบบของโฉนดชุมชน ซึ่งพบว่าการยกระดับจัดตั้งองค์การการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลเป็นเพียงการให้รัฐตระหนักและมองเห็นความมีตัวตน ความมีอยู่ของสิทธิชุมชนเพื่อรองรับโครงสร้างทางนโยบายของโฉนดชุมชน และตัวบทกฎหมายที่ใช้ควบคุมอยู่เท่านั้น

ปัจจุบันชุมชนบ้านหินลาดในได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจัดให้มีโฉนดชุมชน ตามที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ให้เป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน และกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อรองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ในที่ดินปฏิรูป จากการศึกษาพบว่าภายใต้การดำเนินการขอโฉนดชุมชน ชุมชนจะต้องได้รับการรับรองความเป็นชุมชน คือนิติบุคคล ซึ่งเป็นการผลัดภาระให้กับชุมชนทั้งที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ได้ให้การรับรองสิทธิชุมชนไว้อย่างชัดเจนแล้ว แต่ด้วยระเบียบคำขอมิโฉนดชุมชนที่วางกลไก หลักเกณฑ์ไว้อย่างสลับซับซ้อน ทำให้เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อชุมชนในการเข้าถึงความเป็นจริง ของการขอมิโฉนดชุมชนในพื้นที่รูปธรรมของตนเอง

เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2553 คณะรัฐมนตรีมีมติให้พื้นที่ชุมชนบ้านหินลาดใน เป็นพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ และมีแผนที่จะดำเนินการเพิกถอนพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นพื้นที่ป่าไม้อนุรักษ์ ป่าสงวนซึ่งทับซ้อนกับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชน ที่มีข้อเท็จจริงจากการพิสูจน์แล้วว่าได้อยู่อาศัย ดำเนินชีวิตและใช้ประโยชน์ในที่ตั้งกล่าวมาเป็นเวลานาน หรือก่อนที่รัฐจะประกาศกฎหมายหรือนโยบายทับซ้อนพื้นที่ดังกล่าว อีกทั้งยังส่งเสริมและยอมรับระบบไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นวิถี วัฒนธรรมของชุมชนที่เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนและวิถีชีวิตพอเพียง รวมทั้งผลักดันให้ระบบไร่ หมุนเวียนของชาว

กะเหรี่ยงเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม และส่งเสริมสนับสนุนและยอมรับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และการจัดการของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เช่น การออกโฉนดชุมชน

พบว่าชุมชนบ้านหินลาดในมีทางเลือก 2 ทางในการเลือกรูปแบบวิธีการจัดการที่ดินด้วยตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการจัดการรูปแบบโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ. 2553 หรือตาม มติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 ที่มีมติให้พื้นที่ชุมชนบ้านหินลาดใน เป็นพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการจัดให้มีโฉนดชุมชนตามกฎหมายใด ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่ารัฐให้การยอมรับสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอยู่ดี

กิจกรรมขององค์กรและความร่วมมือของเครือข่าย

1. กิจกรรมภายในชุมชน

1. กิจกรรมการทำแนวกันไฟ เริ่มทำช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ของทุกปี โดยคนในชุมชน
2. มีการสร้างหอคอยเฝ้าระวังไฟป่า ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่ง
3. ออกสำรวจและตรวจป่า เพื่อสอดส่องดูแล และป้องกันการบุกรุกจากบุคคลภายนอก โดยให้ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน

2. กิจกรรมภายนอกชุมชน

มีการเคลื่อนไหวชุมชนร่วมกับเครือข่าย ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานราชการเพื่อขอให้มีการแก้ไขปัญหาจัดวงเสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตลอดจนหาแนวทางแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชนอื่นๆในเครือข่ายวางแผน วิเคราะห์นโยบายและยุทธศาสตร์ร่วมกันกับเครือข่ายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ และศึกษาดูงานเพื่อให้เห็นกระบวนการหรือวิธีการทำงานของแต่ละพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการโฉนดชุมชน

1. ปัญหาจากภายนอกชุมชน

1. ปัญหาความเข้าใจและมุมมองเกี่ยวกับวิธีการผลิตในรูปแบบไร่หมุนเวียน

การผลิตแบบไร่หมุนเวียนมักจะถูกตั้งคำถามและถูกมองในแง่ลบเสมอ ว่าเป็นวิธีการผลิตแบบล้าหลัง ทำลายป่า ดังนั้นการต่อสู้เรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนหินลาดในต้องต่อสู้กับ มายาคติของสังคมภายนอกที่ตราหน้าว่า ชาวเขาเป็นผู้ทำลายป่า สร้างปัญหาความเดือดร้อนแก่สังคม ซึ่งมุมมองเหล่านี้

ถือว่าเป็นอคติ ก่อให้เกิดการเข้าใจผิดของสาธารณะชนในวงกว้าง รวมทั้งเหมารวมถึงโหนดชุมชนเป็นการเอาพื้นที่ป่ามาเป็นของตนเอง

2. ปัญหาภาวะเบียดและหลักเกณฑ์ของรัฐซับซ้อน

กฎเกณฑ์กลไกซับซ้อนของรัฐ ในเรื่องการจดทะเบียนเพื่อเป็นนิติบุคคลมารองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ของชุมชนเป็นเรื่องที่เป็นปัญหาในการสร้างความเข้าใจ จากตัวบทกฎหมายได้ยาก ทั้งที่พื้นที่ที่มีการประกาศให้เป็นพื้นที่นำร่องเพื่อจัดให้มีโหนดชุมชนไปแล้ว

ปัญหาภายในชุมชน

1. ปัญหาการเข้าถึงข้อมูลการดำเนินการโหนดชุมชน

เนื่องจากชุมชนหินลาดในเป็นชุมชนลักษณะของพื้นที่ที่มีความยากลำบากในการเดินทาง ดังนั้นจึงทำให้การรับรู้ข่าวสารของการดำเนินการโหนดชุมชนมีความล่าช้าหรือต้องรอให้องค์กรพี่เลี้ยงแจ้งผลความคืบหน้าในการดำเนินการ มากกว่าที่ชุมชนจะติดตามข่าวสารได้ด้วยตัวเอง

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดการโหนดชุมชน

ชุมชนบ้านหินลาดในเป็นชุมชนที่ได้เลือกและใช้ ไร่หมุนเวียน เป็นวิถีการผลิตในการดำรงชีวิต เพราะชุมชนมีความเชื่อว่าระบบ ไร่หมุนเวียนเป็นรูปแบบที่เหมาะสม และเป็นคำตอบของการใช้พื้นที่ให้เกิดความเหมาะสม นำไปสู่สมดุลที่ยั่งยืนระหว่างคนกับป่า และระบบไร่หมุนเวียนนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารให้กับชุมชนรวมทั้งสังคมภายนอกด้วย ความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายของพืชพันธุ์ที่ได้ให้ผลผลิตในทุกช่วงเวลา ทุกฤดูกาล ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ที่เป็นผลพวงมาจากการจัดการและดูแลทรัพยากรของคนในชุมชน ดังนั้นวิถีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนจึงมีความสำคัญทั้งต่อชีวิตคนและต่อธรรมชาติ เป็นตัวเอื้อให้คนและธรรมชาติอยู่ด้วยกันได้อย่างเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน จนเป็นเกิดเป็นความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืนได้ในที่สุด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและต่อเนื่องไปในอนาคตและสิ่งนี้เองที่ถือว่าเป็นบทพิสูจน์และเป็นสิ่งยืนยันมาตลอดเวลากว่ากระบวนการคนกับป่าสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างยั่งยืน จึงสมควรจัดพื้นที่ชุมชนบ้านหินลาดในให้มีความชอบธรรมในการจัดทำโหนดชุมชน

ข้อเสนอ

1. ข้อเสนอระดับพื้นที่

1. พบว่าความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากตัวสมาชิกทุกคนที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาสั่งสมความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและให้เกิดความยั่งยืน เป็นกระบวนการทางความคิดที่ตกทอดมายังคนเฉพาะภายในชุมชนชาติพันธุ์เดียวกัน แต่คนภายนอกยังขาดการรับรู้และเข้าใจในวิถีปฏิบัติ ทำให้มีความเข้าใจในนิเวศคลาตเคลื่อนในวิถีชีวิตของชุมชนอยู่ ดังนั้นชุมชนจึงควรออกมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จัดเก็บไว้ในรูปสื่อลักษณะต่างๆที่ทำให้คนภายนอกสามารถเข้าถึงข้อมูลของชุมชนได้ง่ายขึ้น

2. ข้อเสนอระดับนโยบาย

1. ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐให้การยอมรับกฎระเบียบวิถีปฏิบัติของชุมชน ชุมชนควรจัดทำร่างสัญญาประชาคมขึ้นกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐอื่นๆท้องถิ่นให้เข้าใจและยอมรับวิถีการปฏิบัติของชุมชนโดยแจ้งประกาศให้ทราบโดยทั่วกันภายในเขตการปกครองท้องที่ของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในภายหลังกว่ารัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ยอมรับหลักการของชุมชน และบังคับใช้กฎหมายของรัฐแทน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจได้ตลอดไป

2. ชุมชนที่ผ่านการพิจารณาเห็นชอบ ของคณะกรรมการประสานงานจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) แล้ว ให้รัฐบาลส่งการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการส่งมอบพื้นที่ให้แก่ชุมชน เพื่อนำไปบริหารจัดการภายใต้หลักการโฉนดชุมชนตามมติคณะกรรมการ ฯ (ปจช.) โดยให้ชุมชนที่ผ่านการรับรองจาก ปจช. แล้ว มีสถานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมได้ โดยไม่ต้องไปจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลอีก และไม่ต้องให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นผู้ตรวจสอบอีกรอบการอนุมัติพื้นที่จัดทำโฉนดชุมชน

3. ควรที่จะมีการเร่งรัดออกกฎหมายเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกากะญอเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองทางวัฒนธรรมในเรื่องพื้นที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิต โดยวางหลักปฏิบัติให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนและประกาศใช้เป็นกฎหมายบทเฉพาะกาล เพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ 6

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน

บทที่ 6

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน

การศึกษากฎการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินในพื้นที่ภาคอีสานดำเนินการในสองพื้นที่คือ ชุมชนบ่อแก้ว จังหวัดชัยภูมิ เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร และพื้นที่ดอนฮังเกลือ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ที่ประกาศขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ตัวแทนของการจัดการที่ดินโดยภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและรัฐบาล ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับชุมชนในท้องถิ่น จึงมีการรวมตัวกันปกป้องในสิทธิที่ดินทำกิน โดยการจัดการที่ดินและทรัพยากร ที่เป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพและสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน

ข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษา

1.กรณีปัญหาการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ

ข้อมูลสัดส่วนการถือครองที่ดินชัยภูมิ

จังหวัดชัยภูมิ มีเนื้อที่ประมาณ 12,778.3 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,986,429 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.6 ของพื้นที่ทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ 2.5 ของพื้นที่ทั้งประเทศ การใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตรทั้งหมด 3,618,881 ไร่ การใช้พื้นที่ทางการเกษตรพบว่าส่วนใหญ่ใช้เป็นที่เพื่อการทำนา ประมาณ 1,799,978 ไร่ รองลงมาคือ พื้นที่ปลูกพืชไร่ ประมาณ 1,378,395 ไร่ โดยพื้นที่จำนวนน้อยที่สุด คือพื้นที่อื่นๆ(ทุ่งหญ้า, ประมง) จำนวน 23,724 ไร่

พื้นที่และสัดส่วนการถือครองที่ดินในพื้นที่ศึกษาดำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ตำบลทุ่งพระ พื้นที่ถือครองทั้งหมดประมาณ 16,766 ไร่ มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 11,565 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่นาประมาณ 3,557 ไร่ พื้นที่ไร่ประมาณ 2,619 ไร่ พื้นที่ไม้ผลประมาณ 5,282 ไร่ พื้นที่ปลูกยางพาราประมาณ 120 ไร่ พื้นที่ป่าสงวนประมาณ 290,000 ไร่

สิทธิในที่ทำกิน

ตารางแสดงสิทธิในที่ทำกินของตำบลทุ่งพระ

หมู่ ที่	ชื่อบ้าน	มีที่ทำกินไม่ ต้องเช่า (ครัวเรือน)	ต้องเช่าเพิ่ม บางส่วน (ครัวเรือน)	ไม่มีที่ทำกิน ต้องเช่าทั้งหมด (ครัวเรือน)	รวม (ครัวเรือน)
1	บ้านห้วยแก้ว	289	-	37	326
2	บ้านทุ่งพระ	156	-	60	216
3	บ้านห้วยขี้ตม	140	-	-	140
4	บ้านท่าเริงรัมย์	103	-	4	107
5	บ้านหัวปลวกแหลม	147	-	-	147
6	บ้านห้วยสนามทราย	213	-	61	274
7	บ้านห้วยไผ่	113	-	9	122
8	บ้านสวนป่า	122	-	-	-
9	บ้านดงป่าเปื่อย	101	-	-	-
10	บ้านห้วยทรายทอง	92	-	-	-
รวม		1,161	-	174	1,335

ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร

ตาราง แสดงสภาพการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรของเกษตรกรตำบลทุ่งพระ

หมู่ที่	พื้นที่ถือครอง เฉลี่ย / ครัวเรือน / ไร่
1	23.2
2	18.3
3	18.1
4	13.4
5	11.6
6	6.8
7	25.3

8	10.1
9	12.3
10	5.1
รวม	144.2

ประวัติความเป็นมาตำบลทุ่งพระ

ชุมชนตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำเขินตอนต้น สภาพการตั้งถิ่นฐานจะอยู่ในเขตที่ราบเชิงเขา ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำเขินไหลทะลุจากแนวทิวเขาสูงด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ ผ่านลงมายังพื้นที่ราบ ทำให้ลักษณะดินซึ่งเกิดจากตะกอนพัดพา มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม มีขนาดเนื้อที่ประมาณ 82.71 ตารางกิโลเมตร หรือ 16,766 ไร่ จำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 10 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 5,685 คน จำแนกเป็นชาย 2,897 คน หญิง 2,788 คน (แผนพัฒนา 3 ปี ; 2551 – 2553) โดยชุมชนในเขตตำบลทุ่งพระได้ตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปีที่ผ่านมา และมีการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน กระจ่างขยายตัวเป็นชุมชนใหม่ในหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านสวนป่า บ้านห้วยทรายทอง บ้านห้วยสนามทราย เป็นต้น ทั้งนี้ วิธีการผลิตของชุมชนในเขตตำบลทุ่งพระสามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วงหลัก ๆ คือ

1.) ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ชุมชนจะมีการผลิตแบบหาอยู่หากิน โดยพึ่งพาทรัพยากรจากป่า รูปแบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ในช่วงแรกความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรจะมีไม่มากนัก กระจ่างในช่วงปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ชาวบ้านมีการขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้นตามพื้นที่ไหล่เขาป่าภูซำผักหนาม เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจจำพวก ฝ้าย พริก ข้าวโพดยาสูบ เป็นต้น

2.) ปี พ.ศ. 2500 – 2520 ในช่วงดังกล่าว ชาวบ้านเริ่มมีการบุกเบิกขยายพื้นที่ เพื่อพัฒนาการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น ประกอบกับรัฐได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนสายหล่มสัก – ชุมแพ เชื่อมจุฬารัตน์ เป็นต้น ทำให้ชุมชนเริ่มทำการผลิตเพื่อตอบสนองตลาด โดยพื้นที่ทำกินของชาวบ้านจะขยายเข้าไปทำกินในบริเวณหุบเขาของลำห้วยสุ ที่ราบเชิงเขาในเขตภูซาง ภูฝ้าย ภูรวก เป็นต้น ขณะเดียวกันในช่วงดังกล่าวรัฐได้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูซำผักหนาม ในปี พ.ศ. 2516 ทำให้มีการเรียกเก็บใบเสียภาษีบำรุงท้องที่จากชาวบ้านที่ถือครองทำประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เหล่านี้

3.) ปี พ.ศ. 2521 – 2530 ถือเป็นช่วงที่เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างรุนแรง กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2521 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้เข้าดำเนินการปลูกสร้างสวนป่า เนื้อที่ 4,401 ไร่ ในพื้นที่ตำบลทุ่งพระ โดยการขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2525 – 2529 เจ้าหน้าที่ได้อพยพขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ ในเขต

ห้วยโป่ง บ้านพรมซังหนองไร่ไก่ ผาผึ้ง และอีกหลายหมู่บ้าน โดยใน 2 เหตุการณ์ดังกล่าวมีชาวบ้านทุ่งพระด้วย ซึ่งมาตรการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ ได้สร้างผลกระทบต่อสิทธิที่ดินทำกินมาจนกระทั่งปัจจุบัน

4.) ปี พ.ศ. 2531 – ปัจจุบัน รัฐบาลได้ส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออกอย่างเข้มข้น นับตั้งแต่ช่วงสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นต้นมา โดยพืชเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมในเขตนี้ ได้แก่ อ้อย ข้าวโพด ถั่วเหลือง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การผลิตดังกล่าวเกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นด้านหลัก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ เป็นต้น อีกทั้งราคาผลผลิตที่ไม่มีความแน่นอน และค่าครองชีพในครัวเรือนที่สูงขึ้น ทำให้เกษตรกรเกิดภาระหนี้สิน ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนมือที่ดินของเกษตรกรจำนวนมาก ขณะเดียวกัน ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดิน ทั้งกรณีสวนป่าคอนสาร และปัญหาการทับซ้อนระหว่างพื้นที่ป่าไม้ กับที่ทำกินของประชาชนยังคงไม่มีข้อยุติ ทำให้เกิดความขัดแย้งมาจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ชาวบ้านในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำเขื่อนตอนต้น ได้รวมกลุ่มในนาม “เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขื่อน” โดยประกอบด้วยผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำเขื่อน เขตอำเภอคอนสาร ภูผาม่าน น้ำหนาว และอำเภอหล่มสัก โดยชาวบ้านในเขตตำบลทุ่งพระที่ประสบปัญหากรณีสวนป่าคอนสารเป็นหนึ่งในสมาชิกเครือข่าย พร้อมกันนี้ ชาวบ้านได้ร่วมกันผลักดันให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องพิจารณาแก้ไขปัญหา โดยมีข้อเรียกร้อง คือให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด แล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้แก่เกษตรกรผู้เดือดร้อน ส่วนพื้นที่ที่มีสภาพสมบูรณ์ให้ชาวบ้านสามารถจัดการป่าชุมชนได้ ต่อมาการแก้ไขปัญหาส่วนราชการได้ตั้งคณะทำงานเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงในกรณีพิพาทดังกล่าว โดยมีข้อสรุปว่าสวนป่าคอนสารได้ปลูกสร้างทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรจริง และให้ดำเนินการยกเลิกสวนป่าคอนสาร แล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้แก่ราษฎรต่อไป

ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่

สวนป่าคอนสารเริ่มดำเนินการเมื่อ ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ตามเงื่อนไขการสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูซำผักหนาม บริเวณพื้นที่ป่าเหล่าไฮ้ โดยการปลูกสร้างสวนป่าดำเนินการตามระบบโครงการหมู่บ้านป่าไม้ เนื้อที่ทั้งสิ้น 4,401 ไร่ อย่างไรก็ตาม การปลูกสร้างสวนป่าไม่ได้ดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายบริเวณป่าเหล่าไฮ้ แต่ได้เข้ามาปลูกในพื้นที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยของราษฎร ตามพื้นที่สวนป่าในปัจจุบัน ทำให้เกิดทับซ้อนที่ดินของชาวบ้าน และนำมาสู่ปัญหาผลกระทบ และความขัดแย้งในเวลาต่อมา ทั้งนี้ สามารถพิจารณาการเข้ามาปลูกสร้างสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ดังต่อไปนี้

(1) การชักชวนให้ชาวบ้านเข้าเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ โดยจะได้สิทธิทำงานเป็นลูกจ้างของ ออป. ได้ที่ดินทำกินคนละ 5 ไร่ และที่อยู่อาศัยอีก 1 ไร่ กรณีที่ชาวบ้านไม่ยินยอม จะมีการข่มขู่คุกคาม และใช้มาตรการทางกฎหมายเข้าดำเนินการกับชาวบ้าน รวมทั้งมีการจ้างผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ (นักเลง) เข้ามาข่มขู่ เช่นกรณีการจับกุมนาย รัตน์ เลิศคอนสาร ชาวบ้านหัวปลวกแหลมในข้อหาเผาป่า การ

จับกุมนายทองคำ เดชบำรุง ชาวบ้านทุ่งพระซ้อหาตัดต้นไม้ จำคุก 3 เดือน การจับกุมนายวรรค โยธาธรรม ข้อหาฆาตกรรมอยู่ในครอบครอง ซึ่งกรณีนายวรรค โยธาธรรม ไม่ยินยอมออกจากพื้นที่ จึงมีการไต่สวนโดยการนำเอาระเบิดมาฝังไว้ในพื้นที่ จากนั้นก็เข้าดำเนินการจับกุม

(2) การเรียกเก็บใบเสียภาษีบำรุงท้องที่ของชาวบ้าน โดยเจ้าหน้าที่สวนป่าสัญญาว่าจะจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้าน ไร่ละ 100 บาท จนถึงปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้รับค่าชดเชยดังกล่าว ลักษณะการเรียกเก็บหลักฐานข้างต้น จะใช้วิธีข่มขู่จากผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ ผู้ปกครองท้องถิ่น เพื่อบังคับให้ชาวบ้านยินยอมมอบหลักฐานให้

(3) กรณีบ้านน้อยภูซาง จำนวน 11 ครัวเรือน ที่มีที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยในบริเวณเป้าหมายการปลูกสร้างสวนป่า ถูกบังคับให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ แต่ชาวบ้านไม่ยินยอมโดยอ้างว่าจะอยู่ที่เดิม ทางเจ้าหน้าที่ได้ข่มขู่ จนกระทั่งบางส่วนต้องจำยอมอพยพเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่จัดสรรตามโครงการหมู่บ้านป่าไม้ บางส่วนย้ายกลับไปอยู่กับญาติพี่น้อง และบางส่วนไม่ยินยอมย้ายออกจากพื้นที่ เช่นกรณีของ นาย ลอง อุ่นซิวเรือน ชาวบ้านหัวปลวกแหลม ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมจนถึงปัจจุบัน

(4) การดำเนินการตามระบบหมู่บ้านป่าไม้ โดยการจัดสรรที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยเป็นแปลง จำนวน 100 แปลง จำแนกผู้มีคุณสมบัติที่จะได้รับสิทธิออกเป็นสองประเภท คือ เจ้าของที่ดินเดิม และคนทั่วไปที่เข้ามาอยู่เป็นลูกจ้าง โดยได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ โรงเรียน และวัด ในปัจจุบันมีสมาชิกในชุมชน จำนวนประมาณ 130 ครัวเรือน ซึ่งขนาดของชุมชนที่เพิ่มขึ้นจากเดิมส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น “ครอบครัวขยาย” อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามระบบโครงการหมู่บ้านป่าไม้ก็ยังไม่สามารถจัดสรรที่ทำกินให้กับสมาชิกหมู่บ้านป่าไม้ ได้จนกระทั่งปัจจุบัน

(5) การดำเนินการปลูกสร้างสวนป่า ในช่วงระยะแรกจะให้ผู้นำหมู่บ้าน หรือผู้มีอิทธิพล เป็นผู้คุมคนงานปลูกป่า เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งกับเจ้าของที่ดิน โดยจะปลูกทับพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านที่อยู่ในช่วงของการผลิต และการเก็บเกี่ยว พันธุ์ไม้ที่ปลูกในระยะแรกจะเป็นไม้เบิกนำ เช่น กุหลาบณรงค์ นนทรี ส่วนไม้ยูคาลิปตัส นำเข้ามาปลูกในปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา

สภาพปัญหา และผลกระทบ

จากการดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร ได้ก่อผลกระทบต่อราษฎรในพื้นที่ รวมทั้งโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้เดือดร้อนตลอดช่วง 34 ปีที่ผ่านมา โดยสามารถจำแนกสภาพปัญหาผลกระทบได้ดังต่อไปนี้

1) กรณีผู้เดือดร้อนที่เกิดจากการปลูกสร้างสวนป่าทับที่ดินทำกิน ได้แก่ ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย อยู่ในพื้นที่ปลูกสร้างสวนป่าปัจจุบัน

2) กรณีผู้เดือดร้อนที่เป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ได้แก่ ชาวบ้านที่ยินยอมเข้าเป็นสมาชิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ที่ได้รับสัญญาว่าจะดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยให้ แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถดำเนินการจัดหาที่ดินทำกินได้

3) กรณีผู้เดือดร้อนที่เป็นครอบครัวขยาย หมายถึง ชาวบ้านที่เป็นบุตร เขย สะใภ้ หรือทายาท ของเจ้าของที่ดินเดิม ซึ่งปัจจุบันประสบปัญหาเรื่องที่ดิน กล่าวคือ ไร้ที่ดินทำกิน หรือที่ดินทำกินไม่เพียงพอ

การดำเนินการแก้ไขปัญหา

การคัดค้านโครงการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารของชาวบ้านเริ่มต้นมาตั้งแต่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เริ่มเข้ามาดำเนินโครงการ เมื่อปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา โดยชาวบ้านเรียกร้องให้ยกเลิกการปลูกสร้างสวนป่าโดยเด็ดขาด และคืนสิทธิที่ดินทำกินแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน แต่อย่างไรก็ตาม ออป. ยังคงเข้าดำเนินการกระทั่งปัจจุบัน ต่อมามีการร้องเรียนของราษฎรมาโดยตลอดทั้งการยื่นหนังสือข้อร้องเรียนผ่านกลไกปกติของทางราชการ เช่น นักการเมือง หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือการชุมนุมของชาวบ้าน ช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2540 เป็นต้น กระทั่งปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านในนาม “เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขิน” ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อนายอำเภอคอนสาร (นายสมศักดิ์ อธิวิรุฬห์) โดยกรณีสวนป่าคอนสารมีข้อเรียกร้องดังนี้

- (1) ให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด
- (2) ให้ออกเอกสารสิทธิแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน
- (3) พื้นที่ที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ที่ไม่มีการถือครองทำประโยชน์มาก่อน ให้สิทธิแก่ชุมชน ท้องถิ่นจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบ “ป่าชุมชน”

ปี 2550 มีการประชุมเจรจาঝঝระหว่าง ผู้แทนองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และคณะกับผู้แทนกลุ่มราษฎรพื้นที่นำร่อง 7 พื้นที่ ณ ห้องประชุมคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยมี คุณสุนีย์ ไชยรส คณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติด้านการจัดการที่ดินและป่า เป็นประธานที่ประชุม ในการเจรจากรณีสวนป่าคอนสารได้เสนอโครงการ“พัฒนาระบบการผลิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง” มีการพิจารณาประเด็นเร่งด่วนของราษฎรคือ การขอเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่สวนป่าคอนสารในระหว่างการแก้ไขปัญหาทางนโยบาย เหตุผลคือ ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี ไม่มีที่ดินทำกินและที่ดินทำกินไม่เพียงพอ มีมติคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารแล้ว และระยะนี้ได้เข้าช่วงฤดูทำการผลิตแล้ว และที่ผ่านมาทางสวนป่าได้ให้บุคคลทั่วไปได้เข้าทำประโยชน์ซึ่งไม่ใช่ผู้เดือดร้อน ส่วนการแก้ไขปัญหาข้อเรียกร้องให้มีการยกเลิกเพิกถอนสวนป่าคอนสารนั้น จะต้องมีการพิจารณารายละเอียดในการตัดสินใจของหน่วยงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง ข้อเสนอคือ

ประเด็นการเข้าทำประโยชน์ให้กลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อนทำแผนการเข้าทำประโยชน์และให้ทางหัวหน้าสวนป่าคอนสารตัดสินใจได้เลย โดยให้สิทธิกับกลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อน 277 คนเป็นหลัก

ปี 2550 นายประนุก สุวรรณภักดี รองเลขาธิการ ปฏิบัติราชการแทนเลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีหนังสือถึงนายภูวนตรี รังรา ผู้แทนเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขิน เรื่องแจ้งผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน กรณีสวนป่าคอนสาร ตามหนังสือที่ สม 0003 / 2034 ลงวันที่ 28 ธันวาคม 2550 โดยคณะกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า ชุดที่ 2 มีมติว่า การกระทำของกรมป่าไม้ และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ในการปลูกสร้างสวนป่าคอนสาร ทำให้ผู้ร้องได้รับความเดือดร้อนไม่มีที่ดินทำกิน ทั้งที่ผู้ร้องได้ครอบครองทำประโยชน์มาก่อนสวนป่าคอนสาร ซึ่งเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิในที่ดินและทรัพย์สินของผู้ร้อง ขณะที่การแก้ไขปัญหาที่ล่าช้าของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ก็เป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ร้อง คณะอนุกรรมการฯ จึงได้กำหนดมาตรการในการแก้ไขปัญหา และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

มาตรการแก้ไขปัญหา

1. ให้รัฐบาลมีคำสั่งยกเลิกสวนป่าคอนสาร ตามมติคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีสวนป่าคอนสาร เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2548 ภายใน 60 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับรายงานฉบับนี้
2. ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการพัฒนาระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนให้แก่ผู้ร้อง โดยสนับสนุนให้ชุมชนร่วมกับหน่วยงานของรัฐ จัดทำแผนการจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งการจัดเป็นป่าชุมชน ภายใน 90 วัน นับจากวันที่ยกเลิกสวนป่าคอนสาร

ปี 2551 ประชุมประชาคมตำบลทุ่งพระ โดยนายวิชัย พลอยปัทมวิจิต กำนันตำบลทุ่งพระเป็นประธานการประชุม โดยมีการพิจารณากรณีปัญหาสวนป่าคอนสาร ซึ่งผลการประชุมประชาคมตำบลทุกหมู่บ้านมีมติให้ยกเลิกสวนป่าคอนสาร และให้ดำเนินการจัดสรรที่ดินให้กับราษฎรผู้เดือดร้อน พร้อมกันนี้ ในระหว่างการแก้ไขปัญหาจนกว่าจะได้ข้อยุติ ให้ราษฎรผู้เดือดร้อนสามารถเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ได้ จำนวนเนื้อที่ 1,500 ไร่

ปี 2552 เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ได้ชุมนุมติดตามการแก้ไขปัญหาที่ทำเนียบรัฐบาล จากนั้น วันที่ 9 มีนาคม 2552 นายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย โดยนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

ที่ประชุมมีมติ ในระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาของคณะกรรมการฯ คณะกรรมการฯ เห็นชอบให้ผ่อนผันให้ราษฎรได้อยู่อาศัย และทำกินในที่ดินดังกล่าวตามวิถีชีวิตปกติไปพลางก่อนเพื่อบรรเทา

ปัญหาความเดือดร้อน และแจ้งส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องชะลอการดำเนินการใดๆ ที่อาจเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้ง หรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตตามปกติสุข และเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบต่อไป และให้คณะกรรมการที่จะแต่งตั้งขึ้น ไปดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่และเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาต่อคณะกรรมการฯ ต่อไป

กระทั่งวันที่ 17 กรกฎาคม 2552 ชาวบ้านผู้เดือดร้อนกรณีสวนป่าคอนสาร เข้าปักหลักรอคำตอบในการแก้ไขปัญหาสวนป่าคอนสารจากรัฐบาล ในบริเวณพื้นที่พิพาท โดยมีข้อเรียกร้องทั้งสิ้น 4 ข้อ คือ ให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารโดยเด็ดขาด ให้จัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านผู้เดือดร้อนในรูปแบบโฉนดชุมชน ในระหว่างการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านสามารถทำประโยชน์ในพื้นที่ เพื่อเตรียมการพัฒนาพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน จำนวนเนื้อที่ 1,500 ไร่ ตามมติประชาคมตำบลทุ่งพระ และพื้นที่ที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ให้สิทธิชาวบ้านและท้องถิ่นจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน

ต่อมา วันที่ 27 สิงหาคม 2552 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้ฟ้องขับไล่ ชาวบ้านผู้เดือดร้อน และที่ปรึกษาเครือข่าย รวม 31 คน ออกจากพื้นที่พิพาทต่อศาลจังหวัดภูเขียว พร้อมกันนี้ ได้ขอคุ้มครองชั่วคราว ในการห้ามมิให้ขยายเขตพื้นที่ครอบครองออกจากพื้นที่เดิม ห้ามนำวัสดุสร้างที่อยู่อาศัย ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น และห้ามขัดขวางใจทักในการเข้าตรวจสอบ บำรุงดูแลพื้นที่สวนป่าพิพาท ซึ่งศาลอนุญาตตามคำขอ และได้นำหมายห้ามชั่วคราวมาติดในพื้นที่พิพาท วันที่ 28 สิงหาคม 2552 และศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้จำเลย และบริวารออกจากพื้นที่ในวันที่ 27 เมษายน 2553 ที่ผ่านมา

ในอีกด้านหนึ่ง เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ได้ผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหา ระหว่างรัฐบาลกับเครือข่ายฯ กระทั่งเกิดกลไกการทำงานร่วมในทุกระดับ ในกรณีปัญหาสวนป่าคอนสาร นายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดิน กรณีสวนป่าคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยมีนายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธาน ในวันที่ 18 สิงหาคม 2553

คณะกรรมการฯ ชุดดังกล่าว ประชุมครั้งที่ 1/ 2553 ในวันที่ 22 กันยายน 2553 ณ ห้องประชุม อาคารรัฐสภา โดยที่ประชุมมีมติลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง ในวันที่ 8 ตุลาคม 2553 ซึ่งผลการลงพื้นที่ ประธานได้พิจารณาเห็นควรให้กันพื้นที่จำนวนประมาณ 1,500 ไร่ มาดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชน ส่วนปัญหาคดีความให้ชะลอการบังคับคดีออกไปไม่น้อยกว่า 3 เดือน ทั้งนี้ ให้รวบรวมเอกสารข้อมูลเพื่อยื่นคำร้องขอจัดตั้งโฉนดชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ ในการประชุมหารือร่วมระหว่างนายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง หัวหน้าส่วนราชการ และผู้แทนขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2554 ณ ห้องประชุมงบประมาณ อาคารรัฐสภา 3 รัฐสภา เพื่อพิจารณาข้อเรียกร้องของ ขปส. โดยมอบนโยบาย และหลักการแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมหารือในรายละเอียดร่วมกันต่อไป

ในกรอบหลักการและแนวทางการแก้ไขปัญหของ ขปส. ตามข้อ 2. กรณีสวนป่าคอนสาร ชุมชนบ่อแก้ว อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ นายกรัฐมนตรีมอบหมายให้ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับผิดชอบ รับไปดำเนินการเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้ง รองผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (นายชัยภูมิ สมบูรณ์ดำรงกุล) รับไปพิจารณาดำเนินการในส่วนของการบังคับคดี ในส่วนของการตรวจสอบพื้นที่เพื่อดำเนินการจัดทำโฉนดชุมชน รต.นร. (นายสาทิพย์ วงศ์หนองเตย) จะได้มอบหมายคณะทำงานสำรวจและตรวจสอบพื้นที่โฉนดชุมชนภาคอีสานเร่งดำเนินการลงพื้นที่ต่อไป ทั้งนี้ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2554

วิธีการจัดการที่ดินของชุมชนบ่อแก้ว

การจัดการที่ดินของชุมชนบ่อแก้วได้แบ่งการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ไว้ตามที่คณะกรรมการชุมชนได้มีการปรึกษาหารือกันได้กำหนดแบ่งเนื้อที่ออกตามจำนวนที่เสนอขอจัดทำโฉนดชุมชนเนื้อที่ทั้งสิ้น 1,500 ไร่ โดยจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็น

พื้นที่แปลงรวม 150 ไร่

พื้นที่สาธารณะ 150 ไร่

ที่อยู่อาศัย 169 ไร่ ปัจจุบันสามารถจัดการได้ในพื้นที่ 120 ไร่ อยู่อาศัยและทำกิน

ที่ทำกิน 1,031 ไร่ สมาชิก 169 คนๆ ละ 6 ไร่

ป่าชุมชน จำนวน 2 แปลง ได้แก่ ป่าภูฝ้าย และป่าภูซาง

ในปัจจุบันชุมชนมีการจัดการภายในชุมชนดำเนินการในเรื่องศูนย์การเรียนรู้การจัดการที่ดินโดยประชาชน ธนาคารเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมพื้นบ้าน สหกรณ์ร้านค้าชุมชน ทำแปลงรวมชุมชนที่ดำเนินการแล้วในปัจจุบันซึ่งปลูกกล้วย ข้าวเหลือง ผักหวาน เนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ การจัดการดังกล่าวเป็นการดำเนินการภายใต้การประจุมปรึกษาหารือกันระหว่างกรรมการชุมชนให้ได้ข้อสรุปร่วมกันจึงมีการดำเนินการในพื้นที่ ในประเด็นที่การจัดการของชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชนเพราะว่าต้องการที่จะกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมโดยที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมการจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการที่สมาชิกในชุมชนได้เรียกมาเป็นตัวแทนให้ดำเนินกิจกรรมต่างๆตามที่คณะกรรมการชุมชนได้กำหนดขึ้นร่วมกับสมาชิกชุมชน

การจัดองค์กรการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การจัดองค์กรการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนบ่อแก้วดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการโฉนดชุมชนจำนวน 10 คน จากการเลือกของสมาชิกชุมชน ซึ่งมีโครงสร้างประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 2

คน กรรมการฝ่ายการเงิน กรรมการฝ่ายบัญชี เลขานุการ อย่างละ 1 คน ส่วนที่เหลือเป็นกรรมการ เป็นตัวขับเคลื่อนการทำงานกิจกรรมในพื้นที่ การดำเนินการต่างๆในพื้นที่ต้องผ่านการประชุมคณะกรรมการแล้วขยายผลสู่สมาชิกพร้อมทั้งการวางแผนการจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์ในที่ดินปัจจุบันสมาชิกในชุมชนมีการทำการผลิตทั้งแบบส่วนบุคคลและแบบแปลงรวมโดยเน้นการปลูกพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อรักษาพันธุ์กรรมพื้นบ้านไว้ในพื้นที่

กฎระเบียบชุมชนที่มีการกำหนดร่วมกันและใช้ในชุมชนมีดังนี้

1. กฎระเบียบนี้เรียกว่า กฎระเบียบโฉนดชุมชน
2. สมาชิกในกลุ่มจะต้องระดมทุนเพื่อกองทุนที่ดิน ปีละ 10 บาท ต่อหนึ่งไร่
3. สมาชิกในกลุ่มไม่ประสงค์ที่จะทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองให้แจ้งต่อคณะกรรมการกลุ่มภายในวันที่ 1 ของเดือนกุมภาพันธ์ ถึงสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี
4. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อหรือขายที่ดินไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ กลุ่มไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของสมาชิกทั้งหมด
5. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อขายที่ดินให้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกในกลุ่ม เกษตรกร หรือ ญาติพี่น้อง ไม่ได้
6. สมาชิกในกลุ่มจะซื้อขายโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ได้เฉพาะผู้สืบทอดสกุลเท่านั้น หรือเครือญาติ และ สมาชิกกลุ่ม
7. สมาชิกในกลุ่มมีความจำเป็นเร่งด่วนเกี่ยวกับปัญหาทางการเงินให้ปรึกษากับกรรมการกลุ่มได้ตลอดเวลา
8. เมื่อสมาชิกในกลุ่มได้นำที่ดินมาขายฝากกับกลุ่มแล้ว เจ้าของที่ดินยังมีสิทธิ์ทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองได้
9. เมื่อสมาชิกในกลุ่มมีความประสงค์ที่จะไถ่ถอนที่ดินของตนเองคืนจะต้องจ่ายดอกเบี้ยเพื่อเป็นค่าบำรุงกองทุน ร้อยละ 1 บาท ต่อปี
10. สมาชิกในกลุ่มจะต้องระดมทุนเข้ากองทุนที่ดิน ตั้งแต่วันที่ 1 ถึงวันที่ 15 มกราคม ของทุกปี
11. คณะกรรมการกลุ่มมีวาระ 4 ปี
12. สมาชิกผู้ใดที่กระทำผิดระเบียบข้อบังคับของกลุ่มถือว่าหมดสภาพการเป็นสมาชิกกลุ่ม และจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกลุ่ม

กิจกรรมเครือข่ายความร่วมมือขององค์กร

ชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสานในการผลักดันกระบวนการแก้ไขปัญหทั้งในระดับนโยบายที่ผ่านมาที่เห็นชัดเจนที่ประชาชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดผลคือระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 รวมทั้งกองทุนธนาคารที่ดินที่เป็นผลจากการผลักดันของภาคประชาชน และรวมแก้ไขปัญหในระดับท้องถิ่นทั้งในระดับอำเภอที่มีมติที่ประชุมของคณะทำงานให้ยกเลิกสวนป่าคอนสารแล้วนำที่ดินมาจัดสรรคืนให้กับสมาชิกที่เดือดร้อนเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2548 รวมทั้งประชาคมตำบลทุ่งพระก็มีมติให้ยกเลิกสวนป่าคอนสาร เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2551 อีกทั้ง

ชุมชนยังมีการทำงานด้านสื่อสารสาธารณะให้บุคคลภายนอกได้เข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ชุมชนมีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนกับพื้นที่อื่นๆอย่างต่อเนื่องอย่างน้อยปีละ 3 ครั้งเรียนรู้เพิ่มเติมและความคืบหน้าในแต่ละพื้นที่รวมทั้งการแลกเปลี่ยนพันธกรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนผ่านกระบวนการนี้ด้วย

ที่มาและเหตุผลในการจัดทำโฉนดชุมชน

จากการพูดคุยประชุมปรึกษาหารือร่วมของคณะกรรมการและสมาชิกได้มีความเห็นร่วมกันอยู่หลายอย่างที่ทำโฉนดชุมชน คือการจัดการที่ดินโดยให้โฉนดแบบปัจเจกที่ผ่านมาไม่สามารถรักษาที่ดินไว้ให้ลูกหลานได้ทำให้ลูกหลานต้องเข้าไปทำงานยังเมืองใหญ่ เวลากลับมาอยู่ที่บ้านก็ไม่มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวมทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือนายทุนที่มีกำลังการผลิตมากมีเงินทุนในการจัดซื้อหาที่ดินทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ขายที่ดินเนื่องมาจากการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศเช่นอ้อย ยางพารา ทำให้มีการกว้านซื้อที่ดินของนาทุน ทั้งปัญหาเรื่องหนี้สินที่เกิดจากการทำการผลิตแบบพืชเชิงเดี่ยวเช่นปลูกอ้อย มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีมากเป็นเหตุให้เกิดหนี้สินจึงนำมาซึ่งการขายที่ดิน อีกอย่างหนึ่งจากการได้ศึกษาบทเรียนจากที่ต่างๆในการต่อสู้ได้มาซึ่งที่ดินแล้วที่ดินมีการเปลี่ยนมือไม่ว่าจะเป็นเอกสาร โฉนดที่ดิน นส 3 หรือ แม้แต่ สปก. ที่ห้ามซื้อขายแลกเปลี่ยนก็ยังมีเปลี่ยนมือ ทำให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ จึงเป็นเหตุให้ภาคประชาชนคิดค้นหาวิธีการรักษาที่ดินไว้ให้อยู่ในมือเกษตรกรที่ทำการเกษตรอย่างแท้จริงถึงอย่างไรถ้าในพื้นที่มีการจัดสรรที่ดินให้ในรูปแบบ สปก. ทางชุมชนก็จะนำมาดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชนเหมือนเดิมเพราะว่าจะได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดินได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมในการกระจายการถือครองที่ดินได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังทำให้ที่ดินไม่หลุดมือจากเกษตรกร คือที่ดินเป็นของชุมชนไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่งถ้าจะมีการซื้อขายต้องขายให้กับชุมชนเท่านั้นผ่านกระบวนการกองทุนที่ดินระดับชุมชนที่ได้จากการเก็บภาษีที่ดินในชุมชนที่ทำการเกษตรและบุคคลที่จะครอบครองที่ดินในชุมชนได้ต้องเป็นเกษตรกรเท่านั้น

นายนิค ต่อทูนบอกว่า การทำโฉนดชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ได้ข้อยุติที่พิพาทกับหน่วยงานของรัฐ และยังเป็นการรักษาที่ดินไว้ให้ลูกให้หลานได้ทำกินในที่ดินของบรรพบุรุษ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและรักษาพื้นที่ทำการเกษตรกรรม

ลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่ควรจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน

ลักษณะชุมชนมีการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมีการพูดคุยประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สถานการณ์ต่างผู้กันฟัง ชุมชนบ่อแก้วมีการรวมกลุ่มกันจากกลุ่มผู้ที่เดือดร้อนที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกสร้างสวนป่าคอนสารจากหลายหมู่บ้านและมีเป้าหมายเดียวกันคือการแก้ไขปัญาเรื่องที่ดินทำกินให้กับสมาชิกที่เดือดร้อนร่วมทั้งสร้างการกระจายการถือครองที่ดินที่เป็นธรรมให้กับชุมชน อีกอย่างชุมชนมีประวัติศาสตร์การต่อสู้เรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินมาอย่างยาวนานได้เรียนรู้กระบวนการเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนเองทำให้มีแรงผลักดันในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินที่จะทำโฉนดชุมชน รวมทั้งชุมชนยังมีเอกสารที่แสดงถึงการครอบครองที่ดินในบริเวณพื้นที่พิพาทที่จะดำเนินการโฉนดชุมชนอย่างชัดเจน

เป็นพื้นที่กรณีพิพาทระหว่างสวนป่าคอนสารที่ปลูกสร้างทับที่ดินทำกินเดิมของชุมชนซึ่งรัฐรับปากว่าจะจัดที่ดินให้ใหม่แต่ก็ไม่มีดำเนินการชาวบ้านจึงมีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อจัดการที่ดินเองโดยประชาชนในรูปแบบโฉนดชุมชน แปลงรวม กองทุนธนาคารที่ดินระดับพื้น

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการโฉนดชุมชน

การดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชนถือว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทยในปัจจุบันต้องสร้างความเข้าใจให้กับสังคมให้ได้รับทราบความเป็นไปเป้าหมายของโฉนดชุมชน ที่ผ่านมากการดำเนินการโฉนดชุมชนทั้งในพื้นที่พิพาทในเขตป่าไม้และที่พิพาทนอกเขตป่าไม้ ส่วนชุมชนบ่อแก้วเป็นกรณีพิพาทกับป่าไม้โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(ออป) ที่เป็นผู้ได้รับมอบจากกรมป่าไม้ให้ดูแลพื้นที่การดำเนินการที่ผ่านมามีความล่าช้าอยู่ที่กระบวนการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบตั้งแต่ระดับปฏิบัติไปจนถึงระดับนโยบายของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีการดำเนินคดีความกับชาวบ้านหาว่าเป็นผู้บุกรุก แทนที่ชาวบ้านจะผลักดันทางนโยบายแก้ไขปัญาให้บรรลุผลทางเดียวก็ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการกับชาวบ้านที่เดือดร้อน จึงเป็นปัญหาอันใหญ่หลวงในการแก้ไขปัญาของชาวบ้านที่เดือดร้อน อีกทั้งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ไม่เห็นด้วยในการจัดทำโฉนดชุมชนจึงเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จัดการพื้นที่ตามที่วางแผนไว้และทำการผลิตในพื้นที่เพื่อเลี้ยงครอบครัวได้

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดทำโฉนดชุมชน

เงื่อนไขที่สนับสนุนให้มีการดำเนินการโฉนดชุมชนในพื้นที่ชุมชนบ่อแก้วคือมีการความเห็นจากการลงสำรวจตรวจสอบพื้นที่ของอดีตประธานประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน(นาสาทิพย์ วงศ์หนองเตย)เมื่อ

วันที่ 8 ตุลาคม 2553 และมีมติที่ประชุมคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ให้ดำเนินการได้ อีกทั้งชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างมีระบบทั้งในรูปคณะกรรมการชุมชน แลชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ปัจจัยที่สนับสนุนภายนอกที่สำคัญคือระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 อีกทั้งนโยบายรัฐบาลชุดปัจจุบันที่แถลงต่อรัฐสภาในข้อ 5.4 เรื่องการแก้ไขปัญหาค่าเช่าที่ดินและความเป็นธรรมในการจัดการที่ดินและทรัพยากรสร้างความโดยการปฏิรูปการจัดการที่ดินโดยให้มีการกระจายสิทธิที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนโดยใช้มาตรการทางภาษีและจัดตั้งธนาคารที่ดินให้แก่คนจนและเกษตรกรรายย่อยพิจารณาให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งร้างทางราชการ ปกป้องที่สาธารณประโยชน์ ที่ดินทุ่งเลี้ยงสัตว์ ห้ามการปิดกั้นชายหาดสาธารณะ ผลักดันกฎหมายในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่า ไม้ และทะเล ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาการดำเนินคดีโลกรื้อถอนกับคนจน

พื้นที่บ้านบ่อแก้วเป็นพื้นที่ดินเดิมของชาวบ้านที่ถูกละเลยการดูแลรักษาป่าไม้ปลูกสร้างสวนป่าทับที่ดินทำกินจากการแก้ไขปัญหามาไม่มีความคืบหน้าชาวบ้านจึงมีการสรุปทเรียนแล้วถ้าจะแก้ไขปัญหาก็ได้ข้อยุติคือต้องดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชน

จากการศึกษาทำให้เห็นประเด็นในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของชาวบ้านที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานในการเรียกร้องสิทธิของตนเองตั้งแต่จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่ได้รับความเป็นธรรม มีการร้องเรียนตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับนโยบาย กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ได้ข้อยุติในส่วนของชุมชนบ่อแก้วเอง แต่ก็มีในบางพื้นที่ที่มีการแก้ไขปัญหามาแล้วได้มีการจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านแล้วก็มีเช่น สวนป่าดงมะไฟ จังหวัดยโสธร ที่ยกเลิกสวนป่าแล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนทั้งในรูปแบบ นส 3 แต่ปัจจุบันที่ดินได้ถูกเปลี่ยนมือไปแล้วบางส่วน ทางชุมชนได้มีการออกไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการแก้ไขมาแล้ว ได้มาสรุปทเรียนที่ได้ศึกษามาแล้วพัฒนาไปสู่กระบวนการรักษาที่ดินให้อยู่กับเกษตรกรที่ทำการเกษตรไม่ใช่ตกอยู่ในมือของนายทุนชาวบ้านมีรูปแบบที่จะรักษาที่ดินทำกินของตนเองและชุมชนไว้ในรูปแบบโฉนดชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นวิธีการในการรักษาพื้นดินให้คงอยู่และที่ดินไม่ใช่สินค้าที่จะซื้อขายกันอย่างง่าย ชุมชนมีความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชนว่าเป็นการรักษาพื้นที่และเป็นการกระจายการถือครองที่ดินที่เป็ธรรมเพราะว่าประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการที่ในชุมชนของตนเองไม่ใช่รัฐหรือหน่วยงานราชการจัดการเพียงฝ่ายเดียวดังที่ผ่านมาในอดีต จากการได้ศึกษาแลกเปลี่ยนหรือดูงานจากที่ต่างที่มีการเรียกร้องสิทธิในที่ดินได้มาแล้วมีการหลุดมือของที่ดินจากเกษตรกรรายย่อยเพราะว่าแรงกดดันจากทุนที่เข้ามาอย่างรวดเร็วและมาผ่านหน่วยงานของรัฐทำให้ที่ดินของเกษตรกรรายย่อยหลุดมือเนื่องมาจากปัจจัยการผลิตที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นและภาวะหนี้สินทำให้กระบวนการซึ่งการต่อสู้เรื่องที่ดินที่ผ่านมาได้สรุปทเรียนเรื่องการได้มาและหลุดมือของที่ดินไม่ว่าจะเป็นเอกสารสิทธิ โฉนดที่ดิน นส 3 หรือแม้

กระทั่ง สปก เองก็ยังหลุดมือจากเกษตรกรรายย่อยไป ทำให้มีการหาแนวทางป้องกันโดยได้จากการเรียนรู้
ในที่ต่างๆได้สรุปร่วมกันว่าต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน ในเรื่องเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบัน
นั้นยังไม่ค่อยเข้มแข็งเนื่องมาจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังไม่สามารถที่จะทำประโยชน์ได้ครบทุกส่วนมีเพียงพื้นที่ที่
สร้างที่อยู่อาศัยที่ใช้เป็นทั้งที่ทำการผลิตไปพร้อมๆกัน อีกอย่างสภาพพื้นดินในบริเวณยังไม่มีความอุดม
สมบูรณ์ขแงแร่ธาตุเนื่องมาจากการปลูกสร้างป่ายุคลิดทำให้ดินเสื่อมสภาพ การเพาะปลูกเป็นเพียงปลูก
กล้วยไว้ในพื้นที่เพื่อปรับสภาพดินและพืชชนิดที่ปลูกระยะสั้น ๆ ที่ ทนต่อสภาพดินได้ ในส่วนความเข้มแข็ง
เรื่องเศรษฐกิจยังอ่อนอยู่ชาวบ้านในชุมชนยังมีการออกไปหางานทำข้างนอกชุมชนอยู่ เพราะสภาพพื้นที่ไม่
สามารถเข้าทำประโยชน์ได้เต็มที่ อีกทั้งยังติดขัดในข้อกฎหมายที่หน่วยงานที่รับผิดชอบคือองค์การ
อุตสาหกรรมป่าไม้อ้างตลอดก็เลยไม่สามารถที่จะทำประโยชน์ในพื้นที่ได้

การจัดการที่ดินของชุมชนบ่อแก้วยังไม่ได้รับการจัดสรรที่เป็นรูปแบบที่แน่นอนเนื่องจากติดขัดอยู่ที่
กระบวนการดำเนินการเรื่องแก้ไขข้อพิพาทยังไม่เสร็จเป็นเพียงขอตกลงที่จะแก้ไขร่วมกันแต่กระบวนการให้
ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการที่ดินโดยชุมชนยังไม่ติดขัดอยู่ที่กระบวนการทางกฎหมายอยู่ แต่ชุมชนก็พยายาม
ดำเนินการบนพื้นที่ที่ตั้งชุมชนที่อยู่อาศัยในปัจจุบันให้เกิดเป็นรูปธรรมและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนร่วม
ทั้งจัดการศึกษาเรื่องการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมในรูปแบบโฉนดชุมชน กองทุนธนาคารที่ดิน
ให้กับสมาชิกชุมชนได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ส่วนในเรื่องของความยั่งยืนในการถือครองที่ดินต้องมีส่วนที่เข้า
มาเกี่ยวข้องหลายอย่างทั้งเรื่องของกองทุนที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนว่ามาจากไหน การรักษาที่ดินไม่ให้หลุดมือ
ชุมชนต้องร่วมกันอย่างเข้มข้น ส่วนเรื่องกองทุนระดับชุมชนต้องได้มาซึ่งการเก็บภาษีที่ดินในชุมชน ตาม
ระเบียบที่ชุมชนได้วางไว้ และการซื้อขายก็ต้องเป็นไปตามที่ระเบียบชุมชนกำหนด กฎระเบียบที่จัดทำขึ้นต้อง
ได้รับความเห็นชอบจากทั้งกรรมการชุมชนและสมาชิกของชุมชนถึงจะสามารถใช้เป็นข้อบังคับในการจัดการ
ที่ดินในชุมชนได้

ในเรื่องการแก้ไขปัญหาก็ได้ข้อยุติต้องประกอบด้วยสามฝ่าย หนึ่งประชาชนในชุมชนที่พิพาท
หน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ และฝ่ายนโยบาย ถ้าสามส่วนมีการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังการแก้ไขปัญหาก็
จะไม่ยืดยาวร่วมทั้งการดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชนที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนด
ชุมชน พ.ศ.๒๕๕๓ เป็นผลจากการที่ประชาชนได้ผลักดันให้รัฐบาลทำเป็นนโยบายการแก้ไขปัญหที่ดินพิพาท
ให้ได้ข้อยุติ แต่ก็ไม่สามารถใช้บังคับกับหน่วยงานหลายๆหน่วยงานได้เพราะว่าหน่วยงานเหล่านี้ไม่
ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านกระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่เกิดขึ้น ชุมชนมองว่าถ้าการแก้ไข
ปัญหาในเรื่องที่ดินพิพาทกับหน่วยงานของรัฐจะได้ข้อยุติและสร้างความยั่งยืนในการถือครองที่ดินให้กับชุมชน
ต้องยกฐานะของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนเป็นพระราชบัญญัติ เพื่อที่จะ
สามารถใช้กับหน่วยงานที่ไม่ให้ความสำคัญปฏิบัติตามได้

2 พื้นที่ดอนฮังเกลือ ตำบลบึงเกลือ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ข้อมูลสัดส่วนการถือครองที่ดิน

ตำบลบึงเกลือ มีเนื้อที่ทั้งหมด 22,382 ไร่ เป็นที่ลุ่มมีศักยภาพในการทำนา 15,061 ไร่ หรือร้อยละ 67.29 ของเนื้อที่ตำบล เป็นที่ดอนมีศักยภาพในการปลูกพืชไร่ไม้ผลไม้ยืนต้น หรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ 2,893 ไร่ หรือร้อยละ 12.93 ของเนื้อที่ตำบล เป็นพื้นที่อื่น ๆ นอกการเพาะปลูก เช่น แหล่งน้ำ และชุมชน ฯลฯ รวมกันอีกประมาณ 4,428 ไร่ หรือร้อยละ 19.78 ของเนื้อที่ตำบล ในสภาพปัจจุบัน (ปี พ.ศ.2550) พื้นที่ถูกใช้ในการทำนา 11,730 ไร่ หรือร้อยละ 52.41 ของเนื้อที่ตำบล เป็นทุ่งหญ้าธรรมชาติ ไม้ละเมาะและพื้นที่ลุ่ม รวมกัน 6,246 ไร่ หรือร้อยละ 27.91 ของเนื้อที่ตำบล เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ นอกการเพาะปลูก ได้แก่ ชุมชน และสิ่งปลูกสร้างแหล่งน้ำ มีเนื้อที่ 4,406 ไร่ หรือร้อยละ 19.68 ของเนื้อที่ตำบล

ประวัติความเป็นมาของพื้นที่

จากคำบอกเล่าของหลวงปู่วัน ซึ่งท่านเกิดเมื่อปี 2464 มีบิดาชื่อนายกำน ยานยนต์ มารดาชื่อนางวาน ยานยนต์ อยู่บ้านนาเลา หมู่ที่ 6 ตำบลบึงเกลือ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ท่านได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับดอนฮังเกลือว่า ในปี พ.ศ.2472 บิดาของท่านได้มาจับจองปลูกบ้านและทำสวนอยู่ในพื้นที่ดอนฮังเกลือ และในขณะนั้นก็มีผู้ที่จับจองอยู่ก่อนแล้วจำนวน 8 ครอบครัว จาก 3 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 6, 7 และ 9 ของตำบลเมืองไพร ในสมัยนั้น ต่อมาได้แยกเป็นตำบลบึงเกลือ เมื่อปี 2535 ซึ่งครอบครัวเหล่านั้นยังมีลูกหลาน ได้ทำกินอย่างต่อเนื่องสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

“ดอนฮังเกลือ” เป็นภาษาถิ่นของภาคอีสานมีรากฐานจากศัพท์ที่อยู่สองคำคือ “ดอน” หมายถึงพื้นที่ที่เป็นเนินเตี้ยๆ ที่สูงกว่าบริเวณอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง และ “ฮังเกลือ” จากคำบอกเล่าของ พ่อทองอินทร์ แสนสนอง เล่าว่าดอนฮังเกลือ เป็นพื้นที่ที่มีเอ็กเกีย(ค่างควา)มาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากชาวบ้านเลยเรียกว่า ดอนฮังเกลือ อีกความหมายหนึ่งของดอนฮังเกลือ มาจากคำว่าฮางเกลือ ที่ชาวบ้านมาต้มเกลือที่บริเวณดอนแห่งนี้ จึงเรียกต่อๆ กันมาว่าดอนฮังเกลือ ซึ่งอาจเป็นไปได้เพราะสภาพโดยรวมของพื้นที่เป็นดินเค็ม น้ำในบึงเกลือถึงฤดูแล้งที่มีปริมาณน้ำน้อย น้ำจะมีรสกร่อย พื้นดินโดยรอบก็จะสังเกตเห็นเกร็ดเกลือเป็นสีขาวขึ้นโดยทั่วไป

ในปี 2472 กำนันสา พรหมนันท์ กำนันตำบลบึงไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ชักชวนชาวบ้านในตำบลมาขุดเปิดทำนบตรงที่น้ำไหลเข้าออกบึงเกลือ หรือบริเวณปากน้ำยัง เพื่อกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตร ปี 2528 กรมชลประทานได้ทำประตูคอนกรีตปิดปากน้ำ ทำให้น้ำท่วมขังพื้นที่ทำกินและพื้นที่ดอนฮังเกลือบางส่วน ปี 2531-2538 กรมชลประทานได้มีโครงการอย่างต่อเนื่องในการจัดทำฝายและเส้นทาง

คมนาคมรอบๆ บึงเกลือ ทำให้น้ำท่วมขังยาวนานขึ้นทำให้ชาวบ้านบางคนละทิ้งที่ดินทำกินเพราะน้ำท่วมไม่สามารถทำการผลิตได้ ทำให้พื้นที่บึงเกลือมีพื้นที่โดยทั้งหมด 7,500 ไร่

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่จากการพัฒนาของรัฐในการจัดทำฝายชลประทาน และทำนบกั้นน้ำทำให้พื้นที่ดอนฮังเกลือเปลี่ยนสภาพไปจากพื้นที่ดอนเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำ ที่ไม่มีขอบเขตหรือไม่มีหมุดหลักฐานที่แน่ชัด จึงเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในปัจจุบันที่ องค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือที่จะนำเอาพื้นที่ที่สาธารณะประโยชน์ดอนฮังเกลือไปทำศูนย์กีฬาและการออกกำลังกายของชุมชน ที่ไปทับพื้นที่ดินทำกินของชาวบ้านที่ทำกินอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จำนวน 31 ครอบครัว เนื้อที่ 31 ไร่ 3 งาน 05 ตารางวา พื้นที่การถือครองโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 1 ไร่ แต่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพเป็นอย่างยิ่ง เพราะชาวบ้านทำการผลิตโดยการเพาะปลูกพืชผักเช่น พริก ถั่วฝักยาว ข้าวโพด และแปลงเพาะปลูกพันธุ์ข้าว หมุนเวียนปลูกพืชผักเหล่านี้ตลอดทั้งปี นอกจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างคุ้มค่าแล้ว บริเวณที่ดินทำกินดอนฮังเกลือซึ่งอยู่ติดกับบึงเกลือมีปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการดำรงชีพ

สถานการณ์ปัญหา

ดอนฮังเกลือ ตำบลบึงเกลือ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีราษฎรบ้านหัวคูใต้ บ้านบ่อแก บ้านนาเลา และบ้านน้ำจัน ตำบลบึงเกลือ จำนวน 31 ครัวเรือนได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ตั้งแต่ปี 2472 ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ได้ขึ้นทะเบียนที่สาธารณะประโยชน์ประเภทพลเมืองใช้ร่วมกัน เมื่อ ปี 2474 มีเนื้อที่ 65-2-44 ไร่ และได้มีการรังวัดออกเอกสารเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ 42 ฉบับที่ 2319/2509 ลงวันที่ 17 ตุลาคม 2509 รวมเนื้อที่ 78-2-43.2 ไร่ โดยมีนายไพฑูรย์ สุนทรวิภาค ดำรงตำแหน่งนายอำเภอในขณะนั้นซึ่งชาวบ้านก็ได้คัดค้านมาโดยตลอด ต่อมาปี 2542 องค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือและส่วนราชการอำเภอเสลภูมิ ตัดประกาศให้ผู้ที่ครอบครองทำประโยชน์ในบริเวณดอนฮังเกลือออกจากที่ดินทำกินทุกคน

ปี 2540-2545 ชาวบ้านรวมตัวกันกับสมัชชาคนจนได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลและตั้งกลไกการแก้ไขปัญหาร่วมกับรัฐบาล มีคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยมีนายอำเภอเสลภูมิ นายมนตรี นุพผาวัดย์เป็นประธาน ได้ทำความเห็นของคณะทำงานมีสาระสำคัญของข้อความเป็น จากการตรวจสอบข้อเท็จจริงเห็นว่าการประกาศเขตที่สาธารณะประโยชน์ดอนฮังเกลือไม่ถูกต้องมีความคาดเคลื่อน สมควรเพิกถอนและออกเอกสารสิทธิให้แก่ราษฎรผู้เดือดร้อน

ปี 2552 ชาวบ้านในพื้นที่ดอนฮังเกลือได้ร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยได้ยื่นข้อเสนอนในการแก้ไขปัญหากับรัฐบาล นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เพื่อแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนในพื้นที่ดอนฮังเกลือ โดยมีข้อเรียกร้องคือ

1. ให้เพิกถอนที่สาธารณะประโยชน์ออกจากที่ดินทำกินของชาวบ้านผู้เดือดร้อน

2. ให้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิแก่ราษฎรผู้เดือดร้อน ให้รัฐสนับสนุนการจัดการที่ดินและทรัพยากรของราษฎรในรูปแบบโฉนดชุมชนและการจัดตั้งธนาคารที่ดิน

ปี 2553 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินสาธารณะประโยชน์ ที่เอกชนปล่อยทิ้งร้าง และเหมืองแร่ซึ่งมีนายถาวร เสนเนียม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน มีมติให้ยุติเรื่องเพื่อรอดำเนินการตามนโยบายเรื่องโฉนดชุมชน

วิธีการจัดการที่ดิน การปรับรูปแบบโฉนดชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์พื้นที่

ในพื้นที่ชุมชนมีการดำเนินการจัดการที่ดินโดยแบ่งแยกเปลี่ยนแปลงชัดเจนมีการร่วมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งในการบริหารจัดการที่ดินในพื้นที่แบ่งการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนทั้งแปลงบุคคลและแปลงรวม อีกทั้งยังมีพื้นที่ที่น้ำท่วมถึงชุมชนใช้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพราะว่ามีบริเวณพื้นที่พิพาทอยู่ติดกับแหล่งน้ำที่ชุมชนใช้ทำการเกษตร

ชาวบ้านในพื้นที่ดอนฮังเกลือได้ยื่นขอจัดทำโฉนดชุมชนเนื้อที่ 31 ไร่ 2 งาน 73 ตารางวา จำนวนชาวบ้านที่ครอบครองที่ดินและร้องขอทำโฉนดชุมชน 31 ครอบครัว คณะอนุกรรมการตรวจสอบพื้นที่ที่มีมติให้คณะทำงานลงตรวจสอบสภาพพื้นที่ ประวัติการตั้งชุมชน ศักยภาพของกลุ่มองค์กรชุมชนที่ขอจัดทำโฉนดชุมชนในการบริหารจัดการ ที่มีการพิพาทระหว่างรัฐกับชาวบ้านและนำเรื่องเสนอคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน(ปจช.) และคณะกรรมการ ปจช. มีมติให้จัดทำโฉนดชุมชน และส่งเรื่องไปยังหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุญาตให้ใช้พื้นที่

ในระดับพื้นที่ชาวบ้านได้ยื่นเอกสารขออนุญาตใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ตามมาตรา 12 แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน โดยจดทะเบียนองค์การเป็นนิติบุคคลในนาม “กลุ่มเกษตรกรทำนาบึงเกลือ” เพื่อขอสัมปทานบัตรประกอบกิจการในที่ดินของรัฐ โดยจะทำในรูปแบบโฉนดชุมชน ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 เพื่อประโยชน์ในการเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผ่านสำนักงานที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด สาขาเสลภูมิ ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ดอนฮังเกลือ

การจัดองค์การการใช้ประโยชน์ในที่ดิน

การจัดองค์การการใช้ประโยชน์ในที่ดินชุมชนได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นจำนวน 10 คน ประกอบด้วยประธาน รองประธาน 2 คน เลขานุการ บัญชี การเงิน อย่างละ 1 คน ที่เหลือเป็นกรรมการ ในพื้นที่เพื่อเป็นกลไกการทำงานดำเนินการในเรื่องโฉนดชุมชนและทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินพิพาทแปลงดังกล่าว ในส่วนพื้นที่การใช้ประโยชน์มีการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนทั้งปีตามฤดูกาล

ผลิต รวมทั้งพื้นที่ที่มีการจัดตั้งกองทุนที่ดินในระดับพื้นที่เพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งเป็นแหล่งเงินทุนให้กับสมาชิกใช้กู้ยืมในยามที่ฉุกเฉินหรือใช้ในการจัดซื้อปัจจัยการผลิตในพื้นที่ ในพื้นที่ที่มีการแบ่งแยก รាយแปลงการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนทั้งรายบุคคลและแปลงรวม

กฎระเบียบของชุมชนที่ใช้บังคับและสมาชิกต้องปฏิบัติตามดังนี้

- 1.) สมาชิกในกลุ่ม จะต้องระดมทุนเพื่อบำรุงกองทุนที่ดินที่เดือนละ 10 บาท
- 2.) สมาชิกในกลุ่ม ไม่ประสงค์ที่จะทำประโยชน์ในที่ดินของตนเอง ให้แจ้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มอย่างน้อย 30 วัน
- 3.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อหรือขายที่ดินไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารกลุ่ม 3 ใน 4 ของสมาชิกทั้งหมด
- 4.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อหรือขายที่ดินให้บุคคลที่ไม่ใช่เกษตรกรไม่ได้
- 5.) สมาชิกในกลุ่ม จะซื้อขายโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ได้เฉพาะผู้สืบทอดสกุลเท่านั้น
- 6.) สมาชิกในกลุ่ม มีความจำเป็นเร่งด่วนเกี่ยวกับการเงินให้ปรึกษากับคณะกรรมการบริหารกลุ่มได้ตลอด 24 ชั่วโมง
- 7.) เมื่อสมาชิกในกลุ่ม ได้นำที่ดินมาขายฝากกับกลุ่มแล้วเจ้าของที่ดินยังมีสิทธิ์ทำประโยชน์ในที่ดินของตนเองได้จนกว่าจะไถ่ถอน
- 8.) เมื่อสมาชิกในกลุ่ม มีความประสงค์จะไถ่ถอนที่ดินของตนเองคืน จะต้องจ่ายดอกเบี้ยเพื่อเป็นค่าบำรุงกลุ่มร้อยละ 1 บาท ต่อปี
- 9.) สมาชิกในกลุ่ม จะต้องระดมทุน ตั้งแต่ 1- 15 มกราคม ของทุกปี ให้แล้วเสร็จ

กิจกรรมเครือข่ายความร่วมมือองค์กร

ชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสานในการผลักดันกระบวนการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับนโยบายที่ผ่านมาที่เห็นชัดเจนที่ประชาชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดผลคือระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 รวมทั้งกองทุนธนาคารที่ดินที่เป็นผลจากการผลักดันของภาคประชาชน และรวมแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่นทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด รวมทั้งทำงานสื่อสารประชาสัมพันธ์บุคคลภายนอกได้เข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ชุมชนมีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนกับพื้นที่อื่นๆอย่างต่อเนื่องอย่างน้อยปีละ 3 ครั้งเรียนรู้เพิ่มเติมและความคืบหน้าในแต่ละพื้นที่รวมทั้งการแลกเปลี่ยนพันธกรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนผ่านกระบวนการนี้ด้วย

ที่มาและเหตุผลในการจัดทำโฉนดชุมชน

จากการพูดคุยประชุมปรึกษาหารือร่วมของคณะกรรมการและสมาชิกได้มีความเห็นร่วมกัน อยู่หลายอย่างที่ทำโฉนดชุมชน คือรักษาพื้นที่ของตนเองไว้ให้ลูกหลานทำมาหากิน อีกเพื่อให้การแก้ไข ปัญหาได้ข้อยุติตามผลการประชุมที่ผ่านมาร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ดำเนินการจัดทำโฉนด ชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553 อีกอย่างหนึ่งจากการได้ ศึกษาบทเรียนจากที่ต่างๆในการต่อสู้ได้มาซึ่งที่ดินแล้วที่ดินมีการเปลี่ยนมือไม่ว่าจะเป็นเอกสาร โฉนดที่ดิน นส 3 หรือ แม้แต่ สปก.ที่ห้ามซื้อขายแลกเปลี่ยนก็ยังมีมีการเปลี่ยนมือ ทำให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ จึงเป็นเหตุให้ภาคประชาชนคิดค้นหาวิธีการรักษาที่ดินไว้ให้อยู่ในมือเกษตรกรที่ทำการเกษตรอย่างแท้จริง ถึงอย่างไรถ้าในพื้นที่ที่มีการจัดสรรที่ดินให้ในรูปแบบ สปก. ทางชุมชนก็จะนำมาดำเนินการในรูปแบบโฉนด ชุมชนเหมือนเดิมเพราะว่าจะได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดินได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็น ธรรมในการกระจายการถือครองที่ดินได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังทำให้ที่ดินไม่หลุดมือจากเกษตรกร คือที่ดินเป็น ของชุมชนไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่งถ้าจะมีการซื้อขายต้องขายให้กับชุมชนเท่านั้นผ่านกระบวนการกองทุน ที่ดินระดับชุมชนที่ได้จากการเก็บภาษีที่ดินในชุมชนที่ทำการเกษตรและบุคคลที่จะครอบครองที่ดินในชุมชน ได้ต้องเป็นเกษตรกรเท่านั้น

นายทองอินทร์ แสนสนอง ประธานโฉนดชุมชนดอนสักเกลือ กล่าวว่า การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา หลายรัฐบาลแล้วยังไม่ได้ข้อยุติจนกระทั่งรัฐบาลภายใต้การนำของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะเป็นนายกภาค ประชาชนได้เสนอนโยบายต่อรัฐบาลให้นำเรื่องโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินที่รัฐพิพาทกับประชาชนให้ ได้ข้อยุติ รัฐบาลไปนำไปเป็นนโยบายรัฐบาลแล้วมีการแถลงต่อรัฐสภาจนกระทั่งมีการออกระเบียบสำนัก นายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนพ.ศ.2553 ขึ้นพี่น้องเห็นแนวทางดำเนินการต่อเพราะว่ามี การจัดการที่ดินโดยชุมชนอยู่แล้วก่อนจึงได้เสนอพื้นที่ให้คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชนมีมติ ให้ดำเนินการในรูปแบบโฉนดชุมชนและยังเป็นการรักษาพื้นที่ดินทำกินที่อยู่อาศัยให้ลูกหลาน รวมทั้งคุ้มครอง พื้นที่เกษตรกร และชุมชนขอยืนยันว่าจะทำโฉนดชุมชนอย่างเดียวอย่างอื่นไม่เอา

ลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะของพื้นที่

ในพื้นที่ดังกล่าวมีการจัดองค์ที่เข้มแข็งทั้งเรื่องเศรษฐกิจ โดยการรวมกลุ่มกันจับปลาบริเวณบึงเกลือ แล้วนำมาขายไว้เป็นกองทุนในการเคลื่อไหวของกลุ่ม และการจัดการในพื้นที่แบ่งแยกเปลี่ยนแปลงทั้งแบบบุคคล และแปลงรวมที่ชัดเจน อีกทั้งองค์ที่สนับสนุนการดำเนินการในพื้นที่ยังได้มีการจัดตั้งเป็นนิติบุคคลใน นามกลุ่มเกษตรกรทำนาบึงเกลือได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานภายในกลุ่มจากกรมส่งเสริม

สหกรณ์ อีกทั้งในพื้นที่ยังมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งระดับท้องถิ่นตั้งแต่อำเภอ จังหวัด และระดับนโยบาย

จากการเป็นนิติบุคคลภายใต้ชื่อกลุ่มเกษตรกรทำนาบึงเกลือใช้เป็นกลไกในการขอสัมปทานพื้นที่ในการทำโฉนดชุมชนตามประมวลกฎหมายที่ดินมาตรา 12 ทั้งนี้ในพื้นที่ยังมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการ กองทุนที่ดินภายในกลุ่มขึ้นโดยการระดมจากสมาชิกเป็นรายปีๆละ 360 บาท กองทุนที่ดินวุฒูประสงค์ให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้ในการเพาะปลูกซื้อปัจจัยการผลิต

อีกอย่างชุมชนมีประวัติศาสตร์การต่อสู้เรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินมาอย่างยาวนานได้เรียนรู้กระบวนการเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนเองทำให้มีแรงผลักดันในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินที่จะทำโฉนดชุมชน รวมทั้งชุมชนยังมีเอกสารที่แสดงถึงการครอบครองที่ดินในบริเวณพื้นที่พิพาทที่จะดำเนินการโฉนดชุมชนอย่างชัดเจน

ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินการโฉนดชุมชน

การดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชนถือว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทยในปัจจุบันต้องสร้างความเข้าใจให้กับสังคมให้ได้รับทราบความเป็นไปเป้าหมายของโฉนดชุมชน ที่ผ่านมากการดำเนินการโฉนดชุมชนทั้งในพื้นที่ที่พิพาทในเขตป่าไม้และที่พิพาทนอกเขตป่าไม้ ในส่วนชุมชนดอนฮังเกลือเป็นที่พิพาทกับองค์การบริหารส่วนตำบล กรมที่ดิน เพราะว่าเป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบึงเกลือ การดำเนินงานที่ผ่านมาองค์การบริหารส่วนตำบลไม่เห็นด้วยในการดำเนินการโฉนดชุมชนเพราะว่าอ.อบต.ต้องการพื้นที่พิพาทมาใช่ประโยชน์ แต่ไม่มีการแก้ไขปัญหาให้กับบุคคลที่อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย เลย อีกอย่างที่ทำให้กระบวนการดำเนินการโฉนดชุมชนไม่มีความคืบหน้าเลยแม้ว่าชาวบ้านจะทำตามขั้นตอนต่างๆแล้วคือจังหวัดไม่มีความจริงจังในการดำเนินการเลย เพราะกระบวนการในการขอสัมปทานพื้นที่ของรัฐต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องแต่ทางจังหวัดก็ไม่มีการดำเนินการให้เสร็จกระบวนการขอสัมปทานในขั้นนี้ให้เสร็จเพื่อส่งให้กรมที่ดินพิจารณาอนุญาตต่อไป

เงื่อนไขสนับสนุนการจัดการโฉนดชุมชน

พื้นที่มีการตรวจสอบพื้นที่แล้วและผ่านมติคณะกรรมการ ปจช.แล้วรวมทั้งชุมชนได้มีการยื่นเรื่องขอดำเนินการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ.2553และตามข้อกำหนดการขอใช้พื้นที่ของกรมที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินในมาตรา 12 คือการสัมปทานที่ของรัฐบาลขณะนี้เรื่องดังกล่าวอยู่ที่จังหวัดกำลังดำเนินการอยู่ อีกทั้งเงื่อนไขที่สนับสนุนให้ดำเนินการต่อได้อย่างต่อเนื่องคือ

นโยบายรัฐบาลชุดปัจจุบันที่แถลงต่อรัฐสภาในข้อ 5.4 เรื่องการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการจัดการที่ดินและทรัพยากรสร้างความโดยการปฏิรูปการจัดการที่ดินโดยให้มีการกระจายสิทธิที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนโดยใช้มาตรการทางภาษีและจัดตั้งธนาคารที่ดินให้แก่คนจนและเกษตรกรรายย่อยพิจารณาให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งร้างทางราชการปกป้องที่สาธารณประโยชน์ ที่ดินทุ่งเลี้ยงสัตว์ ห้ามการปิดกั้นขายหาสาธารณณะ ผลักดันกฎหมายในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดิน น้ำป่าไม้ และทะเล ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาการดำเนินคดีโลกร้อนกับคนจน เป็นการต่อยอดจากที่ดำเนินการมาแล้วในรัฐบาลชุดที่ผ่านมา

ชุมชนได้ผ่านกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินมาหลายรัฐบาลจึงได้มีการสรุปบทเรียนที่จะดำเนินการโฉนดชุมชนอีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวชาวบ้านมีการถือครองมาก่อนที่จะประกาศที่สาธารณประโยชน์ทับที่ดินทำกินชาวบ้าน

จากการศึกษาทำให้เห็นประเด็นในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของชาวบ้านที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานในการเรียกร้องสิทธิของตนเองตั้งแต่จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่ได้รับความเป็นธรรม มีการร้องเรียนตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับนโยบาย กระบวนการแก้ไขปัญหาก็มิได้ขอยุติในส่วนของชุมชนบ่อยนักเอง แต่ก็มีในบางพื้นที่ที่มีการแก้ไขแล้วได้มีการจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านแล้วก็มีเช่น สวนป่าดงมะไฟ จังหวัดยโสธร ที่ยกเลิกสวนป่าแล้วนำที่ดินมาจัดสรรให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนทั้งในรูปสปก นส 3 แต่ปัจจุบันที่ดินได้ถูกเปลี่ยนมือไปแล้วบางส่วน ทางชุมชนได้มีการออกไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการแก้ไขมาแล้ว ได้มาสรุปบทเรียนที่ได้ศึกษามาแล้วพัฒนาไปสู่กระบวนการรักษาที่ดินให้อยู่กับเกษตรกรที่ทำกรเกษตรไม่ใช่ตกอยู่ในมือของนายทุนชาวบ้านมีรูปแบบที่จะรักษาที่ดินทำกินของตนเองและชุมชนไว้ในรูปแบบโฉนดชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นวิธีการในการรักษาพื้นดินให้คงอยู่และที่ดินไม่ใช่สินค้าที่จะซื้อขายกันอย่างง่าย ชุมชนมีความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชนว่าเป็นการรักษาพื้นที่และเป็นการกระจายการถือครองที่ดินที่เป็ธรรมเพราะว่าประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการที่ในชุมชนของตนเองไม่ใช่รัฐหรือหน่วยงานราชการจัดการเพียงฝ่ายเดียวดังที่ผ่านมาในอดีต จากการได้ศึกษาแลกเปลี่ยนหรือดูงานจากที่ต่างที่มีการเรียกร้องสิทธิในที่ดินได้มาแล้วมีการหลุดมือของที่ดินจากเกษตรกรรายย่อยเพราะว่าแรงกดดันจากทุนที่เข้ามาอย่างรวดเร็วและมาผ่านหน่วยงานของรัฐทำให้ที่ดินของเกษตรกรรายย่อยหลุดมือเนื่องมาจากปัจจัยการผลิตที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นและภาวะหนี้สินทำให้กระบวนการซึ่งการต่อสู้เรื่องที่ดินที่ผ่านมาได้สรุปบทเรียนเรื่องการได้มาและหลุดมือของที่ดินไม่ว่าจะเป็นเอกสารสิทธิ โฉนดที่ดิน นส 3 หรือแม้กระทั่ง สปก เองก็ยังหลุดมือจากเกษตรกรรายย่อยไป ทำให้มีการหาแนวทางป้องกันโดยได้จากการเรียนรู้อันที่ต่างๆได้สรุปร่วมกันว่าต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน

การจัดการที่ดินของชุมชนในปัจจุบันมีความเข้มแข็งทั้งในเรื่องเศรษฐกิจที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันจับปลาขายเอาเงินเข้ากองทุนชุมชนในบริเวณบึงที่อยู่ติดกับพื้นที่พิพาทของชุมชน รวมทั้งชุมชนได้จัดการศึกษาเรื่องการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมในรูปแบบโฉนดชุมชน กองทุนธนาคารที่ดินให้กับสมาชิกชุมชนได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ส่วนในเรื่องของความยั่งยืนในการถือครองที่ดินต้องมีส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องหลายอย่างทั้งเรื่องของกองทุนที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนโดยชุมชนเป็นคนริเริ่มดำเนินการเองเพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนการขับเคลื่อนติดตามการแก้ไขปัญหาและเป็นทุนให้กับสมาชิก

ในเรื่องการแก้ไขปัญหาให้ได้ข้อยุติต้องประกอบด้วยสามฝ่าย หนึ่งประชาชนในชุมชนที่พิพาทหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ และฝ่ายนโยบาย ถ้าสามส่วนมีการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังการแก้ไขปัญหาจะไม่ยืดเยื้อรวมทั้งการดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชนที่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นผลจากการที่ประชาชนได้ผลักดันให้รัฐบาลทำเป็นนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินพิพาทให้ได้ข้อยุติ แต่ก็ไม่สามารถใช้บังคับกับหน่วยงานหลายๆหน่วยงานได้เพราะว่าหน่วยงานเหล่านี้ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านกระบวนแก้ไขปัญหาต่างๆก็ไม่เกิดขึ้น ชุมชนมองว่าถ้าการแก้ไขปัญหาในเรื่องที่ดินพิพาทกับหน่วยงานของรัฐจะได้ข้อยุติและสร้างความยั่งยืนในการถือครองที่ดินให้กับชุมชนต้องยกฐานะของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชนเป็นพระราชบัญญัติ เพื่อที่จะสามารถใช้กับหน่วยงานที่ไม่ให้ความสำคัญปฏิบัติตามได้

บทที่ 7

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม
กรณีศึกษา สหกรณ์บ้านคลองโยง

บทที่ 7

การจัดการที่ดินกับความเป็นธรรมทางสังคม กรณีศึกษา สหกรณ์บ้านคลองโยง

บทเรียนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกรณีปัญหาที่ดินราชพัสดุคลองโยง

ภูมิหลังความเป็นมาและประเด็นปัญหาการต่อสู้ของกรณีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิทำกินในที่ดินชาวบ้าน
คลองโยง

พื้นที่ในการครอบครองของสหกรณ์การเช่าที่ดิน ตำบลคลองโยง จังหวัดนครปฐม เป็นชุมชนที่มีภูมิหลังของสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนเกษตรกร ทำให้ผู้คนในแถบนี้มีประสบการณ์การต่อสู้ที่มีลักษณะเฉพาะ เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางซึ่งมีสภาพดินดี มีแหล่งน้ำให้ใช้ไม่เคยขาด สมกับคำว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ทำให้คนคลองโยงมีลักษณะความเป็นอยู่ที่สุขสบาย และส่งผลต่อวัฒนธรรมการเคลื่อนไหวที่ไม่สััดทัดในการดิ้นรนต่อสู้

เดิมสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวคลองโยง ถือได้ว่าเป็นชุมชนชาวนาซึ่งอยู่ท่ามกลางบริบทของเกษตรกรที่ทำอะไรทำนาในที่ดินซึ่งตนใช้เป็นที่อยู่อาศัย ตามวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายแบบฉบับของชุมชนชนบทดั้งเดิมในประเทศไทย ดังนั้นที่ดินจึงถือเป็นทั้งทรัพยากรที่สำคัญในปัจจัยการผลิตในการประกอบชีพเกษตรกรรม และเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ในการใช้เป็นที่อยู่อาศัยและนอกเหนือจากนั้นที่ดินยังเป็นบทบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนคลองโยงได้เป็นอย่างดี เมื่อประสบปัญหาในเรื่องที่ดิน จึงหมายถึงวิถีชีวิตและชุมชนของชาวบ้านที่นี้อาจต้องล่มสลายตามไปด้วย

มีประวัติศาสตร์ที่ดินบริเวณนี้เป็นของเจ้านายมาก่อน ส่งผลให้คนในแถบลุ่มแม่น้ำในภาคกลาง โดยเฉพาะลุ่มน้ำนครชัยศรีมีลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้มีอำนาจเป็นแบบไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อจำเป็นต้องลุกขึ้นสู้ การสร้างพลังในการต่อสู้ของคนคลองโยงจึงเป็นไปในลักษณะที่ไม่ใช้ความรุนแรงทางกายภาพ แต่กลับเลือกยุทธศาสตร์การต่อสู้ อันนำมาซึ่งพลังและความสำเร็จของข้อเรียกร้องโดยการเลือกใช้พื้นที่สื่อเป็นยุทธศาสตร์หลัก ในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐ

ขบวนการต่อสู้เพื่อที่ดินทำกินของชาวคลองโยงปรากฏขึ้นหลังจากที่มีการขึ้นค่าเช่าในที่ดินที่คนรุ่นปู่ย่าได้หักร้างตากพงมาให้พวกเขาได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน อันเนื่องมาจากลักษณะที่ดำเนินการที่ไม่เป็นธรรมของรัฐผ่านสำนักธนารักษ์ประจำจังหวัดนครปฐมและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งเข้ากดดันและบีบบังคับให้ชาวบ้านต้องจ่ายค่ารังวัด ค่าประกันที่ดิน ค่าธรรมเนียม ค่าเช่า ที่เพิ่มขึ้นจากเดิมในอัตราสูงมากจนชาวบ้านไม่สามารถรับได้นั้นการเคลื่อนไหวต่อสู้ครั้งนี้ถือว่าการลุกขึ้นสู้กับภาครัฐอย่าง

จริงจักษ์เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชุมชนแถบนี้ เพื่อให้สามารถทำมาหากินและมีที่อยู่อาศัยกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญ ในการผลักดันให้เกิดการสร้างพลังการต่อสู้เพื่อคัดง้างกับอำนาจรัฐของชาวบ้านคลองโยง เนื่องจากในอดีตพวกเขามีวิถีชีวิตที่ผูกติดและเชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับผืนดินมาอย่างยาวนาน อาจะพอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้

ตำบลคลองโยงเป็นชุมชนเก่าแก่ ซึ่งที่มาของชื่อ “หมู่บ้านคลองโยง” ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลคลองโยง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านอยู่ติดกับคลองโยง ซึ่งมีระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร และคลองนี้มีประโยชน์ต่อชาวบ้านเป็นอย่างมากในการใช้น้ำในคลองเพื่ออุปโภค เพื่อการเกษตร และการคมนาคม เดิมคลองโยงเป็นคลองเล็กๆ กว้างประมาณ 5 เมตร (หมู่บ้านไทย, 2554 : ออนไลน์) เชื่อกันว่าเกิดจากลำธารซึ่งมีกระปือเดินผ่านจนกลายเป็นทางน้ำ และยังมีทางสาธารณะประโยชน์ในหมู่ที่ 1 เป็นทางกระปือ หน้าแล้งน้ำจะแห้งติดกันคลองคนสามารถเดินข้ามได้ คลองโยงเชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางไปมาหาสู่กัน และมีประวัติความเป็นมาว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ได้เคยใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และได้บรรยายสภาพชุมชนคลองโยง ไว้ในนิราศพระปฐม ดังนี้

**“ ที่ริมคลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน นำสำราญเรียงรัยควันโขมง
ถึงชะวากปากช่องชื่อคลองโยง เป็นทุ่งโล่งลิบลิวหวิหวิวใจ
มีบ้านช่องสองฝั่งซ้อบางเชือก ล้วนตมเปือกเปอะปะสวะไสว
ที่เรือน้อยลอยล่องค้อยคล่องไป ที่เรือใหญ่ไ้่งโล่งต้องโยงควาย
เวทนากาสรรสู้ออนถิบ เขาตีรับเร่งไปน่าใจหาย**

และอีกครั้งหนึ่งสุนทรภู่ได้บรรยายถึงสภาพการสัญจรไปมาของผู้คนในคลองโยงไว้ในนิราศสุพรรณ ดังนี้

**“ ล่วงย่านบ้านวัดร้าง เรือนโรง
ตกทุ่งถึงคลองโยง หย่อมไม้
วัดใหม่ธงทองโถง ที่ติด ตื่นแฮ
ควายลากฝากเชือกไขว้ เคลื่อนคล้อยลอยเลนฯ”**

และในนิราศพระแท่นดงรัง ซึ่งสุนทรภู่ได้บรรยายให้เห็นถึงสภาพความยากลำบากในการเดินทาง บริเวณคลองโยง ดังนี้

มาตะบึงถึงหัวโงงเชือก เป็นโคลนเทือกท้องนาขลาสินธุ์
คลองก็เล็กน้ำตื้นเห็นพื้นดิน ไม่น่ากินน้ำท่าระอาใจ
ต้องจ้างโงงโงงเรือเหลือลำบาก ให้ควายลากเรือเลื่อนเขยื้อนไหว
ผู้กระนาววายืดเป็นพืดไป ทั้งแจ็กไทยปนกันสนั่นอิง
ไม่พักแจวพักถ่อให้รอร่า เป็นราคาจ้างประจำลำสลึง
ควายก็เก็นตันดังกันกังกิง พอเชือกตึงเรือตามกันหลามมา
จนพลบค่าน้ำค้างลงพรั่งพร้อย พระจันทร์ลอยเด่นดวงช่วงเวหา
ดาวประดับวิบวามอร่ามตา ดูท้องฟ้าอ้างว้างกลางอัมพร
ดูแลทุ่งกับป่ายังอวาร์ณ อนาคตอนนึ่งนิกคะนึ่งนาง
ไม่มีมุ้งยุงกัดสะบัดหนาว ทั้งลมว่าวพัดต้องยิงหมองหมาง
เห็นเพื่อนเรือเมื่อจวนจะรุ่งราง มีมุ้งกลางกอดเมียอยู่เคลียคลอ
แสนอาภัพก็แต่เราช่างเปล่าปลอด ไม่ได้กอดเหมือนอย่างเขาหรือเราหนอ
นอนก็อึดอูดอู้คุดคู้งอ ในใจคอคับแคบแทบจะตาย
ทั้งคับใจคับที่เจ้าพี่เอ๋ย ไม่หลับเลยจนสว่างกระจ่างฉาย
เขาโงงเรือรีบรุดไม่หยุดควาย มาจนสายจิงพันตำบลโงงฯ

ต่อมาประมาณปีพ.ศ. 2490 ทางกรมเห็นความสำคัญและความยากลำบากของผู้คนที่สัญจรทางน้ำ จึงขุดลอกคลองให้ใหญ่ขึ้น ต่อมาเมื่อเรือขนส่งสินค้าผูกโยงกันหลาย ๆ ลำ แล่นผ่านกันมาจนติดตาชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเรียกกันติดปากว่า “บ้านคลองโยง” จนถึงทุกวันนี้(หมู่บ้านไทย, 2554 : ออนไลน์)

วัฒนธรรมการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านคลองโยงมีความผูกพันกับที่ดินที่ใช้ทำมาหากินในแง่ของการทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนแถบนี้มานานแล้ว โดยสามารถสืบหลักฐานย้อนไปถึงการจับจองพื้นที่และการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในตำบลคลองโยงซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน ว่าในอดีตคลองโยงเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญมาก เพราะสามารถเชื่อมการเดินทางระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำนครชัยศรีได้ และมีมาก่อนคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งขุดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 4 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การบุกเบิกและจับจองที่นาเพื่อทำกินของชาวบ้านในบริเวณคลองโยงมีหลักฐานชัดเจนว่าเกิดขึ้นมาแล้วอย่างยาวนาน ก่อนที่จะมีการจับจองที่ดินเพื่อออกโฉนดเป็นกรรมสิทธิ์โดยผู้มีอำนาจรัฐภายหลัง การครอบครองที่ดินบริเวณนี้น่าจะคล้ายคลึงกับกรณีที่ดินบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งเป็นที่ดินผืนใหญ่ใกล้กัน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 รัฐบาลได้ดำเนินการขุดคลองมหาสวัสดิ์แล้ว

เสร็จ ในปีพ.ศ.2403โดยมีความมุ่งหมายอย่างชัดเจนจะทำให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่ากลายเป็นนาในบริเวณทุ่งราบลุ่มแห่งใหม่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527,221) คลองที่ขุดใหม่นี้จะส่งน้ำเข้าไปในนาได้ต่อเมื่อน้ำในแม่น้ำหนุ่นท่วมเข้ามา (J-Homan van der Heide,1903:27 อ้างถึงในฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ (บก.),2527)คลองนี้จึงมีประโยชน์ต่อการขยายเนื้อที่ที่จะใช้ทำนามากขึ้น กระนั้นจึงกล่าวไม่ได้ว่าชาวนาเข้ามาจับจองที่ดินริมคลองเมื่อขุดคลองเสร็จแล้ว เนื่องจากพระมหากษัตริย์มักจะพระราชทานที่ดินริมคลองให้แก่พระราชวงศ์ และขุนนางข้าราชการชั้นสูงในสมัยนั้น ได้แก่ โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนนทบุรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นนาทั้งหมด 16,200 ไร่ แบ่ง 50ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ ที่ดินเหล่านี้มักจะถูกลดเป็นที่รกร้างว่างเปล่ายังไม่ได้กลายเป็นที่ให้ผลประโยชน์

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินในจดหมายเหตุของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ อยู่ในกองจดหมายเหตุแห่งชาติว่า

“ในเวลานั้นคนทำนายังมีน้อย ที่รกร้างว่างเปล่ามีมาก ผู้ที่ไปตั้งทำนาก็ทำแต่พอกำลังไม่เต็มเนื้อที่ที่พระราชทาน ในชั้นแรกจึงเป็นการเรียบริ่ย่อยไม่ลวงล้ำกัน ครั้นต่อมาภายหลังข้าวมีราคา และที่นารายนี้ดีขึ้นมาตั้งแต่ ร.ศ.115 มีผู้ไปตั้งทำนามากขึ้นจนเต็มเนื้อที่ จึงได้เกิดการรุกล้ำกันด้านข้างแลปลายนาเป็นหลายราย จนต้องโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปปักปันในครั้งนี้” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กระทรวงเกษตราธิการ 3.3/31,1/290 กรมหลวงดำรงราชานุภาพเรื่องที่ดินในคลองมหาสวัสดิ์ รายงานกราบบังคม ฯ ที่ 72/2412ร.ศ.122อ้างถึงในฉัตรทิพย์, 2527:222)

จากหลักฐานนี้ ทำให้เห็นว่า ในสมัยนั้น ยังดำเนินการพัฒนาที่ดินไม่ได้ โดยอาศัยแต่เพียงแรงงานไพร่หรือทาส แม้ว่าจะมีคลองเหล่านี้ เพื่อให้เนื้อที่กว้างขวางกลายเป็นนา ฉะนั้นจึงต้องมีชาวนาอิสระที่เกิดจากการแก้ไขการปกครองในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ดินโดยการขุดคลองในสมัยนั้นเจริญก้าวหน้าได้เฉพาะแต่ภายในระบบเศรษฐกิจของเจ้าขุนมูลนาย

ในปีพ.ศ.2420 รัฐบาลเข้าใจว่าการถือครองที่ดินใหญ่ของเจ้าขุนมูลนายที่ดำเนินมาคู่กับโครงการขุดคลองนั้น ยังไม่ได้ประโยชน์ต่อการขยายเนื้อที่ที่ใช้ทำนา ดังนั้น ในปี พ.ศ.2420 จึงมีการออกกฎหมายข้อบังคับเพื่อวางระเบียบในการขุดคลอง คือ “ประกาศขุดคลอง จ.ศ. 1239” ซึ่งมีการชี้แจงถึงข้อบกพร่องในการขุดคลองดังต่อไปนี้

“การขุดคลองแต่ก่อนโปรดเกล้าฯ ตั้งนางงาน จ้างเฝ้าเก็บขุดคลองคลองหนึ่ง ก็เป็นเงินหลายร้อยชั่ง...แต่คลองซึ่งขุดแต่ก่อน ข้าเจ้าบ่าวข้าราชการจ้งจ้องที่นา ไร่ มากๆ เกินกำลังทำไม่หมดหวงแทนที่ไว้ให้รกร้างว่างเปล่าไม่เป็นประโยชน์แก่ แผ่นดินและราษฎรทั่วไป เพราะเจ้าของผู้จับจองมาไว้ ถือใจเสียว่าได้เปล่า จึงไม่มี ความอุตสาหะปลูกสร้างเป็นนา เป็นไร่ เป็นสวน ให้ที่นาที่ไร่ที่สวนเป็นผลประโยชน์ ครั้นผู้อื่นที่มีความอุตสาหะจะจับจองทำบ้าง ก็ไม่ได้ด้วยมีเจ้าของหวงแหงนอยู่และ เป็นที่ก่อการวิวาทด้วยแย่งชิงกัน จับจองทับโฉนดตราแดงใบจ้องซึ่งกันและกัน เป็น ดั่งนี้โดยมาก”

ดังนั้น เพื่อให้การเตรียมระงับการถือครองที่ดินผืนใหญ่อย่างแต่ก่อน และจากความจำเป็นที่ต้องลด รายจ่ายเงินหลวงในการขุดคลอง รัฐบาลจึงให้เจ้าพนักงานกรมนาหรือข้าหลวง และกรรมการพิจารณาได้ เลียงดูว่า ผู้ขอจองที่ดินมีความสามารถทำได้ตามที่ขอหรือทำได้เพียงใด แล้วออกหนังสือสำคัญใหม่ คือ “โฉนดจ้อง” ให้ราษฎรจ้องที่ดินริมคลองที่จะขุดใหม่ ยิ่งกว่านั้นให้ราษฎรที่จะตั้งทำนาที่ริมคลองนั้น ลงแรง หรือออกเงินช่วยในการขุดคลอง หลังจากออกประกาศนั้น รัฐบาลใช้นโยบายนี้ต่อโครงการขุดคลองต่างๆ ทางฝั่งตะวันออก เช่น คลองนครเนื่องเขตร์ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองเปรมัง ทางฝั่งตะวันตก เช่น คลองทวี วัฒนา และคลองนราภิรมย์ เป็นต้น (ฉัตรทิพย์, 2527:223-224) ถ้าหากสังเกตภูมิประเทศที่คลองขุดขึ้นมา จะพบว่าส่วนมากอยู่ในเฉพาะบริเวณทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการตั้งหมู่บ้าน และการปลูกข้าวว่าบริเวณตอนล่าง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาการขุดคลองดำเนินมาในบริเวณทุ่ง ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบนก่อนอื่น

ผลจากการขุดคลองทำให้มีการขยายพื้นที่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา สำหรับการถือครองที่ดิน สองฝั่งคลองนั้น มีสองกรณี คือ การถือครองที่ดินโดยการได้รับพระราชทานอย่างหนึ่ง และการถือครองที่ดิน โดยการจับจองอีกอย่างหนึ่ง ในกรณีการถือครองที่ดินโดยได้รับพระราชทานนั้นจะมีกรรมสิทธิ์เหนือกว่าการ จับจอง คือนอกจากไม่ต้องเสียภาษีที่ดินแล้ว ยังสามารถจะละทิ้งที่ดินให้ว่างเปล่าโดยไม่ถูกริบคืนอีกด้วย ซึ่ง เห็นได้ชัดกรณีการถือครองที่ดินริมฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งรัชกาลที่ 4 พระราชทานแก่พระราชทานแก่พระราช ไอรสและพระราชธิดา จำนวน 16,200 ไร่ กับการถือที่ดินริมคลองเปรมัง ซึ่งรัชกาลที่ 5 พระราชทานแก่พระราช ธิดา และเจ้าจอมมารดาแพ จำนวน 6,000 ไร่ ส่วนการถือครองที่ดินริมฝั่งคลองโดยการจับจองนั้น ราษฎร จะต้องออกเงินช่วยเสียค่าขุดคลอง เมื่อขุดคลองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ราษฎรก็จะได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินริมฝั่ง คลองเป็นการตอบแทน ตั้งแต่พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา ราษฎรสนใจจับจองที่ดินกันมากขึ้น ทำให้ที่ดินมีราคา

สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้มีบรรดาศักดิ์และคนร่ำรวยซื้อที่ดินเพื่อหวังผลกำไรโดยมีทั้งซื้อไว้ขายต่อและให้เช่า(ฉัตรทิพย์, อ่างแล้ว)

สรุปได้ว่า ขณะที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง รัฐบาลกลับไม่ประสบความสำเร็จมากนักในแง่การกระจายรายได้ไปสู่ราษฎร ชาวนายังอยู่อย่างลำบาก ถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกข่มเหงจากเจ้าของนา ในอีกด้านหนึ่ง ผู้มีบรรดาศักดิ์และมีผู้ที่มีทรัพย์สินกลับร่ำรวยขึ้นเรื่อยๆ เพราะสามารถครอบครองปัจจัยการผลิตคือที่ดิน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างของไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 5 ที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของกลุ่มชนชั้นสูง คือ เจ้านาย ขุนนาง และผู้มีทรัพย์สินที่จะอยู่ในมือของราษฎรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ

ที่ดินผืนที่เป็นปัญหานี้ก็มีเส้นทางคล้ายๆกัน กล่าวคือ จากคำบอกเล่า เมื่อมีการขุดคลองชัยขันธุ์หรือชาวบ้านเรียกว่า “คลองเจ๊ก” ที่ดินของชาวนาเดิมที่บุกเบิกก็ถูกจับจองไปออกโฉนดคล้ายกับที่ดินบริเวณคลองมหาสวัสดิ์ เหตุที่เรียกคลองเจ๊ก เพราะมี “เจ้านาย” ที่มีพระนามหรือนามสกุล “ชัยขันธุ์” เจ้าเจ๊กขุด (ช่วย สิทธิสุนทร, สัมภาษณ์ วันที่ 23 มกราคม 2553) มีหลักฐานก็สันนิษฐานว่าเนื่องจากปากคลองมีกลุ่มคนจีนมาตั้งรกรากอยู่ราว 10-20 ครัวเรือน บ้างก็ว่าสันนิษฐานว่าคลองดังกล่าวใช้แรงงานคนจีนเป็นคนขุดโดยราชการเป็นผู้ว่าจ้างเนื่องจากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระบบเศรษฐกิจการค้าค่อยๆ แพร่หลายขึ้น ประกอบกับมีกลุ่มคนจีนที่เป็นกรรมกรค่าแรงถูก อพยพเข้ามาในเมืองไทยเพิ่มขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เพราะฉะนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 กรรมกรชาวจีนจึงรับจ้างขุดคลองแทนไพร่คนไทย(ฉัตรทิพย์, อ่างแล้ว)

การขุดคลองเจ๊กระยะทาง 1 กิโลเมตร ได้นำมาสู่การจับจองที่ดินทำกินสองฝั่งคลองข้างละ 1 กิโลเมตร ซึ่งเป็นที่ดินผืนใหญ่ที่ซ้อนทับการบุกเบิกและจับจองของชาวนามาก่อนเหมือนกับที่อื่นๆในลักษณะเดียวกันอย่างไรก็ดี เมื่อค้นพบหลักฐานโฉนดที่ดินก็มีความชัดเจนว่า ที่ดินผืนนี้เป็นที่ดินของเจ้านายในรัชกาลที่ 4 ได้ทรงจับจองมาก่อนทั้งสิ้น ดังโฉนดผืนหนึ่งจำนวน 362 ไร่ (น่าจะมีการแบ่งตามเกณฑ์ข้างต้น) ระบุผู้เป็นเจ้าของที่ดินคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งต่อมาที่ดินทั้งหมดในผืนเดียวกันนี้ได้ตกทอดมาสู่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(หลักฐานจากหลังโฉนดที่ดิน)

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวบ้านค้นพบ คือ หนังสือสัญญาค้ำประกันเงินค่าเช่านาเมื่อปี 2476 ซึ่งผู้รับประกันคือ ขุนพรหมศรสมวณาเดช (ในหนังสือระบุที่ตั้งบ้านอยู่ในตำบลคลองโยง) ได้ทำหนังสือสัญญาประกันค่าเช่านาของ นายจ้อย จินจ่าง ไว้ให้แก่เจ้าของคือ “หลวงสกลดณารักษ์” เป็นที่นา 105 ไร่ คิดค่าเช่าไร่ละ 3 บาท

เอกสารที่พอจะระบุความเป็นมาของที่ดินแปลงนี้อีกชิ้นหนึ่งคือ หนังสือสัญญาเช่านาของ นายจ้อย จินจ่าง เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2481 ที่ระบุผู้ให้เช่าคือ นายขาว ไทยนิม และนายเถิง กันโสภาส ซึ่ง

ชาวบ้านเรียกว่า“กำนันขาว”(เป็นชื่อคลองกำนันขาวเชื่อมระหว่างคลองมหาสวัสดิ์กับคลองโยง)ผู้ซึ่งชาวบ้านคนเก่าคนแก่ระบุตรงกันว่าคือ“นายกองนา”ผู้จัดเก็บค่าเช่านาในบริเวณนั้น

ที่น่าสนใจก็คือ มีหลักฐานใบเสร็จรับเงินค่าเช่าที่นาของวังวรดิศ ลงวันที่ “ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2479 ”เก็บค่าเช่านาของนายจ้อย ปี 2478 เป็นจำนวนเงิน 20 บาท ใบเสร็จนั้นลงชื่อผู้เก็บเงินคือ” หลวงสกลดณารักษ์”

พระนามของ “หลวงสกลดณารักษ์”ยังปรากฏในหนังสือสัญญาเช่าในปี 2476 ของนายฉาย อ่อนสัมพันธ์ ซึ่งระบุการเช่าที่นาจำนวน 157 ไร่ ค่าเช่า 315 บาท(เอกสารฉบับนี้ถูกหลานค้นพบในกระบอกไม้ไผ่เมื่อวันที่8กรกฎาคมที่ผ่านมาและอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก)

ที่ดินผืนนี้ตกทอดกันมาในพระราชตระกูลดิศกุลจนถึงเจ้าของรายสุดท้ายที่ระบุอยู่ในโฉนดที่ดินแปลงนี้ เจ้าของโฉนดที่ดินคือนางประไพพิศเกษตรรายนาค โดยมีนายบุญชิตเกษตรรายนาคเป็นผู้จัดการมรดก

ที่ดินแปลงนี้ได้ถูกขายยกผืนครั้งใหญ่มาครั้งหนึ่งในปี 2496 ในราคา ไร่ละราว 1,100 บาท ดังตัวอย่างกรณีครุประสิทธิ์-จำนง ดวงสร้อยทอง ได้ซื้อไว้จำนวน 15 ไร่ เป็นเงิน 16,500บาท ในปี 2496 ดังปรากฏหลักฐานในจะสัญญาซื้อขายเมื่อปี 2496 ที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งจากคำบอกเล่าก็พบอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านที่พอมีกำลังได้ซื้อที่ดินผืนนั้นไว้ในปีเดียวกันอีกหลายราย

อย่างไรก็ดี ที่ดินผืนใหญ่ไม่สามารถขายได้ทั้งหมด ยังเหลืออีกจำนวน 1,800ไร่ นายบุญชิต เกตุรายนาค ได้มอบให้ “นายกองนา” เก็บค่าเช่าเพื่อส่งให้แก่ตนเอง ชาวบานยังสามารถระบุชื่อนายกองนาได้ว่า คือ นายเคลือบ นุชศิริ ซึ่งเมื่อเสียชีวิตผู้เก็บค่าเช่าต่อมาคือนายโชคชัยนุชศิริ(ลูกชาย)

ในปี 2517 นายบุญชิต เกตุรายนาคได้มอบให้นายพล ภูระย้า สหกรณ์จังหวัดนครปฐม เข้ามาหาผู้นำชุมชน โดยเขาแจ้งแก่ชาวบ้านเชื่อว่า นายบุญชิตบอกว่าไม่ได้ค่าเช่ามาหลายปีแล้ว “ถึงปีก็บอกว่าหนูกินถึงอีกปีก็บอกน้ำท่วม” จึงอยากให้ชาวบ้านเช่าของตนมีที่เป็นของตัวเอง โดยขอให้ทำในรูปแบบสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน และตนจะขายที่ดินแปลงนี้ให้ในราคาถูก

หนังสือราชการกองสหกรณ์นิคม กส. 12.8/198ลงวันที่ 20พฤศจิกายน 2518 ได้อ้างถึงคำสั่งกรมส่งเสริมสหกรณ์ ที่ 609/2518 สั่ง ณ วันที่ 29 กันยายน 2518 ให้คณะกรรมการจัดซื้อที่ดินที่ตำบลคลองโยง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พิจารณาราคาที่ดินและความเหมาะสมของที่ดินตามที่เกษตรกรผู้เช่านาได้ร้องขอให้กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดตั้งสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า ได้มีการซื้อที่ดินจำนวนราว 1,800ไร่ ในราคาไร่ละ 2,500บาท โดยปรากฏหลักฐานว่า ที่ดินแปลงดังกล่าวนี้ซื้อโดยเงินกองทุนหมุนเวียนจัดซื้อที่ดินเพื่อเกษตรกร เป็นเงินทั้งสิ้น 4,507,500บาท (หนังสือราชการโดยนิคมสหกรณ์คลอง

หลวง ลงวันที่ 1 มีนาคม 2543 ระบุว่าจนถึงปี 2542 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ส่งเงินเข้าบัญชีกองทุนหมุนเวียน จัดซื้อที่ดินเพื่อเกษตรกร 4,141,791 บาท)

ในปี 2519 จึงเริ่มมีการดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์เป็นสหกรณ์เช่าที่ดิน พร้อมกับมีการพัฒนาพื้นที่โดยการขุดคลองซอยและจัดแปลงนา แปลงละ 20 ไร่ จนกระทั่งในปี 2523 ได้มีการจัดชาวนาลงตามแปลงนา จำนวน 83 แปลง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 1,5 และ 8 ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และพื้นที่ หมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรีจังหวัดนครปฐม(การจัดตั้งเป็นนิคมสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงเกิดขึ้นสมบูรณ์ในปี 2524)

พื้นที่ในตำบลคลองโยงเป็นราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์มากพื้นที่หนึ่งของลุ่มน้ำท่าจีน พื้นที่ในเขตนี้สามารถทำนาได้ปีละ 3 ครั้ง ชุมชนแถบนี้จึงถือเป็นชุมชนชาวนาดั้งเดิมที่มีการทำนากันมาช้านานมาก และปัจจุบันยังทำนาอยู่ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนอาชีพไปสู่การทำเกษตรแบบอื่น และเป็นชุมชนที่อยู่ชานเมืองใกล้กรุงเทพมหานครมาก เดิมชุมชนคลองโยงใช้คลองเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม ชาวบ้านที่ต้องการเข้ามาในตัวเมืองหรือติดต่อราชการที่อำเภอนครชัยศรีเดิม โดยใช้เรือหางยาวเป็นพาหนะ และต้องมาต่อรถไฟที่สถานีคลองมหาสวัสดิ์ รวมถึงพ่อค้าแม่ค้าที่ต้องการนำสินค้าการเกษตรจากหมู่บ้านออกมาขายหรือต้องการซื้อของเข้าไปขายในหมู่บ้านด้วย อย่างไรก็ตาม สภาพวิถีชีวิตแบบเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในราว 10 – 15 ปีที่ผ่านมา หลังจากมีการตัดถนนปิ่นเกล้า-พุทธมณฑล และมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มาตั้งในแถบถนนสาย 4 พุทธมณฑล และการขยายถนนเส้นพุทธมณฑลวัดมะเกลือ ประกอบการตัดถนนเข้ามายังหมู่บ้าน เริ่มมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน รวมทั้งการเติบโตของกิ่งอำเภอพุทธมณฑลซึ่งตั้งเป็นอำเภอเมื่อราวปีที่ผ่านมา (ผู้ใหญ่บุญมา, อ่างแล้ว) ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนเส้นทางมาใช้รถโดยสารออกมาจากหมู่บ้านผ่านทางเส้นทางอำเภอพุทธมณฑล จนกระทั่งเรือหางยาวเลิกกิจการไปทั้งหมด

สาเหตุและประเด็นปัญหาในการเคลื่อนไหว

ปัญหาเกี่ยวกับการเช่าที่ดินของชาวบ้านคลองโยง เกิดขึ้นหลังจาก ชาวบ้านคลองโยงซึ่งต้องมาชำระค่าเช่าที่ดินกับสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงในแต่ละเดือนพบว่าตนต้องจ่ายค่าเช่าให้ธนากรักษ์จังหวัดในอัตราที่สูงขึ้นกว่าเดิมจนไม่สามารถรับได้ เนื่องจากเดิมที่การชำระเงินค่าเช่าซื้อที่ดิน ชาวบ้านจะจ่ายเงินให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ผ่านทางสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยงจนเมื่อปีพ.ศ. 2549 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ส่งมอบที่ดินซึ่งมีชาวบ้านคลองโยงถือกรรมสิทธิ์อยู่คืนให้กับกรมธนากรักษ์ตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้กรมธนากรักษ์ทวงที่ดินคืนจากหน่วยงานต่างๆมาดำเนินการจัดเช่าเองภายใต้โครงการรัฐเอื้อราษฎร์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจำนวนเงินที่จัดเก็บค่าเช่า คือ มีการจัดเก็บในอัตราที่สูงกว่าเดิมโดยที่

ไม่ได้แจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบก่อน ทำให้เกิดปัญหาเรื่องสัญญาเช่าซื้อ เนื่องจากการเปลี่ยนไปจัดเก็บในอัตราที่สูงนั้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้ในการชำระค่าเช่า อีกทั้งในสัญญาเช่าที่เปลี่ยนมือผู้ดูแลนี้ไม่ได้ดำเนินการไปในทางของการจัดให้เป็นการเช่าซื้อ ผลที่ตามมาคือกรรมสิทธิ์ในที่ดินอาจจะไม่ได้เป็นของชาวบ้านตามที่ควรจะเป็น ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งนำโดยประธานและกรรมการของสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงและชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

การเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงนั้น สืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในปี 2549 ซึ่งชาวบ้านได้รับแจ้งจากสำนักธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐมว่า สหกรณ์ไม่มีอำนาจในการนำเอาที่ดินราชพัสดุมาให้ชาวนาเช่า เพราะมีมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกการดำเนินการเช่านาโดยสหกรณ์ และธนารักษ์ฯ ได้นำที่ดินมาจัดการให้ชาวนาเช่าเอง โดยพิจารณาให้เช่าเป็นรายๆ มิได้เป็นการดำเนินการโดยสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง แต่เหตุการณ์ความเดือดร้อนของชาวบ้านได้ปะทุขึ้นเมื่อปี 2551 เนื่องจากสำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐม ได้เข้ามาแจ้งชาวบ้านในพื้นที่และมีการคิดค่ารังวัด ค่าประกันที่ดิน ค่าธรรมเนียมค่าเช่า ที่เพิ่มขึ้นจากเดิมในอัตราสูงมาก กว่าเดิมจากที่สมาชิกต้องเสียประมาณ 3,000 - 4,000 บาทต่อแปลง ประมาณ 20 ไร่ (ค่าเช่าทั้งที่อยู่อาศัยและที่นาไร่ละ 180บาท) กล่าวคือ

1. ค่าเช่าที่อยู่อาศัย ราคาตารางวาละ .75บาทต่อเดือน หรือไร่ละ 3,600บาทต่อปี
ในปีแรกเช่าที่ดินต้องเสียค่าใช้จ่ายดังนี้

-ค่าเช่าไร่ละ	3,600 บาท
-ค่าธรรมเนียมจัดให้เช่า (2เท่าของค่าเช่าต่อปี)	7,200 บาท
-ค่าประกันการเช่าอีก 1ปี	3,600 บาท
รวมจำนวนเงินที่ต้องจ่ายการเช่าที่อยู่ในปีแรก	14,400 บาท

2. ค่าเช่าที่นาไร่ละ 350บาทต่อปีในปีแรกเช่าที่ดินต้องเสียค่าใช้จ่ายดังนี้

-ค่าเช่าที่นาไร่ละ	350 บาท
-ค่าธรรมเนียมจัดให้เช่า (2เท่าของค่าเช่าต่อปี)	700 บาท
-ค่าประกันการเช่าอีก 1ปี	350 บาท

รวมจำนวนเงินที่ต้องจ่ายการเช่าที่อยู่ต่อไร่ในปีแรก 1,400บาท (จดหมายถึงกรมช.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ลงวันที่ 4 สิงหาคม 2551)

อัตราค่าเช่าที่กำหนดโดยธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐม ทำให้ชาวนาค่าเช่าทั้งที่อยู่อาศัยและที่นาแปลงละ 20ไร่ราวปีละประมาณ 40,000 - 50,000 บาทในปีแรกเช่า ซึ่งกำหนดต้องจ่ายภายในวันที่ 26 กรกฎาคม 2551 โดยที่สำนักงานธนารักษ์พื้นที่จังหวัด ก็มีได้แจ้งที่มาให้กับสมาชิกทราบล่วงหน้า นอกจากนี้

ชาวบ้านยังได้รับการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมจากเจ้าหน้าที่ธนารักษ์ เช่น ชาวบ้านบางคนเตรียมเงินมาไม่พอ กลับถูกเจ้าหน้าที่ข่มขู่ว่าถ้าไม่จ่ายจะไม่ให้อยู่ ทำให้สมาชิกต้องไปกู้หนี้ยืมสินนายทุนมาในอัตราดอกเบี้ยที่สูงเพื่อนำมาจ่าย บางคนก็ต้องแบ่งพื้นที่ทำกินขายเพื่อนำเงินมาจ่ายให้กับค่าเช่า การกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างความทุกข์และความเดือดร้อนให้แก่เกษตรกร เนื่องมาจากการที่รัฐเปิดโอกาสให้มีการขายสิทธิได้ (จดหมายร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมลงวันที่ 30 มิถุนายน 2551)

หากวิเคราะห์ถึงสาเหตุในการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านคลองโยงจะพบว่าเกิดจากการที่กลุ่มชาวบ้านที่มีปัญหาในสิทธิทำกินในที่ดินราชพัสดุซึ่งได้รับรู้ถึงการเข้ามาเรียกเก็บค่าเช่าในอัตราสูงชันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านคลองโยงจึงได้นิยามและระบุสาเหตุของปัญหาความเดือดร้อนของตนจนนำมาสู่การรวมหมู่เพื่อเคลื่อนไหว ซึ่งทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินเป็นประเด็นทางการเมืองเพื่อสื่อสารต่อสาธารณชนในวงกว้าง การกรอกรอบการวินิจฉัยปัญหาที่ ชาวบ้านคลองโยงต้องการสื่อสารให้สังคมรับรู้ผ่านพื้นที่สื่อต่างๆ คือ การสร้างกรอบของปัญหาสิทธิการเช่าซื้อที่ดินทำกินในที่ดินราชพัสดุคลองโยง จังหวัดนครปฐม ซึ่งพวกเขาได้รับความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินการทำมาหากินซึ่งมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติหน้าที่ของธนารักษ์ จังหวัดนครปฐมที่เข้ามาเก็บค่าเช่ากับชาวบ้านในอัตราที่สูงขึ้นจนชาวบ้านไม่อาจรับได้ จาก 14,400 บาท ต่อปี เป็น 40,000 บาทต่อปี โดยการนำเสนอให้เห็นว่าสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง เป็นที่ดินซึ่งเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ ทำกินกันอยู่เดิม โดยสามารถสืบประวัติของที่ดินไปได้ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร และได้ตกทอดลงมาเป็นของชาวบ้านได้อย่างไร การศึกษาและนำเสนอข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของที่ดิน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการเผยแพร่ และสนับสนุน ชาวบ้านมีสิทธิอันชอบธรรมในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความชัดเจนในประเด็นสิทธิที่ดินของชาวบ้าน เพื่อให้การดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐคำนึงถึงความเป็นมาและลักษณะการใช้ที่ดินเดิม และสิทธิของชาวนาชาวไร่ที่ควรมีที่ดินทำกินของตนเอง

บทเรียนการเคลื่อนไหวต่อสู้ในช่วงแรก

ลักษณะเด่นของการสร้างพลังของขบวนการชาวบ้านคลองโยง ก็คือการสื่อสารเพื่อ “ส่งเสียง” ของพวกเขาให้ออกไปสู่สังคมในวงกว้าง เพื่อให้ประเด็นปัญหาของพวกเขามีการถกเถียงในพื้นที่สาธารณะ และการกดดันกับผู้มีอำนาจตัดสินใจ การสร้างกรอบ(framing)ผ่านสื่อ จึงได้ถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอำนาจในการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยง การใช้สื่อถือเป็นกลยุทธ์ของขบวนการในการสื่อสารเรื่องราวของตนเองจากภาษาของตนเองเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดย ขบวนการสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวประเด็นปัญหาที่ดินของตนให้เข้ากับความหวังใฝ่ใจของคนวงกว้างในสังคมโดยชาวบ้านคลองโยงได้ชี้แนะประเด็นผ่านสื่อตามการกรอกรอบ

ประเด็นที่ขบวนการร่วมกันสร้างขึ้น โดยอาศัยเทคนิควิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายในการจัดวางประเด็น เป้าหมาย ความเชื่อ และค่านิยมต่างให้แก่ผู้สนับสนุนขบวนการ ผ่านยุทธศาสตร์การใช้พื้นที่สื่อต่างๆเช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือ บทความ ต่างๆ เป็นต้น ชาวบ้านคลองโยงมีกระบวนการสร้างโครง กรอบ(framing process)ประเด็นเพื่อสื่อสารต่อสาธารณะ 3 ประการตามที่Benfordและ Snow (1988)กล่าว ได้แก่ 1. การสร้างกรอบการวินิจฉัยปัญหา2.โครงกรอบเสนอทางออก และ 3.โครงกรอบการจูงใจ ดังที่จะ นำเสนอต่อไปตามลำดับ

การสร้างโครงกรอบการวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic Framing)

การเปลี่ยนแปลงผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตัวเอง และทำให้ ปัญหาที่ดินเป็นประเด็นทางการเมืองในระดับชาติโดยการกล่าวถึงการดำเนินนโยบายด้านการจัดการที่ดิน ที่ เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงตั้งแต่รัฐบาลสมัคร จนถึงรัฐบาลอภิสิทธิ์ ในเรื่องการ จัดสรรที่ราชพัสดุ ในลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการ ดำเนินนโยบายด้านความเป็นธรรมในการกระจายการถือครองที่ดิน และการลดความเหลื่อมล้ำทางด้าน เศรษฐกิจของคนในสังคม โดยเน้นประเด็นการกระจายการถือครองทรัพยากรที่ดินและความมั่นคงในที่ทำกิน ของเกษตรกร ซึ่งใช้ยุทธวิธีการนำเสนอผ่านบทความ กรอบการนำเสนอบทวิเคราะห์นโยบายและปฏิบัติการ อันไม่เป็นธรรมของภาครัฐ(รวมถึงหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง)ในการดำเนินการต่อเกษตรกรรายย่อย โดย สอดแทรกกรณีศึกษาปัญหาที่ดินคลองโยงในเป็นระยะๆ หรือไม่ก็สอดแทรกโดยที่ผู้อ่านหรือติดตาม บทความมาก่อนจะสามารถอ้างอิงหรือมีความรู้สึกเชื่อมโยงไปถึงประเด็นปัญหาที่ดินของชาวบ้านคลองโยง ได้ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ขั้นตอน ตามการจำแนกของ Lawrence Wallack(1994)ได้แก่

ขั้นตอนแรก การสร้างโครงกรอบประเด็นปัญหา ขบวนการทางสังคมใช้สื่อในการทำให้ประเด็น ปัญหาเข้ามาในปริมณฑลสาธารณะ(bringing it to light) ซึ่งกระบวนการนี้คือการจัดวางประเด็น(Process of Agenda setting) ของชาวบ้านคลองโยง สะท้อนจากกระบวนการคิดประเด็นข่าวหรือประเด็นการเขียน บทความ ในส่วนของการทำงานข่าวเริ่มแรกเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างทีมงานนักข่าวพลเมืองจากทีวี ไทย กับแกนนำในคลองโยงที่ต้องการต่อสู้ในปัญหาที่ดินราชพัสดุ ทีมงานนักข่าวพลเมืองทีวีไทยมีบทบาท มากในการช่วยคิดและพัฒนาประเด็นข่าวในตอนเริ่มแรก คือ ข่าวสามชิ้นแรก ทำให้นักข่าวพลเมืองสามารถ พัฒนาประเด็นต่อไปได้

การคิดประเด็นข่าวชิ้นแรกเริ่มมีฐานคิดจากการที่ต้องการให้ข่าวของคลองโยงเป็นประเด็นสาธารณะ โดยสะท้อนจากประเด็นปัญหาในพื้นที่ จึงเป็นการนำเสนอข่าวในประเด็นที่กว้างที่สุดก่อนนั่นคือ การเสนอ ข่าวเกี่ยวกับประเด็นความไม่เป็นธรรม ในชื่อตอน “ กรมธนารักษ์คืนที่ดินทำกินให้กับชาวคลองโยงจ. นครปฐม” ซึ่งเทคนิคในการสร้างความเชื่อมโยงประเด็นข่าวของนักข่าวพลเมืองคลองโยงเกิดมาจากการทำ

ให้ประเด็นข่าวมีความกว้างขวางและครอบคลุมนโยบายสาธารณะซึ่งจะทำให้คนดูสามารถเห็นถึงความเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ในมิติของการต่อสู้ในเรื่องที่ดินของชาวบ้าน คลองโยงยังทำให้ผู้ชมหรือคนในชุมชนอื่นที่มีปัญหาใกล้เคียงกันสามารถเข้าสนับสนุนหรือเป็นแนวร่วมในการต่อสู้อีกทางหนึ่งด้วย

หลังจากนั้นงานข่าวพลเมืองจากคลองโยงจึงค่อยๆ เสนอข่าวในประเด็นที่แคบลงมา เช่นการนำเสนอในมุมมองปัญหาของนโยบายการกระจายที่ดินซึ่งเป็นหนึ่งในแนวนโยบายของรัฐบาลที่นำโดยพรรคประชาธิปัตย์ ที่แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2551 นั้น ในคำแถลงดังกล่าวได้ระบุสาระสำคัญเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการพัฒนาระบบเกษตรกรรมไว้ในหัวข้อที่ 4.2.1.8 ดังนี้ “คุ้มครองและรักษาพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมที่ได้มีการพัฒนาโครงสร้างด้านชลประทานแล้ว เพื่อเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรระยะยาว พื้นฟูคุณภาพดิน จัดหาที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรยากจนในรูปแบบของธนาคารที่ดิน และเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจน และชุมชนที่ทำกินในที่ดินของรัฐที่ไม่มีสภาพป่าแล้วในรูปของโฉนดชุมชน รวมทั้งการพัฒนาการเกษตรในรูปของสหกรณ์การเกษตร” โดยนโยบายดังกล่าวเชื่อมโยงไปถึงรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 หมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ในส่วนที่ 8 แนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาตราที่ 85 ซึ่งมีสาระสำคัญในการให้รัฐคือ “กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึง โดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น”

ต่อมาเดือนกันยายน 2551 แกนนำของชาวบ้านได้เชิญให้คณะอนุกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า ประชุมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ณ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สะพานหัวช้าง มีข้อตกลงสำคัญดังต่อไปนี้ คือ ระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหา สหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงยินยอมที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงที่มีการเจรจากับกรมธนารักษ์ที่ให้สมาชิกจ่ายค่าเช่าในปี 2552 ไร่ละ 200 บาท (ทั้งที่อยู่อาศัยและที่นา) ตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกันคือ

1) การจ่ายค่าที่ดินต้องเป็นไปตามหลักการที่เคยดำเนินการภายใต้กรมส่งเสริมสหกรณ์ กล่าวคือ การเช่าทั้งแปลงโดยสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยง และหักค่าเช่าส่วนหนึ่งไว้เป็นงบประมาณดำเนินกิจกรรมของสหกรณ์ และสำนักธนารักษ์พื้นที่จังหวัดนครปฐมต้องหยุดการอ้างและดำเนินการใดๆ ที่จะให้มีการเช่าที่ดินรายบุคคล

2) ต้องระบุเงื่อนไขสัญญาว่าเป็นการเช่าชั่วคราวในปีเดียวเพื่อรอการดำเนินการเช่าซื้อที่ดิน และการยินยอมจ่ายค่าเช่าต้องไม่ทำให้เป็นการเสียสิทธิเรื่องการดำเนินการเช่าซื้อที่ดินตามเจตนารมณ์เดิม

3) ให้ธนารักษ์พื้นที่คืนเงินส่วนเกินแก่สมาชิกที่จ่ายเงินไปแล้วในอัตราค่าเช่าแรกกำหนด (ที่อยู่อาศัย ไร่ละ 75 สตางค์ต่อตารางวาต่อปี ที่นาไร่ละ 350 บาทต่อปี) โดยสหกรณ์หักออกจากค่าเช่าที่จะต้องจ่ายในส่วนที่เหลือ

อย่างไรก็ตามข้อเรียกร้องดังกล่าวไม่ได้รับการปฏิบัติ เนื่องจากธนารักษ์พื้นที่ยังดำเนินการเก็บค่าเช่า เป็นรายๆ ดังนั้นสมาชิกสหกรณ์คลองโยงจึงได้รวมตัวกันราว 100 คน และเดินทางไปพบผู้ว่าราชการจังหวัด นครปฐม แต่ได้เจรจากับรองผู้ว่าราชการจังหวัด นายอุทธร ชวเมธี เพื่อให้จังหวัดสั่งการให้มีการดำเนินการ ตามข้อตกลง ต่อมาตัวแทนสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยงและสมาชิกจำนวนหนึ่งได้เข้ายื่นคำร้องต่อคณะกรรมการ มาตรการ สิทธิผู้บริโภคซึ่งมีนายสมชาย แสวงการ ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนสิทธิเสรีภาพ และการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภาและนาย ประสาร มฤคพิทักษ์รองประธานฯ หลังจากนั้นกรรมการวุฒิสภา และกรรมการแก้ไขปัญหาป่าไม้ นำโดยคุณสุนีย์ ไชยรสภายใต้โครงการรัฐเอื้อราษฎร์มีการจัดเสวนาเรื่อง ปัญหาที่ดินราชพัสดุ 1 ล้านไร่ ถ่ายทอดผ่านวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งในวันนั้นชาวบ้านได้ขยาย วงขอบของผู้รับรู้ให้เห็นสภาพปัญหาคลองโยงโดยให้ทางรายการนำเสนอข่าวพลเมืองในสองตอนแรกด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านคลองโยงได้เขียนบทความ “รัฐเอื้อราษฎร์” ลงในเว็บไซต์กรุงเทพฯธุรกิจออนไลน์ เพื่อให้ สาธารณชนเห็นถึงปัญหาของโครงการดังกล่าวที่เกิดขึ้น

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในที่ดินทำกินและการคัดค้านการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินของกรมธนารักษ์ใน กรณีที่ดินราชพัสดุคลองโยงนั้น ชาวบ้านได้ยกระดับการเคลื่อนไหวจากการเคลื่อนไหวในท้องถิ่นเป็นการ ขยายระดับการรับรู้ไปยังสาธารณะ ซึ่งแกนนำได้ใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญจนแกนนำได้ใช้เป็น ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อสู้ด้วยข่าวสาร แกนนำชาวบ้านจึงเป็นผู้ผลิตข่าวสาร และอยู่ในฐานะ ผู้นำเสนอข่าวสารที่ชาวบ้านต้องการให้สาธารณชนรับรู้

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงใช้พื้นที่สื่อในการนำเสนอประเด็นปัญหาและถามทวงการแก้ไข ปัญหาจากภาครัฐผ่านการใช้พื้นที่สื่อ ซึ่งพื้นที่สื่อที่คนในขบวนการเคลื่อนไหวเป็นผู้กระทำหลักซึ่งมีความ หลากหลาย สามารถจำแนกพื้นที่ประเภทของสื่อได้ 4 ประเภทหลัก ได้แก่

1) สื่อการกระจายภาพและเสียงรายการทางสถานีโทรทัศน์(Broadcast Media)จำนวน 2 รายการ หลัก ได้แก่ รายการนักข่าวพลเมือง รายการเวทีสาธารณะ ซึ่งออกอากาศรวมกันมากกว่า 10 ตอน

2) สื่อใหม่หรือสื่อออนไลน์(New Media) บทความลงเว็บไซต์กรุงเทพฯธุรกิจ จำนวน ๑๔ บทความ ได้แก่ “ที่ราชพัสดุ 1 ล้านไร่ : หายนะใหม่ของการจัดที่ดิน?”, “ประชาชนต้องตายก่อน”, “กระจายการถือ ครองที่ดินแบบจิวระหวาย”, “ที่ดินสำหรับคนจนเมือง”, “โหนดชุมชนจากเบื้องล่าง”, “บ้านปากด้วยนโยบาย ปฏิรูปที่ดิน”(ฉบับสังเขป), “ปฏิวัติการถือครองที่ดิน”, “มาตรการทางภาษีและกองทุนธนาคารที่ดิน”, “สวน ป่าคอนสารและข้อจำกัดของระเบียบฯ โหนดชุมชน”, “ประชาพิจารณ์โหนดชุมชน”, “โหนดชุมชนและการ คุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม”, “สองมาตรฐานคดีคนจน”

3) สื่อสิ่งพิมพ์(Print Media) ได้แก่ นิตยสารเวทย์ ในบทความชื่อ “บัวปากด้วยนโยบายปฏิรูปที่ดิน” (ฉบับเต็ม)

4) พื้นที่ในการสื่อสารอื่นๆ ได้แก่ เวทีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น เช่นการประชุมสมาชิกสหกรณ์คลองโยง หรือ เวทีการประชุมเสวนาในสถาบันวิชาการ เช่น เวทีการปรึกษาหารือเรื่อง “ปัญหาในสิทธิที่ดินของชาวนาตำบลคลองโยง : บทบาท และความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และชุมชนในการหาทางออก” ในวันที่ 9 กรกฎาคม 2551 เวลา 9.00 น. – 12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 1 ตึกสถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา) จัดโดยสำนักงานสิทธิมนุษยชนศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลและคณะกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและการประชุมเสวนาที่จัดที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในวันที่ 2 กันยายน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามยังมีพื้นที่สื่อที่ขบวนการไม่ได้เป็นผู้กระทำหลักในอีกหลายรายการ เช่น รายการสารคดีข่าวซึ่งออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทยหรือ สารคดีข่าวที่มีนักข่าวติดตามประเด็นปัญหาลงไปทำข่าวออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์และสถานีวิทยุช่องต่างๆ หลายครั้ง การเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงในพื้นที่สื่อข้างต้น สามารถวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีของแกมสัน ที่กล่าวถึงการใช้พื้นที่สื่อเพื่อเป็นทรัพยากรทางอำนาจของคนเล็กคนน้อยซึ่งที่มีความจำกัดทางด้านทรัพยากรทางอำนาจและถูกจำกัดการเข้าถึงผู้มีอำนาจ การตัดสินใจ พวกเขาจึงเลือกใช้ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ เพื่อมีอิทธิพลต่อนโยบายของภาครัฐ โดยกลยุทธ์หลักที่ชาวบ้านคลองโยงใช้คือ การชักชวนผู้ชมหรือฝ่ายที่สามให้มาสนใจในประเด็นปัญหาที่ขบวนการสื่อสารผ่านทางสื่อ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้สาธารณชนและผู้เฝ้ามองเข้าใจประเด็นการต่อสู้ของขบวนการ หรือการทำให้ฝ่ายต่อต้านหรือฝ่ายที่เป็นกลางนิยามผลประโยชน์และคุณค่าที่พวกเขาได้รับผลกระทบใหม่ ถือเป็น การเพิ่มการไหลเวียนทรัพยากรไปสู่องค์กรและเครือข่ายซึ่งสร้างพฤติกรรมและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับมุมมองคุณค่า และบรรทัดฐานเฉพาะที่มากกว่า วิธีการคิด ปฏิบัติการทรัพยากรและกฎซึ่งสนับสนุนให้ขบวนการทางสังคมสามารถสร้างกรอบโครงเฉพาะเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเรียกร้องให้เข้าสู่ในพื้นที่สาธารณะทั้งหมด

ขั้นตอนที่สอง การทำให้ประเด็นให้ถูกฉายให้เห็นได้อย่างชัดเจน การใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านคลองโยงในการตั้งประเด็นให้ถูกฉายให้เห็นได้อย่างชัดเจน (spotlight on the issue) ซึ่งในขั้นตอนนี้ชาวบ้านคลองโยงใช้วิธีการที่ประเด็นทางสังคมจะถูกกรอบโครง (Framed) ในข่าวจากสื่อ โดยการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาล สังเกตเห็นได้ชัดจากลักษณะการนำเสนอที่หลากหลายในการทำการฉายให้เห็นประเด็นปัญหาได้อย่างชัดเจนและมุ่งเน้นไปที่สาเหตุอันเป็นต้นเหตุของปัญหา โดยมีการนำเสนอถึงตัวบุคคลและผู้มี

อำนาจในหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะการนำเสนอผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น ในเดือนกรกฎาคม 2552 นายนิพนธ์ บุญญฤทธิ์โร ผช.รมต.ประจำสำนักนายกฯ สํารวจพื้นที่ปัญหาที่ดินคลองโยง และพบหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา และในสิงหาคม 2552ชาวบ้านได้ทำการประสานงานให้นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย ล่องเรือลงมาสำรวจสภาพปัญหาที่ดินในพื้นที่คลองโยง ซึ่งมีการออกข่าวทางโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ในหลายสำนัก การลงมาสำรวจพื้นที่คลองโยงของรัฐมนตรีกครั้งนี้ นอกจากต้องการให้เขาลงมาเพื่อรับรู้และหาวิธีการหรือเพื่อนำไปสู่การดำเนินการแก้ไขปัญหาต่อไปแล้ว ยังเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการส่งผลให้สื่อสนใจและตามมาทำข่าวการลงพื้นที่ของรัฐมนตริด้วยอันจะทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงยิ่งเป็นที่รู้จักของสาธารณชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น

การนำเสนอผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น คอลัมน์ข่าวในสำนักข่าวออนไลน์ ข่าวทางโทรทัศน์ ได้แก่รายการนักข่าวพลเมืองที่ชาวบ้านจัดกระทำเอง รวมไปถึงการนำเสนอประเด็นผ่านเวทีการประชุมต่างๆ มีลักษณะการนำเสนอที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการนำเสนอ เช่น การนำเสนอผ่านโทรทัศน์ในรายการข่าวพลเมืองหรือเวทีสาธารณะ จะมีความแตกต่างจากการเสนอผ่านบทความผ่านสื่อออนไลน์ ความแตกต่างคือเรื่องความเข้มข้นในภาษาที่ใช้นำเสนอ โดยบทความจะมีลักษณะการนำเสนอที่ดูดีนั้ จริงจังและตรงไปตรงมา พร้อมกับหลักฐานและข้อเท็จจริงชัดเจน ในลักษณะการวิเคราะห์เหตุการณ์หรือสถานการณ์รวมถึงเสนอประเด็นการถกเถียงให้สังคมรับทราบเพื่อให้เกิดการถกเถียงกันในพื้นที่สาธารณะ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและนโยบายการจัดการที่ดินของภาครัฐ รวมถึงการเคลื่อนไหวในเรื่องที่ดินของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินในภาพรวม โดยนัยยะของการนำเสนอเป็นการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาลในเรื่องดังกล่าว รวมถึงสะท้อนสถานการณ์ความคับหน้าให้แก่สาธารณชนรับรู้ สามารถยกตัวอย่างลักษณะคำพูด ที่เป็นการถามทวงการดำเนินนโยบายของรัฐบาลอย่างดูดีนั้ เช่น “ผลงาน 6 เดือนของรัฐบาลด้านนโยบายกระจายการถือครองที่ดินโดยรวมพอไปได้แต่เป็นการดำเนินนโยบายแบบกระจุกกระจิม ค่อยๆ ชยับอย่างเบาๆ” ในบทความ “กระจายการถือครองที่ดินแบบจิวระทวย” ที่ลงในกรุงเทพธุรกิจออนไลน์ วันที่ 5ส.ค. 2552 และ บทความที่ถูกเผยแพร่ หลังจากการประชุมคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 2 ณ ทำเนียบรัฐบาล ในวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 การประชุมครั้งนี้นั้นมีนายกฯเป็นประธานในการประชุม และมีการเสนอเรื่องให้ทบทวนเรื่องปัญหาที่ดินคลองโยง โดยอนุกรรมการ ในการประชุมครั้งนี้ มีการเสนอให้นายกพิจารณามติกรม. ซึ่งรัฐมนตรีสําร

ทิตย วงศ์หนองเตย¹ แจ้งต่อที่ประชุมว่าได้มีการลงสำรวจพื้นที่ตัวอย่าง 2 พื้นที่ หนึ่งในนั้นคือพื้นที่คลองโยง จ.นครปฐม และเสนอว่าต้องการให้เป็นโฉนดชุมชนแบบ 30 ปีและไม่มีการโอนสิทธิ์กัน เนื่องจากรัฐบาล มักจะคิดเรื่องโฉนดชุมชนในรูปแบบของโฉนดของรัฐ ในขณะที่ชาวบ้านพยายามชี้แจงเรื่องโฉนดชุมชนที่เป็น ของเอกชน ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชาวบ้านและรัฐมนตรีสาทิติย วงศ์หนองเตย ทำให้นายกฯเอง ต้องให้กลับไปพิจารณาทบทวนกันมาใหม่ นักวิชาการตัวแทนชาวบ้านได้เผยแพร่บทความเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงในที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาครั้งที่ 2 ระหว่างรัฐมนตรีสาทิติย วงศ์ หนองเตย กับชาวบ้านคลองโยงและการนำประเด็นข้อถกเถียงดังกล่าวสื่อสารไปยังพื้นที่สาธารณะผ่านการ ใช้พื้นที่สื่อออนไลน์ โดยข้อความและคำพูดที่ปรากฏในบทความ “บ้วนปากด้วยนโยบายปฏิรูปที่ดิน” ที่ลงใน นิตยสาร Way ยกตัวอย่างเช่น

“... คุณอภิสิทธิ์ และรัฐบาลของเขาต้องการแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลของ เขามีนโยบายปฏิรูปที่ดิน และกำลังดำเนินการหาที่ดินของรัฐ คือ ที่ราชพัสดุ มาแจกให้แก่เกษตรกรผู้ยากจนและไร้ที่ดินทำกิน แต่ขอโทษเถอะ ชาวเหล่านี้ น่าจะถูกจัดอยู่ในอันดับต้นๆ ของชาวลวงโลก เพราะนั่นไม่ใช่การเอาที่ดินไป แจกชวมนา แต่เป็นการไปปล้นกรรมสิทธิ์ที่ดินที่พวกเขาต้องได้.....บทเรียนที่ ได้จากปฏิบัติการลวงโลกของคุณอภิสิทธิ์ ซึ่งคาดว่าท่านคงทำตามสคริปต์ของ นักสร้างภาพแบบไม่รู้เรื่องรู้ราวก็คือ หากที่ดินเหล่านี้ไม่สามารถเป็น กรรมสิทธิ์ของชาวนาแล้วจะมีที่ดินที่ไหนอีก ที่จะนำมาสู่การกระจายการถือ ครองที่ดิน สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลเองไม่ได้คิดอะไรจริงจังกับนโยบายนี้ ความเข้าใจเรื่องโฉนดชุมชนมีอยู่แค่ไหน ...สิ่งที่จะเกิดขึ้นหวังว่าจะเป็นบท เรียนให้รัฐบาลได้ตระหนักว่าจะต้องคิดอย่างจริงจังกับโฉนดชุมชน และ มาตรการที่จะนำมาสู่การกระจายการถือครองที่ดินไม่ใช่พูดถึงแบบถุยน้ำลาย” (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552)

¹ ซึ่งเป็นประธานในส่วนของคณะกรรมการชุดที่ 6 มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการแก้ปัญหาระดับนโยบาย เนื่องจากทำหน้าที่ศึกษา แนวทางกฎหมายและมาตรการอื่นๆเพื่อรองรับนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐบาล โดยมีคณะทำงาน อีก 4 คณะ ซึ่งคณะทำงาน ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาดินคลองโยง คือ คณะทำงานชุดที่ 3 มีบทบาทในการรวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ ตรวจสอบ ทบทวนองค์ความรู้ และมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการกระจายการถือครองที่ดิน การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม และการรับรองสิทธิที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน เพื่อรองรับนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐบาล

ลักษณะภาษาที่ใช้นำเสนอตั้งตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ความจริงแจ้งและการใช้ความรู้ทาง วิชาการและข้อเท็จจริงในการนำประเด็นถกเถียงไปสู่พื้นที่สาธารณะ ผ่านสื่อออนไลน์ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายส่วน ใหญ่จะเป็นผู้ที่ติดตามข่าวสารทางสื่อออนไลน์ ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นคนชั้นกลาง โดยการ นำเสนอผ่านสื่อออนไลน์นั้น สามารถมีอิสระในการนำเสนอมากกว่าสื่อโทรทัศน์ซึ่งมีข้อจำกัดด้านการจัด ระดับความนิยมของผู้ชม(rating) เป็นต้น การนำเสนอแบบตรงจุดจึงมีจุดประสงค์ในการหาความสนับสนุน จากกลุ่มผู้ชมที่ชมชอบกับลักษณะการนำเสนอเช่นนี้ นอกเหนือไปจากการนำเสนอผ่านสื่อที่มีข้อจำกัดทาง ภาษาและความหนักแน่นของเนื้อหา

ในขณะที่ลักษณะการนำเสนอผ่านรายการนักข่าวพลเมืองซึ่งออกอากาศผ่านสื่อโทรทัศน์นั้น ด้วย เหตุผลหรือข้อจำกัดของสถานีหรือผู้ควบคุมรายการต้องการให้รายการออกมาในรูปแบบที่คนทุก กลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงได้ เนื่องจากเวลาออกอากาศคือเวลา หลังข่าวในพระราชสำนักซึ่ง จะเป็นเวลาที่ “ชาวบ้าน” หรือกลุ่มผู้ชมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายสามารถติดตามดูรายการได้ทัน (ภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง , สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552) นอกจากนี้ทางรายการยังไม่ต้องการให้มีการนำเสนอที่ล่อแหลมต่อการ สร้างความขัดแย้งในสังคม จึงทำให้ภาษาและลักษณะการนำเสนอเป็นลักษณะค่อนข้างประนีประนอม ประกอบกับการนำเสนอด้วยภาพ ซึ่งจะทำให้ผู้รับชมสามารถเห็นภาพและสารที่ชาวบ้านคล่องโยงต้องการ นำเสนอได้อย่างชัดเจน โดยไม่จำเป็นต้องมีคำพูดมากมายเหมือนการนำเสนอผ่านบทความ ส่วนนัยยะใน การนำเสนอเนื้อหาผ่านรายการนักข่าวพลเมืองนั้นไม่แตกต่างจากการนำเสนอผ่านบทความมากนักคือ ต้องการนำเสนอข่าวเพื่อการถามทวง/ตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐบาลและนำเสนอให้สาธารณชนได้รับรู้ ปัญหาของชาวบ้านคล่องโยง

ขั้นตอนที่สามการยกระดับปัญหาพื้นฐานให้เป็นประเด็นทางสังคมและประเด็นสาธารณะที่จะได้รับ การแก้ไขต่อไป การเคลื่อนไหวผ่านสื่อของชาวบ้านคล่องโยงสามารถขยายประเด็นข่าวให้ไปสู่สาธารณะ เพื่อเสริมสร้างพลังให้แก่การทำกิจกรรมของชาวบ้านคล่องโยงผ่านพื้นที่สื่อต่างๆ ได้สำเร็จ และผลงานการ ผลิตข่าวที่สื่อสารออกไปผ่านพื้นที่สื่อของชาวบ้านคล่องโยงจัดว่ามีความโดดเด่น เช่น การผลิตข่าวออกสู่ รายการนักข่าวพลเมือง ซึ่งนำเสนอผ่านสถานีโทรทัศน์ในช่วงข่าวภาคค่ำ เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการนำ ความรู้สึก ข้อเท็จจริงและความจริงที่เกิดขึ้นกับปัญหาการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินในอัตราสูงของกรรมนารักษ์ไป ตีแผ่ให้ปรากฏในสังคม

ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านคล่องโยงซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆแห่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม สามารถ เชื่อมโยงไปยังปัญหาซึ่งมีความกว้างขวางและกระทบกับสังคมวงกว้าง ในประเด็นปัญหาความเหลื่อมล้ำใน การกระจายการถือครองที่ดินในประเทศไทย ซึ่งเน้นที่ปัญหาการให้เช่าที่ดินราชพัสดุในระดับฐานคิดและ

ปัญหาในระดับปฏิบัติที่สุดท้ายจะทำให้ที่ดินตกอยู่กับนายทุนจนทำให้ที่ดินหลุดมือจากเกษตรกรรายย่อย เพราะสู้ราคาไม่ได้ ปัญหาความล้มเหลวของนโยบายปฏิรูปที่ดินใช้เกษตรกร ที่ไม่ตระหนักถึงเจตนารมณ์ของการจัดหาที่ดินให้แก่ชาวนาชาวนาไรให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวคลองโยงสามารถเชื่อมโยงประเด็นเล็กๆให้ขยายไปสู่ประเด็นใหญ่ซึ่งคนกลุ่มอื่นในสังคมต้องประสบพบเจอร่วมกันเป็นจำนวนมากเพื่อหาแนวร่วมเป็นเครือข่ายต่างๆ และสนใจสาธารณชนให้เข้าใจและเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

ชาวบ้านคลองโยงใช้พื้นที่สื่อในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่กว้างขวางมากขึ้น คือ มีการจัดทำเอกสารสรุปเกี่ยวกับการประชุมสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงแต่ละครั้ง อธิบายโดยการชุมนุมประท้วง การประชุมสัมมนา การสื่อสารผ่านเวทิสถาการณ์ต่างๆ การทำข่าวนักข่าวพลเมือง การออกรายการทีวี การเขียนบทความหรือคอลัมน์ต่างผ่านช่องทางการสื่อสาร เช่น เว็บไซต์ของสำนักข่าวต่างๆที่คนในขบวนการมีเครือข่ายอยู่

การเชื่อมโยงประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงเข้ากับแนวนโยบายแห่งรัฐดังกล่าวสามารถทำให้ประเด็นปัญหาในท้องถิ่นเล็กๆ ในรับความสนใจและเป็นที่ยกย่องอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการข่าวพลเมืองควรมีการคิดถึงประเด็นการเชื่อมโยงประเด็นในท้องถิ่นเข้ากับประเด็นพื้นฐานอื่นในสังคมด้วยโดยขบวนการได้ทำการเชื่อมโยงประเด็นข่าวในกรณีเล็กๆอย่างปัญหาที่ดินราชพัสดุตำบลคลองโยงให้เป็นประเด็นใหญ่ ทำให้ข่าวพลเมืองคลองโยงเป็นที่รู้จักและประเด็นปัญหาในชุมชนมีความคืบหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องจากกรณีของนักข่าวพลเมืองคลองโยงเป็นการต่อสู้กับภาครัฐเพื่อเรียกร้องโฉนดชุมชนให้ชาวบ้านมีสิทธิในการใช้ที่ดินร่วมกัน ทำให้กลวิธีในการต่อสู้ไม่สามารถสำเร็จได้โดยวิธีทางใดเพียงวิธีทางเดียว ดังนั้นการเริ่มต้นการต่อสู้จากการใช้ช่องทางสื่อสารสาธารณะในรายการนักข่าวพลเมืองซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นไม่เพียงพอในการทำให้พวกเขาบรรลุวัตถุประสงค์ได้ จึงทำให้มีการสร้าง/ขยายประเด็นข่าวจากข่าวพลเมืองเข้าสู่ปริมาณพลของสื่อมวลชนกระแสหลัก และสื่อสารสาธารณะอื่นๆ ซึ่งในกรณีคลองโยงถือว่าสามารถทำการขยายประเด็นข่าวได้อย่างดี

หลังจากการข่าวพลเมืองขึ้นแรกได้ออกสู่สายตาสาธารณชนทั่วประเทศ สำนักข่าวจากสื่อกระแสหลักและสื่อสาธารณะต่างเข้ามาทำข่าวในพื้นที่คลองโยง ทำให้พื้นที่นี้เป็นที่รู้จักของสาธารณชนมากขึ้น ชาวบ้านคลองโยงทำการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ ประกอบด้วยสื่อหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นสื่อทางโทรทัศน์ เช่น รายการเวทิสถาการณ์ 3-4 ตอน รายการนักข่าวพลเมืองคลองโยงประมาณ 8 ตอน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทย สกู๊ปการปฏิรูปที่ดิน 3 ตอน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3 รวมถึง รายการคุยกับภัทร ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 รวมถึงข่าวอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งออกอากาศทางช่องฟรีทีวีสื่อวิทยุ สื่ออินเทอร์เน็ต เช่น บทความในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ ซึ่งบทความเหล่านี้ได้ถูก

นำไปลงในเว็บไซต์อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น เว็บไซต์ฐานทรัพยากรอาหาร (food-resources.org) ในระหว่างปีพ.ศ. 2551 –2553 , สื่อสิ่งพิมพ์ บทความในนิตยสารเวทย์ รวมถึงการสื่อสารผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ ตลอดจนสื่อทางเลือกในรูปแบบอื่นๆ

บทความที่ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจและนิตยสารเวทย์ ทั้งหมดจำนวน 14 เรื่อง เป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยง ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ บทความเรื่อง “ปฏิบัติการถือครองที่ดิน” วันที่ 19 มี.ค. 2552 “มาตรการทางภาษีและกองทุนธนาคารที่ดิน วันที่ 11 มิ.ย. 2552 “ โฉนดชุมชนและการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม” วันที่ 25 มิ.ย. 2552 “กระจายการถือครองที่ดินแบบจิวระทวย” วันที่ 6 ส.ค. 2552 “ประชาพิจารณ์โฉนดชุมชน” วันที่ 3 ก.ย. 2552 บทความเรื่อง “ที่ราชพัสดุหนึ่งล้านไร่ หายหน้าใหม่ของการจัดการที่ดิน” บทความ “ที่ดินหนองเสือ ธัญบุรีที่ปทุมธานี” บทความเรื่อง “บ้านปากด้วยนโยบายที่ดิน” เอกสารชิ้นนั้นถูกตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารเวทย์ และเป็นเอกสารประกอบการเสวนาเรื่องการสัมมนา “ปัญหาที่ดินราชพัสดุ คลองโยงกับสิทธิของเกษตรกร” และ วันที่ 2 ก.ย. 2552 ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “โฉนดชุมชนกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในสังคมไทย” หลังจากนั้นบทความชิ้นนี้เป็นที่แพร่หลายหลังจากเสวนา มีสื่อหลายสำนักนำบทความนี้ไปลง เช่นบทความขนาดยาวในประชาไท หนังสือพิมพ์คมชัดลึก และข่าวในวันสัมมนาก็ได้ถูกรายงานผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์มติชน และกรุงเทพธุรกิจ หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีสัมมนาที่มหาวิทยาลัยมหิดล จ.นครปฐม ในวันที่ 29 ก.ค. 2552

การขยายประเด็นข่าวให้เป็นประเด็นสาธารณะและสามารถทำให้ประเด็นปัญหาที่ดินในคลองโยงขยายไปสู่ประเด็นที่ใหญ่ขึ้นทั้งในมิติของประเด็นความสนใจและประเด็นของพื้นที่ในการสื่อสาร “ การเชื่อม ต่อ ประเด็น ข่าวระหว่างที่ดิน คลองโยง กับที่ดินอื่นที่มีปัญหาเดียวกันเช่นที่ดินหนองเสือธัญบุรีทำให้การทำข่าวมันไปได้ไกลเพราะมีการคิดเรื่องการเชื่อมโยงประเด็นปัญหา เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ อธิบดีกรมธนารักษ์เข้ามาบอกกับผมว่า อาจารย์พูดน้อยๆหน่อย ผมเสียหาย” (ประกาศ ปินตบแต่ง, สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2553)

ภาพข่าว เรื่องราวหรือบทความที่ถูกนำเสนอผ่านพื้นที่สื่อ ที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของแกนนำและชาวบ้านในการใช้เหตุผลร่วมกับการบริหารอารมณ์ความรู้สึกของผู้รับสาร ผ่านการใช้สำนวน ภาษาตามจังหวะเวลาและลักษณะของสื่อที่ใช้ ซึ่งสามารถสะท้อนความรู้สึกและความวิตกกังวลต่อปัญหา พร้อมด้วยการเสนอเหตุและผลรวมทั้งข้อเท็จจริงที่ชัดเจน และเข้าใจง่าย แต่

หนักแน่นไปด้วยเนื้อหา หลักฐาน ที่สามารถพิสูจน์ได้ เช่น เอกสารเก่าแก่ ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ดินของชาวบ้าน คำพูดของบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฝั่งรัฐบาลหรือฝั่งชาวบ้าน ภาพและวีดิโอการประชุม การตอบโต้ คำพูดในลักษณะคำสัญญาจากประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหา คำพูดจากนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ รวมถึงข้อสรุปต่างๆในที่ประชุมแต่ละครั้ง เป็นต้น ข้อมูลประเภทนี้ถือเป็นทรัพยากรชั้นดีในการทำข่าว ซึ่งได้ถูกชาวบ้านเก็บรวบรวมไว้ที่อ้างอิงในรูปของภาพและเสียง และถ่ายทอดสู่สาธารณะผ่านพื้นที่สื่อ ดังนั้นเมื่อความจริงปรากฏทำให้ไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้ รัฐบาลก็จะทำเป็นไม่รับรู้ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับข้อสรุปผลการเจรจา ความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหา คำพูดของผู้นำรัฐบาล หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นกระทำของชาวบ้านซึ่งมุ่งตรงไปยังผู้รับผิดชอบ ซึ่งก็คือกรมธนารักษ์จังหวัดนครปฐม รมว. สาทิตย์ วงศ์หนองเตย และนายกรัฐมนตรีนั่นเอง เป็นผู้รับผิดชอบสูงสุดในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรมตามนโยบายที่ได้แถลงต่อรัฐสภาในคราวขึ้นดำรงตำแหน่ง

การนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านพื้นที่สื่อ ให้ผลดีต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในด้านการรับรองการเคลื่อนไหวตามข้อคัดค้านและปัญหาที่ชาวบ้านต้องประสบจากการกระทำของภาครัฐ ได้เป็นการเสริมสร้างความมั่นใจกับการเคลื่อนไหวของตนด้วย เพราะเท่ากับว่า การเป็นการรับรองว่าสิ่งที่ชาวบ้านพูดและนำเสนอเป็นความจริง ชาวบ้านไม่ได้โกหก ดังนั้นผลตอบสนองที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อถือเป็นการแสวงหาความชอบธรรมจากสาธารณะ แกนนำชาวบ้านไม่ได้มองว่าหน่วยงานรัฐเป็นคู่กรณี แต่มองว่านายกรัฐมนตรีนั่นเองและหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่โดยตรงในการรับผิดชอบต่อ การนำเสนอเนื้อหาข่าวสาร หรือบุคลิกของการนำเสนอข่าวจึงไม่ได้เป็นการต่อต้านภาครัฐแบบสุดโต่ง แต่ค่อนข้างไปทางลักษณะการประนีประนอมเพื่อให้เกิดการนำไปดำเนินการแก้ไข เพื่อให้สร้างเสริมแนวทางการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านและภาครัฐ โดยแกนนำได้ปฏิบัติไปตามแนวทาง 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก การเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการและแนวที่สองคือ นำเสนอภาพการร่วมมือกันแก้ปัญหาระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน คลองโยง เช่น เมื่อรัฐบาลต้องการประชาสัมพันธ์การเปิดสำนักงานโหนดชุมชน และต้องการนำเสนอข่าวสู่สาธารณะ สำนักข่าวไทย ยังได้ออกอากาศผ่านรายการพิเศษ ในรายการ “คุยโขมงบ่ายสามโมง” ออกอากาศทางช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ในงานวันนั้นนายกรัฐมนตรีนั่นเอง อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะเป็นประธาน สำนักนายกรัฐมนตรีได้เชิญเป็นเจ้าภาพในการเชิญชาวบ้านคลองโยงมาเย็บเพื่อเป็นสักขีพยาน ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือเข้ามาเป็นพยานในการเปิดพิธีและงานดังกล่าวได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อหลายช่องทางไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์กรมประชาสัมพันธ์และข่าวในช่วงต่าง ๆ นอกจากนี้ เป็นต้น

การสร้างกรอบแนวทางออกและการแก้ไขปัญหา (Prognostic Framing)

ชาวบ้านคลองโยงได้ทำการเคลื่อนไหวย่านพื้นที่สี่ในการเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาต้องการไปยังสาธารณชนและภาครัฐ โดยการพยายามยื่นข้อเสนอชุดทางเลือก ซึ่งเป็นความต้องการของคนในท้องถิ่น และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งได้ข้อสรุปมาจากการประชุมของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ การปรึกษาหารือกันกับนักวิชาการรวมถึงเครือข่ายต่างๆ ที่สำคัญเช่น เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยซึ่งมีประสบการณ์ในและมีความสนใจ รวบรวมและศึกษาปัญหาดังกล่าว โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างขบวนการภายในเครือข่าย ทั้งมีการเชิญนักวิชาการหรือผู้มีประสบการณ์จากเครือข่ายมาช่วยคิดแก้ไขปัญหาในพื้นที่คลองโยง และมีการต่อสู้ร่วมกันเพื่อให้สามารถสรุปเป็นข้อเสนอที่สามารถยื่นให้แก่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจพิจารณาและเพื่อให้สาธารณชนได้รับรู้ความต้องการของการเคลื่อนไหวย

นำเสนอผ่านพื้นที่สี่ ขบวนการชาวบ้านคลองโยงสร้างโครงกรอบทางออกให้มีการแก้ไขปัญหาที่ดิน โดยให้มีการจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดได้ต่อไปนี้

ก. ข้อเสนอให้มีการชะลอการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ในกรณีการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินโดยต้องการให้กลับมาดำเนินการเช่าซื้อตามเจตนารมณ์ เดิมของเจ้าของที่ดินนั้นคือจัดสรรที่ดินให้ชาวนาที่เป็นผู้เช่ามาตลอด ได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองอย่างมั่นคงและตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญปีพ.ศ. 2550 มาตรา 85 วรรค 2 ที่ระบุให้รัฐต้องจัดสรรให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินด้วยวิธีการปฏิรูปที่ดินและอื่นๆ ในกรณีกรรมนารักษ์ซึ่งต้องเปลี่ยนฐานคิด และการปฏิบัติให้มีกระบวนการที่ไม่ละเมิดสิทธิที่ชาวบ้านมีอยู่เดิม

ข. ข้อเสนอนโยบายโฉนดชุมชนเป็นทางออกของการแก้ปัญหาที่ดินราชพัสดุ โดยเสนอให้มีการเปลี่ยนนโยบายสาธารณะในการจัดการที่ดินให้สามารถสร้างความมั่นคงในที่ดินให้แก่เกษตรกรรายย่อย รวมถึงสนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่การรวมกลุ่มต่างๆ เพื่อให้มีอำนาจต่อรอง และให้ชาวบ้านผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินการของภาครัฐในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับนโยบายหรือการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ โดยให้มีการนำนโยบายโฉนดชุมชนมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม

ค. กฎหมายโฉนดชุมชน เพื่อให้สิทธิแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากร เสนอให้มีการกระจายการถือครองกรรมสิทธิ์ในการที่ดินทำกินให้แก่ชาวนาชาวไร่ เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน และคุ้มครองพื้นที่การเกษตร โดยให้สิทธิการจัดการที่ดินส่วนรวมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ ต้องเป็นการใช้เพื่อประโยชน์ทางการเกษตรโดยการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรมหรือกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อการทำเกษตร ดังนั้น ในแง่ของการบริหารจัดการ จึงมีกฎว่า ให้ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกันโดยโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งแปลงให้เป็นกรรมสิทธิ์สหกรณ์คลองโยง กล่าวคือ “ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของสหกรณ์สหกรณ์เป็นของสมาชิก ที่ดินเป็นของสมาชิกโดยสหกรณ์” ที่ดินดังกล่าวสามารถตกทอดไปยังทายาทโดยธรรมของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยมีการออกเอกสารรับรองการครอบครองและการใช้ประโยชน์แก่สมาชิกผู้มีสิทธิ

รูปแบบการนำเสนอทางออกและแนวทางแก้ไขปัญหาของชาวบ้านซึ่งกระทำผ่านพื้นที่สื่อไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอผ่านรายการนักข่าวพลเมือง บทความในหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯธุรกิจออนไลน์ รายการเวทีสาธารณะ หรือแม้กระทั่งรายการต่างๆที่แกนนำถูกสัมภาษณ์ออกรายการ เป็นการกระทำเพื่อต้องการให้ได้รับการพิจารณาจากภาครัฐอย่างมีความหมายมากกว่าการร้องเรียนทั่วไป แต่ชาวบ้านเชื่อว่าการที่พวกเขาได้นำเสนอผ่านพื้นที่สื่อจะทำให้รัฐต้องให้ความสนใจมาคุยและรับเอาข้อเสนอไปตัดสินใจนั่นเอง

การสร้างกรอบในการจูงใจ(Motivational Framing)

การสร้างกรอบในการจูงใจหัวใจก็คือ เป็นการสร้างเครื่องมือต่อสู้ หรือคำชี้แจงเพื่อใช้เป็นปฏิบัติการต่อสู้ของขบวนการ การสร้างอาณาบริเวณที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถครอบครองประเด็นให้ไปสู่ปริมาตรที่กว้างขวางขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการโน้มน้าวให้ประชาชนเข้าร่วมกับขบวนการในการแก้ปัญหาตามวิธีการที่ขบวนการได้เสนอไว้ ยุทธศาสตร์นี้เป็นการทำให้สาธารณชนรับรู้ว่าการกระทำของขบวนการเป็นการกระทำที่มีเหตุผลและเป็นประเด็นสำคัญโดยการนำเสนอสถานการณ์การจัดการปัญหาที่ดิน โดยกล่าวถึงนโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน เพื่อหาแนวร่วมที่ต้องการการเห็นความเปลี่ยนแปลงในการจัดการที่ดินดังกล่าว ซึ่งสามารถจูงใจให้ผู้เฝ้ามองการดำเนินนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐบาลสนใจประเด็นโดนตุมชนซึ่งเป็นประเด็นหลักในการแก้ปัญหาคลองโดย เนื่องจากเป็นกรณีตัวอย่างที่รัฐบาลมักกล่าวถึง นอกจากนี้ยังเป็นกรณีหนึ่งที่ทำให้ภาครัฐหันมาใส่ใจในการจัดการปัญหาที่ดินในสังคมไทย โดยเฉพาะที่ดินให้ชาวนาชาวไร่

การจัดกระทำเคลื่อนไหวโดยใช้พื้นที่สื่อในการจูงใจให้สาธารณชนผู้เฝ้ามองสามารถติดตามประเด็นการต่อสู้ของขบวนการฯและร่วมเป็นผู้เห็นอกเห็นใจและ/หรือให้การสนับสนุนขบวนการ รวมไปถึงการกระตุ้นให้ตัวแทนภาครัฐหรือผู้มีอำนาจดำเนินการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งต่อปัญหาของ ขบวนการฯ ได้การวางแผนอย่างค่อนข้างเป็นระบบรวมไปถึงขบวนการจะต้องดำเนินการให้เท่าทันกับสถานการณ์ทางการเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์กับเป้าหมายที่ขบวนการฯวางไว้ โดยชาวบ้านคลองโยงมีวิธีการใช้พื้นที่สื่อเพื่อสร้างกรอบในการจูงใจ ดังต่อไปนี้

1.การผลิตซ้ำในพื้นที่สื่อ

การย้ำหรือซ้ำบ่อยๆ (repeating) เพื่อช่วยให้เกิดความน่าสนใจและเป็นที่ยึดจำเพิ่มขึ้น โดยแกนนำได้ทำให้ภาพลุงชวยและเรื่องราวประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงออกสื่อทางโทรทัศน์ได้หลายครั้งและหลายรายการผ่านช่องต่างๆ และนำภาพที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อ มาใช้ในการเคลื่อนไหวต่างๆเช่นการนำขบวนที่นำได้ถูกนำเสนอมาใช้ในการประชุมเสวนาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทำให้มีการผลิตซ้ำประเด็นอยู่อย่างต่อเนื่อง

การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ ตามกรอบโครงหลักสามารถวิเคราะห์ได้จาก การนำเสนอประเด็นการรวมหมู่ของชาวบ้านคลองโยง โดยการสร้างและผลิตซ้ำความหมายผ่านกิจกรรมการเคลื่อนไหว เพื่อตอกย้ำให้ชาวบ้านหรือสมาชิกในสหกรณ์คลองโยงและเครือข่ายต่างๆรวมถึงสาธารณชนเห็นด้วยกับจุดหมายของขบวนการและสนับสนุนการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาที่ดิน การผลิตซ้ำความหมายและกิจกรรมของการ

เคลื่อนไหวของชาวบ้าน กล่าวคือในช่วงแรก การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงเกิดขึ้นมาจาก การที่แกนนำที่เข้าไปเรียกร้องหรือเข้าพบตัวแทนภาครัฐ ต้องการเก็บภาพการทำกิจกรรมการต่อสู้ของตนกลับมาให้คนในชุมชนดู เพื่อเป็นหลักฐานในการสร้างความไว้วางใจกับชาวบ้านว่า กลุ่มแกนนำได้มีการต่อสู้เพื่อสิทธิเกี่ยวกับปัญหาที่ดินคลองโยงจริง ดังที่ตัวแทนกลุ่มกล่าวว่า

“ แต่เดิมไม่ได้ตั้งใจ แต่พองานของเราออก 5-6 ตอน ตอนแรกภาพที่เรา
กลับมา เราไม่ได้ต้องการมา เป็นนักข่าว เราต้องการบอกคนในชุมชนว่า
พวกเรา ผู้นำไปทำอะไรมาบ้าง เราอยากให้เห็นใจเรา เวลาเราไปพบ
ผู้ว่าฯ ก็ถ่ายไว้ เราต้องการบอกด้วยภาพ เพราะอยากให้เห็นคนในชุมชนหัน
เข้ามาช่วยเรา แต่พอทีวีไทยเข้ามา ก็เอาภาพที่พวกเราเก็บไว้มาตัดต่อ ”

(บุญลือ เจริญมี, สัมภาษณ์ 31 มกราคม 2553)

หลังจากนั้นภาพต่างๆ ได้ถูกที่มงานทีวีไทยนำไปตัดต่อเพื่อทำข่าวเกี่ยวกับปัญหาที่ดินคลองโยง จ. นครปฐมเป็นข่าวพลเมืองขึ้นแรกของประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงก็ได้นำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำกิจกรรมการยื่นหนังสือและการประชุมกับหน่วยงานต่างๆ ของแกนนำชาวบ้าน หลังจากทีภาพกิจกรรมเหล่านั้น ได้ถูกนำเสนอผ่านเวทีการประชุมในระดับท้องถิ่นในการประชุมสมาชิกสหกรณ์แล้ว ได้นำมาเสนอเป็นข่าวพลเมืองผ่านทางสถานีโทรทัศน์ออกอากาศไปทั่วประเทศแล้ว นอกจากนี้จะยังทำให้คนในท้องถิ่นเองมีความเชื่อมั่นในการต่อสู้เพราะเห็นว่าประเด็นของตนได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อแล้ว ยังทำให้สาธารณชนและผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เห็นภาพและการนำเสนออื่นอีกด้วย ในลักษณะผลิตซ้ำผ่านพื้นที่สื่อของการเคลื่อนไหวโดยใช้พื้นที่สื่อที่หลากหลายควบคู่กันไป นั้น ขบวนการชาวบ้านคลองโยงใช้สื่อที่หลากหลายทั้งรายการนักข่าวพลเมือง บทความ และเวทีการประชุมต่างๆ และทำให้การนำเสนอผ่านสื่อแต่ละประเภทเข้าไปอยู่ในการใช้สื่อประเภทอื่นๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในการประชุมเสวนา เรื่อง “ปัญหาในสิทธิที่ดินของชาวบ้านตำบลคลองโยง : บทบาท และความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และชุมชนในการหาทางออก” วันที่ 9 กรกฎาคม เวลา 9.00 น. – 12.00 น. ณ ห้องประชุมชั้น 1 ตึกสถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา) นั้น ได้นำข่าวพลเมืองไปฉายในวันงานด้วย นอกจากนี้ยังมีการเขียนบทความเกี่ยวกับปัญหาที่ดิน ลงในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ ซึ่ง เว็บไซต์ที่ชาวบ้านคลองโยงใช้คือ เว็บไซต์กรุงเทพฯธุรกิจออนไลน์ โดยลงบทความรายสัปดาห์ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2551-2554 ซึ่งเป็นช่วงการเคลื่อนไหว

ข. การสร้างกรอบโครงเชิงสัญลักษณ์

ชาวบ้านคลองโยงได้มีการระดมการคิดกรอบโครงเรื่องโดยการใช้สัญลักษณ์ซึ่งเป็นตัวบุคคลเป็นตัวดำเนินเรื่องเกิดขึ้นในข่าวขึ้นที่สาม โดยมีทีมนักข่าวพลเมืองทีวีไทยเป็นผู้ให้คำแนะนำ ว่าควรมีการเสนอภาพตัวแทนของชาวบ้านคลองโยงซึ่งมีปัญหาที่ดินราชพัสดุ ในกรณีคลองโยงได้นำเสนอตัวละครชื่อ “ลุงช่วย” ซึ่งเป็นภาพของ “คนชรา” เป็นสัญลักษณ์ทำให้ประเด็นข่าวถูก “จดจำ” และ “ได้รับความเห็นใจ” จากคนดู และทำให้การติดตามเรื่องราวปัญหาที่ดินคลองโยงผ่านตัวละครลุงช่วยมีความชัดเจนและสามารถ

เชื่อมโยงกับตัวบุคคลอื่นๆที่ต่อสู้กับภาครัฐและ/หรือได้รับความสนใจจากสาธารณะและ “เป็นข่าว” อยู่ในสังคม เช่น ยายไฮ และยายเนียมได้หลังจากนั้นลุงช่วยจึงเป็นตัวดำเนินเรื่องปัญหาที่ดินคลองโยงตลอดมา

ส่วนการเก็บวัตถุดิบเพื่อมาใช้ทำข่าว ชาวบ้านโดยเฉพาะแกนนำจะทำการเก็บภาพและเสียงควบคู่ไปกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของพวกเขา การเดินทางไปประท้วง ชุมนุมหรือประชุมที่ไหนก็จะมีคนเก็บภาพไว้ตลอดเวลา เพื่อนำมาใช้ทำข่าว การทำข่าวพลเมืองของเราก็จะถ่ายวิดีโอ “ลุงช่วย” ที่เข้าร่วมกิจกรรมไว้ตลอด มีการคิดว่าจะสร้าง “ลุงช่วย” ให้เป็นสัญลักษณ์ของประเด็นที่ดินปัญหากรณีคลองโยง เพื่อให้เป็นรูปธรรมของการแก้ปัญหา การใช้ลุงช่วยเป็นภาพหลักทำให้ลุงช่วยสามารถเป็นข่าวให้สื่อกระแสหลักสามารถติดตามประเด็นการต่อสู้และความคืบหน้าในปัญหาของชาวบ้านคลองโยงได้ชัดเจนขึ้น

ข่าวพลเมืองในชื่อตอน “8 เดือนกับการรอคอยของลุงช่วย” คือการประชุมร่วมกับกรรมการสิทธิข่าวที่ออกเป็นการขยายประเด็นแรก คือพูดถึงความคืบหน้าของประเด็นความไม่เป็นธรรมของปัญหาคลองโยง

การสร้างสัญลักษณ์ดังกล่าว เป็นการสร้างภาพจำ ผ่านตัวแสดงที่ขบวนการเลือกใช้ในการนำเสนอผ่านข่าวพลเมือง โดยจะเห็นได้ว่า “ลุงช่วย” เป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวในประเด็นคลองโยง ภาพข่าวที่ถูกลำเสนอออกไปจะสื่อให้ผู้ชมสามารถรับรู้ถึง สัญลักษณ์ในการต่อสู้ วิธีการเคลื่อนไหว ภาพและเสียงที่สะท้อนถึงความห่วงใยใส่ใจในปัญหาของคนในชุมชนโดยเฉพาะชายชราอย่างเช่นลุงช่วย และชาวบ้านซึ่งถูกนำเสนอออกมาเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของเกษตรกรคนเล็กคนน้อยซึ่งมีความยากจน และมีความจำเป็นในการดำรงอยู่กับผืนแผ่นดินเกิดของพวกเขาที่ปรากฏผ่านสื่อซึ่งเป็นปริมณฑลสาธารณะ

ค. การแสดงเหตุผลและข้อเท็จจริง

การแสดงเหตุผลหรือข้อเท็จจริงซึ่งเป็นข้อมูลหลักฐาน พร้อมทั้งหลักวิชาการประกอบแล้วจึงสรุปเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือผ่านการนำเสนอหลักฐานทางวิชาการ ข้อเท็จจริงและมีการนำเสนอภาพและผลการศึกษาหรือบทความทางวิชาการและการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับประเด็นปัญหา เพื่อนำเสนอต่อสาธารณชนและสามารถใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อการเรียกร้องต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจด้วย

การเคลื่อนไหวเพื่อสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ

ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เน้นการสื่อสารนั้น ไม่สามารถทำได้จากการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนเท่านั้น ยุทธวิธีดั้งเดิมในการเคลื่อนไหวของขบวนการ เช่น การร่วมชุมนุม เดินขบวนประท้วง ฯลฯ ยังคงเป็นกิจกรรมที่ขบวนการต้องใช้ ทั้งเพื่อสร้างทรัพยากรในการเคลื่อนไหวอื่นๆ ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมเหล่านั้นก็ถือเป็นทรัพยากรในฐานะเป็นเรื่องราวที่ใช้ในการสื่อสารต่อสาธารณะด้วย

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยจำนวนราว 700 คน ซึ่งประกอบด้วย สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ สหกรณ์การเช่าที่นาคลองโยงและพิชัยภูเบนทร์ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้มาปักหลักชุมนุมที่ทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเป็นเวลา 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 11-13 มกราคม 2553 เพราะความเชื่อว่าการแก้ไขปัญหของรัฐบาลคุณอภิสิทธิ์ ซึ่งได้เคยมีการแต่งตั้ง คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูป

ที่ดินฯ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2552 ตลอดเวลาราว 10 เดือน 10 วัน แม้จะมีการเจรจาเพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาลายต่อหลายครั้ง แต่กลับไม่มีความคืบหน้า บางคณะอนุกรรมการฯ เช่น กรณีปัญหาที่ดินสหกรณ์การเช่าที่นาคลองโยงและพิชัยภูเบนทร์ มีข้อยุติอย่างชัดเจนแต่กลับไม่มีการดำเนินการต่อ

ผลจากการชุมนุม ทำให้นายกรัฐมนตรีได้เร่งลงมาแก้ปัญหาเรื่องคดีความ และให้ความช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิตของนายสมพร พัฒนภูมิ² นำไปสู่การเร่งประชุมคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาคือเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ที่ไม่มีการประชุมมากกว่า 6 เดือน การเคลื่อนไหวในขณะนั้นเห็นได้ว่าชาวบ้านคลองโยงร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ ได้มีการเร่งให้มีการดำเนินการแก้ปัญหาที่ดิน ทั้งจากการชุมนุม การเขียนบทความ 2 บทความ ลงเว็บไซต์กรุงเทพฯธุรกิจออนไลน์ (บทความประชาชนต้องตายก่อนและบทเรียนการตายของเกษตรกรไร้ที่ดิน สมพร พัฒนภูมิ) และการทำข่าวพลเมือง ส่งผลให้ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2553 ได้มีการประชุมคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาคปท. ครั้งที่ 3 โดยมีนายกเป็นประธาน มีมติอนุมัติให้โอนที่ให้สหกรณ์ฯ โดยให้ กรมธนารักษ์เป็นผู้จัดทำเอกสารเพื่อเข้าไปเสนอเข้ามติคณะรัฐมนตรี ในครั้งนั้นนายกฯ เสนอว่าต้องการให้เสร็จภายใน 1 มีนาคม 2553 โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการเกษตรและสหกรณ์ นายธีระ วงศ์สมุทร รับปากว่าจะช่วยทำเอกสารให้เสร็จใน 2 อาทิตย์ หลังจากนั้น ซึ่งต่อมาได้มีมติกรม. 30 มีนาคม 2553 ให้โอนที่ดินคลองโยง ซึ่งถือว่าเป็นการประสบความสำเร็จที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งสำหรับกรณีคลองโยง ซึ่งต่อมาในวันที่ 12 มีการพิธีมอบโฉนดโดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ณ บริเวณสำนักงานสหกรณ์ที่ดินบ้านคลองโยง

² สาเหตุการตายของนายสมพร ใน “บทเรียนการตายของเกษตรกรไร้ที่ดิน สมพร พัฒนภูมิ” ตอนหนึ่งระบุว่า...เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2553 ที่ผ่านมา สมพร พัฒนภูมิ สมาชิกชุมชนบ้านคลองไทรพัฒนา ได้ถูกลอบยิงจากคนร้ายที่ลอบเข้ามายิงพร้อมชาวบ้านที่ตั้งวงนั่งคุยกัน จนกลายเป็นเหตุการสังหารชีวิตให้กับความเชื่อว่าการแก้ไขปัญหของรัฐบาล สมพร พัฒนภูมิ เป็นเกษตรกรไร้ที่ดินเช่นเดียวกับสมาชิกสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ซึ่งเคยเป็นครอบครัวเกษตรกร แต่ด้วยความไร้ที่ดินจึงไปยึดอาชีพเป็นช่างเคาะ-ปะผู่ รถยนต์ ก่อนจะตัดสินใจเข้ามาพร้อมกับ สกต. ที่ดินซึ่ง สมพร พัฒนภูมิ และสมาชิก สกต. เข้าไปบุกยึดเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลนำมากระจายการถือครองในรูปแบบโฉนดชุมชนเป็นพื้นที่ซึ่งบริษัทธุรกิจการเกษตรกิจจัญญ์ เข้าไปใช้พื้นที่ของส.ป.ก. ปลุกสวนปาล์มตั้งแต่ปี 2524 จำนวน 1,081 ไร่ สำนักงานเขตปฏิรูปที่ดินฯ ได้ดำเนินการฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจำนวนราว 210 ล้านบาท โดยเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2550 ศาลได้มีคำพิพากษาให้ ส.ป.ก. ชนคดีโดยวินิจฉัยว่า ที่ดินดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ของ ส.ป.ก. และสั่งให้บริษัทฯ และบริวารออกจากที่ดินแปลงนี้ แต่ได้มีการยื่นอุทธรณ์ขออุทธรณ์บ้างคดีโดยขออยู่เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2551 สมพร พัฒนภูมิ และชาวบ้านอีกประมาณ 120 ครอบครัว จึงได้ขอเข้าไปครอบครองใช้พื้นที่ตั้งเป็นชุมชน เพื่อติดตาม ตรวจสอบผลักดันให้เจ้าหน้าที่รัฐเร่งนำผืนดินแปลงนี้กลับมาดำเนินการตามนโยบายการปฏิรูปที่ดินฯ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันสมพร พัฒนภูมิ ได้ประกาศกับพี่น้องที่ร่วมกันเข้าไปบุกยึดที่ดินแปลงนี้ว่า “จะขอสู้ตายที่นี่” ซึ่งเขาได้ใช้ชีวิตตลอดเวลา 14 เดือน ในที่ดิน 1 ไร่ ที่ได้ขุดบ่อเลี้ยงปลา และปลูกกระท้อนน้อยไว้ 1 หลัง ด้วยความหวังว่า จะได้ครอบครองที่ดินแห่งนี้อย่างแน่นอนตามแนวนโยบายโฉนดชุมชน ..

บทเรียนในมิติการสร้างพลังอำนาจต่อสาธารณชน

กรณีชาวบ้านคลองโยงสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พื้นที่สื่อ ทำให้ขบวนการสามารถสร้างเครือข่าย ทำให้คนภายนอกรับรู้ปัญหา และทำให้เครือข่ายอื่นที่เกี่ยวข้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ เช่น เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ได้เข้ามาช่วยเหลือขบวนการชาวบ้านคลองโยงทั้งการให้ความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการระดมการสนับสนุน รวมไปถึงการระดมทรัพยากร ต่างๆ ให้เข้ามาก็เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลังอำนาจด้วย ทำให้ขบวนการสามารถทำให้ประเด็นของตนเข้าสู่สาธารณะและขับเคลื่อนประเด็นร่วมกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มอื่นๆ เช่น สมาพันธ์ชาวไร่ นา การออกไปร่วมเดินขบวนกับกลุ่มปฏิรูปที่ดินที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ประเด็นของตนไม่ใช่ประเด็นส่วนตัวอีกต่อไป และทำให้โลกชีวิตของชาวบ้านได้ขยายออกไปจากการรับรู้โลกชีวิตของกลุ่มคนอื่นๆ

การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหว ในพื้นที่สื่อหลากหลายประเภท ทำให้ประเด็นปัญหาความไม่เป็นธรรมจากภาครัฐในกรณีปัญหาที่ดินราชพัสดุคลองโยงที่เกิดขึ้นได้รับการขยายออกไปสู่การเชื่อมโยงกับประเด็นสาธารณะในเรื่องนโยบายการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐ รวมถึงการเชื่อมโยงประเด็นปัญหาที่ดินคลองโยงกับที่อื่นๆที่มีปัญหาที่ดินเช่น ที่ดินราชพัสดุในจังหวัดอุดรธานี หลังจากการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ทำให้มีการชะลอคำสั่งการจ่ายค่าเช่าที่ดินสหกรณ์คลองโยง และมีการเรียกร้องจากชาวบ้านให้มีการจัดการที่ดินผืนดังกล่าวในรูปแบบโฉนดชุมชน การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายขบวนการของชาวบ้านที่ได้ประสบปัญหาในแต่ละพื้นที่ โดยการในพื้นที่สื่อสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายที่มีปัญหาเกี่ยวข้องกันให้ได้มีการรับรู้ประเด็นปัญหาร่วมกันมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันทั้งในเรื่องการแก้ไขปัญหาเฉพาะและการเรียนรู้เพื่อผลิตข้อมูล ข่าวสาร เพื่อใช้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งในเครือข่าย และใช้ในการเคลื่อนไหวด้วย

นอกจากนี้ จะพบพลังในการเชื่อเชิญ และดึงสาธารณชน ผู้เฝ้ามองให้มาเป็นผู้เห็นอกเห็นใจ กล่าวคือ หลังจากการใช้พื้นที่สื่อของขบวนการชาวบ้านครั้งแรกผ่าน “รายการนักข่าวพลเมือง” ทางสถานีโทรทัศน์ทีวีไทย ประเด็นปัญหาของชาวบ้านคลองโยงซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมเล็กๆใกล้เมืองหลวงก็ได้ถูกฉายให้สาธารณชนทั่วประเทศได้รับทราบไปพร้อมๆกันกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาดังกล่าวด้วย ทำให้มีการตรวจสอบติดตามและขยายประเด็นคลองโยงจนกลายเป็นประเด็นสาธารณะในเวลาต่อมา ในพื้นที่สื่อต่างๆ ทั้งจากข่าวที่ถูกนำเสนออย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นทางช่องทีวีไทย ทีวีสาธารณะ เนชั่นชาแนล และตามหน้าหนังสือพิมพ์ พื้นที่สื่อได้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในการนำเสนอประเด็นปัญหาสู่สายตาสาธารณชนผู้เฝ้ามอง (bystander) ได้มองเห็นประเด็นนี้ในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นเรื่อง

สามารถทำได้ยากผ่านสื่อกระแสหลัก และยังเป็น การรวบรวมประเด็นปัญหาแบบตัดผ่านข้ามพื้นที่อีกด้วย อย่างที่กล่าวไปแล้ว หลังจากที่ข่าวของคลองโยงได้ถูกนำเสนอผ่านจอโทรทัศน์ ได้มีชาวบ้านที่อภัยภูเบศร จังหวัดอุทัยธานี ที่เดือดร้อนประสบปัญหาแบบเดียวกัน ได้ติดต่อเข้ามายังประธานสหกรณ์คลองโยง ว่ากรณีที่เกิดขึ้นที่คลองโยงและอภัยภูเบศรนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน การนำเสนอประเด็นปัญหาผ่านสื่อจะทำให้ข้อมูลเกิดการรวมตัวที่ตัดผ่านพื้นที่ ทำให้ประเด็นได้ถูกร้อยโยงเข้าด้วยกัน ซึ่งเหมือนกับเป็นก้อนหิมะที่กำลังกลิ้ง (snowball) ดังนั้นประเด็นที่ในตอนแรกดูเหมือนจะเป็นเรื่องราวร้องทุกข์ของชาวบ้านคลองโยงเพียงกลุ่มเดียว ได้ยกระดับเป็นประเด็นสาธารณะ โดยทำให้คนที่รับสื่อทั้งสาธารณชนและเครือข่ายอื่นๆที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกันรู้สึกว่าคุณเองไม่ใช่กลุ่มเดียวที่ถูกกระทำและเรื่องนี้จะต้องขยายออกไปในวงกว้าง ทำให้ชาวบ้านพยายามค้นหาข้อมูลเอกสารที่จะนำมายืนยันและต่อสู้ หากวิเคราะห์ตามกรอบของรัทช์(Rutch)แล้ว จะเห็นได้ว่า สื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการดึงความรู้สึกและสายตาของสาธารณชนผู้เฝ้ามอง ซึ่งทำให้การทำงานที่ไม่ชอบธรรมของรัฐต้องถอยกลับไปใหม่ เพื่อให้ประเด็นปัญหา กลับไปสู่การทบทวน ตรวจสอบจากสาธารณชนและผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

การใช้พื้นที่สื่อของขบวนการชาวบ้านคลองโยงนำไปสู่การต่อสู้เคลื่อนไหวทางสังคม ยกเว้นระดับแนวคิดในการใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้จากการต่อสู้บนท้องถนนเพียงอย่างเดียว ไปสู่การต่อสู้ในพื้นที่อื่นๆที่สามารถทำให้ประเด็นข้อเรียกร้องขยายออกไปได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ การต่อสู้บนท้องถนนในระยะแรก ขบวนการเคลื่อนไหวมักได้รับปฏิกิริยาจากสาธารณชนในแง่ลบมากกว่าในแง่บวก ทั้งจาก ข่าวที่ออกผ่านสื่อต่างๆและจากการวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มผู้ชุมนุมว่าเป็นพวกก่อวินาศกรรม สร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ดังนั้นแม้ว่าการเคลื่อนไหวบนท้องถนนจะสามารถทำให้เป็นข่าวได้ แต่ภาพข่าวที่ออกข่าวไปในรูปแบบเดิมที่ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของสื่อกระแสหลัก ทำได้เพียงแค่การเสนอข่าวแล้วก็เงียบหายไปจากสายตาสาธารณชน

ในขณะที่การจัดกระทำเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อโดยที่ขบวนการเคลื่อนไหวมีบทบาทเป็นผู้กระทำ การเองนั้นจะสามารถทำให้ประเด็นการเคลื่อนไหวมีความต่อเนื่องอยู่ในพื้นที่สื่อ พร้อมทั้งสามารถหิวความเข้มข้นของประเด็นความเคลื่อนไหว ในตามแต่จังหวะและสถานการณ์ซึ่งขบวนการสามารถควบคุมเนื้อหาวัตถุประสงค์และทิศทางในการสื่อสารได้เอง

การกำหนดทิศทางของการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อในระยะแรกของการต่อสู้ ขบวนการชาวบ้านคลองโยงเริ่มเสนอประเด็นแรกในลักษณะการร้องทุกข์ให้สาธารณชนรับทราบปัญหาในพื้นที่ของตนต่อมาจึงค่อยๆยกระดับประเด็นของตนไปสู่การต่อสู้เรื่องโดนดุดมชน ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความเป็นสาธารณะมากขึ้น

การใช้พื้นที่สื่อในการเคลื่อนไหวยังนำมาสู่พลังอำนาจในการเปลี่ยนคนที่ไม่เห็นด้วยให้มาเห็นด้วย หรือผู้ขัดขวางต่อต้านกลายเป็นผู้เป็นกลางเนื่องจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่คลองโยงนั้น ส่งผลให้ประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวบ้านคลองโยงเป็นที่สนใจจากสมาชิกสหกรณ์และชาวบ้านคลองโยงเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการที่ประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินนี้เอง ทำให้เกิดความแตกต่างในความคิดของชาวบ้านเป็นสองกลุ่ม ความไม่เข้าใจในประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินของชาวบ้านคลองโยง ส่งผลให้ประธานและกรรมการของสหกรณ์ฯ จำเป็นต้องชี้แจงเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กับชาวบ้านให้มากขึ้น โดยพยายามชี้แจงผ่านทางการประชุมสหกรณ์ในแต่ละครั้ง เพื่อให้ชาวบ้านทราบถึงการบิดเบือนสัญญาการเช่าซื้อที่ดินในคลองโยงของรัฐ รวมไปถึงการจัดทำและรวบรวมเอกสารอันเกี่ยวข้องกับสัญญาการเช่าซื้อซึ่งสหกรณ์ได้ทำไว้กับรัฐ นับว่าประเด็นเรื่องของการทำความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนกันของชาวบ้านทั้งสองกลุ่มนี้เอง ทำให้ชาวบ้านกลุ่มที่ต้องการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเองต้องหาวิธีการสื่อสารทำความเข้าใจในประเด็นปัญหานี้เป็นอย่างมาก อีกวิธีการหนึ่งซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสนใจและสื่อสารให้แก่ชาวบ้านคลองโยงที่ยังไม่ได้มีความคิดเห็นที่จะต่อสู้หรือเรียกร้องในสิทธิของตนเข้ามาร่วมต่อสู้ด้วยนั้น ประธานและกรรมการสหกรณ์เอง ใช้วิธีการบันทึกภาพของกลุ่มตัวแทนจากสหกรณ์ฯ เมื่อทางกลุ่มได้ดำเนินการในวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้รัฐได้เข้ามาสนใจและแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินของชาวบ้านคลองโยงอย่างจริงจัง ทั้งการเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม การไปร้องเรียนกับกรรมการสิทธิมนุษยชน และการพยายามนำเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินของคลองโยงเข้าไปยังผู้อำนาจ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ทิศทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินขยายเป็นประเด็นสาธารณะซึ่งได้รับความสนใจจากหลายฝ่าย โดยสามารถพิจารณาจากการประสบความสำเร็จตามข้อเรียกร้อง ส่งผลให้ภาครัฐดำเนินการตามข้อเรียกร้องตามลำดับตั้งแต่การชะลอการเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินจนกว่า จะมีการพิจารณาถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการประเด็นปัญหา หลังจากนั้นนายกรัฐมนตรียได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหาที่ดินราชพัสดุ เป็นหนึ่งในคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินในประเด็นอื่นๆด้วย จนกระทั่งมีการออกกรรมสิทธิ์ในการที่ดินและการมอบโฉนดชุมชนให้แก่สหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงในเวลาต่อมา

การใช้พื้นที่สื่อถือเป็นกลไกในการนำประเด็นเข้าระบบการเมืองที่แต่เดิมไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยระบบการเมืองแบบผู้แทน เพราะประเด็นจะต้องเรียกร้องผ่านนักการเมืองท้องถิ่นซึ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณเป็นผู้ไม่มีอำนาจ ไม่สามารถออกมาเรียกร้องต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของตนเองได้ ต้องร้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น ในกรณีของชาวบ้านคลองโยงที่ต้องเสียค่าเช่าให้กับกรมธนารักษ์ ตามเกณฑ์ในการเก็บค่าเช่าที่แบบใหม่ ชาวบ้านประมาณสิบเปอร์เซ็นต์ ที่มีเงินนำเงินเก็บไปจ่ายค่าเช่าที่เพราะไม่ยอมมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น เมื่อประเด็นของพวกเขา มีช่องทางใหม่ที่ไปสู่การรับรู้ของรัฐ และทำให้การ

ทำงานที่ไม่ชอบธรรมของรัฐบาลต้องถอยกลับไปใหม่ พวกเขาารู้สึกว่าตนเองมีพลังและสามารถลุกขึ้นมาต่อสู้กับความไม่ยุติธรรมได้ กรณีคลองโยงนั้น เห็นได้ชัดว่า ก่อนที่ข่าวจะถูกนำเสนอออกไป ชาวบ้านน้อยมากที่จะเข้าร่วมการต่อสู้ “แกบ้านหรือเปล่าที่จะไปสู้กับรัฐ” นั่นคือสิ่งที่ประธานสหกรณ์ได้ยินได้ฟังเมื่อเขาได้ไปชักชวนชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ประสบปัญหาให้เข้ามาช่วยกันต่อสู้ แต่เมื่อข่าวของชาวบ้านคลองโยงถูกเผยแพร่ออกไปอย่างต่อเนื่อง และหลากหลายช่องทาง ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ประเด็นที่ตนเองเผชิญอยู่นั้นมีความสำคัญในสายตาคนนอกด้วยเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกคึกคักและมีกำลังใจที่จะต่อสู้

การสร้างการต่อรองเชิงอำนาจให้เกิดขึ้นกับประชาชน กล่าวคือการต่อสู้ผ่านสื่อเป็นวิธีหนึ่งในการทำให้รัฐปรับวิธีการ บทบาท และความสัมพันธ์ทางอำนาจกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน เช่น คนในระดับเจ้าหน้าที่ คนในเมือง หรือคนในชนบทอื่นๆ นอกจากความตื่นตัวของผู้คนในชุมชนหลังจากเห็นว่าเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเองได้ออกสู่หน้าจอโทรทัศน์แล้ว การเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวบ้านในตำบลคลองโยงซึ่งสามารถเป็นตัวแทน ในการสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคกลาง

การทำข่าวด้วยตัวเองเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เรื่องราวของคนในท้องถิ่นคลองโยงได้ปรากฏสู่จอโทรทัศน์ ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีส่วนแบ่งในการใช้พื้นที่สื่อสาธารณะ และสามารถทำให้ประเด็นการปฏิรูปสื่อที่ต้องการให้คนจากทุกภาคส่วนมีสิทธิในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการเสนอข่าวในแนวราบไม่ติดอยู่กับอิทธิพลของทุนและรัฐได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากเดิมคนที่อยู่ในชนบทหรือชาวบ้านซึ่งเป็นคนด้อยอำนาจไม่อาจมีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เท่าเทียมกับกลุ่มคนที่สื่อกระแสหลักให้ความสำคัญมากขึ้น เช่น รัฐบาลหรือผู้ที่มีอำนาจในสังคม เป็นต้น

ผลจากการพัฒนาและปรับรูปแบบของการต่อสู้ของชาวคลองโยง จากการเข้าพบกับทางราชการ การร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ อาทิเช่น สมาพันธ์ชาวนาชาวไร่และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย เพื่อร่วมเดินขบวนเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดิน มาสู่ในระดับของการที่ชาวบ้านคลองโยงเอง ได้ใช้พื้นที่สื่อในการสร้างพื้นที่ของความสนใจร่วมกันให้เกิดขึ้นทั้งจากคนในชุมชนเองและคนภายนอกได้ จนปัญหาของพื้นที่คลองโยงนั้นได้รับการแก้ไขจากรัฐในระดับที่น่าพอใจของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นว่าจากวัฒนธรรมของชาวบ้าน ของชาวนาหรือเกษตรกรที่มีภาพของการเป็นคนชนบทและไม่รู้เท่าทันสังคมเมืองดังภาพสะท้อนสมัยก่อนนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เครื่องมือสำหรับการลดทอนช่องว่างของความเข้าใจในระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในกรณีของชาวบ้านคลองโยง ถูกแทนที่ด้วยสื่อโทรทัศน์อย่างการมี “ข่าวพลเมือง” นั้นเอง ทำให้การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงนั้นเกิดเป็นพลวัตและแสดงให้เห็นชัดเจนจากความคืบหน้าใน

ประเด็นของการต่อสู้ ซึ่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชาวบ้าน และระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง

ดังนั้น การยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจเดิมกับผู้ด้อยอำนาจจากการใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านมีบทบาทในการทำหน้าทีนี้ได้เป็นอย่างมาก ชาวบ้านคลองโยงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในเคลื่อนไหว ภายใต้รูปแบบของการที่ตัวชาวบ้านเองช่วยสร้างพลังให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านเอง คือ พลังของการต่อสู้โดยการทำให้การเคลื่อนไหวในเชิงประเด็นของชาวบ้านคลองโยงนี้มีความเข้มแข็งมากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านมีความได้เปรียบในส่วนของ การเข้าถึงประเด็นปัญหาในพื้นที่ได้ลึกซึ้งกว่านักข่าวซึ่งเป็นคนนอก ในส่วนนี้เองที่นักข่าวพลเมืองของคลองโยงสามารถสร้างพลังในการดึงดูดคนทั้งภายในชุมชนเองและภายนอก ให้เกิดความสนใจและตระหนักในการรักษาสิทธิของตนเอง อีกทั้งยังสร้างความสามารถในการต่อรองของชาวบ้านกับรัฐได้มากขึ้น ทำให้เกิดสำนึกเชิงสาธารณะและช่วยในการเพิ่มพลัง(empowerment)ให้กับชาวบ้านในการเป็นเจ้าของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆที่ทุกฝ่ายได้กำหนดร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

นอกจากนี้ การทำให้ชาวบ้านรับรู้ถึงพลังอำนาจของตน ถือเป็นพลังในการตัวกระตุ้นให้เกิดการใช้พื้นที่สื่อของชาวบ้านมากขึ้น เนื่องจากหากพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนข่าวที่ออกอากาศระหว่างชาวบ้านแต่ละพื้นที่ จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในพื้นที่เห็นการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจที่เกิดขึ้นโดยตัวเขาเอง ดังนั้น การทำให้ชาวบ้านรับรู้ และตระหนักถึงพลังที่มีอยู่นอกจากเกิดจากศักยภาพด้านเทคนิคการใช้สื่อ ยังเกิดจากการที่ชาวบ้านเห็นถึง “พลังของการเป็นข่าว” หรือ “การออกทีวี” ด้วย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อโทรทัศน์ ยกตัวอย่างคำกล่าวเกี่ยวกับการทำข่าวผ่านรายการนักข่าวพลเมือง

การใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังให้เกิดการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในฐานะพลเมืองในกรณีคลองโยงจึงถือเป็นก้าวสำคัญในการยกระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองทำให้สามารถปลุกประชาชนที่นิ่งเฉยให้เป็นพลเมืองที่สามารถสร้างการต่อรองอำนาจทางการเมืองในเชิงรุกได้ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าจากเดิมชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ เนื่องจากโครงสร้างทางการเมืองในสังคมไทย ไม่เอื้ออำนวยให้คนจำนวนมากในสังคมแต่กลับถูกทำให้อยู่ในฐานะ “คนเล็กคนน้อย” ด้วยเหตุของความขาดแคลนทรัพยากรในการต่อสู้สามารถตระหนักถึงสิทธิที่ตนมีอยู่และลุกขึ้นมาต่อกรกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐเพื่อต่อรอง/ช่วงชิงอำนาจในการควบคุมและกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

พลังอำนาจที่เกิดขึ้นผ่านการใช้พื้นที่สื่อซึ่งเป็นการปฏิบัติการทางตรงและทางอ้อมในการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อ สามารถส่งสารหรือข้อความอย่างมีพลังโดยใช้ทรัพยากรในเรื่องเงินทุนน้อย เนื่องจาก ไม่ต้องใช้คนหรือจำนวนของตัวเลขในการเคลื่อนไหว แต่สามารถเข้าถึงคนได้หลากหลายและรวดเร็วทั้งภาพและ/หรือ

เสียงและหรือตัวอักษรซึ่งสามารถอธิบายประเด็นและความต้องการหรือข้อเรียกร้องของขบวนการได้อย่างถูกต้องตรงตามประเด็นที่ขบวนการทางสังคมต้องการสื่อสาร

ส่วนข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลของสาธารณชนและภาครัฐนั้น ขบวนการแก้ปัญหาโดยการใช้พื้นที่สื่อที่หลากหลายควบคู่กัน เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้มีอำนาจตัดสินใจ เครือข่าย รวมถึงสาธารณชนหรือคนที่ขบวนการต้องการให้ได้รับสาร ได้รับอย่างแน่นอน ขบวนการใช้วิธีการโทรศัพท์และส่งข้อความสั้นทางโทรศัพท์หาผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักวิชาการที่ให้ความช่วยเหลือ เครือข่ายต่างๆรวมถึงประชาชนในชุมชนให้ดูรายการทีวีนั้น ในวันที่ข่าวของพวกเขาออกอากาศสู่จอโทรทัศน์

กล่าวโดยสรุป บทเรียนสำคัญในการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงก็คือ การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อของชาวบ้านคลองโยงเกิดจากการออกแบบกระบวนการสื่อสารสู่สาธารณะ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จุดเริ่มต้นของการใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังในการเคลื่อนไหวให้แก่การขบวนการเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาการต่อสู้เรื่องที่ดินคลองโยง ในปีพ.ศ. 2551 โดยมีกลุ่มคนเล็กๆจำนวน 4-5 คน ซึ่งเป็นแกนนำในการคัดค้านการเก็บค่าเช่าที่ดินของราชพัสดุในอัตราที่สูงจนชาวบ้านไม่สามารถรับได้ ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องหาวิธีการในการทำให้คนอื่นในชุมชนเข้ามาร่วมมือกันต่อสู้กับภาครัฐ ซึ่งการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงเป็นไปตาม แนวคิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มรากหญ้า (grass roots organization) ซึ่งมีฐานคิดจากการขาดความเข้าใจและสนใจแก้ปัญหาอย่างจริงจังในประเด็นปัญหาที่ทำกินของเกษตรกรโดยภาครัฐ ดังนั้น พวกเขาในฐานะผู้ที่ได้รับผลกระทบและรับรู้ถึงความตึงเครียดบางของประเด็นปัญหามากกว่าผู้อื่น จึงต้องการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาดังกล่าว โดยใช้การเคลื่อนไหวผ่านสื่อเป็นหลัก

ชาวบ้านเชื่อว่าการกระทำการผ่านพื้นที่สื่อจากตัวผู้เคลื่อนไหวเอง จะทำให้สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจและนำเสนอประเด็นปัญหาของตนได้อย่างถูกต้องตรงตามความต้องการไปสู่ทั้งผู้มีอำนาจในการตัดสินใจและต่อสาธารณชนในวงกว้าง โดยการเคลื่อนไหวในช่วงแรกเป็นการรวมตัวกันหลวมๆของคนเล็กคนน้อยเพื่อทำการทำทนายอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น เช่นการยื่นหนังสือเพื่อเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นหลายหน่วยงาน เรื่อยไปจนกระทั่งการทำทนายเจ้าหน้าที่ในระดับชาติ แต่การกระทำดังกล่าวเพียงอย่างเดียวไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจาก พวกเขาเป็นเพียงคนเล็กคนน้อย ซึ่งไม่มีช่องทางในการเข้าสู่ระบบการเมืองแบบเป็นทางการได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องคิดหาช่องทางอื่นในการเคลื่อนไหวเพื่อให้ประเด็นปัญหาของพวกเขามีความสำคัญและถูกตระหนักถึงในสังคมวงกว้าง

อย่างไรก็ดี การสร้างพลังดังกล่าวก็มีข้อยุติวิธีเชิงเดียว ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่า ยังมีการใช้
ยุทธวิธีอื่นๆ อย่างกว้างขวางและพลังสำคัญยังอยู่ที่การสร้างเครือข่ายร่วมกับพี่น้องที่เดือดร้อนจากปัญหา
ที่ดินทั่วประเทศที่ร่วมกันเคลื่อนไหวภายใต้เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

บทเรียนการบริหารจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน

การบริหารจัดการในรูปแบบโฉนดชุมชน

สมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยงได้ร่วมกันจัดทำระเบียบสหกรณ์ฯ ว่าด้วยการบริหารจัดการที่ดินตาม
แนวทางโฉนดชุมชน ตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล ฯพณฯ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ที่ต้องการให้การจัดสรร
ที่ดินให้แก่เกษตรกรนำไปเพื่อใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างแท้จริงและสอดคล้องกับนโยบายการ
กระจายการถือครองที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์ใน
ที่ดิน รักษาพื้นที่เกษตรกรรม

โดยมีสาระที่สำคัญคือ โฉนดชุมชนเป็นการบริหารจัดการที่ดินร่วมกันในรูปแบบสหกรณ์ โดยให้
สหกรณ์เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งแปลงที่ดินร่วมกัน และสมาชิกเป็นเจ้าของครอบครองที่ดินและใช้
ประโยชน์แบบรายบุคคลหรือครอบครัว และผู้ที่มีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินคือ สมาชิก
สหกรณ์ซึ่งเป็นผู้ที่ครอบครองที่ดินดั้งเดิมตกทอดสืบเนื่องกันมาตั้งแต่แรกจัดตั้งสหกรณ์บ้านคลองโยง และ
เป็นไปตามข้อบังคับสหกรณ์

นอกจากนี้ กำหนดหลักเกณฑ์ห้ามซื้อขายที่ดิน แต่ที่ดินสามารถตกทอดไปยังทายาทโดยชอบธรรม
ของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์ในที่ดิน การโอนที่ดินต้องให้แก่ทายาทโดยธรรม หรือโดยการมอบเป็นมรดก โดยผู้รับ
ที่ดินต้องมีคุณสมบัติเป็นสมาชิกสหกรณ์ และเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาในชุมชนเท่านั้น

ส่วนด้านการใช้ประโยชน์ในที่ดินของสมาชิก ต้องใช้ที่ดินเพื่อทำประโยชน์ในการเกษตรกรรมและที่
อยู่อาศัยเท่านั้น ห้ามนำที่ดินไปทำธุรกิจอุตสาหกรรม และกิจกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และมี
ข้อตกลงร่วมกันว่า สมาชิกมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันปรับรูปแบบการผลิตให้พัฒนาไปสู่การเกษตรกรรมยั่งยืน

-สามารถต่อสู้และสร้างกติกาให้มีการใช้ที่ดินที่มั่นคง

ปัญหาสำคัญ

- เรื่องรูปแบบและวัฒนธรรมการบริหารจัดการแบบสหกรณ์อาจจะมีข้อจำกัดอยู่มาก สัมมนา
สามสิบกว่าปี
- ยังไม่สามารถสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ในเชิงการผลิตดังที่เคยมีการบ้านร่วมกันไว้
โครงสร้างองค์กรและการทำงานยังมีลักษณะการทำงานแบบราชการมากเกินไป แต่ในทางตรงกัน
ข้ามสำนักงานกับไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะ ไม่ใช้สหกรณ์อย่างคุ้มค่า การแจกแจงด้านการเงินทำใน
เชิงทางการแต่เพียงอย่างเดียว
- การนำแบบเป็นทางการ การสั่งการแบบทางการไม่สามารถนำได้

- ไม่เกิดสำนึกร่วม แคนนำไม่สามารถนำในเชิงอุดมการณ์ได้แม้แต่คนเดียว สมาชิกยังหวังเพียงรับประโยชน์จากสหกรณ์ในเชิงการ
- ข้อเสียเกิดจากการเคลื่อนไหวผ่านสื่อสาธารณะ ซึ่งไม่ต้องการการมีส่วนร่วมมากนัก เป็นการเคลื่อนไหวแบบมืออาชีพ นักเทคนิคเฉพาะ เครือข่าย/ความรู้จักมักคุ้น (บทเรียนที่สำคัญมากที่สุด)
- มีต้นทุนทางสังคมและในสาธารณะมากมายแต่ใช้ไม่คุ้มค่า ช้างหน้ามีทรัพยากรมาก ควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- ประเด็นเรื่องการสร้างการใช้ที่ดินที่ยั่งยืนมีข้อสังเกต คือการสร้างตัวอย่าง แบบอย่าง ค่อยๆ ขยับจะดีกว่า

เอกสารอ้างอิง

กฤษฎา บุญชัย. "โฉมหน้าที่ดินชุมชน" ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมเพื่อความมั่นคงทางสังคม. บทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 271 เดือนมิถุนายน 2546. เผยแพร่บนเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ครั้งแรก วันที่ 29 พฤษภาคม 2546 www.midnightuniv.org/midfrontpage/newpage79.html เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 19 พฤศจิกายน 2553.

กฤษฎา บุญชัย. การเคลื่อนไหวทางนโยบาย สถานภาพงานศึกษาเรื่องการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย. โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. บทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 183. <http://www.midnightuniv.org/midculture44/newpage9.html> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2553.

"มาร์ค" ดัน "โฉมหน้าชุมชน" ตั้งเป้า 30 แห่ง ในปีนี้. ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การกระจายการถือครองที่ดินในรูปแบบโฉมหน้าชุมชน" วันที่ 28 สิงหาคม 2553 ที่ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล คณะทำงานศึกษามาตรการการกระจายการถือครองที่ดิน. ข้อเสนอแนะทางและมาตรการการกระจายการถือครองที่ดินในสังคมไทย นำเสนอต่อ คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย. (เอกสารประกอบการประชุมของคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยครั้งที่ 2/2552 วันที่ 3 กรกฎาคม 2552 ณ ห้อง 501 ตึกบัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล)

ไพสิฐ พาณิษย์กุล. การเมืองภาคประชาชน ความเป็นธรรมทางสังคม กับ ความเป็นธรรมทางกฎหมาย. บทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 246 เดือนมีนาคม 2546 ส่วนหนึ่งของงานวิจัย หัวเรื่อง "การเมืองภาคประชาชน - ความเป็นธรรมทางสังคม กับ ความเป็นธรรมทางกฎหมาย" เผยแพร่ครั้งแรกบนเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน วันเสาร์ที่ 15 มีนาคม 2546 เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2553.

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. ความเป็นธรรมของภาษีที่ดิน. มติชนรายวัน วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2552 ปีที่ 32 ฉบับที่ 11416.

เหมราช ลบนองบัว. ชีวิต...ผืนดิน...กับสังคมแห่งความเป็นธรรม. ออนไลน์ เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน 10 มิถุนายน 2552. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2553.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ บรรณาธิการ. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ บรรณาธิการ. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ดวงมณีเลลาวกุลและเอี่ยมพรพิชัยสนธิ์2551 “โครงการวิจัยเรื่องนโยบายและมาตรการการคลังเพื่อความเป็นธรรมในการกระจายรายได้” .รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อคณะทำงานการกระจายรายได้สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อัครราชวิทยุธรรมและคณะ2548 “ที่ดินและเสรีภาพขบวนการต่อสู้เพื่อที่ดินของเกษตรกรไทย”.black lead publishing

ข้อมูลผลการจัดที่ดินของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม <http://www.alro.go.th/alro/intranet/files/Land-Three/20111231.htm>

เอกสารโครงการนำร่องเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อยไทยเข้มแข็งภายใต้นโยบายกองทุนธนาคารที่ดินพ.ศ. 2554 จัดทำโดยกรมที่ดินสำนักจัดการที่ดินของรัฐกระทรวงมหาดไทยกลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ2546 “ที่ดินของชีวิตการปฏิรูปที่ดินเพื่อความเป็นธรรมและยั่งยืน”.แซทไฟร์พริ้นติ้ง.

มณีรัตน์ มิตรประสาท

2545 “ขบวนการของชาวล้มในประเทศไทย” ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร . วิถีชีวิตวิถีผู้
ขบวนการประชาชนร่วมสมัย.กรุงเทพฯ: หจก.สำนักพิมพ์ตรีเศวิน, 354-406.

พันธมิตรองค์กรประชาชน

2546 สภาประชาชน การเมืองของคนรากหญ้า.กรุงเทพฯ: พันธมิตรองค์กรประชาชน

อภัยยุทธ์ จันทรพา

2552 เครือข่ายสลัม 4 ภาค: ตัวตนและประสบการณ์การเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ:
เครือข่ายสลัมสี่ภาค

แหล่งข้อมูลออนไลน์

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

มปป. “สรุปสาระสำคัญของรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ
และข้อตกลงระหว่างประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?doc_id=Research_PoorCommune

[เข้าถึง 6 สิงหาคม 2554]

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

2551 “ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=982%3A2010-09-07-05-02-25&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=th

[เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

2551 “รัฐมนตรีช่วยฯคมนาคม อนุรักษ์ จูรีมาศ เห็นชอบใช้ที่ดินในสังกัด”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=889%3A2010-09-06-07-49-22&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=th

[เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

2552 “หนทางไปสู่เมืองที่ไม่มีสลัม City without Slum”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=302%3A-city-without-slum&catid=43%3Ad&Itemid=1&lang=th

[เข้าถึง 22 ต.ค.2554]

2553 “สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานครร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองวังทองหลาง”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=714%3A2010-09-06-02-57-11&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=en

[เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

มปป

<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AA%E0%B8%B3%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%87%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%9E%E0%B8%A2%E0%B9%8C%E0%B8%AA%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%A2%E0%B9%8C>

สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

มปป. “สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และข้อตกลงระหว่างประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

<http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?>

[doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH](http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH) [เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

มปป. “สรุปสาระสำคัญของรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และข้อตกลงระหว่างประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH

H [เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย

มปป. “เครือข่ายสลัมสี่ภาคกับคดีคนจน”

http://www.landreformthai.net/index.php?option=com_content&view=article&id=75:-4-&catid=97:2010-05-20-09-53-14&Itemid=30

[เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

มปป. “สรุปสาระสำคัญของรายงานการศึกษากฎหมายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และข้อตกลงระหว่างประเทศในประเด็นกลุ่มคนชายขอบ : ศึกษากรณีชุมชนคนจนในเมือง (ชุมชนแออัด)”

<http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?>

[doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH](http://www.nhrc.or.th/kcontent.php?doc_id=Research_PoorCommune&lang=TH) [เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

มปป. “เครือข่ายสลัมสี่ภาคกับการต่อสู้เรื่องที่ดิน”

http://www.landreformthai.net/index.php?option=com_content&view=article&id=57:-4-&catid=88:2010-03-21-04-30-09&Itemid=47

[เข้าถึง 20 ตุลาคม 2554]

เครือข่ายสลัมสี่ภาค

2554 “ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟฯ ประสพการณ์การต่อสู้ของชาวสลัมในประเทศไทย”

http://frsnthai.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4:2011-07-15-07-54-15&catid=15:2011-02-15-03-08-23&Itemid=22

0 2 -

[เข้าถึง 22 ตุลาคม.2554]

2551 “ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=982%3A2010-09-07-05-02-25&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=th
[เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

2553 “สำนักงานทรัพย์สินฯ จับมือ พอช. และกรุงเทพมหานครร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยคนจน
เมืองวังทองหลาง”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=714%3A2010-09-06-02-57-11&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=en [เข้าถึง
22 ตุลาคม 2554]

2554 “ขบวนเกษตรกร-คนจน ระดมพลร่วม 5,000 คน ปักหลักชุมนุมยาวจี้รัฐแก้ปัญหาค้าง
คา” <http://prachatai.com/journal/2011/02/33147> [เข้าถึง 8 มีนาคม 2555]

กรมที่ดิน

มปป

http://www.dol.go.th/dol/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=42 [เข้าถึง 31 พฤษภาคม 2554]

2551 “ปฏิวัติสลัมไทยต้องแก้ไขกันทั้งเมือง”

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=982%3A2010-09-07-05-02-25&catid=42%3A2009-09-22-05-47-57&Itemid=65&lang=th [เข้าถึง 22 ตุลาคม 2554]

กรมควบคุมมลพิษ

มปป. “ความสำเร็จของการจัดการมลพิษของประเทศไทย: คนกับคลองกรณีชุมชนเพชรคลอง
จั่น”

http://www.pcd.go.th/info_serv/pol_suc_klongjun.html [เข้าถึง 23 ตุลาคม 2554]

มปป. <http://www.thairemap.com/PropertyController/propertyDetail/9057>
[เข้าถึง 31 พฤษภาคม 2553]

มปป. http://www.be2hand.com/scripts/view.php?prod_id=514194 [เข้าถึง 31
พฤษภาคม.2553]

หมายเหตุ : มปป. หมายถึง ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายงานคดีสวนป่าล้มจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีที่สภาพทนายความให้การช่วยเหลือ

ณ วันที่ 30 พฤษภาคม 2555

ชื่อชุมชน	จำนวนคดี	คดีคู่ความ	ดำเนินการ
สันติพัฒนา	3 คดี (แฟ่ง 2 คดี)	1. ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีหมายเลขดำที่ 1234/2551 (แฟ่ง) ระหว่างบริษัทสหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน)จำกัด โจทก์ นางอรพิน วัชรเฉลิม จำเลยที่ 1 นายประดิษฐ์ ปานตู จำเลยที่ 2 นายวินัย นวลนุ่น จำเลยที่ 3 ฟ้องขอหา ขับไล่เรียกค่าเสียหาย จำนวน 5 ล้านบาทเศษ	-ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้จำเลยกับพวกพร้อมบริวารออกไปจากที่ดิน และชำระค่าเสียหายแก่โจทก์ จำนวน 300,000 บาทพร้อมดอกเบี้ยใน อัตราร้อยละ 7.5 ของเงินต้นตั้งกล่าว นับถัดจากวันฟ้องเป็นต้นไป และให้ ร่วมกันชดใช้ค่าเสียหายเดือนละ 15,000 บาท นับจากวันฟ้องเป็นต้นไป จนกว่าจะชดใช้ทรัพย์สินพร้อมบริวารออกไปจากที่ดินโจทก์ กับค่าฤชา ธรรมเนียม กำหนดค่าทนายความ 30,000 บาท เฉพาะค่าขึ้นศาลให้ใช้ แทนตามทฤษฎีที่ชนะคดี -อยู่ระหว่างทำอุทธรณ์ ยื่นภายใน 15 มิถุนายน 2555 -โจทก์ยื่นอุทธรณ์ แต่จำเลยยังไม่ได้รับสำเนาอุทธรณ์
		2. ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีหมายเลขดำที่ 230/2552 (แฟ่ง) ระหว่างบริษัทสหอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม(มหาชน)จำกัด โจทก์ นายมนัส กลับชัย กับพวก 12 คน (ถอนฟ้อง 3 คน เหลือ 9 คน) จำเลย (นายมนัส กลับชัย จำเลยที่ 1 นายบุญฤทธิ์ ภิรมย์ จำเลยที่ 3 นาย อรุณ เมฆจันทร์ฉิม จำเลยที่ 5 นายช้อง ชันฤทธิ์ จำเลยที่ 6 นาย	-ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้จำเลยกับพวกพร้อมบริวารออกไปจากที่ดิน และชำระค่าเสียหายแก่โจทก์ จำนวน 100,000 บาทพร้อมดอกเบี้ยใน อัตราร้อยละ 7.5 ของเงินต้นตั้งกล่าว นับถัดจากวันฟ้องเป็นต้นไป และให้ ร่วมกันชดใช้ค่าเสียหายเดือนละ 15,000 บาท นับจากวันฟ้องเป็นต้นไป จนกว่าจะชดใช้ทรัพย์สินพร้อมบริวารออกไปจากที่ดินโจทก์ กับค่าฤชา ธรรมเนียม กำหนดค่าทนายความ 30,000 บาท เฉพาะค่าขึ้นศาลให้ใช้ แทนตามทฤษฎีที่ชนะคดี

		<p>ถนอม นวนุ่น จำเลยที่ 7 นายสนิท นวนุ่น จำเลยที่ 8 นายเรียง ชันสิทธิ์ จำเลยที่ 9 นายสถิต คำคู่สิทธิ์ จำเลยที่ 11 นายสุเทพ ชันฤทธิ์ จำเลยที่ 12)</p> <p>ฟ้องขอหา ขับไล่เรียกค่าเสียหาย จำนวน 10 ล้านบาทเศษ</p>	<p>-จำเลยยื่นอุทธรณ์และขอยกเว้นค่าธรรมเนียม ศาลอนุญาต และขอทุเลาการบังคับคดี รอศาลอุทธรณ์สั่งคำร้อง</p> <p>-โจทก์ยื่นอุทธรณ์ แต่จำเลยยังไม่ได้รับสำเนาอุทธรณ์</p> <p>-โจทก์จะระงับถอนหมั้นตามคำพิพากษา ในวันที่ 29 มิถุนายน 2555</p>
	<p>3.ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี</p> <p>คดีหมายเลขคำที่ 192,2131/2552 (อาญา) ขอรวมการพิจารณา 2 คดี</p> <p>ระหว่างบริษัทสหอุตสาหกรรมนำมปาล์ม(มหาชน)จำกัด โจทก์ นายมนัส กลับชัย กับพวก 9 คน จำเลย</p> <p>ฟ้องขอหา ร่วมกันบุกรุกดั่งหกริมทรัพย์ของผู้อื่น</p>	<p>-ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาว่าจำเลยทั้ง 9 มีความผิดฐานร่วมกันบุกรุก ให้จำคุก 1 ปี 6 เดือน ไม่รอกการลงโทษ</p> <p>-ยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาแล้ว</p> <p>-โจทก์ยื่นอุทธรณ์ แต่จำเลยยังไม่ได้รับสำเนาอุทธรณ์</p>	
		<p>หมายเหตุ หลังจากศาลมีคำพิพากษาทั้ง 3 คดี มีจำเลยเสียชีวิต 2 คน คือ 1.นายสนิท นวนุ่น 2. นายสุเทพ ชันฤทธิ์</p>	
<p>นำแดง</p> <p>พัฒนา</p>	<p>2 คดี (แพ่ง 1 คดี)</p>	<p>1.ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี</p> <p>คดีหมายเลขคำที่ 893/2553 (แพ่ง)</p> <p>ระหว่างธนาคารเกียรตินาคิน จำกัด โจทก์ นายสมภาพ ลิกชัย กับพวก 7 คน จำเลย (นายสมภาพ ลิกชัย นางอุไร สุขกาย นายมานะ การดี นายทวีพร สุติวัลย์ นายหริ โดยหนองน นายประสารรร หมื่นหนู นายณรงค์</p>	<p>-คดีได้ถอนความช่วยเหต้อจากสภาพความแล้ว 6 กุมภาพันธ์ 2555</p>

			เนียมซำ)		
			<p>2.ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีหมายเลขดำที่ 2263/2552 (อาญา) ระหว่างบริษัทสากลทรัพยากร(มหาชน) จำกัด โจทก์ นายสมภาพ ลิกขชัย กับพวก 7 คน จำเลย (นายสมภาพ ลิกขชัย นางอุไร สุขกาย นายมานะ การดี นายทวีพร สุวิสัย นายหริ โดยหนอน นายประสารพร หมั่นหนู นายณรงค์ เนียมซำ)</p>		-คดีได้ถอนความช่วยเหลือจากสหภาพแล้ว 6 กุมภาพันธ์ 2555
คลองไทร พัฒนา	2 คดี (อาญา)	<p>1.ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีหมายเลขดำที่ 3176/53 (อาญา) ระหว่างบริษัทจิวกิงจิวพัฒนา จำกัด โจทก์ นายยงยุทธ บัวทอง กับพวกรวม 6 คน จำเลย ฟ้องข้อหา บุกรุกอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น</p>		ขอรวมกันพิจารณาทั้ง 2 คดี สืบพยานโจทก์ 17-18 กรกฎาคม 2555 สืบพยานจำเลย 24-25 กรกฎาคม 2555	
I		<p>2.ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี คดีหมายเลขดำที่ 3177/53 (อาญา) ระหว่างบริษัทจิวกิงจิวพัฒนา จำกัด โจทก์ นายสุพจน์ กาศังค นายยงยุทธ บัวทอง กับพวกรวม 7 คน จำเลย ฟ้องข้อหา บุกรุกอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น</p>			

*ข้อมูลจากทีมทนายความ

ภาคผนวก ข

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน

พ.ศ. ๒๕๕๓

โดยที่สมควรจัดให้ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นชุมชนมีสิทธิได้รับหนังสืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามนโยบายโฉนดชุมชนของรัฐบาลที่แถลงไว้ต่อรัฐสภา โดยกำหนดให้ มีคณะกรรมการกลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐเจ้าของที่ดิน ชุมชน และประชาชน เพื่อดำเนินการขออนุญาตให้เป็นไปตามกฎหมายและหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการ ตามระเบียบนี้กำหนด อันจะเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการ ดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากที่ดินของรัฐ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ยั่งยืน และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๘) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

“หน่วยงานของรัฐ” หมายความว่า กระทรวง กรมหรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่น และมีฐานะเป็นกรม ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ

“ที่ดินของรัฐ” หมายความว่า ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินทุกประเภท

“โฉนดชุมชน” หมายความว่า หนังสืออนุญาตให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ การครอบครอง และใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ของชุมชน ซึ่งชุมชนมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปฏิบัติตาม เงื่อนไขที่กำหนดไว้โดยกฎหมายและระเบียบนี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อการจัดการ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และมีการวางระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้ โดยดำเนินการ อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ระเบียบนี้ใช้บังคับ

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน

ข้อ ๔ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน” เรียกโดยย่อว่า “ปจช.” ประกอบด้วย

(๑) รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นประธานกรรมการ

(๒) ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นรองประธานกรรมการ

(๓) กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงคมนาคม ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นกรรมการ

(๔) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนแปดคน ซึ่งประธาน ปจช. แต่งตั้งจากบุคคลดังต่อไปนี้

(ก) ผู้แทนองค์กรชุมชนที่มีกิจกรรมและผลงานด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยตัวแทนของประชาชนในภูมิภาคและกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย และมีความสมดุล จำนวนห้าคน

(ข) ผู้แทนองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร และมีวัตถุประสงค์ กิจกรรม และผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวนสองคน

(ค) บุคคลภายนอกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์การทำงานที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ในด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและด้านการพัฒนาชุมชนหรือสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องที่จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานโฉนดชุมชน จำนวนหนึ่งคน

ให้ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นกรรมการและเลขานุการ และให้ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งข้าราชการในสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีจำนวนสองคน เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปี

ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้ผู้ได้รับแต่งตั้งแทนตำแหน่งที่ว่างอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้แต่งตั้งไว้แล้ว

เมื่อครบกำหนดตามวาระในวาระหนึ่ง หากยังมีได้มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นใหม่ ให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระนั้นอยู่ในตำแหน่ง เพื่อดำเนินการต่อไปจนกว่ากรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับแต่งตั้งใหม่เข้ารับหน้าที่

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระ อาจได้รับแต่งตั้งอีกได้ แต่จะดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินสองวาระไม่ได้

ข้อ ๖ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ พ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) คณะกรรมการมีมติให้ออกด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการที่มีอยู่ เพราะบกพร่องต่อหน้าที่ มีความประพฤติเสื่อมเสีย หรือหย่อนความสามารถ

(๔) เป็นบุคคลล้มละลาย

(๕) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(๖) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

ข้อ ๗ ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) เสนอนโยบาย แผนงาน และงบประมาณในการดำเนินงาน โฉนดชุมชน ต่อคณะรัฐมนตรี

(๒) กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการดำเนินงาน โฉนดชุมชนตามระเบียบนี้

(๓) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีความพร้อมในการดำเนินงาน โฉนดชุมชนรวมทั้งการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

(๔) ตรวจสอบและพิจารณาความเหมาะสมของชุมชนที่อาจได้รับอนุญาตจากหน่วยงานของรัฐในการดำเนินงาน โฉนดชุมชน ตลอดจนติดตามการดำเนินงาน โฉนดชุมชน ในแต่ละพื้นที่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้

(๕) ประสานงานและติดตามหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการตามนโยบายและแผนงานของงาน โฉนดชุมชน

(๖) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานให้ปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

(๗) ดำเนินการหรือปฏิบัติงานอื่นใดที่เกี่ยวกับโฉนดชุมชนให้เป็นไปตามกฎหมาย กฎ คำสั่ง และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง

ข้อ ๘ ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการที่มีอำนาจดำเนินการพิจารณาทางปกครองตามกฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองมาใช้บังคับแก่การประชุมของคณะกรรมการ โดยอนุโลม

ข้อ ๕ ให้สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบงานธุรการ งานประชุม การศึกษาหาข้อมูล และกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานของคณะกรรมการ รวมทั้งปฏิบัติงานอื่น ตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

ข้อ ๑๐ ให้จัดตั้งคณะกรรมการตามระเบียบนี้ภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ระเบียบนี้ ใช้บังคับ และในวาระเริ่มแรกให้ดำเนินการสำรวจพื้นที่เพื่อดำเนินงานโครงการชุมชนในพื้นที่นำร่อง จำนวนไม่น้อยกว่าสามสิบพื้นที่ภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่ระเบียบนี้ใช้บังคับ

ข้อ ๑๑ ให้นายกรัฐมนตรีรักษาการตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ

นายกรัฐมนตรี

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน (ฉบับที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๕๕

โดยที่เป็นการสมควรแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ ในส่วนองค์ประกอบของคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๘) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๕”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ให้ยกเลิกความในข้อ ๔ แห่งระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

“ข้อ ๔ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน” เรียกโดยย่อว่า “ปจช.” ประกอบด้วย

(๑) รองนายกรัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นประธานกรรมการ

(๒) รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นรองประธานกรรมการ

(๓) ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นรองประธานกรรมการ

(๔) กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงคมนาคม ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นกรรมการ

(๕) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนแปดคน ซึ่งประธาน ปจช. แต่งตั้งจากบุคคลดังต่อไปนี้

(ก) ผู้แทนองค์กรชุมชนที่มีกิจกรรมและผลงานด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยตัวแทนของประชาชนในภูมิภาคและกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย และมีความสมดุล จำนวนห้าคน

(ข) ผู้แทนองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร และมีวัตถุประสงค์ กิจกรรม และผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวนสองคน

(ค) บุคคลภายนอกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์การทำงานที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ในด้านการจัดการที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องที่จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานโฉนดชุมชน จำนวนหนึ่งคน

ให้ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นกรรมการ และเลขานุการ และให้ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งข้าราชการในสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จำนวนสองคน เป็นผู้ช่วยเลขานุการ”

ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร

นายกรัฐมนตรี

ประกาศคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน

ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการดำเนินงานโฉนดชุมชน

พ.ศ. ๒๕๕๓

โดยที่สมควรให้มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการดำเนินงานโฉนดชุมชนให้เป็นไป ด้วยความเรียบร้อยและเหมาะสม

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๑ (๒) ของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มี โฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน จึงให้ออกประกาศไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ประกาศนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๒ ในประกาศนี้

“หน่วยงานของรัฐ” หมายความว่า กระทรวง กรม หรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่น และมีฐานะเป็นกรม ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ

“ที่ดินของรัฐ” หมายความว่า ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินทุกประเภท

“โฉนดชุมชน” หมายความว่า หนังสืออนุญาตให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ การครอบครอง ที่ดินและใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ ในที่ดินของชุมชน ซึ่งชุมชนมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจน ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้โดยกฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อการจัดการ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และมีกระบวนการบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้ โดยดำเนินการ อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มี โฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ ใช้บังคับ

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน

“สำนักงาน” หมายความว่า สำนักงานโฉนดชุมชน สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ข้อ ๓ การดำเนินงานประสานงานของคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานโฉนดชุมชน แก่ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ต้องเป็นที่ดินของรัฐซึ่งชุมชนได้เข้าครอบครองมาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ ใช้บังคับ และที่ดิน ของรัฐนั้นสามารถอนุญาตให้ชุมชนเข้าใช้ประโยชน์ได้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

ข้อ ๔ ชุมชนที่สามารถยื่นคำขอเพื่อดำเนินงานโฉนดชุมชน จะต้องมีความสมบัติดังต่อไปนี้

(๑) มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสามปีก่อนวันที่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ ใช้บังคับ

(๒) มีคณะกรรมการชุมชนคณะหนึ่งกระทำการแทนในนามของชุมชน จำนวนอย่างน้อยเจ็ดคน ประธานและกรรมการชุมชนจะต้องมีความสมบัติ ดังต่อไปนี้

(๒.๑) มีสัญชาติไทย เว้นแต่กรณีที่เป็นตัวแทนของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

(๒.๒) บรรลุนิติภาวะ

(๒.๓) มีภูมิลำเนาหรือที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกินในชุมชนไม่น้อยกว่า ๓ ปี ก่อนวันยื่นคำขอ

(๒.๔) ไม่เป็นข้าราชการซึ่งมีตำแหน่งหรือเงินเดือนประจำ

(๒.๕) ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย

(๒.๖) ไม่เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(๒.๗) ไม่เคยถูกไล่ออก ปลดออกหรือให้ออกจากราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ เพราะทุจริตต่อหน้าที่ หรือถือว่ากระทำการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ

(๓) เป็นชุมชนที่ได้เข้าครอบครองที่ดินของรัฐเป็นที่อยู่อาศัยหรือที่ดินทำกินในลักษณะที่ใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐ นั้น

(๔) เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการบริหารจัดการที่ดินอย่างเป็นระบบ โดยมีกฎระเบียบที่ชัดเจน หรือมีหลักฐานการดำเนินงานของชุมชนไม่น้อยกว่า ๓ ปี

ชุมชนใดรวมตัวกันเป็นสมาคม สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร หรือเป็นชุมชนตามกฎหมายอื่น หากมีคณะกรรมการที่มีความสมบัติที่ไม่ขัดหรือแย้งกับความในข้อ ๔ (๒) สามารถยื่นคำขอเพื่อดำเนินงานโฉนดชุมชนได้ และให้ถือว่าคณะกรรมการสมาคม สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร หรือชุมชนตามกฎหมายอื่น เป็นคณะกรรมการชุมชนตามวรรคหนึ่ง

ข้อ ๕ ชุมชนที่ประสงค์จะยื่นคำขอเพื่อดำเนินงานโฉนดชุมชน ให้ยื่นคำขอต่อสำนักงานตามแบบและเอกสารหรือหลักฐานที่กำหนด ดังนี้

(๑) แบบคำขอเพื่อดำเนินงานโฉนดชุมชน

(๒) แผนที่สังเขปชุมชนและบริเวณโดยรอบที่ชุมชนจะขอบริหารจัดการที่ดิน

(๓) บัญชีรายชื่อคณะกรรมการและครัวเรือนสมาชิกของชุมชน จำนวนเนื้อที่ที่ดินในความครอบครองของแต่ละครัวเรือน และประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดิน

(๔) ประวัติและรูปแบบการรวมตัวของชุมชน

(๕) ข้อเสนอและแผนงานของชุมชนในการบริหารจัดการที่ดิน รวมทั้งแนวทางร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๖) เอกสาร หรือหลักฐานอื่นที่คณะกรรมการมีมติกำหนด

ข้อ ๖ ให้สำนักงานทำการตรวจสอบคำขอ เอกสาร หรือหลักฐานของชุมชน ในกรณีนี้ คณะกรรมการอาจมอบหมายคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้น หรือจังหวัด หรือหน่วยงานของรัฐอื่น ให้ร่วมทำการตรวจสอบ รวมทั้งอาจสอบถามความคิดเห็นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ชุมชนดังกล่าวตั้งอยู่เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาด้วย

ให้สำนักงานตรวจสอบคำขอเอกสารหรือหลักฐานของชุมชนภายในหกสิบวันนับแต่วันที่รับคำขอ เพื่อเสนอให้คณะกรรมการพิจารณา หากมีความจำเป็นต้องทำการตรวจสอบในพื้นที่อาจขยายระยะเวลาออกไปได้แต่ต้องไม่เกินเก้าสิบวัน ถ้าต้องใช้เวลากินกว่านั้น ให้เสนอคณะกรรมการพิจารณาเป็นรายกรณี และแจ้งเหตุผลความล่าช้าให้คณะกรรมการชุมชนที่ยื่นคำขอทราบ

ข้อ ๗ เมื่อคณะกรรมการมีมติเห็นชอบให้ชุมชนใดดำเนินงาน โฉนดชุมชนแล้ว ให้สำนักงานแจ้งมติพร้อมส่งเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องแก่หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินนั้น เพื่อพิจารณาอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามกฎหมายต่อไป

กรณีที่ชุมชนใดไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการในการดำเนินงาน โฉนดชุมชน ให้สำนักงานแจ้งมติของคณะกรรมการไปยังชุมชนที่ยื่นคำขอพร้อมทั้งเหตุผลเป็นหนังสือ หากชุมชนที่ยื่นคำขอประสงค์ที่จะขอให้คณะกรรมการพิจารณาทบทวนมติ ก็ให้ยื่นเรื่องพร้อมหลักฐานต่อสำนักงานภายในเก้าสิบวัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับมติดังกล่าวเพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณามติของคณะกรรมการไม่ตัดสิทธิของชุมชนที่ยื่นคำขอใหม่

การดำเนินการในชั้นแจ้งมติคณะกรรมการและประสานงานกับหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินเพื่อพิจารณาอนุญาตให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ให้เป็นไปตามข้อตกลงที่สำนักงานทำไว้กับหน่วยงานของรัฐแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อ ๘ เมื่อสำนักงานได้รับเรื่องการอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ จากหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินแล้ว ให้ออกหนังสือแสดงการจัดให้มีโฉนดชุมชนตามแบบที่คณะกรรมการกำหนด พร้อมข้อตกลงที่เป็นเงื่อนไขในการดำเนินงาน โฉนดชุมชนให้แก่ชุมชนที่ได้รับอนุญาตเพื่อเป็นหลักฐาน

โฉนดชุมชนที่ออกให้แก่ชุมชนแต่ละครั้งให้เป็นไปตามระยะเวลาที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐจากหน่วยงานของรัฐ

ข้อ ๕ ให้คณะกรรมการชุมชนที่ดำเนินงาน โฉนดชุมชน มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการให้สอดคล้องกับลักษณะของชุมชน ดังต่อไปนี้

(๑) จัดทำระเบียบของชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชน การจัดสรรที่ดิน และการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ โดยระเบียบดังกล่าวจะต้องได้รับความเห็นชอบร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและมีความเป็นธรรมต่อสมาชิกในชุมชน

(๒) จัดทำและปรับปรุงระบบข้อมูลและแผนที่ขอบเขตการจัดการที่ดินของชุมชนให้ทันสมัยอยู่เสมอ โดยครอบคลุมถึงที่ดินรายแปลงที่จัดสรรให้กับสมาชิกของชุมชนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน ที่ดินส่วนกลางที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน และที่ดินที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้เป็นผู้บริหารจัดการ

(๓) กำหนดแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน โดยความเห็นชอบร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และภูมินิเวศของชุมชน

(๔) กำหนดแผนการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการจัดการระบบการผลิตให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ โดยคำนึงถึงการผลิตที่พึ่งพาตัวเองโดยการทำเกษตรกรรมยั่งยืนและการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

(๕) กำหนดแผนการอนุรักษ์ การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ตลอดจนสอดส่องดูแลและแจ้งเหตุแก่หน่วยงานของรัฐเมื่อพบภัยพิบัติทางธรรมชาติ การบุกรุกหรือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพย์สินของทางราชการในบริเวณพื้นที่ที่ชุมชนรับผิดชอบหรือพื้นที่ใกล้เคียง

(๖) ดำเนินการให้มีการจัดตั้งกองทุนที่ดินของชุมชนเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับโฉนดชุมชน

(๗) ดำเนินการตามนโยบาย แผนงาน หลักเกณฑ์และวิธีการที่เกี่ยวกับโฉนดชุมชนตามที่คณะรัฐมนตรีหรือคณะกรรมการกำหนด รวมทั้งปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๓ อย่างเคร่งครัด

ข้อ ๑๐ เพื่อประโยชน์ในการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโฉนดชุมชนในแต่ละพื้นที่ นอกจากหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่ได้รับอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐจากหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินแล้ว ให้คณะกรรมการชุมชนที่ดำเนินงานโฉนดชุมชน มีหน้าที่จัดทำรายงานผลการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรคให้คณะกรรมการทราบเป็นประจำปีละครั้ง

ข้อ ๑๑ ก่อนครบกำหนดระยะเวลาที่หน่วยงานของรัฐอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐอย่างน้อยเก้าสิบวัน ให้ชุมชนที่ดำเนินงานโฉนดชุมชนที่ประสงค์จะดำเนินงานโฉนดชุมชนต่อไป ยื่นคำขอต่อสำนักงานเพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณา

เมื่อคณะกรรมการมีมติว่าควรให้ชุมชนนั้นดำเนินงานโฉนดชุมชนต่อไป ให้สำนักงานแจ้งมติของคณะกรรมการแก่หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินนั้นเพื่อพิจารณาอนุญาตให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐต่อจากการอนุญาตก่อนหน้านั้น

ข้อ ๑๒ หากพบว่าชุมชนที่ดำเนินงานโฉนดชุมชนใด มีการกระทำขัดต่อกฎหมายหรือข้อกำหนดตามประกาศของคณะกรรมการ หลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่ได้รับอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ให้สำนักงานแจ้งเป็นหนังสือเพื่อให้ชุมชนทำการปรับปรุงแก้ไขภายในระยะเวลาอันสมควร หากชุมชนเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติตามแต่ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ ให้สำนักงานแจ้งเตือนเป็นหนังสืออีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ชุมชนปฏิบัติตามในระยะเวลาที่กำหนดซึ่งไม่น้อยกว่าสามสิบวันแต่ไม่เกินเก้าสิบวัน หากชุมชนยังไม่ปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้สำนักงานนำเสนอคณะกรรมการพิจารณา หากคณะกรรมการพิจารณาแล้วเห็นชอบให้เพิกถอนการดำเนินงานโฉนดชุมชน ให้สำนักงานแจ้งต่อหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินนั้น เพื่อพิจารณาเพิกถอนการอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ

เมื่อหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลที่ดินเพิกถอนการอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐแล้ว ให้หน่วยงานของรัฐดังกล่าวแจ้งเป็นหนังสือแก่สำนักงานเพื่อยกเลิกโฉนดชุมชนและประกาศให้บุคคลทั่วไปทราบ

ข้อ ๑๓ ชุมชนที่ดำเนินงานโฉนดชุมชน หากไม่ประสงค์ที่จะดำเนินงานโฉนดชุมชนต่อไป ให้แจ้งความประสงค์ พร้อมทั้งแผนงานในการขุบเลิกการดำเนินงานโฉนดชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน หนี้สินและภาระที่มีต่อทางราชการ เป็นหนังสือต่อสำนักงานเพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณาเป็นเวลาไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันก่อนการขุบเลิก เมื่อคณะกรรมการมีมติให้ขุบเลิกแล้ว ให้ถือว่าชุมชนนั้นพ้นจากการดำเนินการดำเนินงานโฉนดชุมชนในที่ดินของรัฐนั้น ให้นำความในข้อ ๑๑ มาใช้โดยอนุโลม

ข้อ ๑๔ ชุมชนที่มีความประสงค์จะดำเนินงานในรูปแบบโฉนดชุมชนในที่ดินอื่นนอกจากที่ดินของรัฐ อาจยื่นคำขอรับการสนับสนุนต่อสำนักงานเพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณา เมื่อคณะกรรมการมีมติให้ความเห็นชอบแล้วให้สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานดังกล่าวในแบบเดียวกันกับชุมชนในที่ดินของรัฐเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ในการนี้ ให้จัดทำโฉนดชุมชนตามแบบที่คณะกรรมการกำหนด พร้อมข้อตกลงสนับสนุนการดำเนินงานโฉนดชุมชนให้แก่ชุมชนเพื่อเป็นหลักฐาน

ข้อ ๑๕ ให้สำนักงานจัดทำฐานข้อมูลของชุมชนที่ดำเนินงานโฉนดชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานของรัฐที่อนุญาตให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ เพื่อร่วมกันติดตามการดำเนินงานโฉนดชุมชนในแต่ละพื้นที่ให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ ประกาศของคณะกรรมการ หลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่ได้รับอนุญาตให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐ โดยเคร่งครัด หากมีปัญหาให้นำเสนอคณะกรรมการพิจารณาเพื่อแก้ไขปัญหาโดยเร็ว

ข้อ ๑๖ ในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามประกาศนี้ ให้คณะกรรมการเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด และคำวินิจฉัยของคณะกรรมการถือเป็นที่สุด

ประกาศ ณ วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

สาทิพย์ วงศ์หนองเตย

รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

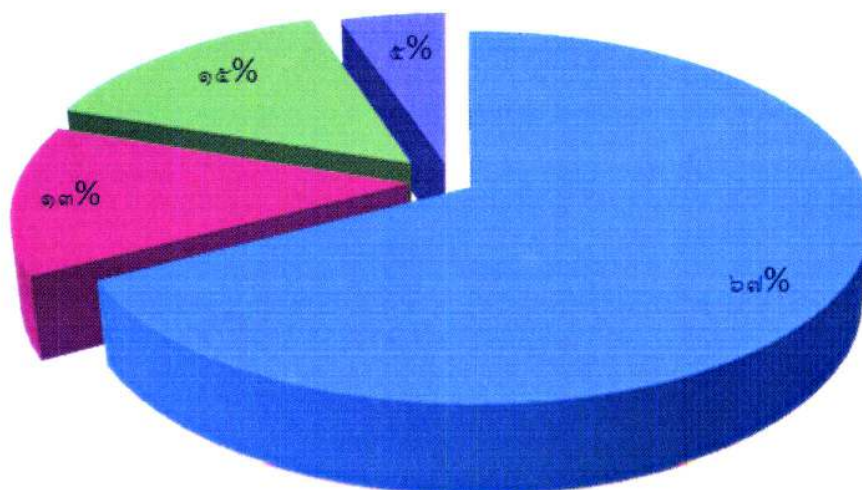
ประธานกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน

จำนวนชุมชนที่ยื่นคำขอดำเนินงานโฉนดชุมชนทั้งหมด
ณ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๕

ภาค	จังหวัด	ชุมชน	รวมเนื้อที่ ไร่ - งาน - ตารางวา	ครัวเรือน	คน
เหนือ	๑๒	๒๙๒	๑,๖๔๙,๑๖๙ - ๐ - ๘	๓๖,๒๒๕	๑๓๙,๐๓๑
ตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๔	๕๗	๔๑๙,๗๕๖ - ๑ - ๒๕	๑๔,๐๑๒	๕๙,๔๑๕
ใต้	๙	๖๔	๑๐๕,๕๓๐ - ๑ - ๘๐	๘,๖๗๖	๓๒,๔๑๔
กลางและ กรุงเทพมหานคร	๑๒	๒๒	๕๙,๓๘๐ - ๒ - ๖๙	๔,๔๓๒	๑๑,๙๓๘
รวมทั้งสิ้น	๔๗	๔๓๕	๒,๒๓๓,๘๔๖ - ๑ - ๘๒	๖๓,๓๔๕	๒๔๒,๗๙๘

ชุมชนที่ยื่นคำขอที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานโฉนดชุมชนทั้งหมด

■ เหนือ ■ ตะวันออกเฉียงเหนือ ■ ใต้ ■ กลาง และกทม

ชุมชนที่ได้ตรวจสอบแล้วและให้ดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อขอออกโฉนดชุมชน ณ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๕

ลำดับ	ภาค	จังหวัด	(๑) จำนวนชุมชน	(๒) เสนอ ปจช. ขออออกสำรวจ	ยังไม่ได้เสนอ ปจช. ขออออกสำรวจ	(๓) สำรวจ	เสนอ ปจช.	ข้อพิจารณา ปจช.		(๖) แจ้งหน่วยงาน	(๗) อนุญาต	หมายเหตุ
								(๔) ยังไม่ให้ความเห็นชอบ	(๕) ให้ความเห็นชอบ			
๑	ภาคเหนือ	๑๒	๑๔๖	๑๓๖	๑๐	๑๑๔	๒๕	๕	๒๐	๒๐	๑	
๒	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๒	๔๒	๒๑	๒๑	๑๗	๑๔	๒	๑๓	๑๓	๐	
๓	ภาคใต้	๘	๕๖	๔๗	๙	๓๗	๒๗	๑๐	๑๗	๑๗	๐	
๔	ภาคกลางและกรุงเทพมหานคร	๖	๙	๗	๒	๗	๕	๐	๕	๕	๑	
	รวม	๓๘	๒๕๓	๒๑๑	๔๒	๑๗๕	๗๒	๑๗	๕๕	๕๕	๒	

ภาคเหนือ	รวมเนื้อที่	๕๙๖,๑๔๑ ไร่ ๓ งาน	๕๗ ตารางวา	๑๗,๗๒๒ ไร่ ๖ งาน	๖๙,๙๕๒ คน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รวมเนื้อที่	๔๐๑,๐๒๙ ไร่ ๒ งาน	๗๙ ตารางวา	๑๑,๙๑๗ ไร่ ๖ งาน	๕๓,๔๑๓ คน
ภาคใต้	รวมเนื้อที่	๗๐,๕๐๙ ไร่ ๓ งาน	๙๖ ตารางวา	๖,๘๑๗ ไร่ ๖ งาน	๒๔,๗๒๒ คน
ภาคกลาง และ กรุงเทพมหานคร	รวมเนื้อที่	๖,๑๗๗ ไร่ ๑ งาน	๘๙ ตารางวา	๑,๓๘๘ ไร่ ๖ งาน	๕,๙๕๔ คน
	รวมเนื้อที่	๑,๐๗๓,๘๖๙ ไร่ ๐ งาน	๒๑๑ ตารางวา	๓๗,๘๙๔ ไร่ ๖ งาน	๑๕๓,๐๓๑ คน

- หมายเหตุ (๑) หมายถึง ชุมชนที่ส่งเอกสารหลักฐานครบถ้วนตามประกาศฯ ปจช. แล้ว
 (๒) หมายถึง เสนอ ปจช. ขออออกสำรวจแล้ว
 (๓) หมายถึง สำรวจแล้ว
 (๔) หมายถึง ปจช. พิจารณาแล้วยังไม่ให้ความเห็นชอบ
 (๕) หมายถึง ปจช. พิจารณาแล้วให้ความเห็นชอบดำเนินการเป็นงานโฉนดชุมชน
 (๖) หมายถึง ชุมชนได้รับการอนุญาตให้ดำเนินการเป็นงานโฉนดชุมชนแล้ว
 (๗) หมายถึง ชุมชนได้รับการอนุญาตให้ดำเนินการเป็นงานโฉนดชุมชนแล้ว

ชุมชนที่ได้ตรวจสอบแล้วและให้ส่งเอกสารเพิ่มเติม ณ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๕

ลำดับ	ภาค	จังหวัด	จำนวนชุมชน	หมายเหตุ
๑	เหนือ	๖	๑๔๖	
๒	ตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๑	๑๕	
๓	ใต้	๔	๘	
๔	กลางและกรุงเทพมหานคร	๘	๑๓	
	รวม	๒๙	๑๘๒	

ภาคเหนือ

รวมเนื้อที่

๑,๐๕๓,๐๑๗ ไร่ ๐ งาน ๕๑ ตารางวา

๑๘,๔๕๓ครัวเรือน

๖๙,๐๗๙ คน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รวมเนื้อที่

๑๘,๗๒๖ ไร่ ๒ งาน ๔๖ ตารางวา

๒,๐๙๕ครัวเรือน

๖,๐๐๒ คน

ภาคใต้

รวมเนื้อที่

๓๕,๐๒๐ ไร่ ๑ งาน ๘๔ ตารางวา

๑,๘๕๙ครัวเรือน

๗,๗๐๒ คน

ภาคกลาง และ กรุงเทพมหานคร

รวมเนื้อที่

๕๓,๒๑๓ ไร่ ๐ งาน ๘๐ ตารางวา

๓,๐๔๔ครัวเรือน

๖,๙๘๔ คน

รวมเนื้อที่

๑,๑๕๙,๙๗๗ ไร่ ๑ งาน ๖๑ ตารางวา

๒๕,๔๕๑ครัวเรือน

๘๙,๗๖๗ คน